श्री

આત્માનન્દ પ્રકાશ.

तत्त्ववेदिभ्यात्मनोऽन्तर्भावमभिलषता सकलकालं सर्वेण स्व-
विकल्पजल्पाचरणानां सार्थकत्वं यत्नतः परिचिन्तनीयम्,
तद्वेदिनां च पुरतःकीर्तनीयम्, ते हि निरर्थके-
ष्वप्यात्मविकल्पजल्पव्यापारेषु सार्थकत्वबुद्धिं कुर्वा-
णमनुकम्पया वारयेयुः ।

पुस्तक १९] वीर संवत् २४४८ भाद्रपद. आत्म संवत् २६. [अंक २ जो.

वीरस्य भूपणं " क्षमा " याचना.

श्री वीर शासन रसिक सुहृदय धर्म બન્ધુઓ પ્રતિ—

૧

અષ્ટાન્હિકા ઉત્સવ કર્યો પર્યૂષણામાં પ્રેમથી,
શાસ્ત્રોક્ત જે ફરમાન તદ્ અનુસાર વર્તન નેમથી;
એહવું છતાં વિપરિત ભાવે કૃત્ય જે કીધાં અમે,
"वीरस्य भूपण" જે "क्षमा" એ યાચિએ અર્પો તમે.

૨

"मिथ्यामि दुष्कृत" અર્પવા જૈની પરસ્પર ધાય છે,
પશ્ચાત દેખી વર્તના સુહૃદ અતિ અકળાય છે;
વાચા પ્રમાણે વર્તના મૈત્રી કરી સત્કર્મથી,
સ્વીકારશો ! આં અર્જ આત્માનંદની નિજ ધર્મથી.

मिच्छामि दुक्कडं.

હરિગીત.

અપરાધ કીધા હોય જે મન, વાણીને વળી કાયથી,
કદિ હોય પ્રેર્યા દુષ્કૃતિ માંહે જનોને સ્હાયથી;
જાણ્યે અજાણ્યે જીવોને દુભવ્યા વળી ગર્વમાં,
मिच्छामि दुक्कड હો અમારૂં સાંવત્સરી સુપર્વમાં.
નિજ ધર્મ ધારક સાધુઓ સદ્ભાવવાળી સાધ્વીઓ,
સૌ બંધુ શ્રાવક જે વળી સદ્દગુણી વ્હેનો શ્રાવિકા;
શ્રી સંઘને અમે ખામીએ ત્રિવિધ ત્રિવિધ સર્વમાં,
मिच्छामि दुक्कड હો અમારૂં સાંવત્સરી સુપર્વમાં
હાથે કદિ જો આચરી પ્રરૂપણા ઉત્સૂત્રની,
લેખો અશુદ્ધ લખ્યા કદિ પ્રમાદને આધીન બની;
કુમતિ ધરીને હોય રાખ્યું ચિત્ત જો દુર્ધ્યાનમાં.
मिच्छामि दुक्कड હો અમારૂં સાંવત્સરી સુપર્વમાં.

गुरुगुण कीर्तन.

॥ सप्तक ॥

(આવો આવો યશોદાના કંથ અમ ઘર આવો રે—એ ચાલ.)

(૧)

ચાલો ચાલો ભવિ! સહુ આજ વંદન કરવા રે,
કરવા પાવન નિજ દેહ ભવ જળ તરવા રે;
છે ગુરૂ ગીરૂઆ ગુણવંત શાન્ત સુધીરા રે,
श्री कान्तिविजय મહારાજ જ્ઞાન ગંભીરા રે.

(૨)

જેણે મેળવ્યું પદ મનોહર પ્રવર્તક કેરૂં રે,
વળી કેળવ્યું ધરી ઉત્સાહ સમ ન અનેરૂં રે;
જે જૈન પ્રજાના ભા[illegible] થકી અહીં આવ્યા રે,
ભવિ કંજ વિકસિત એ [illegible] દિલમાં ભાવ્યા રે.

(૩)

સ્યાદ્વાદ શૈલી અનુસાર તત્વ સુણાવે રે,
ગૂઢશાસ્ત્રના ગુહ્ય રહસ્ય ખોલી બતાવે રે;
નિક્ષેપા ન્યાય પ્રમાણ ભંગની સાથે રે,
પંચાંગી સહ અનુવાદ સંશય કાપે રે.

(૪)

સૂરિશ્વર વિજયાનંદ તણી પદ સેવા રે,
કરી ચરણ ઉપાસક ખાસ બની ગુણ લેવા રે;
પ્રભાવિક પ્રશમ પ્રકર્ષ આતમ સંગી રે,
રસ ભીની મૂરત એહ સંયમ રંગી રે.

(૫)

સંદેશ શ્રી વીર જીનંદનો સંભળાવે રે,
માધ્યસ્થ કારૂણ્ય પ્રમોદ મૈત્રી ભાવે રે,
આચાર વિચાર સંયુક્ત કલ્પ પ્રમાણે રે,
આતમ વત્ પ્રાણી માત્ર ભવિ જન જાણે રે.

(૬)

સત્ શાસ્ત્ર તણો એ સાર દીલમાં ધરશે રે,
સુખ સંપત્તિ પામી અનેક શિવ પદ વરશે રે;
તે માટે જૈની જગ માંહી ધર્મ ફેલાવો રે,
શાસન રમ સ્વાદે સર્વ જન જગ ભાવો રે

૭

છે સુજ્ઞ શિષ્ય પરિવાર સોહે સાથે રે,
આરાધે ધ્યેય સ્વરૂપ ગુરૂ કર માથે રે,
કરે ભક્તિ હૃદય ધરી નેહ ચતુર સુભાવે રે,
શ્રી આતમાનંદ સમાજ ગુરૂ ગુણ ગાવે રે

વિક્રમાબ્દ ૧૯૭૭
ભાદ્રપદ પર્યુષણા પર્વ

નેલચંદ ધનજી.

*જિનધર્મ.

(ગાંધી વીરચંદ રાઘવજી બી. એ. બેરીસ્ટરે અમેરિકાની ધર્મ પરિષદમાં જૈનધર્મનું આપેલ વ્યાખ્યાન)

અંક ૧ લો.

આ ભાષણમાળાના છેલ્લા ભાષણનો વિષય મેં જૈનિઝમ (જિનધર્મ) પસંદ કર્યો છે, તેમાં મારાથી એ વિષયના સંબંધમાં જેટલું બોલાવું જોઇએ અને એ વિષય પર જે અગત્યની બાબતો જણાવવી જોઇએ, તેનો ટુંકાણમાં સમાવેશ કરીશ. કોઇપણ ફિલસુફી (તત્વવિદ્યા) યા ધર્મનો તેની સર્વ બાજુઓથી (સર્વ નયપૂર્વક) અભ્યાસ થવો જોઇએ; તેમજ કોઇ પણ ધર્મ યા ફીલસુફીનો ખરો આશય હાથ કરી લેવાને, આ નીચેની ચાર બાબતો વિષે શું કહે છે તે અવશ્ય જાણવું જોઇએ.

કોઇ પણ ધર્મ યા ફિલસુફી વિશ્વની ઉત્પત્તિ વિષે શું કહે છે? પરમેશ્વર વિષે તેના શા વિચાર છે? આત્મા અને તેની હવે પછીની હાલત, અને આત્મજીવનના કાનુનો કયા કયા છે તે તેણે કહેવું જોઇએ.

આ સઘળા પ્રશ્નોના ઉત્તરો કોઇ પણ ધર્મ યા ફિલસુફીનું હાર્દ શું છે તે આપણને સામટી રીતે જણાવી આપશે. અમારા દેશમાં ધર્મ એ ફિલસુફીથી ભિન્ન નથી, તેમજ ધર્મ અને ગાંધી વીરચંદ રાઘવજી બી. એ. ફિલસુફી શાસ્ત્રીય વિદ્યાથી કંઇ ભેદ રાખતી નથી. અમે એમ પણ કહેતા નથી કે શાસ્ત્રીય ધર્મ કે ધાર્મિક શાસ્ત્ર. અમે એમ જણાવીયે છીએ કે, બન્ને એકજ રૂપ છે. અમે અંગ્રેજીમાં રિલિજીયન શબ્દ છે, તેવા શબ્દનો ઉપયોગ કરતા નથી, કારણકે અંગ્રેજીમાં રિલિજીયન શબ્દનો વ્યુત્પત્યર્થ "ફરીથી બંધાવું" (બાઇન્ડીંગ બૅક) એવો થાય છે અને તેથી મનુષ્યને **પરતંત્રપણા**ના વિચાર પર ખેંચી જાય છે. એટલુંજ નહીં પરંતુ આપણને તે એમ જણાવે છે કે તે પરંતત્રપણામાંજ મનુષ્યનાં અને ઇતર પ્રાણીનાં સુખ અને આનંદનો સમાવેશ થયેલો છે; અર્થાત્ અનંત[1] એવા ઇશ્વર પર શાંત[2] એવા જીવે પરતંત્ર-રહેવું—એજ તેને શ્રેયસ્કર છે. જિનધર્મીઓ આ બાબતમાં કંઇ જૂદોજ વિચાર જાહેર કરે છે. તેઓ એમ કહે છે કે **આનંદ** પરતંત્રતામાં નથી, પણ **સ્વતંત્રતા**[3]માંજ છે. સાંસારિક જીવનમાં પરતંત્રતા[4] છે અને સાંસા-

---

* સને ૧૮૯૨ માં જ્યારે અમેરિકામાં દુનિયાના તમામ ધર્મની પરિષદ્ મળી હતી તે વખતે જૈનધર્મના પ્રતિનિધિ તરીકે તેમજ સમાજ તરફથી તેમને મોકલવામાં આવ્યા હતા. જેમાં અન્ય સ્થળે તેમણે અનેક ભાષણો જૈનધર્મ ઉપર આપ્યા છે જેમાનું પ્રથમ આ છે.

1 Infinite. 2 Finite. 3. Liberty. 4 Bondage.

રિક જીવન પણ ધર્મનો એક ભાગ હોવાથી આપણે અગ્રેજી રિલિજીયન શબ્દમાં જેવો અર્થ છે તેવો આશય કદાચ જણાવીએ; પરંતુ તે જીવન કે જે જીવન આ સામ્પ્રત જીવનના કરતાં ઘણું ઉચ્ચ જીવન છે, અને બંધન યા દુઃખદ પાપકર્મોથી જેમાં આપણે પોતે તદ્દન મુક્ત છીએ, અર્થાત્ સ્વતંત્ર છીએ. આત્મા પોતાની ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સ્થિતિમાં કે જે સ્થિતિમાંજ આઆત્માજ પોતેજ પરમાત્મા છે, ત્યારે તે મુક્ત અથવા સ્વતંત્ર છે. અમારા જિનધર્મનું આ રહસ્ય છે માટે તેમાં પ્રથમ વિચાર

આ વિશ્વ શું છે?

આ આવે છે. **આ વિશ્વની આદિ છે કે આદિ નથી? તે નિત્ય છે કે ક્ષણિક છે?** આ બાબતમાં અલબત ઘણા મત–ભેદો છે, પરંતુ આ વ્યાખ્યાનમાં તે વિષે કંઈ પણ બોલીશ નહીં. હું તો માત્ર જૈન ફીલોસોફીનો શું વિચાર છે, તેજ આપની પાસે રજુ કરીશ. અમે એમ કહેવા માગીયે છીએ કે આપણે કોઈપણ "વિચાર" વા "મત" નો સઘળી બાજુએ તપાસ્યા વિના અભ્યાસ કરી શકીએજ નહીં. આ વિચાર અમે ઘણી ઘણી આકૃતિ વા ચિન્હથી પ્રદર્શિત કરીએ છીએ. અને તેમ કરતાં અમે આ વિચાર હાથી અને સાત આંધળાની વાતથી જાહેર કર્યો છે. આ સાત આંધળાને હાથી શું છે, તે જાણવાનું હતું અને તેમ કરવાને તે જનાવરના જૂદા જૂદા ભાગને અડકીને તે હાથીનો આકાર સૌએ જાણ્યો; અને તેથી તેઓ બધા પોતપોતાના વિચાર માટે હઠવાદી કે આંધળા થયા માટે જો તમારે

સત્ય જાણવું હોય તો

જેમ હાથી કેવું પ્રાણી છે તે જાણવાને તેને બધી બાજુઓથી તપાસવો જોઈએ. તેમજ તમારે એ સત્યને માટે કરવું ઘટે છે, એટલા માટે અમે કહિએ છીએ કે:—

જગત્ એક રીતિએ તપાસતાં અનાદિ છે, ને બીજી રીતિએ જોતાં અનાદિ નથી.

આખા વિશ્વને સામટું લઈએ, તો તે આખું વિશ્વ અનાદિ છે; તે સઘળી વસ્તુઓનો સમૂહ છે. તે સમૂહ પ્રતિક્ષણે પોતામાં એને એજ રજકણો ધરી રહ્યો છે. એટલામાટે સમૂહ તરીકે તે અનાદિ છે; પરંતુ તે સમૂહના કેટલા ભાગ છે અને તેમાં કેટલાં બધાં રજકણો છે, ને આ સઘળાની જૂદે જૂદે સમયે જૂદી જૂદી હાલત આવે છે. તેના દરેક ભાગ હમેશા એકજ હાલતમાં રહેતા નથી. તેમાં ફેરફાર થયા કરે છે. પ્રત્યેક આકારનો નાશ થાય છે અને નવીન આકાર હસ્તીમાં આવે છે. એટલામાટે જો વિશ્વને આપણે આ અપેક્ષાએ–આ રીતિએ જોઈએ તો તે અનાદિ નથી.

એવો વિચાર આ ફિલોસોફીમાં નથી.–એવા વિચારને માટે તેમાં ક્યાંએ પણ જગા નથી કે "સૃષ્ટિ કંઈ ન હતું તેમાંથી થઇ." આ વિચાર ખરૂં પૂછો તો કોઈપણ સત્યવિચારશીલ પ્રજાએ કબૂલ રાખ્યો નથી. જે લોકો સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ માનનારા છે, તેઓ પણ આ વિચારથી નહીં પણ બીજીજ અપેક્ષાએ– બીજીજ રીતિયે માને છે. કંઇ ન હોતું–શૂન્ય હતું તો તેમાંથી સૃષ્ટિ આવી કેમ ? પરંતુ કોઈ વસ્તુ–કોઇ પદાર્થ છે, તેમાંથીજ એ બહાર પ્રગટ થઇ છે, ને સરજાય છે, એમ આપણે કહિયે છીએ. તેમાં એમ સમજવાનું રહે છે કે, માત્ર કોઇ હાલત સમજાય છે. આ પુસ્તક કોઇ અર્થમાં સરજાયલું છે. કારણ કે બધા રજકણો જૂદી જૂદી હાલતમાં હતાં, ત્યાંથી બધાં ભેળાં કરવામાં આવ્યાં છે. આ પુસ્તકનો આકાર સરજેલો છે. આ પુસ્તકની આદિ હતી અને આ પુસ્તકનો અંત આવશે. એજ રીતે કોઇપણ જડ પદાર્થની આકૃતિ વિષે સમજવું. પછી તે જડ આકૃતિ કેટલાક ક્ષણસુધી ટકી રહે, કે સેંકડો વર્ષસુધી ટકી રહે, પરંતુ જ્યાં આદિ આવી, ત્યાં અંત આવવાનોજ. આપણે કહિએ છીએ કે આપણી આસપાસ કેટલીક(Forces) બળવન્તી શક્તિ પ્રવર્તી રહી છે. અને એ શક્તિઓમાંજ રક્ષણ અને નાશ એ બેઉ સ્વભાવ છે. આ સઘળી બળવન્તી શક્તિઓ વા બળ આપણામાં અને આપણી આસપાસ પ્રતિક્ષણ પોતાનું કામ બજાવ્યા કરે છે. એ સઘળાં બળોના સમૂહને જૈનો ઈશ્વર કહે છે. ૐ નામના પ્રણવથી પણ એજ બ્રહ્મ ઓળખાય છે. આ શબ્દનો પ્રથમ ઉચ્ચાર ઉત્પત્તિનો વિચાર દર્શાવે છે. બીજો સ્થિતિનો અને ત્રીજો નાશનો. આ સઘળી વિશ્વની શક્તિયો (Forces) છે અને સામટી રીતે જોતાં તેઓ બધી કેટલીક ચોક્કસ નિયમોને આધીન છે. જો આ નિયમો ચોક્કસ છે તો પછી શા માટે લોકો તેને પગે પડે છે ? શા માટે આ શક્તિસમૂહને તે દેવ કે ઇશ્વર છે એમ ધારે છે ? આ વિચારના આરંભમાં ભૂંડું કરવાની શક્તિનો વિચાર હંમેશા તેની સાથે જોડાયલો રહે છે. જ્યારે હિંદુસ્તાનમાં પ્રથમ રેલવેનો પ્રવેશ થયો ? ત્યારે અજ્ઞાન લોકો તે શું છે એમ સમજ્યા નહીં. જેઓએ પોતાની આખી જીંદગીમાં એવું જોએલું નહીં કે ગાડી ગાડાંઓ કદાચ ઘોડા કે બળદ વિના ચાલે માટે તેઓએ ધાર્યું કે ઇંજિનમાં કોઈ દેવ હો કે દેવી હો પણ છે ખરૂં તેમાંના કેટલાક તો ગાડીને પગે પણ પડતા અને હજી પણ હિંદુસ્તાનના કોઈ ભાગમાં પહાડી લોક અથવા નીચ વર્ણના લોકમાં આ વિચાર ચાલુ છે માટે એ બનવા જોગ છે કે આપણી આરંભની (અજ્ઞાન કે જંગલી) સ્થિતિમાં આપણે કોઇ એવા પુરૂષને ધર્યો હશે અને ત્યાર બાદ તે વિચારમાં વૃદ્ધિ થતાં થતાં આપણે આપણા વિચારોને આપણે ચિત્રાકૃતિના સ્વરૂપ આપતાં હઇશું અને તેમ કરી બીજાઓને વિશેષ સ્પષ્ટ રીતે સમજાય તેમ કરતા હઇશું; ઘણા પ્રાચીન કાળમાં વરસાદ નહીં હતો પણ વરસાદનો પણ દેવ હતો ગડગડાટ નહોતો ગડગડાટનો દેવ હતો અને આ પ્રમાણે આ કુદરતી

દેખાવોને પુરૂષત્વ પ્રાપ્ત થતું અને તે શક્તિઓને (forces) કોઇ જીવના પુરૂષો તરીકે માનવામાં આવતા જેમ કેટલાએક ગૃહોમાં સજીવ વ્યક્તિયો હોય છે તેમજ આ શક્તિયો સજીવ હોઇ શકે.

પરંતુ આ શક્તિઓ (*forces*) પોતે કાંઇ જીવો નથી એમ છતાં પ્રારંભમાં આ વિચાર હોવો જોઇએ; એમ બતાવી આપે છે. આ શક્તિઓના (forces) સરજનાર રક્ષણ કરનાર અને નાશ કરનાર, એવા પણ વર્ગ કરવામાં આવેલા જણાય છે અને આજ ત્રણ શક્તિયોને ત્યાર બાદ કોઇ એક મહત્ શક્તિયોના ભાગ સમજીને તેને હિંદુઓએ બ્રહ્મ નામ આપ્યું હોય એમ ભાસે છે. ખરૂં જોતાં અહીં જે સર્જન કે સૃષ્ટિ એવો શબ્દ આપ્યો છે તે આ અર્થમાં Emanation અર્થાત્ કોઇ એક પદાર્થમાંથી નીકળેલું તે અથવા તેજ પદાર્થનો વિસ્તાર રક્ષણ શબ્દ એવા અર્થમાં વપરાયો છે કે જેનો અર્થ જે જે આકારવાળું છે તેને બચાવનાર અને નાશ કે સંહાર એવા અર્થમાં છે કે તે આકૃતિ કે આકાર તેનો ક્ષય કરનાર.

ઇંદ્રિયોથી જડ પદાર્થનો ખ્યાલ કંઇક જણાય છે અને આમાં શક્તિયો કહેવામાં આવે છે તે પણ જડ શક્તિયોજ હોવી જોઇએ જેમ આકર્ષણ; સ્નેહાકર્ષણ (મગ્નેટીઝમ) વિદ્યુત, ગુરૂત્વાકર્ષણ પરંતુ આ શક્તિયોને ઇશ્વરતરિકે ગણવી એ વિચારતો ઘણોજ જડવાદવાળો છે અને એટલાજ માટે ઇશ્વર અથવા ઇશ્વર જેવો કોઇ પુરૂષ એ વિચારને જૈનો પોતામાંથી હાંકી કહાડે છે છે છતાં તેઓ બેલાશક આ શક્તિઓ (energies) ની હસ્તી કબુલ રાખે છે અને કહે છે કે આ શક્તિયો સર્વત્ર માલુમ પડે છે પરંતુ તેઓ કેટલાક ચોકસ નિયમોને આધીન છે અને તેમાં કોઈ બીજા પુરૂષથી (કે ઇશ્વરથી) વચમાં આવી શકાય એવું નથી એટલુંજ નહીં પરંતુ તે કંઇ અસર પણ કરી શકે નહી; આ શક્તિયો બુદ્ધિ પુર્વક આપણાં ભલાં ભુંડાંને પણ કાંઈ અસર કરી શકે નહીંઅને તેને કહેવું કે તેઓ આપણને અસર કરે છે એ માત્ર તે શક્તિઓના કાનુનોને જેમને તેઓ આધીન છે તે વિષેનું તેમનું અજ્ઞાનજ જણાવે છે; આ શક્તિયોને (energies) અમે સામટી રીતે દ્રવ્ય (substance)[1] કહિયે છીયે જડ પદાર્થમાંજ અસંખ્ય ગુણો અને સ્વભાવો હોય છે અને તેઓ જૂદે જૂદે કાળે જૂદી જૂદી રીતે પોતેજ પ્રગટ થાય છે.

આપણે આપણાં વિશેષ જ્ઞાન પ્રગટ્યાં સિવાય કંઇ જાણી શકતા નથી કે જડ પ્રકૃતિમાં કઈ કઇ શક્તિયો ગુપ્તપણે છે તેથી કોઇપણ નવી વસ્તુ બહાર આવે કે આપણે દિઙ્ગમૂઢ થઇ જઇએ છીએ જે કંઇ આપણને અજાયબીમાં નાંખી દે એવું હોય તે કોઇ દેવ તરફથી કંઇક આવેલું ગણીયે છીએ પરંતુ જ્યાં આપણે શાસ્ત્રીય

[1] ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ એ ત્રણે સહિત તે દ્રવ્ય.

સિદ્ધાંતો સમજીએ છીએ કે સઘળી નવાઇ ખસી જાય છે. અને તે એવી તો સાદી બાબત જણાય છે કે જાણે દરરોજ સૂર્યનું અસ્ત થવું અને ઉદય પામવું સમજતાં હોઈએ; હજારો વર્ષ પહેલાં કુદરતના જૂદા જૂદા દેખાવો, જૂદા જૂદા દેશોમાં જૂદા જૂદા દેવો અને દેવીઓમાં કામો છે એમ સમજતાં હતાં પરંતુ જ્યારે આપણે શાસ્ત્રીય વિદ્યા એટલે સામાન્ય સમજીએ છીએ, ત્યારે આ દેખાવો માત્ર સાદા બનાવો. તે કોઇ એક મોટામાં મોટા દૈવી શક્તિવાળા પુરૂષો છે એવા વિચાર પલાયન કરવા માંડે છે.

ત્યારે જૈનનો ઇશ્વર તે શું ?

આમ તમે પૂછશો તેના જવાબમાં હું એટલું કહી ગયો તે ઉપરથી તમને એટલું તો સમજાયું હશે કે ઇશ્વર શું નથી ? પરંતુ હવે હું તમને કહીશ કે ઇશ્વર શું છે ? આટલું તો આપણે જાણતા થયા કે જડ (Matter) ના કરતાં અર્થાત્ પ્રકૃતિ કરતાં કંઇક બીજું છે. આપણે જાણીએ છીએ કે આપણું શરીર ઘણું ખાસિયતો અને શક્તિયો જણાવે છે. એ સાધારણ જડ પદાર્થમાં મળી આવતી નથી અને તે બીજું કંઇક જે એ ખાસિયતો અને શક્તિયોને જણાવી રહ્યો છે, તે મરણકાળે શરીરમાંથી વિદાય થાય છે. આપણે જાણતા નથી કે તે ક્યાં જાય છે. આપણે એટલું સારી પેઠે જાણીએ છીએ કે. જ્યારે તે શરીરમાં હોય છે ત્યારે, શરીરની શક્તિઓ, શરીરમાં ન હોય ત્યારે જે દેખાવ છે તેના કરતાં જૂદા પ્રકારની છે. જ્યારે તે કોઇ શરીરમાં હોય છે, ત્યારેજ શરીર કુદરતની કેટલીક શક્તિયો સાથે સમતામાં આણી શકાય છે. તે બીજું કંઇક છે તેને અમે ઉંચ્ચામાં ઉચ્ચું તત્ત્વ ગણિએ છીએ. અને સર્વ સજીવ પ્રાણીઓમાં તેજ તત્ત્વ છે એમ માનિયે છીએ. આ તત્ત્વ જે આપણા પ્રત્યેકનામાં સામાન્ય છે, તેને અમે દેવતત્ત્વ કહીએ છીએ. આપણામાંથી કોઇમાં તે તત્ત્વ, જેવું જગતના તારક મહાપુરૂષોમાં પૂર્ણ વિકાસભાવને પામે છે, તેવા વિકાસભાવને પામ્યું નથી અને એટલા માટે તે મહાપુરૂષોને અમે દૈવી પુરૂષો કહિયે છીએ. એટલે કે સર્વ જીવોમાં લોકના અનુષંગે રહેલાં દૈવીતત્ત્વને અવલોકતાં જે સામટો વિચાર આવે છે તે ઇશ્વર છે.[1] જડ જગત્‌માં તેમજ આધ્યાત્મિક જગત્‌માં ઘણાં સામર્થ્યો (energies) શકિતઓ છે, અને તે શક્તિઓને એકત્ર કરી કુદરત કહિયે છીએ. અને તેમાંથી જડ સામર્થ્યો કે શકિતઓ જૂદી પાડીને એકત્ર કરિયેછીએ પરંતુ અધ્યાત્મિક શક્તિઓને અમે એકત્ર એકંદર પરમાત્મા કે ઇશ્વર એવું નામ આપીએ છીએ.

---

૧ ગૂઢ કે ગુપ્ત દેવતત્વ પ્રચ્છન્ન કે છન્ન, સર્વ જીવમાં છે. દેવતત્વ એવા ભાવમાં અહીં કહેવાય છે. આ શ્લોક તે આ નીચે લખેલો શ્લોક હશે એમ અનુમાન થાય છે.

मोक्षमार्गस्य नेतारं भेत्तारं कर्मभूभृतां ।
ज्ञातारं विश्वतत्त्वानां वन्दे तद्गुणलब्धये ॥ १ ॥

श्री उमास्वाति स्वामी.

આમ અમે જડ અને જડ શક્તિઓમાંથી ચૈતન્ય શક્તિઓ જૂદી પાડિએ છીએ. ચૈતન્ય શક્તિઓ કે આધ્યાત્મિક (energies)શક્તિઓનેજ અમે ભજીએ છીએ અને જૈન શ્લોકમાં કહે છે કે " હું તો આત્મિક બળ યા વીર્યને નમું છું કે જે અમને મોક્ષના માર્ગ પ્રત્યે દોરવાનું મુખ્ય કારણ છે, જે પરમતત્ત્વ છે, જે સર્વજ્ઞ છે. તેને તેટલા માટે નમું છું કે મારે તે બળ કે વીર્ય જેવા થવું છે.[1]" તેટલા માટે જૈન પ્રાર્થનાની રીતિ જણાવેલી હોય ત્યાં એવો આશય ન સમજવો કે તે વ્યક્તિપાસેથી કે તે આધ્યાત્મિક સ્વાભાવિક ગુણો પાસેથી કંઇ મેળવવું છે. પરંતુ તેના જેવુંજ થવું છે; એવું કંઇ નથી કે તે દૈવી વ્યક્તિ કોઈ ચમત્કારવડે આપણને પોતા જેવા કરી દેશે પરંતુ જે ભાવના આપણાં ચક્ષુ સામે રજુ કરવામાં આવે છે, તે ભાવના પ્રમાણે યથાર્થ વર્તન કરવાથી [1]આપણામા ફેરફાર કરવાને સમર્થ થઇએ છીએ. અને તેથી આપણે પોતે પુનઃ જન્મ થયો હોય તેવા થઈ રહીએ છીએ અને તેથી કોઇ એવા જીવ થઇએ છીએ કે જે દૈવીતત્વનું સ્વરૂપ છે, તેજ આપણું થઇ રહે છે. પરમાત્મા વિષે કે ઇશ્વર વિષે આ અમારો વિચાર છે. આટલા માટેજ અમે પરમાત્માને ભજીએ છીએ. એવી ઇચ્છાથી નહીં કે અમને તે કંઇ આપશે. એવી મરજી નહી કે અમને તે ખુશી કરશે; એવી ઇચ્છાથી નહીં કે એમ કરવાથી અમને કંઇ અંગત લાભ થશે. આવો સ્વાર્થીપણાનો જરાપણ વિચાર નથી. એ તો માત્ર એવું છે કે જાણે ઉચ્ચ ગુણને માટે ઉચ્ચ ગુણ કે સદ્ગુણે વર્તવું, અને તેમાં બીજો કોઈપણ આંતર હેતુ રાખવો નહીં.

હવે આપણે આત્માસમ્બન્ધી વિચારપર આવીશું.

કોઈ પણ પદાર્થસમ્બન્ધી સાધારણ વિચાર એવો છે કે કોઇ પદાર્થ હસ્તીમાં છે એવું જો હોય તો તેને કંઇ આકૃતિ હોવી જોઇએ અને તે ઇંદ્રિયોથી જણાવો પણ જોઈએ. એટલે કે આપણો સાધારણ અનુભવ એવો છે પરંતુ ખરેખરૂં જોતાં એ તો માત્ર આપણા જીવના ઇંદ્રિયગોચરના ભાગનોજ અનુભવ છે, એને તે તો માત્ર મનુષ્ય વ્યક્તિનો હલકામાં હલકો ભાગ છે. અને તે અનુભવથીજ આપણે માત્ર અનુમાન બાંધિયે છીએ અને ધારિયે છીએ કે આ અનુભવ સર્વ પદાર્થને લાગવો જોઇએ. આ વિશ્વમાં એવા પદાર્થો છે કે, તે ઇંદ્રિયોવ વડે જણાયજ નહીં, કેટલાંક એવાં લાગણી દ્રવ્યો છે. અને કેટલીક એવી વ્યક્તિયો છે કે તે તો માત્ર જ્ઞાનવડે, કે આત્માવડેજ જાણી શકાય. આવી વસ્તુ કે દ્રવ્ય દેખી શકાય નહીં કે નહીં સાંભળી શકાય, નહીં ચાખી શકાય, નહીં સુંઘી શકાય, એટલુંજ નહીં પણ, સ્પર્શાયપણ નહીં એવા પદાર્થને રહેવાને કંઇ સ્થાનની અપેક્ષા નથી, કે કંઇ સ્પર્શ થઇ શકે

૧ એ ભાવના પ્રમાણે ક્રિયા કરવાથી, ચરિત્ર ગાળવાથી—માત્ર ભાવનાથીજ નહી.

એવું પણ હોવાની જરૂર નથી, તથાપિ જોકે તેને આકાર ન હોય તોપણુ તે હસ્તીમાં હોઇ શકે. તે વસ્તુ કંઇ આકારમાં હોય, પરંતુ જે આકારને શબ્દરૂપ વગેરે હોય તેવા આકારવાળી જાતિ કે હસ્તીમાં હોવાની તેને જરૂર નથી.

એવી તો એક પણુ વસ્તુ ન હોય કે જેનામાં જડનાં પણુ લક્ષણુ હોય અને ચેતનનાં પણુ લક્ષણુ હોય. કેમકે જડવસ્તુનાં લક્ષણુ ચેતનવાળી વસ્તુ કરતાં બિલકુલ ઉલટાંજ હોય છે. બાકી કંઇ એકના પેટામાં બીજી હોય. તેથી કરીને કંઇ એક તે બીજી થઇ જતી નથી. જ્યારે આત્માનાં લક્ષણુ બિલકુલ જૂદીજ તરેહનાં છે તો પછી તે જડની અંદર કેમ રહી શકે. આપણુા જાતિ અનુભવથી આપણે જાણિયે છીએ કે આપણુને આપણી આસપાસની જે વસ્તુઓ આપણાં જેવાં લક્ષણુવાળી નથી. તેની વચ્ચે રહેવાની ફરજ પડે તો લોકો જાણે છે કે તેમની આસપાસની વસ્તુઓ સાથે તેમને કંઇ સંબંધ નથી' ત્યારે એવી આસપાસની વસ્તુઓની વચ્ચે રહેવાની ફરજ પડવાને કંઇક કારણુ જોઇએ. પણુ તે કારણુ તો બુદ્ધિની અંદરજ હોવું જોઇએ. એ કંઇ જડ વસ્તુમાં હોય નહીં. એ વાત ખરી છે એવું આપણે જાણિયે છીએ. કારણુ કે બુદ્ધિ કંઈ સાવ જડ વસ્તુમાંથી પેદા થતી નથી. કોઇપણુ જડ વસ્તુ પોતામાં બુદ્ધિ છે એવો પુરાવો હજી સૂધી આપી શકી નથી. જ્યારે તેની અંદર સત્વ હોય હોય, ત્યારે તો પોતામાં બુદ્ધિ છે એમ કહી શકે, પણુ જ્યારે સત્વ ન હોય ત્યારે બુદ્ધિ ન હોય.

એતો આપણુને ખાત્રી છે કે બુદ્ધિ ઉપર જડવસ્તુની અસર થાય છે પણુ કાંઇ જડવસ્તુની અંદરથી બુદ્ધિ નીકળતી નથી. જ્યારે માણુસ પૂર્ણ ભાનમાં હોય અને પછી કંઇ કેફી ચીજ પીએ, તો તેથી કરીને તેની બુદ્ધિ કંઇ કામ કરી શકતી નથી. આ જડવસ્તુની અસર ચેતન વસ્તુ (આત્મા) ઉપર શા માટે થાય છે! જીવ પોતે એમ ધારે કે આ દેહ તે હું જ છું અને જડ દેહને જે કંઇ થાય તે પોતાને થાય છે એમજ સમજે છે. અહીં ક્રિશ્ચિયનશાસ્ત્રવેત્તા અથવા રસાયન શાસ્ત્રી અને જૈન તત્વજ્ઞાની એક મત થાય છે, જ્યાંસુધી આત્મા એમ વિચારશે કે દેહ તે હું, ત્યાંસુધી દેહને જે કંઇ થશે તે પોતાને થયું એમ સમજશે. પણુ એક ક્ષણુવાર આત્મા વિચાર કરે કે હું અને દેહ તો જૂદાં છીએ. દેહ તો બિલકુલ પર છે, તો પછી દુ:ખનું તો નામજ હસ્તીમાં રહેશે નહીં. આપણું ધ્યાન જો કોઇ બીજી તરફ દોરાઈ ગયું હોય તો આપણી સમક્ષ જે થાય છે, તે આપણે જાણુતાં નથી. આ વાત દર્શાવે છે કે પોતે શરીર કરતાં કંઇક ઉંચા દરજ્જાનો છે, તોપણુ સાધારણુ રીતે શરીરની અસર આત્મા ઉપર થાય છે અને તેથી કરીને આત્મિક અને શારીરિક કાયદાનો આપણે અભ્યાસ કરવો જોઇએ કે જેથી આ માની

વસ્તુઓ કરતાં આપણે ઉંચા ચઢી શકીએ અને આપણા મોક્ષમાર્ગ તરફ આગળ વધીએ કે જે મોક્ષ મેળવવાની આકાંક્ષા આત્માની છે.

અલબત જડવસ્તુમાં પણ શક્તિ છે, પણ તે આત્મા કરતાં ઘણીજ ઓછી અને હલકા પ્રકારની છે. જો જડમાં કંઇ શક્તિ ન હોય તો તો આત્મા ઉપર તેની અસર થઇ શકે નહીં. કારણ કે જ્યારે કંઇ શક્તિ છેજ નહીં તો પછી કોણ અસર કરી શકે ? શરીરની શક્તિ જે આપણે અનુભવીએ છીએ તે તેની અંદર આત્મા છે તેને લીધે છે. જડવસ્તુની અંદર શકિત છે તેના દાખલા આગળ કહેવાઇ ગયા તે પ્રમાણે સંયોગીતત્વ, લોહચુંબક વિગેરેનું સમજવું; અને આ વસ્તુઓ આત્મા વિના પણ પોતાની મેળે કામ કરી શકે છે. જો પૃથ્વીની આસપાસ ચંદ્ર ફરતો હોય તો એમ સમજવું કે ચંદ્રમા અને પૃથ્વીમાં સ્વાભાવિક કંઇક શકિત છે.

આટલું બધું કહેવાનો સાર માત્ર એટલોજ કે જે આ જડ વસ્તુઓની શકિત આત્મા ઉપર અસર કરે છે તેનું કારણ એટલું કે આત્મા પોતે તેને તાબે થવાને તૈયાર અને ખુશી થાય છે. જો પોતેજ એવો મત ધારણ કરે કે મારા ઉપર તો કોઇની અસર થવીજ જોઇએજ નહીં, તો પછી તેના ઉપર અસર નજ થાય. આ પ્રમાણે જ્યારે આત્માનો સ્વભાવ છે, તો હવે તેનું મૂળ શું તે તપાસિયે, કેમકે દરેક વસ્તુનાં બન્ને પાસાં તપાસવાં જોઇએ વસ્તુ અને તેનું સ્વરૂપ. જો આપણે આત્માની સ્થિતિ અથવા હાલત વિષે વિચાર કરીએ તો તેની ઉત્પત્તિ પણ છે. મનુષ્યદેહમાં આત્માની સ્થિતિ એમ લઇએ તો જન્મ વખત, એ સ્થિતિની શરૂઆત અને મરણ વખતે તેનો નાશ. પણ તે ઉત્પત્તિ અને નાશ તે પેલી સ્થિતિનો. પણ વસ્તુ પોતાનો નહીં. આત્માને દ્રવ્ય તરીકે લઇએ તો હમેશાં નિત્ય છે અને તેની સ્થિતિ[1] માટે કહીએ તો દરેક સ્થિતિની ઉત્પત્તિ અને નાશ છે. હવે આ આત્માની સ્થિતિની ઉત્પત્તિ એ વાત દેખાડે છે કે આ ઉત્પત્તિ પહેલાં આત્માની બીજી સ્થિતિ હતી. કોઇક સ્થિતિમાં વસ્તુ હોય તોજ કોઇક બીજી સ્થિતિમાં હોઇ શકે. નહીં તો હયાતીમાં આવી શકેજ નહીં. સ્થિતિ હમેશાં જોઇએ તો કાયમ નહીં રહે, પણ વસ્તુની કોઇક સ્થિતિ તો દરેક વખતે હોયજ. તેથી કરીને જો આપણા હાલના આત્માની સ્થિતિની ઉત્પત્તિ છે, તો તે પહેલાં કોઇક સ્થિતિ હોવી જોઇએ, અને આ સ્થિતિના નાશ પછી કંઇક બીજી સ્થિતિ ધારણ કરવી જોઇએ તેથી કરીને ભવિષ્યની સ્થિતિ તે આ હાલની ચાલતી સ્થિતિનુંજ પરિણામ છે, એમ સમજવું. અને જેમ ભવિષ્યની તે હાલની સ્થિતિનું પરિણામ, તેમ હાલની તે પૂર્વનીનું પરિણામ. કારણ કે વર્તમાન તે અતીતનો અનાગત જ

1 તેના પર્યાય.

છે. ત્યારે ભવિષ્યની સ્થિતિની બાબતમાં પણ તેમ છે, પૂર્વની કૃતિઓએ (કર્મોએ) વર્તમાન સ્થિતિ નિર્માણ કરી છે. અને જ્યારે તેમ છે તો વર્તમાનનાં કૃત્ય ભવિષ્યની સ્થિતિ નિર્માણ કરવાનાંજ. આ બધી વાત આપણને પુનર્જન્મના સિદ્ધાંત (Principle) ઉપર લાવે છે પૂનર્જન્મને માટે અંગ્રેજીમાં રીબર્થ, રીઇનકારનેશન, ટ્રાન્સમાઇગ્રેશન અને મેટેમ્સિકોસીસ એવા શબ્દો છે.

પ્રથમ "રીઇનકારનેશન" લો, કે જેનો સાધારણ અર્થ ફરીથી "માંસ થવું તે." અને ખરેખરી રીતે તો જે જડ છે તે જડ જ છે, અને જે સ્પિરિટ અથવા ચેતન છે, તે ચેતન જ અથવા આત્મા જ છે. કંઈ ચેતન માંસ બનતું નથી. જો રીઇનકારનેશન-ફરી દેહ ધારણ કરવો-એટલે માંસ થવું એમ હોય તો રીઇનકારનેશન થઇ શકે નહીં. પણ જો તેનો અર્થ એમ કરવાંમાં આવે કે "ટુંકા વખતને માટે માંસની અંદર જીંદગી" તો રીઇનકારનેશન છે. રીઇનકારનેશનનો એવો પણ અર્થ છે કે ફરીફરીને કોઇક ને કોઇક સ્થિતિમાં જન્મવું.

મેટેમ્સિકોસીસનો અર્થ ગ્રીક ભાષામાં ફક્ત "ફેરફાર" થાય છે. પ્રાણિયો તે, શરીર અને આત્મા, એ બધું ભેગુ તે મનુષ્યપણામાં ફેરવાઇ જાય છે, અને તે બધું કંઈક ત્રીજીજ વસ્તુમાં ફેરવાઈ જાય છે અને એ પ્રમાણે આગળ "મેટેમ્સિકોસીસ" નો અર્થ છે. સોલ (આત્મા) નું ટ્રાન્સિમાઇગ્રેશન (જન્માંતર) એ વિચાર ખાસ કરીને ક્રિશ્ચિયનોમાં છે. મનુષ્ય-આત્માએ પ્રાણીના શરીરમાં જવું એ જાણે કે જરૂરનું જ છે પણ તે ખરો વિચાર તો ફક્ત એક વસ્તુમાંથી બીજી વસ્તુમાં જવું અથવા એક શરીરમાંથી બીજા શરીરમાં જવું, પણ કાંઇ ફરજીયાત રીતે એમ નહીં કે મનુષ્ય દેહમાંથીજ પ્રાણી દેહમાંજ જવું, પણ ફક્ત જવું અથવા મુસાફરી કરવી. આ વાત સાકારનો વિચાર સૂચવે છે, કેમકે જ્યાંસુધી સાકાર ન હોય ત્યાંસુધી-જ્યાં સુધી કોઇ જગા રહેવાને જોઇએ નહીં ત્યાંસુધી એક ઠેકાણેથી, બીજે ઠેકાણે ગમન થઇ શકે નહીં. તેથી કરીને અમારી ફીલોસોફીમાં (તત્વજ્ઞાનમાં) અમારે તો પુનર્જન્મ (રીબર્થ) નો વિચાર માન્ય અથવા કબુલ છે. એટલે કે આત્મા કોઇ બીજા શરીરમાં જન્મ્યો, અને જન્મ એ કંઇ જે હાલતમાં મનુષ્યદેહમાં જન્મ થાય છે તેજ હાલત દરેક ઠેકાણે હોય એમ દેખાડતો નથી કેટલીક એવી સ્થિતિઓ હોય છે કે જેમાં માણસો જન્મ લે છે. બીજને પાકતાં કેટલાક મહિના થાય છે અને ત્યારપછી તેનો જન્મ થયો કહેવાય છે. કોઇપણ મનુષ્યે કંઇ કર્યું અને તેને લીધે આ થયું એમ છે વળી કોઇ મનુષ્યશક્તિ તેને બીજા ગ્રહમાં લઇ જાય છે અને એ પ્રમાણે આપણે કહીએ છીએ કે જન્મની તે બીજી સ્થિતિ છે. વળી ગર્ભ ધારણ કરવાની પણ કંઇ જરૂર નથી. કાર્માણ શરીરમાંજ એટલી બધી શક્તિઓ છે કે તે પોતે બીજાં શરીર પોતાના ભેગાં લઇ શકે છે. મનુષ્યદેહમાં સૂક્ષ્મ શરીર અને બીજા પ્રાણીના દેહના સૂક્ષ્મ શરીરના આંકાર અને કદ વારંવાર ફેરવાયા કરે છે.

જ્યારે આપણે કોઇ પણ જાતિમાં જીવીને તે જાતિથી વિરૂદ્ધ જાતિનાં કર્મો કર્યાં હોય તો એ જરૂરનું છે કે તેના કર્મને અનુસારે બીજો જન્મ થવો જોઇએ અને મનુષ્ય જાતિમાં આવવું હોય તો, તેને મનુષ્ય જાતિને મનુષ્યને યોગ્ય કર્મ કરવાંજ જોઇએ અને તેમ છતાં જ્યારે તે જૂદીજ જાતનાં કર્મો ઉપાર્જન કરે છે, ત્યારે તે જૂદાજ શ્રેહોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને જૂદા જૂદા દેખાવ ધારણ કરે છે, ત્યાં નરમાદાનો સંબંધ થવો જોઇએ એમ જરૂરનું નથી. જીવનની એટલી બધી જાતની સ્થિતિઓ છે કે ફક્ત મનુષ્ય જીંદગીની સ્થિતિનોજ અભ્યાસ દરેક જીંદગીની સ્થિતિને લાગુ પાડી શકાય નહીં. આપણે તો ફક્ત મનુષ્ય અને બીજાં કેટલાંક પ્રાણીની સ્થિતિનો અભ્યાસ કર્યો છે, પણ તે તો માત્ર આપણે હાલ જે સાયન્સ આટલે દરજ્જે ચડેલું હોવાને લીધે જેટલો અભ્યાસ કરી શકીએ તેનો એક સૂક્ષ્મ ભાગ છે. કેટલીક સ્થિતિનો અભ્યાસ કરવાને આપણે અશક્ત છીએ કારણકે જગત્‌માં અસંખ્ય સ્થિતિઓ છે માટે એક સ્થિતિના કાયદા બધી સ્થિતિને લાગુ પડી શકાય નહી.

અમારો અભ્યાસ આંતર્દષ્ટિનો છે કેમકે અમારો મત એવો છે કે આત્મા બધું બરાબર સમજવાનો સમર્થ છે આવી સ્થિતિમાં જે જ્ઞાન મળે તે સારૂં મળે કેમકે શાસ્ત્ર (સાયન્સ) થી રીતે જે મુશ્કેલીઓ આવે તે આમાં આવતી નથી શાસ્ત્ર વેત્તાઓ (સાયન્ટિસ્ટો) ભુલ કરે છે પણ ધારે છે કે તેઓ ભૂલ કરતા નથી કેટલીક બાબતો કે જે ખરી ન હોય તેમાંથી જે સાર કાઢેલ સાર ખરો ન હોય તેમાંથી જ્ઞાન મેલવે. અમારૂં કહેવું એમ નથી કે નજરે જોએલી વસ્તુ સંબંધી જ્ઞાન મેળવ્યું હોય તેમાં હમેશાં ભૂલો હોય પણ કોઇ કોઇ વખતે હોય ખરી અને કદી ખરૂં હોય તો પણ આપણે તેના ઉપર આધાર રાખી શકીએ નહીં. ખરૂં જ્ઞાન તો એ કહેવાય કે જે—આત્માએ બ્હારની કોઇપણ ચીજની મદદ લીધા વિના મેળવ્યું હોય. જ્ઞાન મોક્ષના જીવનું અથવા જેમને મોક્ષ બહુજ નજીક છે તેવા જીવનું જ્ઞાન અથવા માનસીક નૈતિક અને આત્મિક પવિત્રતા જેની પુર્ણ થઇ હોય અને એજ વખતે ઘણાં ખરાં પુર્વના કર્મો ખપાવ્યાં હોય તેવા જીવોનું જ્ઞાન ખરૂં જ્ઞાન કહેવાય

જ્યારે આ સ્થિતિએ આત્મા પહોંચે છે ત્યારે તે બધું જાણે દેખે છે એટલે સર્વજ્ઞ અને 'સર્વદર્શી' થાય છે. સર્વદર્શીપણું તે પોતેજ દેખડાવી આપે છે કે આત્મા પોતે પોતાને પણ જૂએ છે. જે દશામા આત્મા સર્વજ્ઞ અને અનંત સુખમય હોય તે દશા આત્માની ઉંચામાં ઉંચી સમજવી. કારણકે સંસ્કૃતમાં આપણે આ ત્રણ ચીજો જોઇએ છીએ. અક્ષય, અક્ષય, અક્ષય. આ સ્થિતિવાળા આત્માનું આપણે વર્ણન કરી શકીએ નહીં કારણકે વર્ણન કરનારા આપણને તો અપુર્ણ મન

છે અને તે આત્મા તો અનંત દશાવાળાનું સંપુર્ણ રીતે કેવી રીતે વર્ણન કરી શકો માટે તે એવી સ્થિતિવાળા આત્માનું આપણે જે વર્ણન કરીયે તેમાં જોકે ઘણું હોય તોપણ તે પુર્ણ ન હોય આટણે બહુ વાતો મૂકી દીધેલી હોય આપણા પોતાના **મનમાં** જેટલા વિચાર હોય તેટલા આપણે બરાબર વર્ણવી શકતા નથી તો આત્મા કે જેનુ વીર્ય અને જ્ઞાન અનંત છે તો તેનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકીએ ? આત્મા અને જગત્‌ની સ્થિતિનો જૈનોએ આટલા પૉઇન્ટથી અભ્યાસ કર્યો છે અને તેથી કરીને બહુ સરસ તત્વો ખેંચી શકયા છે આ તત્વ સંબંધી વિચાર કરીએ ત્યારે આ દેશ (અમેરિકા) અને બીજા દેશ તથા બીજા ધર્મો વચ્ચે તફાવત એ છે કે બીજાઓ જે કાંઇ સમજે તે ઉપર કહેલાં પોઇન્ટો ધ્યાનમાં રાખીને સમજે બાઇબલ કહે છે કે “ તારે કોઇને મારવો નહીં.” (Negative.) અને જૈનો તેમજ બીજા દર્શનો કહે છે કે સર્વ પ્રાણી ઉપર પ્રેમ અને દયા રાખવી (Affirmative) એ બધાનો અર્થ એજ કે આપણે કોઇ પણ જીવને મારવો નહીં. આપણે દરેક વસ્તુનાં ગુણ લક્ષણ અને કામ આ બધું ધ્યાનમાં લેવું જોઇએ જગત્‌માં જે વસ્તુની સ્થિતિ આપણે જાણી સકીએ તે વસ્તુનો અમૂક ભાગ ફક્ત જાણવાથી આપણે એ વસ્તુના કાયદા ન જાણી શકીએ કે જે આખા જગત્‌ને લાગુ પડે; જો જગત્‌નો સ્વભાવ તમારે બરાબર ખરી રીતે વર્ણવવો હોય તો જગત્‌ની જૂદી જૂદી વસ્તુઓના સ્વભાવનો અભ્યાસ કરો અને જો તેમ થાય તો પછી બધા ભાગોને તે કાયદા લાગુ પાડી શકશો; આપણે મનમાં એમ સમજીએ કે આપણા ભાઇુત ભોંય તળીયે રહે છે અને તેથી આપણે તેમના કરતા ઉંચા છીએ પણ તેથી એમ ન સમજવું કે આપણે ઉંચા છીએ માટે તેમને કચડી નાંખવાનો આપણને હક છે તેઓને પણ કોઇ વખતે પહેલે બીજે કે ત્રીજે અને વખતે છેલ્લે માળે પણ રહેવાને હક સંપાદન થાય. જે ઉચ્ચસ્થિતિમાં હોય, તેમને હલકી સ્થિતિવાળાને કચડી નાંખવાનો હક નથી, જો કોઇ એમ કહે કે તેને પોતાને તેમ કરવાનો હક છે અથવા બીજા જીવોને મારી નાંખ્યા વિના પોતાનામાં પૂરતું બળ આવતું નથી, તો અમારૂં તત્વજ્ઞાન એકદમ કહેશે કે ગમે તેવી ઉંચી સ્થિતિમાં પણ કોઇ જીવને મારવો તે પાપ છે અને તે કરનારે એક હલકી ગતિ પોતાને માટે પસંદ કરી લીધી છે ! ધંધો કરવા માંડીશુ તો આપણે એવો ધંધો કરવા માંડશું કે જેમાં નફો હોય અને જેમાં નુકશાન ન હોય અને કરજ ન હોય. ઉચ્ચ સ્થિતિ તો તે કહેવાય કે જેમાં કરજ કે લેણીયાત ન હોય માટે લેણીયાત વિનાની અને પૂરેપૂરી મુક્ત સ્થિતિ તેજ ઉચ્ચ સ્થિતિ. મુક્તિસ્થિતિ અથવા જેને આપણે મોક્ષ કહીએ છીએ તે સ્થિતિ તેવી જાણવી. **કર્મ** સંબંધી વિચાર ગુંઠે જ ભરેલો છે. તે સંબંધી કંઇક મેં મારા આગલા ભાષણમાં કહેલું છે.

જેમ આપણે પીલગ્રિમ્સ પ્રોગ્રેસની રૂપક વાર્તામાં કહ્યું છે તેમ કર્મ વિચારમાં એવું કંઇ નથી કે જે નસીબ અથવા ક્રિશ્ચિયન વિચારને મળતું હોય. અને એમાં એવો પણ વિચાર નથી કે મનુષ્યજીવ બીજા કોઇના બંધનમાં આવી પડ્યો છે, તેમ એવો પણ વિચાર નથી કે પોતાની બહારની કોઇ શક્તિને તે પરાધીન થઇ ગયો છે. પરંતુ એક આશયની અંદર તેનો અર્થ નસીબ પણ થઇ શકે છે. જો કે આપણે કેટલુંક કરવાને સ્વતંત્ર હોઇએ તેજ, દેવો કરવાને સ્વતંત્ર હોતા નથી. અને આપણને આપણાં કર્મનાં પરિણામ ભોગવ્યા વિના ચાલતું નથી. કેટલાંક પરિણામો જબરદસ્ત હોય છે; અને કેટલાંક સાધારણ હોય છે. કેટલાંક ભોગવતાં ઘણો વખત જોઇએ છીએ અને કેટલાંક ભોગવતાં ટુંકો. કેટલાંક પરિણામ એવી જાતનાં હોય છે કે જેનો ક્ષય લાંબે વખતે થાય છે અને કેટલાંકનો ટુંકે વખતે એટલે કે જાણે પાણીથી ધોઇ નાંખીએ કે ખરી પડે, અથવા ક્ષય થઇ જાય. એ કર્મ અથવા જે કર્મો પક્કા ઇરાદાથી ન કર્યાં હોય તેની અસર પાણીથી ધોઇ નાખવાથી ખરી પડે તેવીજ થાય છે. ત્યારે કેટલાંક કામ કરેલાં હોય છે, તેની જે અસર થએલી હોય, તેની સામે બીજાં કર્મો કરિયે તોપણ તે દૂર થાય, એટલામાટે કર્મવિચાર તે નસીબનો વિચાર છે એમ નથી; પણ આપણે કહિયે છીએ કે આપણી મરજી વિના આપણે બધા એક જેલમાં જતા નથી અથવા આપણે કંઇ પણ યત્ન કર્યા વિના તે સ્થિતિએ પહોંચતા નથી. પરંતુ આપણી હાલની વર્તમાનસ્થિતિ, એ અતિતકાળનાં આપણાં કામ, શબ્દો અને વિચારનુંજ પરિણામ છે. અમૂક એક માણસ મરી ગએલો છે અને તેથી કરીને બધા જીવો તે સંપૂર્ણ સ્થિતિએ પહોંચશે એવું જે કહેવું, અથવા તે માણસને માનવાથી બધા તરી જશે, એમ જે કહેવું તે ફેટાલીઝમની થીઅરી (પ્રારબ્ધવાદનો નિયમ) કહેવાય. કેમકે જે માણસો પવિત્રતા અને સદ્ગુણમાં વર્ત્યા છે પણ અમુક ભાવના (થીઅરી) અંગિકાર કરી નથી માટે તે સ્થિતિએ પહોંચી શકે નહીં અને જેમણે તે (થીઅરી અંગિકાર કરી છે તે તેજ કારણને લીધે (નહીં કે બીજાં કારણને લીધે) તે સંપૂર્ણ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થશે એવું જે કહેવું તે નશીબવાદ. જગતતારકનામાં જે શ્રદ્ધા તેનો તો અર્થ એ કે તે ઇશ્વરી શક્તિ અથવા તત્વ કે જે આપણા પોતામાં પણ છે તેનું અનુકરણ કરવું. અને જ્યારે તે શક્તિ પૂર્ણ રીતે ખીલે એટલે કે સારા વિચારરૂપી યજ્ઞકુંડમાં હલકાને હોમે, ત્યારે આપણે પણ ક્રાઇસ્ટ (પરમાત્મા) થઇએ. અમે પણ સ્વસ્તિને (ક્રોસને) ધર્મચિન્હ સમજીએ છીએ. દરેક જીવને હલકી સ્થિતિમાંથી નીકળીને ઉંચી સ્થિતિમાં જવું હોય છે પણ ત્યાંસુધી તે સ્થિતિએ તેમનાથી જઇ શકાતું નથી, જ્યાંસુધી કે તેઓ ત્રણ રત્ન એટલે દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર મેળવે નહીં.

સમ્યક્દર્શનનો અર્થ એ નથી કે આપણે મરણ થયા પછી બીજી સ્થિતિમાં જન્મ લેવો પડે, પરંતુ એવું સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત થયા પછી સમ્યક્ ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય તો પછી કોઇપણ નીચી ગતિમાં ગયા વિના પોતાના સ્વભાવથીજ ઉંચી ગતિએ ચડ્યા કરશે. આ વાત મેં રૂપક કે અલંકાર વિના ચોખા શબ્દોમાં કહી છે, પરંતુ જ્યારે અજ્ઞાન લોકોની પાસે આ બધા સત્ય તત્વ કહેવા હોય ત્યારે કંઇક અલંકાર કે દાખલા આપવાની જરૂર પડે છે અને ત્યારપછી તેનો ખરો અર્થ સમજાવામાં આવે છે.

" મનોભાવ. "

હરિગીત વૃત્ત.

આયુ યુવા મમ લક્ષ્મી, ચપળ ચપળા જાણવો,
અસ્થીર છે ઉન્મત ખરો; મોહાંધ બનતા માનવી;
નીતી દયા પરમાર્થને, વૈભવ તરંગે ભુલતા,
મદમાં છકેલા મુગ્ધ ઓ! સમજો કાંઇ અસારતા.

* * *

આરોગ્યતા સુખ સંપત્તી, સુપત્ની પુત્ર બાંધવો,
બહુમાન યશ કીર્તિ અને સુસંપ સ્વજન કુટુંબનો;
વીલાસના વાણી તણી, સદાચારથી સુભાગ્યને,
સત્કર્મથી ત્યો ભોગવી, પૂર્વે કરેલા પુન્ય એ.

કલ્યાણચંદ કેશવલાલ—વડોદરા.

સ્વાવલંબન.

વિઠ્ઠલદાસ મૂ. શાહ.

"પરાધીન સ્વપ્ને સુખ નહિ, કરિ વિચાર દેખો મન માંહિ."

પહેલુંજ લખવામાં આવ્યું છે કે મનુષ્ય-જીવન વાસ્તવિક રીતે એક મહાન સંગ્રામ છે. ગયા ત્રણ લેખોમાં એ સંગ્રામમાં સફલતા પ્રાપ્ત કરવા માટે કેટલાક ઉપાયોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. હવે આ લેખમાં ચોથા ઉપાયનું અર્થાત્ સ્વાવલંબનનું વર્ણન, કરવામાં આવશે.

સ્વાવલંબનનેજ આત્મ-નિર્ભયતા, સ્વાતંત્ર્ય પ્રિયતા, સ્વયં સહાય, અને આત્માવલંબન પણ કહેવામાં આવે છે. તેનો અર્થ એ છે કે આપણા પોતાના આધાર પર રહીને સંસાર-યાત્રા પૂરી કરવી, અથવા પોતાના પગ ઉપર ઉભા રહેવું. સફલતાના જેટલા અંગો છે તે સર્વમાં એનો દરજ્જો ઘણોજ ઉંચો છે. તે એક એવી શક્તિ છે કે જે દ્વારા મનુષ્ય અનેક વિઘ્ન બાધાઓ હોવા છતાં પણ પોતાનો ઉદ્દેશ પૂર્ણ કરવાનો યત્ન કરી શકે છે. આળસુ અને પરોપજીવી લોકોને માટે તો એ વિષથી પણ અધિક કડવું છે. જેઓને સંસારમાં રહેવું છે, જેઓને સંસારમાં પોતાનું આસ્તિત્વ સ્થિર રાખવું છે અને જેઓનેસુખનો કિંચિત્ પણ અનુભવ કરવો છે તેઓને માટે સ્વાવલંબન એક અત્યંત મહત્વપૂર્ણ અને પ્રિય વિષય છે. મનુષ્ય જાતિનો ઇતિહાસ એ વાતની સાક્ષી પુરે છે કે સ્વાવલંબન વગર કોઇ સમાજ, દેશ યાને રાષ્ટ્ર પરાધીનતાની બેડીમાંથી કદિ પણ મુક્ત થઇ શક્તો નથી.

અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે "God helps those who help themselves" અર્થાત્ જેઓ પોતાની જાતને સહાયતા કર્યા કરે છે તેઓનેજ પરમેશ્વર સહાય કરે છે. આ વિષયમાં હર્ક્યુલીસ અને ગાડીવાનની વાત ઘણે ભાગે સૌના જાણવામાંજ હોવી જોઇએ. ઉક્ત કહેવતમાં સ્વાવલંબનનું જે તત્વ રહેલું છે તેની સત્યતા મહારાણા પ્રતાપસિંહનાં જીવનમાં સારી રીતે પ્રકટ થાય છે. મહારાણાને સહાય કરનાર કોણ હતું ? માત્ર મુઠ્ઠીભર ભીલ લોકો ! તેમનો શત્રુ કોણ હતો ? મુગલ સમ્રાટ્ અકબર, જે તે સમયે તે ભારતવર્ષનો કર્તા, ધર્તા અને વિધાતા હતો. વળી મહારાણાએ એવા પ્રચંડ પુરૂષની સાથે કોના આધારે શત્રુતા કરી હતી ? શું તેમને કોઇની સહાયતા હતી ? નહિંજ. તેમણે કેવળ પોતાની સ્વાવલંબન-શક્તિ ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો, તેમણે કેવળ પોતાની શારિરીક, માનસિક અને નૈતિક

આત્મ-શક્તિને ભરોસે સ્વાધીનતા પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. છેવટે તેઓ સફલ મનોરથ પણ બન્યા. તાત્પર્ય એ છે કે જ્યાંસુધી મનુષ્ય પોતે પોતાની સહાયતા નથી કરતો ત્યાં સુધી કોઇપણ મનુષ્ય તેને સહાય કરી શકતો નથી. સ્વાવલંબન જ મનુષ્યની ઉન્નતિનો મુખ્ય ઉપાય છે. પ્રાણિશાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે કે પ્રત્યેક જીવને પોતાની ઉન્નતિ અથવા સુખની પ્રાપ્તિને અર્થે સ્વયંયત્ન કરવો પડે છે એને જીવનાર્થકલહ કહેવામાં આવે છે. એ પ્રાકૃતિક નિયમ ઉપરથી આપણને એટલું શીખવાનું મળે છે કે પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતાની ઉન્નતિઅર્થે સ્વયંયત્નશીલ બનવું જોઇએ. આવી સ્થિતિમાં જે લોકો પોતે પોતાની જાતને સહાયતા કરી શકતા નથી તે લોકોને કુદરત પ્રાકૃતિક નિયમની વિરૂદ્ધ કેવી રીતે સહાયતા કરી શકે ? જો વસ્તુ સ્થિતિનો વિચાર કરવામાં આવે તો એટલું તો કહેવું પડશે કે અકબર સરખા પાદશાહની સાથે સફલતા પૂર્વક વિરોધ કરતો તે મહારાણા પ્રતાપસિંહને એક અસંભવિત વાત હતી. પરંતુ તે અસંભવિત કાર્યપણ મહારાણાની સ્વાવલંબિની વૃત્તિદ્વારા સિદ્ધ થઇ ગયું, અર્થાત્ જ્યારે તેમણે સ્વયં યત્ન કર્યો ત્યારે પ્રાકૃતિક નિયમાનુસર તેમને સફલતાની પ્રાપ્તિ થઇ. લોકો વાત વાતમાં એમ કહ્યા કરે છે કે પરમેશ્વર અમારો સહાયક છે, પરંતુ તેના અર્થ તરફ ઘણાંજ થોડા લોકો ધ્યાન આપે છે. પરમેશ્વર આપણો સહાયક છે એ કયારે ? જ્યારે આપણે સ્વયં આપણી સહાયતા કરીએ, જ્યારે આપણે સ્વયં આપણી ઉન્નતિ અર્થ યત્ન કરીએ-ત્યારે, અન્યતા નહિ. તાત્પર્ય એ છે કે જો ઇશ્વરને આપણો સહાયક બનાવવો હોય જો ઇશ્વરની સાથે મિત્રતા અને સખ્યભક્તિ કરવી હોય તો આપણે તેની આજ્ઞાનુંસાર તેના પ્રાકૃતિક નિયમાનુસાર વર્તવું જોઇએ, અર્થાત્ આપણે આપણી સહાયતા સ્વયં કરવી જોઇએ. આપણને સ્વાવલંબનના વિષયમાં સંપૂર્ણ નિષ્ઠા હોવી જોઇએ.

ઇતિહાસના અભ્યાસકો જાણે છે કે જ્યારે કોઇ પણ જાતિ સ્વાવલંબનની શક્તિ ગુમાવી બેસે છે કે ત્યારે તે પોતાનાં અસ્તિત્વના નાશનો માર્ગ પણ ખુલ્લો કરે છે. વધારે દૂર જવાની આવશ્યકતા નથી. ધ્યાનમાં રાખવું કે અસ્તિત્વ હમેશને માટે ટકાવી રાખવાનું માત્ર એ શક્તિ દ્વારાજ સંભવિત છે. તુલસીદાસજીએ કહ્યું છે કે પરાધીનતા સમાન કોઇ પણ વસ્તુ દુ:ખદાયક નથી. એટલે સુધી કે પરાધીન મનુષ્યને સ્વપ્નમાં પણ સુખ પ્રાપ્ત થઇ શકતું, નથી. વાત સાચી છે. આજકાલ પણ " સ્વાધીનતા " નું નામ સાંભળતાં જ લોકોના હૃદય ઉલ્લસિત બને છે. પરંતુ સ્વાધીનતામાં જેટલી મીઠાશ રહેલી છે તેટલી જ કઠિનતા તેની પ્રા-

પ્તિનાં સાધનોમાં છે. જે મનુષ્ય પોતાના પગ ઉપર ઉભો રહી શકતો નથી તે શું સ્વાધીન બનવાને કદિપણુ અધિકારી બની શકે છે? કદિ પણુ નહિ. હવે એ જાણુવું જોઇએ કે સ્વાવલંબન-શક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનાં સાધનો કયા છે? એટલું તો સૌ લોકોના જાણુવામાંજ છે કે જે વસ્તુ જેટલા અધિક મહત્વ અને મૂલ્યની હોય છે તેની પ્રાપ્તિ પણુ ઘણીજ મુશીબતથી થાય છે. પ્રસ્તુત વિષયનું પણુ તેમજ છે સ્વાવલંબન શીખવાનો જો કોઇ ઉચિત માર્ગ હોય તો તે આત્મ-વિશ્વાસજ છે. સ્વાવલંબનમાં આત્મ-વિશ્વાસ, દૃઢ નિશ્ચય અને હંમેશાં પ્રયત્ન કરતાં રહેવાની ઈચ્છાનો સમાવેશ થાય છે. આત્મ-વિશ્વાસ વગર પોતાની કાર્ય કારિણી શક્તિ ઉપર દૃઢ વિશ્વાસ રાખી કાર્ય કર્યા વિના આપણે કદાપિ સ્વાવલંબી થઇ શકતા નથી. જે મનુષ્ય સ્વયં પોતાની સહાયતા કરવા ચાહે છે, જે મનુષ્ય સ્વયં પોતાનાજ ઉપર અવલંબીત રહેવા ઇચ્છે છે તેને સૌની પહેલાં પોતાની આંતરિક શક્તિ ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હોવો જોઇએ. જે મનુષ્યને પોતાના આત્મિક બળ ઉપર વિશ્વાસ નથી હોતો તે પોતાના અવલંબનથી કંઇ પણુ કાર્ય કરી શકતો નથી. પ્રત્યેક મનુષ્યમાં એક એવી સ્વાભાવિક શક્તિ રહેલી છે કે જેનો ઉપયોગ કરવાથી મનુષ્યને માટે આ સંસારમાં કોઇ પણુ વસ્તુ અસંભવિત થઇ શકતી નથી. નેપોલીયન જેવા સમર્થ અને પ્રયત્નશીલ મનુષ્યોની ભાષામા 'અસંભવ' શબ્દનો કદિપણુ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો નહોતો. આત્મ-વિશ્વાસનો ઉચિત ઉપયોગ કરવાથીજ મનુષ્ય 'દેવત્વ' પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

હંમેશાં સ્મરણુમાં રાખવાનું છે કે આંતરિક શક્તિઓનો વિકાશ કેવળ આત્મ-વિશ્વાસથીજ થયા કરે છે જો મનુષ્ય પોતાની આંતરિક શક્તિઓ ઉપર વિશ્વાસ ન કરે, જો તે સ્વયં પ્રયત્ન ન કરે અને જો તે પોતાની ઉન્નતિને અર્થે બીજા લોકોના પ્રયત્ન ઉપર અવલંબિત રહે તો તેનો આત્મ-વિશ્વાસ નષ્ટપ્રાય. થઇ જશે. ખરૂં કહીએ તો તેનું મનુષ્યત્વજ ચાલ્યું જશે. જ્યાં જ્યાં પોતાની ઉન્નતિ અને સુખને અર્થે બીજા લોકો ઉપર અવલંબિત રહેનાર લોકોની સંખ્યા અધિક હોય છે. ત્યાં ત્યાંના લોકો સર્વદા અધોગત દશામાંજ રહે છે. તે સદા પરાધીન બની રહે છે. એ રીતે પરાધીન બનતાં બનતાં મનુષ્ય એવી નિકૃષ્ટ અવસ્થાએ પહોંચી જાય છે કે તે નાનાં કાર્યોમાં પણુ બીજાના મુખ તરફ જોઇ રહે છે. પરંતુ જે દેશમાં સ્વાવલંબી પુરૂષોની સંખ્યા અધિક હોય છે, જે દેશના નિવાસીઓ પોતાની આંતરિક શક્તિઓ ઉપર પુરેપુરો વિશ્વાસ રાખે છે તેજ દેશ ઉન્નતિ અને સુખના શિખરે પહોંચી શકે છે. સર્વ સાધારણુ લોકો એવા પ્રયત્નશીલ, સ્વાવલંબી અને આત્મવિશ્વાસી મહાત્માઓનું અનુકરણુ કરીને આત્મોદ્ધારનાં કાર્યમાં લાગી જાય છે. આત્મ-વિશ્વાસ અને સ્વાવલંબનનો અભ્યાસ વિદ્યાર્થી અવસ્થામાંથીજ શરૂ

લંબી થતાં શીખવી રહ્યો છે. પાણીમાં તરવાનું વાયુપૂર્ણ તુંબડાની સહાયથી શીખવવામાં આવે છે. આપણા વિદ્યાર્થીઓ પાચન ટીકડીનાં સેવન વગર ખાધેલું અન્ન પચાવી શકતા નથી. હરવા ફરવા માટે ક્યાંય બહાર જવું હોય તો ઘોડાગાડી અથવા મોટરગાડીની જરૂર પડે છે. ધન પ્રાપ્તિ માટે ગુલામી સિવાય કાંઇ સૂઝતું નથી. કીર્તિ અને અધિકાર પ્રાપ્તિને માટે ‘ હાજી હા ’ સિવાય બીજો કોઇ માર્ગજ નથી જડતો. આવી પરિસ્થિતિમાં વિદ્યાર્થીઓને માટે જરૂરનું છે કે તેઓએ પોતાના સ્વતંત્ર અને શુદ્ધ વિચારો અનુસાર સર્વ કાર્ય કરવાની ટેવ પાડવી જોઇએ. જો તેઓ અત્યારથીજ પરાધીનતાને વશ બની જશે તો પછી ભવિષ્યમાં સ્વાવલંબનની આશા આકાશપુષ્પવત્ છે.

આપણા સમાજમાં એવી અનેક કુરીતિયો પ્રચલિત થઇ ગઇ છે કે જે સ્વાવલંબન વગર સુધરી શકે તેમ નથી. વર્તમાન સમયમાં દેશની સ્થિતિ અનુસાર એવી અનેક આવશ્યકતાઓ છે કે જેને માટે સ્વાવલંબી પુરૂષોનીજ ઘણીજ જરૂરીયાત છે. આપણા સમાજની કુરીતિઓ સુધારવાનું અને દેશની આવશ્યકતાઓ પુરી પાડવાનું કાર્ય કઠિનતાભર્યું છે એ સંદેહ વગરની વાત છે, પરંતુ એવે સમયેજ સ્વાવલંબી પુરૂષોની પરીક્ષા–કસોટી થાય છે. આજકાલ જેઓ વિદ્યાર્થીઓ છે, તેઓને થોડા દિવસમાં ઉક્ત કઠિન સમશ્યા પુર્ણ કરવાની તક મળશે. તે લોકોજ સફળ થશે કે જેઓ આત્મ–વિશ્વાસના આધાર ઉપર સ્વાવલંબનનો કંઇક વિકાસ કરી શકશે. ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે કે આત્મ–વિશ્વાસજ સ્વાવલંબનની કુંચી છે. જે મનુષ્ય સ્વયં પોતાની શક્તિઓ ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખશે, તેજ સ્વાવલંબી બનીને પોતાનાં ભાગ્યનો વિધાતા બની જશે અને પોતાના દેશ તથા સમાજની કંઇ ઉપયોગી સેવા પણ કરી શકશે. એથી ઉલ્ટું, જેઓ પોતાની શક્તિઓ ઉપર વિશ્વાસ નથી રાખતા અને જેઓને પરાવલંબન પ્રિય હોય છે તેઓ દાસત્વની શૃંખલામાંજ મૃતપ્રાય: બની જશે. પાણીના પરપોટા માફક તેઓનું જન્મવું ન જન્મવા બરાબર છે.

—ચાલુ

वर्तमान जगतने केवा मनुष्यो जोइए छे ?

(હરિગીત)

જે વીર મનુજો વૃંદમાં વ્યક્તિત્વ ના ગુમાવતા,
વળગી રહીને નિશ્ચયોને આત્મભીતિ હઠાવતા,
ઉદ્દેશ એક અખંડ રાખી વિશ્વપાઠ પઢાવતા,
માગે જગત્ એવા મનુષ્યો જ્યોતિ જીવન લાવતા.
૧

સંસ્કાર સારા સંગ્રહી વૈરાગ્ય કષથી જે કસી,
જીવન તણા વૈરાગ્ય બળમા જ્ઞાન ગર્ભિતતા વસી;
સિંહ સમ ત્યાગી થઇ વળી સિંહ સમ જુએ હસી,
માગે જગત્ એવા મનુષ્યો ભાવના હૃદયે વમી,
૨

નથી ઇચ્છતુ એવા મનુષ્યો જગત્ બોજારૂપ છે,
પુરૂષાર્થી કિંતુ સદા જે જીવન જાગૃતિ રૂપ છે,
લોકોપયોગી જે બને ઉપકારમા વળી રક્ત છે,
માગે જગત્ એવા મનુષ્યો પૂર્ણ નિર્ભર સત્વ છે.
૩

આડંબરો ના રાખતા ગ્રહી સત્વ સ્થિરતા શોભતા,
સંકીર્ણતાને દૂર કરી ઉત્સાહમા જે રેલતા,
સાધી સમજશક્તિ વડે ઉપયોગિતા ઉપજાવતા,
માગે જગત્ એવા મનુષ્યો તીક્ષ્ણ શક્તિ પ્રકાશતા.
૪

સર્વ દેશી વિકાસથી જે શક્તિઓ સંવર્ધતા,
વસ્તુ તણી જે અર્ધ બાજુ ના કદી અવલોકતા,
સ્વસ્થાન કદી ના ચુકતા ગભીર દૃષ્ટિ દેખતા,
માગે જગત્ એવા મનુષ્યો વીર હાક વગાડતા.
૫

સદ્જ્ઞાનતંતુ જેમના અત્યંત હોય સચેતના,
મસ્તક વળી છે કુશળ વિવિધ વિચારના અભ્યાસમાં;
વિજ્ઞાનના ઊંડાણુમાં મતિ જેમની અનુરક્ત છે,
માગે જગત્ એવા મનુષ્યો કર્મયોગે સક્ત છે.
૬

હૃદયો વળી મૃદુ જેમનાં ન્હાતાં કલા સૌંદર્ય ને,
ધિક્કારતા જે અધમતા અવલોકતા શુભ કાર્ય ને;
સંસ્કરણ કેળવણી અને વ્યાયામમાં જે પૂર્ણ છે,
માગે જગત્ એવા મનુષ્યો આત્માશ્રદ્ધા પૂર્ણ છે.

૭

ચાલાક હાથો જેમના આંખો વિષે ઉત્સાહ છે,
સદ્દસદ્વિવેક વિષે સદા બળ બુદ્ધિમાં નહિ હ્રાસ છે;
બળવાન બહાદુર કુશળ જીવન જેમનાં છે શાંતિમાં,
માગે જગત્ એવા મનુષ્યો ઝીલતા જળ ક્ષાંતિમાં.

૮

ફતેહચંદ ઝવેરભાઈ.

સમયને અનુસરતું.

પવિત્ર પર્યુષણ પર્વ સમાપ્ત થયા છે, અને દરેક સ્થળે જૈન બંધુઓ બ્હેનોએ યથાશક્તિ દાન, તપ, શીયળ આદરી ભાવના ભાવી હશે. શ્રી કલ્પસૂત્ર વ્યાખ્યાન પૂજ્ય મુનિરાજોની અમૃતમય વાણીથી શ્રવણ કર્યું હશે. અત્રે પણ તેમ બનેલ છે. ભાવનગરમાં આ વર્ષ ચાતુર્માસ રહેલા પૂજ્યપાદ શાંત મૂર્તિ પ્રવર્ત્તકજી મહારાજ શ્રીકાન્તિવિજયજી મહારાજની અમૃત તુલ્ય વાણીવડે કલ્પસૂત્ર શ્રવણ કરેલ છે અને તે મહાત્માના હૃદયમાં રહેલ પૂર્ણ શાંતિના પરમાણું અત્રેના શ્રી સંઘમાં પ્રસરેલ હોવાથી પૂર્ણ શાંતિથી પર્યુષણ પર્વ વ્યતિત થયા છે. વધારે ખુશી થવા જેવું એ છે કે, પર્યુષણના કલ્પસૂત્રના વ્યાખ્યાનની સાથે મહાત્મા શ્રીગાંધીજીના શિષ્ય ભાઈ મણીલાલ કોઠારીનું આ પર્વ દરમ્યાન અત્રે આગમન થવાથી, તેમનું સ્વદેશી વસ્તુપ્રચાર પરનું વ્યાખ્યાન (ભાષણ) પણ સંઘના ઉપાશ્રયમાં સાથે થયું હતું. જેથી ઘણાએ સ્વદેશી કપડા વાપરવાને પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. ત્યારબાદ પૂજ્યપાદ પ્રવર્ત્તકજી મહારાજશ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજે સ્વદેશી કાપડ માટેનું ઘણું અસરકારક શાસ્ત્રીય દાખલા દલીલ સાથે ભાષણ આપ્યું હતું. તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે ચોથા આરામાં પણ આ દેશમાં તમામ વસ્તુઓ બનતી અને આ દેશની પ્રજા તેજ વાપરતી હતી. કારણકે તે વખતે વિલાયત અમેરિકા કે તેના સંચાનું બનાવેલું કાપડ આવતુંજ નહોતું. તેમજ રેંટીયા એ આપણો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે. તે શ્રી સૂયગડાંગ સૂત્રમાં આવેલ શ્રીઆર્દ્રકુમારની કથા આ વાતની ખાત્રી આપે છે. પરમાત્માશ્રી મહાવીર

સ્વામીના વખતમાં શ્રેણીક રાજા રાજ્ય કરતા હતા, તેમના પુત્ર અભયકુમારનો મિત્ર અનાર્ય દેશ (હાલનું એડન) ત્યાંના રાજાનો દીકરો આર્દ્રકુમાર હતો. તેને શ્રી જીનપ્રતિમાજી અભયકુમારે ભેટ મોકલી, તે જોઈ ઉહાપોહ કરતાં આર્દ્રકુમારને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. આગલો ભવ જાણી દીક્ષા લેવાનો વિચાર થવાથી પોતાના પિતાને ભુલાવો ખવરાવી ચાલી નીકળ્યા. દીક્ષા લીધી અને ભરતક્ષેત્રમાં શ્રી મહાવીર પ્રભુ પાસે આવતાં ભોગાવળી કર્મ બાકી રહેલ હોવાથી વચ્ચે રસ્તામાં આગલા ભવની સ્ત્રી ત્યાંના શ્રીમાન્ શેઠની પુત્રી ક્રીડા કરતી હતી તે પૂર્વભવના લેણદેણના સંબંધે તેને જોતાં સ્ત્રીના આગ્રહથી દીક્ષાથી મુકત થઈ તેને પરણ્યા. તે સ્ત્રીને તેમનાથી એક પુત્ર થયો, હવે આર્દ્રકુમારે કેટલાક વર્ષ પછી દીક્ષા લેવાની રજા માગી. તેમની સ્ત્રી તે સંયોગમાં રેંટીયો કાંતતી હતી. જે વખતે તેમના બાળક પુત્રે કહ્યું કે માતા ! આપણે શ્રીમંત છતા તમે રેંટીયો કેમ કાંતો છો ? આવી મજુરી કેમ કરો છો ? માતાએ કહ્યું, હે પુત્ર ! તારા પિતા દીક્ષા લઈ ચાલ્યા જશે તે વખતે હું પતિવ્રતા હોવાથી શિયળનું તેનાથી રક્ષણ થશે. પતિવિરહવાળી, પતિવિયોગી સ્ત્રીઓને માટે તેમના પતિવ્રત રક્ષણનું સાધન રેંટીયો છે. વિગેરે દ્રષ્ટાંતો આપી ઉકત પૂજ્યપાદ પ્રવર્તકજી મહાત્માએ સર્વને સચોટ અસર કરી હતી. ”

ઉપલા ભાષણોથી રેંટીયાની ઉપયોગિતા કેટલી છે તે સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. વીશ પચીશ વર્ષ પહેલાં આપણા ઘરમાં પણ આપણી, માતુશ્રીઓ ડોશીઓ વગેરે રેંટીયો કાંતતી હતી, પરંતુ જ્યારથી પરદેશી ઉપર આપણે આધાર રાખતા શીખ્યા, પ્રમાદિ, મોજશોખી, શિથિલ બન્યા ત્યારથી તેવી વસ્તુઓનો લોપ થયો છે. રેંટીયો તે ગરીબની આજીવીકાનું સાધન એકલું હતું તેમ નથી, પરંતુ આગલા કાળમાં એટલે પરાપૂર્વથી—અનાદિ કાળથી પતિવ્રતપણાનું રક્ષણ કરવાનું સાધન, ઉદ્યોગી બનવાનું સાધન, સ્વાત્માવલંબી બનવાનું સાધન, આજીવિકાનું સાધન, નિરાધાર નિરાશ્રિત નહીં થવાનું સાધન, સ્વદેશી કાપડને ઉત્તેજનનું સાધન, અને ગરીબ, તવંગર, રાજા, રંક પછી ગમે તે હો, ત્યાં સ્ત્રીઓનું એક અપૂર્વ કર્તવ્ય સાધન હતું જે ભુલાઇ ગયું હતું, તેનો ઉદ્ધાર મહાત્મા શ્રી ગાંધીજીએ કર્યો છે. તો દરેક ઘરમાં તે હોવો જોઇએ અને તેનો ઉપયોગ થવો જોઇએ. સ્વદેશી ખાદી—કાપડ બનાવવા માટે પ્રથમ સુતર તૈયાર થવું જોઈએ, તે આનાથી થતું હોવાથી જેટલું વધારે થશે તેટલું સ્વદેશી કાપડ વધારે બનશે અને તેથી તેનો ઉપયોગ દરેક બ્હેનોએ વખત મેળવીને થોડો પણ અવશ્ય કરવો જોઈએ. ૬૦ કરોડ (સાઠ કરોડ) રૂપૈયાનું પરદેશી કાપડ હિંદુસ્તાનમાં આવતાં તેટલો પૈસો ત્યાં જાય છે, તો સ્વદેશી કાપડનો જેટલો પ્રચાર વધશે તેટલા ઓછા પૈસા ત્યાં જશે, તેથી દેશના

કારીગરો (વણકરો) રેંટીઓ કાંતનાર આપણી બ્હેનોને તેટલો લાભ થશે એટલે આ દેશમાં તેટલો પૈસો રહેશે. જેમ જેમ સ્વદેશી કાપડનો પ્રચાર વધતો જશે તેમ તેમ તેવું નવી નવી જાતનું સારૂં કાપડ હાથવણાટનું અહીં બનતું જશે; કારણકે આ દેશના કારીગરોને તેટલું વધારે વધારે લાભ-ઉત્તેજન તેનાથી મળ્યે જશે. જે સંપૂર્ણ હાથવણાટની ખાદીના વસ્ત્ર પહેરવા (બહુ સારી ન થતી હોય તો સારી થાય ત્યાંસુધી) તૈયાર ન હોય તોપણ અમુક એકાદ કપડું તે અને વળી બાકીનું છેવટે મીશ્ર આ દેશની મીલસમાં બનતું છેવટે કાપડ વાપરવા તૈયાર થવું જોઇએ, પરંતુ ગમે તે રીતે પરદેશી કાપડનો પ્રચાર બંધ કરી સ્વદેશી કે આ દેશમાં ઉત્પન્ન થતું કાપડ અવશ્ય વાપરવા આ દેશની પ્રજાએ એકદમ તૈયાર થવું જોઇએ, જેથી દેશને અમુક વખતે આર્થીક મહાન લાભ થશે; બીજી વસ્તુઓ પણ આ દેશમાં ઉત્પન્ન થશે.

જેથી દરેક હિંદીની ફરજ છે કે પોતાના ઘરમાં એક રેંટીયો રાખીને તેનો ઉપયોગ અવશ્ય કરવો જોઇએ. સ્વદેશમાં તૈયાર થતી ચીજોની બનાવટ અને તેની વહેંચણી એ સ્વદેશીનો જે ખરો અર્થ છે તેનો હિંદમાં બરાબર અમલ કરવા અમે ખાસ ભલામણ કરીએ છીએ.

ઉપરોક્ત ભાષણ સાથે કેશર સાટે પણ વિવેચન થયું હતું. દેરાસરજીમાં વપરાતું કેશર પરદેશી અને હિંસાના તત્વવાળું હોવાથી તે પૂજા અને ચાંદલામાં સ્વદેશી ન આવી પહોંચે ત્યાં સુધી કે હીંસાના તત્ત્વવાળું નથી તેમ ખાત્રી ન થાય ત્યાંસુધી (ભાદરવા શુદ ૮) ના રોજ શ્રીસંઘ મળી કાંઇ પણ તે સંબંધી ઠરાવ ન કરે ત્યાં સુધી) નહીં વાપરવા ઠરાવ થયો હતો. અને ભાદરવા શુદી ૮ શુક્રવારના રોજ મોટા દેરાસરજીના ઉપાશ્રયમાં શ્રીયુત્ **અમરચંદ જસરાજના** પ્રમુખપણા નીચે અત્રેનો **શ્રી જૈન સંઘ** એકઠો થયો હતો તે વખતે નીચે મુજબ **સર્વાનુમતે** ઠરાવ પસાર થયો હતો.

"જયાં સુધી ખાત્રીવાળું પવિત્ર સ્વદેશી કેશર મળી શકે નહિં ત્યાં સુધી અપવિત્ર અને સેળભેળવાળું કેશર દેરાસરમાં વાપરવાનું બંધ કરવું અને તેને બદલે ચંદન અને બરાસ વાપરવું."

आचार्य श्रीमद् हीरविजयसूरिजी अने जयंती.

જૈન દર્શનમાં આઠ પ્રભાવક કહેવામાં આવ્યા છે તેમાંથી શ્રીમદ્ હીરવિજયસૂરિજી એક પ્રભાવક મહાત્મા થઇ ગયા છે એ નિર્વિવાદ સત્ય છે; દેવવિમલ ગણિ કૃત હીરસૌભાગ્ય 'કાવ્ય અને બીજા ઐતિહાસિક ગ્રંથો એની સાક્ષી પુરે છે; ભાવનગરમાં આ વખતે પૂજ્ય મહાત્મા શ્રી પ્રવર્તકજી કાંતિવિજયજીનું ચાતુર્માસ હોવાથી શ્રીમદ્ હીરવિજયજી સૂરિના ઉપકારોની સ્મરણ તિથિ યાદ કરવા તેમની જયંતી ઉજવવા તે મહાત્માશ્રીએ જૈન સંઘને સૂચવ્યું, જેથી ભાદ્રપદ શુદી ૧૧ ને દિવસે વ્યાખ્યાન હોલમાં શ્રીપ્રવર્તકજીના અધ્યક્ષપણા નીચે જયંતી ઉજવવામાં આવી; ભાવનગરનો જૈન સંઘ ભૂતકાલીન મહાત્માઓની જયંતી ઉજવવામાં હજી ઘણોજ પછાત છે એમ અમોને કહ્યા સિવાય ચાલતું નથી; ખુદ મહાવીર પરમાત્માની જયંતી પણ કોઇ કોઇ વર્ષોમાં થતી નથી એ સંઘનું જયન્તી તરફનું દુર્લક્ષ્ય સૂચવે છે; અસ્તુ. આ પ્રસંગે શ્રીપ્રવર્તકજીની સૂચનાથી શ્રીમદ્ હીરવિજયજીસૂરિની જયંતી હવે પછી દર વર્ષે ઉજવવાનું મુકરર કરવામાં આવ્યું છે એ જૈન સંઘને માટે જેટલું શોભા ભર્યું છે તેટલુંજ એક મહાત્મા પુરૂષની કદર કરવાની લાગણીનું દર્શન પ્રકટ કરવા માટે છે.

ત્યારે હવે 'જયન્તી એ શું ? અને તે કોની હોઇ શકે ? જે જે મહાપુરૂષો ભૂતકાળમાં થઇ ગયા છે તે તે મહાપુરૂષોને સ્મરણ ગોચર કરી એમનુ પ્રતિબિંબ પોતાના હૃદયમાં જાગૃત કરી એમના ગુણોનું ઉત્કીર્તન કરી છેવટે એ ગુણોનું પોતાનામાં આરોપણ થાય તેવું ઇચ્છી એ મહાપુરૂષોની કદર કરવા પુરતુંજ નહિ પરંતુ એમના લક્ષ્યબિંદુને પકડવા પ્રયત્ન કરવા જેટલું આ સુધરેલા જમાનાનું મહા પુરૂષના સ્મરણચિહ્નરૂપ સંમેલન એ જયન્તી છે; મહાપુરૂષોને યાદ કરવાનું આ જમાનાનું સંસ્કારી સ્વરૂપ દરેક કોમ ઘણે ખરે અંશે પોતાની માન્યતા પ્રમાણે કરે છે; જૈન કોમ પણ એવાજ આશયથી પોતાના પૂજ્ય મહાત્મા ને સ્મરણ ગોચર કરવાં પ્રેરાયેલ છે; પરંતુ વ્યવહારમા જેમ પ્રત્યેક કાર્યમાં વિવેક રાખ્યા વગર યોગ્ય ન્યાય આપી શકતો નથી તેમ જયંતીને અંગે પણ તેમ સમજવાનું છે; પરંતુ પ્રવર્તકજી કાંતિવિજયજી મહારાજ જેવા અનુભવી મહાત્માના મુખદ્વારા શ્રીમદ્ હીરવિજયસૂરિનું જીવન યથાર્થસ્વરૂપમા મુકાય તેમાં આશ્ચર્ય નથી.

હવે જયન્તી કોની હોઇ શકે ? એ પ્રશ્ન આપણી સન્મુખ આવે છે તે પ્રસંગે આપણે તેની યથાર્થ ઘટના વિચારવી જોઇએ; દુનિયાની દષ્ટિએ જે મહાત્મા હોય જેમનું જીવન પરોપકાર પરાયણ, સંયમશીલ અને જૈન દર્શનની ઉન્નતિ માટે હમેશાં તલસતું હોય અને જેઓ પોતે સ્પૃહાથી રહિત હોઇ કેવળ ચો તરફ શાંતિમય

કિરણો ફેંકતા હોય તેવા પુરૂષની જયંતી એજ વાસ્તવિક અને વિવેક યુક્ત હોય છે. જેમ જીવન ચરિત્રો પણ તેના નાયકમાં દોષો કરતાં ગુણોનો સરવાળો વધારે તેવી વ્યક્તિનાજ અન્ય મનુષ્યોને અનુકરણીય હોય છે તેવીજ રીતે જયન્તી માટે પણ સમજવાનું છે; આ રીતે ગુણાધિક મનુષ્યની જયંતી જ્યારે બીજાઓને ગુણ ઉત્પાદક રવાનું અને વિકાસ કરવાનું સાધન હોય છે તો પંચમહાવ્રત ધારી, જૈન તત્વજ્ઞાનરૂપ ક્ષેત્રમાં વાદી તરીકે કામ કરનાર, અકબ્બર જેવા છત્રીશ હજાર ચામડાંનું લ્હાણું કરનાર અને દરરોજ ચલ્લીની સવાશેર જીભનું પ્રાશન કરનારા પ્રચંડ હિંસક અનાર્ય સમ્રાટ્‌ને પોતાના બુદ્ધિબળથી વશ કરી તેની હિંસક વૃત્તિને અટકાવી દયામય ધર્મમાં સ્થાપનાર, અને તેજ દિલ્લીશ્વર સમ્રાટ્‌ પાસેથી શત્રુંજયાદિક તીર્થના હક્કો ફરમાન[1] રૂપે લિખિતપણે મેળવી ભવિષ્યની જૈન પ્રજા ઉપર અંતરંગ ઉપકાર કરનાર શ્રીમદ્‌ હીરવિજયસૂરિની જયન્તી એમની અવસાન તિથિને નિમિત્તે ઉજવાય એ સુદિન જૈન સંઘને ઉત્સવનોજ ગણાય.

પ્રવર્તકજી કાંતિવિજયજી મહારાજે એ પ્રકાશિત કરેલા એ મહાત્માના જીવનમાં મુખ્ય તત્વો આ પ્રમાણે દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

(૧) એમનો જન્મ અને દીક્ષાકાળ. (૨) સમ્રાટ્‌ અકબ્બરનો તેમની સાથેનો પરિચય (૩) સમ્રાટ્‌નો તેમના તરફ વિશ્વાસ અને પ્રેમ (૪) અકબ્બર બાદશાહનું હિંસાથી તેમણે કરાવેલું નિવર્તન (૪) સ્વર્ગવાસ પહેલાં એમણે બતાવેલું અગાધ આત્મબળ.

એમનો જન્મ અને દીક્ષા કાળ.

વિક્રમ સંવત્‌ ૧૫૮૩ના માગશીર્ષ શુદી ૯ પાલણપુર (પ્રા–પ્રલ્હદનપુર) માં ઓસવાળ ગૃહસ્થ કુરાશાહને ત્યાં ધર્મપત્ની નાથી એ બન્નેના કુળ ભૂષણ રૂપ પુત્રનો જન્મ થયો જેનું નામ હીરજી રાખવામાં આવ્યું. નાની ઉમ્મરથી એમની ચાલાકી અને તેજસ્વીપણું અદ્વિતીય હતાં. લગભગ બારવર્ષની ઉમ્મર પછી માતાપિતા પૂર્વ સંયોગાનુસાર સ્વર્ગવાસી થયા; તેવામાં પાટણમાં વિજયદાનસૂરિની ધર્મ દેશનાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો; મહાપુરૂષ જગત્‌ને ઉપકાર કરવા નીકળી પડવાની તૈયારીમાં જ હોય છે માત્ર તેમને નિમિત્તનીજ અપેક્ષા હોય છે તદનુસાર તેમના કોમળ હૃદય ઉપર અસર થતાં સં ૧૫૯૬ માં દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને હીરહર્ષ નામ રાખવામાં આવ્યું. ન્યાય અને વ્યાકરણથી સિદ્ધ જૈન તત્વજ્ઞાનનો પરિચય

---

૧ સાત ફરમાનો જુદા જુદા મેળવેલા છે તે સૂરીશ્વર સમ્રાટ્‌ના પુસ્તકમાં દર્શાવેલ છે. જેમાંના ચાર અકબ્બર બાદશાહના છે અને ત્રણ જહાંગીર બાદશાહના છે તે તેમના શિષ્ય વિજયદેવસૂરિના ઉત્તમ પ્રયાસનું ફળ છે.

કુશાગ્ર બુદ્ધિથી બહુ થોડા વખતમાં કરીલીધો અને વધતાં વધતાં છેવટે સં. ૧૬૧૦ માં શ્રી સંઘ તરફથી આચાર્યપદ સમર્પણ કરવામાં આવ્યું.

સમ્રાટ્ અકબરનો તેમની સાથેનો પરિચય.

આ વખતે હિંદુસ્તાનના પાટનગર દિલ્લીની ગાદીએ અકબર બાદશાહનું શાસન ચારે તરફ ગવાઇ રહ્યું હતું તેવા સમયમાં બાદશાહ અને સૂરીશ્વરનો પરીચય કેવી રીતે થયો તેને માટે સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ્ પુસ્તકમાં આ રીતે જણાવેલું છે.

["એક વખત અકબર બાદશાહ મહેલના ઝરૂખે બેસી નગરચર્ચા જોઇ રહ્યો હતો. તે વખત તેના કાનમાં વાજિંત્રોનો અવાજ પડ્યો. આ અવાજ સાંભળી તેણે પોતાની પાસે ઉભેલા એક નોકરને પૂછ્યું:—'આ ધામધુમ શાની છે ?' તેણે જણાવ્યું કે —'ચાંપા નામની એક શ્રાવિકાએ છ મહીનાના ઉપવાસો કર્યા છે. તે ઉપવાસ એવા કે–જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે માત્ર દિવસે ગરમ પાણી સિવાય કોઇ વખતે બીજી કંઇ પણ વસ્તુ મ્હોંમાં નાખી શકાય નહિ, અને તે નિમિત્તે આ વાજિત્રો વાગી રહ્યાં છે.

'છ મહીનાના ઉપવાસ, આ શબ્દ સાંભળતાજ બાદશાહ તો આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઇ ગયો. 'મુસલમાનો એક મહીનાના રોજા કરે છે, તેમા પણ રાત્રે તો પેટ ભરીને ખાય છે, તેમાં તો કેટલુંએ કષ્ટ પડે છે, તો પછી બીલકુલ ભોજન લીધા સિવાય છ મહીનાના ઉપવાસ કેમ થઇ શકે ?' આ શંકા તેના હૃદયમાં ઉપસ્થિત થઇ, અને તેથી તેણે આ વાતની ખાતરી કરવાને માટે મંગલચૌધરી અને કામરૂખાન નામના પોતાના બે માણસોને ચાંપાને ત્યા મોકલ્યા. આ બન્નેએ ત્યાં જઇ વિનયભાવથી પૂછ્યું:—

બહેન ! તમારાથી આટલા બધા દિવસો સુધી ભૂખ્યા કેમ રહી શકાય છે ? એક દિવસ બપોરે ભોજન ન થયું હોય, તો શરીર ધ્રૂજવા લાગે છે, તો પછી આટલા બધા દિવસ સુધી અન્ન વિના કેમ ચાલી શકે ?'

ચાંપાએ કહ્યું—'ભાઇઓ ! આવી તપસ્યા કરવી, એ મારી શક્તિથી બહારનું કામ છે. પરન્તુ દેવ–ગુરૂની કૃપાથીજ હું આ તપસ્યા કરૂં છું, અને આનંદપૂર્વક ધર્મ ધ્યાનમાં દિવસો ગુજારૂં છું !'

ચાંપાનાં પરમ આસ્તિકતાવાળાં આ વચનો સાંભળી તેઓને એમ પૂછવાનું મન અવશ્ય થઇ આવ્યું કે–આ બાઇના દેવ અને ગુરૂ કોણ છે, કે જેના પ્રતાપથી આ બાઇમાં આટલી બધી શક્તિ આવી છે ?

પોતાની આ જિજ્ઞાસા પૂર્ણ કરવાને તેમણે જ્યારે પૂછ્યું, ત્યારે ચાંપાએ કહ્યું —'મારા દેવ ઋષભાદિ તીર્થંકરો છે, કે જેઓ સમસ્ત પ્રકારના દોષો અને જન્મ

મરણથી રહિત થયેલા છે, અને મારા ગુરૂ હીરવિજયસૂરિ છે કે-જેઓ કંચન કામિનીના ત્યાગી થઇ ગ્રામાનુગ્રામ વિચરી જગત્‌ને કલ્યાણનો ઉપદેશ આપે છે.'

મંગલચૌધરી અને કમરૂખાને બાદશાહ પાસે આવી ઉપરની તમામ હકીકત નિવેદન કરી. બાદશાહની આ વખતે તીવ્ર ઇચ્છા થઇ કે-આવા મહાપ્રતાપી સૂરિનાં દર્શન અવશ્ય કરવાં જોઇએ. આ વખતે બાદશાહને એમ પણ વિચાર થયો કે-**ઇતમાદખાન** ગુજરાતમાં ઘણું રહેલ છે, માટે તે હીરવિજયસૂરિથી પરિચિત હશે. આથી તેણે **ઇતમાદખાનને** બોલાવી પૂછયું-'શું તમે હીરવિજયસૂરિને જાણો છો ?' ઇતમાદખાને કહ્યું:-'હા હજુર, હીરવિજયસૂરિ એક સાચા ફકીર છે. **એક્કા ગાડી, ઘોડો વિગેરે કંઇ પણ વાહનમાં બેસતા નથી. હમેશાં પગે ચાલી ગ્રામાનુગ્રામ ફરે છે, દ્રવ્ય રાખતા નથી, સ્ત્રીથી સર્વથા દુર રહે છે, અને હમેશાં ઇશ્વરની બંદગી કરી લોકોને સારો સારો બોધ આપવામાંજ દિવસો ગુજારે છે.**'

ઇતમાદખાનના આ વચનોથી બાદશાહની ઉત્કંઠામાં કંઇક વધારો થયો અને તેની સંપૂર્ણ ઇચ્છા થઇ કે-' આવા સાચા ફકીરને અવશ્ય આપણા દરબારમાં બોલાવવો જોઇએ; અને તેમનો ઉપદેશ સાંભળવો જોઇએ.'

આવાજ પ્રસંગમાં એક દિવસ નગરમાં નિકળેલો એક મોટો વરઘોડો તેની દૃષ્ટિમાં પડ્યો. અનેક પ્રકારના વાજિંત્રો અને હજારો મનુષ્યોની ભીડ તેના જોવામાં આવી. તેજ વખત તેણે **ટોડરમલ્લને** પૂછયું-' આટલાં બધાં માણસોની ભીડ અને આ વાજાં-એ બધું શાને માટે છે ? **ટોડરમલ્લે** કહ્યું-' સરકાર ! જે બાઇએ છ મહીનાની તપસ્યા કરી હતી, તે તપસ્યા આજે પૂરી થઇ છે, તેની ખુશાલીમાં શ્રાવકોએ આ વરઘોડો ચઢાવેલો છે.

બાદશાહે ઉત્સુકતાપૂર્વક પુનઃ પૂછયું-' તો શું, તે બાઇ પણ આ વરઘોડામાં સામેલ છે ?

ટોડરમલ્લે કહ્યું-' હા હજૂર ! તે બાઇ ઉત્તમોત્તમ વસ્ત્રો અને આભૂષણોથી સુસજ્જિત થઇ પ્રસન્નતાપૂર્વક એક પાલખીમાં બેઠી છે. તેની સામે ફૂલો અને સોપારી વિગેરેથી ભરેલા કેટલાક થાળો રાખવામાં આવ્યા છે.'

આમ વાતો થતી હતી, તેવામાં વરઘોડો બાદશાહી મહેલ પાસે આવ્યો. બાદશાહે વિવેકથી માણસોને મોકલી માનપૂર્વક ચાંપાબાઇને પોતાના મહેલમાં બોલાવી, અને વિનયપૂર્વક પૂછયું-' માતાજી ! તમે કેટલા અને કેવી રીતે ઉપવાસો કર્યા ?'

ચાંપાએ કહ્યું-' પૃથ્વીનાથ ! મેં ૬ મહીના સુધી અનાજ લીધું નથી.' માત્ર

કોઇ કોઇ વખત વધારે તૃષા લાગતી, ત્યારે દિવસના ભાગમાં ગરમ પાણી થોડું થોડું પી લેતી. એવી રીતે મારો છમાસી તપ આજે પૂર્ણ થયો છે.'

બાદશાહે આશ્ચર્યાન્વિત થઇ કહ્યું-' બાઇ! આટલા બધા ઉપવાસ તમારાથી કેમ થઇ શક્યા?'

ચાંપાએ દૃઢતા અને શ્રદ્ધાપૂર્વક કહ્યુ-' મારા ગુરૂ હીરવિજયસૂરિના પ્રતાપથીજ હું આટલી તપસ્યા કરી શકી છું.'

જો કે, બાદશાહ મંગળચૌધરી અને કમરૂખાનને પહેલા મોકલીને ચાંપાની આ હકીકતથી વાકેફ થયો હતો, છતા કુદરતનો કાયદો છે કે-બીજાના મુખથી સાંભળેલી વાતમાં જેટલો આનંદ અને લાગણી ઉદ્ભવે છે, તેના કરતાં સાક્ષાત્કારથી કંઇ ગુણો આનંદ અને લાગણી ઉત્પન્ન થાય છે અને તેટલાજ માટે બાદશાહે ' જાણવા છતા ફરી શા માટે પૂછયું?' એવી મનમાં લગાર પણ શંકા લાવ્યા સિવાય ઉપર્યુક્ત હકીકત ખાસ ચાંપાનેજ પૂછીને પોતાની જિજ્ઞાસા પૂરી કરી. આ વખતે બાદશાહે એ પણ પૂછીને પોતાનું સમાધાન કરી લીધું કે-' હીરવિજયસૂરિ અત્યારે ક્યાં બીરાજે છે?' તેને ચાંપાના કહેવાથી માલૂમ પડ્યુ કે સૂરિશ્વરજી અત્યારે ગુજરાત પ્રાંતના ગંધાર નગરમા બિરાજે છે.

બાદશાહ ચાંપાની બધી વાતોથી બહુ ખુશી થયો. તેણે પોતાના મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે-ગમે તે રીતે પણ હીરવિજયસૂરિને અહિં બોલાવવા યત્ન કરવો.

"એક વખત અકબર બાદશાહ મહેલના ઝરૂખે બેસી ચર્ચા જોઇ રહ્યો હતો ગમે તે રીતે પણ હીરવિજયસૂરિને અહિં બોલાવવા યત્ન કરવો."

આ રીતે મુકરર થયા પછી ગંધાર નગર કે જ્યાં હીરવિજયસૂરિ હતા ત્યાંના શ્રાવકો ઉપર સોનેરી ફરમાન મોકલવામાં આવ્યું કે—

" હાથી ઘોડા પાલખી અને બીજી રાજ્ય સામગ્રી સાથે સન્માન અને ધામધુમપૂર્વક શ્રી હીરવિજયસૂરીને અહિં મોકલો. "]

સમ્રાટ્નો તેમના તરફ વિશ્વાસ અને પ્રેમ.

સૂરિજી વિહાર કરી પધાર્યા અને અકબ્બર બાદશાહના પરિચયમા આવ્યા પછી પરમાત્મા મહાવીરના સિદ્ધાંતોને યથાર્થ રીતે યુક્તિપૂર્વક સમજાવી પરસ્પર પ્રેમ ઉત્પન્ન કરી શક્યા અને બાદશાહનું વલણ તેમના તરફ ઢળવા લાગ્યું. ચમત્કાર વગર નમસ્કાર નથી એ ન્યાયે શ્રીમદ્ હીરવિજયસૂરિએ બાદશાહને ' અટકે ' નો અજેય કિલ્લો મંત્રબળથી ક્ષણવારમાં જીતાવી આપ્યો. અને બાદશાહનો અધિક પ્રેમ સંપાદન કર્યો. જુદા જુદા ધર્મોની ચર્ચામા જૈન દર્શનની સિદ્ધિ-અહિંસાની સિદ્ધિ એવી સચોટ રીતે પ્રતિપાદન કરતા કે બુદ્ધિશાળી બાદશાહ તેમના ઉપર વિશ્વાસ અને પ્રેમથી રંગાઇ ગયો. આ પ્રસંગમા શતાવધાની શાંતિચંદ્ર ગણી

વિગેરે ૧૩ પંડીતો તેમના શિષ્ય રત્નો અને સહાધ્યાયીઓ તેમને મદદગાર રૂપે સાથેજ હતા.

બાદશાહનું હિંસાથી કરાવેલું નિવર્તન.

વિશ્વાસ અને પ્રેમ સંપાદન કર્યા પછી એમના જેવા મહાત્માને જૈન દર્શનનો પ્રભાવ સ્થાપન કરવાનો હતો એટલુંજ નહિં પરંતુ બાદશાહને દુર્ગતિમાંથી બચાવી લેવાનો હેતુ હતો. ધીમે ધીમે સમ્રાટ પાસે પોતાના રાજ્યમાં નીચે મુજબ કાર્યો કાયદાના અમલ રૂપે ઢંઢેરાથી પ્રકટ કરાવ્યા.

'પજૂસણના આઠ દિવસ અને ચાર દિવસ વધારે એટલે બાર દિવસો, બાદશાહના જન્મનો આખો મહિનો, રવિવારના દિવસો, ઇદના અને સંક્રાંતિના દિવસો, નવરોજના દિવસો વગેરે તમામ દિવસોમાં અમારિનું પાલન કરવું-કોઇએ જીવહિંસા કરવી નહિ.' બાદશાહે પોતે માંસાહાર બંધ કર્યો અને અનેક જીવોને અભય આપ્યું. જે બાદશાહ તમો ગુણના સંસ્કારો વારસામાં લઇને જન્મ્યો હતો તે સૂરિજી જેવા સત્વગુણીના પરિચયથી હિંસાના પ્રચંડ પાપથી નિવૃત્ત થઇ ઘણે અંશે સત્વગુણી બની ગયો હતો. મહાત્માઓનો પરિચય-સત્સંગ હમેશાં ઉત્તમોત્તમ ફળ ઉપજાવે એમાં આશ્ચર્ય જેવું કશું નથી. ત્યારપછી પ્રજાને પીડનાર 'જજીયાવેરો' પણ બાદશાહને સમજાવી માફ કરાવ્યો અને પ્રજાવર્ગને સુખી કરવામાં સહાયભૂત થયા.

સ્વર્ગવાસ પહેલાં એમણે બતાવેલું આત્મબળ.

શ્રીમદ્ હીરવિજયસૂરિ સં. ૧૬૫૧ નું ચાતુર્માસ પૂર્ણ કરીને ઊનાથી જ્યારે વિહાર કરવા લાગ્યા ત્યારે તેઓનું શરીર અસ્વસ્થ હોવાના કારણે સંઘે વિહાર કરવા દીધો નહિ, જેથી સૂરિજીને ત્યાંજ રહેવું પડયું તે સંબંધમાં તેમના જીવનની છેલ્લી ઘડીમાં તેમનું અડગ ધૈર્ય કેવું હતું ? તેમના આત્માને અગ્નિતાપમાં સુવર્ણ કસાય તેમ કસવાને વ્યાધિનો જે વિકટ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો હતો અને તેમાં તેઓ ખરેખરા જાત્ય સુવર્ણ તરીકે સિદ્ધ થયા હતા તે દર્શાવનારો હૃદયને હચમચાવનારો પ્રસંગ સૂરિશ્વર અને સમ્રાટ્ પુસ્તકમાં આ રીતે વર્ણવવામાં આવેલો છે.

["જે રોગના કારણે સૂરિજીને પોતાનો વિહાર બંધ રાખવો પડ્યો, તે રોગે વિહાર બંધ રાખવા છતાં શાન્તિ તો નજ પકડી. દિવસે દિવસે તે રોગ વધતોજ ગયો, ત્યાં સુધી કે પગે સોઝા પણ ચડી આવ્યા. શ્રાવકો ઔષધને માટે તમામ પ્રકારની સગવડ કરવા લાગ્યા; પરન્તુ સૂરિજીએ તેમ કરવાની ચોખ્ખી નાજ પાડી. તેમણે કહ્યું:—" ભાઇઓ ! મારે માટે હવાની તમે જરા પણ ખટપટ કરશો નહિ.

ઉદયમાં આવેલાં કર્મો સમભાવ પૂર્વક મારે ભોગવવાં, એજ મારો ધર્મ છે. આ રોગોથી ભરેલા અને વિનશ્વર શરીરને માટે અનેક પ્રકારનાં પાપવાળાં કાર્યો કરવાં, એ મને વ્યાજબી લાગતું નથી.'

વિધિ-અપવાદને જાણનારા શ્રાવકોએ સૂરિજીને કેટલાંક શાસ્ત્રીય પ્રમાણો આપી એમ ઠસાવવા પ્રયત્ન કર્યો કે-અપવાદ માર્ગે આપના જેવા શાસન પ્રભાવક ગચ્છના નાયક સૂરીશ્વરને માટે રોગ નિર્વાણાર્થ કંઇ દવા સેવવો પડે, તો તે 'શાસ્ત્ર-યુક્તજ છે; પરન્તુ સૂરિજીએ તેમનું માન્યુંજ નહિ. સૂરિજી આ અપવાદ માર્ગથી અજાણ્યા નહિ હતા તેઓ શાસ્ત્રોના પારગામી હતા, ગીતાર્થ હતા અને મહાન્ અનુભવી હતા. એટલે તેમનાથી આ હકીકત અજાણી ન્હોતી; છતાં તેઓ સખ્ત નિષેધ કરતા હતા, એનું કારણ એજ હતું કે, તેઓના સમજવામાં ચોક્કસ આવ્યું હતું કે 'હવે મારૂં આયુષ્ય અલ્પ છે, હવે તો મારે બીજાં બાહ્ય ઉપચારો, ઔષધો કરતાં ધર્મૌષધિનું સેવનજ વિશેષતયા કરવું જોઇએ. થોડી જિંદગીને માટે એવા આરંભ-સમારંભવાળી દવાઓ કરવાની શી જરૂર છે.' બસ, આજ કારણથી તેઓ શ્રાવકોને નિષેધજ કરતા રહ્યા શ્રાવકોને બહુ દુઃખ થયું. તેઓ ઉપવાસ કરીને બેસી ગયા 'સૂરિજી દવા નહિ કરવા દે, તો અમે તો કોઇ ભોજન કરવાના નથી.' આવો નિયમ કરીને બેસી ગયા ઋષભદાસ કવિ તો ત્યા સુધી કહે છે કે—સૂરિજીએ દવા નહિ કરવા દેવાથી જેમ ગૃહસ્થો ઉપવાસ કરી બેસી ગયા, તેમ કેટલીક બાઇઓએ તો પોતાના બાળકોને ધવરાવવાં પણ બંધ કર્યાં. આખા ગામમા હોહા મચી ગઇ. સૂરિજીના શિષ્યોને પણ બહુ લાગી આવ્યું. સોમવિજયજીએ સૂરિજીને સમજાવતા કહ્યું—' મહારાજ! આમ કરવાથી શ્રાવકોનાં મન સ્થિર રહેશે નહિ જેમ આપ દવા કરવાની ના પાડો છો, તેમ શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓ નહિ ખાવા-પીવાની હઠ લઇને બેસી ગયાં છે; માટે આપે સંઘના માનની ખાતર પણ દવા કરવાની 'હા' પાડવી જરૂરની છે. પૂર્વ ઋષિયોએ પણ રોગો ઉપસ્થિત થતાં ઔષધોપચાર કરેલ છે એ વાત આપનાથી અજાણી નથી. ભલે શુદ્ધ અને થોડું ઔષધ થાય, પરન્તુ કંઇક તો આપે છૂટ આપવીજ જોઇએ.

સોમવિજયજીના વિશેષ આગ્રહથી પોતાની ઇચ્છાવિરૂદ્ધ પણ સૂરિજીએ દવા કરવાની છૂટ આપી. સંઘ ઘણો ખુશી થયો સ્ત્રિઓ બાળકોને ધવરાવવા લાગી. સારા દક્ષ વૈદ્યે વિવેકપૂર્વક દવા શરૂ કરી અને દિવસે દિવસે વ્યાધિમાં કંઇક ઘટાડો થવા લાગ્યો પરન્તુ શરીરશક્તિ એવી નજ થઇ કે જેથી તેઓ સુખે સમાધિ-જ્ઞાન-ધ્યાન-ક્રિયામાં તત્પર રહી શકે.

હીરવિજયસૂરિના પ્રધાનશિષ્ય અને તેમના પાટના અધિકારી વિજયસેનસૂરિ

આ વખતે અકબર બાદશાહની પાસે લાહોરમાં હતા. સૂરિજીને ગચ્છની સાર-સંબંધી વધારે ચિન્તા રહ્યા કરતી હતી. 'વિજયસેનસૂરિ છે નહિં, તેઓ ઘણે દૂર છે. જો નજીક હત, તો બોલાવીને ગચ્છ સંબંધી તમામ ભલામણ કરી દેતે.' આજ વિચારો તેમના હૃદયસાગરમાં વારંવાર ઉભરી આવતા હતા. છેવટે તેમણે આ વખત પોતાની પાસેના બધા સાધુઓને એકઠા કરી કહ્યું કે—'જેમ બને તેમ જલદી વિજયસેનસૂરિ અહિં આવે, તેવો પ્રયત્ન કરો.'

સાધુઓએ વિચાર કરી બીજા કોઈ માણુસને ન મોકલતાં ધનવિજયજીનેજ લાહોર તરફ રવાના કર્યા. ઘણી લાંબી ખેપો કરીને તેઓ બહુ જલદી લાહોર પહોંચ્યા અને સૂરિજીની બીમારી સંબંધી તથા તેઓને સૂરિજી વારંવાર યાદ કરે છે તે સંબંધી સમાચાર કહ્યા. વિજયસેનસૂરિ તેમના આ સમાચારથી બહુ ચિંતાતુર થયા. તેમના શરીરમાં એકાએક શિથિલતા આવી ગઇ. તેમના હૃદયમાં એકદમ ધ્રાસકો પડ્યો અને પગ ઢીલા થઇ ગયા. તેઓ એકદમ બાદશાહ પાસે ગયા અને સૂરિજીના વ્યાધી સંબંધી અને પોતાને તેડાવવા સંબંધી વાત કરી. બાદશાહ આ વખતે રહેવા માટે આગ્રહ કરી શકે તેમ ન્હોતો. આ અનિવાર્ય કારણે તેમને ગુજરાત જવા માટે સમ્મતિ આપવીજ જોઈએ, એ વાત બાદશાહના હૃદયમાં આવી ગઇ, અને તેથી તેણે વિજયસેનસૂરિને ગુજરાતમાં જવાની સમ્મતિ આપી; તેમ પોતાના તરફથી સૂરિજીને દુઆ કહેવાની પણ ભલામણ કરી.

विजयप्रशस्ति महाकाव्यના કર્તાનો મત છે કે—' વિજયસેનસૂરિ, અકબર બાદશાહ પાસે નંદિવિજયજીને મૂકીને જ્યારે તેઓ ગુજરાતમાં આવતાં મહિમનગરમાં આવ્યા, ત્યારે તેમને હીરવિજયસૂરિની બીમારી સંબંધી પત્ર મળ્યો હતો.'

ગમે તેમ હો, પરન્તુ હીરવિજયસૂરિની બીમારી વખતે તેઓ તેમની પાસે નહિં હતા અને તેમને જલદી આવવાને સૂચના કરવામાં આવી હતી, એમાં તો બેમત છેજ નહિં.

બીજી તરફ હીરવિજયસૂરિની વ્યાધિમાં જેમ વધારો થતો ગયો, તેમ તેઓને વિજયસેનસૂરિની અવિદ્યમાનતાના ખેદમાં પણ વધારોજ થતો ગયો. 'હજૂ સુધી તેઓ કેમ ન આવ્યા? જો આ વખતે તેઓ મારી પાસે હત, તો છેવટના પ્રસંગે અનશનાદિ ક્રિયા કરવામાં મને ઘણો ઉલ્લાસ થાત.' આજ વિચારો તેમને વારંવાર થયા કરતા.

ગમે તેટલા વિચારો થવા છતાં અને ગમે તેટલી ઉતાવળ કરવા છતાં, મનુષ્ય જાતિથી જેટલું ચલાતું હોય, તેટલુંજ ચલાય છે. મનુષ્યોને કંઇ પાંખો નથી હોતી,

કે જેથી ઉડીને ઇચ્છિત સ્થાને જઇ શકાય. તેમ વિજયસેનસૂરિ એક જૈન સાધુ હોઇ એ પણ એમનાથી બને તેમ ન્હોતું કે-અકબર બાદશાહના ખાસા કોઇ પવનવેગી ઘોડા પર સવાર થઇને એકદમ લાહોરથી ઊના જઇ શકે.

હીરવિજયસૂરિ વિજયસેનસૂરિને આવવાની જેટલી પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા હતા. તેટલીજ બલ્કે તેથી પણ વધારે વિજયસેનસૂરિ હીરવિજયસૂરિની સેવામાં જલદી પહોંચવાની ઉત્કટ ઇચ્છા રાખતા હતા. પરન્તુ કરે શું ? ઘણા દિવસો વ્યતીત થઇ જવા છતાં વિજયસેનસૂરિ આવી પહોંચ્યા નહિં, ત્યારે સૂરિજીએ એક દિવસ બધા સાધુઓને એકઠા કરી કહ્યું કે—

" વિજયસેનસૂરિ હજૂ સુધી આવ્યા નહિ. હું ચાહતો હતો કે-તેઓ મને છેવટની ઘડીએ મળ્યા હત, તો સમાજ સંબંધી કંઇક ભલામણ કરત. ખેર, હવે મને મારૂં આયુષ્ય ટૂંકું લાગે છે, માટે તમારી બધાઓની સમ્મતિ હોય, તો હું આત્મકાર્ય કરૂં. "

હીરવિજયજીસૂરિનાં આ વચન સાભળી સાધુઓ ગળગળા થઇ ગયા. સોમવિજયજીએ કહ્યું-" મહારાજ આપ લગાર પણ ચિંતા ન કરો આપે તો આવા વિષમકાળમાં પણ આત્મસાધન કરવામા કઇ કચાસ રાખી નથી. ત્યાગ, વૈરાગ્ય, તપસ્યા, ધ્યાન અને ક્ષાન્ત્યાદિ ગુણો તથા અસંખ્ય જીવોને અભયદાન આપવા-અપાવવા વડે કરીને આપે તો આપના જીવનની સાર્થકતા કરી લીધી છે. આપ બેફિકર રહો, આપને બહુ જલદી આરામ થઇ જશે અને વિજયસેનસૂરિ પણ જલદીજ આપની સેવામાં આવી પહોચશે."

સૂરિજીએ આના ઉત્તરમા વધારે ન કહેતાં માત્ર એટલુંજ કહ્યું:-" તમે કહો છો તે ઠીક છે, પરન્તુ ચોમાસુ બેસી ગયું છે અને હજૂ સુધી વિજયસેનસૂરિ આવ્યા નહિં. ન માલૂમ તેઓ ક્યારે આવશે ?"

સોમવિજયજીએ પુનઃ એજ કહ્યું:-" મહારાજ ! આપ બહુ જલદી નિરાબાધ થઇ જશો અને વિજયસેનસૂરિ પણ શીઘ્ર આવી પહોંચશે."

એમ સમજાવતા સમજાવતા પજૂસણ સુધી દિવસો કાઢી નાખ્યા. એ નવાઇ જેવી હકીકત છે કે-આવી અવસ્થામા પણ સૂરિજીએ પોતે પજૂસણમા કલ્પસૂત્રનું વ્યાખ્યાન વાંચ્યું હતું. પરન્તુ વ્યાખ્યાન વાંચવાના પરિશ્રમથી તેમનું શરીર વધારે શિથિલ થઇ ગયું. પજૂસણ પૂરા થયા અને સૂરિજીને પોતાના શરીરમાં વધારે શિથિલતા જણાઇ, ત્યારે તેમણે ભાદરવા સુદી ૧૦ (વિ. સં. ૧૬૫૨) ના દિવસે મધ્યરાત્રિએ પોતાની સાથેના વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાય વિગેરે તમામ સાધુઓને એકઠા કરી કહેવા લાગ્યા:—

"મુનિવરો, મેં મારા જીવનની આશા હવે છોડી દીધી છે, ઠીકજ છે. જન્મે છે તે અવશ્ય મરેજ છે. વ્હેલાં કે મોડાં–બધાઓને તે માર્ગ લેવાનો છે. તીર્થંકરો પણ આ અટલ સિદ્ધાન્તથી છૂટી શકયા નથી. અરે, આયુષ્યને ક્ષણમાત્ર વધારવાને પણ કોઈ સમર્થ થઇ શકતું નથી. માટે તમે લગાર પણ ઉદ્વેગ કરશો નહિ. વિજયસેનસૂરિ અહિં હોત, તો હું તમારા–બધાઓ માટે યોગ્ય ભલામણ કરત. કલ્યાણવિજય ઉપાધ્યાય પણ છેવટે મળ્યા નહિ. ખેર, હવે હું તમને જે કંઇ કહેવા માગું છું તે એ છે કે–તમે કોઈ પણ જાતની ચિંતા કરશો નહિ. તમારી બધીએ આશાઓ વિજયસેનસૂરિ પૂર્ણ કરશે. તેઓ શૂરવીર, સત્યવાદી અને શાસનના પૂર્ણ પ્રેમી છે. હું તમને ભલામણ કરૂં છું કે–જેવી રીતે તમે બધા મને માનો છો, તેવીજ રીતે તેમને પણ માનજો અને તેમની સેવા કરજો. તેઓ પણ તમારૂં પુત્રની માફક પાલન કરશે. તમે બધા સંપીને રહેજો અને જેમ શાસનની શોભા વધે તેમ વર્તાવ કરજો. ખાસ કરીને વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાય અને સોમવિજયજીને જણાવું છું કે–તમે છેવટ સુધી મને બહુ સંતોષ આપ્યો છે. તમારાં કાર્યોથી મને બહુ પ્રસન્નતા થયેલી છે. હું તમને પણ અનુરોધ કરૂં છું કે–તમે શાસનની શોભા વધારજો, અને આખો સમુદાય જેમ સંપીને રહે છે, તેવી રીતે કાયમને માટે રહે, તેવો પ્રયત્ન કરજો."

સાધુઓને ઉપર પ્રમાણે શિખામણો આપી સૂરિજી પોતાના જીવનમાં લાગેલાં પાપોની આલોચના અને સમસ્ત જીવો પ્રત્યે ક્ષમાપના કરવા લાગ્યા. જે વખતે તેઓ સાધુઓ પ્રત્યે ક્ષમાવવા લાગ્યા, ત્યારે સાધુઓનાં હૃદયો ભરાઇ આવ્યાં. તેમની આંખોમાંથી અશ્રુ વહેવા લાગ્યાં; કંઠ રૂંધાઇ ગયો. આવી સ્થિતિમાં સોમવિજયજીએ સૂરિજીને કહ્યું:–"ગુરૂદેવ ! આપ આ બાળકોને શાના ખમાવો છો ? આપે તો અમને પ્યારા પુત્રોની માફક પાળ્યા છે, પુત્રોથી પણ અધિક ગણીને અમારી સાર સંભાળ રાખી છે; તેમ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારમાંથી હાથ પકડીને અમને પ્રકાશમાં લાવી મૂક્યા છે. આટલો બધો અનહદ ઉપકાર કરનાર આપ–પૂજ્ય અમને ખમાવો, એથી અમને તો બહુ લાગી આવે છે. અમે આપના અજ્ઞાની–અવિવેકી બાળકો છીએ. ડગલે અને પગલે અમારાથી આપનો અવિનય થયો હશે, વખતો વખત અમારા નિમિત્તે આપનું હૃદય દુભાયું હશે. તે બધાઓની અમે આપની પાસે ક્ષમા યાચીએ છીએ. પ્રભો ! આપ તો ગુણના સાગર છો. આપ જે કંઇ કરતા આવ્યા છો, તે અમારા ભલાની ખાતરજ–છતાં આપના ગંભીર આશયને નહિ સમજી, ઘણી વખત મનથી પણ આપના અભિપ્રાયથી વિરૂદ્ધ ચિંતવન થયું હશે. એ બધા ગુન્હાઓ આપ માફ કરશો. ગુરૂદેવ ! વધારે શું કહીએ ? અમે અજ્ઞાની અને અવિવેકી છીએ; અતએવ મન–વચન–કાયાથી જે કંઇ આપનો અવિનય–અવિવેક કે આશાતના થયાં હોય, તેની આપ ક્ષમા આપશો."

સૂરિજીએ કહ્યું–" મુનિવરો! તમારૂં કહેવું ખરૂં છે. પરન્તુ મારે પણ તમને ખમાવવા એ મારો આચાર છે. ભેગા રહેવામાં વખતે કોઇને કાંઇ કહેવું પડે, અને તેનું મન દુભાય, એ સ્વાભાવિકજ છે. માટે હું પણ તમને બધાઓને ખમાવું છું."

એ પ્રમાણે સમસ્ત જીવોને ખમાવ્યા પછી સૂરિજીએ પાપની આલોચના કરી અને અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ અને ધર્મ–એ ચાર શરણોનો આશ્રય કર્યો.

સૂરિજી, બધી બાજુનો તરફથી પોતાના ચિત્તને હઠાવી લઇ પોતે પોતાના જીવનમાં આચરેલ શુભકાર્યો–વિનય, વૈયાવચ્ચ, ગુરૂભક્તિ, ઉપદેશ, તીર્થયાત્રા અને એવાં બીજાં કાર્યોની અનુમોદના કરવા લાગ્યાં. ઢંઢણ, દઢપ્રહારી, અરણિક, સનત્કુમાર, ખંધકકુમાર, કૂરગડુ, ભરત, બાહુબલી, બલિભદ્ર, અભયકુમાર, શાલિભદ્ર, મેઘકુમાર અને ધન્ના વિગેરે પૂર્વે ઋષિઓની તપસ્યા અને તેમની કષ્ટોને સહન કરવાની શક્તિનું સ્મરણ કરવા લાગ્યા તે પછી નવકાર મંત્રનું ધ્યાન કરી દસ પ્રકારની આરાધના કરી.

થોડા વખત સૂરિજી મૌન રહ્યા તેમના ચહેરા ઉપરથી જણાતું હતું કે, તેઓ કોઇ ગંભીર ધ્યાનસાગરમા નિમગ્ન છે. ચારે તરફ ઘેરાઇને બેઠેલા મુનિઓ સૂરિજીના મુખારવિંદની સ્હામે ટગર ટગર જોઇ રહેલ છે અને એવી પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છે કે–હમણા ગુરૂદેવ કંઇક બોલશે; ત્યારે સેકડો શ્રીપુરૂષો સૂરિજીની પૂજા કરી જુદા જુદાં સ્થાનોમાં ઉદાસીનતા પૂર્વક બેસી જાય છે.

આજે ભાદરવા સુદિ ૧૧ (વિ સં. ૧૬૫૨) નો દિવસ છે. સંધ્યાકાલ થવા આવ્યો. સૂરિજી અત્યારસુધી ધ્યાનમા મગ્ન હતા સાધુઓ તેમના મુખકમલને નિહાળી રહ્યાં હતા. અકસ્માત્ સૂરિજીએ આખ ઉઘાડી પ્રતિક્રમણનો વખત થયેલો જોયો. પોતે સાવધ થઇને બધા સાધુઓને પોતાની પાસે બેસાડી પોતે પ્રતિક્રમણ કરાવ્યું. પ્રતિક્રમણ પૂરૂં થયા પછી સૂરિજીએ છેલ્લા શબ્દો ઉચ્ચારતા કહ્યું:—

" ભાઈઓ ! હવે હું મારા કાર્યમાં લીન થાઉં છું. તમે કોઇ કાયર થશો નહિં. ધર્મકાર્ય કરવામાં શૂરવીર રહેજો." એટલું બોલતા બોલતા સૂરિજીએ સિદ્ધનું ધ્યાન કર્યું. સૂરિજીની વાણી બંધ થતા ' મારૂં કોઇ નથી,' ' હું કોઇનો નથી,' ' મારો આત્મા જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્રમય છે,'–' સચ્ચિદાનંદમય છે,' ' મારો આત્મા શાશ્વત છે.' ' હું શાશ્વત સુખનો માલિક થાઉ.' ' બીજા બધા બાહ્યભાવોને વોસરાવું છું.' તેમ ' આહાર; ઉપાધિ અને આ તુચ્છ શરીરને પણ વોસરાવું છું ' આ વચનો કાઢી સૂરિજી ચાર શરણાનુ સ્મરણ કરવા લાગ્યા. આ વખતે સૂરિજી પદ્માસને બિરાજમાન થયા. હાથમાં નવકારવાળી લઇ જાપ કરવા લાગ્યા. ચાર માળા પૂરી કરીને જ્યારે પાંચમી માળા ગણવા જતા હતા, કે તુર્ત તે માળા હાથમાંથી

નીચે પડી ગઇ. લોકોમાં હાહાકાર મચી ગયો. જગતનો હીરો આજ ક્ષણે આ માનુષી દેહને છોડી ચાલતો થયો. સુરલોકમાં હીરની પધરામણી થતાં સુરઘંટનો નાદ થયો; અને ભારતવર્ષમાં ગુરૂવિરહનું ભયંકર વાદળ છવાઇ ગયું."]

એમના અવસાનના સમાચાર સાંભળી સમ્રાટ્ અકબર પણ શોકની છાયામાં ગિરફતાર થઇ ગયો. ભારતવર્ષમાં જૈન દર્શનનો વિજય ધ્વજ ફરકાવનાર મહાત્માની હમેશને માટે ખોટ પડી. એમનું સ્મરણાવશેષ યશ:શરીર આપણે માટે ગુણો ઉત્પન્ન કરવામાં નિમિત્ત ભૂત રહેલું છે; જેથી આત્માની પ્રગતિ (Evolution) થવા સાથે શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિના यथाशक्ति विधानेन नियमात् सफलप्रदः એ વચન અનુસાર એમના જીવન તત્વોમાંથી જે કાંઇ ગુણો ગ્રહણ થાય તે આપણા આત્મામાં ઉતારવા એ આપણું વર્તમાન કર્તવ્ય છે.

ફતેહચંદ ઝવેરભાઇ.

વિદ્યાનું દૈવત.

રચનાર—શ્યામજી લવજી ભટ્ટ.—(વરલ નિવાસી.)

સવૈયા (લાવણી.)

અહા ! પ્રભાકર[1] થકી અધિકી[2] પ્રકાશમય પૂરણ વિદ્યા,
ફકત સૂર્ય તો બાહ્ય પ્રકાશક અંતર બાહ્ય બધે વિદ્યા;
અમૃતમય કિરણોથી ઇન્દુ[3] બાહ્ય તાપ શામક[4] સુખદા,
બાહ્યાભ્યંતર[5] તણા બહુધા[6] તાપ ત્રિવિધ ટાળક વિદ્યા.
સર્વ ભક્ષી છે પાવક[7] તદપિ અઘને[8] નહિ બાળે જ કદા,
અમિત[9] જન્મના સંચિત પાતક[10] ભસ્મીભૂત કરે વિદ્યા;
કલિમલહારક[11] અધમોદ્ધારક નદીઓ છે સુરસરિતાદ્યા,[12]
પાવનને[13] પાવન કરનારી પવિત્રતામય છે વિદ્યા.
ખરચ્યે ખુટે કાં કોઇ લુંટે અનેક ભયપ્રદ દ્રવ્ય સદા,
પણ ખરચ્યે પ્રતિ દિવસ વધે છે ભય રહિત તે ધનવિદ્યા;
અન્ન તૃપ્તિકર ગણાય તદપિ[14] ક્ષણિક ફરજ નિજ કરે સદા,
પણ જીવન પર્યંત લગી છે અખંડ તૃપ્તિકર વિદ્યા.
× × × × ×
અમર નાશ પામે કલ્પાન્તે[15] સુધાપાન કરનાર સદા;
"શ્યામ" સંસૃતિ[16] નાશક નિશ્ચે[17] અમૃતમય રસમય વિદ્યા.

---

૧ સૂર્ય. ૨ વધારે. ૩ ચંદ્રમા. ૪ શાંત કરનાર. ૫ બહાર અને અંદર. ૬ ઘણી રીતે. ૭ અગ્નિ. ૮ પાપને. ૯ અનેક. ૧૦ એકઠાં થયેલાં પાપ. ૧૧ મલિનતા દૂર કરનાર. ૧૨ ગંગા વિગેરે નદીઓ. ૧૩ પવિત્ર ને. ૧૪ તો પણ. ૧૫ યુગને અન્તે. ૧૬ સંસાર. ૧૭ નક્કી.

श्री

આત્માનન્દ પ્રકાશ.

तत्त्ववेदिभ्यात्मनोऽन्तर्भावमभिलपता सकलकालं सर्वेण स्व-
विकल्पजल्पाचरणानां सार्थकत्वं यत्नतः परिचिन्तनीयम्,
तद्वेदिनां च पुरतःकीर्तनीयम्, ते हि निरर्थके-
ष्वप्यात्मविकल्पजल्पव्यापारेषु सार्थकत्वबुद्धिं कुर्वा-
णमनुकम्पया वारयेयुः ।

पुस्तक १९] वीर संवत् २४४८ आश्विन. आत्म संवत् २६. [अंक ३ जो.

ॐ

॥ श्री वीरायनमः ॥

सिद्धि कैवल्य उत्सव. वा दिपोत्सवि पर्व.

(સ્રગ્ધરા વૃત્ત,)

જે રાત્રિમાં ત્રિયોગે ચરમ જીનપતિ વીર સિદ્ધિ સુહાવે,
પામે કૈવલ્ય પશ્ચાત્ ગણધર ગુરૂ ગૌતમાન્યત્ત્વ ભાવે;
સિદ્ધિ કૈવલ્ય ઉત્સવ સુરવર કરે આત્મશુદ્ધિ નિમિત્તે,
ધ્યાવો એ [1]યુગ્મ ભાવે ભવજલ તરવા પર્વ દિપોત્સવિતે.

V. D.

૧ શ્રીમાન વીર-પ્રભુ અને ગૌતમસ્વામી.

આપણામાં ઉચ્ચ કેળવણીનો પ્રસાર કરવાનો ખાસ ઉદ્દેશ (હેતુ.)

(પ્રેષક સદ્ગુણાનુરાગી કર્પૂરવિજયજી—વઢવાણ કેમ્પ)

૧ હાલના રાજકર્ત્તાઓ તરફથી વ્યવહારિક કેળવણી સંબંધી બહોળો ફેલાવો થયેલો પ્રત્યક્ષ જોઇ અન્ય કોમના આગેવાન ઉદાર ગૃહસ્થો પોતાની કોમના તમામ મનુષ્યો એક સરખો લાભ મેળવી શકે તેવા હેતુથી સ્થળે સ્થળે સાંસારિક સ્થિતિ સુધારવાને સારૂ સાંસારિક જ્ઞાન અને તેનીજ સાથે નીતિ વધારવાને તથા ધાર્મિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાને, કાંઇ પણ બદલાની ઇચ્છા સિવાય ફક્ત પરમાર્થ બુદ્ધિથી તન મન અને ધન સંબંધી યથાયોગ્ય શક્તિ પ્રયુંજી શાળાઓ સ્થાપન કરે છે; એટલુંજ નહિ પણ તેમાં અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપ વગેરેથી મદદ કરી પોતાના જાતિ ભાઇને જ્ઞાન સંબંધી અને સાંસારિક સ્થિતિ સંબંધી સારી પાયરી ઉપર આવતાં જોઇ પોતે સંતોષ માને છે. એવા એકથી વધારે દાખલા પ્રત્યક્ષ નજર તળે છતાં આપણી જૈન કોમ તે સંબંધે બહુ પછાત છે એમ કહેવાને કાંઇ આંચકો ખાવા જેવું નથી. માટે જૈન કોમનાં બાળકોને હાલના જમાનાને અનુસરી ગુજરાતી અને અંગ્રેજી જ્ઞાન મેળવવાની સાથે જૈન ધર્મનું જ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત થાય એવો ઇલાજ શોધવો જોઇએ.

૨ પાઠક વર્ગ કેળવણીથી વધી પરીક્ષામાં પસાર થાય તોજ હાલના રાજકર્ત્તા તેઓને પાઠક પદવી લાયક જાણી મોટા મોટા હોદ્દા બક્ષે છે. ત્યારબાદ તેઓ અભ્યાસ કરાવવાની પરવાનગી મળેથી તેઓ શાળાઓમાં ભણાવે છે. એવું છતાં પણ તેઓના ઉપરી પણ હોય છે. અને હજારો ગાઉમાં સ્થળે સ્થળે એક સરખુંજ શાળાનું બંધારણ જોવામાં આવે છે. જૈન કોમમાં હાલના સમયે જૈનજ્ઞાન મેળવવાને સારૂં સદ્ગૃહસ્થો ધનાદિથી મદદ કરી જૈન શાળાઓ સ્થાપન કરે છે. પરંતુ વ્યય થતાં ધનાદિનો યથાર્થ ઉપયોગ ન થવાથી તેનું પરિણામ સુધરતું નથી. તાજેતરમાં નીચે પ્રમાણે શાળામાં ખામીઓ જણાય છે.

૩ જેને પૂરૂં લખતાં વાંચતાં અને શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરતાં પણ આવડતું ન હોય, તેવી સ્થિતિવાળાને શાળાનો માસ્તર ઠરાવવામાં આવે છે, એટલુંજ નહિ પણ તેનેજ શાળા સંબંધી સ્વતંત્રતા અર્પિત કરાય છે, એટલે તે પોતાની મરજી અનુસાર બાળકોને અભ્યાસ કરાવે છે. એમ થવાથી ધનાદિ મદદને લીધે શાળાતો કદાચ સ્થાયી ભાવે રહે છે, પરંતુ શુદ્ધ અભ્યાસ થતો નથી. એમ સ્પષ્ટ જોવામાં આવે છે. માટે અમુક સ્થળે શાળાઓના માસ્તરોની, અગાઉથી પરીક્ષાના વિષયોની જાહેર

ખબર આપીને પરીક્ષા થવી જોઇએ, અને પછી પરીક્ષાના પરિણામ ઉપર ધ્યાન આપી તેઓને લાભ આપવો જોઇએ.

૪ શાળામાં અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીઓને ધોરણસર એક સરખી રીતે અભ્યાસ થવાની ખરેખરી જરૂર છે. તેમ થવાથી શાળાઓમાં પરીક્ષા લેવાનું કાર્ય જેના શીર ઉપર નાંખવામાં આવે, તેને પરીક્ષા લેવાનું સુગમ થાય, અને તે ઉપરાંત સુધારા પણ થઇ શકે. માટે અભ્યાસીઓને સ્થળે સ્થળે એક સરખી રીતે અભ્યાસ થાય તેવું બંધારણ થવા તુરત ધ્યાન ખેંચાવું જોઇએ.

કેવી શૈલીથી વ્યવહારિક તથા ધાર્મિક શિક્ષણ અપાવું જોઇએ ?

૫ વ્યવહારિક કેળવણીને અનુસરતું ગુજરાતી છઠ્ઠાધોરણ સુધીનું જ્ઞાન જૈન પાઠશાળામાં આપવા ઉપરાંત ફક્ત બએ કલાક જૈન જ્ઞાન આપવાની આવશ્યકતા છે. સંસારિક સ્થિતિ સુધર્યા સિવાય ધાર્મિક જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી, કેમકે પોતાનું ગુજરાન અને કુટુંબનું ભરણપોષણ હાલના જમાનામાં ઇંગ્રેજી અને ગુજરાતી જ્ઞાનને આધારે જોવામાં આવે છે. આ કામમાં ખર્ચનો બોજો વધારે છે તો પણ પોતાના જ્ઞાતિ, સ્વધર્મી ભાઇઓની સ્થિતિ સુધરે અને જ્ઞાનમાં પણ પ્રવીણ થાય એમ ઇચ્છનાર સદ્‌ગૃહસ્થોએ ખર્ચ તરફ ધ્યાન આપવાનું નથી. માટે જૈન શાળામાં મુખ્ય તો ગુજરાતી અને બની શકે તેટલું ઇંગ્રેજી જ્ઞાન મળવું જોઇએ.

૬ અત્યાર સુધીમાં અનેક સ્થળે જૈનશાળાઓને સ્થાપન થયાને ઘણો લાંબો વખત થયા છતાં તેમાના વિદ્યાર્થીઓનો અભ્યાસ કોઇપણ સ્થળે પસાર થયો એવું જાહેરાતમાં આવ્યું નથી. તેનું મુખ્ય કારણ જૈનકોમમાં ઘણુંકરીને હાલના સમયે નરમ સ્થિતિવાળો વર્ગ વધારે જોવામાં આવે છે પોતે દ્રવ્યાદિએ સુખી થવાની ઇચ્છાને લીધે પોતાનો બાળકોને સંસારિક જ્ઞાન લેવા તરફ તેઓના રક્ષકો વધારે પ્રેરણા કરે છે. અલબત સ્થિતિના સબબે તે અભ્યાસ પણ સંપૂર્ણ થતો નથી અને જૈન જ્ઞાન પણ મેળવાતું નથી. તેથી અંતે મૂળ સ્થિતિ ફરી શકતી નથી, કેમકે હાલની કેળવણીનો ખર્ચ બહુ વધી ગયો છે.

૭ આ બધી હકીકતથી જૈનવર્ગનું હિત વાંચ્છનારા મહાન પુરૂષોએ જૈન પાઠશાળામાં બન્ને (સાંસારિક અને ધાર્મિક) અભ્યાસ હમેશાં થઇ શકે તેવી યોજના કરવી જોઇએ.

૮ આજ ઘણે સ્થળે સામાયિકાદિ ષટ્ આવશ્યક પણ શુદ્ધ ઉચ્ચારથી ભણાતો હોય એમ જણાતું નથી. તેમજ ભણેલ અશુદ્ધ હોય તો તે સુધારવાની ઇચ્છા

ધરાવતા હોય એમ પણ જણાતું નથી, એ ઘણુંજ ખેદકારક છે. (વળી સંવચ્છરી જેવા મોટા દિવસોમાં જે શ્રાવક સૂત્રોનું ઘી બોલે તેજ ભણાવે એ ચાલ ભૂલભરેલો જણાય છે. કેમકે ખોટા ઉચ્ચારના આવશ્યક કરવા અને તે સાંભળવા તે કરતાં ઘીની ઉપજ ન થાય તો કાંઇ હાનિ થવા સંભવ નથી. માટે ધર્માચાર્યોએ શુદ્ધ ઉચ્ચારવડે આવશ્યક ક્રિયા કરાવનારનેજ આદેશ આપવો જોઇએ.

ધર્મસ્થિતિ સુધારવા સંસારસ્થિતિ સુધારવાની જરૂર.

૯ પાછળ કહ્યું તેમ જ્યાં સુધી સંસારિક સ્થિતિ ન સુધરે ત્યાં સુધી ધાર્મિક-સ્થિતિ સુધરવાનો સંભવ નથી. સંસારિક સ્થિતિ સુધારવા માટે ગુજરાતી અને ઇંગ્રેજી કેળવણી યોગ્ય રીતે મળવી જોઇએ. અને તેને માટે જૈન સમુદાય તરફથી મોટાં મોટાં શેહેરોમાં જૈન સ્કૂલો સ્થાપવી જોઇએ. કે જેમાં સરકારી કેળવણી ખાતાની જેમ કેળવણી આપવામાં આવે અને તે સાથે એક અથવા બે બે કલાક દરરોજ યોગ્યતાના પ્રમાણમાં ધર્મસંબંધી કેળવણી પણ આપવામાં આવે.

૧૦ ધર્મસંબંધી કેળવણી આપવી એટલે માત્ર " नमो अरिहंताणं " વગેરે સૂત્રપાઠ કંઠે કરાવવા, એમ સમજવું નહિ; પરંતુ બાળકોની શક્તિના પ્રમાણમાં પ્રારંભથીજ ઓછીવત્તી સમજુતી અર્થસહિત આપવી જોઇએ. બાળ વૃક્ષની પેઠે બાલ્યાવસ્થાથીજ ધીમે ધીમે જૈનધર્મનાં તત્ત્વો એવી રીતે તેના મનમાં ઠસાવવાં જોઇએ કે જેથી પુષ્ટ થયેલું વૃક્ષ જેમ નમાવી શકાતું નથી, તેમ મોટી ઉંમરે અન્યદર્શનીઓનાં શાસ્ત્રો વાંચીને કે યુરોપિયનોના સિદ્ધાંતો જાણીને તેનું મન લેશ માત્ર પણ ચલિત થાય નહિ. કદિ કોઈ હકીકત પ્રત્યક્ષ પ્રમાણાદિવડે જોતાં લક્ષમાં ઉતરે નહિ તો તે વખતે તેવી સમજણનાં શાસ્ત્રોનો વિરહ, ગિતાર્થ ગુરૂનો અભાવ અને પોતાની સમજણમાં ખામી વિચારી મધ્યસ્થ ભાવ વહન કરે.

૧૧ જ્યારે આવી રીતની જૈન કેળવણી આપવી ઠરે, ત્યારે તેવી કેળવણી આપનારા માસ્તરો જોઇએ, અને તેને માટે પરીક્ષા લેવાનું સ્થળ મુકરર કરી પરીક્ષા પણ લેવાવી જોઇએ, તેમજ તેમાં પાસ થયાના પ્રમાણમાં તેને પગાર મળવો જોઇએ અનેકામ પણ તેની યોગ્યતાના પ્રમાણમાં સોંપાવું જોઇએ. હાલમાં પરીક્ષા લીધા વિનાં માત્ર સૂત્રપાઠ, અર્થ સમજ્યા વિના ગોખીગોખીને કંઠે કરેલા માણસો મેહેતાજી તરીકે નીમાય છે અને તેઓ પોતાની આવડત પ્રમાણે શુદ્ધ કે અશુદ્ધ જેવું ભણાવે તેવું ચલાવી લેવામાં આવે છે. પરંતુ તેથી ખર્ચ માત્ર થાય છે, ધારણા ફલિભૂત થતી નથી.

૧૨ જૈનશાળાઓ કરી માસ્તરો રાખીને પગાર વગેરેનો ખર્ચ કરવામાં

મુખ્ય ધારણા જૈન બાળકો શુદ્ધ ઉચ્ચાર સહિત જૈનજ્ઞાન શીખે અને તેના અર્થ સમજી જૈનધર્મનું સ્વરૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ જાણી તેમાં દ્રઢ થાય એવી હોય છે. જ્યારે આવી ધારણા અંતઃકરણમાં રાખવામા આવે છે, ત્યારે તે ફલિભૂત થઇ કે નહિ ? અથવા કેટલે દરજ્જે થઇ ? તે જાણવા માટે દરેક જૈનશાળામા અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓની નિયમિત વખતે પરીક્ષા લેવાવી જોઇએ

૧૩ પરીક્ષા લેવાનુ ધોરણ દાખલ કરવાનો વિચાર કરતા પહેલા અભ્યાસનુ ધોરણ મુકરર કરવું જોઇએ તથા અભ્યાસના સાધન તરીકે પુસ્તકોની યોજના દેશ કાળને, વિદ્યાર્થીઓની ઉંમરને અને બુદ્ધિને અનુસરતી થવી જોઇએ. માસિકો, વર્ત્તમાનપેપરો, અને ભાષણો આદિ દ્વારા ધર્મજ્ઞાનના શિક્ષણની ખામી અને તે કેવી રીતે દૂર કરી શકાય, તેને માટે ઠેકાણે ઠેકાણે ચર્ચાઓ ચર્ચાઇ રહી છે, પણ મારો કામનો પ્રારંભ કરવામાં સર્વ કોઇ જાણે છે તેમ તે કાર્યને ઉપયોગી થઇ પડે તેવાં સાધનો ઉત્પન્ન કરવા જોઇએ

૧૪ અત્યારે ધર્મજ્ઞાનની શરૂઆત કરવા માટે નાના પુસ્તકો જો કે બહાર પડેલા નજરે આવે છે, તથાપિ અફસોસ ! જેને જે રસ્તો ઉત્તમ લાગ્યો, તેણે તે સ્વેચ્છાએ જાહેરમા મૂકયો બીજાઓને પોતાના વિચારો કે પદ્ધતિ અનુકૂળ પડશે કે નહિ તેની દરકાર કરી નહિ આ રીતે ધર્મજ્ઞાન ફેલાવવાનો રસ્તો વિવિધ મત, વિવિધ પદ્ધતિ, વિવિધ વિચારોવાળો પકડવાથી ધારેલું ફળ મળવું મુશ્કેલ છે. બાળકના તનમનને રૂચે, અને તેની શક્તિની હદમાજ હોય એવાં બહુમતથી લખાયલા ધર્મ-શિક્ષણના પુસ્તકો જોઇએ

૧૫ અત્યારસુધીમા બહાર પડેલા પુસ્તકોની શૈલી એવી જોવામા આવે છે કે, શીખવાનો આરંભ કર્યા પછી નિરસતાથી કે કઠિનતાથી શીખનાર તે કામ છોડી દે છે, શીખવામા તેને ગમ પડતી નથી, તેથી તેને રસ ઉપજતો નથી, અને તે બન્નેથી તેનો ઉગતો ધર્મ-ભાવ નાબૂદ કે લગભગ નાબૂદ થઇ જાય છે વળી મોટા અફસોસની વાત તો એ છે કે,—કેળવણીમા આગળ વધેલામાના ઘણાખરા માણસો ધર્મને કે દેવદર્શનને ખરેખર તિરસ્કારની નજરે જુએ છે ! ઇંગ્રેજી ભણીને આગળ વધી ડીગ્રીઓ મેળવતા થયા એટલે તો તેમને ધર્મની જરૂર જાણે ન હોય ? પરભાષા શીખ્યા એટલે જાણે પરધર્મીજ બની ગયા હોય એવો ભાસ થાય છે! ધર્મમા આગળ વધેલા માણસોના હૃદયમા આ વાતથી ખરેખર મોટો જખમ લાગ્યો છે તેઓ ધારે છે કે કેળવણીમા આગળ વધે એટલે તેઓ ધર્મમા પણ આગળ વધવા જોઇએ, તેઓ એવા તો આસ્તિક અને ધર્મ-કાર્યમા ભાગ લેનારા હોવા જોઇએ કે કેળવણીમા પછાત રહેલાઓને અને પૈસાદાર માણસોને તેઓનું કાર્ય—તેમની

કલમ જાગૃત કરીને કર્તવ્ય માર્ગે દોરે, અને ધર્મ–કાર્યમાં વિશેષ સહાયભૂત થઇ પડે! પરંતુ બને છે તેથી ઉલટુંજ! આ બિનાથી કયા ધાર્મિક પુરૂષને ખેદ થયા વિના રહેશે?

૧૬ ઓછા કેળવાએલા કે નહિ કેળવાએલા માણસો શીખવા શીખવવામાં સર્વમાન્ય માર્ગ ગ્રહણ કરે છે, પરંતુ કેટલાએક કેળવાએલા યુવાન પુરૂષો હસવા સરખી દલીલો રજુ કરીને કહેશે કે,—સૂત્રો મ્હોંએ કરવાની શી જરૂર છે? ખાલી મહેનત શામાટે કરવી જોઇએ? એકલી સમજણથી શું ન ચાલે? સૂત્રપાઠ મ્હોંએ કર્યા સિવાય શું અમારે નહિ ચાલે? વગેરે બોલીને સૂત્રો મ્હોંએ કરવાની બાબતમાં વાંધો લે છે, અલબત અમારે કબૂલ કરવું જોઇએ કે, કેટલેક સ્થળે સમજણ વગરનું કેવળ ગોખણ ચલાવવામાં આવે છે, એ વાત નિઃસંશય છે. પરંતુ જે જે બાબત સ્મરણમાંજ રાખવા યોગ્ય હોય, તે મ્હોંએ કરવીજ જોઇએ. એમ તો અમારા કેળવાએલા બંધુઓ પોતે લીધેલી વ્યવહારિક કેળવણીના અનુભવ ઉપરથી કબૂલ કરશેજ. આ વાતના ટેકામાં અમે કેટલીક સાબિતીઓ આ નીચે રજુ કરીએ છીએ.

૧૭ આજકાલ અપાતા વ્યવહારિક કેળવણીમાં ભૂગોળ જ્ઞાન, ખગોળશાસ્ત્ર, વ્યાકરણ તથા રસાયન વિદ્યા ઇત્યાદિ જ્ઞાનના વિષયોમાં કેટલું કેટલું મ્હોંએ કરવું પડે છે: વળી કાયદાશાસ્ત્રીને, વૈદ્યકશાસ્ત્રીને, ભાષા જ્ઞાનીને તથા ઇજનેર વગેરે વિદ્યાવંત પુરૂષોને યાદશકિતનો કેટલો બધો ઉપયોગ કરવો પડે છે, તે તેઓ જાણે છે.

૧૮ ઇંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે,—"મ્હાવરો મનુષ્યને પરિકવ બનાવે છે." એ વાત ખરીજ છે. કેમકે નાનાં બાળકોને મનની, વચનની તથા શરીરની જે જે ટેવો નાનપણથી પાડવામાં આવે છે તે દ્રઢ મૂળ ઘાલીને રહે છે. જુઓ—અંગબળમાં નાનપણથી બાળકનું શરીર જેટલું વળી શકે છે તેટલું મોટી ઉંમરના વાળી શક્તા નથી. તેમજ વાક્ચાતુર્યમાં નાટકગૃહનો નાનાં બાળકો જેવાં સુભાષિત મધુર અને અસરકારક વચનો બોલે છે, તેવી વચનકળા મોટી ઉમરે શીખતાં મુશ્કેલ પડે છે; અને કદાચ શીખે છે તો તેવી અસર કરી શકતા નથી તેજ પ્રમાણે બાળકોનાં કુમળાં મનની યાદશક્તિ ખીલવવા માટે મહાન પુરૂષોનાં જ્ઞાન–ગર્ભિત ગંભીર વચનો પણ મોઢે કરાવવાની જરૂર છે.

૧૯ અસલના મહાન આચાર્યો તથા ધર્મવેત્તાઓ મોટા ગ્રંથો ઉપરથી સંક્ષેપ સૂત્રોની રચના કરી ગયા છે. તે મુખપાઠે કરવાના હેતુથીજ કરેલી દીસે છે, એવું અમારા કેળવાયલા મિત્રોને ધર્મ શાસ્ત્રોનાં ઉંડા તત્ત્વોમાં દૃષ્ટિ કરતાં માલુમ પડશે. હાલ તેઓ જે એકાંત અભિપ્રાય આ બાબતમાં આપે છે તે તેઓના ધર્મ જ્ઞાન વગરના એકપક્ષી જ્ઞાનનું પરિણામ છે.

માટે તેઓને અમારી નમ્ર ભલામણ છે કે-જો તેઓ પોતાના સુવિચાર તથા ઉત્તમ નીતિ રીતિનો સુધારો આજના ધર્મ-શ્રદ્ધાવાળા પણ અભણ વર્ગમાં દાખલ કરવા ઇચ્છતા હોયતો તેઓની ખાસ ફરજ છે કે-તેઓએ ધર્મ શાસ્ત્રનાં તત્વોનું સદ્ગુરૂ પાસે દરરોજ થોડા થોડા વખત અધ્યયન કરવું એટલુંજ નહિ પણ પોતાને મળેલા જ્ઞાનનો સદુપયોગ કરી તેમની સાથે દરેક ઉપયોગી પ્રસિદ્ધ ધર્મ-ક્રિયામાં ભાગ લેવો. આથી પરસ્પર વિરોધ ભાવ ટળી જઇને વિશ્વાસપાત્ર થશે, અને તેને પરિણામે સંસારીક સ્થિતિ સુધરવાના કારણભૂત તેઓ થશે.

જૈન ગુરૂઓનું જ્ઞાન-પણ વૃદ્ધિ પામવું જરૂરનું છે.

૨૦ હાલ અપાતા ધર્મ-શિક્ષણથી પોપટીયું જ્ઞાન માત્ર મળે છે. તેનું કારણ સમજણ વગરનું ગોખણ માત્ર કરાવાય છે તેજ છે. શીખવનારને શીખવવાની કંઇ વિશેષ માહિતી કે કેમ શીખવવું તેનું કિંચિત્ સૂચના પણ કોઇ પુસ્તકમાં જોવામાં આવતી નથી, એથી આ કામ કેવળ કઢંગી સ્થિતિમાં ગમે તેમ ચાલ્યું જાય છે. કહેવાની મતલબ એજ છે કે-શિક્ષકને શિક્ષણ સંબંધી કંઇક પણ માહીતી મળે અને વિદ્યાર્થીઓને સરળ થઇ શકે એવી પદ્ધતિનાં સર્વમાન્ય પુસ્તકો બહાર પડવાં જોઇએ. આ અડચણ દૂર કરવાના હેતુથી બહુમતે લખાયલી જૈનધર્મની શરૂઆત કરવામાં ઉપયોગી થઇ પડે એવી આ જ્ઞાનમાળાની યોજના ઘડી કહાડવામાં આવી છે માટે જો તે કંઇ પણ લાભકારક થઇ પડશે તો પ્રયત્ન અને ધારણા ફળિભૂત થયાં સમજાશે.

૨૧ આજકાલ ચાલતી જૈન વિદ્યાશાળાઓમાં અપાતું ધર્મશિક્ષણ દેશકાળને અનુસરતું ન હોવાથી તથા સંસારિક કેળવણીની પદ્ધતિ પ્રમાણે સરળ ન હોવાથી પ્રથમ શીખનાર જૈન કે અન્ય દર્શનીને અઘરૂં પડે છે, એટલુંજ નહિ પણ જે ધર્મજ્ઞાનના રસનું આસ્વાદન આનંદ પૂર્વક થવું જોઇએ તે પણ થતું નથી. વળી ઘણે સ્થળે સુત્રોના પાઠ ફક્ત મોઢે કરવામાંજ આવે છે, તેમાં અર્થ જ્ઞાનનો સહેજ પણ વિચાર કરાવવો તો દૂર રહ્યો, પણ શુદ્ધ ઉચ્ચાર ઉપર પણ લક્ષ ભાગ્યેજ આપવામાં આવે છે. શીખનાર તથા શીખવનારને માત્ર એટલીજ ઉત્કંઠા જણાય છે કે, જેમ બને તેમ થોડા કાળમાં ઘણા પાઠ તૈયાર કરી નાંખવા. વળી જો કોઇ સ્થળે કદાચ અર્થ સહિત શીખવવામાં આવે છે, તો તે પણ કેવળ શુક પાઠ સમાન હોય છે, પણ શીખનાર પાઠનો સાર કે હેતુ સમજ્યો છે કે નહિ, તે સંબંધી શિક્ષક અને શિષ્યની વચ્ચે કંઇ પણ પ્રશ્નોત્તર કે પરીક્ષા થતી નથી. તેથી પરિણામ એવું આવે છે કે,—બહારનો કોઇ કેળવાયલો ગૃહસ્થ આવા ભણનારને અમુક બાબતનો

પ્રશ્ન કરે છે તો તેનો સંતોષકારક ઉત્તર આપી શકતો નથી, પણ પોતે પોપટની માફક શીખેલા પાઠના શબ્દે શબ્દો કહેવા જતા અનેક ભૂલો કરે છે.

૨૨ જૈન ધર્મજ્ઞાનમાં પ્રથમ શું શીખવવું તથા કેવી રીતે શીખવવું ઇત્યાદિની ક્રમવાર સરલ યોજના ન હોવાથી ભિન્નભિન્ન સ્થળે ભિન્નભિન્ન પ્રકારનું જ્ઞાન અપાય છે. વળી પરીક્ષાનો નિયમ પણ ક્યાંહી જોવામાં આવતો નથી, તેથી અમુક માણસ કેટલું ધર્મજ્ઞાન પામ્યો છે, તે જાણવાને પણ કોઇ સાધન નથી. એ સઘળી અડચણો કંઇ અંશે દૂર કરવાના હેતુથી આ જ્ઞાનમાળા ગ્રંથની રચના થઈ છે. આથી શિક્ષકને, શિષ્યને તથા પરીક્ષકને પોતાના કામમાં સરલતા થશે અને વખત વ્યર્થ જતો અટકશે, એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

૨૩ આ પુસ્તકમાં પ્રથમ સ્વર, વ્યંજનની સમજણ આપ્યા પછી પ્રવેશક પાઠો નાંખવામાં આવ્યા છે. અર્થની ગંભીરતા પ્રમાણે ચઢતા અનુક્રમે કઠિન સૂત્રપાઠ દાખલ કર્યા છે. ત્યારપછી પાછલા સૂત્રપાઠ ઊપર વિશેષ વિવેચનના રૂપમાં કેટલાક પાઠ જરૂરીયાત પ્રમાણે આપ્યા છે. તેમાં સામાયક તથા ચૈત્યવંદનની ક્રિયા-વિધિ યથા સાધ્ય સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે. છેવટે શિષ્યનું જ્ઞાન પારખવા માટે પરિક્ષકને ઉપયોગી થાય એવા હેતુથી તમામ પાઠમાંથી પ્રશ્નો કહાડીને મૂકવામાં આવ્યા છે.

૨૪ એ પ્રશ્નોથી એવી નેમ રાખવામાં આવી છે કે પરિક્ષકોએ પ્રશ્નો ઉપરથીજ શિષ્યોના અભ્યાસ સંબંધી સ્વાલ કરવા પણ તે પુસ્તકથી બાહારનો કોઇ પ્રશ્ન કરવો નહીં.

૨૫ આથી ભણનાર શિષ્યની તેમજ તેના ભણાવનાર શિક્ષકની પરીક્ષા થશે, એટલુંજ નહીં પણ આ પહેલું પુસ્તક પુરૂં કરનાર કેટલું જ્ઞાન પામ્યો છે, તે પણ હાલ ચાલતી વ્યવહારિક કેળવણીના ધોરણની શૈલી પ્રમાણે કોઇને પણ જાણવું સરલ થઇ પડશે.

૨૬ જો આ પુસ્તક જૈન વર્ગમાં સામાન્ય રીતે સર્વત્ર ઉપયોગી થઇ પડશે એટલે કે શાળામાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓને તથા સામાન્ય રીતે શીખનાર ધર્મ અભ્યાસીઓને તેમજ બીજા પૂખ્ત ઊમરના ધર્માર્થી સજ્જનોને, પણ એક સામટી રીતે લાભકારી નીવડશે તો હવે પછી આ પુસ્તકના ક્રમાનુસાર બીજાં પુસ્તકો પણ કહાડવાનો ઇરાદો છે અને તે પુસ્તકોમાં ભણનારની બુદ્ધિ તથા વયનાં પ્રમાણમાં ચડતા ચડતાં ધર્મજ્ઞાનના સર્વે ઉપયોગી વિષયોને ક્રિયા, વિધિ, તથા અર્થ વિચારની સમજણ સહિત, દાખલ કરવાની ઇચ્છા રાખી છે.

આ પુસ્તકની રચનામાં હાલ વપરાતા પ્રતિક્રમણાદિ પુસ્તકોના પાઠની શૈલીમાં કાંઈ પણ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નથી એટલે સુત્રોના પાઠ જેવા અનુક્રમમાં બીજાં પુસ્તકોમાં જોવામાં આવે છે તેવીજ રીતે આખાને આપી રાખ્યા છે પણ તેના શબ્દાર્થના વિભાગ વિદ્યાર્થીને સગવડ માટે કરવામાં આવ્યા છે.

૨૭ વળી અમારે જણાવવું જોઇએ કે આ ધર્મનાં પુસ્તકમાં કોઇ પણ જગ્યાએ સૂત્ર વિરૂદ્ધ કે આજ્ઞા વિરૂદ્ધ લખાણ કરવાની કોશિશ કરી નથી. તેમ છતાં કોઇ નજર દોષથી કે અલ્પ મતિ તથા અલ્પ શકિતને લીધે તેમજ આ અમારો તદ્દન નવીનજ પ્રયાસ હોવાથી કોઇ કોઇ સ્થળે કોઇ દોષ કે ખામી માલુમ પડે તો સુજ્ઞજનો સુધારી લેશો અને તે બાબત જે કાંઇ સુધારો કરવા ધારો તો તે પ્રમાણેની સુચના અમારી ઉપર મોકલવા કૃપા કરશો કે જેથી અમોને આગળ જતા તેવો સુધારો કરવા બની આવે.

૨૮ આજકાલ ઘણા તરફથી સુચના કરવામા આવે છે કે,–સંસારિક કેળવણી સાથે ધાર્મિક કેળવણી આપવા માટે પાઠશાળાઓ, બોર્ડીંગ સ્કુલો તથા નાની વિદ્યાશાળાઓ સ્થાપવી ધર્મશિક્ષકો તૈયાર કરવા. પણ તેટલું કર્યા પછી પણ એક મોટી મુશ્કેલી તો નડશેજ. એ મુશ્કેલી વિષે કેળવણીના શુભેચ્છકોના લક્ષમાં આવ્યું હોય એમ જણાતું નથી. તે મુશ્કેલી એ છે કે,–તમામ શાળાઓમાં શિક્ષણનું એક સરખું બંધારણ કરવા માટે યોગ્ય પુસ્તકો જોઇશે. હાલ વપરાતાં પ્રતિક્રમણાદિ પુસ્તકો શિક્ષણની સુધરેલી પદ્ધતિને અનુસરતા હોય એમ લાગતું નથી. આ મુશ્કેલી કંઇક અંશે દુર કરવાના ઇરાદાથી મેં હવે પછી પ્રગટ કરવા ધારેલી આ “ જૈન ધર્મ જ્ઞાન માળા ” રચાવવાનો પ્રયત્નો કર્યો છે.

કેશરનો કોયડો કોણ ને ક્યારે ઉકેલશે ?

પૂરી ખાત્રીવાળું શુદ્ધ સ્વદેશી કેશર મળી શકતુંજ હોય તેમજ જો તે ભેળસેળ તથા તથા જીવજંતુ વગરનુંજ હોય તો પ્રભુ પૂજાદિક શુભ પ્રસંગે વાપરવા કોણ મના કરે છે ? કોઇજ નહીં. પણ તે મળેછેજ ક્યાં ? તેની પૂરી ખાત્રી કરી લેવા કોણ પરવા કરે છે ? કદાચ ક્યાંય શુદ્ધ મળતુંજ હોય તોપણ સ્વાર્થવશ વ્યાપારીઓ તેમાં ભેળસેળ કરતાજ ન હોય એવું એકાએક માની લેવું સાહસ ભર્યું લાગે છે. એવી કિંમતી વસ્તુ વેચનારા વ્યાપારીઓમાં ભાગ્યેજ નકી (પ્રમાણિકતા) હોવા સંભવ છે. વળી કેવળ પરમાર્થદ્વારે સ્વરસથી એમાં આત્મભોગ આપી

કામ કરનારા ક્યાં દેખાય છે? જ્યારે આવી ચર્ચા ઉભી થાય, ત્યારે તેમાં ઊંડા ઉતરી ગુણદોષ કે લાભાલાભનો પૂરતો વિચાર કર્યા વગર નકામો કોળાહળ કરી મૂકનારાની સંખ્યા તો કંઇ ઓછી નથી ઉતરતી પણ તેથી લાભ શો? સારી શિખામણ આપવા જનારી સુઘરીનોજ માળો જેમ વાનરજીએ ચૂંથી નાખ્યો તેવું પરાક્રમ ફોરવવું એમાં મોટાઇ શી? સત્યશોધક ભાઇ બ્હેનોએ મનમાં સાલતી શંકાઓ દૂર કરી, પોતાનુંજ મન કબૂલ કરે તેવો સાચો ને સરલ માર્ગ આદરી લેવો અને આપણા અન્ય મુગ્ધજનોને શાન્તિથી સમજાવી ઠેકાણે પાડવા જોઇએ. વેદીયાઢોર જેવું કરવું નહીં, તેમજ અંધ શ્રદ્ધાથી ગડ્ડરીયા પ્રવાહે ચાલવું નહીં પણ સ્વક્ષયોપશમ પ્રમાણે બુદ્ધિ બળ વાપરી શાસ્ત્રકારનો પવિત્ર આશય સમજી, તેની આજ્ઞાનું યથાર્થ પાલન જેમ શક્ય રીતિથી થઇ શકે તેમ કરવા શુભ પ્રયત્ન સેવવો. કઇક વખત અજ્ઞાનતાવશ મુગ્ધ જનો ભક્તિના વિષે આશાતના કરે છે. તેવી આશાતના સુજ્ઞજનો તો નજ કરે એટલુંજ નહીં પણ તેઓ તો ભક્તિનો ખરો માર્ગ સમજી દૃઢ શ્રદ્ધાપૂર્વક જાતે તેનું પાલન કરતા સતા અન્ય મુગ્ધ જનોને આરો શો? ધીરજ રાખી નિર્પક્ષપણે ભોળા મુગ્ધ જનોને ભક્તિનો ખરો માર્ગ બતાવનારા સુજ્ઞ ભાઇ બ્હેનોને ઓછો લાભ થાય છે શું? ઘણો સારો લાભ થઇ શકે. મૂળચંદભાઇવાળા મુદ્દાસર લખાયેલા કેસર સંબંધી લેખને લક્ષપૂર્વક વાંચી વિચારી જાતે હિતમાર્ગ આદરી અન્ય સ્વજન મિત્રાદિક વર્ગને જાણેલી સત્ય હકીકત સમજાવી હિત માર્ગ આદરવા પ્રેરણા કરવી સર્વથા ઉચિત લાગે છે. શું આટલું અલ્પ પણ આપણાથી કરી ન શકાય? આટલી સામાન્ય બાબતનો ડહાપણભરી રીત્યે ઉકેલ આણતાં 'મોભે પાણી આવે' તો પછી બીજું મહત્વનું કામ શી રીતે કરી શકાય? નકામી વાતો કે ચુંથણાં કરવાથી શું વળે? સાણા ભવભીરૂ ભવ્ય જનોને તો એ રીતે અમૂલ્ય સમય ગાળવો ને નાહક બુદ્ધિ શક્તિનો દુરૂપયોગ કરવો નજ પાલવે. 'ક્ષણ લાખેણીએ જાય' એમ કહેનારા શું આવો સમય એળે ગાળશે? આપણામાં ઘણીજ જડતા-મંદતા પેસી ગઇ છે તેથીજ પ્રમાદવશ આપણે હિત માર્ગમાં અધિક પ્રવૃત્તિ કે પ્રગતિ કરી નથી શકતા. કાર્યદક્ષતાની આપણામાં ભારે ખામી છે તે કોઈ રીત્યે દૂર થવી જોઇએ. બળથી જે કામ ન થઇ શકે તે કળથી થઇ શકે તેવો અનુભવ આપણે મેળવવો જોઇએ. ખાસ કરવા આદરવા જેવી બાબત હોય તેમ છતાં નૈતિક હિંમતની ભારે ખામીથી તે કામ કરવા ઇચ્છા હોય છતાં મનમાં સંકોચ રાખી કશી જીવ સરખી પ્રવૃત્તિ નજ કરીએ અને કદાચ કંઇક પ્રવૃત્તિ આદરી હોય તેમાં જો કોઈ મુગ્ધ જનોએ મરજી મુજબ ટીકા કરવા લાગ્યા હોય તો ગમે એવી સુંદર અને આશાજનક પ્રવૃત્તિને પણ તજી દેતાં વાર લાગતી નથી. શાસ્ત્રકાર સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે

શંકાશીલ મુગ્ધ જનો તેવી કશી શુભ પ્રવૃત્તિને જાતે આદરતાજ નથી, કંઈક શ્રદ્ધાળુ પણ ભોળા મનનાં માણસો લાભ સમજી કદાચ તેમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે ખરા પણ કંઈ વિઘ્ન નડતાં તેને તરત તજી દે છે. ફક્ત જે દ્રઢ મનના સુશ્રદ્ધાળુ ઉત્તમ જનો હોય છે તેઓજ પરિણામ દર્શી હોઇ જે કંઇ શુભ પ્રવૃત્તિ આદરે છે તેમાં ગમે તેટલાં વિઘ્નો નડે તોપણ તેથી લગારે ડગ્યા વગર અંતસુધી અડગપણે તેમાં આગળ વધ્યા કરે છે. આપણે હવે અધમતા અને મધ્યમતાને દૂર કરવા દ્રઢ નિશ્ચય કરવો જોઇએ. તોજ ઉત્તમ જનોનું શુભ અનુકરણ કરી આપણે સહુ કર્તવ્યનિષ્ઠ બની સુખી થઇ શકશું. આવી વાત કોને ગમતી નહી હોય ? સહુ કોઇને ગમેજ. પરંતુ પ્રમાદવશ શિથિલ પરિણામથી કંઇ હિત પ્રવૃત્તિમાં દ્રઢતાથી જોડાઇ શકાય નહી અને તેમ કર્યા વગર આપણો ઉદ્ધાર પણ થઇ શકે નહીં સમજે તેને માટે આટલું બસ છે.

ઇતિશમ્.

લે૦ મુનિરાજશ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજ.

ચેતનને.

(કાવ્ય.)

મેં તો જોયો જોયો સાર, જગતનો જુઠ અરે વ્યવહાર;
રંક દશાધીન રંક જનોને, કોનો છે આધાર;
સંપત્તિ પાત્ર સદાજન દેતા, મૂરખનો અધિકાર. (મેં ૧)

માત પિત કોણ ભ્રાત ભગિની, સુત દારા સંભાળ;
જર વિનાના તે પણ કહેતાં, ધીક અરે નાદાર. (મેંતો)

ચેતન તું તો ચેતી લેજે, રાગદ્વેષ સંહાર;
સહાયક શ્રી મહાવીર વિનાનો, શૂન્ય અરે સંસાર. (મેંતો)

માન ભલે અપમાન ભલે, નહિ તેની કર દરકાર;
સમદ્રષ્ટીથી સૌને નીરખી, સમરો શ્રી નવકાર. (મેંતો)

હરગોવન નાગરદાસ માજની રાધનપુર.

પરોપકાર, આત્મત્યાગ ઈત્યાદિની–પરીક્ષા થાય છે. એ રીતે ધનને હમેશાં બહુ મૂલ્ય વસ્તુ માનવામાં આવે છે, પરંતુ આજકાલ વિજ્ઞાનયુગમાં અને પાશ્ચાત્ય સભ્યતાની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થવાને કારણે તેની ઉપયોગીતા પણ વધી ગઇ છે. સમય એવો આવી પહોંચ્યો છે કે દ્રવ્ય વગર અનેક સદ્‌ગુણોનો વિકાસ થઇ શકતો નથી. વ્યક્તિ વિષયક જીવન–સંગ્રામમાં તેમજ રાષ્ટ્રીય જીવન સંગ્રામમાં વિજયપ્રાપ્તિ અર્થે દ્રવ્ય એક મહાન સાધન થઇ પડેલ છે. સમાચાર પત્રો વાંચનાર જાણે છે કે આધુનિક યુરોપીય મહાભારતમાં કરોડો રૂપિયા સ્વાહા થઇ જતા હતા. યથાર્થરીતે જોતાં એ યુદ્ધ યુરોપની આર્થિક શક્તિનો એક સારો નમુનો હતું. સારાંશ કે પ્રત્યેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે કે તેણે પોતાનાં કુટુંબ, સમાજ, દેશ તેમજ રાષ્ટ્રના સાંસારિક સુખને માટે દ્રવ્યનો યથોચિત ઉપયોગ કરવો જોઇએ. તે માટે સૌથી સરલ યુક્તિ એ છે કે પ્રત્યેક દશામાં આપણે આપણી આવક કરતાં ખર્ચ ઓછો કરવો જોઈએ. યાદ રાખવું જોઇએ કે ધનનો ઉચિત ઉપયોગ કરવામાં-ધન કમાવામાં, ખર્ચવામાં તથા બચાવવામાં કોઇ પણ મનુષ્યની વ્યવહારિક બુદ્ધિની પરિક્ષા થઇ શકે છે. ધનનો ઉચિત ઉપયોગજ વ્યવહારિક બુદ્ધિની કસોટી છે.

દ્રવ્યના વિષયમાં આપણે ત્રણ બાબતોનો હમેશાં વિચાર રાખવો જોઇએ. (૧) દ્રવ્ય કયા અને કેવા ઉપાયોથી સંપાદન કરવું. (૨) કેવી રીતે ખર્ચવું. (૩) અને કેવી રીતે બચાવવું. દ્રવ્યોપાર્જનમાં સૌથી પહેલાં ધૈર્ય રાખવાની પરમ આવશ્યકતા છે. ધૈર્ય નહિ રાખવાથી મનુષ્ય લોભી બનીને તે માટે અનિષ્ટ કાર્યો કરવા તત્પર બની જાય છે. દ્રવ્ય સંપાદન કરવાનો બીજો મહત્વપૂર્ણ ઉપાય એ છે કે જરૂર પડે તો આપણે આપણા બાપદાદાની કાર્ય કરવાની પુરાણી અને નિરૂપયોગી રીતિઓનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. દ્રવ્ય સંપાદન કરવાનો ત્રીજો ઉપાય એ છે કે સર્વ કાર્યો દેશ કાળની આવશ્યકતાનુકુળ જ કરવા જોઈએ. ખર્ચ કરવામાં મનુષ્યે વિશેષ સાવધાન રહેવું જોઇએ, કેમકે તેના ઉપર તેનું ભવિષ્ય નિર્ભર રહેલું હોય છે. ખર્ચ કરવાની આપણને પણ કારણોથી જરૂર પડે છે, પ્રાણરક્ષા માટે, પોતાની ઇજ્જત કાયમ રાખવા માટે, અને કોઇ સત્કાર્ય કરવા માટે. જો એ સિવાય બીજા કોઇ હેતુથી ખર્ચ કરવામાં આવે તો તે અપવ્યય તથા દ્રવ્યનો દુરૂપયોગ જ કહેવાય. દ્રવ્ય બચાવવામાં પ્રથમ એટલું જોઇ લેવું જોઇએ કે આપણી સઘળી જરૂરીયાતો પુરી પડી છે કે નહિ ? એવું જોવામાં આવે છે કે કેટલાક મનુષ્યો રૂપિયા લુંટાવી દઇને એક પાઇનો મોહ કરે છે. આપણે કાંઇને કાંઇ બચાવવામાં પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઇએ. એવો વિચાર ન કરવો જોઇએ કે આપણે હમેશાં ઘણું

બચાવી શકતા નથી. કેટલાંય ધનહીન પુરૂષો પાઈ પાઈ બચાવીને ધનવાન બનેલા જોવામાં આવે છે. બીજું કાંઇ નહિ તો એટલો તો વિચાર અવશ્ય કરવો જોઇએ કે મનુષ્ય શરીરની સાથે અનેક આપત્તિઓ લાગેલી છે અને તેથી કંઇક દ્રવ્ય સંચય કરવો જોઇએ. જે મનુષ્ય પોતાની સઘળી આવક ખર્ચી નાંખે છે, તેને આર્થિક ભાષામાં મૂર્ખ કહેવામાં આવે છે. કેમકે પોતાની જાતને જીંદગીભર દાસત્વમાં રાખવામાં તે પોતેજ સહાયક બને છે.

પૈસો એક અદ્ભૂત શક્તિ છે. એ વાતમાં જરાપણ સંદેહ નથી. ધનવાન મનુષ્ય વિદ્યાહીન હોવા છતાં પણ અત્યંત પ્રભાવશાળી હોય છે. સમાજમાં તેની વાતો બહુ આદરણીય ગણાય છે. બુદ્ધિમાન મનુષ્ય પણ તેની હામાં હા મેળવ્યા કરે છે. કહ્યું છે કે—

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः स पंडितः सश्रुतिमान् गुणज्ञः ।
स एव वक्ता स च दर्शनीयः सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ते ॥

અર્થાત્ જેની પાસે ધન હોય છે, તે મનુષ્ય કુલીન, પંડિત, શ્રુતિમાન્ અને ગુણજ્ઞ છે. તે મહાન વક્તા છેઃ અને અત્યંત દર્શનીય છે; કેમકે સમસ્ત ગુણો કાંચન અથવા દ્રવ્યના આશ્રયભૂત છે." નિર્ધન મનુષ્યની વાત તેના પોતાના ઘરમાં પણ કોઈ માનતું નથી અને ધનવાન મનુષ્ય બીજાનાં ઘરમા જાય છે તો ત્યાં પણ તેનું દેવના સમાન સન્માન થાય છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે પૈસો એક મહાન શક્તિ છે. દ્રવ્યને 'અનર્થોનું મૂળ' સમજી ઘણા લોકો ઘૃણાયુક્ત દ્દષ્ટિથી જુએ છે, પરંતુ એ તેઓની ભૂલ છે. 'અનર્થોનું મૂળ' દ્રવ્યની તૃષ્ણા અને લોભ છે. દ્રવ્ય પોતે નથી. એટલા માટે વિદ્વાનોએ ધનને 'ઉત્તમ સેવક' અને 'દુષ્ટ સ્વામી' ની સંજ્ઞા આપેલી છે.

પરંતુ આમ છતાં પણ ધનોપાર્જનજ કરવું એ આપણાં જીવનનું પરમ ધ્યેય નથી, તે આપણા જીવનના વિશિષ્ટ ઉદ્દેશનું કેવળ સાધન માત્ર છે. ઘડીભર માની લ્યો કે આપણી પાસે અખુટ સંપત્તિ થઇ ગઇ છે, પરંતુ આપણે રાત દિવસ તેની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ કરવાની ચિંતા કર્યા કરીએ છીએ, આપણને ખાવું પીવું નથી સુઝતું અને શાંત નિદ્રા પણ નથી આવતી. તો એ ધનથી શો લાભ થવાનો ? કંઈ પણ નહિ, કેવળ આપણે જીંદગીભર કષ્ટ ઉઠાવવાના માલીક રહીશું, ખાવા પીવાનું અને ખર્ચ કરવાનું આપણાથી બની શકે નહિ. છેવટે મધમાખીયોની જેવી દશા થાય છે તેવી આપણી દશા થશે પશ્ચાતાપ સિવાય, કાંઇ પણ હાથ નહિ લાગે. જીંદગીભર શરીરને કષ્ટ આપીને આપણે દોલત મેળવીએ, પરંતુ તેનો ઉચિત ઉપયોગ

આપણે કરીએ નહિ તો પછી આપણી પાસે અખુટ દોલત હોવાથી શો લાભ ? જેમ અન્ય મનુષ્યો શેર અનાજ ખાય છે તેમ ધનવાન લોકો પણ શેર અનાજ ખાય છે. સાચું કહીએ તો ધનનું મહત્વ તેનો ઉચિત ઉપયોગ કરવાથીજ વધે છે. કેમકે—

Surely use alone, Makes money not a contemptible stone.

જે પૈસાનો કોઇ પણ ઉપયોગ થતો નથી, તે એક પથ્થરના કરતાં વધારે નથી. જે દ્રવ્ય વડે આપણી પરાધીનતા નષ્ટ કરીને સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, તથા જે દ્રવ્યવડે આપણે આપણા દારિદ્રપીડીત ભાઇઓના કષ્ટ દૂર કરી શકતા નથી તથા જે દ્રવ્યવડે આપણે આ સંસારના કોઇ પણ અંશને સુખી કરી શકયા નથી તેને શું કહેવું જોઇએ ? તેનું નામ પૈસો કે પથ્થર ? પૈસો એક એવી વસ્તુ છે કે જેના અભાવે આપણે બહુ દુઃખી થઇએ છીએ અને પૈસો કેવળ દુઃખો દૂર કરવા ખાતરજ મેળવવામાં આવે છે. જો આ સત્ય વાત હોય તો જે પૈસો મેળવ્યાથી આપણા દુઃખો ઓછાં નથી થતાં તેને પૈસા કહી શકાય નહિ. તે તો આપણાંમસ્તક ઉપર એક પ્રકારનો બોજો છે. જે માત્ર આપણાં મરણ પછીજ ઉતરી શકે છે, અન્યથા નહિં. જે મનુષ્ય અઢળક દ્રવ્યનો સ્વામી છતાં તેનો કોઇ પણ પ્રકારનો સદ્‌ઉપયોગ કરતો નથી તે ધનવાન નથી, તે તો કોઇ વિશિષ્ટ જાતિ, દેશ યા રાષ્ટ્રનો કેવળ ગુમાસ્તો યાને ખજાનચી છે. તે બિચારો જીવિત પર્યંત તે સર્વ દ્રવ્ય મેળવીને તેનો હિસાબ રાખે છે અને મરણ પછી તેનો ચાર્જ કોઇ બીજાને સોંપી દઇને આ સંસારમાંથી વિદાય થઇ જાય છે. તેનું સમસ્ત જીવન દ્રવ્યનું રક્ષણ કરવામાંજ વ્યતીત થઇ જાય છે. આ પ્રકારના મનુષ્યોની સ્થિતિ અને જીંદગી અત્યંત શોચનીય છે.

અહિંઆ એક વાત ઉપર વિશેષ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. દ્રવ્યનો સદ્‌ઉપયોગ શું છે ? જ્યાં સુધી દ્રવ્યના સદુપયોગ અને દુરૂપયોગનો તફાવત આપણને સમજવામાં નથી આવતો, ત્યાં સુધી સંભવિત છે કે આપણે દ્રવ્યનો વ્યય કોઇ અનર્થકારી કર્મોમાં કરવા લાગશું. જો આપણે દાન કરવું હોય તો પાત્રાપાત્રનો વિચાર અવશ્ય રાખવો જોઇએ. જો આપણે ભોજન કરવું હોય તો તેની પણ સીમા નિયત હોય છે, જે ખોરાક આપણને રોગી તથા આળસુ બનાવી મુકે છે તે નકામું છે. વસ્ત્રાભૂષણોનો પણ વિચાર રાખવો જોઇએ. એવાં કપડાં કદી પણ ન પહેરવાં જોઇએ કે જે આપણી સ્થિતિને પ્રતિકૂળ હોય અને જે પહેરવાથી આપણને કોઇ છેલછબીલા સમજવા લાગે. વર્તમાન સમયના હિંદુ સમાજમાં એવી અનેક કુરીતીઓ અને કુપ્રથાઓ ઘુસી ગઇ છે કે જે તે સમાજનું લોહી ચુસીચુસીને દિવસાનુ-

દિવસ પુષ્ટ બની રહેલ છે. જ્ઞાન-દૃષ્ટિના અભાવને લઇને લોકોમાં એટલું સાહસ નથી કે તેઓ એ બન્ધનો તોડી શકે. સખેદ કહેવું પડે છે કે જ્યાં સુધી એ કુરીતિઓ સમૂળ નષ્ટ નહિ થાય ત્યાં સુધી હિંદુ સમાજ મરણોન્મુખ બનતો જશે. કુરીતિઓને લઇને કોઇ પણ મનુષ્ય ઉન્નતિના માર્ગમાં અગ્રેસર થઇ શકતો નથી, ઉલ્ટું એને દેવું કરીને પોતાનુ કામ ચલાવવું પડે છે. કેમકે તે એમ ઇચ્છતો હોય કે પોતાના કુટુમ્બીઓ પોતાને ધનવાન અને ઉદાર માન્યા કરે. એનું ફળ દ્રવ્યના અપવ્યય સિવાય બીજું શું હોઇ શકે? આવી સ્થિતિમાં ઉચિત તો એ છે કે આપણે આપણી જરૂરીયાતો જેમ બને તેમ ઓછી કરવી અને બની શકે તો તેનો સર્વથા ત્યાગ કરવો.

આપણી આવક અનુસાર વ્યય કરવામા મહાન બુદ્ધિમત્તાની આવશ્યકતા છે. જે મનુષ્યનો ખર્ચ આવક કરતા અધિક હોય છે તે સત્યનિષ્ટ રહી શકતો નથી. એટલા માટે જે મનુષ્ય સચ્ચરિત્રતાની કિંમત સમજ્યો હોય છે તેને માટે જરૂરનું છે કે તેણે પોતાની આવક કરતાં અધિક ખર્ચ કદિ પણ ન કરવો જોઇએ. કોઈ કોઈ મનુષ્યો કહ્યા કરે છે કે અમારી આવક સ્વલ્પ હોવાથી અમારે બહુ ખર્ચ થાય છે, પરંતુ એ તેઓની ભૂલ છે. સાચું તો એ છે કે તેઓની આવક જેટલી વધે છે તેટલી ખર્ચ કરવામાં સરળતા થાય છે. કેમકે જે પરિમાણથી આવક વધતી જાય છે. તેનાથી અધિક પરિમાણથી તેની ખર્ચ કરવાની પ્રવૃત્તિ પણ વધતી જાય છે. એટલા માટે પ્રત્યેક મનુષ્યે એવી જાતના ખર્ચની પ્રવૃત્તિ રોકવી જોઇએ અને હમેશાં કાંઇને કંઇ બચાવવાનો પ્રયત્ન કરતાં રહેવું જોઇએ એ બચાવેલી રકમ ભવિષ્યમાં તેને ભારે મદદરૂપ થઇ પડે છે. અધિક દ્રવ્ય સંપાદન કરવામા સુખ નથી હોતું. સુખ તો ઓછો ખર્ચ કરવામાં તેમજ સંતોષ રાખવામા રહેલું છે. સુખ પ્રાપ્તિ માટે મનુષ્યને સંયમી અને સ્વાર્થ ત્યાગી થવુ પડે છે, કેમકે સોના ચાંદી (દ્રવ્ય) માં એટલી શકિત રહેલી નથી કે તે મનુષ્યને માટે સ્વાસ્થ્ય ખરીદી શકે મનુષ્ય જે કાંઇ કમાય છે તે તેની આવક નથી, તેની ખરેખરી આવક તો તે જે કાંઇ બચાવે છે તે છે. કેટલા લોકો મિતવ્યયિતાને ભૂલથી કૃપણતા સમજે છે, પરંતુ મિતવ્યયિતા એ કૃપણતા નથી. મિતવ્યયિતાનો એ અર્થ છે કે પોતાની સ્થિતિ તથા આવક અનુસાર અમુક હદ સુધી ખર્ચ કરવો મિતવ્યયિતા એક સદ્ગુણ છે, પરંતુ કૃપણતા દુર્ગુણ છે. જગતના અધિકાંશ લોકોની દરિદ્રતા તથા પરાધીનતાનું એક મુખ્ય કારણ એ છે કે તેઓ "થોડી થોડી" બચત કરતા રહેવાનું તુચ્છ સમજે છે જો મનુષ્ય પ્રતિમાસ એ અઢી રૂપિયા પણ બચાવી શકે છે તે વર્ષની આખરે પચીસ ત્રીસ રૂપિયાનો માલીક બની શકે છે, પરંતુ જે મનુષ્ય પોતાની લોલુપતા પૂર્ણ

કરવા ખાતર દરમહિને બે અઢી રૂપિયા નષ્ટ કરી દે છે તે વર્ષની આખરે સંયમી મનુષ્યની તુલનામાં ગરીબજ રહે છે.

પરંતુ એક વાત હમેશાં ધ્યાનમાં રાખવી જોઇએ કે અદ્યાપિ પૈસો આવશ્યક વસ્તુ છે તથાપિ કેવળ પૈસાથીજ મનુષ્યનું જીવન સફળ થઇ શકતું નથી. જે મનુષ્યમાં કોઈ પણ માનસિક ગુણ નથી, જે માનસિક સદાચરણને તુચ્છ સમજે છે, જે હૃદયશુન્ય અને ભૂત દયા રહિત છે તે મનુષ્ય ધનવાન હોય તો પણ કશા કામનો નથી. કેમકે તે પૈસાની એક મોટી થેલીથી વધારે નથી. પઇસાથી પણ અધિક મૂલ્યવાન વસ્તુ મનુષ્યની યોગ્યતા યાને શીલ છે, કેમકે નથી કોઇ એનું હરણ કરી શકતું અને નથી કોઈ એનો નાશ કરી શકતું ઉલ્ટુ તેનાથી મનુષ્યમાં દ્રવ્યોપાર્જન કરવાની શકિત અને પાત્રતા આવે છે. ધનોપાર્જન કરવાની યોગ્યતા એજ ધન છે, કેમકે મનુષ્યના દ્રવ્યનો નાશ થઇ જાય છે, પરંતુ તેની યોગ્યતા નષ્ટ થતી નથી, એથીજ કહેવામાં આવ્યું છે કે:—

नहि धनं धनमित्याहु र्धनमर्जनयोग्यता।
हीयते हि धनं पुंसां योग्यता न तु हीयते ॥

એટલા માટે પહેલા આપણે પાત્રતા પ્રાપ્ત કરવી જોઇએ. પછી દ્રવ્ય તો છાયાની માફક આપણને અનુસરશેજ.

આ લેખમાં કેટલીક બીજી આવશ્યક વાતો વિસ્તારભયથી લખવામાં આવતી નથી. પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતાના આવક ખર્ચનો યથોચિત હીસાબ રાખવો, પોતાનાં જીવનને સંયમશીલ બતાવવું, રૂણરૂપી સર્વ નાશકારક અગ્નિથી હમેશાં બચતાં રહેવું, વિગેરે વિગેરે બાબતો અત્યંત મહત્વપુર્ણ છે. તથાપિ એવા ઘણાં થોડા મનુષ્યો હશે કે જેઓએ ઉક્ત વાતોની અવહેલના કરવાનું કુફલ નહિ ભોગવ્યું હોય અથવા નહિ સમજાયું હોય. તેથી કરીને એ વિષે અહિંયા અધિક લખવાની આવશ્યક્તા જણાતી નથી. રૂણકર્તા અને અસંયમી પુરૂષ સર્વ સ્થળે મળી આવે છે અને તેઓની દશા હમેશને માટે શોચનીય રહ્યા કરે છે. એટલા માટે જે મનુષ્ય ભવિષ્યની આપત્તિઓથી બચવા માટે તથા સ્વતંત્રતા રૂપી સર્વોત્તમ માનવી સ્વત્વ ખરેખરી રીતે પ્રાપ્ત કરવા માટે કાંઇ પણ દ્રવ્ય–સંયમ કરવા ઇચ્છે છે તેણે સૌથી પહેલો પાઠ સંયમશીલ બનીને રૂણ ન કરવાનો શીખવો જોઇએ. પ્રસ્તુત વિષયના સંબંધમાં અંગ્રેજ ગ્રંથકાર બાલ્ટના ઉપદેશનો સારાંશ લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય હોવાથી અત્રે આપવામાં આવે છે.

" પ્રમાણીકપણાથી ધનવાન બનવાનો યત્ન કરો, નહીં તો સંતોષપુર્વક

દરિદ્ર બની રહો. પુરેપુરી ખાતરી કરી લ્યો કે તમારૂં સઘળું દ્રવ્ય પ્રમાણીકપણાથી અને ન્યાયથી મેળવાયું છે તો તમારૂં સઘળું જીવન વ્યર્થ જશે. કહ્યું છે કે જેણે પોતાના અંતઃકરણનો વિવેક ગુમાવી દીધો છે યથાર્થ રીતે તે સંસારની સર્વ સારી વસ્તુઓથી રહિત થઇ ચુકયો છે. વિવેકની સાથે પોતાના સ્વાસ્થ્ય તરફ પણ ધ્યાન આપો. જે મનુષ્યની પાસે વિવેક અને સ્વાસ્થ્ય બન્ને વસ્તુઓ છે, તે ખરેખર પ્રભુનો કૃપાપાત્ર બની શકે છે. ત્રીજી વસ્તુ છે દ્રવ્ય-તેનો અનાદર ન કરો, પરંતુ એટલું સ્મરણમાં રાખો કે મનુષ્યજીવનમાં ધનવાન બનવાની કશી ખાસ આવશ્યક્તા નથી."

પ્રેરણા અને આરોગ્ય.

લે૦ રા. રા. ભાનુપ્રસાદ ચકુભાઇ દેશાઇ, બી. એ.—(પાટણ)

By holding the thought of what the wish to become we can in a large measure become what the desire.

Man is beginning to find that the same principle which created him, repairs and restores him.

(જેવા થવાની ઇચ્છા હોય તેવા વિચાર સતત્ કરવાથી આપણે આપણી ઇચ્છાનુસાર જીવન રાખી શકીએ.)

(મનુષ્ય જાતિને હવે લાગવા માંડયું છે કે જે મહાન્ નિયમથી તેની ઉત્પત્તિ થઇ છે તે મહાન નિયમ તેને સુધારે છે અને તેનામાં નવું જીવન રેડે છે)

એક વિદ્વાન્ લેખક કહે છે કે તમારો કટ્ટો શત્રુ તેજ છે કે જે તમને જોઇને કહે છે કે આજે તમારી તબીયત સારી હોય એમ લાગતું નથી. તમને શું થયું છે? તેજ ક્ષણથી સામા માણસનાં મનમાં તેવી ભાવના ઉદ્‌ભવે છે. તમારા મિત્રના પ્રશ્નથી તમારી સઘળી આશાઓ ઉડી ગઇ, એટલુંજ નહીં પણ તમારા મગજ ઉપર એક જાતનું અંધારૂં પ્રસરી રહે છે.

વિચારની અદ્દભુત શકિત નીચેના દ્દષ્ટાંત ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. તંદ્રામય (Hypnotism) સ્થિતિવાળા માણસને શકિતના પ્રભાવે ઘણાજ શીતળ, પ્રયોગો પણ ફરફોલા ઉત્પન્ન કરે તેટલો દાહ કરે છે. હવે જ્યારે વિચારનું એટલું સામર્થ્ય છે તો વિચારના બળથી અજીર્ણ વિગેરે અન્ય વ્યાધિઓ દૂર કરી શકાય તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી. હીપ્નોટીઝમની અસરવાળા માણસને એક સ્વચ્છ જળનો પ્યાલો આપવામાં આવે અને તેના મનની અંદર સચોટ બેસાડવામાં આવે કે તે પ્યાલો દારૂથી

ભરેલો છે તો તે માણસ દારૂડીઆની માફક ચેષ્ટા કરે છે. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે માનસિક પ્રેરણાથી કોઈપણ પ્રકારની અસર કરવામાં આવે તે સંભવિત છે.

આવી જાતના અખતરાઓ પ્રાણીઓ ઉપર પણ અજમાવવામાં આવેલ છે અને પ્રાણીઓને પણ વિચારની અસર થાય છે એમ સિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે.

માતાઓની બીક, ચિંતા અને ઉપાધીઓની પોતાનાં બચ્ચાંની વ્યાધિ ઉપર ઘણીજ અસર થાય છે તે સુપ્રસિદ્ધ છે. જે વસ્તુઓ પોતાનાં બચ્ચાંના શત્રુ સમાન થશે એવી ધાસ્તી હોય છે તે વસ્તુઓને નબળી માતાનું માનસિક વલણ પોતાના તરફ આકર્ષે છે, બલ્કે આમંત્રણ કરે છે. પોતાના પાડોશમાં પ્રચલિત વ્યાધિનાં ચિન્હો વારંવાર છોકરાંની અંદર જોયા કરવાથી તેની સચોટ છાપ બાળકનાં મગજ ઉપર પડે છે અને પરિણામે તેમની શારીરિક સ્થિતિ બગડવા માંડે છે. જે ગૃહમાં માતા પોતાના સંતાનને વારંવાર વ્યાધિ સંબંધી પુછપરછ કર્યા કરે છે, તેને વારંવાર ઔષધો આપે છે, મતલબ તેમનાં મન ઉપર શારીરિક અવ્યવસ્થાનું એવું આબેહુબ ચિત્ર રજુ કરે છે કે ઘણે ભાગે તેનાં બચ્ચાં માંદાંજ રહે છે. ઘણી શોચનીય વાત છે કે માબાપને પોતાના વિરૂદ્ધ વિચારો અને બીકોને બાળકનાં કુમળા મનમાં દાખલ કરવામાં જે નુકશાન થાય છે તેનો ઘણોજ ઓછો ખ્યાલ છે. વસ્તુતઃ જે વિચારોથી દૂર કરવા માગે છે તેવાજ વિચારો તેમના હૃદયમાં ઉંડા ઉતારે છે.

જ્યાંસુધી બાળકો એવો વિચાર કરતાં શીખે કે દુનિયામાં ઘણીજ થોડી વસ્તુ છે કે જે માણસ સહેલાઇથી અને સહીસલામત રીતે પાર પાડી શકે ત્યાંસુધી ભય અને ચિંતા, વ્યાધિગ્રસ્ત ચિત્રો, આફતોની વારંવાર ચેતવણી, આ કરવું અને આ ન કરવું તે વિષેની સૂચનાઓનાં વાતાવરણમાં ઉછરેલ બાળક વિષે વિચાર કરો, વ્યાધિનો ભય અનિવાર્ય છે એવું જો માબાપના જાણવામાં આવે તો ખરેખર, તેઓ પોતાનાં બાળકનાં મનમાંથી તે દૂર કરવા પ્રયત્ન કરશે; તેઓ કોઇ વખત શારીરિક અવ્યવસ્થાનું ચિત્ર તેમની સમક્ષ રજુ કરશે નહિં.

તેથી ઉલ્ટું, આનંદી, આશાજનક, તંદુરસ્ત વિચારોનો નિકટ સંબંધ તેવાજ ગુણો ઉત્પન્ન કરશે. માંદા માણસની માનસિક સ્થિતિ એવી જાતની હોય છે કે સારા અથવા ખરાબ વિચારની અસર, થોડા અથવા વધતે અંશે તેજ થાય છે. સૌ કોઈના જાણવામાં છે કે આપણે માંદા હોઇએ છીએ ત્યારે આનંદી અને ઉત્સાહી મિત્રના બોલવાથી આપણા હૃદયમાં આશાનાં કિરણો સ્ફુરે છે, તેથી ઉલ્ટું નિરાશાજનક ચ્હેરાવાળા મનુષ્યો જેઓ આનંદનું છેલ્લું કિરણ પણ છીનવી લે છે તેવાની સાથે

બોલવું પણ ગમતું નથી, તેવા માણસો તેમની પાછળ નિરૂત્સાહ ફેલાવતા જાય છે. બાળકની માફક માંદા માણસને પ્રોત્સાહનની ઘણીજ જરૂરીયાત હોય છે; તેમને આશા રૂપી જળનું સિંચન થયા કરવુંજ જોઇએ.

ભવિષ્યમાં થનાર સર્વમાન્ય પદ્ધતિ પ્રમાણે જો માંદા માણસને, તેનો વૈદ્ય આયા, સંબંધી ઇ.ને મિત્રો આશા, આનંદી સ્વભાવ અને હિમ્મત આપવા પ્રયત્ન કરે તો તેને કેટલી શક્તિ મળે તેનો ખ્યાલ કરો. જે વૈદ્ય હમેશાં પોતાના દરદીઓને ખાત્રી આપે છે, તેમની રૂઝવવાની શક્તિને ઉત્તેજીત કરે છે, તેઓ હંમેશાં સુધરતા જાય તેમ કરે છે, અને તેમને આશા આપે છે તેવા આનંદી અને ઉત્સાહી વૈદ્યની રોગી માણસની ઉપર ઘણીજ સારી અસર થાય છે. વૈદ્યના ઔષધો કરતાં તેમના સ્વભાવની ઘણીજ ઉપયોગીતા છે. દરદીઓ તેમના ઉપર કેટલો વિશ્વાસ મૂકે છે, તેમની હીલચાલ તથા ચ્હેરા ઉપરનાં આશાનાં કિરણો તપાસવા કેટલી કાળજી રાખે છે તેનો વૈદ્યોને ભાગ્યેજ ખ્યાલ હોય છે. રોગીને સુધારવા માટે તેની પોતાની શ્રદ્ધાની બહુજ આવશ્યકતા છે. આતુર મન ઉપર પ્રેરણા ઘણુંજ અગત્યનું કામ કરે છે. ધાર્મિક ઇતિહાસના અવલોકનથી આ બાબતને સંપૂર્ણ ટેકો મળે છે. અનેક માણસો, પ્રસિદ્ધ ઝરાઓ, પવિત્ર પાણીનાં સ્નાનથી અને ઔષધીય ગુણવાળાં પાણી પીવાથી રોગ મુક્ત થયાના હજારો દાખલા નજરે પડે છે. જે માણસો હવા અથવા પાણીના ફેરથી તબીયત સુધરે છે એમ માને છે તેઓએ યાદ રાખવું જોઇએ કે વાતાવરણના બદલાવવાથી અથવા માનસિક વિચારોના ફેરફાર થવાથી ઉપરોક્ત પરિણામ આવવા સંભવ છે.

મનનું સમતોલપણું, આશા, હિમ્મત અને આનંદ માંદાને સુધારવામાં ઓષધના કરતાં વધી પડે તેવી અગત્યની વસ્તુઓ છે, માટે તે વસ્તુઓને પ્રોત્સાહન આપવાની જરૂર છે.

આપણી અંદર રહેલ સર્વશક્તિમાન ઉપાયોથી આપણે તદ્દન અજાણ્યા છીએ એજ મોટી મુશ્કેલીની વાત છે. એવું કોઇપણ દરદ નથી કે જેને અટકાવવાનો બલ્કે તદ્દન સુધારવાનો ઉપાય ધાર્મિક પુસ્તકોમાંથી મળી ન આવે. આપણા ધાર્મિક પુસ્તકો પોકારીને કહે છે કે પ્રેમજ ઉત્તમ સુધારક વસ્તુ છે. આનું દૃષ્ટાંત માતાના પ્રેમમાં છે. માતાનો પ્રેમ પોતાના બાળકના ભયને અને નાનાં દરદોને કેવી અજાયબી રીતે શાંત કરી શકે છે ? કેવી સ્વાભાવિક રીતે બાળક પોતાને ઇજા થાય કે તરત માતાની સોડમાં ભરાઇ જાય છે, અને પ્રેમાળ હાથના ફરવાથી અને એક બે મીઠા શબ્દોના ઉચ્ચારથી તેને થોડા સમયમા આરામ થાય છે.

જ્યારે માતૃપ્રેમની આટલી અસર છે તો પછી દૈવી પ્રેમ કે જે નિઃસ્વાર્થ છે

તેનું તો શું કહેવું ? મતલબ કે તેની અસર અલૌકીકજ છે. જે ઇશ્વરના સાન્નિધ્યમાં રહે છે અને તેના પ્રેમમાં મશગુલ રહે છે, તેને કોઇનો ભય નથી અથવા ચિંતા કે ઉપાધિ નડતાં નથી. કારણકે તે અહોનિશ સર્વ શક્તિમાનની અને અમાપ ડહાપણની છાયા તળે રહે છે.

શાસ્ત્રોનાં અવલોકન ઉપરથી માલુમ પડશે કે સુંદર અને સાત્વિક જીવન, આરોગ્ય અને બળ વિગેરે ઉત્તમ વસ્તુઓ ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખવાથી, તેમને ચાહવાથી, તેમનામાં વિશ્વાસ રાખવાથી સંપાદન કરી શકાય છે. ત્યારે પરમાત્માની સાથે ઐકયતાની પૂરેપૂરી ખાત્રી થાય છે. તંદુરસ્તી બહાર થી આપણામાં આવતી નથી, પણ આપણે પોતેજ તંદુરસ્તી રૂપ છીએ; આપણે અહીંથી તહીંથી ન્યાયના ટુકડાઓ મેળવતા નથી, પરંતુ આપણે પોતેજ ન્યાયમૂર્તિ છીએ; આપણે સત્યના અંશો ગમે તે સ્થળેથી પ્રાપ્ત કરવાના નથી, બલ્કે આપણેજ સત્ય સ્વરૂપ છીએ એવું જ્યારે ભાન થાય ત્યારેજ ખરૂં જીવન શરૂ કર્યું કહેવાય. ઘણા મનુષ્યો પોતાનાં હૃદયમાં રહેલી ઉત્તમ શક્તિઓથીજ દરેક પ્રકારનું દુઃખ દૂર કરવાને સમર્થ છે, તે વાતથી વાકેફ છે, પરંતુ તેનો કેવી રીતે સદુપયોગ થાય તેની માહીતી નથી. આપણામાં દૈવી શક્તિ છે એમ તો સૌ કોઇને લાગે છે. માંસમાં માંસ સિવાયની કોઇક એવી શક્તિ છે કે જે માંસના પિંડની પાછળ રહી આપણને જીવન-મુક્ત કરશે અને સર્વ સુખી સ્થિતિમાં મૂકશે કે જે સ્થિતિ અનુભવવાનો રાજાઓના રાજાના છોકરાંનો સંપૂર્ણ અધિકાર છે એમ આપણને સ્વાભાવિક રીતે પ્રતીત થાય છે.

ગ્રંથાવલોકન.

જૈન કોમની કેળવણી સંબંધી સ્થિતિનું દિગ્દર્શન.

બંધુ નરોતમદાસ બી. શાહ મુંબઇ કે જેઓ જૈન કોમમાં કેળવણીની વૃદ્ધિ કેમ થાય તેવા અનેક પ્રયત્નો ઘણા વખતથી કરી રહેલા છે તે બંધુએ હાલમાં "જૈન કોમની કેળવણી સંબંધી સ્થિતિનું દિગ્દર્શન" જૈન કોમને કરાવવા એક બુક પ્રસિદ્ધ કરી છે. તેમાં કેળવણી સંબંધી અનેક બાજુથી તપાસ કરી જે નિબંધ લખ્યો છે તે ખરેખર સ્તુત્ય પ્રયાસ છે તેટલુંજ નહીં, પરંતુ જૈન કોમમાં કેળવણીનો કેટલો બધો અભાવ છે તે સંબંધી જૈન પ્રજાને માહેતગાર થવા માટે એક પુરતું સાધન ઉપરોક્ત નિબંધ લખી પુરૂં પાડેલ છે જે ઉપરથી જૈન કોમે

જાગ્રત થવાની જરૂર છે. દિવસાનુદિવસ બીજી કોમની જેમ કેળવણીની વૃદ્ધિ થવાને બદલે આજીવીકા જેવા સાધન માટે ભણવું છોડી દેવાથી ઉચ્ચ કેળવણીમાં સંખ્યા ઘટવા લાગી છે જે શોચનીય છે

આ બુકમાં જૈન પ્રજાના કેળવણીના લગતા સ્વાલ માટે કેળવણી ખાતાના વિદ્વાનો સાથે બંધુ નરોતમદાસે કરેલો પત્રવ્યવહાર, સુચનાઓ અને આગેવાનોની ફરજને લગતી દરેક હકીકત ખાસ વાંચી મનન કરવા જેવી છે

આગેવાનો-શ્રીમાનોની ફરજ છે કે જૈન કોમમાં એક પણ વિદ્યાર્થી કે કન્યા કેળવણી લીધા સિવાય ન રહે તેવા પ્રયત્ન થવાની જરૂર છે તેના સિવાય ચાલી શકવાનું નથી આ મહત્વના કાર્યને માટે જૈન પ્રજાએ જલદીથી જાગૃત થવાની જરૂર છે. આ પ્રયાસ માટે બંધુ નરોતમદાસને અમો ધન્યવાદ આપીયે છીયે તેમણે પ્રગટ કરેલ તે બુક (નિબંધ) સર્વ જૈન બંધુને વાંચવાની ભલામણ કરીયે છીયે તેની અલ્પ કિંમત માત્ર ત્રણ આના છે. મંગાવાનું ઠેકાણું તેમને ત્યાં નં. ૧૫૫ મેમનવાડા રોડ-મુંબઇ

" શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય "—નો છઠ્ઠા વર્ષના રીપોટની એડવાન્સ કોપી અમોને અભિપ્રાય માટે મળી છે, જે વાંચતા તેની વ્યવસ્થા અમોને બરાબર જણાઇ છે. આ સંસ્થાને દરેક રીતે મદદ આપવાની જૈન પ્રજાએ જરૂર છે કેટલાક સમય પછી તેમાંથી અનેક વિદ્વાનો કેળવણી લઇ તૈયાર થશે. કેટલાક વખતથી યુરોપ અમેરિકા જઇ અમુક પ્રકારની કેળવણી લેવા માટેનો જે પ્રયત્ન શરૂ કર્યો છે તે પ્રશંસનીય છે પરિક્ષાનું પરિણામ પણ ઠીક આવતું જણાય છે. ધાર્મિક શિક્ષણ પણ બંધુ વ્રજલાલજી જેવા યોગ્ય પંડિત તરફથી અપાતું હોવાથી તેની પણ પ્રગતિ થવા સંભવે છે આવી સંસ્થાઓમાં તેના મુખ્ય નાયકો સાથે રહેનારા આગેવાનોએ આંતર વ્યવસ્થા ઉપર જેમ વધારે ધ્યાન આપવાની જરૂર છે તેમ બારીકાઇથી વિદ્યાર્થીઓના વર્તન ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવાની તે કરતા વધારે જરૂર છે

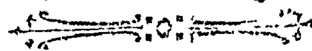
આ સંસ્થા એક ત્રિમાસીક પત્ર પ્રગટ કરવાનો વિચાર ધરાવે છે તો ધર્મની મર્યાદામાં રહી નિડરપણે, નિસ્વાર્થપણે, પ્રમાણીકપણે, સ્વતંત્રરીતે સામાજિક જૈન ધાર્મિક વ્યવહારિક સમયને અનુસરતા વિષયો પ્રગટ થાય તે ઇચ્છવા યોગ્ય છે મકાન માટે જૈન પ્રજાએ આર્થીક સહાય આપવાની જરૂર છે. અમો આ સંસ્થાની દિવસાનુદિવસ પ્રગતિ થાય, અનેક જૈન વિદ્યાર્થીઓ ઉચ્ચ શિક્ષણ લઇ જૈન ધર્મની ઉન્નતિ કરનારા થાય તેમ ઇચ્છીયે છીયે

વર્તમાન સમાચાર.

(પાટણમાં જગતગુરૂ શ્રી હીરવિજયસુરીશ્વરની જયંતી પ્રસંગે જૈન સમાજમાં થયેલો સુધારો.)

જે મહાત્માનો દીક્ષા મહોત્સવ પાટણમાં થયેલો અને જેમની પવિત્ર મૂર્તિ શ્રી પંચાસરા પાર્શ્વનાથના પ્રસીદ્ધ દેવળને લગતા ગુરૂ મંદિરમાં બિરાજમાન છે તેવા શ્રી હીરવીજય સુરીશ્વરજીની જયંતી સાગરના ઉપાશ્રયે ઉજવાઇ તે પ્રસંગે મહારાજશ્રી હંસવિજયજી મહારાજ સાહેબે પોતાના પ્રમુખ તરફના ભાષણમાં સુરીશ્વરનો જીવનચરિત્ર કહેતા જણાવ્યું હતું કે ભારતવર્ષના

શેહેનશાહ અકબરની સાથે સૂરીશ્વરનો પરીચય થવામાં મુખ્ય કારણ છ મહિનાના ઉપવાસ કરનાર શ્રીમની શ્રાવિકા ચંપાબાઇની તપસ્યાનો વરઘોડો અને તે વારંવાર થતો શ્રી હીરવિજયસૂરિજીનો જયઘોષ છે તે સંબંધિ સવિસ્તર વિવેચન કરી તેમજ રતનબાઇ નામા શ્રાવિકા કે જેનું બનાવેલું ગીત જૈનપત્રમાં છપાયું છે તેણીયે રેંટીયાનો ઉદ્યોગ કરી પોતાનું દ્રારિદ્ર દૂર કરેલું અને શ્રી સિદ્ધાચલજીનો સંઘ કાઢેલો જે સંઘમાં જગતગુરૂ પોતે પણ હતા અને તેમની સાથે ૩૫ ઉપાધ્યાય અને તેરસેંને પાંત્રીસ શ્રી તપગચ્છના સાધુ હતા. વિગેરે અનેક ધર્મકાર્યો તેણીયે કર્યાં તેનુ બ્યાન કર્યું હતું તથા ઊના શહેર કે જ્યાં સૂરીશ્વરનો સ્વર્ગવાસ થયો છે તેની નિકટમાં રહેલા શ્રી અજારાપાર્શ્વનાથના તીર્થની ઉત્પત્તિ અને અઢાર લાખ વર્ષ પહેલાંની તે મૂર્ત્તિનું ચમત્કારી બ્યાન કર્યું હતું તથા સૂરીશ્વરજીને જીહાં અગ્નિ સંસ્કાર કરવામાં આવ્યો તેમાં ભક્ત શ્રાવકોએ પંદર મણ સુખડ અને ત્રણ મણ અગર. ત્રણ શેર કપુર, પાંચ શેર અત્તર, બસેર કસ્તૂરી અને ત્રણ શેર કેશરનો સદુપયોગ કર્યો હતો. તેમનો સ્વર્ગવાસ સાંભળી બાદશાહ ઘણો દિલગીર થયો હતો અને તેમની સ્તુપ વાસ્તે બાવીસ વિઘા જમીન અર્પણ કરી હતી ત્યાં બનેલી સ્તુપમાં સૂરીશ્વરનાં પવિત્ર પગલાં લાડકીબાઇ નામા ધર્માત્મા શ્રાવિકાએ પધરાવેલાં છે, જેમાં સંસ્કાર થયો હતો તે વાડીમાં આવેલાં આંબાનાં વૃક્ષો અકાલે ફલના ભારથી નમી પડ્યાં હતાં. ઇત્યાદિ સૂરીશ્વરનો પરીચય કરાવ્યા બાદ મહારાજશ્રીએ કહ્યું હતું કે પાટણ શહેરમાં વખતો વખત અનેક ચોમાસાં કરી સૂરીશ્વરે અત્રેના સંઘ ઉપર મહાન્ ઉપગાર કરેલા છે વાસ્તે તેમની જયંતીની યાદગિરીમાં કાંઈ કરી બતાવવું જોઇએ તેને માટે હાલ વિધવાઓના ખુણામાં સુધારો કરવાની આવશ્યકતા છે એટલું કહી પોતાનું વ્યાખ્યાન બંધ કરતાં નગરશેઠ પોપટલાલે કહ્યું કે આજે બધી નાતોના શેઠીયા હાજર નથી વાસ્તે આ બાબતનો વિચાર કરવા ભાદરવા શુદિ ૧૪ ના દિવસે ફરી સભા ભરાશે એવો ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કર્યો હતો.

નીચેના ગ્રંથો અમોને ભેટ મળ્યા છે જે ઉપકાર સાથે સ્વીકારીયે છીયે.

૧ શ્રીમાળી વાણીયાના જ્ઞાતિ ભેદ—(શ્રીમાળી, ઓસવાળ પોરવાડની ઉત્પત્તિ શાહ ચિમનલાલ ખુશાલચંદ સુરત જૈનબંધુ મંડળ અભિપ્રાય હવે પછી.)

રત્નાકર પચ્ચીશી મૂળ તથા હિંદિ પદ્ય અનુવાદ સાથે **શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા, અંબાલા.**

૩ **શ્રી જયાનંદ કેવળી ચરિત્ર સંસ્કૃત—મુનિરાજશ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ.**

માનવંતા લાઇફ મેમ્બરોને નમ્ર સુચના.

નીચે જણાવેલા ત્રણ ગ્રંથો ભેટ આપવાના છે. નં—૧ સંસ્કૃત હોવાથી તેના અભ્યાસી લાઇફ મેમ્બર બંધુના મંગાવવાથી મોકલવામાં આવશે, નહીં મંગાવનારની વતી યોગ્ય સ્થળે ભેટ આપવામાં આવશે. નં—૨—૩ ના ગ્રંથો દરેક લાઇફ મેમ્બરોએ મંગાવવા સુચના છે. પોસ્ટ પુરતા પૈસાનું વી. પી. કરી મોકલવામાં આવશે.

૧ સિદ્ધ પ્રાકૃત (સંસ્કૃત) ૨ શ્રી ઉપદેશ સિત્તરી ભાષાંતર કથાનો ગ્રંથ ૩ શ્રી ચૌદરાજલોકની પૂજા (કર્તા મુનિરાજ શ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજ) તદ્દન નવીન ભક્તિમાં આલ્હાદ ઉત્પન્ન કરાવનાર.

શ્રી

આત્માનન્દ પ્રકાશ.

तत्त्ववेदिभ्यात्मनोऽन्तर्भावमभिलपता सकलकालं सर्वेण स्व-
विकल्पजल्पाचरणानां सार्थकत्वं यत्नतः परिचिन्तनीयम्,
तद्वेदिनां च पुरतःकीर्तनीयम्, ते हि निरर्थके-
ष्वप्यात्मविकल्पजल्पव्यापारेषु सार्थकत्वबुद्धिं कुर्वा-
णमनुकम्पया वारयेयुः ।

पुस्तक १९] वीर संवत् २४४८ कार्तिक. आत्म संवत् २६. [अंक ४ थो.

ॐ

॥ नूतन वर्ष ॥

श्रीमान् मल्लि प्रभुनुं अद्भूत आश्चर्य.

(१)

ચોવીશ જિનમા હે ! પ્રભુ મલ્લિ તમે મહાવીર છો,
એ વીરતા બ્રહ્મચર્યની અવલોકતા દ્દઢ ધીર છો;
નારી છતા નરશ્રેષ્ઠતા તેં કેળવી નિજ શૌર્યથી,
હયલિન નૂતન વર્ષમા ભ્રંગી કમલસમ ધર્મથી.

(૨)

આશ્ચર્ય દસ અવસર્પિણીતા શાસ્ત્રમા સંભલાય છે,
તેહમાં તમારૂં એક અતિશય હર્ષદાઇ જણાય છે;
શ્રીમાન્ મલ્લિનાથ તારો હાથ ઝાલી આ સમે,
ભવ વારિધિમાં એક નિર્યામક અમારે છો તમે.

વેલચંદ ધનજી.

વ્યભિચાર નિંદા.

રચનાર—રા. રા. "પદ્ગુણ"

હરિગીત.

ધન જાય કીર્તિ જાય છે વળી કુળ કલંકિત થાય છે,
બલ ક્ષીણ થાય અને વળી આયુષ્ય ઓછું થાય છે;
વિદ્યા અરે વિનયાદિ સર્વે ધૂળધાણી થાય છે,
વ્યભિચા[illegible]ત્કૃષ્ટ માનવદેહ એળે જાય છે. ૧
પગલાં ન ઇચ્છે ઘેર કો 'ધિક્' સજ્જનો મુખથી કહે,
સતી જન તણી દૃષ્ટિ વિષે નિત્ય ઝેર તેના પર રહે;
વ્યભિચારીનું મૃત્યુ ઘણું કરી વગર મોતે થાય છે,
વ્યભિચારીનો ઉત્કૃષ્ટ માનવદેહ એળે જાય છે. ૨
નિજનાર રૂપ ભંડાર પણ પરદારમાં આસક્ત જે,
તે સૂકર સમ ત્યજી અન્ન મીઠું દુષ્ટ વિષ્ટા ખાય છે;
તે ખ્વાર થાયે સર્વથા પણ ના હરામી છોડશે,
વ્યભિચારીનો ઉત્કૃષ્ટ માનવદેહ એળે જાય છે. ૩
નિજ દાર મીઠું ફળ ત્યજી પરદાર વિષફળ ખાય છે,
દુઃખી થઇ અહિં તેહ અન્તે નરકમાંહિ જાય છે;
રોશે મુકીને પોક જ્યારે પ્રભુ પ્રશ્નો પૂછશે,
વ્યભિચારીનો ઉત્કૃષ્ટ માનવદેહ એળે જાય છે. ૪
પરદાર છે અંગાર તેને રત્ન કિંમતી ના ગણો,
ઘર નાર પુષ્પની માળ તેને કાળ સર્પ નહિ ગણો;
પરદાર નરકનું દ્વાર તે આપદ્તણું આગાર છે,
વ્યભિચારીનો ઉત્કૃષ્ટ માનવદેહ એળે જાય છે. ૫
વ્યભિચારી પુત્ર તણો પિતા અગ્નિ વિનાજ બળ્યા કરે,
તે પુત્રની માતા બિચારી લોકમાં શરમે મરે;
દુર્ભિક્ષ માંહિ લતા પઠે પત્ની સદા સુકાય છે,
વ્યભિચારીનો ઉત્કૃષ્ટ માનવદેહ એળે જાય છે. ૬
સત્કર્મ કરવા ઇન્દ્રિઓ દેવે દીધાં નરનારીને,
દુષ્કર્મ કરશે તે થકી તો ક્યમ દેવ નહિ કોપશે;

સત્કર્મ કરી સ્વર્ગે જશો તો સૌખ્ય પ્રભુ સહુ આપશે,
વ્યભિચારીનો ઉત્કૃષ્ટ માનવદેહ એળે જાય છે. ૭

જૈન શ્રાવક ભાઈ બ્હેનોને અતિ અગત્યની સૂચના.

(લે૦ સદ્ગુણાનુરાગી મુનિ શ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજ.)

૧ જિન મંદિરમાં પ્રવેશ કરતાંજ જેમ સાવધાનતા રાખી દેવદર્શન વંદન પૂજા ભક્તિનો લાભ લેવામાં આવે તેમ સદ્ગુરૂ સમીપે દર્શન વંદન અર્થે કે સામાયિક પ્રતિક્રમણ કરવા નિમિત્તે કે વ્યાખ્યાનાદિક પ્રસંગે યથાર્થ લાભ લેવાના અર્થી જનોએ અવશ્ય સાવધાનતા રાખવી જોઇએ. મદ, વિષય, કષાય નિદ્રા અને વિકથાદિક પ્રમાદાચરણથી સદંતર દૂર રહેવું જોઇએ.

૨ શુદ્ધ દેવ ગુરૂ પ્રત્યે યથાવિધિ વિનય બહુ માન સાચવવા પૂરૂં લક્ષ રાખવું. કોઇ પ્રકારે અવિનય અબહુમાન થવા દેવાં નહીં. તેમને પુંઠ દેવી નહીં. શક્તિ ગોપવ્યા વગર તેમની આજ્ઞાનો આદર કરવો.

૩ દેવ ગુરૂનો યોગ્ય અવગ્રહ સાચવવા ભાઇ બ્હેનોએ ભૂલવું નહીં.

૪ સાતે પ્રકારની શુદ્ધિ સાચવવી. તેમના જેવા પવિત્ર થવા તેમને પ્રણામ કરવા અને અન્ય ભવ્યજનોને ઉક્ત શુદ્ધિ સાચવવા પ્રેરણા કરવી.

૫ હરેક કામ કરતાં જયણા ભૂલવી નહીં. વ્રત નિયમમાં પૂરા ટેકીલા થવું.

૬ જિન-ધર્મ વિનય મૂળ હોઇ, ખોટી હુંસાતુસી વડે વિનયને છોડવો નહીં.

૭ પ્રાણ જાય તોપણ ધર્મદ્રોહ કરવો નહીં. ધર્મને પ્રાણથી અધિક લેખવો.

૮ સહુને આત્મા સમાન લેખી સ્વાર્થ-વશ કોઇને કશી પ્રતિકૂળતા ઉપજાવવી નહીં.

૯ મૈત્રી, મુદિતા, કરૂણા અને માધ્યસ્થ્ય ભાવનાને યથાર્થ સમજીને સેવવી.

૧૦ ગમે ત્યારે થયેલા વેર વિરોધ સમજીને શમાવી દેવા. ખમવું ને ખમાવવું. ખમે તે ખરો શૂરો. બાળકની જેવી સરલતાથી સાચા ખામણા કરી નિઃશલ્ય થાવું.

૧૧ ખોટો આડંબર રચવો નહીં. તેને પુષ્ટી આપવી નહીં. તેમજ કોર્ટે ચઢવું નહીં.

૧૨ ભારે સાદાઇ સાથે ભલમનસાઇ રાખવી ઉડાઉ ખર્ચ કમી કરવાથી ઘણાં પાપાચરણથી બચી શકાશે. સ્વદેશ અને સ્વદેશીની અવગણના કરવી નહીં.

૧૩ પાપ કર્મ તજી બને તે સુકૃત કરણી કરવી, કરાવવી અને અનુમોદવી.

ઇતિશમ્.

પરોપકારી સજ્જનોનો સુંદર સ્વભાવ.

(લેખક-પવિત્ર શાસનરાગી અને સદ્દગુણાનુરાગી મુનિશ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજ.)

મન, વચન અને કાયાને વિષે પૂજ્યરૂપ અમૃતથી પૂર્ણ છતાં ત્રિભુવનને અનેક પ્રકારના ઉપકારો વડે પ્રસન્ન કરતાં અને લેશ માત્ર અન્યના ગુણોને સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી પર્વત તુલ્ય વિશાળ રૂપે દેખી દીલમાં (સદાય) પ્રસન્ન થતાં કંઇક સજ્જનો જગતને પાવન કરે છે. વળી આંબાનાં વૃક્ષ જેમ ફળ બેસતી વખતે નીચા નમી પડે છે, અને વાદળાં જેમ નવા જળવડે ઘણાં નીચે નમે છે, તેમ સત્પુરૂષો સમૃદ્ધિ પામીને લગારે ઉદ્ધત થતા નથી. પરોપકારીનો એજ સ્વભાવ છે. ચંદનને જેમ જેમ ઘસવામાં આવે છે, તેમ તેમ મજાની સુગંધ આપે છે, અને સુવર્ણને જેમ જેમ તાવવામાં આવે છે, તેમ તેમ તેનો વાન વધતો જાય છે તેમ પ્રાણાન્ત કષ્ટ આવ્યે છતે પણ ઉત્તમ જનોની પ્રકૃતિનો વિકાર થવા પામતો નથી, એટલુંજ નહિ પણ તેમની પ્રકૃતિ તેવે કષ્ટ પ્રસંગે અધિકાધિક નિર્મળ થતી જાય છે. જો કદાચ સૂર્ય પશ્ચિમ દિશામાં ઉદય પામે, મેરૂ પર્વત ચલાયમાન થાય, અગ્નિ શીતળ થઇ જાય, અને પર્વતના અગ્રભાગે શિલા ઉપર કદાચ પદ્મ (કમળ) ઉગે તોપણ સજ્જન પુરૂષોનું ભાષિત અન્યથા ન થાય અર્થાત્ તેમનું બોલ્યું પાછું ફરે નહિ. સજ્જન પુરૂષો કદાપિ પણ પારકાં દૂષણ કથે નહિ, તેમજ આત્મપ્રશંસા પણ કરે નહિ. દુર્જનોમાંથી પણ સજ્જનો તો ગુણજ ગ્રહે છે. તેઓ સદાય ગુણ-ગ્રાહી, સમુદ્ર જેવા ગંભીર પેટના, ચંદ્રની જેવા શીતળ સ્વભાવી-પાપ તાપને સમાવનારા હોય છે. સહુને આત્મ સમાન લેખે છે, અમૃત જેવી મીઠી વાણી વદે છે, સમતા રસમાં ઝીલતા હોય છે, અને સમાગમમાં આવનારને પણ પાવન કરે છે.

ઇતિશમ્.

ત્રણ પ્રકારના મિત્ર અને તેનો વિલક્ષણ સ્વભાવ.

(સદ્ ગુણાનુરાગી કર્પૂરવિજયજી મહારાજ)

“ नित्य मित्र समो देहः स्वजनाः पर्व सन्निभाः
जूहार मित्र समो ज्ञेयो धर्मः परम बान्धवः—”

દેહ નિત્ય મિત્ર સમો, સ્વજનો પર્વ મિત્ર સમા અને પરમ બંધુરૂપ ધર્મ જૂહાર મિત્ર સમો પોતપોતાના વિલક્ષણ ગુણ વડે વિખ્યાત છે. નિત્ય મિત્ર સમાન

દેહની સેવા ચાકરી ગમે તેવાં પાપ-કષ્ટ વેઠીને કરવામાં આવે, તેની રક્ષા અને પુષ્ટિ માટે ગમે તેવા ઉપાય લેવામાં આવે તોપણ સડણ પડન વિધ્વંસન રૂપ સ્વસ્વભાવને તજતો નથી. પોતાના સંબંધથી પવિત્ર વસ્તુને પણ અપવિત્ર કરી નાંખે છે, તેમ છતાં મુગ્ધજનો મોહ-મમતા વશ તેની ખાતર કરવાના કામ કરે છે, અને જન્મ, જરા, મરણ સંબંધી અનંતા દુઃખને સહ્યાં કરે છે. પર્વમિત્ર સમા સ્વજનો ક્વચિત પર્વાદિ પ્રસંગે સ્વાર્થવશ ભેગા થાય છે અને સ્વાર્થ સાધી ચાલ્યા જાય છે. જ્યારે મરણાદિક મહા વિપત્તિ આવી પડે છે, ત્યારે નિત્યમિત્ર સમો દેહ તેમજ પર્વ મિત્ર સમાન સ્વજનો કોઇ બેલી થતાં નથી. તેવે વખતે દેહ દુર્જનની જેમ અવળુ મુખ કરી બેસે છે અને પર્વમિત્ર રૂપ સ્વજનો પણ ટગર ટગર જોયાં કરે છે. મરણાદિક મહા-કષ્ટમાથી કોઇ છોડવી શકતું નથી. તેવા પ્રસંગે આડી ઢાલ ધરનાર આ ફક્ત જૂહાર મિત્ર સમાન ધર્મજ છે. ગમે તેવે પ્રસંગે સદ્ભાવથી ભેટેલો આ ધર્મ મિત્રની ભીડ ભાંગે છે. તેના ઉપર ઉપદેશ માળા ગ્રંથમાં જિતશત્રુ રાજા અને તેના પ્રધાનનું સૂચિત દ્રષ્ટાન્ત ખાસ મનન કરવા યોગ્ય છે. પૂર્વના બંને મિત્રોને ગમે તેટલાં પાળ્યાં પોષ્યાં છતાં તે વિમુખતા દાખવે છે, ત્યારે ધર્મ મિત્ર એકજ વખત ભેટયાં છતાં દારિદ્ર હરે છે તો પછી તેનામાં સ્વાર્પણ કરવાનું તો કહેવુંજ શું ? ઇતિશમ્

"વસ્તુપાલ વિરચિત નરનારાયણાનન્દ મહાકાવ્ય."

શ્રીમન્ત નરેશ નામવર સયાજીરાવ ગાયકવાડ તરફથી, કેટલાક સમયથી "ગાયકવાડ ઓરીયન્ટલ સીરીઝ" નામે પુસ્તકમાલા શરૂ કરવામાં આવેલ છે. અને તદનુસાર ઉક્ત સીરીઝમાં, ઉક્ત મહાકાવ્ય બીજા પુષ્પ તરીકે પ્રસિદ્ધ પામેલ છે; જેને પ્રસિદ્ધ પામે આજે પાચ વરસ પૂર્ણ થયા છે. અને જેની વિદ્વતાપૂર્ણ પ્રસ્તાવના, અને ચાર પરિશિષ્ટથી હેની કીર્તિ અપૂર્વ વૃદ્ધિ પામેલ છે. આ કાવ્યની સમાલોચના રા. રા. મોહનલાલ દેશાઇએ ઠેક સંક્ષિપ્તમાજ "સરસ્વતી" માસીકની સમાલોચના ઉપરથી ભાષાતરથી છપાવેલ. પરંતુ હેની પ્રસ્તાવના ઉપરથી પુનઃ કંઇક છપાય તો તે કાવ્ય ઉપર નવીન પ્રકાશ પડશે એમ ધારી પ્રસ્તુત લેખ લખવા પ્રેરાયો છું.

નરનારાયણાનન્દ મહાકાવ્ય-યોજક મહાન્ ધુરંધર મંત્રી વસ્તુપાળ છે. જેણે અપૂર્વ સ્વપરાક્રમ અને રાજ્ય-કારભારમા ચાણાક્ય બુદ્ધિથી ધોલકા (ગુજરાત) ના રાણા વીરધવલની રાજ્યસત્તા મજબુત બનાવી; અને અનેક રીતે તેમાં વૃદ્ધિ

કરી હતી. અને હેની વિદ્વતા, સત્તા, અને શક્તિ કેવાં હતાં તે, ત્હેનાં અપુર્વ પરોપકારી સાર્વજનિક કાર્યોથી અને આબુ પર્વત ઉપર બંધાવેલ અપુર્વ દેવાલયો નિહાળતા આપણુને ભાન થાય છે. અને તે દરેક સંપ્રદાયના પક્ષમાં સહાનુભૂતિ દર્શાવતો, અને પ્રજાનાં હૃદય આકર્ષવાને તે કેટલો આતુર હતો, તે ત્હેણે મુસલ્મિન માટે બંધાવેલી મસીદો નિહાળતાં આપણને ખ્યાલ થશે. (ત્હેના કૃત્યની નોંધ મૂળ પ્રસ્તાવનાની ફુટનોટ નિહાળવાથી સમજાશે) અને ત્હેના કીર્તિ લેખો, પરાક્રમ લેખો, અને પરોપકારી કૃત્યો અને સાર્વજનિક ઉપયોગીતા વગેરે કાર્યો ઉપરથી આપણુને બરાબર સત્ય જણાય છે, તેમજ અનેકવિધ પ્રશસ્તિઓ, તેમજ બસોથી અઢીસો શીલાલેખો, ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ અને પ્રબંધચિંતામણી અન્તર્ગત પ્રબંધો સોમેશ્વરકૃત " કીર્તિકૌમુદી " કવિ અસિસિંહ વિરચિત " સુકૃત સંકીર્તન " કાવ્યમાંના તેના કીર્તિસ્તવનો બાલચંદ્ર કવિને આચાર્યપદ પર નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો, ત્યારે વસ્તુપાળે ઉત્કૃષ્ટ મહોત્સવ કરી સંતોષ પમાડેલ, અને વસ્તુપાલના અવસાન પછી વસ્તુપાલના પુત્ર જૈત્રસિંહની અભિલાષાના અંગે મહાન્ કવિ બાલચંદ્રે " વસંત વિલાસ " નામનું મહાન્ કાવ્ય રચી તેની કીર્તિ અમર કરી છે. અને મુનિ શ્રી જીનહર્ષે અનેક મૂલ્યવાન બાબતો એકત્ર કરી વસ્તુપાલ ચરિત્ર રચેલ છે. ઉક્ત જણાવેલ સાહિત્ય એકત્ર કરવાથી તેના જીવન ઉપર કંઇ ઓર પ્રકાશ ઝળહળી નીકળે છે. વસ્તુપાલનું જીવન ચાર પ્રકારે આપણને જણાશે (૧) પ્રધાન તરીકે (૨) યોદ્ધા તરીકે (૩) પરદુ:ખભંજન તરીકે અને સાર્વજનિક મકાનો અને દેવાલયો બંધાવનાર તરીકે (૪) કવિઓનો આશ્રય દાતા અને પોતે જાતે કવિ. એમ ભિન્ન ભિન્ન ચાર પ્રકારે તેનું જીવન ઝળહળે છે. પ્હેલાથી ત્રીજા પ્રકાર સુધીનું વિવેચન ' હમ્મીરમદમર્દન ' અને ' વસંત વિલાસ ' ની પ્રસ્તાવનામાં કરેલ છે. અત્રે ચોથા પ્રકાર વિષે વિવેચન લખીશ.

વસ્તુપાળનું અમરનામ વસન્તપાલ કર્તાનો વસ્તુપાલને ઠેકાણે "વસંતપાલ" એ રીતે દરેક સર્ગ પુર્ણ થયા પછી લખે છે કે " इति श्री:गुर्जरेश्वर महामात्यश्र वसन्तपाल विरचिते नरनारायणानन्द नाम्नि महाकाव्ये " અમુક વર્ણને અમુક સર્ગ એ રીતે આપેલ છે. ગ્રંથકર્તા પોતે જાતે સર્ગ ૧૬ ના ૩૮ મા શ્લોકમાં જણાવે છે કે આ નામ " વિદ્વાન: કવિઓ હરિહર અને સોમેશ્વર તરફથી અદ્વિતિય નામ રચવામાં આવેલ હતું અને તે નામ ઉપરથી કવિ બાલચંદ્રે " વસંતવિલાસ " નામનું કાવ્ય રચેલ છે.

આ મહાકાવ્યમાં ૧૬ સર્ગ છે, તેમાં કૃષ્ણ અને અરજુનની મિત્રતા, બન્નેનો ગિરનાર પર્વત ઉપર આનંદમાં વિહાર કરવો અને અર્જુન દ્વારા સુભદ્રાનું કૃષ્ણે

હરણ કરવું, કાવ્યના નાયકો વિષે આટલો અલ્પ વિષય ચર્ચવામાં આવેલ છે. પરંતુ મહાકાવ્યના લક્ષણાનુસાર સંપૂર્ણપણે અન્ય વિસ્તૃત ભાગો રચવામાં આવેલ છે. શહેર, રૈયત, રાજા અને ત્હેની કોર્ટ, સૂર્યોદય, ચંદ્રોદય અને પુષ્પાવચય વગેરેનું આલ્હાદિક વર્ણન આલેખેલ છે. અને વાંચક વાંચતાં વિચારશે તો જણાશે કે મહાન્ કવિ માઘકૃત શીશુપાળવધના નમુનાનુસાર જણાશે. આ કાવ્ય જોતાં જણાશે કે સર્ગ ૭ માના છેલ્લા સર્ગ સુધીમાં કાવ્ય સૃષ્ટિમાં જહલાનની "સુક્ત મુક્તાવલી" ના શ્લોકોનો પોતે ઉપયોગ કરેલો છે. અને બાલભરતના લેખક પંડિત અમરચંદ્રે "કવિકલ્પલતા" મા અનેક શ્લોકો દાખલ કરી વખાણ કરેલ છે, "અલંકાર મહોદધિ" ના કર્તા નરેન્દ્ર પ્રભસૂરિ કહે છે કે 'કવિવ્યાસની ભાષાને બરાબર રીતે મળતી આવતી હૃદયભેદક ભાષા કવિ વસ્તુપાળના કાવ્ય કૌશલ્યમાં દીપી નીકળે છે અને પ્રસ્તુત વસ્તુસંકળના મહાભારતમાથી લેવામા આવેલ છે. તેને અનુસરીને આટલો ઈસારો કરેલો છે. આ મહાકાવ્યની રચના સવત ૧૨૭૭ થી ૧૨૮૭ મા કેટલાક અનુમાનોથી મૂકાય છે.

જ્ઞાન દ્રષ્ટિએ વસ્તુપાળ.

વસ્તુપાળ પોતેજ વિદ્વાન્ કવિ હતો. તેનામાં ટીકાકારની, કાવ્યના ગુણદોષ પારખવાની શક્તિવાળો અને બીજાઓના કાવ્યોની ભુલો શોધી કાઢી શકતો હતો. અને સદા તે સુંદર કાવ્ય-કલાની પ્રશંસા કરતો; અને ત્હેને વખાણતો અને કવિ હરિહરને સોમેશ્વરની ઇર્ષા શિરે ઝઝુમતી છતાં ધોળકાની રાજ્યસભામાં આદર સત્કાર પામ્યો, તે વસ્તુપાલને લીધેજ. તેણે અઢાર કરોડ રૂપિયાના મોટા ખરચે મહાન ત્રણ પુસ્તકાલયો (ભંડારો) બંધાવ્યાં હતાં, અને હરીહરની 'નૈષધીય' નામની પ્રત તેણે જે ચતુરાઇ કરી ઉતારી લીધી અને ત્હેને પોતાના પુસ્તકાલયમાં રાખી—તે વિષે જે વાર્તા મળે છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ત્હેને પ્રતોનો સંગ્રહ કરવાનો શોખ હતો; વળી એટલું પણ દેખાડી આપે છે કે ત્હેના જ્ઞાનમંદિરમાં મુખ્ય સઘળાં ગ્રંથો હતા. 'કાવ્ય પ્રકાશ સંકેત' ના કર્તા શ્રી માણિક્યચંદ્રને તેના પોતાના પુસ્તકાલયમાંથી સઘળા ધાર્મિક ગ્રંથોની પ્રતો આપી દેવાની આજ્ઞા થઇ હતી. તે કાવ્યદેવીની ખુબી જાણી શકતો એટલુંજ નહિ પણ તે ધાર્મિક અને બીજા ગ્રંથો બાબતે પોતાને જ્ઞાન મળે તે માટે લખવા વિનંતિ પણ કરતો, અને આવીજ રીતે વિનંતિથી પંદર તરંગોમાં "કથા રત્નસાગર (નારચંદ્રસૂરિની) અને આઠ પ્રકરણમાં તેના શિષ્ય નરેન્દ્ર પ્રભની અલંકાર મહોદધિ" રચવામાં આવેલ હતા.

બીજા કાવ્યમાં વસ્તુપાળ.

વસ્તુપાળ માટે જહાલણે પોતાની સુક્ત મુક્તાવલીમાં ત્રણ કડીઓ ઉતારેલી છે. આ કાવ્યમાં પ્હેલા સર્ગની સાતમી કડી (यत्रोन्मुखम्) તે, તે ત્રણમાંની એક છે, અને બીજી બે કડીઓ-ગાથાની-ખબર પડી નથી. અને ‘ સારંગધર પદ્ધતિ ’ પણ વસ્તુપાલ માટે એક શ્લોક ઉધૃત કરે છે. આ વિના સોમેશ્વરના ‘ ઉલ્લાસ રાઘવ ’ માંથી જણાય છે કે વસ્તુપાલને સુક્તિઓ રચવાનો શોખ હતો. અને પ્રબંધ ચિંતામણી, ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ, અને વસ્તુપાલ ચરિત્ર (સૂરિજીન હર્ષકૃત) એ ત્રણમાં આવેલ સૂક્તિઓ એકત્ર કરી “ પરિશિષ્ટ ત્રીજા ” માં આપેલ છે. અને તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે વસ્તુપાલની કવિ તરીકેની ખ્યાતિ ફક્ત ગુજરાતમાંજ નહિ પણ ચારે દિશાએ પ્રસરવા પામી હતી; તે એટલી હદ સુધી કે વસ્તુપાલની કડીઓએ, ‘ સુક્ત મુ. ’ અને ‘ સારંગધર પ. ’ ના કર્તાઓનું પોતાની કડીઓ સાથે ઉમેરો કરવાનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું.

કવિ તરીકે વસ્તુપાલ.

વસ્તુપાલની કવિ તરીકેની ખ્યાતિ સંબંધી સૂચના શોધી કાઢવી મુશ્કેલ નથી અને પોતેજ પોતાને સરસ્વતિના પુત્ર તરીકે આ કાવ્યમાં જણાવે છે. ગીરનાર પર્વત ઉપરના દેરાસરની એક પ્રશસ્તિમાં-‘ કાવ્યદેવી ’ ના પુત્ર તરીકે હજી પણ ઓળખાય છે. ‘ કવિકુંજર ’ કવિચક્રવર્તિ અને એવાં અન્ય બિરૂદોથી વિભૂષિત હતો. આબુની પ્રશસ્તિમાં સોમેશ્વરે તેને “ શ્રેષ્ટ કવિ ” તરીકે વર્ણવેલો છે. અને તે ઉપરાંત જણાવે છે કે તેનાં (વસ્તુપાલનાં) કાવ્યો પોતાનાંજ લખેલાં હતાં (નહિકે કોઇના ઉતારા) જણાવે છે કે,

विरचयति वस्तुपाल श्चुलुक्यसचिवेषु कविपुच प्रवरः
न कदाचिदर्थहरणं श्र करणे काव्य करणे वा ॥ १३ ॥

અને અલંકાર મહોદધીના કર્તા જણાવે છે કે, કાવ્યશાસ્ત્રની સુંદર રચના માટેનું માન વસ્તુપાલને છે. આ સિવાય પ્રબંધચિંતામણીકાર શ્રી મેરૂતુંગ આચાર્ય જણાવેછે કે “મહાકવિ” એવું બિરૂદ વસ્તુપાલને આપેલ હતું અને કહે છે કે આપણો કવિ થોડીક સૂક્તિઓ લખે છે જે દ્વારા કહે છે કે તે સૂક્તિઓ મહાકવિ વસ્તુપાલની બનાવેલી છે. લખ્યું છે કે,

इत्यादीनि श्री वस्तुपालमहाकवेः स्वयंकृतान्यसूनि ।

પ્રબંધચિંતામણી પા૦ ૨૬૫

કવિઓના આશ્રય દાતા—વસ્તુપાલ.

ત્હેની કવિઓ તરફ દાન–વીરતા એટલી બધી પ્રખ્યાત હતી કે ત્હેને લઘુભોજરાજ કહેવામા આવતા. આ વિષે આપણને પરિશિષ્ટ ત્રીજામાં આપેલા પ્રબંધો ત્હેની કવિઓ તરફની ઉદારતા સ્પષ્ટ કરી આપે છે. તે સોમેશ્વર, હરિહર, અરિસિંહનો આશ્રયદાતા હતો; અને દામોદર, નાનક, જયદેવ, મદન, વિકળ, કૃષ્ણસિંહ, શંકરસ્વામી, અને તે સિવાય ભાટ, ચારણો અને અન્ય કવિઓને તેણે ધનવાન બનાવ્યા હતા. સોમેશ્વરને શાસન ફક્ત કવિતાઓ માટેજ મળતું એટલુંજ નહિ પણ વાર વાર અનેક પ્રસંગે મ્હોટા પારિતોષિકો આપવામા આવતા અને ત્હેના બદલામા સોમેશ્વરે પોતાના આશ્રયદાતાની પ્રશંસાની ખાતર " કીર્તિકૌમુદી " નામનું કાવ્ય રચ્યું અને અન્ય અનેક લખાણોથી વસ્તુપાલનું નામ અમર કર્યું છે. કવિ હરિહરે કોઇપણ ગ્રંથ લખ્યો નથી એમ જણાય છે, પરંતુ કવિ અરિસિંહે પોતાના ધણીના સત્કાર્યની પ્રશંસામા " સુકૃત સંકીર્તન " નામનું કાવ્ય રચ્યું છે આ સિવાય ત્હેના પરાક્રમ માટે "હમ્મીર મદ મર્દન કાવ્ય " અને "ઉદયપ્રભ કૃત ધર્માભ્યુદય" કાવ્ય લખાયેલાં પ્રાપ્ત થાય છે. આ સિવાય અન્ય કવિઓએ શું લખ્યું તે કંઇ પણ હસ્તગોચર થયું નથી. ઉક્ત લખેલ બાબત–એ કાવ્યની પ્રસ્તાવનામા લખેલ છે પરંતુ કવિની કાવ્યચાતુરી કેટલી પ્રમાણમા હતી, તેમ ત્હેનો કાવ્ય ઉપર કેવો કાબુ હતો તે નીચેના શ્લોક ઉપરથી જણાશે.

पीयूषादपि पेशलाः शशधर ज्योत्स्ना कलापादपि,
स्वच्छा नूतनचूतमंजरिभरादप्युल्लसत्सौरभाः ।
वाग्देवी मुखसामसूक्त विशदोद्गारादपि प्रांजलाः
केषां न प्रथयन्ति चेतसि मुद श्री वस्तुपालोक्तयः ॥

અર્થાત્ અમૃતથી પણ અધિક મીઠાશવાળી, ચંદ્રમાંની કલાઓથી પણ અત્યુજ્જવલ, નૂતન આમ્ર મંજરીની સુગંધીથી પણ અધિક સુવાસિત અને સરસ્વતીના મુખથી સરતા સામ–ગાન અધિક મનોરમ વસ્તુપાળની ઉકિતઓ કોના હૃદયને પ્રમોદથી મસ્ત ન કરી દે ?

એક અન્ય કવિકૃત ઉક્ત શ્લોક આ કાવ્ય સાથે કેટલો લાગુ પડે છે તે ઉક્ત કાવ્ય વાચવાથીજ ખ્યાલમા આવી શકે તેમ છે. આ કાવ્યમા કિલષ્ટ અને આડંબરી શબ્દોનું ભંડોળ નહિ જેવુંજ ઉપલબ્ધ થાય છે. ત્હેની કવિતામાં લાલિત્યપદે પદે દૃષ્ટિગોચર થાય છે, તેમ ત્હેની કવિતા શૃંગાર રસથી રચેલી હોવા છતા વાચક સરળ રીતે આનંદ પ્રાપ્ત કરી શકે તેવી સરળ છે અને તેથી વાંચક અખંડિત રસપ્રવાહમાં તણાતો કાવ્ય વાચન સંપૂર્ણ કરે ત્યારેજ શાંતિ અનુભવે છે. ભલે

ત્હેના કાવ્યમાં વસ્તુ સંકલના અલ્પ હોવા છતાં, કુદરતી રચનાનું વર્ણન એટલું બધું અસરકારક રીતે ચિત્રેલું છે કે વાચક વિના પ્રયાસે વાંચન ચાલુ રાખે છે અને સાધારણ સંસ્કૃત જાણનાર પણ અતુલાનંદ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. ચોથા સર્ગમાં રૂતુનું વર્ણન કરતાં પવનને ઉદ્દેશીને જણાવે છે કે,

मलयानिलैर्विरहिणां, च वधु सहचारिणां च पृथगेव ददे
ध्रुव मुष्णता च हिमताच फणिश्वसितोद्भवा मलय जालयजा ॥ १० ॥

આ પ્રમાણે સરલ, કર્ણપ્રિય, શબ્દલાલિત્ય, મનોજ્ઞતા હૃદયપટને વિકસ્વર કરે તેવાં કાવ્યોથી આ કાવ્ય પરિપૂર્ણ છે. આગળ ચાલતા સુભદ્રા દર્શન વર્ણન કર્યા પછી "દુતિકાદ્યોતન" સર્ગ વાંચતાં ગમે તેવો ધીર પુરૂષ પણ ગળગળો થઇ જાય છે, તેવું ઉત્કૃષ્ટપણે તેમાં કરૂણરસનું વર્ણન કરેલ છે. સુભદ્રા હરણ કર્યા પછી બળભદ્ર સાથે યુદ્ધારંભ સમયે કૃષ્ણ દ્વારા બળભદ્રને જે વાકયોપદેશ કરાયો છે તે પણ વિચારણીય છે.

कोवा कोपोऽर्जुने तस्मिन्सा स्वयं रागिणी ययौ
स्वसुः कथाप्यसौ लज्जाकृते कोपस्य कः क्रमः ॥

આ પ્રમાણે પરસ્પર પ્રેમ સંબંધનું દિગ્દર્શન કરાવ્યા પછી કહે છે કે—

कन्या कस्यापि देयैव हीनः केन गुणेन सः
कुन्तीकुक्षिसरो हंसः कुरुवंशशिरोमणिः ॥ १ ॥
हरः पर इवैश्वर्य शास्त्रे गुरुरिवापरः
स्मरोऽन्य इव सौन्दर्ये किन्तु स एव सः ॥ २ ॥

આ પ્રમાણે અર્જુન ઉત્કૃષ્ટ ગુણાલંકૃત અને કુરૂવંશ શિરોમણી છે. એ સમજાવી યુદ્ધ માંડી વાળવાને સમજાવે છે અને સખાકૃત્ય સંપૂર્ણપણે બજાવે છે. પરંતુ તેમ સમાધાન થતું નથી. ત્યારપછી યુદ્ધવર્ણન ભિન્નભિન્ન પ્રકારના શ્લોકોથી અત્યુત્કૃષ્ટપણે કરવામાં આવેલ છે. કાવ્યરસિકોને આ સર્ગ વાંચતાં અનેકશઃ આનંદપ્રદ નિવડે છે, ત્યારપછી વિવાહવર્ણન છે. ત્યારપછી અંતિમસર્ગ કવિએ પોતાના વંશની પ્રશસ્તિ આપી છે, જે વાંચકોને અર્થાત્ જૈન અને જૈનેતર કોઇ અજ્ઞાત નહિ હોવાથી અત્રે તેનું વિવેચન નહિ કરતાં વિરમું છું, પ્રાન્તે જણાવે છે કે—

उन्द्रा स्वद्विश्वविद्यालय मय मनसः को विदेन्द्रा वितन्द्रा
मंत्री बद्धाञ्जलिर्यो विनयनतशिरा याचते वस्तुपालः ।

अल्प प्रज्ञाप्रबोधादपि सपदि मया कल्पितेऽस्मिन्प्रबन्धे
भूयो भूयोऽपि यूयं जनयत नयनक्षेपतो दोषमोषम् ॥

આ પ્રમાણે વિદ્વાનોને જણાવે છે કે આ કાવ્યની રચના શીઘ્ર ગતિથી કરેલ છે, માટે સુધારી વાચવા વિનંતિ અતિ નમ્રતાથી કરે છે આ પ્રમાણે ટુંકામાં કાવ્યની સમાલોચના કરવામા આવેલ છે, પરંતુ ત્હેની ખરી રસિકતા તો વાચક સ્વયં વાંચવા પ્રયત્ન કરશે ત્યારેજ પ્રાપ્ત કરશે. આ સિવાય પરિશિષ્ટમાં ત્હેની અમૂલ્ય સૂક્તિ સંગ્રહ કરવામાં આવેલ છે તે વાંચકને અતિ આનંદપ્રદ નિવડે તેમ છે. વળી કવિ વિષે કોઈ અન્ય સમયે વિસ્તારે કહેવા આકાંક્ષા છે તો સમય મલે વાચકની સેવામાં હાજર થઈશ.

છોટાલાલ મગનલાલ.
(સ્નુલાસણ)

રાષ્ટ્રીય શાળાના અભ્યાસક્રમની રૂપરેખા.

પ્રાથમિક શાળા માટે

(યોજક—મનસુખલાલ કિરતચંદ મેહતા—મોરબી.)

(૧)

હિંદની વર્તમાન કેળવણીનો અભ્યાસ ક્રમ બહુ લાંબો, ખરચાળ અને કેટલોક તદ્દન નિરૂપયોગી છે. એથી વિદ્યાર્થીઓના કેટલાંક અમૂલ્ય વરસો બરબાદ જાય છે અને ઉગતી વયમાંજ તન, મન, ધનનાં હીર લુંટાઈ જાય છે; અને પરિણામે જીવનના સાર્થક્ય માટે ઉપયોગી જે વ્યવહારદક્ષતા અને ઉત્સાહ તેથી વિદ્યાર્થીઓ બહુ હીન થઈ જાય છે. સ્વ૦ ન્યાયમૂર્ત્તિ રાનાડે આદિનો લાંબા વખત થયાં આ પોકાર હતો; અને એ વિષયમા રસ લેનારાઓનો હજી પણ એ પોકાર છે. આ સ્થિતિ સુધારવા કેળવણીનો સમગ્ર ક્રમ ઉલટાવી નાંખવાની અને નવો ક્રમ રચી ચાલુ અને નવી શાળામાં એ ઉપયોગમાં આણવાની જરૂર છે.

એ હેતુ સાધવા પ્રાથમિક શાળા માટે આવશ્યક અભ્યાસની રૂપરેખા યથામતિ નિચે દોરી છે. એમાં સુધારા-વધારાનો અવકાશ છે. પણ વ્યવહાર જીવન માટે ઉપયોગી અને પરમાર્થ જીવનનાં બીજભૂત તથા ઉચ્ચતર કેળવણી માટે યોગ્યતા આપનાર સમગ્ર વિષયો એમાં સમાઈ જાય છે.

આ ક્રમ આઠ વરસનો છે. એટલે કે સાતમા વરસની વયથી વિદ્યાર્થી શાળામાં દાખલ થાય અને ચૌદમા વરસ સુધી એટલે આઠ વરસ તેનો લાભ લે તો વ્યવહાર

જીવનને ઉપયોગી આવશ્યક જ્ઞાન હાંસલ કરી તથા પરમાર્થબીજ હૃદયમાં રોપી શાળામાંથી સારી રીતે ઉત્તીર્ણ થાય. ઉચ્ચતર કેળવણી માટે અથવા ધંધાર્થ (આરોગ્ય, વૈદક, ઈજનેરી, શિલ્પ, કૃષિ, વાણિજ્ય, પદાર્થ વિજ્ઞાન, યાંત્રિક, વિજળી, ન્યાય, તત્ત્વજ્ઞાન, સાહિત્ય આદિની) કેળવણી માટે પછી યથેચ્છ પ્રવેશ પામી શકે. એ બધી ઉચ્ચતર અને ધંધાર્થ કેળવણી માતૃભાષામાં અને ત્રણ વરસમાં પુરી કરી શકાય. એ ક્રમ બરોબર જળવાય તો હાલ ૨૪–૨૫ વરસની વયે જુદી જુદી લાઇનના ' ગ્રેજ્યુએટ ' થાય છે, તેના જેવો બલકે તેથી સારો ' ગ્રેજ્યુએટ ' આ ક્રમને અનુસરનાર વિદ્યાર્થી ૧૭ મા વરસે થઇ શકે, અને ઘણાં અમૂલ્ય વરસો, જીંદગીનો અમૂલ્ય ભાગ, અને તન–મન–ધનનાં હીરની લુંટ બચે. આ કલ્પના નથી; Utopia નથી; વ્યવહારૂ છે. અગ્રેસરોએ વિચારી હાથ ધરવું જોઇએ.

આ રૂપરેખા આ વિષયમાં રસ લેનારા સુજ્ઞજનોની સંમતી પામે, તો પછી વર્ગ તથા વર્ષની ગણત્રીએ તે બધો અભ્યાસ પૂર્ણ થઇ શકે એવો ક્રમ યોજી શકાશે. તે માટે ઉપયોગી પાઠ્ય પુસ્તકો સૂચવી શકાશે; તથા નવાં યોજી શકાશે. લક્ષમાં રાખવાનું છે, કે આવાં પાઠ્ય પુસ્તકાદિ કરતાં વિશેષ જરૂર સહૃદય, સચ્ચારિત્રવાન અધ્યાપકોની છે.

રૂપરેખા.

(બાહ્ય)

(૧) શ્રીમંત–નિર્ધનનો ભેદ રાખ્યા વિના દરેક વિદ્યાર્થી અમુક નક્કી કરેલ સામાન્ય સ્થિતિનાને પરવડી શકે એવાં જરૂર પુરતાં ખાદીનાં એક સરખાં (Uni form dress) વસ્ત્રનું પરિધાન કરે.

(૨) દરેક વિદ્યાર્થી અમુક પ્રકારનાં નક્કી કરેલ ખંભે રાખી શકાય એવાં પટાવાળું ખાદીનું મજબુત દફતર, તેમાં જરૂર પુરતાં શિખવાનાં સાધનો, બેસવા માટે આશન અને જમીન સાફ કરવા પુંજણી રાખે.

(૩) શાળા હમેશ શરૂ થાય તે પહેલાં અરધા કલાકમાં નિચેનાં કામો વિદ્યાર્થીઓમાંથી વારાફરતી શ્રીમંત–નિર્ધનનો ભેદ રાખ્યા વિના નક્કી કરેલી ટુકડીએ નિયમિત કરવાં.

શાળા ઉઘાડવી, તેને વાળવી–ઝાડવી, પાણી લાવવું–ગળવું, ઝાડ હોય તો તેને પાણી સિંચવું, તથા શાળાને જરૂરનું હમેશનું બીજું કામ કરવું.

વળી બબે માસે શાળા લીંપવી, છ છ માસે ધોળવી, તથા રંગારી જરૂર પુરતું સુથારી લુહારી કામ પણ ઉપર મુજબ વારાફરતી વિદ્યાર્થીઓએ કરવું.

(૪) ગામનું સાર્વજનિક પુસ્તકાલય શાળાના ઉપયોગ માટે મળી શકે એવી ગોઠવણ કરવી.

(૫) શાળામાં ફરજીયાત 'ફી' (વેતન) કંઇ નહીં; પણ કોઇ કંઇ આપે તો તે શાળાના વ્યવસ્થાપકોએ પહોંચ આપી સ્વીકારવું. ગમે તો દાખલ ફી રૂ. ૧) એક રાખવી. પહોંચી શકાય એટલા વિદ્યાર્થીઓને કાળક્રમમાં દાખલ કરવા. અનિયમિતને રજા આપવી.

(૬) શાળાનાં ખાસ મકાનની જરૂર નથી. હોય તો ઠીક છે. નહીં તો કોઇ સાર્વજનીક ચોરો, ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા, વાડી કે એવાં હવા-અજવાળાંવાળાં સ્થાન મેળવવા ગોઠવણ કરવી. તેના માલિકો કે રક્ષકોને સમજાવવા.

(૭) નિવૃત થયેલ યોગ્ય સજ્જન, સજ્જારી શાળાને શિક્ષણ આદિમાં સહાયરૂપ થાય એવી પેરવી કરવી. ઇત્યાદિ

(આંતર)

અભ્યાસ સુચી.

ભાષાજ્ઞાન:—(૧) ફરજીઆત, માતૃભાષા અને હિંદી (૨) મરજીઆત, સંસ્કૃત અને જરૂર પુરતું અંગ્રેજી.

ગણિત:—(માતૃભાષામાં) સંપૂર્ણ આંક, પલાખાં, મોઢાનાં લેખાં, સાદા અને આણુપાણુના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાંગાકાર, ભાંજણી, દઢભાજક, લઘુતમ, અપૂર્ણાંક, દશાંશ, રાશિ, વ્યાજ, ભાગીદારી, તોલ, માપ, ભરત, ચલણ, વખત, મુદત આદિના હિસાબ, નામું, રોજમેળ, રોકડમેળ, જમે-ઉધાર આવરો, ખાતાવહી, સરવૈયું, વ્યાજવહી, હુંડી, ચીઠ્ઠી ઇત્યાદિ.

ઇતિહાસ:—(માતૃભાષામાં) પ્રાચીન ભરતવર્ષનો ઇતિહાસ, ભારત વર્ષના પ્રાચીન તથા અર્વાચીન મહાન પુરૂષો તથા સ્ત્રીઓનાં ચરિત્રો.

ભૂગોળ:—પોતાનું ઘર, ફળી, પાડોશ, ગલ્લી, ગામ, જીલ્લો, ઇલાકો ઇત્યાદિથી માંડી આખી દુનીઆની ભૂગોળનું જ્ઞાન, દિશા, ભુસ્તર, ખગોળ, વાયુચક્ર, ગ્રહરાશિ ઇત્યાદિ.

વ્યાપારી ભૂગોળ, દેશ પરદેશની નિપજ, આયાત, નિકાસ, જકાતનીતિ, ચલણ-નાણું, વ્યાપારી આદિ રીત-રિવાજ, છેટાપણું, અવરજવરનાં સાધન, જાણવા યોગ્ય સ્થળો, ધર્મપંથ, ટપાલ, રેલ, તાર, આગબોટ, અગત્યનાં સ્ટેશન, બંદર, ભાડું, પ્રાચીન તીર્થ આદિનું માતૃભાષામાં નકશા સાથે શિક્ષણ. ઉપરાંત જરૂર પુરતું રાજ્યવ્યવસ્થાનું જ્ઞાન.

અર્થ શાસ્ત્ર:—હિંદનું પ્રાચીન તથા અર્વાચીન વાણિજ્ય; પ્રાચીન તથા અર્વાચીન આર્થિક સ્થિતિ, વ્યાપાર, હુન્નર, કળા, ઉદ્યોગ, દેશોદય. બીજા દેશો સાથે

વ્યાપાર સંબંધ; પ્રાચીન તથા અર્વાચીન ઉન્નતિ-અવનતિનાં કારણો ઇત્યાદિ માતૃભાષામાં શિખવવાં.

ધર્મ:—આત્મશ્રદ્ધા, ધૈર્ય, વિવેક, સહનશીલતા, પરમતસહિષ્ણુતા, આનંદ, સંતોષ, સંપ, સહાનુભૂતિ, વિનય, પરગજુપણું, ઔદાર્ય, દાન, શિલ, તપ, ભાવ, સત્ય, પ્રમાણિકપણું, મીતાહાર, મીતવિહાર, હિમ્મત, દયા, પ્રાણીરક્ષા, સ્વદેશાભિમાન, સમયસૂચકતા, કર્ત્તવ્ય બુદ્ધિ ઇત્યાદિ

હું કોણ છું ? તું તને ઓળખ. તું અનંત શક્તિનો ધણી એવો શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદ રૂપ આત્મા છું.—એ બોધ હમેશ પ્રભુ પ્રાર્થના, સ્તવન-કીર્તન, સ્વદોષ નિંદા, ક્ષમાયાચના, દોષ ન થવા પ્રાર્થના, સ્વાધ્યાય, આત્મનિરીક્ષણ, પરગુણપ્રશંસા, શૌર્ય, પ્રેમ, ભક્તિ, શ્રદ્ધા, સત્ય, વિવેક, સુનીતિ જગાડે, ઉગાડે એવાં કાવ્ય, પદ, કીર્તનો સ્તવનો કંઠાગ્રે.

પ્રકીર્ણ:—(૧) આરોગ્ય શાસ્ત્ર, કુદરતી ક્રમ, નિદાન, ચિકિત્સા, ચોકખાઇ, યોગ્ય ખાન-પાન, સાદાઇ, અકસ્માત્ વખતે તાત્કાળિક ઉપાય, ઘરગથુ ઉપચાર ઇત્યાદિ.

(૨) કાંતવું-વણવું.

(૩) શિવવું, વેતરવું, સાંધવું. જરૂર પડતું સુથારી, લુહારી, કડીઆ કામ; કપડાં ધોવાં-રંગવા ઈ૦

કસરત:—(૧) વાજિંત્ર સાથે સંગીત,

(૨) દોડવું, તરવું, કુસ્તી ઇ૦

વર્તમાન પત્રો:—દેશ પરદેશના તાજા સમાચાર તથા ચાલુ ચર્ચા બાબત. અગ્યારમા વરસથી વર્તમાન પત્ર સાથે સંબંધ.

આમ આ આઠ વરસના અભ્યાસનો સમૃહવર્ગ, સમુચ્ચય સાર છે. ચૌદ વરસ પુરાં થતાં વિદ્યાર્થી વ્યવહારજીવન માટે સારી રીતે તૈયાર થઇ શકે, અને ઇચ્છિત વ્યવસાય આરંભી શકે.

પ્રથમ છ વરસ સુધીમાં એટલે શાળામાં પ્રવેશ્યા પહેલાં અને પછી પણ મા બાપોએ તો ગૃહકેળવણીનું લક્ષ આપવાનું જ છે.

વર્ષ તથા વર્ગવાર ક્રમ તથા ઉચ્ચતર કેળવણીની યોજના હવે પછી.

ઉપલો ક્રમ શહેર તેમજ ગાંમડાની પ્રાથમિક શાળાઓને ઉપયોગી થશે; તેમાં પણ ગ્રામ્ય શાળાઓને તો બધી રીતે ખાસ ઉપયોગી થશે. જેમ બને તેમ ઓછા ખર્ચનો અને આપબળ ઉપર, પોતાના પગ ઉપર ઉભવાનો એમાં ઉદ્દેશ રાખ્યો છે. ૐ શમમ્.

શ્રાવકોની પ્રાચીન ઉન્નતિ

અને

આધુનિક–અવનતિ.

પ્રાચીન જૈન ઈતિહાસ તરફ જ્યારે દૃષ્ટિ ફેરવવામાં આવે છે, ત્યારે સર્વ પ્રકારે સિદ્ધ થાય છે કે, પ્રાચીન ગૃહસ્થ શ્રાવકોનું પ્રયત્ન કરવાનું અગાધ સામર્થ્ય અને તે સામર્થ્યનો ક્રિયાવડે ઉપયોગ–આ બે અગત્યની વસ્તુઓનો તેઓમાં પૂર્ણ વિકાશ જોવામાં આવતો હતો. તે અગાધ સામર્થ્ય પોતાના ધર્મબંધુઓમાં અભેદ ભાવનું ભાન કરવાથી આવે છે અને તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરવા માંડવાથી તે સામર્થ્યનો ઉપયોગ થતો અનુભવમાં આવે છે. પૂર્વજ શ્રાવકોએ ઉભય તત્વનું સ્વરૂપ સારીરીતે સમજતા હતા, તેથી તેમનું સામર્થ્ય અનેક રીતે ઉપકારક થતું હતું. તેમજ એ સામર્થ્યને લઈને તેમનું શ્રાવકત્વ સંપૂર્ણ લક્ષણવાળું ગણાતું હતું.

સાંપ્રતકાલે શ્રાવકોમાંથી એવું શ્રાવકત્વ થોડે ઘણે અંશે પણ દેખાતું નથી. સર્વત્ર ભેદભાવનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્ત્તે છે. ' હું તે હું અને બીજો તે બીજો, ' એવી ભેદબુદ્ધિ સર્વત્ર પ્રસરી રહી છે. અહંતા અને મમતાના મંત્રોનો જાપ પ્રત્યેક શ્રાવકના હૃદયમાં નિરંતર થયા કરે છે. તેમના સર્વ વ્યવહારોની પ્રણાલિકા અહંભાવને મુખ્ય રાખીને વહ્યા કરે છે. એવું વર્તન તે જીન આગમથી તદન વિરૂદ્ધ વર્ત્તન છે. જૈન વિદ્વાનોએ સિદ્ધાંત રૂપે પ્રરૂપ્યું છે, કે " જ્યાં અહંભાવની પ્રધાનતા છે, ત્યાં સમકિત રત્નનું એક પણ કિરણ પડતું નથી. તેનાથી શ્રાવકત્વ રૂપી સુધા ઉપર મષીનો કુચડો લાગે છે અને છેવટે તેમાંથી નિસ્તેજ, નિર્માલ્ય, બુદ્ધિવિહીન, દાસત્વ પ્રગટી આવે છે. શ્રાવકપણાના જાજ્વલ્યમાન તેજનો પ્રકાશ કેવો હતો, તેનો દાખલો વિક્રમની ચૌદમી શતાબ્દીમાં બન્યો છે. કલિકાળસર્વજ્ઞના મહાન બિરૂદને ધારણ કરનારા જૈન ધર્મ રૂપી ગગનમાં સૂર્ય જેવા મહાત્મા જિનચંદ્રસૂરિનો સમય આ ભારતવર્ષ ઉપર અદ્વિતીય ગણાતો હતો. તેમના ગુરૂ જિનપ્રબોધસૂરિએ શ્રાવકત્વની એવી પ્રરૂપણા કરી હતી કે, તેનાથી ભારતમાં અનેક શ્રાવકરત્નો પ્રકાશમાન થયા હતા. અને તેમના તરફથી અસાધારણ સંઘપૂજા થઈ હતી. તે સમયના દાનેશ્વરી શ્રાવકોએ ઉચ્ચકોટીના દાનો આપી જૈન પ્રજાને તારી દીધી હતી. કેવળ દ્રવ્યવાન નહીં પણ તે સમયે જ્ઞાન દાનની પણ ભારે ગર્જના થઈ હતી. તેથી તે સમયે દીનતા, દરિદ્રતા અને અનાથતા તો તદન નષ્ટપ્રાય થઈ ગઈ હતી. આધુનિક સમયમાં ભારતવર્ષને એવા જૈન દાનેશ્વરીઓની બહુ જરૂર છે; પણ તે દેશકાલાનુસાર આવશ્યકતા સમજી વર્તનારાઓનીજ; નહિં કે માત્ર એકલા સ્વામિવાત્સલ્યના ભોજન, અને

આડંબરી ઉત્સવોમાં તથા ભર્યામાં ભરનારા લાભાલાભની તુલના કરવાને દીર્ઘ વીચાર કરનાર નહી તેવાની.

જેમણે ભારતવર્ષનો પ્રાચીન જૈન ઇતિહાસ વાંચ્યો છે અને જેમણે ભારતના પ્રાચીન જૈન ચરિત્રોનું નિદિધ્યાસન કર્યું છે, તેઓ પ્રાચીન સમયના દાનવીર શ્રાવક વીરોની કીર્ત્તિ સારી પેઠે જાણે છે અને તેથી તેઓ પોતાના તે પ્રતાપશાલી પૂર્વજોને પ્રીતિથી પુષ્પાંજલી અર્પણ કરવા આગળ વધશે. પ્રાચીન પ્રભાવિક જૈન ધર્મવીરોની કીર્ત્તિ કેવળ નવીન ચૈત્યરચના અને બારવ્રત લેવામાંજ માત્ર સમાપ્ત થતી નથી. શુદ્ધ દેવ, ધર્મ અને ગુરૂની ઉપાસના કરી સાત ક્ષેત્રોમાં મહાન્ દાનેશ્વરી થઇ તેમની ધર્મ વીરતાનો અંત આવી રહ્યો નથી; પરંતુ તે ઉપરાંત ઉચ્ચ જ્ઞાન, સત્યવર્ત્તન, અને ઉપકારશીલતા, દયાળુતા આદિ ગુણોને માટે પણ તેઓ આજ સુધી સકળ ભૂમંડળમાં પ્રતિષ્ઠા પામ્યાં છે તેથી તેમના ઉજ્વલ ચરિત્રો અદ્યપિ ભારતવર્ષમાં ગવાય છે.

પૂર્વ કાલે જૈન ગૃહસ્થવીરો શ્રીવીર ધર્મની વિજય પતાકા ફરકાવી રહ્યા હતા જે વખતે ચીન દેશનો પ્રસિદ્ધ પરિવ્રાજક હુએનસંગ ભારતવર્ષની મુસાફરી કરવા નીકલેલો ત્યારે તેણે કેટલાએક બૌદ્ધ ગુરૂઓની સાથે જૈનગુરૂઓની પણ મુલાકાત લીધી હતી. તે મહાન્ જૈનગુરૂઓના ઉપદેશથી કેટલાએક જૈનદાનવીર ગૃહસ્થોના પ્રસંગમાં પણ તે આવ્યો હતો. ઇતિહાસ લખે છે કે, જૈન દાનવીરોના પરોપકારી ધર્મકાર્યો જોઈ તે ચીનનો પરિવ્રાજક હુએનસંગ ચકિત થઇ ગયો હતો. અને બૌદ્ધ અને જૈન મહાત્માઓની ચરણ છાયામાં બેસી ભારતવાસીઓની અપૂર્વ વિદ્યાનું શિક્ષણ લેવાની તેની ઇચ્છા થઇ આવી હતી. એક સ્થળે તે મહાપુરૂષે જૈનદાનવીરોની મહાન દાનશાળા અવલોકી હતી. કે જે શાલામાં આશ્રયહીન, દુઃખી, અપંગ, પિતૃહીન, માતૃહીન તથા નીર્ધન માણસોને બોલાવવામાં આવતા હતા.

સાંપ્રતકાળે આ દાનધર્મનું સ્વરૂપ કયાંઇ પણ જોવામાં આવતું નથી. અનેક દુઃખી, નિરાશ્રીત, સાધન વગરના જૈનો રખડે છે, રીબાય છે, અને અનેક જાતના કષ્ટો ભોગવે છે. શિક્ષણ વગર અજ્ઞાની રહી જાય છે, છતાં પણ કોઇ શ્રીમાન્ તેમની સામે ઉત્સાહથી અવલોકતો નથી. એક તરફ હજારોના કીર્ત્તિદાન કરવામાં આવે છે. મોટા આડંબરવાલા પ્રસંગો ઉજવવામાં આવે છે અને સામ્રાજ્યની સેવામાં આગળ પડતો ભાગ લેવા આતુર રહે છે (લાખો અર્પી દેવામાં આવે છે.) ત્યારે બીજી તરફ ઉચ્ચ કેળવણી, કલા કૌશલ્ય અને ઉદ્યોગના સાધનો પ્રજાવર્ગને મેલવી આપવામાં ઉપેક્ષા બેદરકારી રાખવામાંઆવે છે.એજ આ પાંચમા આરાનું સ્વરૂપ ઝલકે છે.

પ્રાચીન શ્રાવકોના વર્ત્તન તરફ જ્યારે અવલોકન કરીએ છીએ ત્યારે સાંપ્રતકાળની સ્થિતિ ઉપર ભારે ખેદ થયા વગર રહેતો નથી. તે પ્રાચિન મહાશયો

પોતાના જીવનના સર્વ પ્રકારોનું ચૈતન્ય ધર્મનેજ માનતા હતા અને સંઘસેવા કે સમાજસેવા એ ધર્મનું કેન્દ્રસ્થાન છે, એમ તેઓ સમજતા હતા. તેઓ ધર્મનું યથાર્થ શ્રવણ, મનન કે નિદિધ્યાસન એટલે સુધી કરતાં કે જેથી આચાર વિચારની પદ્ધતિનું સૂક્ષ્મ રહસ્ય તેમના સમજવામાં સારી રીતે આવી શકતું હતું, તેથી તે સમયે ધર્મને નામે અયોગ્ય પ્રવૃત્તિ ચાલી શકતી ન હતી તેમજ તે અયોગ્ય પ્રવૃત્તિને લઈને દંભ-માયા-છળ-મિથ્યા વ્હેમ, સ્વાર્થ ઢોંગના અંશો જરા પણ પ્રગટ થતા ન હતા. સાંપ્રતકાળે એ ઉચ્ચ ભાવનાની પૂરેપુરી મંદતા થઇ ગઇ છે. વર્ત્તમાન કાલના ગૃહસ્થ જૈનોના હૃદયમા ધર્મનુ યથાર્થ શ્રવણ, મનન કે નિદિધ્યાસન જોઇએ તેવું થતું નથી, તેથી પ્રજામા ચાલતી આચારવિચારની પદ્ધતિનું મલિન સ્વરૂપ તેમના સમજવામાં આવતું નથી. એટલે પ્રજાની ધાર્મિક અને વ્યવહારિક પ્રવૃત્તિનું અધઃપતન થતું જાય છે તેથી કરીને તીર્થરૂપ ગણાતા સંઘ રૂપી એક મહાન મેહેલના પાયા નબળા પડી ગયા છે, મિથ્યાત્વ રૂપી ઉધાઇ તેને લાગેલી છે. વ્હેમના જાલાઓ તેના સર્વ પ્રદેશમાં બાઝી ગયા છે.તેની દીવાલો ઉપર સ્વાર્થની ફાટો પડી ગઇ છે અને તેની સુંદર રચના ઉપર ઢોંગની મસના કાલા ડાઘા લાગી ગયા છે તે બાબત વીચારમાં લેતા પણ નથી.

પૂર્વના શ્રાવકો ચતુર્વિધ સંઘની શૃંખળાને અવિચ્છિન્ન અને સુદૃઢ રાખવાને માટે એકતાંની ગુંથણી એવી તો મજબુત રાખતા કે, કોઇ કાલે પણ એ શ્રૃંખલાને શિથિલ થવાનો પ્રસંગ આવતોજ નહીં. તેમની ભાવનામા સર્વ સમાજના સુખની સામગ્રી ઉદ્ભવતી હતી, તેમની વાણીનો વિલાસ વંચકતાથી તદન દૂર હતો. સ્વાર્થ-પરાયણતા અને કીર્તિ લોભ બીલકુલ નહોતો, પરંતુ પરસ્પર ઐક્ય, સ્નેહ, મમતા વધવાને માટેજ પ્રવૃત્તિ કરવાનો તેમનો સિદ્ધાંત હતો. સત્ય વાત ગ્રહણ કરવી એજ નિયમ અને જે રીતે એ સત્ય વાત સમજાય તેવોજ ઉપદેશ તથા જેવો ઉપદેશ તેવો આચાર એ સત્પુરૂષોનો મન, કર્મ, વાણી એક રાખવાનો સનાતન નિયમ તે ધર્મ વીશે સારી રીતે સાચવતા હતા. જે બુદ્ધિહીન કે કેવળ સ્વાર્થ પરાયણ લોક છે, તેના લક્ષમાં આ નિયમ કદાપિ આવતો નથી. સાંપ્રતકાલે જૈન ગૃહસ્થોમા તેવી ઉચ્ચ કોટીવાલા ગૃહસ્થો ભાગ્યેજ જોવામાં આવે છે. હાલમા ઘણાંઓના મન, કર્મ અને વાણીના રંગ વિવિધ જાતના દેખાય છે. કેટલાએકની દૃષ્ટિમાં સ્વાર્થનું અંધ-એટલું બધું પ્રસરેલું હોય છે, કે, જેથી તેઓ સત્યનું શુદ્ધ સ્વરૂપ જોઇ શકતા નથી. સત્યને વળગી રહેવામાં તેઓ મોટાઇ માનતા નથી પણ પોતે ગમે તેવા પ્રસંગમાં કહી દીધેલા વાક્યને વગર વિચારે વગળી રહેવામાં કે કદાગ્રહ કરવામાંજ અને પોતાનું ધાર્યું કરવામાં મોટાઇ સમજે છે. સાહસિક વૃત્તિ અને માનસિક બળ

ધરાવનારાની તો હાલ પૂરેપૂરી ખોટ આવી પડી છે. આથી સાંપ્રતકાલે શ્રાવકપણાનું શૌર્ય બતાવી શ્રી વીરધર્મના ગૌરવ સૂર્યને અધિક તેજસ્વી બનાવનારા તે પૂર્વજોનું અલ્પઅંશે પણ અનુકરણ કરવાની પૂરેપૂરી આવશ્યકતા છે. આધુનિક શ્રાવકોની પ્રવૃત્તિ જોવાથી દરેકને કહેવું પડશે કે, ચાલતી વિક્રમની શતાબ્દિમાં ખરા દાનેશ્વરી શ્રાવક વીરો અનેક થતાજ નથી. શ્રી વીર પ્રભુની વીરલીલાની જન્મભૂમિ ભારત વર્ષમાં કોઇ પણ સાચો શ્રાવક વીર કે જે સંઘ સેવાના મહાવ્રતથી આશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરી નાંખે તેવી પ્રવૃતિ કરનારો જૈન પુરૂષ પાકતો નથી. સંઘ સેવામાંજ જીવન અર્પનારૂં, જૈન સમાજમાં જીવન શક્તિ અને તેજસ્વિતાને ભરી દેનારૂં, અસાધારણ કાર્ય શક્તિનો પરિચય કરાવનારૂં અને સાધર્મીઓના દારિદ્રનો ઉચ્છેદ કરવા પુનઃ પુનઃ પ્રયત્ન કરનારૂં તે ખરૂં શ્રાવકત્વ હાલ કયાં છે? તે તો ઘોર અંધકારમાં ડુબી ગયું છે.

પ્રાચીન ગૃહસ્થ ધર્મવીરોના હૃદયમાં કોઇ શુદ્ધ શ્રદ્ધાની શીતળ છાયા પડતી હતી; તથાપિ તેમની શ્રદ્ધા અંધ શ્રદ્ધા ન હતી. જો કે ગુરૂના વચનો ઉપર સત્ય બુદ્ધિ રાખી તેમનું અવધારણ કરવું, તે શ્રદ્ધાનું લક્ષણ તેમને માન્ય હતું અને તેવી શ્રદ્ધાથી સત્ય વસ્તુની ઉપલબ્ધિ થાય છે; એમ તેઓ હૃદયથી માનતા હતા, તથાપિ સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરવામાં તેઓ સર્વદા તત્પર રહેતા હતા. ઉપદેશનું જે વાકય શ્રવણ માર્ગે આવે પણ તેને હૃદયના ઉંડા પ્રદેશમાં પોહોચાડી સ્થાન આપતાં તેઓ દીર્ઘ વિચાર કરતા હતા. તેથી કરીને કેટલીવાર ગુરૂઓના વ્યાખ્યાનોમાં ઉહાપોહ થવાના અનેક પ્રસંગો પ્રાચીન ચરિત્રોમાં જોવામાં આવે છે.

સાંપ્રતકાળે એ પૂર્વ શ્રદ્ધાનું સ્વરૂપ બદલાઇ ગયું છે. કોઇનામાં શ્રદ્ધાનો તદન અભાવ જોવામાં આવે છે તો કોઇનામાં અંધ શ્રદ્ધા દેખાય છે. વળી કોઇ કોઈ વ્યક્તિમાં તો કત્રિમ શ્રદ્ધાનો આભાસ પણ વિલોકાય છે. તે સર્વમાં અંધ શ્રદ્ધા વધારે હાનિ કરે છે. આંખો મીચીને, બુદ્ધિને શૂન્ય કરી નાંખીને, કાંઇ પણ જોયા કે વિચાર્યા વિના જે એકજ વાત પકડાઇ તેને વળગી રહેવું, એ અંધ શ્રદ્ધા કહેવાય છે, એ શ્રદ્ધાથી સત્ય વસ્તુની ઉપલબ્ધિ થતી નથી. એવી શ્રદ્ધાથી તો દુરાગ્રહ, હઠ, અને નકામી નકામી વહેમની કુટેવોનીજ વૃદ્ધિ થાય છે, એવી કુટેવોનું બીજ હૃદયનો સંકોચ અને મનનું સાંકડાપણું એ છે. જે વર્તમાન કાલે જૈન પ્રજામાં ઘણે સ્થાને જોવામાં આવે છે, આ અંધ શ્રદ્ધાને લઇને જૈન પ્રજા હાલ અનેક કડવા અનુભવ કરે છે. કર્ત્તવ્યના ખરા માર્ગને છોડી ઉન્માર્ગે ચાલે છે; તેથી તેમનામાં અધમતાને અર્પનારા રીવાજોએ મોટો પગ પેસારો કર્યો છે અને સર્વત્ર અનુચિત પ્રવૃત્તિનો પવન ફુંકાવા લાગ્યો છે. જો આ પ્રમાણે અંધ શ્રદ્ધાનો પ્રવાહ અવિચ્છિન્ન

ચાલ્યા શકશે તો શ્રાવક પ્રજાની ઉન્નતિનું શિખર જે કાંઇ પણ ભવિષ્યની આશા ઉપર ટકી રહ્યું છે, તેનો વિનાશ થવા વખત આવે એટલુંજ નહીં પણ જેઓએ બુદ્ધિના ચમત્કારી પ્રભાવથી આ ભારતના વિશાળ પ્રદેશમાં જૈન મતની મહાન્ પ્રતિષ્ઠા પાડી છે અને જેઓએદયા ધર્મની પ્રરુપણા કરી સર્વ સમાજને એક સ્થાનમા ઉભા રાખી ભ્રાતૃભાવથી આલિંગન કરાવવાનો મહાન્ ઉપદેશ આપેલો છે, તેવા પ્રાચીન જૈન મહાત્માઓની ઉજ્વલ કીર્ત્તિને કલંક લાગ્ય વગર રહેશે નહીં માટે તેવી અંધ શ્રદ્ધાથી મુક્ત થવાથીજ આપણી ગૌરવતા વધતી જશે.

પૂર્વકાલે ગૃહવાસની શીતળ છાયામાં રહી ગૃહસ્થ ધર્મના પૂર્ણ અધિકારી બનવા માટે નીતિમય ચારિત્રનું સંપૂર્ણ શિક્ષણ લેવામાં આવતું હતું. નીતિમય ચારિત્ર કોયું, નીતિમય ચારિત્રનાં શાં લક્ષણ, અને નીતિમય ચારિત્રની રક્ષા શાથી, એ ઇત્યાદિ પ્રશ્નો ગૃહસ્થ વર્ગમાં વારંવાર ચર્ચાતા હતા. માણસના નીતિમય ચારિત્ર ઉપર સહવાસ અને સંસર્ગની ઘણી અસર થાય છે એ વાતને તેઓ સંપૂર્ણ રીતે સત્ય માનતા હતા. અને નીતિ એ મનુષ્યના વ્યવહાર નાવને દોરનાર ધ્રુવ છે, એમ તેઓ નિશ્ચયથી સમજતા હતા. આથી તેમના વ્યવહારની શુદ્ધિ ભારત વર્ષમાં સર્વોત્કૃષ્ઠ ગણાતી હતી અને તે બાબને લઇને તેઓ સમગ્ર વિશ્વજનના પુર્ણ વિશ્વાસપાત્ર બનતા હતા. વર્ત્તમાન કાલે એ નીતિમય ચારિત્રનો-પ્રકાશ તદન ઓછો થતો જાય છે. ઉત્તમ પ્રકારની શ્રીમંતાઇ પ્રાપ્ત થવા છતાં અને ઉપકાર કરવાના સર્વ સાધનો ઉપસ્થિત થયાં છતાં તેવા પ્રસંગોમાં અનેક જાતની વિચિત્રતા કરવામાં આવે છે. કૃત્રિમ ભાવ, આડંબર, કપટ ભરેલો વિવેક, મીઠાશ અને શુષ્ક વાણી વિલાસના મલિન જલમાં આધુનિક ગૃહસ્થો પોતાના નીતિમય ચારિત્રને ઝબોળી દે છે. પરંતુ છેવટ કૃત્રિમ ભાવનાનું સ્વરૂપ ઉઘાડયું પડયાવગર રહેતું નથી. પુર્વના નીતિમય ચારિત્રવાલા શ્રાવકો જેઓએ સ્વતંત્ર, સ્વપ્રમાણ, દીર્ધદર્શી. સર્વપ્રેમી, એકમાર્ગી આનંદ અને પ્રમાણિક કર્ત્તવ્યને માર્ગે ચાલી સમાજની મર્યાદા બાંધી છે, તેમના શ્રાવકપણાને માટે ભારત વર્ષની સર્વ આર્યપ્રજા અદ્યાપિ મગરૂરી ધરાવે છે અને આર્હત ધર્મના ગૃહસ્થાવાસને સંપુર્ણ ધન્યવાદ આપે છે. તેમનો એ ગૃહાવાસ સ્વર્ગિય સુખનું સ્થાન હતો; તેમના ગૃહાંગણામાં નીતિની કલ્પલતા પલ્લવિત થઇને રહેતી હતી કે જે કલ્પલતાને હમેશાં પ્રમાણિકતા રૂપી જલધારાનું સિંચન કરવામાં આવતું હતું. જેના મધુરફલનો સ્વાદ તે ધર્મવીરો આનંદ પૂર્વક અનુભવતા હતા

સાંપ્રતકાલે એ ગૃહાવાસની સ્થિતિ બદલાઇ ગઇ છે. જે ગૃહાવાસ સ્વર્ગીય શોભાનો અધિકારી છે, તે ગૃહાવાસ ઉપર આજે નારકી ભૂમિની મલિન છાયા

પડવા લાગી છે. જેનું આંગણું નીતિની કલ્પલતાનું અધિકારી છે તેમાં આજે અનીતિ, અપ્રમાણિકતા, છળ, કપટ, અનાચાર, ધૂર્તતા, આડંબર અને કૃત્રિમ ભાવરૂપી ઝાંખરાઓ ઊગીનીકળ્યા છે, તેની આસપાસ સ્વાર્થ, દ્વેષ અને કુસંપના કાંટાળા થોર ઊગ્યા છે અને તેની કટુવાસની હવા તે ગૃહવાસની ભૂમિની ચારે તરફ પ્રસરી રહી છે. આ ઉપરથી અમારૂં એમ કહેવું નથી કે અત્યારથી તમામ ખરાબજ છે, પરંતુ અવનતિ થતી જતી સ્થિતિને ઉન્નતિ કરવા માટે વર્તમાન સમયનું માત્ર દિગ્દર્શન છે તેમાંથી જેટલું અયોગ્ય હોય તેને દૂર કરવાનું છે.

આ પ્રમાણે પ્રાચિન અને આધુનિક શ્રાવકોની સ્થિતિના વિચાર કરવાથી સર્વ કોઇ પણ સહૃદય અને સુવિચારક જૈનને લાગી આવશે કે, અધુનિક જૈન સમાજની અંદર ઘણી સુધારણા કરવાની જરૂર છે. સાંપ્રતકાલના જૈન સમાજે પોતાની પુર્વ સ્થિતિના વિચાર કરવો જોઈએ. પોતે તેજ પુર્વજોના સંતાનો છે એ વાત ભુલી જવી ન જોઇએ. જે પુર્વ પુરૂષો અપુર્વ ધર્મબળ, અનુપમ સાહસ, અલૌકિક શક્તિ અને અટલ ઔદાર્ય તથા તેજસ્વીતા બતાવી આ ભારત મંડળ ઉપર પ્રકાશિત થઇ જીવનની અંત્યદશામાં દેવભુમિના સેવક બન્યા છે. જેઓના ઉપકારી કામો અલૌકિક ભાવથી ભરેલા હતા, જેઓની શક્તિઓ અને ગતિને રોકવાને અન્ય આર્યપ્રજા સમર્થ થઈ નથી, જેઓ અપુર્વ સામર્થ્ય અને દૃઢ નિશ્ચયના બળથી પોતાની મહાન સાધનાની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકયા છે, જેઓ અનેક વિઘ્નો અને અનેક વિપત્તિઓ આવી પડયા છતાં પોતાનો ધર્મ વાલી શકયા છે અને સમસ્ત ભારતમાં જેમની મહાશકિતની હાક વાગી રહી છે, તેવા પુર્વ શ્રાવકવીરોનાસંતાનો એ હવે વિચારવું જોઇએ કે, સાંપ્રતકાલે આપણે કેવી દશામાં આવતા જઇએ છીએ. આપણાં પુર્વજોની અને આપણી સ્થિતિ વચ્ચે હાલ કેટલું બધું અંતર છે? દિવ્ય કલ્પવૃક્ષની શાખાઓ ઉપર કટુફલના લુમખાઓ થાય, એ કેટલું બધું હાસ્યાસ્પદ અને લજ્જાસ્પદ કહેવાય? તેનો વિચાર કરી આધુનિક અવનતિ વધારે થતી અટકાવવાની જરૂર છે.

પ્રકીર્ણ.

ભાદરવા શુદી ૧૪ ના દિવસે સાગર ગચ્છના ઉપાશ્રયમાં શ્રી સંઘ એકઠો થયો હતો. જે વખતે પૂજ્યપાદ શ્રીમાન્ હંસવિજયજી મહારાજે જૈનોના વ્યવહાર સુધરવા માટે સગરચક્રવૃર્તિનું દ્રષ્ટાંત આપી, તેના સાઠહજાર પુત્રોના એકી સાથે પંચત્વ પામ્યા, તે વખતે સગરચક્રવૃર્તિએ રાખેલી ધૈર્યતા શાંતિ, વગેરે ઉપદેશથી જણાવ્યું હતું જેથી તેવા કોઇ પ્રસંગે શોક નહીં કરવા જેમ બને તેમ ઓછો કરવા

જણાવ્યું હતું. કમનશીબે જેમને ત્યાં પુરૂષનું મરણ થયું હોય તેમની વિધવા સ્ત્રીને ઘણા લાંબા વખત સુધી ઘરમાં રહેવું પડતુ હોવાથી દેવ-દર્શન ઉપદેશ શ્રવણથી વંચીત રહેવું થતું હોવાથી વિધવા સ્ત્રીઓ ત્રણથી પાચ મહીના સુધી ઘરમાં રહેવું (ખુણે રહેવું) સાથે મરણ પ્રસંગે રસ્તા વચ્ચે રોવા કુટવાનો રિવાજ છે તે બંધ કરવામાં આવ્યો. વગેરે બાબતનો બંદોબસ્ત પાટણના સંઘે કર્યો હતો તે ધારાનો ભંગ કરનાર પાસેથી સવા રૂપૈયો પાંજરપોળમા લેવો તેવો નિયમ ઠરાવ્યો હતો.

ગ્રંથાવલોકન.

---

૧ શ્રી હંસવિજયજી જૈન ફ્રી લાઇબ્રેરીનો ચતુર્થ વાર્ષિક રિપોર્ટ (વડોદરા)

આ લાઇબ્રેરીના ઉત્પાદક જૈનો હોવા છતા વડોદરાની સમગ્ર પ્રજાને તેના ધારા ધોરણને અનુસરી વાંચનનો લાભ આપે છે. તે એવા જાહેર રસ્તા ઉપર આવેલ છે કે જેથી સર્વ કોઇ લાભ લઇ શકે, દિવસાનુદિવસ તેની વૃદ્ધિ થતી જોવામા આવે છે અને લાભ પણ લેવાય છે એમ તેના આ રીપોર્ટ વાંચતાં માલમ પડે છે. આ રીપોર્ટમાં "લાઇબ્રેરીનો પ્રચાર કેવા પ્રકારે હોવો જોઇએ" એ નામનો એક નિબંધ શ્રીમાન્ કૃપાળુ મુનિરાજ શ્રી હંસવિજયજી મહારાજના શિષ્ય મુનિરાજ શ્રી કર્પૂરવિજયજીનો છે તે ખાસ વાચવા જેવો છે.

એકંદર રીતે આ સંસ્થાનો વહીવટ સંતોષકારક છે અમો તેની આબાદી ઇચ્છીએ છીએ

૨ એકસો પાંત્રીશ આંકની ચોપડી.

ઉપરની બુક અભિપ્રાય માટે અમોને ભેટ મળેલ છે. તેના પ્રસિદ્ધ કરનાર સુરતના સુપ્રસિદ્ધ વૈદ્ય તિલકચંદ તારાચંદ શાહ છે કે જેઓ દેશી વૈદકશાસ્ત્રના સારા અભ્યાસી અને વૈદકનો ધંધો કરનાર સુરતના વતની છે પોતાના ધંધા સાથે અનેક હેન્ડબીલો દ્વારા આરોગ્યતા માટે અનેક વખત સુચનાઓ પરોપકાર અર્થે જનસમાજને પોતાના ખર્ચે કરે છે તેમણે આ બુક પ્રાચિન વિદ્યા સચવાઇ રહેવા માટે (નહીં કે વેચવા માટે) પ્રસિદ્ધ કરેલ છે તેમના આ પ્રયાસને અમો ધન્યવાદ આપીએ છીએ તેટલું જનહી પરંતુ વ્યાપારી તરીકે હિસાબ ગણિતમાં કુશળતા મેળવનાર માટે આ બુકમા આવેલ તમામ આંકો શરૂઆતથી બાળપણથી શીખવાની જરૂર છે કોઇ પણ લાઇબ્રેરીને માત્ર પાચ આના પોસ્ટના લઇ ભેટઆપવામાં આવે છે મળવાનું ઠે.—વૈદ તિલકચંદ તારાચંદ શાહ મહીધરપુર-સુરત.

૩ શ્રી રૈવત ગિરિ જૈન વિદ્યાશાળા તથા શ્રી આત્માનંદ જૈન લાઇબ્રેરીનો ત્રિવાર્ષિક રીપોર્ટ.

ઉપરોક્ત સંસ્થાનો સવિસ્તર સં. ૧૯૭૨ થી સં. ૧૯૭૫'ની શાલનો ત્રણ વર્ષનો રીપોર્ટ અભિપ્રાય માટે ભેટ મળેલો છે. જૈન શાળાનું સ્થાપન સં. ૧૯૪૪ માં થયેલ છતાં તે મંદ સ્થિતિ ભોગવે છે જેનો રીપોર્ટ સં. ૧૯૬૯ થી સં. ૧૯૭૧ સુધીનો બહાર પડેલો જણાવે છે. જૈન સ્ત્રીશાળા પણ ત્યાં છે જે જુદી ચાલે છે તેનો ખર્ચ તીર્થ રક્ષક પેઢીમાં ભંડારની પહોંચમાં તેનું ખાતું રાખેલ હોવાથી ત્યાંથી ખર્ચ ખાતે અપાય છે.

જૈનશાળામાં માત્ર ૧૫ પંદર વિદ્યાર્થીઓ લાભ લે છે જે બીલકુલ ત્યાંની જૈન કોમના પ્રમાણમાં બીલકુલ ઠીક નથી. આ શાળાના નિભાવ માટે પર્યુષણ પર્વના દિવસમાં ફાળો નાંખવામાં આવે છે. તેમજ યાત્રાળુઓ પાસેથી કાંઇક રકમ આવે છે.

ઉપરોક્ત લાઇબ્રેરી સં. ૧૯૭૨ ની શાલમાં મુનિરાજ શ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજ ત્યાં ચાતુર્માસ રહ્યા તે વખતે તેઓશ્રી ઉપદેશથી અત્રેના સંઘના અગ્રેસરોની ઇચ્છા થવાથી, ઉક્ત મુનિમહારાજના મુબારક હસ્તથી ખુલ્લી મુકવામાં આવી છે. આ લાઇબ્રેરીનો જન્મ થવાથી યાત્રાળુઓ સ્થાનિક જૈનો અને જૈનેતર બહુ સારા પ્રમાણમાં લાભ લે છે. આ પવિત્ર તીર્થ સ્થળમાં આ લાઇબ્રેરી તે પ્રથમ અને જરૂરીયાતવાળી વસ્તુ હોઇને તેનો સારા પ્રમાણમાં લાભ લેવાય તે બનવા જેવું છે, સાથે તેના કાર્યવાહકોને પણ તે માટે ધન્યવાદ ઘટે છે. જૈનશાળા માટે રીપોર્ટમાં કહેવામાં આવે છે કે ત્યાંના જૈન બંધુઓ પોતાના પુત્ર પુત્રીઓને ધાર્મિક જ્ઞાન આપવાને માટે દરકાર વગરના છે, જેથી આ સંસ્થા કાર્યવાહકો તેમને લાભ લેવા વિનંતિ કરે છે, અમોપણ ત્યાંના જૈન બંધુઓને સુચના કરીયે છીએ કે મનુષ્ય જીવન ખરેખરે ધાર્મિક જીવન સિવાય શુન્ય છે જેથી દરેક જૈનોએ પોતાના બાળકોને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવુંજ જોઈએ આ શાળાને કાયમના નિભાવ માટે સારી આવક તેમજ સ્થાયી રકમની જરૂર છે. આવા પરમ પવિત્ર તીર્થ જે કે પવિત્ર શત્રુંજયની એક ટુંક છે તે સ્થળે ઘણા યાત્રાળુ બંધુઓ આવતા છતાં આ ખાતા ઉપર કેમ દૃષ્ટિ કરતાં નથી તે અજાયબી ભરેલું છે. અમો દરેક જૈન બંધુઓને આ પવિત્ર ગિરનારજી તીર્થ ઉપર આવેલ ત્રણે સંસ્થાને આર્થિક મદદ આપવાને ભલામણ કરીયે છીયે સાથે શેઠ શ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના કાર્યવાહકોને નમ્ર સુચના છે કે ત્યાં પણ તીર્થની પેઢી હોવાથી તે ત્રણે ખાતા સારી સ્થિતિએ પહોંચે તેટલી મદદ આપવાની જરૂર છે અમો તેની ઉન્નતિ ઇચ્છીયેછીયે.

૪. "શ્રીમાળી વાણીઓના જ્ઞાતિભેદ."

ઉપરનો ગ્રંથ અમોને અભિપ્રાય માટે ભેટ મળેલ છે. આ ગ્રંથ વણીક કોમની ઉત્પત્તિ માટે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ લખાયેલો છે. ઇતિહાસિક સપ્રમાણ આધારોથી સંશોધન થયેલી હકીકત ઘણે ભાગે સત્ય મનાય છે. આ ગ્રંથ લખવાનો હેતુ લાડવા શ્રીમાળી વણીક કોમ સામે થતા આક્ષેપો દૂર કરી તે પણ શ્રીમાળીના પેટા વિભાગ તરીકે બતાવવાનો છે. છતાં પણ લેખક અને પ્રકાશકે અનેક પ્રમાણોથી વણીક જ્ઞાતિઓની પરિસ્થિતિ ઉપર પ્રકાશ સારો પાડયો છે. વૃદ્ધ શાખા-લઘુ શાખા તેજ દશા વીશા શ્રીમાલી જ્ઞાતિઓ છે એમ આ ગ્રંથમા અનુમાનોથી જણાવવામાં આવે છે. તે અનુમાન માટે બીજા પ્રાચીન લેખો ગ્રંથો વગેરેના વધારે પુરાવાની જરૂર છે. લાડવા શ્રીમાળીની ઉત્પત્તિ દશા વીશામાંથી થઇ છે તેઓ લાટ દેશમાંથી આવેલ જેથી લાડવા શ્રીમાળી કહેવાય છે. તેમ બીજા વર્ણમાંથી બનેલી નથી એ શ્રીમાળી કોમના છે તે હકીકત શીલાલેખોના પ્રમાણો આપી આ ગ્રંથમાં સિદ્ધ કરવામાં આવી છે. તો તેની સાથે ખાવા ખવરાવવા અને વધારામાં કહીયે તો એક ધર્મ પાળનાર તરીકે દીકરી લેવા દેવા સંબંધ કરવો ત અયોગ્ય નથી. જુદા જુદા જ્ઞાતિભેદોને લઇ વ્યવહાર એક બીજાનો બંધ થવાને લઈને નાની નાની જ્ઞાતિઓને ઘણી હાની થઇ છે તે આ જમાનામાં ચાલી શકે તેવું નથી. જેથી એક ધર્મ પાળનાર શ્રીમાળી, ઓશવાળ, પોરવાડ વગેરે ગમે તે વણીક કોમ હોય તેની ઐક્યતા વધારામાં (તે મળી જવામાંજ) ધર્મની, કોમની, દેશની આબાદિ છે.

આ ગ્રંથના લેખક વીશા દશાશ્રીમાળી જ્ઞાતિઓને નાશના મોઢામાંથી ઉગારવા માટે વિધવા વિવાહનો ચાલ કરવાની (બંન્ને જ્ઞાતિઓને) સુચના કરે છે, પરંતુ અમે તે વાત માની શકતાજ નથી. જ્ઞાતિઓની હાનિ અટકાવવા માટે તો એક ધર્મ પાળનારી વણીક કોઇપણ જ્ઞાતિ એકઠી મળી જાય, ખાવા ખવરાવવા દીકરી લેવા દેવાનો વ્યવહાર શરૂ કરી દે, કન્યાવિક્રય, બાળલગ્ન, વૃદ્ધાવિવાહ વગેરે અટકાવે વ્યવહારિક રીત રીવાજ વગેરેમાંથી ખર્ચો ઓછો કરી નાંખે, સંપ રાખે અને જ્ઞાતિમાંથી ગરીબાઇ દુર કરવા ઉપાયો યોજે અને દરેક જ્ઞાતિ બંધુની ઉન્નતિ કેમ થાય તેને માટે કાળજી રાખે તોજ હાનિ થતી અટકે, સિવાય બીજા ઉપાયો હોઇ શકેજ નહીં. સાંસારિક (વ્યવહારના) બંધારણો જેમ સરલ, ઉદાર, ઓછા ખરચાળ તેમ તેમ જ્ઞાતિઓ લાંબા કાળ સુધી ટકી શકે છે. જેથી જ્ઞાતિઓની હાનિ થતી અટકાવવા ઉપરના ઉપાયો યોગ્ય છે એમ અમારો અભિપ્રાય છે.

ધર્મ સાધન કરવામાં ઢીલ કરવી જોઈએ નહિ.

(લેખક-સદ્‌ગુણાનુરાગી મુનિશ્રી કર્પુરવિજયજી મહારાજ)

ધર્મનાજ પ્રભાવથી સુખ સંપદા, માન પ્રતિષ્ઠા અને સ્વામીત્વાદિ પ્રાપ્ત થયાં છતાં એજ ધર્મનો જે લોપ કરે છે તે પાપી એવા સ્વામીદ્રોહીનું શ્રેય શી રીતે થઇ શકશે ? ધર્મદ્રોહી મહાપાપી છે, તેથી તેનું શ્રેય-કલ્યાણ થઇ નજ શકે એ ચોક્કસ સમજી રાખવું. પવિત્ર ભાવ સહિત નિઃસ્વાર્થપણે તુચ્છ એવા વિષય સુખની સ્પૃહા રાખ્યા વગર) જે સર્વજ્ઞ પ્રભુએ ફરમાવ્યા મુજબ દાન, શીલ અને તપ પ્રમુખ જે સત્કરણીય કરે છે તે ધર્મ કરણીજ જીવને દુર્ગતિમાં પડતો અટકાવી સદ્દગતિમાં જોડી શકે છે, ઉદારભાવથી કરેલો-સેવેલો દાનાદિ ધર્મ જીવને કલ્પવૃક્ષની પેરે ફળે છે. જ્યાં સુધી આ શરીર સ્વસ્થ-રોગરહિત નિરોગી છે, અર્થાત્ જ્યાંસુધી અનેક પ્રકારના વ્યાધીઓ પ્રગટ થયા નથી; જ્યાંસુધી જરા-વૃદ્ધઅવસ્થા આવી પહોંચી નથી-દૂર છે, જ્યાંસુધી પાંચે ઇન્દ્રિયોની શક્તિ અસ્ખલિત છે અર્થાત્ તે પોતાના કામ કરવા પાવર્ધી-બળવાન છે, અને જ્યાંસુધી આયુષ્ય પણ ખુટયું સમાપ્ત થયું નથી ત્યાંસુધીમાં બુદ્ધિવાન્ પુરૂષે આત્મકલ્યાણ કરીલેવા મહાન પ્રયત્ન સેવવો યુક્ત છે. કેમકે પોતાનું ઘર બળવા લાગ્યા પછી કુવો ખોદવા ઉધમ કરવો તે શા કામનો ? તે તો જ્યાં સુધીમાં જરા આવી પીડા ઉપજાવે નહિ, વ્યાધિ પડે નહિ અને ઇંદ્રિયો ક્ષીણ થઇ જાય નહિ, ત્યાંસુધીમાંજ સાવચેત થઇને ધર્મ સાધન કરી લેવું યુક્ત છે. તેમ છતાં જો ઢીલ કરવામાં આવશે, તો જ્યારે કાળ ઓચિંતો આવી ઝડપ પકડશે ત્યારે મનના બધાય મનોરથ મનમાંજ રહી જશે. પરભવ જતાં સહાય ભૂત સંબળ (ભાતું) ફક્ત ધર્મજ છે. એમ સમજી ધર્મસાધન કરી લેવામાં ઢીલ ગફલત કરવી જોઇએ નહીં.

સદ્‌વિદ્યા.

(લેખક-સદ્‌ગુણાનુરાગી મુનિશ્રી કર્પુરવિજયજી મહારાજ)

જીવ અજીવાદિ વસ્તુને યથાર્થગતે એટલે તે જેવા રૂપમાં હોય તેવા રૂપમાં જેથી સમજાય તે ખરી વિદ્યા જાણવી, અને અનિત્ય, અશુચિ અને અને અનાત્મીય (પરજડ) વસ્તુને નિત્ય શુચિ અને આપકી સમજવી તે અવિદ્યા જાણવી. વિદ્યા કળા કૌશલ્યથી આત્માની વિવિધ શક્તિઓ વિકસીત થાય છે અને તેથી અન્ય અજ્ઞજનો ગમે તેવા શારિરીક બળથી જે કામ કરી શકતા નથી તે વિદ્વાન

જનો ફૂડા કળાબળથી સહેજે કરી શકે છે. વિદ્યાનો પ્રભાવ બહુ અલૌકિક છે, એમ આપણે પ્રગટ જોઈએ છીએ. યત: વિદ્યા એ મનુષ્યોનું ખરેખર ઝળકી રહેલું આંતર તેજ છે અને ઘણુંજ ગુપ્ત ધન છે. વિદ્યા વળી ભોગ, યશ અને સુખકારી છે. વિદ્યા ગુરૂનો પણ ગુરૂ છે. વિદેશગમન પ્રસંગે વિદ્યા બંધુજન સમાન છે. વિદ્યા શ્રેષ્ટ દેવતા સમાન છે. વળી જેમ વિદ્યા રાજાઓમાં પૂજાય છે. તેમ ધન પૂજાતું નથી, માટે વિદ્યા રહિત મનુષ્યને પશુ તુલ્ય સમજવો. વિદ્યા એજ ખરેખરૂં ભૂષણુ છે. બાજુબંધ કે ચંદ્રજેવા ઉજવળ મોતીના હાર, સ્નાન વિલેપન, પુષ્પ કે સુશોભિત કેશો પુરૂષને વિભૂષિત કરતા નથી. કેવળ એક ઉદાર વાણીજ પુરૂષને શોભાવે છે. બીજાં બધાં ભૂષણો સદાય ક્ષીણુ થઇ જાય છે. પરંતુ ઉદાર વાણીરૂપ ભૂષણુ કાયમ રહે છે. “ વિદ્યારૂપ આંતર ધનને કોઇ ચોર ચોરી શકતો નથી, જે સદાય કંઇને કંઇ સુખની પોષણા કરે છે, અર્થીજનોને અપાતું છતાં સદા ઘણી વૃદ્ધિને પામે છે અને કદાપિ તેનો વિનાશ થવા પામતો નથી. એવું આંતર ધન જેમની પાસે છે, તેમની સાથે કોણુ સ્પર્ધા કરી શકે ? જેને ચોર ચોરી શકે નહિ, રાજા દંડી શકે નહિ, અને ભાઇ ભાગ પડાવી શકે નહિ તેમજ જે ભાર પણુ કરે નહિ અને અર્થીજનોને આપ્યે છતે ખૂટે નહિ, પણુ ઉલટું વધતુંજ જાય એવું વિદ્યારૂપ ધન સર્વ પ્રકારનાં ધન કરતાં પ્રધાન ધન છે, અને તેથીજ ખરા સુખના અર્થીજનોએ આદરવા યોગ્ય છે. ઇતિશમ્—

વિતરાગ કથિત પવિત્ર ધર્મનું સેવન તું જલદી કરી લે.

(લેખક—સદ્દગુણાનુરાગી મુનિશ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજ.)

આ દુનીયામાં દેખાતી સુખસંપદા જળમાં ઉઠતા તરંગની જેવી અસ્થિર છે. તે જોતજોતામાં હતી ન હતી થઇ જાય છે; યૌવન પણુ પતંગીયા રંગની પેરે જલ્દી જતું રહે છે. ટકી રહેતું નથી; અને આયુષ્ય શરદ્દરૂતુનાં વાદળની જેમ ક્ષણુમાં વિલાય જાય છે; તો પછી આ દેખાતી જડવસ્તુની માયામાં નકામા શામાટે મુંઝાય રહેવું ? એવી નકામી મોહ–માયાને, તજી જીનેશ્વર પ્રભુએ પ્રકાશેલા પવિત્ર ધર્મનું સેવન કરો. અહિંસા, સંયમ અને તપલક્ષણુ ધર્મ જગતમાં પરમ ઉત્કૃષ્ટમંગળરૂપ વર્તે છે. તેવા પવિત્ર ધર્મમાં જેનું મન સદાય વર્તે છે તેને મહાન્ ઇન્દ્રાદિક દેવતાઓ પણુ નમસ્કાર કરે છે. નિજગુણુની રક્ષા અને પુષ્ટિ થાય એવી નિપુણુ દયા, વિષય કષાયાદિ કર્મ હેતુઓનો નિરોધ (આત્મનિગ્રહ), અને પુરાણા કર્મમળને ગાળી નાંખે એવો સમર્થ બાહ્ય અભ્યંતર તપ એજ સંક્ષેપથી પવિત્ર ધર્મનું ખાસ

લક્ષણ છે. શુદ્ધ સ્ફટિકરત્ન સમાન નિર્મળ-નિષ્કષાય આત્મસ્વભાવ પ્રગટ કરવા માટેજ ઉપર કહેલા પવિત્ર ધર્મ સેવન કરવાનું કહ્યું છે. પરંતુ મુગ્ધજનો કલ્પિત સુખમાં મુંઝાઇ પ્રમાદવશ થઇ ધર્મ સેવન કરતા નથી. બાવના ચંદનને બાળી તેની ભસ્મ શરીરે ચોળવા જેવું જીવોનું દ્રશ્ય સુખ છે. જુઓ કે-મનુષ્યોનું આયુષ્ય બહુ તો સો વર્ષનું પરિમિતઃ લેખાય તેમાનું અર્ધ રાત્રીમાં પસાર થાય. વીતી જાય; બીજું અર્ધ બાલત્વ અને વૃદ્ધત્વમા ચાલ્યું જાય. બાકીનું વિવિધ વ્યાધિ અને વિયોગાદિ દુઃખવાળું, પર સેવાદિવડે પૂરૂં કરાય છે. એ રીતે જળતરંગ જેવા ચંચળ જીવિત વિષે પ્રાણીયોને (ખરૂં) સુખ કયાંથી હોય ? ફક્ત જે કોઇ સાવધાનપણે પવિત્ર ધર્મનું સેવન કરી લે છે, તેઓજ ખરા વાસ્તવિક સુખને મેળવી શકે છે, અને તેમ કરીનેજ સ્વમાનવ ભવાદિક દુર્લભ સામગ્રીને સફળ કરી શકે છે.

ઇતિશમ્—

ઉત્તમ શીલ.

(વિઠ્ઠલદાસ મૂ. શાહ.)

" शीलं परं भूषणम् "

જીવન-સંગ્રામમાં વિજય પ્રાપ્ત કરવા માટે જેટલા સાધનોની આવશ્યક્તા છે, તે સર્વમાં ઉત્તમ શીલનું સ્થાન અત્યંત ઉંચું છે. એટલુંજ નહિ, બલ્કે એમ કહેવામાં જરા પણ અત્યોક્તિ નથી કે વિજયપ્રાપ્તિ માટે બુદ્ધિમત્તા, તથા ધન-સંપત્તિ કરતાં ઉત્તમ શીલની અધિક આવશ્યક્તા છે. ઘણે ભાગે જોવામાં આવે છે કે સંપત્તિમાન તથા સુશિક્ષિત મનુષ્યો પણ ઉત્તમ શીલના અભાવે પોતાની ઉદ્દંડ વૃત્તિને લઇને અપમાનિત અને પાયમાલ બને છે, અને ધનહીન તથા અલ્પ શિક્ષિત મનુષ્ય શીલવાન હોવાથી સમાજમા પૂજ્ય મનાય છે. જે મનુષ્યમા ઉત્તમ શીલ હોય છે; તેને પોતાના વિષયમા બીજા લોકો તરફથી સિફારસની આવશ્યક્તા હોવી નથી, કેમકે તેની સિફારશ કરનાર તેનું પોતાનું શીલ છે. વિદેશ-યાત્રામાં તેમજ અપરિચિત મનુષ્યોમાં મનુષ્યને સૌથી શ્રેષ્ઠ સહાય કરનાર કેવળ તેનું શીલજ થઇ શકે છે. હમેશાં આપણા જોવામાં આવે છે કે કોઇ મનુષ્ય ગમે તેટલો તે ઉચ્ચ ઉદ્દેશયુક્ત હોય અને સમ્યક્ રીતે શિક્ષિત હોય તો પણ જ્યારે કોઇ સમાજમાં અસભ્યતાનું આચરણ કરવા લાગે છે, ત્યારે સર્વ લોકો તેવા મનુષ્યની સંગતિનો ત્યાગ કરવાનુંજ વધારે પસંદ કરે છે.

અમુક મનુષ્ય કેવો છે તે તેનાં વચનો અથવા કાર્યો ઉપરથી જાણી શકાતું નથી. તે જાણવા માટે એટલું જોવું જોઇએ કે તે મનુષ્ય કોઇ પણ કાર્ય કયી રીતે

કરે છે. તે ઉપરથી તેનાં ચારિત્ર્યનું પૂર્ણરીતે ભાન થઇ શકે છે. કોઇ મનુષ્ય જ્યારે કાંઇ કહે છે અથવા કરે છે ત્યારે તેનાં વચનો અને કાર્યો ઉપરથી તેના આંતરિક અને સ્વાભાવિક ભાવનું આપોઆપ જ્ઞાન થાય છે. કોઇ મનુષ્યને દ્રવ્ય આપતી વેળાએ તેના તરફ જે સજ્જનતા બતાવવામાં આવેલી હોય છે તેનાથી તે જેટલો પ્રસન્નચિત્ત બને છે તેટલો તે અલ્પ ધન સંબંધી કૃપા બતાવવાથી નથી બનતો. જો કોઈ પણ માણસને કઠોર વચન કહીને કાંઇ દ્રવ્ય આપવામાં આવે છે તો તે કદિ પ્રસન્ન થતો નથી. આથી સ્પષ્ટ છે કે દ્રવ્ય આપવાની રીતથી તે જેટલો પ્રસન્ન અને કૃતજ્ઞ બને છે તેટલો તે દ્રવ્યથી બનતો નથી. એથી ઉલ્ટું એ પણ જોવામાં આવે છે કે જો કોઇ મનુષ્યની ઇચ્છા પૂર્ણ ન કરી શકાય એમ હોય અને આપણે તેને નમ્રતાપૂર્વક ના કહીએ તો તેને કદિ પણ ખોટું લાગતું નથી.

શીલવાન મનુષ્યોમાં એક વિશેષ ગુણ એ રહેલો છે કે તેઓ પોતે પ્રફુલ્લિત રહે છે અને પોતાના સાથીઓને પણ પ્રફુલ્લિત બનાવે છે. સામાન્ય વાત છે કે જો કોઇ બે મનુષ્યો કોઇ વાર્તા કહેવા બેસે અને બન્ને એકજ વાર્તા કહેતા હોય તો પણ સંભવિત છે કે તે બેમાં એકની શૈલી અધિક મનોરંજક અને ચિર્ત્તાકર્ષક માલૂમ પડશે અને બીજાની શૈલી નીરસ તથા આલસ્યજનક લાગશે. એનું કારણ એ છે કે એક મનુષ્ય એવી શૈલીથી કહેશે કે સઘળા સાંભળનાર મુગ્ધ બની જશે, પરંતુ બીજામાં એ વાતનો અભાવ જોવામાં આવશે. તાત્પર્ય એ છે કે ઉત્તમ શીલ કોઇપણ મનુષ્યને નાની-મોટી સઘળી વાતોમાં શીઘ્રતાથી સમાજપ્રિય બનાવી મૂકે છે.

નમ્રતા અને સહિષ્ણુતા શીલના પ્રધાન અંગ છે. ખરેખરો શીલવાન અને સત્પુરૂષ એજ છે કે જે બીજાના ન્હાના ન્હાના અપરાધો તરફ ઉદારતાપૂર્વક ક્ષમાદૃષ્ટિથી જુએ. જે માણસ બીજાના તુચ્છ અને ક્ષમ્ય દોષો તરફ ક્ષુબ્ધ અને ક્રુદ્ધ બની જાય છે તેણે એવી આશા કદી પણ ન રાખવી જોઇએ કે બીજા લોકો તેની ક્ષમ્ય ઉદ્દણ્ડતા તથા ઉચ્છૃંખલ વૃત્તિ તરફ ક્ષમાદૃષ્ટિથી જોશે. મનુષ્યસમાજ એક મોટો ન્યાયાધીશ છે. તેનામાં એટલું સામર્થ્ય તો અવશ્ય રહેલું છે કે તે છેવટે કોઇ પણ મનુષ્યની યોગ્યતાનો સાચો નિર્ણય કરી લે છે. એટલા માટે પ્રત્યેક મનુષ્યને માટે ઉચિત છે કે તેણે એવું આચરણ કદિ પણ ન કરવું જોઇએ કે જેથી અન્ય લોકોને એમ કહેવાની તક મળે કે તે માણુસ નીચ તથા સ્વાર્થવૃત્તિ પરાયણ છે. કેટલાક મનુષ્યો પોતાની વિદ્વત્તા યાને દ્રવ્યના ઘમંડથી અન્ય લોકો તરફ ઘૃણાયુક્ત દૃષ્ટિથી જુએ છે, પરંતુ તે તેઓની ભૂલ છે. આખરે તે માટે તેઓને પસ્તાવું પડે છે. બીજાની ગુપ્ત વાતો જાણવાનો યત્ન કરવો, જાણ્યા પછી તે વાતો પ્રકટ કરી દેવી, સંભાષણ કરતી વખતે પોતાનીજ પ્રશંસા કરવી, પોતાની બુદ્ધિમત્તા બતાવવા ખાતર બીજાની વાતોને નકામી ગણવી, કોઈનું કાંઇ પણ સાંભળવું નહિ,

ઘણું જોરથી હસવું, પૂજ્ય જનોનું અપમાન અને હાસ્ય કરવું, કોઈ નવા અતિથિ સાથે અસભ્યતાથી વર્તવું, બીજા તરફથી સન્માન પામીને કૃતજ્ઞતા પ્રકાશિત ન કરવી, બીજાને કરવામા આવેલા પ્રશ્નનો જવાબ પોતેજ આપવો ઇત્યાદિ બાબતો એવીછે કે જે મનુષ્યના શીલમાં બાધાકારક થઈ પડે છે. જે મનુષ્ય પોતાનું હિત ચાહે છે, તેણે તેનાથી હમેશાં બચતા રહેવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ.

ઘણા મનુષ્યો સમાજમાં કેવળ એટલા માટે ઘૃણિત અને અપમાનિત બને છે કે તેઓને બીજાની ટીકા કરવાની ટેવ પડી ગઈ હોય છે. બીજા લોકોની અનુચિત હાંસી કર્યા વગર તેઓને અન્ન પચતું નથી. કોઇ કોઇ તો એવા મહાપુરૂષો હોય છે કે તેઓ પોતાના સારામાં સારા મિત્રની સાથે પણ શત્રુતા કરવા તૈયાર રહે છે, પરંતુ મશ્કરી કરવાની પોતાની ખરાબ ટેવ છોડી શકતા નથી. ખરૂં કહીએ તો જેવી રીતે કોઇ મનુષ્યને અનુચિત કાર્ય કરવાનો અધિકાર નથી, તેવી રીતે તેને કોઇની (અનુચિત હાંસી કરવાનો પણ અધિકાર નથી. તેનાથી કોઈ લાભ થતો નથી, ઉલ્ટું નુકશાન એ થાય છે કે જે મનુષ્ય સમસ્ત જીવન પર્યંત તમારો સહાયક બની શકે તેમ હોય છે તે તમારી મૂર્ખતાને લઇને સદાને માટે તમારો શત્રુ બની જાય છે. જો મિત્રતારૂપી લતાને નષ્ટ કરવા માટે, હાસી કરતા વિશેષ નાશકારક ઝેર બીજું કાંઈ પણ નથી. કોઇનું દિલ દુઃખાવવું એ હિંસા મનાય છે, પરંતુ સાચું તો એ છે કે તે આત્મહિતનું પણ ઘાતક છે એટલા માટે આપણે એ બાબતોમા હમેશાં સાવધાન રહેવું જોઇએ. કેટલાક મનુષ્યો કહ્યા કરે છે કે તે બાબતો તુચ્છ છે, તેનાથી શીલ અને સચ્ચરિત્રતા ઉપર કંઇ પણ અસર થતી નથી, પરંતુ સ્મરણમાં રાખવા જેવી વાત છે કે સારા વા નરસા ચરિત્રનો આધાર એ તુચ્છ બાબતોની ન્યુનતા વા અધિકતા ઉપરજ છે. જેવી રીતે પાઇ પાઇ બચાવીને ધનવાન બની શકાય છે, તેવી રીતે આપણે ન્હાની ન્હાની બાબતો પર ધ્યાન આપવાથી સજ્જન અને શીલવાન પણ બની શકીએ છીએ.

ઉત્તમ શીલ કોઇપણ વ્યક્તિ વિશેષને માટેજ આવશ્યક નથી, બલ્કે તે એક એવો અમૂલ્ય ગુણ છે કે જેના વગર મનુષ્ય કોઇ પણ વ્યવસાયમાં વા કોઈ પણ પ્રકારની જીવન-યાત્રામાં સુખી અને સફલ મનોરથ બની શકતો નથી. સંસારમાં એવા ઘણા કુરૂપ, ધનહીન અને વિદ્યાહીન મનુષ્યો થઇ ગયા છે કે જેઓ કેવળ શીલવાન અને સદાચારી હોવાને કારણે ઇતિહાસનાં પૃષ્ઠો અલંકૃત કરીને પોતાનું નામ અમર કરી ગયા છે. માનનીય સ્વ. ગોખલે માટે એમ કહેવાય છે કે તેઓ લોકોને પોતાની ઉત્તમ વક્તૃત્વશક્તિ અને વિદ્વત્તાથી જીતવાનું પસંદ કરતા હતા તે કરતાં વધારે તેઓ લોકોને પોતાના શીલથી પ્રસન્ન કરી પોતાની તરફ ખેંચી લેતા હતા. સુપ્રસિદ્ધ ન્યાયમૂર્તિ રાનડેમાં એટલી શક્તિ હતી કે તેઓ ગમે તેવા

કઠિન હૃદયના ગુન્હેગાર પાસે તેનો ગુન્હો કબૂલ કરાવી લેતા હતા. ડી. એન-તાતા એવા કાર્યકુશળ હતા કે તેને જોતાં વારજ તેની કંપનીના નોકરોમાં કાર્ય કરવાની સ્ફુર્તિ આવી જતી હતી. સર જમશેદજી જો કે પહેલાં નિર્ધન વ્યવસાયી હતા તોપણ તે પોતાના મધુર ભાષણ અને અનુકરણીય શીલને લઈને અપાર સંપત્તિના સ્વામી બની ગયા હતા. એવાં એવાં અનેક ઉદાહરણો આપી શકાય તેમ છે. સર્વ દેશરત્નોનાં જીવન આપણને પોકાર કરીને શીલવાન બનવાનો જ ઉપદેશ આપી રહ્યાં છે.

કેટલાક લોકોમાં એવી ભ્રમાત્મક ધારણા પેસી ગઇ હોય છે કે શીલવાન, નમ્ર તથા મિષ્ટભાષી પુરૂષનો બીજા લોકો ઉપર જરાપણ પ્રભાવ પડતો નથી, અર્થાત્ તેનો રૂઆબ બીજા ઉપર જામતો નથી. પરંતુ એ ધારણા બીલકુલ મિથ્યા છે. સાચી વાત તો એ છે કે એવા મનુષ્યોની જાતિ, સમાજ અને દેશ ઉપર એટલી બધી અસર થાય છે કે કોઇ પ્રભુતા પામેલા અધિકારીઓ મનુષ્યની પણ તેટલી હોતી નથી. કેમકે એવા મનુષ્યોનો રૂવાબ અને પ્રભાવ બીજા મનુષ્યના હૃદય-પટ ઉપર પ્રેમનાં સ્વાભાવિક બંધનવડે અંકિત થઇ જાય છે, પરંતુ જે મનુષ્ય પોતાનો પ્રભાવ બીજા લોકો ઉપર શક્તિનો ઉપયોગ કરીને જમાવે છે, તે પ્રભાવ શક્તિનો હ્રાસ થવાથી નષ્ટ થઈ જાય છે અને તેથી કરીને તે ચિરસ્થાયી થઇ શકતો નથી. નમ્ર, શીલવાન અને મિષ્ટભાષી હોવું તે માનસિક નિર્બલતા નથી, ઉલટું તે એક એવી અજબ માનસીક શક્તિ છે કે જેની સામે નીચતા, કઠોરતા અને દુર્જનતા આદિ પશુ વૃત્તિઓ લાચારીથી શીર ઝુકાવે છે.

પરંતુ બાહ્ય દેખાવના શીલમાં એટલી શક્તિ હોતી નથી. અસલ અને નકલમાં ભેદ રહે છે. તે સિવાય એક વાત એ પણ છે કે એવા પ્રકારનાં શીલનો ભેદ તરતજ ખુલ્લો પડી જાય છે. સભ્યતાના તત્વપૂર્ણ ગ્રન્થોનું પરિશીલન કરવાથી ખરેખરા શીલવાન બની શકાતું નથી, કેમકે શીલવાન મનુષ્યોને સ્વાર્થ અને માનામાના વિચારને તિલાંજલી આપવી પડે છે. મનુષ્યનું સાચું શીલજ તેના ઐહિક તેમજ પારલૌકિક કલ્યાણનું મુખ્ય સાધન છે. સાચાં શીલની સહાયથીજ મનુષ્યને ધર્મ, યશ, સંપત્તિ, ઐશ્વર્ય, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય આદિ સર્વ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ વિષયમાં મહાભારતના શાંતિ પર્વમાં એક પ્રાચીન કથાનક છે. જેનો સાર નીચે મુજબ છે.

ઇન્દ્ર પોતે બ્રહ્મજ્ઞાની હતા. તેણે ઘણાને બ્રહ્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપ્યો હતો, પરંતુ જ્યારે તે એક વખતે પોતાનાં રાજ્યથી ભ્રષ્ટ થઇ ગયા અને પ્રહ્લાદે ત્રિલોકનું સ્વામીત્વ મેળવ્યું, ત્યારે તેણે પોતાના ગુરુ બૃહસ્પતિને કહ્યું કે "મને

બતાવો કે મારૂ શ્રેય શામા રહેલુ છે ?” પછી ગુરૂજીએ ઇન્દ્રને આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપીને કહ્યુ કે શ્રેય એમા રહેલુ છે એ જવાબથી ઇન્દ્રના મનનુ સમાધાન થયુ નહિ તેણે પુન પ્રશ્ન કર્યો કે “શુ બીજુ કાઇ વિશેષ છે ?” ત્યારે ગુરૂજીએ તેને શુક્રાચાર્ય પાસે મોકલ્યો ત્યા પણ તેવીજ સ્થિતિ થઇ શુક્રાચાર્યે કહ્યુ કે “હુ કાઇ અધિક જાણતો નથી, તમે પ્રહલાદ પાસે જાઓ” છેવટે રાજ્યભ્રષ્ટ ઇન્દ્ર બ્રાહ્મણ વેષ ધારી બનીને પ્રહલાદના શિષ્ય બની તેની સેવા કરવા લાગ્યા. એક દિવસે પ્રહલાદે ઇન્દ્રને કહ્યુ કે “શીલ’ એજ ત્રૈલોક્યનુ રાજ્ય મેળવવાની ખરેખરી કુચી છે અને તેજ શ્રેય છે બસ, ઇન્દ્રનુ કામ થઇ ગયુ પ્રહલાદ ઇન્દ્રની સેવાથી પ્રસન્ન થઇ ગયા હતા તેણે કહ્યુ “વરદાન માગો” બ્રાહ્મણ વેષ ધારી ઇન્દ્રે એ વરદાન માગ્યુ કે “આપ મને આપનુ શીલ આપો” પ્રહલાદે “તથાસ્તુ” કહ્યુ, કે તરતજ તેના શીલની સાથે ધર્મ, સત્યવૃત્ત, શ્રી, ઐશ્વર્ય આદિ સર્વ તેના શરીરમાથી બહાર નીકળી ઇન્દ્રના શરીરમા પ્રવિષ્ટ થઇ ગયા પરિણામે ઇન્દ્રે પોતાનુ રાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યુ ઉપરોક્ત કથાનક ઉપરથી વાચકોને શીલનુ મહત્વ સારી રીતે સમજાશે અને શીલના વિષયમા આપણા પૂર્વજોના વિચારો કેવા હતા તેનો પણ યથાર્થ ખ્યાલ આવશે

જો ઉત્તમ શીલથી આટલો બધો લાભ થઇ શકે છે, જો તે મનુષ્ય સપત્તિ અને યશ વગર યત્ને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, જો શીલદ્વારા તલવારથી પણ અધિક પ્રભાવ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, વધારે શુ જો શીલવાન બનવાથી આપણી જીવન-યાત્રાના સર્વ વિઘ્ન કટકો દૂર થઇ શકે છે તો પછી આપણે ઉત્તમ શીલવાન બનવાનો યત્ન શામાટે ન કરવો જોઇએ ? વાત તો એ છે કે “विद्याददाति विनयं” ની અનુસાર બધી શિક્ષાઓનો એ ઉદ્દેશ હોવો જોઇએ કે તેનાથી આપણે ઉત્તમ ચારિત્ર્યવાન અને સુશીલ નાગરિક બનીએ વિદ્યાર્થીઓ દેશના ભાવિ સ્થભરૂપ છે તેઓએ વિચારવુ જોઇએ કે સજ્જનતા વગર કોઇ મનુષ્ય પોતાના દેશનુ હિત સાધી શકતો નથી એટલા માટે સ્વદેશહિતચિંતકોને માટે વિદ્વાન તેમજ કર્તવ્યવાન બનવા ઉપરાત ઉત્તમ શીલવાન બનવાની ખરેખરી આવશ્યકતા છે જુઓ આપણા રાજ્યોગી ભર્તૃહરીજી શુ ઉપદેશ આપે છે ? —

ऐश्वर्यस्य विभूषण सुजनता, शौर्यस्य वाक्संयमो
ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य वित्तस्य पात्रे व्ययः ।
अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभवितुर्धर्मस्य निर्व्याजता
सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम् ॥

સારાંશ એ છે કે જીવન-સંગ્રામમાં સફલ મનોરથ થવા માટે શીલ એક એવો અમોઘ ઉપાય છે કે જે પ્રત્યેક મનુષ્યની સ્વાધીનતામાં છે. ખરેખરૂં કહીએ તો શીલવાન બનવું તે આપણા પોતાના ઉપરજ અવલંબિત છે. શીલવાન મનુષ્યે પોતાના બાહ્ય આચરણ તથા આંતરિક મનોભાવો ઉપર પણ પુરેપુરૂં ધ્યાન આપવું જોઇએ. જેવી રીતે પ્રસન્નતા, નમ્રતા, સહિષ્ણુતા, ઉદારતા આદિ ઉચ્ચ ભાવો આવશ્યક છે, તેવીજ રીતે 'કોઇની પણ અનુચિત હાંસી ન કરવી' એવી નાની.નાની વાતો પણ તેટલીજ આવશ્યક છે. શીલજ મનુષ્યનું ખરેખરૂં જીવન-ચરિત્ર છે. તેનો અભ્યાસ છાત્રાવસ્થાથીજ હોવો જોઇએ. મોટી ઉમ્મરમાં શીલ ધારણ કરવાનું કાર્ય કષ્ટસાધ્ય અને કોઇ વખત તો અસંભવિત થઇ જાય છે. —ચાલુ.

જૈન દૃષ્ટિએ શિક્ષણનું સ્વરૂપ અને જૈન નવીન યુવકો.

ભારતવર્ષની સર્વ જૈન પ્રજા લાંબા સમયથી શિક્ષણના વિષયને ચર્ચતી આવી છે. જ્ઞાનના સ્વાધ્યાયને માટે જૈનધર્મના સિદ્ધાંતોમાં અનેક પ્રકારના નિયમો ઘડવામાં આવ્યા છે. અધ્યાપક, અધ્યેતા અને અધ્યયન-એ ત્રિપુટીના વિભાગમાં જૈન મહાત્માઓએ અતિ પરિશ્રમ લઇ જે વિવેચન કરેલું છે, તેવું વિવેચન અન્ય દર્શનોમાં તેના પ્રમાણમાં ઓછું છે, એમ પ્રત્યેક નિષ્પક્ષપાતી વિદ્વાનને કહેવું પડશે. જૈન તત્વજ્ઞાનનું વલણ વિરતિ-નિવૃત્તિપરાયણતામાં અને તે ખાસ કરીને વિરતિ-નિવૃત્તિમાર્ગને પ્રતિબોધે છે, તથાપિ પ્રજાના ઉભયલોકના કલ્યાણને માટે જૈન શાસ્ત્રકારોએ અનેકાંતમતને અનુસરી પ્રવૃત્તિના કેટલાએક ઉચ્ચ તત્વોને પણ સ્વીકાર્યા છે. અને તેને નિવૃત્તિમાર્ગના પોષક અને સંસ્થાપક ગણ્યા છે.

સાંપ્રતકાળે પાશ્ચાત્ય પ્રજા અને તેમના સાહિત્યના સંસર્ગથી હવે આપણું જીવનનું દૃષ્ટિબિંદુ પણ ધીમે ધીમે પણ ચોક્કસરીતે બદલાતું જાય છે. આ સ્થિતિ કેટલાકને ઇષ્ટતા સમજાય છે અને કેટલાકને અનિષ્ટતા સમજાય છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તેમાં ઇષ્ટતા છે કે અનિષ્ટતા છે, એ વાત ઇતિહાસ તેની મેળે સિદ્ધ કરી આપ્યા વગર રહેશે નહિં. તેથી તે બાબત ઉહાપોહમાં પડવાને અત્રે પ્રયોજન નથી. અત્રે તો શિક્ષણના શુદ્ધ સ્વરૂપનો વિચાર કરવાનો છે. નિવૃત્તિમાર્ગનું માહાત્મ્ય જેટલું વર્ણવીએ તેટલું થોડું છે, અને પરમ ધ્યેય મોક્ષને માટે તેની અત્યંત ઉપયોગિતા છે, તથાપિ મનુષ્ય સ્વભાવનું પર્યાલોચન કરતાં એ જણાય છે કે જીવનના કેટલાક કાળ પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા વિના [illegible] પરંતુ આત્મિક

તત્વજ્ઞાન પોકારીને કહે છે કે, "પ્રવૃત્તિ એ મનુષ્યજીવનનો અંતિમ ઉદ્દેશ નથી. તેથીજ આપણા શાસ્ત્રકારોએ ગૃહિધર્મને પાળવાની વ્યવસ્થા કરી છે શ્રાવક પ્રથમ વયમાં બ્રહ્મચર્ય પાળી જ્ઞાન સંપાદન કરે, ગૃહસ્થાવાસમા ગૃહોચિત ધર્મ પાળી વ્યવહારમાં પ્રવૃત્તિ કરી, પછી વિવિધ વ્રત, તપથી ઇંદ્રિય દમન કરી વિરતિધર્મનો પૂર્ણ અધિકારી બની યતિધર્મ સાધવા ચારિત્ર લઇ વિશેષ જ્ઞાન મેળવે, આમ ક્રમે કરી પોતાનું અંતિમ્ કલ્યાણ સાધે."

સાંપ્રતકાળે કાળબળે કરી જગતના ઇતિહાસમા ઉથલપાથલ થતી આવી છે અને થશે. આ નિયમને અનુસરી પાશ્ચાત્ય કેટલાક વિદ્વાનોની વૃત્તિ આપણા જૈન તત્વજ્ઞાન તરફ વળતી જાય છે, અને આપણી સૂત્રભાષા અને વિચાર પણ સર્વમાન્ય થવા જેવા છે અને થતા જાય છે એ પૂર્ણ સંતોષની વાત છે.

હવે આપણે આપણા ધર્મ, વ્યવહાર અને આચારના શિક્ષણના શુદ્ધ સ્વરૂપનો વિચાર કરવાનો છે. આપણા દેશમા આપણી આર્ય પ્રાચીન શિક્ષણપદ્ધતિને સ્થાને નવીન પદ્ધતિ દાખલ થયાને આજ ઘણા વર્ષો થયા છે, પણ તેના પરિણામ ઇચ્છવાયોગ્ય થયા નથી, એમ આપણે જોઇ શકીએ છીએ તેથીજ આપણી પ્રાચીન શિક્ષણપદ્ધતિ દાખલ કરવાની જરૂર છે. તેનું કારણ એ છે કે, આપણા ધર્મ, વ્યવહાર અને આચારના રૂઢ થઇ ગયેલા કેટલાએક વર્તનો આપણે સુધારી શકતા નથી. તે સાથે આપણે જે શિક્ષણ મેળવીએ છીએ, તેનો ઉપયોગ પ્રવર્તનમાં મુકી શકતા નથી, આ ઉભય દોષને લઇને આપણી નવીન પ્રજાના શિક્ષણનો પ્રયાસ તદન નકામો થઈ પડે છે કેટલાએક ઉત્સાહી અને ઉચ્ચ શિક્ષણના નવીન રંગથી રંગાએલા નવયુવકો પોતાના ધર્મ, વ્યવહાર અને આચારના જમાનાને અનુસરી સુધારણા કરવાને આગળ પડવા તૈયાર થાય છે, અને સ્વકોમની શુદ્ધ સેવા કરવાના મહાવ્રતી બને છે, તેઓનો એ ઉત્સાહ ભંગ કરવા માટે પુરાણ પદ્ધતિના આગ્રહી અનેક અપૂર્ણ અને અદૂરદર્શી પ્રૌઢ પુરૂષો મહાન પ્રયાસ કરવા મંડી જાય છે આથી તેઓ પોતાના શિક્ષણના શુદ્ધ સ્વરૂપને જૈન સમાજમા ઝળકાવી શકતા નથી આ જૈન સમાજને મોટામાં મોટી હાનિ છે

જે અપૂર્ણ અને અદૂરદર્શી પ્રૌઢ પુરૂષો છે, તેમના હૃદયમા નવીન શિક્ષણના શુદ્ધ સ્વરૂપનો પ્રકાશ પાડવો, એ નવીન યુવકોનું પ્રથમ કર્ત્તવ્ય છે. જો કે તે પુરાણ પુરૂષોમાં કેટલાએકના હૃદયમા દુરાગ્રહ રૂપ રોગ લાગી ગયેલો હોય છે અને તેથી તેઓના હૃદયમા કોઇપણ રીતે નવીન પ્રાચીન શિક્ષણના સ્વરૂપનો પ્રકાશ પાડવો અશક્ય થઇ પડે છે, તેવાઓને બાદ કરી જેઓ સાધ્ય, કષ્ટસાધ્યના સ્વરૂપમા રહેલા

હોય તેમના હૃદયમાં તો પ્રાચીન અને જમાનાને બંધ બેસતું ધર્મ—શુદ્ધ આચાર વિચારને ઉદ્દભવતું શિક્ષણના શુદ્ધ સ્વરૂપનો પ્રકાશ પાડવાની આવશ્યક્તા છે.

પ્રથમ તો શિક્ષણનું શુદ્ધ સ્વરૂપ શું છે, તે જાણવાની દરેકને જરૂર છે. માણુસના જીવિતનો સાર ઉચ્ચ શિક્ષણ છે. તેનો મુખ્ય હેતુ બુદ્ધિને ખીલાવવાનો અને સુવિચાર કરતાં શીખવવાનો છે. તેનાથી હૃદયમાં અભિન્ન નીતિની એવી સુંદર છાપ પડે છે કે, જેને આધારે આ સંસારના ઉચ્ચ સુખને માર્ગે સર્વદા જઇ શકાય છે. તે સાથે હૃદયની મધુરતા, કોમળતા ઇત્યાદિને પ્રફુલ્લ કરનારા પ્રયોગો અનુભવમાં લાવે છે કે જેથી કરી સર્વ મનુષ્યને પોતાના બંધુ સમાન લેખી તેના ઉદયનો વિચાર અને પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. સાંપ્રતકાળના શિક્ષણમાં જો કે કેટલાએક દોષો જોવામાં આવે છે, પણ તેના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં એ દોષો ટકી શક્તા નથી, એ નિ:સંશય છે; તેનું શું કારણ છે, એનો જો વિચાર કરવામાં આવે તો એટલું સમજાશે કે, તેમાં સનાતન સિદ્ધ મર્યાદા સમજાવવામાં આવતી નથી, એજ છે; તેનેજ વિદ્વાનો શિક્ષણનું શુદ્ધ સ્વરૂપ કહેતા નથી. તે દોષને લઇને કેટલાએક યુવકો અસ્ખલિતપણે ઉન્માર્ગે ચાલ્યા જાય છે. અને બીજી બાજુ તેનું અવલોકન કરી પુરાણા વિચારના કેટલા એક પ્રૌઢપુરૂષો શિક્ષણના બધા સ્વરૂપને દૂષિત ગણી કાઢે છે. આ પ્રસંગે કહેવું જોઇએ કે, શિક્ષણના સર્વસ્વ રૂપને દૂષિત ગણનારા તે પુરાણા પુરૂષો મોટી ભુલ કરે છે. જેથી તેઓ આખા જૈન સમાજના ઊત્કર્ષને અટકાવનારા થઇ પડે છે. તેઓ શુદ્ધ સ્વરૂપને સમજતાં નથી, અને નવીન કેળવાએલા યુવકોના તે કર્તવ્યનો પ્રભાવ જાણુતા નથી, તેથી તેમની નવીન વર્ગ તરફ ઉપેક્ષા સર્વદા રહ્યા કરે છે. તેઓએ હવે સમજવું જોઇએ કે, શિક્ષણના શુદ્ધ સ્વરૂપને સંપાદન કરનારા નવીન યુવકોને શિક્ષણની જે સામગ્રી પૂરી પાડવામાં આવે છે, તે સામગ્રી સમાજના અનેક કલ્યાણોને સાધનારી થયા વગર રહેતી નથી. શિક્ષણનું શુદ્ધ સ્વરૂપ જયારે પૂર્ણ વિકાસ પામે છે, ત્યારે તે યુવકો ધર્મ, શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને વ્યવહારના માર્ગોની અંદર ઉત્તમ પ્રકારનો પ્રકાશ પાડી શકે છે અને તેઓ ન્યાયાધીશો, ધારાશાસ્ત્રીઓ, મોટા હોદ્દેદારો, શિક્ષકો અને ઉચ્ચ વ્યાપારીઓ બનવાને સમર્થ થઇ કોમની સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિ સાધવાને સમર્થ થઇ શકે છે. શિક્ષણનું શુદ્ધ સ્વરૂપ હૃદયને કેળવે છે અને તેમાં તે શ્રદ્ધા, આજ્ઞાકારિત્વ, નિશ્ચય અને સદ્વાસના પેદા કરે છે, ચારિત્રના ઉચ્ચ ગુણો પ્રગટાવે છે, ગૃહવ્યાપાર અને પુરૂષાર્થોના અધિષ્ટાયક બનાવે છે, પદાર્થ વિજ્ઞાન આદિના શિક્ષણથી કેવળ જડના સંઘાત તથા સંયોગથી બનતા વિશ્વ અને વિશ્વવ્યાપાર ઉપર સારૂં અજવાળું પાડે છે. તેમજ આ સર્વ જડ પરમાણુના આ-

ઘાત–પ્રત્યાઘાતમાંથી વિચાર અને ભાવના ઉપજાવી પરંપરાયોગે સદ્દર્શનના ઉચ્ચ તત્વો ઘડાવે છે. એ આદિ બીજા અનેક બુદ્ધિવિલાસો તે શિક્ષણના શુદ્ધ સ્વરૂપમાંથી સ્વતઃ ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રત્યેક સુવિચારક અને સાક્ષર કબુલ કરે છે કે સાંપ્રતકાળે ચાલતા શિક્ષણના તત્વોમાંથી જો નિર્દોષ અને શુદ્ધ તત્વ મેળવવામાં આવે તો ઉછરતી જૈન પ્રજાના મનને આ જીંદગીની વિકટ યાત્રામાં ધર્મ વ્યવહાર, નિશ્ચય, સાહસ અને વિશુદ્ધિથી પ્રયાણ કરવાને તૈયાર કરવાનું કામ જે ઘણું કઠિન અને સુક્ષ્મ છે, તે સારી રીતે સંપાદન કરી શકાય નિશ્ચયથી કહી શકાય છે કે સમાજના કાર્યની મહત્તા તથા જવાબદારીનું ભાન જેટલું નવીન વિદ્વાન્ વર્ગને ઉપજે છે, તેટલુંજ ભાન અશિક્ષિત, અદીર્ઘદર્શી અને પુરાણ ભાવનાના ઉપાસક પ્રૌઢ પુરૂષોને ઉપજતું નથી. કારણ તેઓ આગ્રહને લઈને પરંપરાના ક્રમની દેશકાળાનુસાર સુધારણા કરવાને સમર્થ થઈ શકતા નથી તેથી સમાજ ઉન્નતિના શિખર ઉપર આવી શકતો નથી.

પાશ્ચિમાત્ય પ્રજાની ઉન્નતિ સાધવા માટે જ્યારે વિચાર કરવામાં આવતા હતા ત્યારે ત્યાંના સુવિચાર વિદ્વાનોએ એક ઉન્નતિસાધક મંડળ સ્થાપ્યું હતું અને તેની અંદર એક સમર્થ વિદ્વાને ઉચ્ચ સ્વરે આ પ્રમાણે કહ્યું હતું, “ આપણા દેશનો ઉદય કરવો હોય તો ઉચ્ચ શિક્ષણની સંસ્થાઓ ઉભી કરો તેવી સંસ્થાઓમાંથી ઉત્સાહી, નિપુણ અને પોતે સ્વીકારેલા કાર્ય સાથે તન્મયતા પામેલા યુવકોને ઉપજાવો. એવાં નરરત્નો નીપજાવી શાસ્ત્રના વિષયમાં અને કલાના વિષયમાં દીર્ઘકાળ પર્યંત જેની અસર રહ્યા કરે તેવી નવી પદ્ધતિ યોજનાર તેમનો બુદ્ધિ વૈભવ સમાજની ઉન્નતિનો સાધક થયા વગર રહેતો નથી.”

આ વિદ્વાન્‌ના કથન પ્રમાણે આપણા જૈનોએ શિક્ષણના શુદ્ધ તત્વનો પ્રચાર કરવા તન મન અને ધનથી પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. એ તત્વના પ્રકાશથી પ્રકાશિત થયેલા નવીન જૈન યુવકોને પ્રોત્સાહિત કરવાને માટે જૈન પ્રજાના પુરાણા તથા નવીન અગ્રેસરોએ આગ્રહનો ત્યાગ કરી આગળ પડવું જોઈએ. એથી પરિણામે આપણો સમાજ વિદ્યા કલા અને વિચાર આદિની વૃદ્ધિ થતાં સાંપ્રતકાલે ચાલતી ગેરસમજ અને મતભેદની વાતોની સ્પષ્ટતા થવાથી શાંતિ અને સંપમાં વધારો કરી કોઇપણ સમૂહની કાર્યસાધક શક્તિમાં અધિક બળ આવ્યા વગર રહેશે નહીં.

શું ખરૂં સુખ શાન્તિમાં છે?

પવિત્ર અને સત્યમય જીંદગી વ્યતિત કરનારને ઉદ્વેગ, ચિંતા, મનની આકુળ વ્યાકુળસ્થિતિ થતી નથી, અને તેથીંજ સત્યને વળગી રહેનાર સંતોષી રહી શકે છે તેથીજ સંયમી અથવા આત્મ સંતોષીને શાંતિ રહે છે. એ શાંતિ સિવાય ગમે તેટલી શકિત નબળાઈના રૂપમાં બદલાઇ જાય છે. સહેજ વાતમાં મનની શાંતિ ખોઈ નાખનાર અથવા નજીવી ફીકરના કારણે ગભરાઇ જનારની ગમે તેટલી શકિત હોય પણ તે શું કામની? કારણ અટપટા પ્રસંગે સમતોલ મગજ તે રાખી શકતો નથી.

ધૈર્યવાન પુરૂષ પોતાના આવેશો લાગણીઓને કાબુમાં રાખે છે અને તેથી તે શાંતિ મેળવી શકે છે, અને જેમ જેમ એ શાંતિ જ્યારે કાયમના સદ્દગુણ રૂપે પ્રણમે છે તેમ તેમ તેમની અસર સત્તા, મોટાઇ, આનંદ વધવા સાથે જીંદગી સ્વર્ગરૂપ બને છે; તેથી ઉલટું જે મનુષ્ય પોતાના આવેશોને વશ રાખી શકતો નથી તેને જીંદગીના ખરા સુખનો અનુભવ પણ થઇ શકતો નથી તો પછી શાંતિને તો સ્થાનજ ક્યાંથી મળી શકે?

શાન્તિવાળી જીંદગી એક અલૌકિક સુખ છે; ગમે તે વખતે ગમે તેવી અઘરી ગમે તેવા સંજોગોમાં શાંત જીંદગીવાળો મનુષ્ય પોતાની ફરજ બજાવવામા આવે છે તો ગભરાયા વગર નિશ્ચય પૂર્વક એક સરખી બજાવે છે અને તેમાં તે ફતેહ પામે છે. જૈન ઇતિહાસમાં તેવા મહાન પુરૂષોના અનેક દષ્ટાંતો છે કે જેમણે તેવી કસોટીએ ચઢી ધર્મનું રક્ષણ કરવા સાથે પોતે મોક્ષ સાધી ગયેલ છે અને બીજા જીવોને મોક્ષમાં જવાના તેવા માર્ગો બતાવી ગયેલ છે.

પોતાના મનને બરાબર કાબુમાં રાખવાની ટેવ પાડયા વગર તેવી શાંતિ મેળવવી મુશ્કેલ છે, તેને માટે ભગીરથ પ્રયત્ન બરાબર કરવામાં આવે, નિત્ય અભ્યાસ તરીકે ટેવ પાડે તોજ સંયમી અને પરિણામે તેવી શાંતિ મનુષ્ય પ્રાપ્ત કરી શકે.

ખરેખરી મુશ્કેલીના પ્રસંગોએ જે મનુષ્ય પોતાની શાંતિને તોડતો નથી તેજ મનુષ્ય ફતેહ મેળવી શકે છે. શાંતિ પ્રાપ્ત થયેલા મનુષ્યની સત્તા અખુટ છે. તેની પાસે આવતા સામા માણસોનો ક્રોધ શાંતિ રૂપમાં ફેરવાઇ જાય છે. શસ્ત્રધારી પુરૂષનું શસ્ત્ર નકામું થઇ જાય છે અને તેણે સ્વાર્થનો ત્યાગ કરેલો હોવાથી દુઃખ ચિંતા, બીક, બાયલાપણું સર્વથા નાશ પામે છે. તે કોઇપણ કાર્યના પરિણામ માટે ફિકરમંદ થતો નથી અને ગમે તેવા પરિણામમાં તે સમભાવી થાય છે અને એકસરખા ભાવથી કબુલ રાખે છે.

જે કાર્યોમાં ઉતાવળીયો ગભરાયેલો માણસ નિષ્ફળ થાય છે તે બધામાં શાંતિ પ્રીય મનુષ્ય ફાવે છે. શાંતિનો પ્રભાવ એવો છે કે ઇન્દ્રિયો બધી કબજે રહે છે જેથી બુદ્ધિ શુદ્ધ રહે છે અને તેથી તે જગતનું ભલું તે પોતાનું જ ભલું માનવાથી જગત કેમ સુખી થાય તેવુંજ તેનું વર્તન થાય છે. પોતાના સત્કૃત્યથી કદાચ સારૂં ફળ મળતાં નિરાશા મળે તો તેમાં પણ આશા રાખી પ્રયત્ન મેળવે છે.

મનુષ્યને દુઃખ પણ ત્યાંજ સુધી છે, કે જ્યાં સુધી કાયમની શાંત પ્રકૃતિ પોતાના વર્તનમાં ઓતપ્રોત કરી શકતો નથી.

મનુષ્ય જ્યારે એમ સમજે કે દુઃખ, દીલગીરી ચિંતા એ પોતેજ પૂર્વ કર્મના ઉદયથી પેદા કરેલા છે, પોતાની અપૂર્ણ સ્થિતિને લીધે છે, અને તેને દૂર કરવાનો ઉપાય પોતાનાજ હાથમાં છે ત્યારેજ તે શાંતિ મેળવવા ઉદ્યમ કરી શકશે.

સદ્ગુણોમાં સત્ય અને શાંતિ, જીંદગીને જેટલા સુખમય બનાવે છે તેવા બીજા સદ્ગુણો સુખરૂપ બનાવવા ઓછા સહાયભૂત છે, એમ કદાચ ત્યાં સુધીજ કહી શકીયે કે, જ્યાં સુધી તે બે સદ્ગુણો બરાબર ખીલવી શકીયે નહિ; પરંતુ એટલું ચોકસ છે કે આ બે સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય બીજા સદ્ગુણો મેળવી શકાતા નથી. તેથીજ આપ્ત પુરૂષોએ ખરૂ સુખ શાંતિમાંજ છે એમ નિશ્ચય પૂર્વક કહેલ છે.

ચુંટી કાઢેલાં સાર હિત વચનો.

૧ ઉત્તમ (અવિકારી—પવિત્ર) મન શરીરને પણ ઉત્તમ બનાવે છે.

૨ વીરતા—સાવધાનતા—નીડરતા એ એકજાતની હિત—ઔષધી છે.

૩ ક્રોધ—રોષ કરવાથી મ્હોડામાંના થુંકમાં રહેલા રસાયણિક તત્વોમાં ફેરફાર થઇને તેનું વિષ—ઝેર બની જાય છે. ખરે પ્રસંગે મનની શાન્તિ જાળવી રાખવામાં કેટલોબધો ફાયદો છે ? એ ઉપલી હકીકતથી સ્પષ્ટ થાય છે. જેનું મન સ્થિર—પ્રશાન્ત રહે છે તે ચિન્તા ને દુઃખ ઉપર વિજય મેળવે છે.

૪ બ્હીક અશક્ત માણસને પણ મારી નાંખે છે, જ્યારે હિંમત એ શક્તિ આપનાર ઔષધી છે. આ વાત ઘણાઓને અનુભવ સિદ્ધ હોવા સંભવ છે.

૫ આત્મ માન—પ્રતિષ્ઠા હાનિને માટે આખો ચહેરો શોકનાં ચિન્હ ધારણ કરે છે! દુષ્ટ વિચાર મુખારવિંદને પણ કદરૂપું બનાવી દે છે.

૬ હૃદયને આકસ્મિક પ્રહાર થવાથી આરોગ્ય અને સ્વાસ્થ્યનો નાશ થાય છે.

૭ આપણે આરોગ્ય અને સ્વાસ્થ્યનું ઉચ્ચ લક્ષ્ય નિત્ય આપણાં મનઃચક્ષુઓ સમક્ષ રાખવું જોઇએ.

૮ ઉન્નત પવિત્ર અને બળવાન મન, શરીરને પણ તેવુંજ બનાવે છે.

૯ પવિત્ર વિચાર વાણી અને આચારના પરિશીલનથી આપણે વધુમાં વધુ પવિત્ર બની શકીએ.

૧૦ ઉદારતાને સર્વ વસ્તુ ઉપર શ્રદ્ધા હોય છે. સાંકડા મનવાળો ક્યાંય વિશ્વાસ સ્થાપી શકતો નથી.

૧૧ માણસોના હેતુ માટે ઉતાવળથી અભિપ્રાય બાંધતા નહીં વખતે આપણે ભૂલ કરી બેસીએ.

૧૨ ઉદારતાને સ્વાર્થની સ્પૃહા હોતી નથી. આપણે જે પણ આપીએ છીએ તેના કરતાં અધિક સારૂં પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. ઉદાર માણસ સહાય કર્યા વગર રહી શકતો નથી.

૧૩ જે અંતઃકરણનો કર્તા છે તેજ માત્ર કોઇપણ અંતઃકરણની સાચી તપાસ કરી શકે એમ છે.

૧૪ કોઇને હાથે કોઇ મહતકાર્ય સિદ્ધ થાય છે ત્યારે આપણે માત્ર તેનું કેટલેક અંશે માપજ કરી શકીએ છીએ. પરંતુ તે સિદ્ધ કરવામાં–થતામાં પડેલો શ્રમ અને નડેલા વિઘ્નોનું ખરૂં માપ આપણે જાણી શકતા નથી. માત્ર સ્પર્શી જનોજ ઠીક નિરીક્ષણ કરી શકે છે.

૧૫ આળસુ મગજ એ સેતાનનું કારખાનું છે. બીજા માણસોને સે[illegible] ત્યારે આળસુ માણસ સેતાનને લલચાવે છે તેને અનેક ખોટા [illegible] ઉદ્ભવ્યા કરે છે.

રાષ્ટ્રિયશાળાના અભ્યાસક્રમની રૂપરેખા.

(લી૦ મનસુખલાલ કિરતચંદ મહેતા—મોરબી.)

(૨)

(ગતાંક પૃષ્ઠાંક ૧૦૪ થી શરૂ)

પહેલો અંક પ્રકાશમા આવ્યા પછી તે ઘણા સજ્જનોની સંમતી અને પ્રશંસા પામેલ છે, ગાંધીજીને પણ એ ક્રમ, એ યોજના ગમ્યા છે હવે આપણે ધોરણ–વર્ગ વાર એ ક્રમ નક્કી કરવાનો છે તે નક્કી કરવા પહેલા કેટલુંક અવાંતર કરી નાખીયે

૧ શરૂઆતમા જણાવ્યું છે કે, આ ક્રમને અનુસરવામા આવે તો વિદ્યાર્થીઓમા અમૂલ્ય સાત આઠ વરસ બચી શકે એમ છે. એનું મુખ્ય કારણ દરેક વિષય માતૃભાષામાં શિખવો એ છે. ઇંગ્રેજી એ આપણને પરભાષા છે, એટલે પ્રથમ તે ભાષા ઉપર કાબુ મેળવતા કેટલાક વરસ જાય છે પછી તેમા વિચાર કરતા, તે દ્વારા વિચાર વ્યક્ત કરતા, અને તે ભાષામાના સાહિત્ય, વિજ્ઞાન, વૈદક, ઇત્યાદિના પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવા પુરતો ઇંગ્રેજી ભાષા ઉપર કાબુ મેળવતા ઘણો સમય જાય છે, છતાં તે કાબુ જેની માતૃભાષા ઇંગ્રેજી છે એવા અંગ્રેજ જેટલો તો હરગિજ ન આવે. ત્યારે માતૃભાષામા તે વિષયો શિખતા, તેમા વિચાર કરતા, તે દ્વારા વિચાર વ્યક્ત કરતાં ઘણો ઓછો શ્રમ અને સમય સેવવા પડે છે આ તદ્દન સાદી સમજની અને હંમેશના અનુભવની વાત છે. એટલે અમૂલ્ય સાત આઠ વરસ બચે એ સ્વાભાવિક છે ઉપરાંત વીર્ય–ઉત્સાહની હાનિ, મગજ ઉપરનો નિષ્કારણ બોજો અટકે આના પ્રત્યક્ષ પુરાવારૂપે આપણે હાલની (arts) આર્ટ્સ, વૈજ્ઞાનિક કે બીજી કૉલેજોના અંગ્રેજ પ્રોફેસરોના દાખલા રજુ કરી શકીએ અંગ્રેજ પ્રોફેસરો સ્વદેશમા, સ્વભાષામા નિષ્ણાત થઈ સોળ–સતર વરસની ઉમરે ગ્રેજ્યુએટ થાય કે તરતજ પોતાના દેશમા થોડો વખત કામ કરી આ દેશની શાળા–મહાશાળામા અઢાર–વીશ વરસની વયે હજાર કે ઓછા વધારે રૂપીઆના માસિક દરમાયાથી પ્રોફેસર તરિકે યોજાઈ આવે. તેના વિદ્યાર્થીયો પ્રાય: તેની ઉમરના હોય છે આમ ઇંગ્રેજ પ્રોફેસરોને નાનપણથી બધુ પોતાની ભાષામાં શિખવાનું રહ્યું, એટલે એમને ઘણા શ્રમ–સમય બચે અને અહીં આવી પોતાની સમાન વયના હિંદી વિદ્યાર્થીયોને શિખવે ત્યારે હિંદી વિદ્યાર્થીયોને એ બધુ પરભાષાદ્વારા શિખવાનુ હોવાથી વિશેષ શ્રમ–સમયનો વ્યય થાય એ દેખિતું છે આ દૂર થવા માતૃભાષાદ્વારા બધુ જરૂરનુ જ્ઞાન આપવાની યોજના છે એથી અમૂલ્ય સાત–આઠ વરસ બચે એ સ્વષ્ટ છે. ઇંગ્રેજ પ્રોફેસરો પરભાષા (માતૃભાષા

શિવાયની) બીજી ભાષા નથી શિખતા એમ કંઇ નથી, તેમ હિંદીયોયે પણ ન શિખવી એમ પણ કાંઈ નથી; પણ પરભાષાનું શિક્ષણ એ મરજીઆત જોઇએ ફરજીઆત નહીં, અને મરજીઆત અને ફરજીઆતમાં ફેર એટલો ફેર. હિંદીઓ શું કરે પરભાષાનું ફરજીઆત શિક્ષણ તેમને લેવું પડે છે; કેમકે અભ્યાસપાઠ, વિષય શિખવાનાં તે પરભાષામાં છે. માતૃભાષામાં નથી અથવા ઓછા છે.

૨ ચૌદ વરસની વય સુધીનો આ ક્રમ છે. પછી ત્રણ વરસ કોઈ સાહિત્ય, વિજ્ઞાન, તત્વજ્ઞાન, વૈદક, શિલ્પ, ઈજનેરી, વ્યાપાર આદિની લાઇન વિદ્યાર્થી લે અને તે વિષયો પણ તેને માતૃભાષામાં શિખવાના. હવે માતૃભાષામાં તે તે વિષયોનાં પાઠ્ય પુસ્તકો પ્રાય: નથી અથવાં ઓછાં છે; તો તે માટે શું કરવું એ સવાલ રહે છે. તે સવાલનો નિવેડો તરત આવી શકે છે. હાલ આપણે આપણી માતૃભાષા ગુજરાતીની વાત કરીએ. ગુજરાતી માતૃભાષાવાળા ઘણા સારા ગ્રેજ્યુએટો, દાક્તરો, વકીલો, ઈજનેરો, વાણિજ્યના ગ્રેજ્યુએટો, (B. Com.) વૈજ્ઞાનિકો (B. s.) વગેરે છે. તેઓએ હાલ આત્મભોગ આપી પોતપોતાનાં વિષયને લગતાં ઇંગ્રેજી પુસ્તકોનાં દોહન, અનુવાદ, તથા સ્વતંત્ર ગ્રંથ ગુજરાતીમાં પ્રગટ કરવાં જરૂરનાં છે. જેમ સ્વ૦ ડો. ત્રિભુવનદાસ મોતીચંદે શારીર અને વૈદકશાસ્ત્રનો નમુનેદાર ગ્રંથ ઇંગ્રેજી આદિ વૈદક ઉપરથી દોહનરૂપે લખ્યો તેમ કર્ત્તવ્ય છે. આમાં દેશસેવા, માતૃભાષા સેવા, અને અર્થલાભ પણ છે. કદાચ્ અર્થ લાભ ન મળે તો પણ પરમાર્થ હેતુએ અને દેશની અત્યારની જરૂરીઆત વિચારી, પ્રમાદ છાંડી તે તે વિષયના પદવીધરોએ પોતાનો સમય માતૃભાષામાં તે તે વિષયનાં ગ્રંથો અનુવાદ, દોહન કે સ્વતંત્ર રીતે યોજવાની પરમ આવશ્યકતા છે. સ્વ૦ પ્રોફે૦ આપ્તેએ શ્રમ વેઠી જેમ સંસ્કૃત કોષ રચ્યો, ડો ભંડારકરે સંસ્કૃત માર્ગોપદેશિકાઓ યોજી, સ્વ૦ વૈદ્ય જટાશંકર લીલાધરે ઘરવૈદું લખ્યો, ઇત્યાદિ અનેક કૃતિઓ થઇ તેમ હવે પદ્ધતીસર, નિયમસર તે તે વિષયના જ્ઞાતાઓએ તે તે વિષયો માતૃભાષામાં અવતારવા અત્યંત જરૂરના છે. તેઓનું જીવન સાર્થકય અને દેશ એ બંને એની અપેક્ષા રાખે છે, એ બંને એ ઉપર પણ અવલંબી રહેલ છે. તેમાં જેટલો પ્રમાદ તેટલી તેમના પર બેવડી ત્રેવડી જોખમદારી છે. જોખમદારી સમજતાં આવડવી જોઇએ; અને જોખમદારી સમજશે તે એક ક્ષણનો પ્રમાદ નહિં કરતાં ગાંધીજીની પેઠે અવિશ્રાંત નિષ્કામ શ્રમ સેવશે. તથાસ્તુ.

ગુજરાત વર્નાકયુલર સોસાઇટી, ગુજરાતી સાહિત્ય સભા, સસ્તા સાહિત્ય સંસ્થા, આદિ સંસ્થાઓએ હવે આ દિશાએ કામ કરવું-કરાવવું જરૂરનું છે. સમય આવી લાગ્યો છે. તેને ઓળખી તે પ્રમાણે હવે કરવાનું છે. ' અવસર ચુક્યા

મેહુલા ' જેવું હવે થવા દેવા જેવું નથી. પ્રમાદે ઘણા અવસર ચુકી ગયા, ચુકાવ્યા. હવે આળશ દૂર કરી, જાગ્રત થઇ કટિબદ્ધ થવાનું છે. જાહેર સંસ્થાઓ, જાહેર છાપાંઓએ પણ આ વાત હાથ ધરી તેને પોતાના ધ્યેયમાંની એક ધ્યેય ગણી રાખવાની છે.

આટલું અવાંતર જણાવ્યા પછી હવે આપણે ધોરણ ક્રમ પર આવીયે ઇતિશમ.

પ્રભુ પ્રાર્થના.

(ત્રોટક)

હરતાં ફરતાં પ્રભુ પાર્શ્વતણી, પ્રતિમા નીરખું અતિ પ્રેમ ધરી,
લહું શોધી સુગંધીત ફુલકળી, પ્રભુ પાર્શ્વ વધાવું ઉમંગ ભરી;
નીજ દોષ થયા મનને વચને, અને કાયતણા કર માફી મને,
સમરૂં દીનરાત સદા તમને, હૃદયે વસીયા છો નીરાગીપણે.
વામા માતતણી કુખે જન્મ ધરી, ગુરૂબોધ લીઓ ઉર હોંશ ધરી,
લહી ચારીત્રને શીખ્યા શાસ્ત્રતણી, સમર્યા વીતરાગ જે, દેવમણી;
છે શક્તિ અકળ પ્રભુ આપતણી, નથી દાસ ગણી લીધી ભાળ જરી,
દયા રાખો પ્રભુ દીન પામરની, નમે હરગોવીંદ લળીજ લળી.

હરગોવનદાસ નાગરદાસ માજની.
રાધનપુર.

નિતિ વચનો.

૧ સદ્બુદ્ધિ અને શ્રદ્ધાશીલ સજ્જનો જે વાત યુક્તિયુક્ત સુસંગત હોય હોય છે તેને સરલતાથી સ્વીકારી લે છે. પણ જડ–બઠર–કદાગ્રહી જનો તો કેવળ ખેંચતાણથી ખરી વાતને પણ ખંડિત કરવા મથે છે. હજારો ગાયોમાંથી વાછરડી પોતાની માતાનેજ શોધી કાઢીને અનુસરે છે, પરંતુ મર્કટ તો જ્યાં ત્યાં વડચંકાજ ભરી કુદાકુદ કરી મૂકે છે. મતલબ કે શુદ્ધ સરલ ભાવ જ્યાં ત્યાં હિતરૂપ થાય છે ત્યારે શઠ ભાવ જ્યાં ત્યા નિંદા પાત્ર બને છે.

૨ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવને અનુસરી સાવધાનપણે ચાલવા રૂપ આર્હતી નીતિનો ખ્યાલ બહુ શ્રુતોના લક્ષ બહાર કેમજ રહે ?

૩ ' આમજ કરવું અને આમ નજ કરવું એટલે વિધિ નિષેધનો ઉપદેશ એકાન્તે શ્રી ભગવંત કરતા નથી પરંતુ પ્રસંગ અનુસરતું સરલ–અશઠ ભાવેજ કરવા વર્તવા તો તેઓ શ્રી ખાસ આગ્રહ કરે છે. ખોટી ખેંચતાણ કરી નાહક વીર્યના ક્ષય સાથે આત્મ વંચના–આત્મ દ્રોહથી દૂર રહેવા તેમનો ઉપદેશ હોય છે.

૪ વસ્તુને વસ્તુગતે સમજ્યા કે સમજવા પૂરો પ્રયત્ન કર્યા વગર કેવળ અંધ શ્રદ્ધાથી ' હાજી હા ' કહેવાથી મિથ્યાત્વ દૂર થઇ જતું કે આવી જતું નથી. મિથ્યાત્વ એટલે તત્વ વિપર્યાસ અને સમકિત એટલે યથાર્થ તત્ત્વ શ્રદ્ધાન એથી વધારે શું ?

૫ મધ્યસ્થ ભાવે મુકાબલો કરતાં ખરી તાત્ત્વિક વસ્તુ સમજાઇ જતાં–તેમાં આસ્થા–વિશ્વાસ ચોટે છે અને ખોટી–ગડુરિક વાત તરફ આદર થઇ શકતો નથી. બુદ્ધિ પામ્યાનું એ મનોહર ફળ છે એથીજ જ્ઞાનબળ અને ચારિત્રબળ ખીલી શકે છે. ઇતિશમ્.

જૈનો અને સ્વદેશી વસ્ત્રો.

અત્યારે આખા હિન્દમાં ચોતરફ સ્વદેશી (વસ્ત્રાદિક)જ વાપરવાની હીલચાલ ભારે જોશથી ચાલી રહી છે, તેમાં આપણા કેટલાએક સમયને ઓળખી કામ કરવા ઇચ્છનારા નવજુવાનો અને થોડા એક બાળવર્ગ શિવાય બીજો મોટો ભાગ (ભાઇઓ અને બ્હેનો) આ સમયોચિત હિલચાલથી અલગો રહી જાય એ ખેદજનક બીના છે. સ્વદેશી અને તેમાં પણ શુદ્ધ સ્વદેશીના સંબંધમાં ઘણાએક દેશદાઝવાળા દીલસોજ અનુભવી સાક્ષરોના વિચારો અનેક પ્રસંગે અનેક રીતે જાણવા સાંભળવામાં આવતાં અને તેના ઉપર સ્વતંત્ર ઉહાપોહ કરતાં તેની ઉપયોગિતા જેમ મને પોતાને જણાઇ ચુકી છે-તેમ અનેક સહૃદય ભાઇ બ્હેનોને જણાયેલી હોવી જોઇએ. તેમ છતાં આપણે એટલા બધા ઢીલા પોચા બની ગયાં છીએ. સ્વદેશી યા શુદ્ધ સ્વદેશીને આદરવાં જેવી સાવ સાચીને ઉપયોગી બાબતો પણ અનેક બાના કાઢી તત્કાળ આદરી શકતા નથી, એથી જણાય છે કે આપણી (સમાજ) ઉપર એની જોઇએ એવી ઉંડી અસર થયેલી નથી. તે જલ્દી થાય અને એની ખરી ઉપયોગીતા બરાબર સમજાય તે સાથે દ્રઢ શ્રદ્ધા ભરી હિંમતથી તત્કાળ તેનો સ્વીકાર કરી લેવાય એમ આપણે સહુ આતુરતાથી ઇચ્છીશું.

કોઇ એક લેખક મહાશયે બતાવેલા અંદાજ પ્રમાણે આખા હિન્દ માટે અહિ હિન્દમાં તેમજ હિન્દ બહાર મીલોના જે કાપડ તૈયાર થાય છે, તેમાં વપરાતી

ચરબી નિમિત્તે લગભગ એક કરોડ જાનવારો કપાય છે. આટલા બધા જાનવરોની હિંસા નિપજતા મીલના વસ્ત્રો (સ્વદેશી કે પરદેશી) માત્ર શુદ્ધ અહિંસક ભાવ વાળા કોઈ પણ (સાધુ કે ગૃહસ્થ) સજ્જનને વાપરવાંજ ન ઘટે. આ વાત જ્યાં સુધી પ્રકાશમાં નહોતી આવી ત્યા સુધી તેવા મલીન તત્ત્વવાળા વસ્ત્રાદિક આપણે વાપર્યા પણ હવે જો વસ્તુ સ્થિતિ બરાબર સમજ્યાજ હોઈએ તો અહિંસા યા અન્ય અનપરાધી જીવોની રક્ષાની ખાતર પણ આપણે હવે પછી તેવાં સદોષ વસ્ત્રો ધારણ કરવાં નજ ઘટે. એ ઉપરાંત આર્થિક દ્રષ્ટિથી જોતાં પણ આપણે સહુએ કેવળ સ્વદેશી (બને ત્યાં સુધી તો શુદ્ધ સ્વદેશી) વસ્ત્રાદિકનોજ ઉપયોગ કરવો જોઈએ. હિન્દમાં આયાત થતા વિદેશી વસ્ત્રનીજ ખાતર લગભગ ૬૦ કે ૮૦ કરોડ જેટલું દ્રવ્ય પ્રતિવર્ષ વિદેશમાં ઘસડાઇ જાય છે. અને એવી અનેક મોહક વિદેશી ચીજોની વપરાશ કરતા રહેવાથી ઉપર મુજબ ક્રોડો ઘણું દ્રવ્ય પ્રતિવર્ષ પરદેશમાં પાણીના પ્રવાહે ચાલ્યું જતું હોવાથી હિન્દનુ આર્થીક બળ ઘટી ગયું છે અને હજુ સુધી વિદેશી ફેન્સીમાં ફસાઇ રહેવાથી વધારે પાયમાલ થતું જાય છે. આવી આર્થિક પાયમાલીમાંથી બચી જવાની હિન્દના હવા પાણી અન્ન અને પ્રકાશનો લાભ મેળવનાર દરેકની અહની ફરજ છે, સ્વકર્તવ્ય કર્મનું જેને ઠીક ભાન થયું હોય તેને એથી વધારે કહેવાની કે સમજાવવાની ભાગ્યેજ જરૂર હોઇ શકે. કેમકે એવા સુજ્ઞજનો તો જાતે ખરો માર્ગ તત્કાળ આદરી અન્ય સ્વજન કુટુંબી જનોને પણ સન્માર્ગમાં સ્થાપન કરવા બનતું કર્યાંજ કરે છે. ઇતિશમ્

લે૦ મુનિરાજ શ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજ.

આત્મજાગૃતિ.

(સિદ્ધાનો કનરો–હું તો અહીં નહી આવું હવેથી–એ રાગ.)

અપ્પા કાળ અનાદિથી આવ્યો, મોહ કષાયને સાથે લાવ્યો. અપ્પા૦ ટેક
રાગ દ્વેષ રિપુ કુમતિના સાથી, સૌ મળી બહુવરો તુજને બનાવ્યો. અપ્પા૦ ૧
નિજ સ્વરૂપ સમ નંદન વનને, ક્રોધની અગ્નિએ દાહ લગાવ્યો, અપ્પા૦
માન મતંગજથી પડ્યો હેઠો, ચરણે ચંપાયો ને સુકૃત ખપાવ્યો. અપ્પા૦ ૨
ગુણવેલી મૂળમાં વિષ રેડી, માયાની જાળે બ ધાયો ન ફાવ્યો, અપ્પા૦
લોભની લાલચમા લપટાયો, તૃષ્ણ ફણિધરે ડંખ લગાવ્યો. અપ્પા૦ ૩
ધન્ય ધરા સુત દારાના મોહથી, મોહન આશાની ફાંસી ફસાયો, અપ્પા૦
રાગ દ્વેષ સહચારી અનાદિય, ભવ નાટક માંહ્ય નાચ નચાવ્યો. અપ્પા૦ ૪

ખોળવી કુમતિ કુપંથે દોરી, ભવ મહારણુ માંહ્ય ભૂલો ભમાવ્યો, અપ્પા૦
દુર્જનની દોસ્તી કરી અપ્પા, જન્મ મરણુ અતિ કષ્ટ તું પાવ્યો. અપ્પા૦ ૫
તજી દુર્જન હવે થા સત્સંગી, નિજ સ્વરૂપ રમીલે ભવ લ્હાવો, અપ્પા૦
ક્ષમા નમ્રતા શુદ્ધ સરળતા, તોષથી લોભનો દોષ હઠાવો. અપ્પા૦ ૬
રાગ દ્વેષ તજી રહો સમ ભાવે, કુમતિ તજી સતી સુમતિ મનાવો, અપ્પા૦
મોહથી ભવરણુ જંગ મચાવી, જયકરી જીત નિશાન ચઢાવો. અપ્પા૦ ૭
ભોગવી સુખ સંસારે સાચું, સ્વર્ગ અને અપ વર્ગ સિધાવો, અપ્પા૦
સંત સમાગમથી સાંકળચંદ, નિશ્ચે મુક્તિનો હોય વધાવો. અપ્પા૦ ૮

(ઉપમિતિ અંતર્ગત.)

વિદ્વાન્ માર્ગ:—વિદ્વાનો-તત્ત્વવેદી જનોનો (ખરો) માર્ગ.

આત્મ કલ્યાણુ કરવા દ્રઢ આગ્રહ (નિશ્ચય) કરેલો હોવાથી વિદ્વાન્ (તત્ત્વજ્ઞાની) ના મનમાં નકામો વિકલ્પ આવવા પામતો નથી તેમ છતાં કદાચિત્ શૂન્ય ઉપયોગવાળી અવસ્થામાં કોઇ તેવો વિકલ્પ આવી જાય તો પણુ તે નકામું ભાખી વળતા નથી અને કદાચિત્ મુગ્ધ—અજ્ઞાન જનોમાં રહેલા હોવાથી કંઇક તેવું ભાખે તો પણુ તેઓ નકામી ચેષ્ટા તો કરતાજ નથી. છતાં જો તેઓ કોઇ તેવી નકામી ચેષ્ટા પણુ કરે તો મુગ્ધ જનોની સમાનતા વડે તેમની તત્ત્વજ્ઞતા લોપાઇ જાય છે. તેથી તત્ત્વજ્ઞોની પંક્તિમાં ખપવા—દાખલ થવા ઇચ્છતા સહુ કોઇએ સર્વદા સ્વવિકલ્પ વાણી અને વર્તનની સાર્થકતા (સફળતા) ચીવટ રાખી ચિન્તવ્યા કરવી તેમજ તે તેના અનુભવી વિદ્વાનોની પાસે નિવેદન કરવી કે જેથી તેઓ નકામા સ્વવિકલ્પ ભાષણુ અને વર્તનમાં સાર્થકતા બુદ્ધિ કરનારને અનુકંપાવડે નિવારે. ઇતિશમ્.

લે૦ મુનિરાજશ્રી કર્પૂરવિજયજી.

વર્તમાન સમાચાર

શહેર ભાવનગરમાં આ સભાના પ્રમુખ મૂળચંદ નથુભાઈ વકીલના ભત્રિજા ભાઇ નાનાલાલ હરીચંદ નથુભાઇએ અત્રેના શ્રી ગોડીજીપાર્શ્વનાથ જિનાલયના ગર્ભગૃહમાં પાંચ પ્રતિમાજીનો આમાશની શુદ ૬ સોમવારના રોજ પ્રતિષ્ઠા અઠ્ઠાઇમહોત્સવ અને શાંતિસ્નાત્ર સાથે કરી છે, તે દિવસે સ્વામિવાત્સલ્ય પણુ કર્યું હતું. એવી રીતે મળેલી લક્ષ્મીનું પ્રભુભક્તિ કરી સાર્થક કર્યું છે. તેમના આ કાર્ય સાથે જમાનાને અનુકુળ શ્રાવક ઉન્નતિ માટે-(કેળવણી ક્ષેત્રમાં) પણુ તેવો સદ્વ્યય થવાની આવશ્યકતા હતી, હજુ પણુ તેઓ કરશે એવી નમ્ર સુચના કરીયે છીયે.

પાટણ શહેરમાં દિક્ષામહોત્સવ.

ગયા માગશર શુદ ૧૧ ના રોજ ગામ બાલાપુરવાળા બેન માણેકબાઇએ લઘુ વયમાં શ્રીમાન મુળચંદજી મહારાજશ્રીના પરિવારમાં સાધ્વીજી મહારાજ કંકુશ્રીજીના પરિવારમાં મહિમાશ્રીના શિષ્યા થયા છે જેમનું નામ સાધ્વીશ્રી લલીતશ્રીજી આપ્યું છે. તેઓની લઘુવય છતાં જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય ઉચ્ચ કોટીના છે. તેઓશ્રીને પુજ્યશ્રી હંસવિજયજી મહારાજ તથા પન્યાસજી મહારાજ શ્રી સંપતવિજયજી મહારાજે દિક્ષા આપી છે. દિક્ષા વખતે બોર્ડીંગ પાસે મોટો મેળાવડો થયો હતો. ઉપધાનની ક્રિયા પણ નિર્વિઘ્ને સમાપ્ત થઇ હતી, વરઘોડા વીગેરેનો ઠાઠ સારો થયો હતો. તે શુભ પ્રસંગની ઉપજ ૧૦-૧૫ ગામના જીર્ણોદ્ધાર કામમાં મોકલવાનું ઠર્યું છે.

પુસ્તક પહોંચ.

નીચેના ગ્રંથો ભેટ મળેલા છે; જે ઉપકાર સાથે સ્વીકારવામાં આવે છે.

૧ જૈન વાર્ષિક પર્વો અને નિત્ય સ્મરણ સ્તોત્ર સંગ્રહ. — ગંગા૦ સ્વ. મહાલક્ષ્મીબ્હેન—અમદાવાદ.

૨ ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભાગ ૩ જો.

૩ „ ભાગ ૪ થો

(૨–૩) શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગ્રંથમાળા ઓફીસ—ભાવનગર.

૪ દ્રવ્ય પ્રદીપ

૫ સંવેગ છત્રીસી

૬ પ્રકરણ સુખ સિંધુ ભાગ ૨ જો

(૪–૬) શ્રીયુત વીરચંદભાઇ જીવાભાઇ પરેખ—અમદાવાદ.

૭ ઉપદેશ ચિંતામણી ભાષાંતર, શેઠ મેઘજી હીરજી ધારશી—મુંબઇ.

૮ શારીરિક કેળવણી, વકીલ નંદલાલ લલ્લુભાઇ—વડોદરા.

૯ શ્રી યશોભદ્ર ચરિત્ર, શ્રી આત્મતિલક ગ્રંથ સોસાઇટી—અમદાવાદ.

૧૦ પંચલિંગિ પ્રકરણ, શેઠ ઝવેરચંદ પનાજી—સુરત.

૧૧ શ્રી રાધનપુર જૈન યુવકોદય મંડળનો રીપોર્ટ

જૈન ઐતિહાસિક અવલોકન.

" વસંત વિલાસ " મહાકાવ્ય.

(લેખક—છોટાલાલ મગનલાલ શાહ.—ઝુલાસણ.)

કોઈ પણ ભાષાનો ઉત્કર્ષ થવો, અનુપમ સાહિત્યનો જન્મ આપવો, અને અનેક ' રસ ' સિંચી વિકસાવવું, અનેકશઃ અલંકારો અર્પી દેદીપ્યમાન બનાવવું અર્થાત્ રસામૃત સીંચી નવપલ્લવિત કરવું એ સર્વેની જવાબદારી સુશિક્ષીત વિદ્વાનો ઉપર છે. કોઇ પણ દેશની, કોઇ પણ ધર્મની જાહોજલાલી જાણવાનું સાધન મુખ્યત્વે કરી તે દેશના કે તે ધર્મના સાહિત્યને અવલંબી રહેલું છે. અને એવું અત્યુત્તમ સાહિત્ય પ્રકટાવવાને પ્રખર વિદ્વાનોની ખાસ જરૂરીઆત હોય છે, પ્રખર વિદ્વાનોનો ઉદ્‌ભવ થવો તે તે દેશના નરેન્દ્રો અને ધનાઢયો ઉપર અવલંબેલું હોય છે. પૂર્વકાળે જે જે વિદ્વાનો, કવિઓ લેખકો અને તત્વજ્ઞો જન્મ પામ્યા છે. તે પૂર્વે તે તે સમયના રાજાઓ, ધનાઢયોના આશ્રયે રહીનેજ પામ્યા છે. પૂર્વે થઇ ગયેલા, કાલિદાસ, મેંઠ,અમર, રૂપ, સૂર, ભારવિ, હરિશ્ચંદ્ર વિગેરે મહાન કવિઓની ' ઉજ્જયની ' માં કાવ્ય-પરીક્ષા લેવામાં આવી હતી. અને તે સર્વેને રાજાઓ તરફથી અત્યુત્તમ માન આપવામાં આવતું. પાટલિપુત્ર, ઉજ્જયની, કાશ્મીર વિગેરે સ્થાનોમાં જે જે વિદ્વાનો ઉદ્‌ભવ પામ્યા છે, તે બાબતનો પૂર્ણાંશે ધન્યવાદ ત્યાંના રાજાઓને છે. સંસ્કૃત સાહિત્યનું અવલોકન કરતાં ગુજરાતમાં કોઇપણ ધુરંધર સંસ્કૃત કવિના દર્શન ન થયા ત્હેનું મુખ્ય કારણ અત્રેના રાજાઓની કૃપણતા, અરસીકતા કે કાવ્ય વિમુખતા વિના અન્ય શું દેખાય ? આ પ્રમાણે આર્યાવર્તના સર્વે પ્રાંતોના સાહિત્યનું અવલોકન કરતાં ગુજરાતને કંઇ નીચું જોવા વખત આવે છે.

ગુજરાતના સર્વે વિદ્વાનો નિષ્પક્ષપાતે નિરીક્ષણ કરશે તો જણાશે કે ગુજરાતને અભિમાન રાખવા લાયક જૈનધર્મે અનેક કવિ-વિદ્વાનોને જન્મ આપ્યો છે.

દશમી અને અગીયારમી સદીમાં મુંજ અને ભોજ દ્વારા ધારા નગરી જે અનેક વિદ્વાનોની પ્રસુતા ગણાતી હતી. તદનુસાર ગુજરાતમાં મહાન જૈન ધર્મ પ્રભાવિક નરેશ કુમારપાળના સમયથી સંસ્કૃત સાહિત્યમાં કંઇ ઓર તેજસ્વીતા ઝળહળી રહી હતી, તે સમયે શ્રીમાન્ મલ્લધારી હેમચંદ્રસૂરિ, તેમનો વિદ્વાન શિષ્ય શત પ્રબંધ કર્ત્તા રામચંદ્ર આદિ અનેક વિદ્વાન હીરાઓ પ્રકાશ પામ્યા હતા; પરંતુ ત્હેનું વાસ્તવિક પરિણામ તો તેરમી શતાબ્દિના અંતિમમાં દ્રશ્યમાન થયું હતું

અને તેથીજ ગુજરાતને અભિમાનથી ઉચ્ચ મુખારવિંદ રાખી બોલવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે

તેરમી શતાબ્દિમા ધોળકામાં ગુર્જરેશ્વર રાણા વીરધવળની રાજ્ય-સભામાં સેંકડો કવિઓ વિરાજતા હતા. આ સમયે ગુજરાતમા અનેક કવિઓનુ ઉત્પન્ન થવું, પ્રકાશમાં આવવુ અને અનેક મહાન્ ગ્રંથો રચી ગુજરાતની કીર્તિને અમર કરવી એ સર્વેનો આધાર તે રાણાના મહાન્ ચાણાક્ય મંત્રી વસ્તુપાળ અને તેજપાળને લીધેજ છે પ્રસ્તુત કાવ્યકર્તા પણ આજ સમયે ઉદ્‌ભવ પામેલ છે આપણા ચરિત્ર નાયકે આ સિવાય પણ કરૂણા "વજ્રાયુધ" નામનુ ન્હાનું નાટક અને આસડ કવિ રચિત ઉપદેશકન્દલિ અને વિવેકમંજરી ઉપર વિદ્વતાભરી વૃત્તિઓ રચી છે, કવિ સબંધી ઐતિહાસિક કેટલીક બાબત પ્રકાશમા આવેલ છે, પરંતુ મ્હને તેથી વિશેષ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોવાથી અત્રે તેમની સંબંધી કંઇપણ લખીશ નહિ

* આ વસંત વિલાસ ચૌદ સર્ગનું એક ઐતિહાસિક કાવ્ય છે.

ગયા માસના આ. પ્ર. ના અંકમા ' નર નારાયણાનંદ ' નામના મ્હારો લેખ વાંચતાં જણાશે કે, મંત્રી વસ્તુપાળનું અન્ય ' વસંતપાળ ' તરીકેનું નામ ત્હેના સુહૃદોમાં પ્રખ્યાત હતું. અર્થાત્ મંત્રી વસ્તુપાળે પોતાના રચેલ કાવ્યના ૧૬ સર્ગના ૩૮ શ્લોકમાં દર્શાવ્યું છે કે—

ख्यातिं प्राप वसन्तपाल इति यो नामाद्वितीयं मुदा
विद्वाद्भिः परिकल्पितं हरिहर श्री सोमशर्मादिभिः ॥

આ ઉપરથી વાંચકને ખાત્રી થશે કે આ કાવ્યની રચના મંત્રી વસ્તુપાળને અવલંબી કરાયેલી છે

કાવ્યકર્તા

ચંદ્રગચ્છના આચાર્ય હરિભદ્રસૂરિના શિષ્ય બાળચંદ્ર આ કાવ્યના પ્રણેતા છે અને ગ્રંથકર્તાએ પોતાનું પૂર્વ જીવન વૃત્તાંત આ કાવ્યના પ્રથમ સર્ગમા આપેલ છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે તેઓ મોઢેરાના મોઢ બ્રાહ્મણ હતા અને ત્હેમનું નામ મુંજાળ હતું, ત્હેમણે જૈન ધર્મમા દીક્ષા લીધા પછી અનેક સાહિત્યના અધ્યયનથી મહાન્ વિદ્વાન્ થયા હતા, કે જેના લીધે તેમને ' સિદ્ધસારસ્વત ' નામની પદ્વી એનાયત કરવામાં આવી હતી અને જૈનોની માનનીય આચાર્ય પદ્વી આપવામાં આવી હતી. ત્હેમનું ઐતિહાસિક વૃત્તાંત નહિ આપવા બાબત ઉપર ખુલાસો કરી દીધેલ હોવાથી મૂળ વિષય ઉપરજ આવીશું.

કવિએ આ કાવ્યમાં કોઇપણ સ્થળે રચ્યા સાલ આપી નથી. પરંતુ ગ્રંથમાં વર્ણન કરેલ વસ્તુસંકળના ઉપરથી લેખન સમય શોધી કાઢવો એ કંઇ અશકય નથી. વસ્તુપાળનું સ્વર્ગગમન વિ. સં. ૧૨૯૬ થયું હતું તે ઉપરથી ત્હેના મરણની નિકટજ ત્હેની હદ-સ્થિર કરવામાં આવેલ છે, કારણકે આ મહા કાવ્યની રચના ત્હેના પુત્ર જૈત્રસિંહના વિનોદાર્થે કરવામાં આવેલ છે[1] અને તેથી અનાયાસે તેરમી શતાબ્દિના છેડે અને ચૌદમી શતાબ્દિના પ્રારંભમાં લગભગ રચ્યા સંવત મૂકી શકાય છે.

કાવ્ય રચ્યાની તારીખ

કાવ્યની વસ્તુ-સંકલના

પ્રથમ સર્ગ પ્રસ્તાવના રૂપે છે. કવિ પોતાની વિદ્વતા માટે જણાવે છે કે સરસ્વતી દેવી પોતાની ભક્તિથી આકર્ષાઈ, યોગનિદ્રામાં ત્હેને એક સમયે દર્શન આપી કહ્યું કે " તું મારા વંશાનુક્રમે જન્મ પામેલ પુત્ર છે અર્થાત્ તું મ્હારો ઔરસ (વંશાનુક્રમી) પુત્ર છે, એટલે એ ઉપરથી સ્હમજાય છે કે કવિ ઉપર સરસ્વતી દેવીની કૃપા સારી હોવી જોઇએ, આ પછી કવિએ પોતાના પૂર્વ ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધી વર્ણન આપેલ છે. આ સિવાય આ સર્ગમાં કવિ, રાજા, અને ધનાઢયોને બોધ લેવા લાયક અર્થાત્ ગ્રહણ કરી વર્તનમાં મુકવા લાયક ઉપદેશ આપેલ છે, અર્થાત્ કવિ કહે છે કે—" આ વિશ્વમાં વિદ્વાનો કરતાં વિશેષ પરોપકાર અન્ય કોઇ પણ કરી શકતું નથી. કારણકે કાવ્ય--અમૃત-રસ સીંચી મરણ પામેલા એવા માનવોને અમર જીવન આપે છે " આવી રીતે કેટલાક શ્લોકોદ્વારા નૃપતિઓને કવિના ઋણી દર્શાવેલ છે અને વળી જણાવે છે કે કવિ આશ્રયીના દાનાદિવડે લોભાઇને કોઇપણ રીતે અયોગ્ય ખોટી પ્રશંસા આશ્રયીની કરતો નથી. આજકાલ ઘણા ઇતિહાસપ્રવીણ વિદ્વાનો એમ માને છે કે-કવિગણ, આશ્રય આપનાર અધિપતિનાં યશોગાન ગાય છે તે પ્રાયઃ કપોલકલ્પિત હોય છે, એમ દર્શાવી અનેક શંકાઓ પ્રાદુર્ભૂત કરે છે પણ તેઓને નિરૂત્તર કરતો કવિ જણાવે છે કે—

शीलेन तुष्यन्ति महीपतीनां, न भूरिदानैः कवयः कदापि ।
वाल्मीकि मुख्यैः किमु किञ्चिदात्तमास्ते महीन्दो रघुनन्दनस्य ॥

આ ઉપરથી સ્હમજાશે કે કવિઓ કેવા સ્વતંત્ર હોય છે. આ વિના અનેક શ્લોકોથી ઉત્તમ, કનીષ્ટ કવિઓના ગુણ દોષનાં સિંહાવલોકન કરેલ છે જે લગભગ

---

१ श्री वस्तुपालाङ्गभुवो नवोक्ति प्रियस्य विद्वज्जनमज्जनस्य ।
श्री जैत्रसिंहस्य मनोविनोदकृते महाकाव्यमुदीर्यतेऽदो ॥ १-७९

ચાલીસ શ્લોકમા પૂર્ણાહૂતી કરેલ છે અને તેમાથી કવિ અને લેખક અને ધનાઢ્યોને અનેક પ્રકારના ઉપદેશરત્નો ગુંથેલ છે કે જેના અંગે લખવા બેસતા એક અન્ય સ્વતંત્ર નિબંધ રચાય તેમ છે કવિ, વસન્તપાળ વિષે કાવ્ય રચવાનું કારણ પ્રાન્તે દર્શાવી પ્હેલો સર્ગ પૂર્ણ કરે છે

नले च रामे च युधिष्ठिरे च वशीकृताः यैः कवयो गुणास्ते ।
श्री वस्तुपाले स्म वसन्ति सम्प्रत्यतस्तदीयं कथयामि किञ्चित् ॥

આ ઉપરથી જણાશે કે શ્રીમાન્ વસ્તુપાળ કેવો સદ્ગુણાલંકૃત હોવો જોઇએ

બીજા સર્ગમાં ગુર્જર રાજ્યધાની અણહીલપુર પાટણ સંબંધી આબેહુબ વર્ણન ચિત્રેલ છે, ત્હેના મ્હોટા સોનેરી ગુંઠાવાળા દેવાલયો, ત્યાની રાજમહેલ સમાન હવેલીઓ, ત્યાના વિશાળ, રમ્ય રાજમાર્ગો, અને ખાઇ, અને દુર્લભરાજના તળાવ સબંધી વર્ણન છે, દરેક સર્ગ માટે વિસ્તારથી લખવું ઉચિત નહિ લાગવાથી ટુંકામા જણાવુ છુ કે તે વર્ણન સમયનું પાટણ અને આધુનિક જર્જરિત પાટણ નિહાળતા નિહાળનાર અશ્રુ ટપકાવ્યા વિના રહેશે નહિ. તેમાથી કેટલીક ઐતિહાસિક તત્વો હસ્ત લાગે તેમ છે.

ત્રીજા સર્ગમાં ગુજરાતના રાજા મૂળરાજથી માંડીને બીજા ભીમદેવ સુધીનું વર્ણન કરેલ છે, વીરધવળ એ કોણ ? અને ત્હેના બાપદાદા એ ગુર્જર સામ્રાજ્યના પડતા ભાગલાઓ સામે તે સમયના સાથીઓથી, તેમણે બરાબર રીતે વાધો ઉઠાવ્યો હતો તે સબંધી વર્ણન છે. અને વીરધવળના સ્વપ્નમા ગુર્જર રક્ષક દેવીએ દર્શન આપીને કહ્યું કે—વણીકવર્ય વસ્તુપાળ અને તેજપાળ નામના બને ભાઇઓને ત્હારા રાજ્યમા પ્રધાન પદ ઉપર નિયત કર તે સંબધી વર્ણન છે

ચોથા સર્ગમાં વસ્તુપાલ અને તેજપાલના બુદ્ધિ સામર્થ્યની પ્રશંસા કરેલ છે, તદનુસાર પ્રધાન પદ ઉપર નિયુક્ત કર્યા અને વસ્તુપાળને ખજાનાનું અધિપત્ય સુપ્રત કર્યું આ સર્ગમા અતિ વિસ્તારથી ગુણ–તુલના કરવામાં આવેલ છે નરસિંહ, વામન, રામ, વસુદેવ, બળભદ્ર, વીગેરે પ્રખ્યાત પુરૂષોની સમાન ગુણ–તુલના કરવામા આવેલ છે ખાસ કરીને કહેવું જોઇએ કે વસ્તુપાળની યોગ્યતા નિહાળવાને માટે આ સર્ગ બહુ વિચારણીય અને મનનીય છે

પાંચમા સર્ગમાં. વસ્તુપાળ અને ભરૂચના શંખ સાથે યુદ્ધ થયાનું વર્ણન છે અને પરાજિત કર્યાનું અલંકારી ભાષામા વર્ણન કરેલ છે, આ સર્ગમા શંખ અને વસ્તુપાળ વચ્ચે સંદેશામા થયેલ વાગ યુદ્ધ બહુ રસિક છે. અને વસ્તુપાળ કેવો નિડર હતો ત્હેની પણ પ્રતીતિ થાય છે. પણ તે પાછળ ઐતિહાસિક સારમા આપીશ

મહાકાવ્યના લક્ષણાનુસાર, અનુક્રમે ઋતુવર્ણન, ક્રીડા-આનંદવર્ણન, પુષ્પાવચય, અને ચંદ્રોદયવર્ણન અતિ પ્રશંસનીય, લાલિત્ય અને મધુરી ભાષામાં દર્શન થાય છે, અને તે રસજ્ઞ જાતેજ કાવ્ય વાંચવાની તસ્દી લેવી, એમ ભલામણ કરી વિરમું છું.

છઠ્ઠો સાતમો અને આઠમો સર્ગ.

વસ્તુપાળના સ્વપ્નનું અલંકારી ભાષામાં વિસ્તારથી વર્ણન કરેલ છે, ત્હેને સ્વપ્નમાં એક દેવતા દર્શન આપે છે અને તે દેવતા જણાવે છે કે, ' મ્હને કૃતયુગમાં ચાર પગ હતા, દ્વાપરમાં ત્રણ હતા, ત્રેતાયુગમાં બે હતા અને વર્તમાન કલિકાળમાં એક પગ છે એમ દર્શાવી જણાવે છે કે મૂળરાજ અને સિદ્ધરાજના સમયે સોમેશ્વરની યાત્રાર્થે જતા યાત્રાળુઓ વડે ત્હેની પદ્ધી અતિ વિસ્તાર પામી હતી, અને સતી મયલ્લદેવીના કહેવાથી ત્હેનાપુત્રે, બાહુલોડ (?) માં સોમેશ્વર પ્રતિ યાત્રાર્થે જનાર યાત્રાળુઓનો લેવાતો જજીયા વેરો બંધ કરાવ્યો હતો અને ત્હેના નિભાવાર્થે શત્રુંજય ઉપરના બાર ગામો આપવામાં આવેલ હતાં. કુમારપાલે શત્રુંજય અને ગીરનાર ઉપર યાત્રાઓ કરી હતી અને કેદાર સોમેશ્વરના દેવાલયોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. મંડળી પાટણમાં મૂળરાજે અનેક નવાં દેવાલયો બંધાવ્યાં હતાં. હમણાં એ સર્વે પ્રયત્નો બદલાઇ જવાથી ઇશ્વર અતિ દીલગીર થયા છે, તે પછી તેને ધર્મનો વિસ્તાર કરવાની આજ્ઞા કરી ચિંતા દૂર કરવાનું જણાવ્યું; એટલામાં પ્રાતઃકાળાદર્શિત વાગતાં નોબતોના અવાજોથી અને ચારણોના કિર્તનોથી જાગી ઉઠે છે. '

નવમ સર્ગમાં

શત્રુંજય યાત્રા વર્ણન, પ્રભાસ તીર્થયાત્રા વર્ણન, રૈવત વર્ણન અને રૈવત યાત્રા વર્ણન એમ અનુક્રમે વર્ણન આપવામાં આવેલ છે. તે સર્વે નિકટ સંબંધથી જોડાએલા હોવાથી સાથે વર્ણન આપવામાં આવે છે.

દશથી તેર સર્ગ સુધી

આ યાત્રાઓ કરવાનો ઉપદેશ વસ્તુપાળને ત્હેના ગુરૂ તરફથી કરવામાં આવેલ હતો, ત્હેને અનુસરી શત્રુંજય અને ગીરનારની યાત્રાનો નિશ્ચય કરવામાં આવેલ હતો. આ કાર્યમાં તેના માલેક વીરધવલ તરફથી પણ યોગ્ય અનુમોદન આપવામાં આવેલ હતું, વીરધવળે કહ્યું હતું કે ' પોતાના રાજ્યનો વિસ્તાર જેમ વૃદ્ધિગત થાય તેમ યોગ્ય વિચારાનુસાર વર્તન કરવું અર્થાત

येन येन विधिना विजृम्भते राज्यमेतदधिकाधिकं मम ।
तं तमर्जयितुमिच्छया भवान्मामकं प्रतिशरीर मर्हति ॥

શ્લોક ૧૩-સર્ગ ૧૦

તે પછી વસ્તુપાળે, તેજપાળ ઉપર સર્વે રાજ્ય-ભાર મૂકીને યાત્રા મુસાફરી પ્રારંભ કરી હતી, અને ત્હેની સાથે લાટ, ગૌડ, મારૂ, કચ્છ, ડાહલ, અવંતિ અને

વંગના સંઘ સમુદાયો, ધીરે ધીરે જોડાયા હતા. અનેક પારિતોષિકો સાથે તેને 'સંઘપતિ' નિમ્યો હતો. તે દરેક યાત્રાળુઓને યોગ્ય વિશ્રાંતિ આપતો અને સર્વે જરૂરીઆતો પૂરી પાડતો, અને માર્ગમાં આવતાં દરેક દેવાલયો, દેરાસરો, નિહાળતો અને યોગ્ય તજવીજ કરી જીર્ણોદ્ધાર કરવા જેવું જણાતું તો તેમ કરતો. થોડા સમયમાં સકળ સંઘે વલ્લભીપુર (હાલમાં વળામાં) માં મુકામ કર્યો, ત્યાં તેણે ધર્મોત્સવ કર્યો, અને સર્વે યાત્રાળુઓને ભોજન આપ્યું હતું; લ્હેની ધર્મપત્ની લલિતાદેવી પણ યતિ સમુહને અતિશય ભકિત પૂર્વક ભિક્ષા (ભોજન) અર્પતી હતી. તે પછી સંઘ પાટલિપુત્રે (પાલીતાણે) પ્હોંચ્યો. અહીં વસ્તુપાળે પાર્શ્વનાથની ભકિત પૂર્વક અર્ચની-પૂજા કરી તે પછી સકળ સંઘ ટુંક ઉપર ચઢી કપર્દીયક્ષની પૂજા કરતો, આદિશ્વરના દેવાલયમા પ્રવેશ કરી અને અષ્ટપ્રકારી બહુમાન પુર્વક પૂજા કરે છે. દેવાલયના શિખર ઉપર ચીન વસ્ત્રની મહાન પતાકા ચઢાવે છે. ત્યા આદિનાથની પ્રતિમા સન્મુખ એક નાટક ભજવી બતાવવામાં આવ્યું હતુ (પ્રાયઃ આ બાલચંદ્ર કવિ કૃત કરૂણા વજ્રયુધ હશે ?) "આ પ્રમાણે સમ્યકત્વ વર્ધક નાટય પ્રયોગ કયાય ભજવાતા જોયો કે સાભળ્યો છે કે ?" આધુનિક પ્રજાને ધર્મ—શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરવાને આવાં નાટકો લખાવવાં શું યોગ્ય નથી ? ભલે જૈનેતર સદૃશ ભજવી બતાવવામાં ન આવે પરંતુ 'શ્રાવ્ય' તરીકે અથવા દેરાસરમાં ભજવી શકાય તેમ શું ન બની શકે કે ?

" આ પછી સંઘ પ્રભુ આગળ ગદ્‌ગદ્ કંઠે સ્તુતિ કરે છે કે 'હે દેવ ! પુનર્દર્શને પ્રાપ્ત થાઓ" એમ વિજ્ઞપ્તિ કરતો પ્રભાસપાટણ પ્રતિ પ્રયાણ કરે છે.

ત્યાં તેણે બ્રાહ્મણોને પોતાના વજન પ્રમાણે સુવર્ણ અને ઝવેરાત આપ્યું હતું ત્યા ચંદ્રભાગાની ભકિત કરી, અને આઠમા તીર્થંકર (ચંદ્રપ્રભુ) ની પૂજા કરી સંઘે ગીરનાર પ્રતિ પ્રયાણ કર્યું.

તેજપાલ પ્રથમ કાઠીયાવાડમાં દિગ્‌વિજય કરવા આવેલ તે સમયમાં અત્રે વસાવેલ "તેજલપુર" નામનું શહેર અને "કુમાર સરહ" નામનું સરોવર અને મ્હોટી ખાઇએ સર્વે કરાવેલ—વસ્તુપાળ અને સકળ સંઘ અતિ આનંદ પામ્યો; અને આદીશ્વરની અર્ચના કરી સંઘ ગીરનાર પહોંચ્યો, ત્યા શ્રીનેમીનાથ અને અંબીકા માતાની પૂજા કરી આલોકન અને સાબ નામનાં શિખરો નિહાળ્યા. ત્યાં આનંદપૂર્વક ભકિત કરી સંઘ પાછો ફરી ધોળકા આવી પહોંચ્યો, સંઘ આવ્યાની રાણા વીરધવળને ખબર પડતાં તુરત હર્ષ પૂર્વક આવીને મંત્રીને ભેટે છે. અને સકલ સંઘને આરોગ્યતાના સમાચાર પૂછી આનંદિત થાય છે નગરમાં અનેક પ્રકારે ઉત્સવ થાય છે. સાર્વજનિક રસ્તાઓ શણગારવામાં આવે છે. અને એક માંગળિક દિવસ તરીકે

ઉજવવામાં આવ્યો હતો. સંઘ હર્ષપુર્વક નગર પ્રવેશ કરે છે. વસ્તુપાળે ઘેર આવ્યા પછી સકલ સંઘને અને અન્ય પ્રતિષ્ઠિત માણસોને ભોજન આપ્યું હતું. ત્યાર પછી હ્હેને જે જે બ્હાલા સુહૃદો હતા, તેમને અને બ્રાહ્મણો, યતિઓ અને હ્હેના ધર્મગુરૂઓને વસ્ત્રો વિગેરે પારિતોષિક આપી આનંદિત કર્યાં હતા.

ચૌદમા સર્ગમા. વસ્તુપાલે બનાવેલ દેવાલયો વિગેરેનું વર્ણન આપે છે. કરાવેલ દેવસ્થાનનાં દેવાલયો, સાધુઓ માટે ઉપાશ્રયો, બ્રાહ્મણો માટે મઠ (સત્રાગારો) કેટલાક સ્થળે નવા કરાવ્યાં અને કેટલાકનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. તળાવો કેટલાંક ગામડાંમાં ખોદાવેલ. નવી ખાઇઓ ખોદાવેલ હતી અર્થાત તેણે દરેક શહેર, ગામ, ગામડામાં કંઈપણ સાર્વજનિક કામ નહિ કરાવેલું એમ નહિ હોય ? કવિ કહે છે કે હ્હેની સંખ્યા ગણવામાં સ્ખલના પામી જવાય તેમ છે.

કવિ તે પછી જણાવે છે છે કે એક સમયે ' જરા ' નામનો કાસદ હ્હેની સન્મુખ આવીને કહ્યું કે, ધર્મતનુજા સદ્ગતિ આપને પરણવા માટે આતુર છે અને હ્હેના માતા, પિતાનો વિચાર તે પ્રમાણે નક્કી થયો છે. " તે પછી સદ્ગતિને પરણવાનાં વિચારમાં ને વિચારમાં વસ્તુપાળને જ્વર લાગુ પડયો અને તેણીને પરણવા માટે શત્રુંજય ગિરિ ઉપર જવાનો વિચાર કર્યો. ધર્મકાસદ ' આયુષ 'થી 'વસ્તુપાળનો જે નિશ્ચય તે ધર્મને જણાવ્યો. ધર્મ હ્હેનો આવો નિશ્ચય જાણીને ઘણો આનંદ પામ્યો. લગ્નમુહૂર્ત નક્કી કર્યું અને પોતાના સદ્બોધ નામના નોકરને તેડી લાવવા મોકલ્યો. તેણે હ્હેને જઇને કહ્યું કે " ધર્મ આપને લગ્ન માટે વિ. સં. ૧૨૯૬ના માઘ માસની પંચમીને સોમવારના પ્રાતઃકાળે નિમંત્રણ કરેલ છે. વસ્તુપાલે ત્યારપછી પોતાના પુત્ર જૈત્રસિંહ, ધર્મપત્ની લલિતાદેવી અને પ્રિય બંધુ તેજપાલને બોલાવી દરેકને યોગ્યાનુસાર હિત–શિક્ષા આપી. તે પછી રાજાને મલ્યો, અને કેટલાક સુહૃદો અને પ્રતિષ્ઠિત માણસોને મલી શત્રુંજયગિરિ જવા માટે નીકળી પડયો, ત્યાં પહોંચી શત્રુંજયગિરિ ઉપર ચઢયો. લગ્નને દિવસે શ્રી આદિશ્વર પ્રભુનું દેવાલય સારી રીતે શણગારવામાં આવ્યું હતું. શ્રીઆદીનાથની સાક્ષીએ ધર્મે પોતાની કન્યા આપી અને ત્યાર પછી તે હ્હેને સ્વર્ગમાં લઇ ગયો, જયાં ઇંદ્રે સાનંદે વસ્તુપાલને વધાવી લીધો.

આ ગ્રંથમાંથી ગુજરાતના ઈતિહાસ બાબતે કેટલાંક તત્ત્વોનું દોહન થાય છે;

કાવ્યમાં ઐતિહાસિક તત્વો. " બ્રહ્માથી અર્પણ કરાયેલ સંધ્યા જલથી નગ્ન તરવાર સાથે એક સુભટ જન્મ પામ્યો, અને તે ચાલુક્યના નામથી ઓળખાયો. તે સર્વે અસુરોનો સંહાર કરી સુખે પૃથ્વીનું શાસન કરતો. તેના વંશમાં મુળરાજ નામનો સુભટ ઉત્પન્ન થયો જે પાટણની ગાદીએ બેસી દર સોમવારે ' સોમેશ્વર 'મહાદેવની યાત્રા કરતો, અને તેથી સોમેશ્વર

ત્હેના ઉપર પ્રસન્ન હતા અને લડાઇમાં ત્હેને મદદ કરતા. ત્હેને દુશ્મનના મુંડો પોતાની તીક્ષ્ણ અસિધારાથી ઉડાવી દેતો ચામુંડરાજ નામનો પુત્ર હતો. ત્હેને વલ્લભરાજ નામનો પુત્ર હતો જે "જગઝંપણ" નામથી પ્રસિદ્ધ હતો. તે પછી ભીમભોજને પરાસ્ત કર્યો એવું ખાલી સૂચન આપ્યું છે. જયસિંહદેવે ધારાનગરીના રાજાને કાષ્ટપીંજરમા નાંખી પોતાની રાજ્યધાનીમાં લાવ્યો હતો. તેણે ઉજ્જૈન જીતી ત્યાંથી યોગિનીઓનું આસન લાવ્યો હતો. બર્બર રાક્ષસને પરાસ્ત કરી પોતાનો માંડલિક કર્યો. શત્રુંજયગિરિના નિર્વાહ માટે તેણે બાર ગામ બક્ષીસ કરેલ હતાં વાંચો:,

शत्रुञ्जय महातीर्थे पूजार्थं यो जिनेशितु: ।
देवदाये कृतिश्रेष्ठो ग्रामद्वादशकं ददौ ॥

જયસિંહસૂરિ કૃત વસ્તુપાળ ચરિત્ર સર્ગ ૧-૮૪

કુમારપાળે કેદાર અને સોમેશ્વરના જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા, તેણે ઘણાં જૈન મંદિરો ઉભાં કર્યાં-બંધાવ્યાં અને તેણે નિર્વંશની દોલત જપ્ત કરવાનો રિવાજ બંધ કર્યો. શેણે બલાળ રાજાને, કોકણ અને જંગળના રાજાઓને જીત્યો હતો. તેની પછી 'અજય' ગાદીએ આવ્યો ત્હેને જંગળના રાજાએ નજરાણું મોકલાવેલ હતું. મૂલરાજ બીજો હજુ તો બાળ મૂલરાજ હતો છતાં મ્લેચ્છ રાજાને હરાવ્યો હતો. ત્યારપછી ભીમદેવ બીજો ગાદી આરૂઢ થયો, પણ તે ઘણોજ ઉદાર, નિર્બળ અને લંપટ હતો. તે નિર્બળ હોવાને લીધે રાજ્યતંત્ર ન ચલાવી શક્યો: અને ત્હેના માંડલિકો દેશમાં ભાગ પાડીને રાજ્ય કરવા લાગ્યા. ચાલુક્ય વંશનો ધવલના પુત્રે અર્ણોરાજે રાજાની પક્ષ લઇને તે સર્વેને પરાસ્ત કર્યા અને રાજ્યને બચાવ્યું. ૯ નો પુત્ર લાવણ્યપ્રસાદ લડાઇમાં આનંદ માનતો અને ત્હેના આગળ, ઉત્તર, પૂર્વ દક્ષિણના રાજાઓ ભયત્રસ્ત થતા. ત્હેના પુત્ર વીરધવલે મુખ્ય મુખ્ય આગેવાનોને ઉખેડી નાખી રાજ્યધુરાનું વહન પોતાના પિતા લાવણ્યપ્રસાદ સાથે કર્યું. તે પોતાના રાજ્ય રક્ષણ માટે કોઇ લાયક મંત્રીની શોધમાં હતો ત્યાંની રાજ્યલક્ષ્મી ત્હેને સ્વપ્નમાં દેખાવ આપી કહ્યું કે, પ્રાગ્વાટ વંશનો પ્રચંડ પ્રભાવવાળો 'ચંડ' નામનો વણિક છે. ત્હેને અતુલ કીર્તિવાળો ચંડપ્રસાદ નામનો પુત્ર હતો. ત્હેને 'જીન સિવાય કોઇ દેવને ન નમનાર અને સિદ્ધરાજ વિના તેનો કોઇ શેઠ નથી. એવો 'સોમ' નામનો પુત્ર હતો. ત્હેને ત્હેની ભાર્યા સીતાથી એક 'અશ્વરાજ' નામનો પુત્ર હતો, જેનું બુદ્ધિ ચાતુર્ય ગુર્જર રાજાથી વખણાય છે. તેણે પોતાની માતુશ્રીને પાલખીમાં લઇને સાત શત્રુંજય અને ગીરનારની યાત્રાઓ કરી. તેણે કુવા અને તળાવો ખોદાવ્યાં, પરબો બંધાવી અને મંદિરો રચાવ્યા, તે કુમાર દેવીને પરણ્યો જેનાથી ત્હેને 'માલદેવ, વસ્તુપાળ, તેજપાળ નામના પુત્રો થયા છે. ત્હેમને તું પ્રધાનપદે નિયત કર એમ આદેશ કરી દેવી અંતર્ધાન થઇ. 'વીરધવળે

મુખ્ય રાજ્યપુરૂષોને વસ્તુપાળ અને તેજપાળને આમંત્રણ માટે મોકલ્યા બંને ભ્રાતાઓ હેની પાસે નમ્રતાથી નજરાણો લઇને આવ્યા રાજા તેઓની બોલવાની છટા, નમ્રતા, સુંદર ભાષણ, વગેરે સદ્દગુણોથી ઘણો આનંદ પામ્યો. તેઓને પ્રધાનમુદ્રા આપવાની આકાંક્ષા દર્શાવી ત્યારે વસ્તુપાળે હેને સ્પષ્ટતાથી કહેલ કે–રાજાઓ ધનના ભૂખ્યા હોય છે અને રાજ્યતંત્રીઓ પોતાની મરજી પ્રમાણે વર્તે છે. વિશેષમાં જણાવ્યું કે જો રાજા ન્યાય માર્ગે ચાલશે, ધનનો લોભ છોડી દેશે, ઇર્ષ્યાળુ લોકોને રજા આપે અને શાંત પ્રકૃતિ ધારણ કરે તો પોતે પ્રધાનપદ સ્વીકારવા રાજી છે, તે સર્વે રાજાએ મંજુર કરી પ્રધાનપણાની 'સુવર્ણમુદ્રા' સોંપવામાં આવી. આ પ્રમાણે પ્રધાનપદ આપવાથી વીરધવલના રાજ્યનો અતિ વિસ્તાર થયો. વીરધવલે જુલમથી લાટ દેશના રાજાના તાબાનું "ખંભાત" બંદર લીધું. તે સમયે આખા ગુજરાતમાં જાહોજલાલીમાં મુખ્ય હતું અને તે જગ્યાની બહુ ઉપયોગીતા હતી. વીરધવલે વસ્તુપાલને ત્યાંનો ગવર્નર નીમીને મોકલ્યો. ખંભાતના વણિકો અને નાગરિકોએ હેનું સહર્ષથી સન્માન કર્યું. ખંભાતમાં અગાઉના રાજ્ય શાસનથી બહુ અંધાધુંધી ચાલી રહી હતી. ત્યાં તેણે ચાણાક્ય બુદ્ધિથી સુવ્યવસ્થા આણી. તેણે દરેક ધર્માચાર્યોને કપડાં તેમજ આહારથી સન્માન કર્યું કે જેથી દરેક લોકે માન્યું કે–પ્રધાન પોતાના ધર્મોને પ્રિય ગણે છે. હેને કાવ્ય–પ્રબંધોનો શોખ હોવાને લીધે કવિઓને એટલું બધું દાન કર્યું કે હેની આગળ રાજા ભોજની અને મુંજની કીર્તિ ઝાંખી પડી ગઈ. આમ એક બાજુ જ્યારે રાજા લુનાશાક સાથે લડાઇમાં રોકાયેલા મારવાડના રાજાઓ સાથે, વીરધવળ લડાઇમાં રોકાયેલ હતો. તે સમયે ભરૂચના રાજા શંખ મ્હોટું લશ્કર લઇને પોતાનું મૂળ ખંભાતબંદર પાછું લેવા માટે ચઢાઇ કરી. શંખે વસ્તુપાળને નીમ્ન લિખિત સંદેશ પોતાના એલચીદ્વારા કહાવ્યો કે—વીરધવળ જો કે બળવાન છે પરંતુ અધુના મારવાડના ઘણા દેશો–પ્રાંતોના રાજાઓથી ઘેરાયેલો છે. અને હેનો વિજય હાલમાં દુર્લભ છે અને તેથી ભાગ્યેજ એવું બની શકે કે–રાજા વીરધવળ આપની મદદે આવી શકે. વીરધવળે તમને રાજી થઇને ખંભાત બંદરનું રક્ષણ કરવાની આજ્ઞા આપી છે, પરંતુ ગુણની કદર કરનાર એવો શંખ હમને આખો પ્રદેશ આપશે. જો મન ડગમગતું રાખી શંખને રાજા તરીકે કબુલ માન્ય નહિ કરો તો, તે જ્યારે ખંભાત જીતશે ત્યારે બીજો ગવર્નર નીમશે. આ વાત સુવિખ્યાત છે કે હેની ડાબી બાજુએ જમીન ચાખતા અને કકળતા એવા બાર માંડલિક રાજાઓ સુવર્ણશૃંખલાથી જકડાએલ છે. અર્ણોરાજના પુત્રોથી શંખ જ્યારે ઘેરાયેલો હતો જેથી કરીને માલવાના રાજાઓને વચમાં પડવું પડયું, અને બીજી બાજુથી બળવાન એકલા શ્રીભટના હસ્તથી મથન થયેલા યુદ્ધસાગરમાંથી નીકળેલ હળાહળ ઝેર સમાન યાદવ રાજા સિંહ પોતાનું લશ્કર લઇને ચઢયો

ત્યારે ભીષણ શંખે યાદવ રાજાના સૈન્યને મારી હઠાવ્યું. માટે મનમાં વિચાર કરજો કે એવા શંખ કોણ ટકી શકે તેમ છે ? કે જેના એક તરવારના ફટકાથી વજ્ર પણ તુટિ જાય છે. માટે ત્હમે ત્હેની આંખમાં ન આવો તે પ્હેલા પલાયન થઈ જાઓ; કારણકે વાણીઓ નાશી ગયો એમ જાણી કોઇને કંઇ શરમાવા જેવું રહે નહિ. હવે ત્હમારે વિચાર કરવાનું છે. કારણકે સમુદ્ર માફક શંખ, દેશપ્રદેશ ઉલ્લંઘતો આવે છે.

વસ્તુપાળ પ્રત્યુત્તરમા જણાવે છે કે–જેવી રીતે શંખ મ્હને મલવા માગે છે તેવીજ રીતે હું શંખને મલવા તૈયાર છું. જ્યારે મરૂ દેશના રાજાઓ વાદળ સમાન ઘેરાઇ દર્શન દીધાં છે. ત્હેનો લાગ સાધી તે આવે છે તો ભલે આવવા દો ત્હેને ભેટવાને મ્હારી તરવાર તૈયાર છે તેણે કહાવ્યુ કે ચહુવાણ રાજાએ મ્હને એક પ્રદેશ આપ્યો છે પણ તે અયોગ્ય નથી કારણ અત્રે મ્હારે સારી પ્રીતિ સંપાદન થઇ છે. એ સારી વાત છે કે ત્હેના પગ પાસે માડળિક રાજાઓની સાકળેલ સુવર્ણ શૃંખલા છે પણ સાથે સાથે મ્હને આશ્ચર્ય જણાય છે કે તેજ પગોએ યાદવ રાજાના કારાગૃહમા લોહ શૃંખલાઓ સહન કરી હતી. ત્હમે મ્હને નર્મદા નદીના તટ ઉપર શંખે યદુ લશ્કરનો અભિમાન તોડયો એમ કહો છો. પણ ત્હેના કારાગૃહ વિષે કંઇ પણ જણાવતા નથી એ તો ખાલી ભ્રાંતિ છે. કે-ક્ષત્રિયોજ યુદ્ધકલા જાણે છે ને વાણિઆઓ નહિ ? શું અંબડ જાતનો વણિક હોવા છતાં કોકણાધિપતિ મલ્લિકાર્જુનને યુદ્ધમા ન માર્યો ? હું એક વાણિયો છું પણ યુદ્ધક્ષેત્રની દુકાનમાં સારી ખ્યાતિ મેળવી શકયો છું, હું શત્રુઓના મસ્તકોરૂપી માળનો સંગ્રહ કરૂં છું અને વળી તરવારના તાજવાથી જોખીને મુલ્યમાં ત્હેમને સ્વર્ગ આપું છું. માટે જો તે મહા સિંધુરાજનો પુત્ર હોય, તો ત્હેને તત્કાળ અત્રે આવવા દો અને યુદ્ધ માટે ત્હેને પસંદ પડે તે જગ્યા જણાવા દો ” વસ્તુપાળે પોતાનું સૈન્ય તૈયાર કર્યું. બંનેના લશ્કર વચ્ચે એક યુદ્ધ થયું, યુદ્ધક્ષેત્રમાં વસ્તુપાળના સુભટોએ શંખના અસંખ્ય યોદ્ધાનો નાશ કર્યો, તેથી શંખ જાતે પોતાના અતુલ બળવાળા ભ્રાતાઓને લઈને પ્રધાનને દબાવવા માટે આવ્યો, પછી એક ભીષણ સંગ્રામ જામ્યો જેમાં શંખના ભ્રાતાઓ સાથે વસ્તુપાળના નવ સુભટો મરાયા ભુવનપાળ ગુરૂકુળના શંખને મારવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને ત્હેની તરફ ચાલ્યો અને તેણે ઘણા સુભટોને શંખ જાણી મારી નાખ્યા એટલામા છેવટે તે શંખ પાસે આવી શકયો, અને શંખના હાથે ભૂવનપાળ મરાયો. હવે વસ્તુપાળ જાતે મહાન્ સૈન્ય લઇને સમરાંગણમાં આવ્યો, શંખે પોતાનું ઘટેલું સૈન્ય અને શત્રુની તાજી ફોજ નિહાળી તુરત ભરૂચ નાઠો.

કાવ્યના ઐતિહાસિક ગુણ.

એક દયાજનક વાત છે કે સંસ્કૃત ઐતિહાસિક કાવ્યોમાં ઘણી સાધારણ, નિ૦ બાબતો વિવેચનથી ભરેલી હોય છે, અને જે નાયકની પ્રશંસા લખાયેલી હોય છે, તેની ઐતિહાસિક માહિતિ થોડી મળે ? આપણા કાવ્યની બાબતમાં પણ તેમ છે, આ એક સમકાલી લેખકના હાથથી પ્રધાનના અવસાન પછીથી લખાયેલ કાવ્ય છે. અને તેથીજ ત્હેની પશ્ચિમ અવસ્થામાં શું થયું એ જાણુવાને સાધારણ આકાંક્ષા રહે એ સંભવીત છે, પણ કર્તા તો તે વિષે મૌન રહેલ છે. અને ખરી રીતે જોતાં માત્ર છેલ્લા બે વસ્તુપાળના મૃત્યુના પ્રકરણો સિવાય આ કાવ્યમાંથી કંઇપણ વિશેષ ત્હેમની પૂર્વે થઇ ગયેલ બીજા બે લેખકો કરતાં પ્રાપ્ત થતું નથી, છતાં પણ છેલ્લું પ્રકરણ ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ વિશેષ ઉપયોગી છે. કારણ કે તે સાધારણ રીતે કહેવાતી વસ્તુપાળની મૃત્યુ તારીખ અને સ્થળને નિર્મૂળ કરાવે છે, પ્રબંધ ચિંતામણીમાં પણ ત્હેની ઉત્તરાવસ્થા માટે કંઈ આવતું નથી. તે વિષે તો ફક્ત ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ અને વસ્તુપાળ ચરિત્ર એ બે ગ્રંથોમાં મળી શકે છે. તેઓ બે, વસ્તુપાળની મરણ તીથી વિ૦ સં૦ ૧૨૯૮ સ્થળ અંકેવાળીયા " જણાવે છે. પણ આ ગ્રંથનું લખાણ નિહાળતાં તે વાત ખોટી પડે છે. વસ્તુપાળના પ્રધાનત્વની કારકર્દિનું દર્શાવાતું આચ્છાદનને પણ વિખેરી નાંખે છે, વિશળદેવ સં૦ ૧૨૯૫માં ગાદીએ આવ્યો તે વસ્તુપાળની કૃપાનુંજ ફળ છે; અને જેણે રાજ્યને દ્દઢ કર્યું તેવા તેજપાળ પાસેથી પ્રધાન તરીકેની મુદ્રા લઇને—નાગડને આપી એ વાર્તા સત્ય લાગતી નથી. વિશળદેવે જો ધાર્યું હોત તો પણ તેમ કરી શકયો નહોત કારણકે તે સમયે તેની સ્થિતિ એક વરસ જેટલાં ટુંક સમયમાં સહીસલામત અને દ્રઢ હોઈ શકે નહી. અને પ્રધાનો બહુજ બળવાન અને મજબુતાઈથી સ્થપાયેલા હતા. આબુ ગિરિના એક લેખમાં સં૦ ૧૨૯૬ વૈ. શુ ૩ની તારીખના લેખમાં તેજપાળને મહામાત્ય લખેલ છે. મંત્રીઓનું બદલાવવું તેજપાળના અવસાન પછી થયેલ લાગે છે, જિનહર્ષ કહે છે તે પ્રમાણે વસ્તુપાળ પછી દશ વર્ષે એક તાડપત્રની પ્રતમાં સં.૧૩૧૩માં તેજપાળને અહહીલપુરનો મહામાત્ય કહેલ છે. અસ્તુ

વાંચક ! હજુ આ કાવ્ય સબંધી અનેક બાબતો પ્રકાશમાં આવે તેમ છે પરંતુ લંબાણ લેખના ભયથી વિરમું છું. આ લેખમાં કાવ્યની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવનાનો ઘણો ખરો આધાર લેવામાં આવેલ છે તે માટે શ્રીમાન્ સી. ડી. દલાલનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું. ઇત્યલમ્.

સાચી અને જુઠી સફલતા.

વિઠ્ઠલદાસ મૂળચંદ શાહ.

(૭)

સફલતાના વિષયમાં કાંઇ લખવા પહેલાં આપણે એક વાત જાણી લેવી જોઇએ કે સફલતા કોને કહેવામાં આવે છે ? ઘણા લોકો સફલતાનો એવો અર્થ કહે છે કે કાર્ય યા પ્રયત્ન સમાપ્ત થતાં પોતાને ઇચ્છિત ફલ મળી જાય તે સફલતા કહેવાય છે, પરંતુ સફલતાનો એટલોજ અર્થ નથી. કોઇ કોઇ મનુષ્યો પોતાનું કાર્ય પુરૂં કર્યા પછી પોતાના વિશિષ્ટ ઉદ્દેશની પૂર્તિ તથા પ્રાપ્તિ કરી શકતા નથી–પોતાને ઇચ્છિત ફલ મળતું નથી– ત્યારે તેઓ પોતાને અસફલ માની લે છે. પરંતુ એ સાચી વાત નથી. સંસારમા એવાં અનેક દષ્ટાંતો મળી આવે છે કે જેને આપણે અસફલીભૂત અથવા " અકૃત કાર્ય સફલતા " કહી શકીએ છીએ. ત્યારે સફલતા કોને કહેવી ? તે પણ એક સાધન યાને ઉપાયજ છે તે અન્તિમ ધ્યેયની સર્વોચ્ચ સીઢી છે, પરંતુ તે પોતે અન્તિમ ધ્યેય નથી. ઐહિક સુખો એવા છે કે જે ઉચિત રીતિથી પ્રયત્ન કરવાથી અવશ્ય મળી જાય છે. જો દુર્ભાગ્યવશાત્ કોઇ કારણે તે ન પણ મળે તો તેટલા માટે કોઇ પણ કાર્યશીલ સજ્જનનું જીવન નિષ્ફલ અને નિરર્થક કદિ પણ માની શકાતું નથી. એક વિદ્વાન અંગ્રેજ કવિ કહે છે કે—

" If what shone afar so grand,
Turn to nothing in thy hand,
On again the virtue lies,
In the struggle, not the prize."

R. M M nos

અર્થાત્ મનુષ્યોના સદ્ગુણોનું દર્પણ તેના કાર્યોનું દૃશ્યફલ નથી, પરંતુ તેનાં સદ્ગુણોનું સાચું દર્પણ તેની અદમ્ય ઉત્સાહપૂર્ણ કાર્ય–શકિતજ છે. કેમકે સ્તુતિપાત્ર તો તેજ મનુષ્ય બની શકે છે કે જે કંટકપૂર્ણ વૃક્ષ ઉપર સ્વયં ચઢીને ફૂલ તોડી શકે છે, નહિ તો કોઇ સાધનની સહાયવડે ફૂલ તોડનાર સાધારણ મનુષ્યો આ સંસારમાં અનેક નજરે પડે છે રાજા રામ મોહનરાય, લોકમાન્ય તિલક, મહાત્મા ગાંધી આદિ મહાપુરૂષોનાં નામ પ્રસિદ્ધ શા માટે છે ? એટલા માટે નહિ કે તે પુરૂષોએ પોતાનાં જીવનમાં કોઇ નવું રાજ્ય સ્થાપ્યું છે, કિન્તુ કેવળ એટલા માટેજ કે તેઓ પોતાના નિશ્ચિત ઉદ્દેશ અનુસાર કંટકમય માર્ગે ચાલતાં છતાં કદિપણ • ચલાયમાન થયા નથી. બસ, જે મનુષ્ય ઉક્ત તત્વનું આજીવન પાલન કરી

શકે છે તેનું જીવન સફલ છે. એટલા માટેજ વિચારશીલ મનુષ્યોએ કહ્યું છે કે દુર્દમનીય ધૈર્ય–યુક્ત કાર્યશીલતાના અન્તિમ સ્વરૂપનેજ સફલતા કહેવામાં આવે છે.

પરંતુ આપણો ઉદ્દેશજ દોષપૂર્ણ હોય અને અંતમાં આપણે કોઇ દુઃખમય તથા અનિષ્ટકારક પરિણામની સામે થવું પડે તો તેના દોષના ભાગી પણ આપણેજ છીએ. એવી સ્થિતિમાં આપણાં જીવનને સફલ કહી શકાતું નથી. અને જો એમ હોય તો પછી શરાબ પીવાથી મૃત્યુ થતાં શરાબી મનુષ્યનું જીવન પણ સફલ કહી શકાય. કોઈ પણ ઉદ્દેશ નિશ્ચિત કરીને કાર્યનો આરંભ કરવા પહેલાં આપણે એટલું જોઇ લેવું જોઇએ કે તે ઉદ્દેશ સારો છે કે ખરાબ ? તે સંબંધમાં એક અંગ્રેજ લેખક આપણને સદુપયોગ આપી રહેલ છે કે:—

" See first that the design is wise and just,
That ascertained, pursue it resolutely;
Do not for one repulse forego the purpose,
That you resolved to effect. "

અર્થાત્ કોઈ કાર્યનો આરંભ કરવા પહેલાં એટલો વિચાર કરવાની જરૂર છે કે તે કાર્ય કોઇ પણ રીતે હાનિહારક તો નથીને ? પછી જો એમ ખતરી થાય કે તે કાર્ય ન્યાયસંગત છે તો તે પૂર્ણ કરવા માટે જીવતોડ મહેનત કરો; પછી ગમે તેટલી અને ગમે તેવી મુશ્કેલીઓ કે પીડાઓ આવી પડે તો પણ તે કાર્ય અપૂર્ણ ન મુકો. કાર્ય કરતી વખતે મનુષ્યે તેનું ફલ કેવા પ્રકારનું આવશે તેની લેશ પણ દરકાર કરવી જોઇએ નહિ. તેનું ધ્યાન માત્ર એકજ વાત ઉપર રહેવું જોઇએ કે તે પોતાનું કાર્ય ઉત્તમ રીતે એક મનુષ્યને છાજે તેવી રીતે કરી રહ્યો છે કે નહિ ? પ્રાકૃતિક નિયમાનુસાર આપણને કેવળ કાર્ય કરવાનોજ અધિકાર છે. આપણને આપણા કર્મનાં ફલ આપણી ઇચ્છાનુરૂપ બનાવવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો નથી. ભગવદ્ગીતામાં ઉપદેશેલ છે તેમ.

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।
मा कर्मफलहेतुर्भूः मा ते संगोऽसत्वकर्मणि ॥

સારાંશ એ છે કે સફલતાનાં યથાર્થ સ્વરૂપ પર ધ્યાન દઇનેજ પ્રત્યેક મનુષ્યે આ જીવન–સંગ્રામમાં પોતપોતાનું કર્તવ્ય કરતાં રહેવું જોઇએ.

ઘણા મનુષ્યો એવા હોય છે કે જેઓ પોતાનાં જીવનની સફલતા અથવા નિષ્ફલતાની કસોટી જનસાધારણના અભિપ્રાયથી કરે છે. જો લોકો તેને સારો કહે તો તે પોતાનાં જીવનને સાર્થક સમજે છે. અને ખરાબ કહે તો નિરર્થક કહેવા લાગે છે.

પરંતુ એ મોટી ભૂલ છે. એવો કોઇ પણ મનુષ્ય નથી કે જે સમાજની પ્રત્યેક વ્યક્તિને પ્રિય તેમજ પૂજ્ય થઇ પડ્યો હોય. જુઓ. શ્રી મહાવીર, રામચંદ્ર, કૃષ્ણ જેવા અવતારી પુરૂષો પણ તેઓનાં જીવનકાળ દરમ્યાન સર્વ લોકોમાં એક સરખી રીતે પ્રિય તેમજ પૂજ્ય ન હોતા, તેઓની પણ નિંદા કરનારા અનેક શત્રુઓ હતાજ. એવી અવસ્થામાં કોઇ મનુષ્યના તત્ત્વપૂર્ણ વિચારો પણ કોઈ મંદબુદ્ધિવાળા મનુષ્યોને અણુગમો ઉપજાવે તેવા લાગે એ આશ્ચર્યકારક નથી. એટલા માટે લોકોની ટીકાની વિશેષ પરવા રાખવી જોઇએ નહિ. યોગ્ય ઉપાય તો એજ છે કે જો આપણે ખરેખરા સુખી અને કૃતકાર્ય બનવું હોય તો બીજાના અન્યાય-સંગત અને વિરોધી વિચારોનું ઉલ્લંઘન કરવામાં જરાપણ સંકોચ રાખવો જોઇએ નહિ. જે મનુષ્ય સર્વ લોકોને પ્રસન્ન કરવા પ્રયત્ન શીલ રહે છે તેની દશા ધોબીના કુતરા જેવી થાય છે, જે નથી હોતો ઘરનો કે નથી હોતો ઘાટનો.

પ્રત્યેક મનુષ્યને આ સંસારમા કાંઇપણ કર્તવ્યનો ભાર સોંપવામા આવ્યો હોય છે અને તેને તે કાર્ય સફ્ળતા પૂર્વક નિભાવવા માટે આવશ્યક અધિકાર યાને યોગ્યતા પણ આપવામાં આવે છે. કર્તવ્ય-પાલનનો અધિકાર-યોગ્યતા કોઇ ગણ્યા ગાંઠ્યા વિશિષ્ટ લોકોનેજ આપવામા આવે છે એવી માન્યતા ભૂલ ભરી તેમજ અત્યંત હાનિકારક છે. પ્રાયે કરીને લોકો એમ કહ્યા કરે છે કે-અમે અમુક દેશકાર્ય અથવા સામજીક સેવા કરવા ઇચ્છીએ છીએ, પરંતુ શું કરીએ ? અમારામાં યોગ્યતા નથી-અમારો અધિકાર નથી આવા આતા આત્માવિનાશી વિચારોથી આપણે અને ખાસ કરીને આપણા તરૂણ વિદ્યાર્થીઓએ હમેશાં બચવા યત્ન કરવો જોઇએ. દૃઢ વિશ્વાસ પૂર્વક માનોકે આપણે મનુષ્ય છીએ અને મનુષ્ય તરીકે આપણને આપણાં કર્તવ્ય-પાલનનો તથા આપણું જીવન સુખી બનાવવાનો પુરેપુરો અધિકાર છે. પોતાને કયું કાર્ય આ જગત્મા કરવાનું છે તે પ્રત્યેક મનુષ્ય સૌથી પહેલાં જાણી લેવું જોઇએ. જ્યારે તેને સુજ્ઞાન થઇ જાય કે તેનામા અમુક કાર્ય કરવાની સ્વાભાવિક યોગ્યતા રહેલી છે ત્યારે તેને માટે ઉચિત છે કે તેણે એક ક્ષણનો પણ વિલંબ કર્યા વગર તે મહત્કાર્યનો સંપૂર્ણ ઉત્સાહ પુર્વક આરંભ કરી દેવો જોઇએ અને હમેશાં એમ પ્રાર્થવું જોઇએ કે "હે પરમાત્મન્ ! તમારી ઇચ્છાનુસાર મેં મારી જીવન-નૌકા આ સંસાર-સમુદ્રમાં છોડી મૂકી છે, હવે મને કેવળ તમારૂંજ શરણ છે." એ પ્રમાણે કરી તે પોતાનું કર્તવ્ય કરતો રહેશે તોપણ તેની સાચી સહાયક બની જશે. અવશ્ય તે મનુષ્યનો છેવટે બેડાપાર થશેજ. કેવળ ધૈર્યનીજ આવશ્યકતા રહેશે, કેમકે તેને વારંવાર સંસાર-સમુદ્રની લહરીઓ અને તોફાનોની સામે થવું પડશે. જો તે એ સઘળી બાધાઓને કુશળતા તેમજ સહન-

શીલતા પૂર્વક હઠાવી શકે છે તો તેનું જીવન સફલ થાય છે એ સંદેહ વગરની વ
છે. આ પ્રકારના મનુષ્યોનેજ વિજયી કહેવામાં આવે છે. તેઓના નામ ઈતિહાસ
પૃષ્ઠોને પ્રકાશિત કરે છે અને લોકો તેવા પુરૂષોને કર્મવીર, દેશભક્ત, પરોપકા
આદિ સુવિશેષણોથી અલંકૃત કરવામાં પોતાનું ગૌરવ સમજે છે.

જો તમારા જીવન–નિર્વાહ કરવાના ધંધાને અન્ય લોકો તુચ્છ ગણતા હો તોપણ તમારે તેને તુચ્છ માનવો જોઈએ નહિ. તમારૂં શ્રેય તેનાથીજ થશે એ માની તમે તેને સમસ્ત સંસારનાં સઘળાં કાર્યોથી વધારે ગણો અને જેવી રીતે કોઇ મનુષ્ય પોતાના ઉચ્ચાતિઉચ્ચ વ્યવસાય અનુપમેય ઉત્સાહથી કરે છે તેવી રીતે તે કાર્યો કરો. તુચ્છ યાને નાનો ધંધો બિલકુલ લજ્જાસ્પદ નથી. ભીખ માગવી અને પરતંત્રતામાં રહેવું તે લજ્જાસ્પદ ગણાય છે. હા, જો તમે પોતે તમારાં કર્તવ્ય તરફ ઘૃણા અને અપમાનની દૃષ્ટિથી જોશો તો અવશ્ય તે લજ્જાસ્પદ ગણાશે. આ સંબંધમાં એક સારૂં દૃષ્ટાંત છે. વિલાયતમાં મી. ગ્રે નામનો એક પ્રસિદ્ધ પુરૂષ થઇ ગયો. બચપણમાં તેની સાંપતિક અને વ્યાવસાયિક સ્થિતિ અત્યંત શોચનીય હતી. તેના એક મિત્રે એક દિવસે તેને હાંસીમાં કહ્યું કે "મિસ્તર ગ્રે ! હવે તો તમે ઘણી વાતો કરતાં શીખી ગયા, પરંતુ શું તમને તમારો બચપણનો વખત યાદ છે જ્યારે તમે ઢોલ બજાવી તમારો ઉદર–નિર્વાહ ચલાવતા હતા ?" જુઓ, મી૦ ગ્રેએ ઉક્ત પ્રશ્નનો કેવો ભાવપૂર્ણ અને ઉચિત જવાબ દીધો. તેણે કહ્યું "મહાશય ! હું મારાં બચપણમાં કેવી મુશ્કેલીથી મારૂં ઉદરપોષણ કરતો હતો તેનું મને પુરેપુરૂં સ્મરણ છે. હું જાણું છું કે મારે તે માટે ઢોલ બજાવવો પડતો હતો. પરંતુ હું કેવી ઉત્તમ રીતે અને કેવા પ્રફુલ્લિત હૃદયથી ઢોલ બજાવતો હતો તે શું આપને યાદ છે ?" આનું તાત્પર્ય એ છે કે લઘુતા વા ગુરૂતા, તુચ્છતા વા શ્રેષ્ઠતા કોઇ વિશેષ વ્યવસાયમાં નથી, પરંતુ જે હૃદયના ભાવથી એ વ્યવસાયનું કાર્ય કરવામાં આવે છે તે ભાવમાં રહેલ છે. સફલતાના યથાર્થ સ્વરૂપના વિષયમાં ઉપરોક્ત રીતે વિચાર કરવાથી વાચકોને સાચી અને જુઠી સફલતાના ભેદનો સહજ ખ્યાલ આવી શકે તેમ છે.

હવે એટલું જોવું જોઇએ કે સફલતાની પ્રાપ્તિ અર્થે કયા કયા ગુણોની આવશ્યકતા છે ? ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે કે સૌથી પહેલાં ધૈર્યની પ્રથમ આવશ્યકતા છે. તે સાથે જે કાર્ય હાથમાં લેવામાં આવ્યું હોય તેમાં સંપુર્ણ ઉત્સાહ રેડવો જોઇએ, કેમકે જે કાર્યમાં ઉત્સાહ નથી હોતો તે અધવચ તજી દેવું પડે છે. પરંતુ ધૈર્ય અને ઉત્સાહથી પણ વધારે એક મોટો ગુણ છે, જે વગર કોઇપણ કાર્યમાં મનુષ્યને સફળતા મળી શકતી નથી. તે ગુણનું નામ છે આપણી આત્મશક્તિ. અર્થાત્ કાર્ય કરવાની યોગ્યતાપર દૃઢ વિશ્વાસ. જ્યાંસુધી આપણામાં એવો

નથી ઉત્પન્ન થતો કે આપણામાં અમુક કાર્ય કરવાની સંપૂર્ણ યોગ્યતા છે, તથા તે કાર્ય આપણે દરેક અવસ્થામાં કરી શકીશું ત્યાંસુધી આપણું મન તે કાર્ય કરવામાં પુરેપુરૂં લાગતું નથી અને પરિણામે આપણે તે કદિપણ પુરૂં કરી શકશું નહિ. હા, કદાચ કોઇ મનુષ્ય ઊચિત માર્ગનું આક્રમણ કરવા છતાં પણ કોઇ કારણવશાત્ સફલતા પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી તો તેમાં તેનો દોષ નથી. સામાન્ય મનુષ્યો ભલે તેને અકૃતકાર્ય ગણે, પરંતુ સહૃદય પુરૂષો તો તેને જુદી દૃષ્ટિથીજ જોશે. એક પાશ્ચાત્ય કવિનું કથન છે, જેનો અર્થ એ છે કે " જીવન–સંગ્રામમાં પરાજીત અથવા અસફલ મનુષ્ય કોણ છે ? શું દીર્ઘોદ્યોગી કોલંબસને અકૃતકાર્ય કહી શકાય તેમ છે ? શું લિવિંગ્સ્ટનને આપણે પરાજીત કહી શકીશું કે જેને પોતાની જનની જન્મભૂમિના હિત ખાતર આફ્રિકાના જંગલોમાં રખડવું પડયું હતું ? નહિ, તેઓને પરાજીત કહી શકાશે નહિ, કેમકે તેઓએ આશારૂપી દોરીને:આધારે વારંવાર નીચે પડવાં છતા પણ ઉંચે ચઢવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. તેઓનું એ વ્રત હતું કે " कार्यं साधयामि वा देहं पातयामि. " તેઓ તો પોતાનાં વ્રત–સાધનમા પોતાના પ્રાણની આહૂતિ આપીને યથાર્થતઃ કૃતાર્થ અને સફલ થઇ ગયા છે. અસફલ અને પરાજીત મનુષ્ય તેજ ગણાય કે જે નીચે પડી જવાના ડરથી કદિ પણ ઉભા રહેવાનો પણ પ્રયત્ન કર્યો હોતો નથી. " અહા ! કેવું ઉત્તમ કથન છે ? પોતાની ઇષ્ટસિદ્ધિ પરિપૂર્ણ કરવાના સતત પ્રયત્નમાં જેઓ પોતાનું જીવન વ્યતીત કરે છે તેવા કર્મવીરને ધન્ય છે, કે જેઓ અસફલતા રૂપી રાક્ષસનું નામ સાંભળતાંજ ડરી જાય છે અને કોઇ કાર્યનો આરંભ કરતા નથી તેવા આળસુને ધન્ય છે ?

એટલા માટે પોતાનું જીવન સફલ કરવાની ઇચ્છા રાખનાર આ જીવન–સંગ્રામમાં વિજય–પ્રાપ્તિની કામના કરનાર પ્રત્યેક યુવક અને તરૂણ વિદ્યાર્થીએ હજારો બાધાઓ અને મુશ્કેલીઓ નડે તોપણ પોતાની ઇષ્ટસિદ્ધિને અર્થે નિરંતર પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઇએ. પછી સફલતા એક દાસી માફક બની હમેશાં તેઓની સેવાપરાયણ રહેશે.

અનેક મનુષ્યો પોતાનાં કાર્યનો આરંભ મહાન ઉત્સાહથી કરે છે, પરંતુ જરા જેટલી મુશ્કેલી આવતા તજી દે છે. ખરૂં જોતાં તો બાધારહિત સફલતામાં કશો સ્વાદ નથી હોતો. મિષ્ટાન્ન ઉપર મિષ્ટાન્ન ખાવામા આપણને તેમાં કોઇ પણ જાતની વિશેષતા યાને અપૂર્વ સ્વાદ નથી લાગતો, પરંતુ જો કોઇ કટુ પદાર્થ ખાધા પછી આપણને મિષ્ટ પદાર્થ આપવામાં આવે છે તો આપણને મિઠાશની વિશેષતાનો ખરેખરો ખ્યાલ આવી શકે છે. તેવીજ સાચી સફલતા અને વિઘ્ન–બાધાઓનો

પારસ્પરિક સંબંધ છે. જે મનુષ્યને પોતાનાં ઇષ્ટ કાર્યની સિદ્ધિ અર્થે પ્રયત્ન કરવામાં વિઘ્ન–બાધાઓની સામે થવું પડે છે, તેજ સફલતાનો સાચો મર્મ જાણી શકે છે. જેને સ્વપ્નમાં પણ વિઘ્ન–બાધાઓનો ખ્યાલ નથી હોતો તે સફલતાનું ખરૂં રહસ્ય જાણવા અશકત છે. એક શ્લોકમાં ભર્તૃહરિજીએ કાર્યશીલતા અને સફલતાના વિષયમાં ત્રણ પ્રકારના મનુષ્યોનું વર્ણન કરેલ છે. તે શ્લોક એ છે કે—

" प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः
प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः।
विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः
प्रारब्धमुत्तमजना न परित्यजन्ति ॥

અર્થાત્ નીચ પુરૂષો વિઘ્ન–બાધાઓના ભયથી કાર્યનો આરંભજ નથી કરતા. તેઓમાં એટલું સાહસજ નથી હોતું. જેઓ મધ્યમ પુરૂષો છે તેઓ મહા મુશ્કેલીથી કાર્યનો આરંભ તો કરી દે છે, પરંતુ સ્હેજસાજ મુશ્કેલી આવતાં કાર્યને તિલાંજલી આપે છે. આવા લોકોની ગણના ઉત્તમ પુરૂષોમાં થઇ શકતી નથી. તે પુરૂષોજ ઉત્તમ ગણાય છે કે જેઓ હજારો વખત બાધાઓ નડે છતાં પોતાનું કાર્ય કરવા માટે કરોડવાર ઉદ્યત રહે છે. જેઓ પોતાનાં આરંભેલા કાર્યને છેવટ સુધી નિભાવે છે. બસ, સફલતા એવાજ સત્પુરૂષોનાં કાર્યોને અલંકૃત કરે છે, એવાજ મહાત્માઓ સદા સફલ મનોરથ બને છે. ચાલુ—

ॐ

* યોગદર્શન.

(સંગ્રાહક ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસ.)

પ્રત્યેક મનુષ્ય વ્યક્તિ સૂર્યની જેમ અપરિમિત શકિતઓના તેજનો પુંજ છે. તેટલા માટે રાષ્ટ્ર તો અનેક સૂર્યોનું મંડળ છે, તેમ છતાં જ્યારે કોઇ વ્યકિત કે રાષ્ટ્ર અસફળતા અથવા નિરાશાના ચક્રમાં પડે છે, ત્યારે એ પ્રશ્ન સહજ થાય છે કે તેનું કારણ શું ? બહુ વિચારતાં માલુમ પડે છે કે અસફળતા અથવા નિરાશાનું

* અમદાવાદ–ગુજરાત પુરા તત્વમંદિરમાં આર્ય વિદ્યા વ્યાખ્યાન માળામાં આ વિષય ઉપર જાહેર ભાષણ બંધુ સુખલાલજી પંડિતજીએ ગુજરાતીમાં આપ્યું હતું તે ઉપયોગી હોવાથી તેનો ટુંક સાર અત્રે આપવામાં આવે છે. ઓ. સેક્રેટરી.

કારણ યોગ (સ્થિરતા) નો અભાવ છે, કારણ કે તે વિના બુદ્ધિ સંદેહશિલ બની રહે છે, અને તેના પ્રયત્નની ગતિ અનિશ્ચિત થવાના કારણથી શક્તિઓ આમ તેમ ચલિત થવાથી મનુષ્યને બરબાદ કરી દે છે. તે કારણ સર્વ શક્તિઓને એક કેન્દ્રગામી બનાવવા તેમજ સાધ્યબિંદુ સુધી પહોચાડવા માટે અનિવાર્ય રૂપે સર્વને યોગની જરૂર છે. તેટલા માટે વ્યાખ્યાનમાં યોગનો વિષય રાખવામાં આવ્યો છે. આ વિષયની શાસ્ત્રિય મિમાસા કરવાનો ઉદ્દેશ એ છે કે આપણા પૂર્વજોની તથા આપણી સભ્યતાની પ્રકૃતિ ઠીક માલુમ પડે •અને તે દ્વારા આર્ય સંસ્કૃતિના એક અંશના પણ થોડા પરંતુ નિશ્ચિત રહસ્ય માલુમ પડે.

યોગદર્શન.

યોગદર્શન એ સામાસિક શબ્દ છે. તેમાં યોગ અને દર્શન એ બે શબ્દ સાથે છે.

યોગ શબ્દ युज् ધાતુ અને घञ् પ્રત્યયથી સિદ્ધ થાય છે. युज् ધાતુ બે છે. એકનો અર્થ જોડવું અને બીજાનો અર્થ સમાધિ–મન, સ્થિરતા. સામાન્ય રીતે યોગનો અર્થ સંબંધ કરવો તથા માનસિક સ્થિરતા કરવી તેટલો છે, પરંતુ પ્રસંગવશાત્ તે પ્રકરણાનુસાર તેના અનેક અર્થો થતા હોવાથી તે બહુરૂપી બની જાય છે. એમ બહુરૂપતાના કારણે લોકમાન્યશ્રીએ પોતાના ગીતા રહસ્યમાં ગીતાનો તાત્પર્ય દેખાડવા માટે યોગ શબ્દના 'અર્થના નિર્ણયની વિસ્તારથી ભૂમિકા રચવી પડી છે. પરંતુ યોગદર્શનમાં યોગ શબ્દનો અર્થ શું છે ? તે બતાવવા માટે એટલા ઉંડાણમાં ઉતરવાની જરૂર નથી. કારણકે યોગદર્શન વિષય સર્વ ગ્રંથોમા કે જ્યાં જ્યાં યોગ શબ્દ આવ્યો છે ત્યાં તેના એકજ અર્થ છે અને તેનું સ્પષ્ટીકરણ તે તે ગ્રંથોમાં ગ્રંથકારે પોતેજ કરેલ છે. ભગવન્ પતંજલિએ પોતાના યોગસૂત્રમાં ચિત્તવૃત્તિ નિરોધને યોગ કહેલ છે અને તે ગ્રંથમાં સર્વત્ર યોગ શબ્દનો માત્ર એકજ અર્થ વિવક્ષિત છે. શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિએ પોતાના યોગ વિષયક સર્વ ગ્રંથોમાં " મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવવાવાળા ધર્મવ્યાપારને" યોગ કહેલો છે અને તેમના ઉકત સર્વ ગ્રંથોમાં યોગ શબ્દનો માત્ર તેજ અર્થ છે. ચિત્તવૃત્તિ નિરોધ અને મોક્ષ પ્રાપક ધર્મવ્યાપાર એ બે વાક્યોના અર્થમાં સ્થૂલ દૃષ્ટિએ જોતાં મોટી ભિન્નતા માલુમ પડે છે, પરંતુ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ જોતાં બંનેના અર્થમાં ભિન્નતા માલુમ પડતી નથી. કારણકે ' ચિત્તવૃત્તિ નિરોધ ' એ શબ્દથી તે ક્રિયા અથવા વ્યાપાર દેખાય છે કે જે મોક્ષ માટે અનુકુળ હોય, વળી જેનાથી ચિત્તની સંસારાભિમુખ વૃત્તિઓ રોકાઈ જાય. ' મોક્ષપ્રાપક ધર્મવ્યાપાર ' એ શબ્દથી પણ તેજ ક્રિયા જણાય છે તેટલા માટે પ્રસ્તુત વિષયમાં

યોગ શબ્દનો અર્થ સ્વાભાવિક સમસ્ત આત્મશકિતઓનો પૂર્ણ વિકાસ કરાવનારી ક્રિયા અર્થાત્ આત્મોન્મુખ ચેષ્ટા એટલોજ સમજવો. યોગ વિષયક વૈદિક, જૈન અને બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં યોગ, ધ્યાન, સમાધિ એ શબ્દો બહુધા સમાનાર્થક દેખાય છે.

દર્શન શબ્દનો અર્થ.

નેત્રજન્યજ્ઞાન, નિર્વિકલ્પ (નિરાકાર) બોધ, શ્રદ્ધા, મત આદિ અનેક અર્થ દર્શન શબ્દના છે. પરંતુ આ વિષયમાં દર્શન શબ્દનો અર્થ **મત** એ એકજ જણાય છે.

યોગના આવિષ્કારનો શ્રેય.

જેટલા દેશ અને જેટલી જાતિયોના આધ્યાત્મિક મહાન પુરૂષોની જીવનકથા તથા તેના સાહિત્ય ઉપલબ્ધ છે તેના દેખવાવાળા કોઇ પણ એ નથી કહી શકતા કે આધ્યાત્મિક વિકાસ અમુક દેશ કે અમુક જાતિમાંજ હોય ? કેમકે સર્વ દેશ અને જાતિયોમાં ન્યુનાધિકરૂપમાં આધ્યાત્મિક વિકાસવાળા મહાત્માઓ થઇ ગયાના પ્રમાણો મળે છે. યોગનો સંબંધ આધ્યાત્મિક વિકાસથી છે. તેટલા માટે એ સ્પષ્ટ છે કે યોગનું અસ્તિત્વ સર્વ દેશ અને સર્વ જાતિયોમાં રહેલ છે; તથાપિ કોઇપણ વિચારશિલ મનુષ્ય આ વાતનો તો ઇનકાર એટલા માટે નથી કરી શકતા કે યોગના આવિષ્કારના અથવા યોગના પરાકાષ્ઠાસુધી પહોંચવાનુ શ્રેય ભારતવર્ષ અને આર્યજાતિનુંજ છે. તેની સાબીતિ મુખ્યતયા ત્રણ પ્રકારે બતાવવામાં આવે છે. ૧ યોગી, જ્ઞાની, તપસ્વી આદિ આધ્યાત્મિક મહાપુરૂષોની બહુલતા, ૨ સાહિત્યના આદર્શની એકરૂપતા, ૩ લોકરૂચિ.

૧ યોગી, જ્ઞાની, તપસ્વી આદિ આધ્યાત્મિક મહાપુરૂષોની બહુલતા.

પ્રથમથી આજસુધી ભારતવર્ષમાં આધ્યાત્મિક વ્યક્તિઓની સંખ્યા એટલી મોટી છે કે તેની સામે અન્ય સર્વ દેશો અને જાતિયોની આધ્યાત્મિક વ્યક્તિઓની કુલ સંખ્યા એટલી અલ્પ જણાય છે કે જેમ ગંગાની સામે એક નાની નદી.

૨ સાહિત્યના આદર્શની એકરૂપતા.

તત્વજ્ઞાન, આચાર, ઇતિહાસ, કાવ્ય, નાટક આદિ સાહિત્યનો કોઇ ભાગ લઇયે તેનો અંતિમ આદર્શ ઘણે ભાગે મોક્ષજ હોય. પ્રાકૃતિક દશ્ય અને કર્મકાંડના વર્ણને બહુ મોટો ભાગ રોકયો છે, પરંતુ તેમાં સંદેહ નથી કે તે વર્ણન વેદનું શરીર માત્ર છે. તેનો આત્મા કોઇ બીજોજ છે. પરમાત્મચિંતન યા આધ્યાત્મિક ભાવોનું આવિષ્કરણ ઉપનિષદોના પ્રાસાદ તો બ્રહ્મચિન્તનની બુન્યાદપર ઉભેલું છે. પ્રમાણુવિષયક, પ્રમેયવિષયક કોઇપણ તત્વજ્ઞાન સંબંધી સૂત્ર ગ્રંથ છે, તેમાં પણ તત્વજ્ઞાનના સાધ્યરૂપથી મોક્ષનું વર્ણન મળશે. આચારવિષયક સૂત્ર, સ્મૃતિ આદિ સર્વ ગ્રંથોમાં આચાર પાળવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ મોક્ષને માનવામાં આવ્યો છે.

રામાયણ, મહાભારત આદિના મુખ્ય પાત્રોનો મહિમા તેઓ મોટા રાજ્યના સ્વામી હતા એટલા માટે નથી, પરંતુ તે એટલા માટે છે કે છેવટમાં તેઓ સન્યાસ કે તપસ્યા દ્વારા મોક્ષના અનુષ્ઠાનમાં ઓતપ્રોત થઈ ગયા હતા. રામચંદ્રજી પ્રથમ અવસ્થામાં વશિષ્ઠની યોગ અને મોક્ષની શિક્ષા પાળતા હતા. યુધિષ્ઠિર પણ યુદ્ધરસ લઈ, બાણશય્યાપર સૂતેલા ભિષ્માપિતામહનો શાન્તિનો પાઠ પઢતા હતા. ગીતા તો રણાંગણમાં પણ માત્ર મોક્ષનું સાધન યોગનો ઉપદેશ આપે છે. કાળીદાસ જેવા શૃંગારપ્રિય કહેવાવાળા કવિ પણ પોતાના મુખ્ય પાત્રોની મહત્તા મોક્ષમાં મુકવામાં દેખે છે. જૈન આગમ અને બૌદ્ધ તો નિવૃત્તિ પ્રધાન થવાથી મુખ્ય તથા મોક્ષ સિવાય અન્ય વિષયોનું વર્ણન કરવામાં બહુ સંકોચાય છે. શબ્દશાસ્ત્રમાં પણ શબ્દશુદ્ધિને તત્વજ્ઞાનનું દ્વાર માની તેનો અંતિમ ધ્યેય પરમ શ્રેય માનેલ છે. વિશેષ શું ? કામશાસ્ત્ર તકનો પણ છેવટનો ઉદ્દેશ મોક્ષ છે. એ પ્રકારે ભારતવર્ષીય સાહિત્યના કોઇ પણ ગ્રંથ જુઓ, તેની ગતિ સમુદ્રની જેમ અપરિમેય એક ચોથા પુરૂષાર્થની બીજી રીતે જ છે. (ચાલુ)

સાદાઈ અને સ્વતંત્રતા.

સાદાઇ એ કેટલી સુખકર અને વિલાસ-ફેશન એ કેટલી ઉપાધિકર છે તે હાલમાં મહાત્મા ગાંધીજીના સિદ્ધાંતે સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે. પરદેશી કાપડ અનેક તરેહનું ફેનસી આવતું, તેના અનર્ગલ પૈસા પરદેશમાં ઘસડાઇ જતાં અને તેવું કાપડ કે તેવી કોઇ ઉપભોગની વસ્તુઓ વપરાશ-ઉપયોગમાં લીધા પછી, સાદુ પરંતુ જાડું કે ફેશન વગરનું વાપરતા જે એક વખત અત્યંત ગ્લાનિ થતી હતી, તેને બદલે હાલમાં મહાત્માજી ગાંધીના સિદ્ધાંતે આપણને સાદાઇ શીખવી છે. આ દેશને તે વગર ચાલી શકવાનુંજ નથી. દાખલા તરીકે મકાનની અંદર વગર જરૂરી ચીજો રાખવાથી કેટલી ખરાબી થાય છે, તે આપણે સમજીએ છીએ. જરૂરી ચીજો સિવાય માત્ર ફેશન અને શોભા ખાતર કબાટ-ખુરશી, ટેબલ, છબીઓ વગેરે ફરનીચર તેમજ બુકો અને એવી બીજી ચીજો આપણા મકાનમાં સ્થળે સ્થળે ગોઠવવામાં આવેલી હોય છે તેને સાફ રાખવા કેટલી મુશ્કેલી-ઉપાધિ પડે છે, અને એવી ઘણી ચીજો રહેવાથી માંકડ, મચ્છર ધૂળ, કચરો, કેટલો રોજ એકઠો થાય છે તે આપણે જાણીએ છીયે છતાં તે વગર ચાલતું નથી. તેના કરતાં માત્ર જરૂર પુરતી થોડી ચીજો રાખવાથી કેટલી ઉપાધિ ઓછી થવા સાથે મકાન કેટલું સ્વચ્છ, સગવડવાળું અને જંતુ રહીત રહે

છે. એવી સાદી ટેવોનો અનુભવ જેને હોય તે ભાગ્યેજ ખાલી ફેશન—આડંબરને ખાતર અગવડ વેઠી દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે.

ઉપર મુજબ શરીર માટે પણ સમજવું. નકામી ઇચ્છા પુરી ન પડે તેવી તૃષ્ણાઓ, વહેમો, ખોટા આડંબરો, વગેરેમાં ફસાઇ તેમજ વગર જરૂરની લાગણી આવેશોનું ભંડોળ એકઠું કરી મનુષ્ય માત્ર દુઃખજ ઉત્પન્ન કરે છે જેથી તેને બદલે સંતોષ, સદ્વર્તન એ બેને જગ્યા આપવામાં આવે તો મનુષ્ય સુખીજ થાય. તેથી જેટલે દરજ્જે સાદાઇ તેટલે દરજ્જે સ્વતંત્રતા આવી સમજવી. ધર્મ માટે પણ સાદો નિયમ સ્વીકારવો જોઇએ. દુનીયાના સર્વ દર્શનના ઝઘડા—ખંડન મંડન બાજુપર મુકી તેમાંથી સામાજિક સર્વમાન્ય સિદ્ધાંત ખેંચી લઇએ તો કોઇપણ ધર્મ માટે મારામારી રહે નહિ સમાન ભાવ રહે. બુદ્ધનો સિદ્ધાંત "ખોટુ કરતાં અટકો, સારૂં કરતાં શીખો." ક્રાઇસ્ટનો સિદ્ધાંત "બધાને ચાહો" વેદાંતનો સિદ્ધાંત સર્વ ભૂત પ્રાણી પ્રત્યે સમાન દૃષ્ટિ (આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ) તેમજ જૈનદર્શનનો સિદ્ધાંત "અહિંસા દયા, અને દરેક જીવને બંધુ સમાન ગણો, તેમજ મૈત્રી, પ્રમોદ, કરૂણા અને માધ્યસ્થ ભાવના આણો." મુસલમાન ધર્મનો સિદ્ધાંત "અલ્લાના બંદા બધા સરખા" એટલે સર્વ સાથે એકતા—સમભાવ. હવે જણાશે કે ધર્મ માટેના આ સાદા ઉત્તમ સિદ્ધાંત પણ સર્વના એકજ છે. છતાં તેપર દૃષ્ટિ નહી રાખવામાં અરસપરસ ઝઘડા અને દુઃખી થવાય છે. આ ભારતવર્ષમાં જે આત્મવાદ—અધ્યાત્મવાદ છે તેવો અન્ય કોઇપણ દેશમાં નથી. બીજે તો જડવાદ હોવાથી તીવ્રરાજ લોભ—તૃષ્ણા—વૈભવ વિલાસની ઉત્કટ ઇચ્છાઓ હોવાથી તેની સ્પૃધા પછી ઇર્ષા અને છેવટે ભયંકર લડાઇથી અનેક મનુષ્યો—પ્રાણીઓનું બલીદાન થાય છે, પરંતુ આ દેશમાં જડવાદ વગેરે નહીં છતાં પણ દરેક ધર્મના ઉપરોક્ત ઉત્તમ સિદ્ધાંતો હોવા છતાં ભૂલાય છે, તેવું સમજાતું નથી. સમજાય છે તેવું વર્તનમાં મુકાતું નથી અને જો દરેક મનુષ્ય તે સાદાઇના નિયમો (ઉપભોગની ચીજોના, શરીરના, ધર્મના સિદ્ધાંતો) વર્તનમાં મુકે તો કંઇ કરવાનું રહેતું નથી અને પછી સાદાઇ પ્રાપ્ત થતાં ખરી સ્વતંત્રતા તેની મેળેજ પ્રગટ થાય છે. ધર્મના મહાન પુરૂષોનું પણ તેજ કથન છે, અને વર્તમાન કાળમાં મહાત્મા ગાંધીજી તે સ્વીકારે છે સ્વીકારાવવા અપૂર્વ મથન કરે છે. વર્તનમાં જો ઉંચા સિદ્ધાંત મુકાય તો સાદાઇ પ્રાપ્ત થતાં આડંબર દૂર થાય છે અને જીવન સુધરી જાય છે.

સાદા નિષ્કપટ અંતઃકરણવાળા, સત્ય આચરણવાળા, સદ્ગુણી, શ્રદ્ધાવાન મનુષ્યને આવતા ભવ કે પરમાત્માની અસ્તિ માટે શક રહેતોજ નથી. તેઓ તો જરૂર એમ સમજે કે સાદાઇથી, સ્વતંત્રતાથી, સદ્ગુણથી, અને અમારા જેવુંજ બીજા પ્રત્યે વર્તન રહેશે તો ગમે તે વખતે (ભવે) ગમે ત્યાં અનંત (મોક્ષનું)

સુખ છેવટે મળશેજ. ઉપર મુજબ વર્તન રાખનારને કુદરતી રીતે સાદાઇ પ્રાપ્ત થાય છે અને તૃષ્ણા, આવેશો, તુચ્છ વિચારો, નિરાશા, વહેમ, ઠગાઇ, શંકા વગેરે હંમેશને માટે દૂર થતાં પોતે સાદો, સરલ, સ્વતંત્ર, શ્રદ્ધાવાળો બનશે, આત્મસંતોષી, શાંત પવિત્ર અને દયાળુ બનશે અને આમ બનવાથી તેનો આ ભવ સ્વર્ગ તુલ્ય બનશે. સાદાઇ અને સ્વતંત્રતા એ જીવન સાફલ્યના મુખ્ય સાધનો છે, અને આ દેશના મનુષ્યને સુખી થવું હોય તો તેના વગર ચાલી શકે તેવું નથી. પરમાત્માની કૃપાથી તે પ્રાપ્ત થાઓ એજ ઇચ્છા. ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસ.

વ્હાલાંઓને ઉપદેશ.

(રાગ ઓધવજીના સંદેશાનો)

સાંભળજો, વ્હાલાંઓ ! વચનો દીનના !
    દીન પણું છે પરમ દયાનું પાત્રજો !
મોટો એ અધિકાર તમારો માનવી !
    અધિકારી છો જેનાં માનવ માત્રજો–સાંભળજો.

એક પિતા પરમેશ્વર જાણો આપણો !
    નિકટ સગાંઓ સમજો ભાઇ બ્હેન જો !
નીકો ન્હાની મોટી જે જીવો તણી–
    વહેતું તેમાં અખંડિત વ્હેન જો !–સાંભળજો.

હસનારાંની સાથે હસવાનું ઘટે,
    રડનારાંની સાથે રડવું તેમ જો !
એક બીજાનાં આંસુડાંઓ લુછતાં,
    ઉંચે ચડશો સ્ત્રી પુરૂષો સૌ એમ જો–સાંભળજો.

ભૂત દયા છે ધર્મ બધાના મૂલમાં,
    સઘળાએ સંતાનો એ ઉપદેશ જો !
દિવ્ય દયા સાગર ! યાચંતા આપ જો
    દીન જનોને અમને એનો લેશ જો–સાંભળજો.

"કાન્ત"

વર્તમાન સમાચાર.

" કોંડણપુરની હિંસાનો અટકાવ "

પુનાથી ૧૬ માઇલ દૂર આવેલા કોંડણપુર નામના ગામમાં તુકાઇ દેવીનું મંદિર છે. ત્યાં દર વરસે માગશર શુદ ૧૫ થી વદી ૦)) સુધી મોટી જાત્રા (મેળો) ભરાય છે. અને દેવી નિમિત્તે આશરે દશ હજાર જીવોની હિંસા થાય છે. તેથી આ વરસે આ હિંસાનો ઉપદેશ દ્વારા અટકાવ કરવા સારૂ અત્રેથી મુનિ મહારાજ **શ્રી તિલકવિજયજી** પંજાબી આદિ કેટલાક માણસોએ ત્યાં જઇ પંદર દિવસ રોકાઇને પત્રીકાઓ, પુસ્તકો વગેરે વહેંચવાનું તથા શાન્તિથી ઉપદેશ આપવાનું કામ કર્યું હતું.

પરીણામ બહુજ સારૂ આવ્યું એટલે આ વખતે શુમારે નવ હજાર જીવોની હિંસા ઓછી થઇ છે, બલ્કે તેટલા બચી ગયા છે.

આ બાજુ મહારાષ્ટ્રમાં ધર્મને બ્હાને જેટલી હિંસા થાય છે, તેટલી બીજે ભાગ્યેજ થતી હશે. પરંતુ સમય એટલો બધો અનુકુલ છે કે, થોડા પ્રયત્ને પણ કામ થઇ શકે તેમ છે. આ લોકો બહુ સરલ હોવાથી એક મનુષ્યે હિંસા બંધ કરી તો બીજો પણ બંધ કરે. તેઓ એક પાછળ એક ચાલનાર હોવાથી કોઇ ધર્મ-પ્રેમી-દયા પ્રેમી-ભાઇઓ તથા તેવી સંસ્થાઓ આ બાજુમાં પ્રયત્ન કરે તો હું ધારૂં છું કે, બે ત્રણ વર્ષમાં હિંસા તદન બંધ થઇ શકે.

પોશ શુદી ૧૫ ઉપર આ બાજુનાં માંડવદેવી, કાનડા અને વાંગણી આ ત્રણ ઠેકાણે મોટી યાત્રાઓ ભરાય છે અને ભયંકર હિંસા થાય છે. મુનિ મહારાજ શ્રી તિલકવિજયજી માણસો લઇને ત્યાં પણ જવાની વકી છે.

શાહ શંકરલાલ શીવનાથજી.
પુના-સીટી.

ગ્રંથાવલોકન.

૧ પંચલિંગી પ્રકરણ—શ્રી જીનેશ્વરસૂરિ વિરચિત. શ્રી જીનદત્તસૂરિ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ, તેની એક કોપી શેઠ પિતાંબરદાસ પન્નાજી તરફથી બંધુ ઝવેરચંદ પન્નાજી બુહારીવાળાએ ભેટ આપેલ છે. આ ગ્રંથમાં સમ્યકત્વના પાંચ લક્ષણનું વર્ણન સરસ રીતે કથાઓ સાથે કરવામાં આવેલું છે. આવા જ્ઞાનોદ્ધારના કાર્યને ઉત્તેજન આપનાર એ ગ્રહસ્થને ધન્યવાદ આપવા સાથે સમ્યકત્વના જિજ્ઞાસુઓને વાંચવાની ભલામણ કરીયે છીયે.

સંવેધ છત્રીશિ—યોજક શ્રીમાન્ પન્યાસજી અજીતસાગર ગણિકે જેઓશ્રી કેટલાક વખતથી પોતાની વિદ્વતાનો લાભ જૈન સમાજને ઉપયોગી ગ્રંથો લખી આપતા રહ્યા છે, સદરહુ ગ્રંથમાં ૩૬ દ્વાર વર્ણન (ગતિ, કાય, યોગ વિગેરે) તેમજ દ્વાર સંવેધ તે છત્રીશ દ્વારના ઉત્તર ભેદો આપી પ્રકરણના અભ્યાસી માટે ઘણો ઉત્તમ પ્રયાસ કરેલો છે. તેમજ સાથે,

૩ પ્રકરણ સુખ સિંધુ દ્વિતીયભાગ—જેમાં કે કસ્તુરી, હિંગુલ, સિંદુર, ધર્મ સર્વ-સ્વાધિકાર વગેરે પ્રકરણો મૂળ સાથે ભાષાંતર, કેટલાક ચોવીશ જિન સ્તવન, સ્તુતિ જિનસ્તોત્ર વગેરે સંસ્કૃતમાં આપી ઉક્ત મહાત્માએ ઉત્તમ પ્રયાસ કરેલો છે. આ સંગ્રહઅને યોજના ખરે-ખરઉત્તમ અને અભ્યાસીઓને માટે અવશ્ય ઉપયોગી છે. આ બંને બુકો વિઠ્ઠલભાઇ જીવાભાઈ પટેલે નાગોરી સરાહ, અમદાવાદથી ભેટ મોકલેલ છે. બંને બુકો ખાસ ભેટજ આપવામાં આવે છે. આ ગ્રંથો લખી-યોજી ઉક્ત મહાત્માએ જૈન કોમ ઉપર ઉપકાર કરેલો છે.

• શારીરિક કેળવણી નિબંધ—વકીલ નંદલાલ લલ્લુભાઇ વડોદરા નિવાસી બંધુએ શ્રી વીરધર્મ પ્રભાવક સભા તરફથી પ્રગટ કરેલ છે. તે વાંચવાથી તે પ્રમાણે વર્તવાથી આરોગ્યના પ્રાપ્ત થાય છે.

૫ દ્રવ્ય પ્રદીપ—પ્રવર્તકશ્રી મંગલવિજયજી મહારાજે લખેલો આ ગ્રંથ છે. તેઓ વિદ્વાન અને સારા અભ્યાસી હોઇ તેઓશ્રીના હાથથી દ્રવ્યાનુયોગના ઉપયોગી ગ્રંથો લખાય પ્રકટ થાય તે ખરેખર ઉપયોગી હોવજ. આ ગ્રંથમાં ષટ્ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ બહુજ સ્ફુટ રીતે બતાવેલ છે. દ્રવ્યનું સ્વરૂપ જાણવાવાળા માટે ઉપયોગી બનાવેલ છે. શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગ્રંથમાળા ભાવનગરના સરનામાથી મળી શકશે.

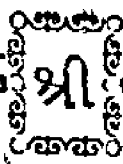
૬ ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભાગ ૩ }
૭ . સદર ભાગ ૪ } ઉક્ત બંને ઐતિહાસિક ગ્રંથોમાં જુદા ટુંકા ટુંકા રાસો આપવામાં આવેલ છે, શ્રીમાન્ વિજયધર્મસૂરિજી મહારાજની કૃતિના આ ગ્રંથો છે. સદર ચોથા ભાગમાં રાસનું નિરિક્ષણ ને મહાત્માના વિદ્વાન શિષ્ય મુનિરાજ વિદ્યાવિ-જયજી મહારાજે લખેલું હોઈ અવશ્ય વાંચવા લાયક છે. આ દિશાએ પણ ખાસ પ્રયત્ન થવાની જરૂર જણાય છે. જૈન સમાજ આવા ગ્રંથોનો વધારે લાભ લે તેમજ તે રસ લેતી થાય તેને માટે ઘણીજ ઓછી કિંમતે આપવાની જરૂર છે. હવે પછી આવા ગ્રંથો ઓછી કિંમતે મળી શકે તેવો પ્રબંધ કરવા ઉક્ત મહાત્માને વિનંતી કરીયે છીએ. મળવાનું ઠેકાણું ઉપર મુજબ છે કીંમત બે રૂપીઆ તેમજ અઢી રૂપીયા છે.

જૈન વાર્ષિક પર્વો—નિત્ય સ્મરણ સ્તોત્ર સંગ્રહ. આ બુક શેઠાણી મહાલક્ષ્મી બ્હેને પોતાના ખર્ચથી, માસ્તર ઉમેદચંદ રાયચંદ પાસે તૈયાર કરાવી છપાવી છે. આ બુકમાં નવસ્મ-રણાદિ સ્તોત્રો, જૈન પર્વોની હકીકત મહાત્મ્ય, દેવવંદન વિગેરે આપી સારી રચના કરેલી છે. બુક સર્વને ભેટ મોકલવામાં આવે છે.

૯ શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન અને કમઠ તાપસનું રંગીન ચિત્ર—વડોદરા નિવાસી

મોતીલાલ નેમચંદ મોદીએ શ્રી વિજયાનંદસૂરિ જૈન સાહિત્ય ચિત્રમાળાના પ્રથમ પુષ્પ તરીકે પ્રસિદ્ધ કરેલ છે, ચિત્રકળા એ પણ એક સાહિત્યનો વિભાગ હોવાથી જૈન દર્શનના મહાન પુરૂષો અને તેમના ચરિત્રમાંથી અમુક દશ્યો જે કે બોધ લેવા લાયક શાંત, વૈરાગરસ, સમભાવ વગેરે પ્રકટાવે, જૈન ઇતિહાસનું ભાન કરાવે તેવા ચિત્રો ખરી રીતે ઘરના શણગારરૂપ ખાસ હોઇ શકે છે, જેથી આવા રંગીન ચિત્રો પ્રકટ કરવાની પહેલ કરનાર ઉક્ત બંધુને ધન્યવાદ ઘટે છે વળી સાહિત્યમાળા સાથે એક પ્રાતઃસ્મરણીય મહાન પુરૂષનું નામ અંકીત કરેલ હોવાથી, તેની શોભામાં વૃદ્ધિ કરેલ છે. આ ચિત્ર જુદા જુદા રંગથી સુશોભિત બનાવેલ છે. કિંમત રૂા. ૧) રાખેલ છે અમોને તેની એક કોપી ભેટ મળેલ છે અમો પ્રકટ કરનારને ધન્યવાદ આપવા સાથે આ પ્રયાસમાં તેઓ વૃદ્ધિ કરે તેવું ઇચ્છીયે છીયે.

૧૦ **મતમીમાંસા પ્રથમ ભાગ**—આત્મકમળ જૈન ગ્રંથમાળાના ૧૧ મા પુષ્પ તરીકે શ્રી ખંભાત શ્રી મહાવીર જૈન સભા તરફથી પ્રકટ થયેલી છે. આ ગ્રંથના સંગ્રાહક પૂજ્યપાદ શ્રીમાન્ વિજયકમળસૂરિશ્વરજી મહારાજ અને યોજક શ્રી વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ શ્રીમાન્ લબ્ધિવિજય મહારાજ છે. અનેક અન્ય ધર્માવિલંબીઓના બનાવેલા પુસ્તકોમાં સત્ય જૈનધર્મ ઉપર જે કલંકો નકામી રીતે ચડાવેલા છે તે દૂર કરવા આ ગ્રંથ લખવાનો પ્રયત્ન ઉક્ત મહાત્માએ કરેલ છે. આખો ગ્રંથ પ્રશ્ન કરનાર શ્રાવક, ઉત્તર આપનાર સૂરિશ્વરજી એટલે પ્રશ્નોત્તર પદ્ધતિએ રચેલ હોઇ વાંચનારને સુગમ પડે તેમ છે. પ્રથમ અઢાર દુષણવાળા દેવ હોઇ શકતા નથી તે સ્ફુટ વર્ણન આપવામાં આવેલ છે, તે સાથે અન્ય દર્શનના ગ્રંથો, સ્મૃતિ, સંહિતા, ભાષ્ય વગેરેના શ્લોકથી બતાવી આપી ખરેખર આ ગ્રંથનું નામ (મતમીમાંસા) સાર્થક કર્યું છે. અને જૈન દર્શન ઉપર અન્ય દર્શનીઓએ કરેલ આક્ષેપો, કલંકો માત્ર દ્વેષ બુદ્ધિથીજ કરાયેલ છે એમ સિદ્ધ કરી આપેલ છે. પ્રયત્ન બહુ સારી રીતે કરેલો છે. ગુરૂવર્ય અને વડિલ મુનિરાજોની છબી અને સ્તુતિ દાખલ કરી ગુરૂભક્તિ પણ દર્શાવેલ છે. આ ગ્રંથના ચાર ભાગ પ્રસિદ્ધ થવાના છે એમ પ્રસ્તાવનામાં જણાવેલ છે જે જિજ્ઞાસુઓને વાંચવા લાયક છે. મુલ્ય સવા રૂપીયો પ્રસિદ્ધકર્તાને ત્યાંથી મળી શકશે.

આત્માનન્દ પ્રકાશ.

तत्त्ववेदिभिरात्मनोऽन्तर्भावमभिलषता सकलकालं सर्वेण स्वविकल्पजल्पाचरणानां सार्थकत्वं यत्नतः परिचिन्तनीयम्, तद्वेदिनां च पुरतःकीर्तनीयम्, ते हि निरर्थकेष्वप्यात्मविकल्पजल्पव्यापारेषु सार्थकत्वबुद्धिं कुर्वाणमनुकम्पया वारयेयुः ।

पुस्तक १९] वीर संवत् २४४८ महा. आत्म संवत् २६. [अंक ७ मो.

ॐ

ज्ञान आराधन.

અવલોકતા ષટ્ દર્શનો જૈનેતરો ભૂલા ભમે,
જૈનો તણી શિવ સાધના આન્તર વિષે સહેજે રમે;
ઉત્પાદ વ્યય ને ધ્રુવનું સત્ જ્ઞાન દિવ્ય મનોહરૂ,
એ જૈન આગમને સદા વંદન ત્રિયોગે હું કરૂં. ૧
પંચાંગી જૈનાગમ ખરેખર મૂક્તિ માર્ગ બતાવશે,
એકેક અંગની ભાવના સ્ખલના કરી અટકાવશે;
ચૈતન્ય શુદ્ધિ બને નહિં કૈવલ્ય જ્ઞાન વિના કદા,
સદ્ જ્ઞાનને આરાધતા શિવ શર્મ યોગ બને તદા. ૨

રા. રા. વેલચંદ ધનજી.

અથ છ લેશ્યાનું સ્વરૂપ.

(આવો આવો જશોદાના કંથ અમ ઘેર આવોરે—એ રાગ.)

સંસાર વને એક જાંબુનું વૃક્ષ ફળેલુંરે,
ષટ પંથીનું ટોળું ત્યાં થઇ જાય મળેલુંરે;
જુદી જુદી લેશ્યાના તે ષટ પંથીઓ જાણુંરે,
કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજો, પદ્મ, શુકલ પ્રમાણુંરે. ૧

કહે પંથીઓ જાંબુના ફળ ખાઇ ભૂખ સમાઇએરે,
કૃષ્ણ લેશ્યાવાળો કહે મૂળથી ઉખેડીને ખાઇએરે;
ત્યારે **નીલ લેશ્યાવાળો** સ્હેજ કોમળતા ધારીરે,
કહે કાપીએ થડ પણ મૂળથી ન કાપો વિચારીરે. ૨

મૂળ રાખી થડને કાપીને ભૂખ મટાડોરે,
જેથી વૃક્ષ રહે ને પુરાય પેટનો ખાડોરે;
પછી **કાપોત લેશ્યાનો** પંથી દયા જરી લાવેરે,
કહે કાપીએ થડ તો વૃક્ષ ઠુંઠું થઈ જાવેરે. ૩

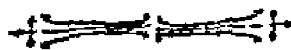
તે કરતાં ડાળું કાપીને ફળ બહુ ખાઇએરે,
તે કાપીને ખાતાં વૃક્ષ રહે સ્થિરતાઇએરે;
પછી **તેજો લેશ્યાનો** પંથી કહે સુણો ભાઇરે,
એવાં ડાળાઓ કાપતાં લાભ કે કાંઇ ન કમાઇરે. ૪

કામ માત્ર ફળોનું આપણને છે ભાઇરે,
તેથી ફળના ગુચ્છા તોડીને ખાઇએ સવાઇરે;
પછી **પદ્મ લેશ્યાવાળો** પાંચમો પંથી દયાળુરે,
કહે કામ શું ગુચ્છાનું ફળ શુભ ખાઇએ મયાળુરે. ૫

તરૂ પરથી ચુંટીને ફળ ખાઇએ મળી સર્વેરે,
જેથી વૃક્ષ કે ડાળને થાય ઇજા ન વિખરવેરે;
એમ સાંભળી **શુકલ લેશી** જે દયાનો દરીયોરે,
બોલ્યો શાન્ત સુધારસ વાણી સમતા ભરીયોરે. ૬

ભાઈ કામ છે પાકાં મિષ્ટ ફળોનું તમારેરે,
તે વૃક્ષ નીચે છે પડેલાં ફાસુ પ્રકારેરે;
તે ખાઇને ભૂખ સમાવીએ આપણુ ભાઇરે,
નાહક કરીએ ન પિડા આ વૃક્ષને કાંઇરે. ૭

સુખે પેટ ભરાય તો પાપે પેટ ન ભરીએરે,
નિર્દોષ ફ્રુળો ખાઈ સંતોષ વૃત્તિ આદરીએરે;
જેવા જેવા કોમળ તીવ્ર પ્રણામ માનવનારે,
તેવા તેવા તે બાંધે બંધ જીવો પરભવનારે. ૮
એમ પ્રકૃતિ જુદી જુદીના જીવો ચૌદ રાજેરે,
જેવા અધ્યવશાય તેવા પુણ્ય પાપ ઉપાર્જેરે;
જેથી નરક નિગોદના બંધ પડે તેથી ડરીએરે,
એવી કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત લેશ્યા પરહરીએરે. ૯
વળી તેજો, પદ્મ ને શુક્લ લેશ્યા આદરીએરે,
લેઇ સહજ સમાધિ ભવિ ભવ દરીએ તરીએરે;
કહ્યું ષટ લેશ્યાનું સહજ સ્વરૂપ આનંદેરે,
ગુરૂ કર્પુરવિજય કૃપાથી સાંકળચંદેરે. ૧૦

શ્રાવકની કરણીનું રહસ્ય.

વિશ્વોપકારી ભગવાન્ તીર્થંકરોએ શ્રાવક શબ્દની યોજનામાં મહાન્ ઉદ્દેશ સમાવેલો છે. અને તે ઉદ્દેશની સાથે શ્રાવકત્વનું ખરૂં સ્વરૂપ સમજાવી દીધું છે. શ્રાવક એવા નામને ધારણ કરનાર વ્યક્તિ ઉત્તમ અધિકારવાળી હોવી જોઈએ. કારણકે શ્રીયુગાદિદેવના સમયના શ્રાવકોમાં સરલતાનો, તેમજ બાવીશ તીર્થંકર ભગવાનના સમયના શ્રાવકોમા વિદ્વતા સાથે સરલતાનો ગુણ હોવાનું શાસ્ત્રકારે કહેલ છે ત્યારે શ્રી મહાવીર પ્રભુના વખતના શ્રાવકોમાં કેવા ગુણ—કરણી હોવા જોઈએ તે અત્ર પૂર્વાચાર્યના કથનથી જણાવીએ છીયે. શાસ્ત્રકારે પ્રથમ શ્રાવક શબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે બતાવ્યો છે

श्रद्धालुतां श्राति शृणोति शासनं, धनं वपेदाशु वृणोति दर्शनम् ।
कृंतत्यपुण्यानि करोति संयमं, तं श्रावकं प्राहुरमि विचक्षणाः ॥

શ્રી જિનમંડન ગણી મહારાજ.

જે શ્રદ્ધાળુપણાને દૃઢ કરે, જિનેશ્વરની આજ્ઞાને શ્રવણ કરે, શુભ ક્ષેત્રોમાં દ્રવ્યનો વ્યય કરે, સમ્યકત્વને આદરે, પાપોનો નાશ કરે, મન ઇંદ્રિયોને વશ કરે તેને વિચક્ષણ પુરૂષો શ્રાવક કહે છે. આવા ઉત્તમ શ્રાવકો તો એકવીશ ગુણે કરી બાર વ્રતાદિ રૂપ વિશેષ ધર્મથી શોભતા હોય છે, પરંતુ સામાન્ય ધર્મે જે પાંત્રીશ

ગુણ (માર્ગાનુસારીના) બતાવવામાં આવેલ છે, જે પ્રથમ ભૂમિકારૂપે છે. તે ગુણો પૈકી પ્રથમ ગુણ " ન્યાયસંપન્ન વિભવા: " જે પોતાના ધંધામાં—વ્યવહારમાં પ્રમાણિકપણે વર્તી પૈસો અને વૈભવ મેળવે છે તેટલુંજ તો સામાન્ય (ગુણ)પણે પણ આ કાળના શ્રાવકોમાં પણ હોવું જોઇએ. તેટલુંજ પણ તે સિવાય તે સાથે તેનું હૃદય વર્તન કેવું હોવું જોઈએ, અને કરણીનું રહસ્ય શું હોવું જોઇએ તે માત્ર ટુંકમાં આ લેખમાં બતાવીએ છીએ.

આત્માની અદ્‌ભૂત સંપત્તિને પ્રાપ્ત કરવાનું મહાન્ સામર્થ્ય તેનામાં હોવું જોઇએ.-આ સ્થૂલ જગતના પ્રાણી પદાર્થના સંયોગ–વિયોગરૂપ પ્રાપ્તિ–અપ્રાપ્તિનો લેશ પણ તેને ડગાવવાને સમર્થ થઈ શકતો નથી, અગમ્ય સંપત્તિના સ્વામિત્વનું ભાન તેની વૃત્તિમાં કાયમ રહ્યા કરતું નથી. તેની જ્ઞાનસંપત્તિ—વિચારસંપત્તિ એવી ઉત્તમ હોય છે કે, તેની આગળ આ જગતની તમામ સંપત્તિ એક નિર્જીવ વસ્તુ-તુલ્ય હોય છે. તેના ઉદાર હૃદયમાં કોઈપણ પ્રકારની બાહ્ય ઉપાધિથી કે સ્થૂલ આવરણથી સંકોચ કે ક્ષોભ પ્રાપ્ત થતા નથી. એવી શુદ્ધ શ્રાવક વ્યક્તિ કહેવાય છે. એક જૈન પંડિત આલંકારિક ભાષામાં લખે છે કે, " આ ભારત ક્ષેત્રરૂપ ગગનમાં શ્રાવક-રૂપી સૂર્ય એકવીશ ગુણરૂપી કિરણોથી પ્રકાશે છે અને છતાં તેનામાં દયારૂપ શીત-ળતા રહેલી છે. " આથી શ્રાવક સ્વરૂપની કેટલી મહત્તા દર્શાવી છે ? એ મહાન્ વ્યક્તિ અનુક્રમે શુભ, રમણીય અને આનંદજનક બની શકે છે. તે ધર્મના અખંડિત મનોહર સ્થાનનો અધિકારી છે અને તેથી તે શાંતિ તથા તૃપ્તિને સાધી શકે છે. તે અવિરત ભૂમિકામાં વિચરે છે, છતાં અંતરમાં વિરત ભૂમિકામાં વિહાર કરવાની અભિલાષા ધરે છે. તે ગૃહસ્થ ધર્મને અંગે અનેક કામનાઓનો અભિલાષી થાય છે છતાં જો કદિ તે કામનાઓ પૂર્ણ ન થાય તોપણ અપ્રસન્ન–અસંતુષ્ટ થઇ અવનતિમાં આવી પડતો નથી; કારણકે, તે વૃત્તિઓની કામનાઓના પરિણામને સમજે છે. તેના હૃદયમાં કર્મો અને તેની પ્રકૃતિઓનું સ્વરૂપ ખડું રહે છે એટલે તેને તે બરાબર જાણે છે, તેથી તેની મનોવૃત્તિ કોઇપણ વિષયની લોલુપતા ધારણ કરતી નથી.

આવા શ્રાવકની કરણીને માટે આર્હત મહાત્માઓએ આગમની અંદર ઉત્તમ પ્રકારનું રહસ્ય દર્શાવેલું છે. જે રહસ્ય સમજવાથી પ્રત્યેક શ્રાવક પોતાના ધર્મની–કર્ત્તવ્યની ઉન્નત સ્થિતિમાં અખંડ રહી શકે છે. તેની આગળ પ્રમાદ આદિ અવગુણો ટકી શકતા નથી. તેનો આત્મા તેના ગુણોની શીતળ છાયામાં રહી સ્થાનારોહણના સોપાન ઉપર ચડવાને સમર્થ થાય છે. પછી તેને આ સંસારના ભય દુ:ખ, કલેશાદિ પીડી શકતા નથી. અનુક્રમે તે આત્માની ઉચ્ચ ભૂમિકામાં આરૂઢ થવાનો પૂર્ણ અધિકાર મેળવે છે અને પોતાના શ્રાવક જીવનની યથાર્થ સાર્થકતા કરી શકે છે.

શ્રાવક શબ્દના ઉદ્દેશમાં આવું મહાન્ રહસ્ય રહેલું છે. તેવા શ્રાવકની કરણી

વિષે અહિં વિચારવાનું છે. કરણી શબ્દનો અર્થ કર્ત્તવ્ય થાય છે. પણ અહિં તે બાહ્ય કર્ત્તવ્ય નહીં પણ આંતર કર્ત્તવ્ય લેવાનું છે. સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી વિચાર કરતાં આંતર-કર્ત્તવ્યમાં પરમાર્થનું સાધન કરવા ઉપરાંત વ્યવહારનું શુદ્ધ સાધન આવી જાય છે. તે વ્યવહાર સાધન ગૌણ રહે છે અને પરમાર્થ સાધન મુખ્ય રહે છે. તેવી શ્રાવક-કરણીનું રહસ્ય જાણવાથી શ્રાવકત્વનો અપાર મહિમા દેખાઇ આવે છે.

તે શ્રાવક કરણી મુખ્ય સાત પ્રકારે રહેલ છે, અને તેને માટે આગમમાં નીચેનો શ્લોક કહેલો છે, જે શ્લોક ધર્મજાગરિકા પ્રસંગે પ્રત્યેક શ્રાવકને સ્મરણીય છે—

आर्या.

कोऽहं का मेऽवस्था किं च कुलं के पुनर्गुणा नियमाः ।
किं च स्पृष्टं क्षेत्रं श्रुतं न किं धर्मशास्त्रं च ॥ १ ॥

" હું કોણ છું ? મારી શી અવસ્થા છે ? મારૂં કયું કુલ છે ? મારામાં શું ગુણ છે ? શા નિયમ છે ? સાત પુણ્યક્ષેત્રોમાંથી મે કયું ક્ષેત્ર ફરસ્યું નથી ? અને કયું ધર્મશાસ્ત્ર સાંભળ્યું નથી ? " ૧

આ પદ્યથી શ્રાવક કરણીના સાત વિચારો દર્શાવી આપ્યા છે. પ્રત્યેક વિચાર અથવા ભેદ ઉંચી જાતના આંતર રહસ્યથી ભરપૂર છે. પ્રત્યેક ભેદની મહત્તા એટલી બધી ગંભીર છે કે, તે ઉપર જેટલું વિવેચન કરીએ તેટલું થોડું છે. વિશ્વોપકારી તીર્થંકરોએ તે કરણીના સાત સૂત્રોમાં અનુપમ, ગંભીરાશયવાળું રહસ્ય દર્શાવેલું છે.

શ્રાવકની પ્રથમ કરણી ' હું કોણ છું. '

પ્રથમ શ્રાવકે પોતાને પીછાનવો જોઇએ. પોતે એક આત્મા છે. મનુષ્ય જાતિમાં જન્મેલો છે. પણ તે મનુષ્ય જાતિ કેવા પ્રકારથી અંકિત છે ? તે વિચારણીય છે. પોતે મનુષ્ય જાતિ છે. પણ તે શ્રાવકત્વથી અંકિત છે. એટલે મનુષ્ય જાતિમાં શ્રાવક કહેવાય છે. અહિં એટલું વિચારવાનું છે કે તે શ્રાવકત્વ માત્ર દ્રવ્યથી છે કે ભાવથી છે ? લલાટે કેશરનો ચાંદલો, કેડે કંદોરો અને વણિક જાતિને અનુકૂલ વેશાદિ એ બધાં દ્રવ્ય શ્રાવકત્વના ચિન્હો છે. ભાવના નથી, ભાવ અવ્યકત છે—ચિન્હ વગરનો છે. ભાવની મહત્તા દિવ્ય અને અદ્ભુત છે. તે હૃદયની ભૂમિનો વાસી છે. તેને કોઇ પણ બાહ્ય સ્વરૂપની અપેક્ષા નથી. તેને આંતર સ્વરૂપની અપેક્ષા છે. જ્યારે શ્રાવક પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કરશે, ત્યારે તેને સમજાશે કે, પોતે એક મનુષ્ય જાતિની મહત્તાનો અધિકારી છે. પોતાના અધિકારનું ભાન થતાં તેનામાં ઉચ્ચ વિચારો પ્રગટ થયા વિના રહેશે નહીં. જે વિચારો તેના શ્રાવકત્વને દીપાવનારા ગુણોના કારણ રૂપ થઇ પડે છે

' હું કોણ છું ' એવો વિચાર કરવા માટે એક વિદ્વાન્ લખે છે કે " પ્રત્યેક

મનુષ્યે પ્રથમ પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કરવો જોઇએ. તે વિચાર પણ ઊંચી જાતના ગુણોથી ભરપૂર હોવો જોઇએ, એટલે 'હું એક માણસ છું' એમ ન ધારવું, પણ હું એક અમુક ધર્મના અધિકારવાળો કે અમુક કાર્ય સાધવાની શક્તિવાળો છું, એમ ગુણોથી ભરપૂર વિચાર કરવો જોઇએ."

તે વિદ્વાનના હૃદયગ્રાહી વિચાર આ કરણીને પૂર્ણ રીતે પુષ્ટિ આપે છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે વિશ્વોપકારી, પવિત્ર ભગવાન્ તીર્થંકરોએ દૂરદર્શી વિચાર કરીને શ્રાવકની એ પ્રથમ કરણીની યોજના કરી છે.

જ્યારે 'હું કોણ છું' એમ વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે વિચારકને પોતાના સ્વરૂપનું ભાન થઇ આવે છે, તે વખતે તેણે વિચારવું જોઇએ કે—'હુ એક મનુષ્ય જાતિનો અધિકારી આત્મા છું. મારામાં શક્તિઓ અને સામર્થ્યોનો વાસ છે. એ શક્તિ અને સામર્થ્ય શી રીતે પ્રગટ કરવા અને તેનો ઉપયોગ મારે કયાં કરવો જોઇએ? હું તેનો ઉપયોગ એવો કરૂં કે, જેથી મને ઉત્તમ પ્રકારનો લાભ મળે." આવા વિચારો કરતાં તે ઉત્તમ શ્રાવક લાભ કારક, સુખસાધક અને હિતાવહે સ્થિતિઓ શોધી શકે છે અને પોતાના મનનું નિરીક્ષણ કરવાનું સામર્થ્ય મેળવી શકે છે. જ્યારે મનનું નિરીક્ષણ થાય છે એટલે તેનામાં નિર્મલ વૃત્તિઓ, ઉત્તમ શીલ–સ્વભાવો તથા સ્વાધ્યાયના અભ્યાસો કરવાની ઉત્સુકતા વધે છે. અને પોતે 'કોણ છે,' એ વિષય ઉપર ઉત્તમ પ્રકારે મનન કરે છે.

અનુભવી વિદ્વાનોએ આ કરણી ઉપર ઘણું વિવેચન કરી લખેલું છે. તેઓ એટલે સુધી લખે છે કે, "પોતાના સ્વરૂપનું નિરીક્ષણ કરનાર મનુષ્ય માનસિક અને નૈતિક બળ વધારી શકે છે, તે બળ તેના દરેક કાર્યોનું સાધક બને છે, વળી તેનામાં સંકલ્પ શક્તિ પ્રગટે છે. એટલે તે ઉચ્ચ પ્રકારના સંકલ્પો કરી શકે છે. જે સંકલ્પો કાર્ય સિદ્ધ કરવાની કળાને મેળવી શકે છે. આત્મનિરીક્ષક પુરૂષ પોતાના કર્ત્તવ્યને યથાર્થ સમજી શકે છે, એટલે ધર્મ અને વ્યવહારના શુદ્ધ તત્ત્વો તેને સ્વતઃ ઉપલબ્ધ થાય છે. તેના પ્રત્યેક વિચાર તથા પ્રત્યેક ક્રિયા એવા કેળવાએલા હોય છે કે જેથી ધારેલા પરિણામો ઉત્પન્ન કરી શકે છે."

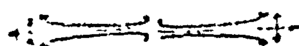
શ્રાવકની પ્રથમ કરણીનું આવું માહાત્મ્ય આગમમાં અને વિદ્વાનોના વિચારોમાં વિશેષ ચર્ચાએલું છે. મહાત્માઓએ તેનું અંતરંગ રહસ્ય ઉત્તમ પ્રકારે પ્રતિપાદિત કર્યું છે. એક તત્ત્વવેત્તા તેને માટે આ પ્રમાણે લખે છે–"વિવિધ પ્રકારે તમે તમારૂં સ્વરૂપ જુવો. તમે કોણ છો તે વિચારો અને તમારી પોતાનીજ પરીક્ષા કરો, તમારી પોતાની પરીક્ષા કરવાથી તમારી વર્તમાન સ્થિતિનું જ્ઞાન વિકાસને પામશે."

સંયમમાં સુખ કેવી રીતે છે?

પરવશપણું અથવા પરાધિનપણું એ દુઃખ અને પોતે પોતાને વશ એ સ્વતંત્રતા અથવા સુખ છે, એમ દરેક શાસ્રો અને તેના પ્રણેતા કહે છે. મન અને ઇંદ્રિયોને વશ થયેલ પ્રાણી બંધનમાં અને તેને વશ રાખનાર સ્વતંત્ર, છુટો, સુખી છે, કારણકે મનુષ્યોને સંસાર સમુદ્રમાં રખડવાને માટે બંધન અને તેનાથી મુક્ત થવા માટે માત્ર મનજ છે. માત્ર તેને તાબે થનાર પરતંત્ર અને તેને તાબે કરનાર સ્વતંત્ર છે. મનુષ્યોને સ્વાર્થ, લોભ, લાલચ, તૃષ્ણા, ઇર્ષ્યા વગેરે કષાયો વહેમ, ભય, ભીરૂપણું, આવેગો, મારા તારાપણું તે માત્ર મન અને ઇંદ્રિયોને કબજે નહીં રાખવાથીજ બને છે તેને કબજે કરનાર અને પોતાની મરજી પ્રમાણે કામ લેનાર પોતાનું ધ્યેય સાધી શકે છે, સદ્ગુણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને સંયમી થતાં સ્વતંત્ર રીતે સુખ મેળવી શકે છે. સંયમ પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રથમ મનને પરાણે રોકવાની ટેવ પાડવી પડે છે. કારણ કે તે સંયમ શીખવાનો રસ્તો છે અને જ્યારે તે બરાબર ટેવ પડે છે, ત્યારે આડે રસ્તે અને ખોટું કામ કરતાં અટકે છે અને તેમ જ્યારે બને ત્યારેજ તેને સંયમ કહેવામાં આવે છે. જ્યારે તે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે દુર્ગુણ ઉલટું સદ્ગુણમાં બદલાઇ જાય છે. દાખલા તરીકે રસ્તામાં કોઇ રૂપાળી સ્રી જતી હોય ત્યારે નબળા મનનો માણસ જ્યારે વિકાર દૃષ્ટિએ બીજાની દરકાર રાખ્યા વગર તેના સામું જુએ ત્યારે પ્રથમ ભૂમિકાએ મનને પરાણે રોકનાર તે તરફ જુએ પરંતુ તરતજ તે અયોગ્ય છે, એમ સમજી મન રોકે છે. વળી જુએ, વળી દૃષ્ટિ ખેંચી લે ત્યારે સંયમી પુરૂષ તેના તરફ નહીં જોતાં તે સારૂં નથી અને જોવા જેવી વસ્તુજ નથી એમ સમજી તે તરફ દૃષ્ટિ ફેંકતો નથી. નજર જતી નથી. એટલા માટે શાસ્રકાર મહારાજે બ્રહ્મચર્યની નવ વાડોમાં સ્રીના અંગોપાંગ સંયમી પુરૂષોએ નિરખવા નહીં તે નવ વાડો પૈકી એક વાડ (કીલ્લો) કહેલી છે. જોકે આમ એકદમ બનવું અઘરૂં છે છતાં જેટલા પ્રમાણમાં માણસ પોતાનું મન કબજે રાખી શકે તેટલા પ્રમાણમા તે સુખી, સ્વતંત્ર, સમજુ અને મોટો ગણાય છે; સંયમી પુરૂષ પોતાની જીંદગીના સંજોગો અને તેના ભવિષ્યને પણ તાબે રાખી સુખી થાય છે અને ઉજ્જવલ ભવિષ્ય તેની સાથે સાથે જ્યાં જાય ત્યાં સાથે રહી સુખ સંપાદન કરાવે છે, અને જે મનુષ્ય સંયમી નથી તે સંજોગનો ગુલામ બને છે અને તેમની ઇચ્છા પાર નહીં પડવાથી નિરાશ અને દુઃખી થઇ પોતાનું ભાવિ મલિન બનાવે છે. પોતાની બુરી આદતો છોડવી તેમાં નિશ્ચય અને દૃઢતાની જરૂર પડે છે. ખરાબ ટેવો છોડવા મનને રોકવાની શરૂઆત કરી કે તરતજ કુદરતીરીતે લાલચ આવી ઉભી રહે છે તે તરફ વલખાં મારવા પડે છે તેને રોકવા

પુરતાં આગ્રહની જરૂર પડે છે અને ધીરજ તથા હિંમત રાખી તે તરફ ખેંચવાનો મજબૂત નિશ્ચય અને દઢતા હોય તો તે છુટી જાય છે. તેટલા માટે આનંદઘનજી મહારાજે શ્રી કુંથુનાથ પ્રભુની સ્તુતિ કરતાં કહેલ છે કે " જિમ જિમ જતન કરીને રાખું તેમ તેમ અલગું ભાગે" કારણકે ઘણા કાળથી આ ટેવ પડેલી હોય છે, વળી પણ કહ્યું છે કે " મન સાધ્યું તેણે સઘળું સાધ્યું, એહ વાત નહીં ખોટી; એમ કહે સાધ્યું તે નવિ માનું એકહી વાત છે મોટી; " એટલે કે મન વશ થયું તેણે તપ, જપ, સંયમ વિગેરે સઘળું સાધ્યું તે વાત ખોટી નથી, પરંતુ માત્ર તેમ બોલવા માત્રથી કે તેવા ઉલટા સંયોગો આવે ત્યારે તે સામે બેધડક અડગરીતે ધૈર્યથી સામે થઇ રોકે ત્યારેજ સાધ્યું-સંયમ પ્રાપ્ત કર્યો કહેવાય, કારણકે આ વાત જેવી તેવી નથી, પરંતુ ઘણી મોટી છે. સંયમમાં અપૂર્વ સુખ છે અને દુઃખ છેજ નહીં એ વાત જો પુરતી લક્ષમાં આવે તો કયો મનુષ્ય અસંયમપણામાં, પરતંત્ર-પરવશપણામાં, ગુલામીપણામાં રહેવું પસંદ કરશે. મનને કબજે નહીં રાખનાર મનુષ્ય આખા જગતનો ઓશીયાળો, પરતંત્ર અને ગુલામ છે, ત્યારે સંયમી પુરૂષ સ્વતંત્ર-સુખી છે. સંયમી પુરૂષ પોતાને, કુટુંબને, કોમને અને છેવટે દેશને ચાહે છે, તેના દુઃખે દુઃખી થાય છે અને તેને સુખી બનાવે છે. જૈનદર્શનમાં ભૂતકાળમાં તેવા અનેક મહાત્મા થયાનું જૈન ઇતિહાસ જણાવે છે, ત્યારે વર્તમાનકાળમાં મહાત્મા ગાંધીજી કેવળ સંયમી અને ત્યાગી હોઇને એક આંગળીએ આખા હિંદને સુખી બનાવવા પરમાર્થ ક્ષેત્રમાં વિચરી રહ્યા છે; તેનું કારણ સંયમજ છે. દરેક મનુષ્યના હાથમાંજ સુખી સ્વતંત્ર સંતોષી થવું તે છે. જ્યારે ધીરજ, વિશ્વપ્રેમ-દયા, સંતોષ વિગેરે સદ્‌ગુણ સંયમીને સહજ હોય છે, ત્યારે અસંયમીને અધૈર્યતા, ધિક્કાર, ઈર્ષ્યા, હિંસકપણું, અસંતોષ અને વિષયલીનતા પણ તેને સ્વાભાવિક હોય છે. સંયમથી અઘરામાં અઘરા કાર્યોમાં ફત્તેહ મળે છે, મનોબળ વધે છે, દૈવીપણું પ્રાપ્ત થાય છે, બુદ્ધિ વિશાળ બને છે, પરમાર્થમાં આગળ વધે છે, જેથી દરેક મનુષ્યે નરરત્ન થવા માટે સંયમી થવું આવશ્યક છે. કોઈપણ ધર્મ, દેશ, પ્રજા અને કોમ માટે તેના ઉદ્ધાર-ઉન્નતિ તથા સુખમાટે તેવા મહાન પુરૂષો થવાની જરૂર છે. આ દેશમાં તેના વ્યવહાર અને ધર્મના ઉદ્ધાર માટે તેવા સંયમી અનેક પુરૂષો ઉત્પન્ન થાઓ તેવી પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રીભોવનદાસ—ભાવનગર.

યોગ્યતાનુકૂળ વ્યવસાયની પસંદગી.

વિઠ્ઠલદાસ મૂળચંદ શાહ.

પ્રત્યેક મનુષ્યને માટે કોઇને કોઇ વ્યવસાય, રોજગાર અથવા ધંધાની આવશ્યકતા છે અને પોતાને માટે બુદ્ધિમત્તા પૂર્વક વ્યવસાયની પસંદગી ઉપરજ મનુષ્ય-જીવનની સફલતા વા નિષ્ફળતા અવલંબિત છે. એવા ઘણાજ થોડા–હજારોમાં એક મનુષ્ય હશે કે જેઓને જીવનનિર્વાહ અર્થે કોઇપણ ઉદ્યોગ નહિ કરવો પડતો હોય, અર્થાત્ જેઓની પાસે જરૂર કરતા અધિક સંપત્તિ હોય છે, પરંતુ એવા મનુષ્યોને પણ પોતાને માટે કાઇને કાંઇ કાર્ય પસંદ કરવાની જરૂર પડે છે. એનું કારણ એ છે કે એવા મનુષ્યોને ઉદરપૂર્તિને માટે ભલે કષ્ટ ઉઠાવવું ન પડતું હોય, પરંતુ પોતાનું જીવન સુખમય બનાવવા માટે તથા તેને આલસ્યથી બચાવવા માટે, ઇચ્છા ન હોય તોપણ, કંઇને કંઇ કાર્ય કરવુ જ પડે છે. કહેવાની મતલબ એ છે કે મનુષ્ય–જીવન કાર્ય કરવા માટેજ છે અને ધનવાન તેમજ ધનહીન કોઇપણ મનુષ્ય તેનાથી બચી શકતો નથી.

જોકે એ વાતની સત્યતા નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે કે સંસારના પ્રત્યેક મનુષ્યને કાંઇને કાંઇ વ્યવસાય યાને કાર્ય કરવુંજ પડે છે, તોપણ ઘણા યુવકોને એ વાતમાં ડર અને ઘૃણા રહે છે. તેઓ પોતાના માતા–પિતાથી વિખૂટા પડવા નથી ઇચ્છતા અને ઉદર નિર્વાહનો પ્રશ્ન પોતે ઉકેલવામાં બેઇજ્જતિ સમજે છે; પરંતુ તેઓને પણ કોઇ દિવસે વ્હેલું અથવા મોડું કોઇપણ કાર્યનો આરંભ કરવો પડે છે. એટલા માટે જે યુવકો સંસારમાં પ્રવેશ કરી વિજય–પ્રાપ્તિની સ્પૃહા રાખે છે તેઓનું એ કર્તવ્ય છે કે તેઓએ શીઘ્રતાથી એ વાતનો નિશ્ચય કરી લેવો જોઇએ કે આપણે આપણી બધી શક્તિઓનો કયા કાર્યમા ઉપયોગ કરશું ? અનિશ્ચિત અવસ્થામાં રહીને વિલંબ કરવાથી અને વ્યર્થ સમય ગુમાવવાથી જરાપણ લાભ થતો નથી.

ઘણાએક મનુષ્યો સુખનો અર્થ સમજતા નથી. તેઓ કાર્યના અભાવને અર્થાત્ આલસ્યમાં સમય ગુમાવવાને સુખનું સાધન ગણે છે. તે એક ઘણીજ ગંભીર ભૂલ છે. કહેવાય છે કે ઉદ્યોગ રહિત અને કાર્યહીન મનુષ્યોનાં મનને સેતાન પોતાનું નિવાસસ્થાન બનાવે છે. ભારતવર્ષના એક મહાન અધિકારી પુરૂષને એવી આજ્ઞા મળી કે " હવે તમારી નોકરીના દિવસો પુરા થઇ ગયા છે. તમે નીમકહલાલીથી નોકરી બજાવી છે તેના બદલામાં તમને ઘરે બેઠા પેન્શન આપવામાં આવશે. " જ્યારે તેને એ આજ્ઞા મળી ત્યારે તે અત્યંત ખુશી થઇ ગયો. ખુશી એટલા માટે થયેલ કે હવે પોતાને કાર્ય કરવું પડશે નહિ અને પોતે મોજ–મજામાં દિવસો

ગાળી શકશે. તેમણે આનંદના આવેશમાં પોતાના એક મિત્રને પત્ર લખી મોકલ્યો કે " હવે હું હમેશની માથાકૂટમાંથી છૂટો થયો છું. હવે મને દશગણા પૈસા મળે તો પણ હું કામ કરીશ નહી. " પાંચ પંદર દિવસ વીત્યા પછી જ્યારે તેને બેઠા બેઠા સમય પસાર કરવાનું આકરૂં લાગવા માંડયું અને જ્યારે તેને માલૂમ પડયું કે કામ કર્યા વિના આલસ્યપૂર્ણ જીવન અત્યંત દુઃખદાયી થઇ પડે છે, ત્યારે તેણે ફરીવાર પોતાના તેજ મિત્રને દીલગીરી સાથ લખ્યું કે "ભાઇ ! હું મૂર્ખતાથી એમ માનતો હતો કે કામ ન કરવામાંજ આનંદ રહેલો છે; પરંતુ હકીકત તદ્દન ઉલ્ટી છે. હવે મને સ્પષ્ટ જણાય છે કે મારૂં પૂર્વ જીવન ઘણુંજ ઉત્તમ અને સુખપૂર્ણ હતું. જેટલું અધિક કામ કરવું પડતું હતું તેટલુંજ અધિક સુખ મળતું હતું " સારાંશ એ છે કે પગપર પગ ચડાવી બેસી રહેવું તે મનુષ્યના દેહ–ધર્મની વિરૂદ્ધ છે. મનુષ્યનું મન એક ઘંટી સમાન છે. જ્યાં લગી ઘંટીમાં ઘઉં નાંખીએ છીએ ત્યાં સુધી તે ઘઉંને પીસીને લોટ બનાવે છે, પરંતુ જ્યારે તેની અંદર ઘઉં નાખવામાં નથી આવતા ત્યારે તે પોતે પોતાને પીસીને ક્ષીણ બનાવી મૂકે છે. એક તત્ત્વજ્ઞાનીનું નીચેનું કથન પુરેપુરૂં મનન કરવા યોગ્ય છે. " ઘણાજ થોડા મનુષ્યો લોભવશ બનીને જુગારી યાને શરાબી બને છે. તેઓમાં અધિકાંશ એવા મનુષ્યો હોય છે કે જેઓ કાંઇ પણ કાર્ય નહિ હોવાથી કેવળ સમય વિતાડવા ખાતરજ જુગાર ખેલે છે યાને શરાબી બને છે. "

જ્યારે એટલું તો નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે કે કાંઇ પણ કાર્ય ન કરવું અથવા આલસ્ય પૂર્ણ જીવન વિતાડવું એ દેહધર્મની વિરૂદ્ધ છે, ત્યારે આપણું એ કર્તવ્ય છે કે આપણે કોઇને કોઇ સારો વ્યવસાય આપણા માટે પસંદ કરવો જોઇએ. એ વ્યવસાય આપણું મન, ઇચ્છા, કાર્યશક્તિ અને સ્વભાવને અનુકૂળ હોવો જોઇએ. સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિને પ્રતિકૂળ વ્યવસાય કરવાથી કદિ પણ સફલતા મળી શકતી નથી. વિચારવા જેવી વાત છે કે જે મનુષ્યને જન્મસિદ્ધ ચિત્રકાર બનાવી મોકલવામાં આવ્યો હોય છે તેને કોઇ કારણવશાત્ તેનો પિતા વિશ્વવિદ્યાલયની ડીગ્રીયુક્ત બનાવવા ચાહે તો તે કદિ પણ શકય છે ખરૂં ? એક તરફ પ્રૉફેસર સાહેબ સાહિત્ય વિષયક મોટી મોટી વાતો સમજાવતા હોય છે, ત્યારે બીજી તરફ ઉક્ત વિદ્યાર્થી પ્રૉફેસર સાહેબની ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાઓ અને હિલચાલોનું ચિત્ર પોતાના મનમાં દોરતો હોય છે. મનુષ્ય–જીવન અસફલ બનવાનાં બે કારણો છે. પહેલું એ છે કે તે કોઇ કોઇ વખત પોતાની કાર્ય–શક્તિ વિરૂદ્ધ વ્યવસાયમાં પ્રવૃત્ત બની જાય છે. બીજુ કારણ એ છે કે મનુષ્ય વ્યવસાય કુશળ બન્યા વગરજ પોતાનાં કાર્યો શરૂ કરી દે છે; પરંતુ જ્યાં સુધી કાર્ય કુશલતા અને કામચલાઉ અનુભવ ન મેળવ્યાં

હોય ત્યાં સુધી સહસા કોઇ પણ કાર્ય શરૂ કરવું જોઇએ નહિ. એ સાચું છે કે અનુભવ અને કાર્યકુશળતાની પ્રાપ્તિ જલ્દી થતી નથી, પરંતુ તે ખ્યાલ બહાર જવા ન પામે એટલું લક્ષમાં રાખવું જોઇએ.

ઉપર કહેવામાં આવ્યું તેમ જીવન–સંગ્રામમાં મનુષ્ય અમુક બે કારણોને લઇને અકૃતકાર્ય બને છે; પરંતુ આપણા દેશમાં ત્રીજું કારણ પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આપણા દેશના સુશિક્ષિત લોકો કેવળ માનસિક અને મૌખિક કાર્ય કરવાનું વધારે પસંદ કરે છે. તે લોકોને શારીરિક વ્યવસાયો પ્રત્યે એક પ્રકારનો તિરસ્કાર હોય છે. એવાં અનેક ઉદાહરણો જોવામા આવે છે કે એક મનુષ્ય માસિક આઠ રૂપિયાના પગારે મ્યુનિસિપાલીટીનો કારકુન બનવામાં પોતાના જીવનની સાર્થકતા સમજે છે, પરંતુ તેને અન્ય શારીરિક કાર્ય કરીને વિશેષ દ્રવ્ય સંપાદન કરવાનું શરમ ભરેલું લાગે છે. ભારત વર્ષમાં મોજશોખની બિમારી દિવસાનુ દિવસ વધતી જાય છે અને સખેદ કહેવું પડે છે કે જો એ વ્યાધિનો નાશ કરનાર કોઇ ઓષધિ શોધવામાં નહિ આવે તો તે અસાધ્ય થઇ જશે. હમેશા સ્મરણમાં રાખો કે શારીરિક શ્રમ કરવાથી અને આપણી કર્મેન્દ્રિયોને કોઇ ઉપયોગી કાર્યમાં લગાડવાથીજ શિક્ષિત સમાજ દેશમાં એક આદર્શ રૂપ બની શકે છે વિદ્યાર્થીઓને માટે જરૂરનું છે કે તેઓએ આ વાત ઉપર ધ્યાન આપવુ જોઇએ અને શારીરિક શ્રમ કરવામાં શરમ ન ગણવી જોઇએ.

ઉપર એ વાતની આવશ્યકતા જણાવી ચુકયા છીએ કે પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતાની સ્વાભાવિક પ્રકૃતિ અને કાર્યશક્તિને અનુકૂળ વ્યવસાયની પસંદગી કરવી જોઇએ. અતએવ જે મનુષ્ય સંસારમાં સફલતા પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છે છે તેનું પ્રથમ કર્તવ્ય એટલું જાણવાનું હોય છે કે પોતાની રૂચિ કેવાં કાર્યો તરફ વધારે છે. ઘણા મનુષ્યો એ વાતની આવશ્યકતા સમજતા નથી, તેથી કોઇ પણ યુવક પોતાની પ્રવૃત્તિઓ જાણીને તે અનુસાર કાર્ય ન કરે એ બનવાજોગ છે. તેઓનો એ સિધ્ધાંત હોય છે કે પ્રત્યેક મનુષ્ય કોઇ પણ કાર્ય કરી શકે છે. પોતાની પ્રવૃત્તિનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની કંઇપણ આવશ્યકતા નથી, જેથી કેવળ પરિશ્રમ કરવો પડે છે. લૉર્ડ ચેસ્ટર ફીલ્ડનો પણ એજ મત હતો. તેમનું તો એજ કહેવું હતું કે આપણી સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિઓ તથા કાર્યશક્તિઓ જાણવાની કશી આવશ્યકતા નથી. કોઇપણ યુવક કેવળ પરિશ્રમ વડે વિદ્વાન, સુવક્તા, રાજનીતિજ્ઞ, યશસ્વી, ખૂબસૂરત, સમાજ પ્રિય ઇત્યાદિ સર્વ (પરંતુ કવિ નહિ) બની શકે છે. તેમના કહેવાનો સારાંશ એ છે કે કોઇ પણ મનુષ્યને ગ્રન્થકાર, રાજનીતિજ્ઞ અર્થાત્ ગમે તે બનાવી શકાય છે. પોતાના એ સિદ્ધાંત અનુસાર લૉર્ડ ચેસ્ટરફીલ્ડે પોતાના સુસ્ત, કાર્યશિથિલ અને અસાવધાનતાપૂર્ણ પુત્રને એક સમયસૂચક સત્પુરૂષ બનાવવા ઇચ્છયું. તેમણે એ માટે વર્ષો

પર્યંત પરિશ્રમ કર્યો; પરંતુ પરિણામ એ આવ્યું કે તે હમેશા એજ અવસ્થામાં રહ્યો. તેનો પુત્ર જીંદગીભર જ્યાં ને ત્યાંજ રહ્યો. તેની યોગ્યતા લેશ પણ ન વધી. એટલા માટે સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિઓ જાણવાની પરમ આવશ્યકતા છે અને તે જાણવામાં બિલ્કુલ કઠિનતા નથી. પ્રાયે કરીને પ્રત્યેક બાળકના બાલ્યાવસ્થાનાં કાર્યો ઉપરથી એ જાણી શકાય છે કે તે ભવિષ્યમાં કેવા પ્રકારનો મનુષ્ય નીવડશે. જે બાળક ભવિષ્યમાં મહાન કવિ થવાનો હોય છે તે નાની વયમાંથીજ સુંદર કવિતા બનાવી શકે છે. જે ભવિષ્યમાં શૂરવીર થવાનો હોય છે તે બચપણમાં બાળકોની સેના બનાવી સેનાપતિનું કાર્ય કરે છે. તેમજ જે ભવિષ્યમાં મહાન ઠગ બનવાનો હોય છે તે બચપણમાં નજીની વસ્તુઓની ચોરી કરી પોતાનો પહેલો પાઠ શીખે છે. કહેવાની મતલબ એ છે કે કોઈની બાલ્યાવસ્થાનાં કાર્યો અને પ્રવૃત્તિઓ જોઈને એટલું સરલતા પૂર્વક જાણી શકાય છે કે તે બાળક આગળ ઉપર કેવા પ્રકારનો મનુષ્ય થશે.

અમુક બાળકની શુભ પ્રવૃત્તિ કઈ દિશામાં છે તે જાણ્યા પછી સૌથી આવશ્યક કાર્ય એ રહે છે કે તેને તે કાર્યમાં સંગીન શિક્ષણ મળવું જોઇએ. પોતાની સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિઓને અનુકૂળ, યોગ્ય અને ઉદાર શિક્ષણ મેળવવાથી મનુષ્ય પોતાના વ્યવસાયમાં થોડા પરિશ્રમે સર્વશ્રેષ્ઠ બની શકે છે. હા, કોઇ વખત એવું પણ જોવામાં આવે છે કે કોઇ મનુષ્યના ભવિષ્ય-જીવનનું પૂર્વ પ્રતિબિંબ તેની બાલ્યાવસ્થામાં સ્પષ્ટ દૃષ્ટિગત થતું નથી, પરંતુ એવા અપવાદાત્મક ઉદાહરણ ઘણા થોડા હોય છે.

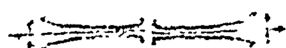
જેવી રીતે આ સૃષ્ટિમાં પ્રત્યેક વસ્તુમાં અમુક અમુક વિશેષ ગુણ રહેલો હોય છે, તેવીજ રીતે પ્રત્યેક મનુષ્યમાં પણ અમુક વિશિષ્ટ કાર્ય કરવાની શક્તિ અવશ્ય રહેલી હોય છે. એ શક્તિ અથવા સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિ કોઇ વિશિષ્ટ અવસ્થામાં અથવા પરિસ્થિતિમાં કદાચ માલુમ ન પડી શકે, પરંતુ એ એવી દૃઢ અને ઉત્કટ હોય છે કે તે સ્વયમેવ પ્રકટ થઇ જાય છે. કોઇથી છુપાવી શકાતી નથી.

આપણે આપણી રૂચિ અને પ્રવૃત્તિ અનુસાર કોઇ વ્યવસાય પસંદ કરી લઇએ ત્યારપછી આપણે તેમાં હજારો બાધાઓ નડે તોપણ તેને વળગી રહેવું જોઇએ. ઘણે ભાગે યુવાવસ્થામાં કંઇક કષ્ટ, ઉદાસીનતા અથવા અકૃતકાર્યતા આવી પડવાથી યુવકગણ હતાશ બની જઇને પોતાનો ઇચ્છિત વ્યવસાય એમ સમજીને તજી દે છે કે કદાચિત્ આપણે બીજા વ્યવસાયમાં જોડાવાથી અધિક સફલીભૂત થશું; પરંતુ એ એક ગંભીર ભૂલ છે.

આપણા માટે સર્વદા એટલું જરૂરનું છે કે આપણે જે ધંધો આપણા માટે એકવાર પસંદ કરી લીધા પછી તેને કદી પણ છોડવો જોઇએ નહિ, તેને દૃઢતાપૂર્વક વળગી રહેવું જોઇએ. જીવન-સંગ્રામમાં વિજય,

પ્રાપ્તિને અર્થે આપણી પ્રવૃત્તિઓને અનુકૂળ વ્યવસાય પસંદ કરવાની જેટલી આવશ્યકતા રહેલી છે, તે કરતાં વધારે તેને દૃઢતા પુર્વક વળગી રહેવાની છે. કઠિનતાઓ ઉપસ્થિત થાય તો પણ એમ વિચારવું તે મૂર્ખાઇ ભરેલું છે કે આપણે કોઈ બીજા વ્યવસાયમાં વધારે સફલ થયા હોત, જ્યારે પોતાનો વ્યવસાય તજી દઇને બીજા ધંધામાં જોડાવાને મન લલચાય છે, ત્યારે તેને બીજા ધંધાના કેવળ ગુણ અને લાભજ દૃષ્ટિગત થયા કરે છે અને ચાલુ ધંધાના કેવળ દોષ તથા હાનિજ દૃષ્ટિએ પડે છે, પણ એ સંભવિત નથી. આપણે જે ગુલાબ લેશું તેમાં કાંટા તો હશેજ. એટલા માટે આપણે એકવાર નિશ્ચિત કરેલો વ્યવસાય સમજણ વગર કદિ પણ તજવો જોઇએ નહિ. નહિતો 'અતોભ્રષ્ટ તતોભ્રષ્ટ' દશા થશે. તેથી આપણે કોઇપણ વ્યવસાય પસંદ કરવામાં અથવા તજી દેવામાં ચંચલતા અથવા સાહસ કરવા જોઇએ નહિ. કોઇ કોઈ વખત જ્યારે મનુષ્ય પોતાના વ્યવસાયમાં હજારો પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ સફલ નથી થતો ત્યારે તેને પોતાનો વ્યવસાય બદલીને બીજો પસંદ કરવાની જરૂર અવશ્ય પડે છે; પરંતુ તેનાથી એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે તેણે પોતાનો પ્રથમ વ્યવસાય પસંદ કરવામાં મોટી સ્ખલના કરી હોવી જોઇએ. એવી સ્ખલનાઓ ખરાબ સંગતિ, અચાનક ઘટના, માબાપની બુદ્ધિહીનતા અથવા અપૂર્ણ શિક્ષણ આદિ અનેક કારણોને લઇને થયા કરે છે; પરંતુ યુવાવસ્થામાં માનસિક ચંચલતા વિશેષ રહે છે. કોઇપણ કાર્ય ખૂબ વિચાર અને સંપૂર્ણ સમજ પૂર્વક કરવું જોઇએ. પ્રાયે કરીને એવું પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે કે અનેક યુવકો એવાં કાર્યો કરે છે કે જેમાં તેઓ કદિપણ સફલ થઇ શકતા નથી; તેમજ કેટલાક યુવકો ભ્રમવશ બની પોતાનો એ વ્યવસાય તજી બેસે છે કે જેમાં સ્હેજ વધારે પરિશ્રમ કરવાથી તેઓ સફલતા પ્રાપ્ત કરી શક્યા હોત. લક્ષમાં રાખવા જેવી વાત છે કે જે વ્યવસાય કોઇપણ દૃષ્ટિએ જેટલો વધારે સારો જણાય છે તેમાં સફલતા પ્રાપ્ત કરવા માટે તેટલાજ વધારે સમય તેમજ પરિશ્રમની પણ જરૂર છે. હા, જે રસ્તે આપણે જઇએ તે રસ્તે જો સિંહ મળી જાય તો આપણને વિચાર થાય છે કે એ રસ્તા સિવાય સંસારના અન્ય કોઇપણ રસ્તે સિંહ આવી શકત નહિ, તો તે તદ્દન સ્વાભાવિક છે; પરંતુ વિના પરિશ્રમે કાંઇ પણ મળી શકતું નથી. તેટલા માટેજ બાધાઓની સામે થઇને પણ પોતાના એકવાર પસંદ કરેલા વ્યયવસાયને દ્રઢતા પૂર્વક વળગી રહેવું એજ શ્રેયસ્કર છે. આ તત્વના આધારેજ આપણા સમાજના સઘળા વ્યવસાયો ઉચિત રીતે થયા કરે છે. તેમજ એ તત્વાનુસાર શ્રી કૃષ્ણે અર્જુનને ઉપદેશ આપ્યો છે કે—"स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः"

આ લેખ સમાપ્ત કર્યા પહેલાં વિદ્યાર્થી બંધુઓને એટલું નિવેદન-સૂચન કરવાની જરૂર છે કે તમારે તમારી ઇચ્છા અથવા આવશ્યકતાને લઇને જે વ્યવસાય કરવો પડે તેના તરફ તમારે ઘૃણાયુક્ત વૃત્તિ સેવવી જોઇએ નહિ. ઘણાએક યુવકોને પોતાની યોગ્યતાની બડાઇ માર્યા વગર સંતોષ થતો નથી. તેઓ કહ્યા કરે છે કે જો અમે એ વ્યવસાયમાં ન જોડાયા હોત તો ઘણાજ યશસ્વી થઇ શકત-તેઓની ફરિયાદજ એ હોય છે કે આપણને અપૂર્વ યોગ્યતા પ્રગટ કરવાનો અવસરજ ન મળ્યો. પોતાના સોબતીઓની સમક્ષ હમેશાં પોતાની યોગ્યતાના વિષયમાં વ્યાખ્યાન આપી એવા પ્રકારના યુવકો કહ્યા કરે છે કે " અમારે અમારી યોગ્યતાને બરબાદ કરવી પડી છે, અમારી ગ્રહદશા સારી નથી, સાધન તેમજ સંયોગ પ્રતિકૂળ છે વિગરે " પરંતુ તેમ કરવામાં તે યુવકો મોટી ભૂલ કરે છે. એ પ્રકારના પ્રલાપોને લઇને લોકો તેઓને આત્મશ્લાઘી ગણી તેનો તિરસ્કાર કરશે, કેમકે લોકોની તો એવી માન્યતા છે કે જેનામાં થોડી ઘણી આશ્ચર્યજનક યોગ્યતા વિદ્યમાન હશે તે મનુષ્ય તેને કોઇ ને કોઇ રીતે સંસારમાં અવશ્ય બતાવી આપશે. તેથી પોતાના વ્યવસાયની તુચ્છતા સંબંધી શિકાયત કરવાને બદલે તેને ઉચ્ચ તથા કુલીન બનાવવાને મનોયોગ પુર્વક પ્રયત્નશીલ રહેવાથી અધિક લાભ અને ખ્યાતિની સંભાવના રહે છે. તમારા વ્યવસાયને તમે તમારા કોઇ પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત ન સમજો, કેવળ કર્તવ્ય બુદ્ધિથીજ તેનાં સંપાદનમાં દત્તચિત્ત બની જાઓ. પછી સફલતા તલમાત્ર દૂર નહિ રહે એ સંશય વગરની વાત છે. —ચાલુ

ૐ

સામાયિક કરવા વિષે.

દેશી-(જાત્રા નવાણું કરીએ વીમળગીરી. ......એ રાગ.)

સામાયિક નિત્ય કરીએ હો પ્રાણી સામાયિક નિત્ય કરીએ;
કરીએ તો શિવસુખ વરીએ............હો પ્રાણી

દુર્ધ્યાન દો ને દૂર કરીને, ધર્મનું ધ્યાનજ ધરીએ.
સમતાનો શુભ લ્હાવ લેવાને, સાવદ્ય કર્મ પરહરીએ............હો પ્રાણી ૧
દુર્લભ નરભવ દુર્લભ આવો, ધર્મ મળે ના ફરી ફરી એ,
દોય ઘડીની એક સામાયિક, કરવાનું કેમ વિસરીએ............હો પ્રાણી ૨
શ્રાવક નામ ધરાવી સાચું, વીર વચન અનુસરીએ,
સામાયિક દરરોજ કરીને, પુન્યની પોઠી ભરીએ............હો પ્રાણી ૩

સામાયિક કરી વીકથા કરતાં, લાભ સકળને હરીએ,
તે માટે મન વશ રાખીને, દોષ ન વરીએ જરીએ...........હો પ્રાણી ૪
સામાયિક છે સાચું સદાનું, નાવ ભલું ભવ દરીએ,
જો સમતાથી તે પર ચડીએ, તો ભવ સાયર તરીએ...........હો પ્રાણી ૫
બત્રીશ દોષને દૂર કરીને, વ્રત વિધિથી ઉચ્ચરીએ,
મનને સુખ શાન્તિ મેળવવા, પાપ થકી ઓસરીએ.
...........હો પ્રાણી સામાયિક નિત્ય કરીએ. ૬

રા. ગ. મનસુખલાલ ડાહ્યાભાઈ શાહ. વઢવાણુ કેમ્પ.

રાષ્ટ્રિય શાળાના અભ્યાસ ક્રમની રૂપરેખા.

(૩)

લે. રા. રા. મનસુખલાલ કિરતચંદ મહેતા.

વર્ગવાર ક્રમ નક્કી કરવા પૂર્વે થોડું અવાતર વિચારનું કહેવાયું. હજી પણ શેષ કહેવા યોગ્ય છે તે કહી જઈ આપણે ક્રમ તરફ વળીએ.

(૩) બાહ્ય ક્રમ માટે ઉપર કેટલુંક સૂચવ્યું છે, તેમા નીચેનું પણ સૂચવવા યોગ્ય છે. શાળા ઉઘાડવી, વાળવી–ઝાડવી આદિ શાળાના કામ વિદ્યાર્થીઓમાથી વારા ફરતી કરવાનું સૂચવાયું છે, તેમજ હમેશ બબ્બે વિદ્યાર્થીઓએ વારા ફરતી શાળાના અધ્યાપક માટે અધ્યાપકના ખર્ચે શાક-પાન, અનાજ વિગેરે, તેમજ શાળા માટે શાળાના ખર્ચે કંઈ જરૂરની બજાર ચીજો જોઈએ ને લાવવી. અધ્યાપકે આ ચીજો લાવવામા આ વિદ્યાર્થીઓની સાથે રહેવુ. આથી ક્રય–વિક્રયની કેળવણી સીધી આડકતરી રીતે વિદ્યાર્થીઓને મળતી રહેશે અને હાલ મૅટ્રિક કે ગ્રૅજ્યુએટ થયેલાઓમાં પાઈનું શાક ખરીદતા પણ કળાકળ નથી દેખાતી અને ખોટાં માન–શરમ તેમને નડે છે, તે ફરિયાદ દૂર થશે. વિદ્યાર્થીઓ પુસ્તકના કીડારૂપ ગોખણીઆ વેદીયા ઢોર જેવા નહિં રહે. વળી આ બજારમાથી લાવવાની ચીજો બહુ બોજો ન હોય તો આ વિદ્યાર્થીઓએજ શ્રીમંત–નિર્ધનના ભેદ વિના ઉપાડવી. આ પણ કસરત કરવાના શ્રમ ઉઠાવવાની શક્તિ હાસલ થવાના અને ખોટી શરમ દૂર થવાના કારણરૂપ થશે શરીર તંદુરસ્તી માટે પણ સારૂ થશે અને "મૅટ્રિક માંદા ના મટે," "બી. એ. થયા બે હાલ." નો અપવાદ દૂર થશે.

વળી અધ્યાપકનું ઉપલુ, તેમજ બીજુ ઘર કામ પણ વારાફરતી શ્રીમંત–નિર્ધનના ભેદ વિના વિદ્યાર્થીઓ કરે તેથી ધર્મનું મૂળ જે વિનય ગુણ તે પણ સારીરીતે કેળવાશે. અધ્યાપક કે માતા–પિતા આદિ ગુરૂ વર્ગને નમસ્કાર

કરવો એટલામાંજ વિનયની સમાપ્તિ નથી થતી. શુદ્ધ અંત:કરણથી, મનસા-વાચા-કર્મણા તેમની આજ્ઞા ઉઠાવવી. તેમનું દોડી ઉત્સાહભેર કામ કરવું. તેમના પ્રતિ બહુ માન હોવું એ વિનય છે; અરસપરસના વ્યવહારમાં સભ્યતા એ વિનય છે. અને એ વિનય વડે વિદ્યા શોભે છે; એ વિનય વડે વૈરી પણ વશ થાય છે; એ વિનય વડે કર્ણની પેઠે વિદ્યા હાંસલ થાય છે અધ્યાપકોએ પણ એ વિનયને યોગ્ય, વિનયને પાત્ર થવું જોઇએ; નહિં તો તે અધ્યાપકની ગણનામાં ન આવી શકે.

વિદ્યાર્થીઓ કે અધ્યાપકમાંથી કોઈ શરીર ધર્મને લઇ કદાચ માંદગી વશ થાય તો અથવા તેમને ત્યાં વ્યવહારમાં સારા માઠા પ્રસંગ આવે તો તેમાં સારવાર, સહાનુભૂતિ, યથાશક્તિ મદદ આદિ કરવા ટેવ પાડવી. આ પણ એક વ્યવહારૂ કેળવણી છે અને પરમાર્થમાં તે પરિણમે છે.

વળી કોઈ કોઇ અધ્યાપકે નક્કી કરેલા, કે નક્કી કરે તે દિવસોએ વિદ્યાર્થીઓએ ઉઘાડે પગે ટાઢ-તડકામાં જવું-આવવું; નક્કી કરેલા કે નક્કી કરે તેવા દિવસે એકાશન (એક વખત ભોજન) લેવું. ઈત્યાદિ ચર્યા પણ તેના મનનો કસ કાઢી તેમને મજબૂત કરનાર સાધન છે અને વ્યવહાર-પરમાર્થની કેળવણીનું અને તપના લાભનું કારણ છે.

વળી મોટું શહેર હોય તો પોતાની શેરી (પોળ કે પાડો) નું અને નાનું ગામ હોય તો ગામની રક્ષા કરવાનું, તેની ચોકી કરવાનું મોટા વિદ્યાર્થીઓએ શ્રીમંત નિર્ધનનો ભેદ રાખ્યા વિના વારાફરતી પોતાના શિર લેવાનો ક્રમ જરૂરનો છે. આ પણ શૌર્ય-હિમ્મત-બહાદૂરી, અબળ રક્ષણ (Chivalry) આદિ ગુણો પ્રકટાવી, વિકસાવનાર કેળવણી છે. (ચાલુ)

[આ માસિક પ્રાય: જૈનોને લગતું છે અને આ વિષય સાર્વજનિક છે, તથાપિ આ કૌંસમાં વર્ત્તમાનમાં કેળવણી આપતી જૈન સંસ્થાઓને ઉદ્દેશીને પણ કાંઇ વિશેષ કહેવા યોગ્ય છે. મુંબઇમાં વ્યવહાર અને ધર્મનું જ્ઞાન આપનારી બે ત્રણ જૈન પાઠશાળાઓ છે; તેમજ વિદ્યાર્થીઓનાં વસતીગૃહ પણ છે. સુરતમાં પણ તેવાં પાઠશાળા અને વસતીગૃહ છે. અમદાવાદ, મેસાણા, ભાવનગર, પાલીતાણા આદિમાં પણ છે. તે પાઠશાળા તથા વિદ્યાર્થી વસતીગૃહના ચાલકો આ વિષયનું મહત્ત્વ વિચારી તે પ્રમાણે યથાયોગ્ય કરવા ધારે તો થઈ શકે તેમ છે. અને એમ થાય તો ભાવિકાળે સારા જૈન વિદ્યાર્થીઓની, શુરવીર ઓલાદની આશા રાખી શકાય તેમ છે. ભાઇ વેણીચંદ સુરચંદ આદિએ ઘણી પાઠશાળાઓ, પ્રતિક્રમણાદિના શિક્ષણ માટે ઉભી કરાવી છે. ઘણાં વરસ થયાં તે કામ ચાલે છે. તે માટે તે સારો દ્રવ્ય વ્યય પણ કરાવે છે—કરે છે, તથાપિ ધારેલ હેતુ બર આવતો નથી,

અથવા કાંઇ લક્ષજ નહિં ધારેલ હોવારૂપે એ પ્રયાસ છે, એટલે લક્ષ વિનાના બાણુ રૂપે એ નિષ્ફળ જાય છે. તેના બદલે લક્ષ-ધ્યેય, સાધ્ય, હેતુ વિચારી, નક્કી કરી આ વિષયમાં જણાવેલી વા બીજી કાર્યકૃત રીતે ભલે થોડી વા એકજ શાળા માટે વ્યય થાય, પણ જોઇએ તે પ્રકારે સાધ્ય-સાધન લક્ષગત કરી તે પ્રમાણે થાય તો થોડા ખર્ચે-અલ્પ સમયમાં સારૂં ઇષ્ટ પરિણામ દેખવાનો અવસર પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે. વિવેકની અને ઉત્સાહ-ધૈર્યની જરૂર છે. અત્યારે મહાત્મા ગાંધીજીની ચર્યા, તેનું વર્ત્તન, તેનો ઉપદેશ આદર્શરૂપ, માર્ગદર્શક, અનુકરણીય છે; વિવેક પૂર્વક અનુકરણીય છે. અંધશ્રદ્ધાએ નહિં, બધા અનુસરે છે માટે એમ નહીં, પણ પરીક્ષા પૂર્વક, બધી રીતે તે અનુકરણીય છે એવા નિર્ણય પૂર્વક, એવી પ્રતીતિપૂર્વક અનુસરવાયોગ્ય છે. જૈન ઉપદેશકોએ વિચારી પ્રચારવા યોગ્ય છે. આટલું કેળવણી આપતી જૈન સંસ્થાઓ અંગે અવાંતર કહેવાયું.]

મનસુખલાલ કિરતચંદ મેતા.

ૐ

મુંબઇનું પાણી લાગવું.

અથવા

એક પ્રકારનો ક્ષય.

(લે.-મનસુખલાલ કિરતચંદ મહેતા—મોરબી)

આજે આજના એટલે તા. ૫-૨-૨૨ રવિવારના જૈન પત્ર સાથે વહેંચાયેલું મુંબઇની જૈન સેનિટરિ એસોસિએશનનું ક્ષયની સ્થિતિ દેખાડનારૂં સચિત્ર હેંડબિલ જોયું. તેથી આ વિષયનો ઉપક્રમ થાય છે. મુંબઇની જૈન સેનિટરી એસોસિએશન એક બહુ ઉપયોગી અને ધાર્મિક કાર્ય બજાવી રહેલ છે, એ આનંદ વાર્ત્તા છે. મુંબઇ-પરેલમાં જૈન વસતીગૃહ રૂપે એક ચાલ તેણે રાખી લીધી છે અને જૈન ભાઇઓને ભાડે રહેવાની જોગવાઇ કરી આપે છે તે સ્તુત્ય છે, તંદુરસ્તી અને ભાડાની દૃષ્ટિએ એસોસિએશને ધારેલ હેતુ એ ચાલથી બર નથી આવતો, તો પણ શરૂઆત કરી છે તે સારૂં કર્યું છે કે જેના અનુભવથી ભવિષ્યમાં ઉદ્દેશ બર લાવવા કેમ કરવું તેની ખબર પડી શકે. એસોસિએશનનો મૂળ ઉદ્દેશ તો વસતીનું આરોગ્ય રક્ષણ પામે અને ભાડાનો બોજો તેના પર ઓછો પડે એ લાગે છે. અને તેજ રાખવા યોગ્ય છે. આટલા પ્રસ્તાવ પછી શિરો ભાગ ઉપર મૂકેલ વિષય ઉપર આવીયે.

અમુક અમુકને મુંબઈનું પાણી લાગ્યું અને તેથી દેશમાં (સ્વ-વતનમાં) પાણી ફેરે આવેલ છે, એવી ફરિયાદ ઘણી સાંભળીયે છીએ. અને ખાસ કરીને ઘણા કાઠિયાવાડીઓની સાંભળીયે છીએ. અને તેમાં પણ જૈનોની વિશેષતા દેખાય છે. આપણે વાત મુંબઈની કરીએ છીએ, પણ મુંબઈમાં હિંદમાંના બધા જૈન ક્ષેત્રોના થોડા-ઝાઝા પણ જૈનો રહેતા હોવાથી આ વિષય સર્વ જૈનને લગતો તેમજ સાર્વજનિક હિતનો થઇ પડે છે. " મને કે અમુકને " મુંબઇનું પાણી લાગ્યું એટલે શું ? એનું કારણ શું ? અને તે કેમ ટળે એ આપણે બારિકીથી જોવાનું છે.

(૧) **મુંબઈનું પાણી લાગવું**—આનો વિચાર કરતાં આપણને સહજ પ્રશ્ન ઉઠે છે કે શું મુંબઇનું પાણી ખરાબ છે ? ને મુંબઈનું પાણી ખરાબ હોય તો મુંબઇમાં વસતા દશ લાખ માણસો જે તેનો ઉપયોગ કરે છે, તે બધાને થોડું ઝાઝું પાણી લાગવું જોઇએ. તેમ તો દેખાતું નથી. જો કે એક વિચારે મુંબઇનું કુવાનું અને નળનું પાણી દુષિત કહી શકાય કુવાનું પાણી નળના પાણી કરતાં વધારે સારૂં એવો ઘણા અનુભવિઓનો મત છે, તથાપિ મુંબઇમાં બંને પાણી દુષિત હોવાનાં કારણમાં મુખ્ય મુંબઇની ભોંયમાં તેના ભૂગર્ભમાં-પેટમાં પચી રહેલ ભેજ અને નળ તથા કુવા પાસેના સંડાસ અને મેલનો થતો સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ સંયોગ એ છે. એથી પાણીના રજકણો દુષિત થાય એ સ્વાભાવિક છે. વળી બંધીઆર (જેને હવા-અજવાળું ન પહોંચે અથવા ઓછા પહોંચે એવા) કુવા અને જોઇતા પ્રમાણમાં નહીં ગળાયલું નળનું ગંદુ પાણી એ પણ દુષિત થવાનું કારણ છે. આની અસર મુંબઇની વસતી ઉપર થોડી ઝાઝી રહેલ છેજ. અને આનો ઉપાય તો ત્યાંના આરોગ્ય રક્ષક ખાતાંએ કરવાનો છે અને વસતી સમજી શકે અને કરે તો પીવાના વપરાશ માટે ઉકાળેલું પાણી વાપરવું એ છે. પણ આ પ્રસ્તુત વિષય કાંઇક જુદો છે.

મુંબઇનું પાણી લાગવું એટલે ચહેરો કુગાઈ જવો, પીળો થઇ જવો, લોહી ઉડી જવું, થેથર-સોજા દેખાવા, અજીર્ણ થવું, અને તેથી નબળાઇ આવવી એ છે. આવા ચહેરા દરેક વાંચનાર કલ્પી શકશે, અને ઘણે ભાગે દરેકને એવા ચહેરા જોવાનો અનુભવ હશે. શરીરનાં આવાં લક્ષણ એ એક પ્રકારનો ક્ષયજ, ધાસણી, પાંડુ છે. અને તેમાં ઉપર શરૂઆતમાં જણાવેલ મુંબઇના દુષિત પાણી પણ કારણ રૂપ છે. તથાપિ તેને વિશેષ પણે પોષનાર બીજાં નીચે જણાવેલાં કારણો છે. જેનો ખ્યાલ રાખી તે દૂર કરવા જૈન વસતીએ તથા મુંબઈ જૈન સેનિટરિ એસોસિએશને લક્ષ આપવા યોગ્ય છે.

(૨) **પાણી લાગવાનાં કારણો**—આનાં મુખ્ય બે કારણો છે. (૧) અકુદરતી ચર્યા અને (૨) નિર્ધનતા એટલે સાધનનો અભાવ કે તેની ઓછાશ. જૈનોના, મુકુટમણિ ડાહ્યા આચાર્યોએ તો કુદરત અને આરોગ્યને લક્ષમાં રાખી તેને અનુ-

સરી જૈનોની દીન-રાત્રિ આદિ ચર્યા તથા ધાર્મિક ક્રિયાઓ યોજી છે; કારણકે તનની અસર મન ઉપર અને મનની અસર આત્મા ઉપર એ સ્વાભાવિક છે. અને આત્મહિત માટે તન-મન બંને આરોગ્યવાળાં-નિરોગી હોવાં જરૂરનાં છે. એટલે એ મુદ્દો લક્ષમાં રાખી આચાર્યોએ આરોગ્ય રક્ષક, આરોગ્યપ્રદ ચર્યા ઉપદેશી છે; પણ વર્તમાન જૈનોના મોટા ભાગને કુદરતી કાનુનને અને આરોગ્યના નિયમનો પ્રાય: ઘણો ઓછો બોધ છે,-અને આચાર્યોએ યોજેલી પ્રણાલીના આશય તેમને સમજાયા નથી. એટલે અકુદરતી ક્રમ સેવાય અને માંદગી રૂપે તેનાં પરિણામ ભોગવવાં પડે એ સહજ છે મુંબઇ પ્રાય: મોહિનીનું ધામ છે. નાટક-સિનેમા આદિ જોવા તે અંગે સમયને જરૂરની ઉંઘ વેચવી, મોહિનીના સ્થાનમાં સંગ દોષે ભુખ કે તરસ ન હોય છતાં અથવા ભુખ-તરસનાં ખાલી ઘર કરી બેઠેલા ખ્યાલને લઇ હોટેલમાં જઈ આરોગ્ય હાનિકર ખાન-પાન લેવાં, મીતાહાર ત્યજવો, ખાધા ઉપર ખાવું, સ્વાદેંદ્રિયને વશ થવું, અને તેથી મનની નિર્બળતા વધતી જવી; અને પાછાં મનની નિર્બળતાને લઇ તનની નિર્બળતા વધતી જવી અને અજીર્ણ રૂપે શરીરમાં રોગનું " પાણી લાગવાનું " બીજ રોપાઇ તે વખત જતાં પાંડુ ક્ષય આદિરૂપે પ્રકટ થવું-એ સ્વાભાવિક છે.

(૧) જૈનોનાં "સાહુમ્મીવચ્છલ" આદિનાં વિવેક વિનાના જમણવાર, તેમાં રાખવી જોઈતી શોચ-પવિત્રતા આદિ પ્રત્યેની બેદરકારી એ પણ ઉમેરો કરે છે. (આ અને જૈનીય ચર્યા અને ક્રિયાકાંડમાં તન-મનના આરોગ્ય રક્ષક, તેમને આરોગ્યદાયક રહસ્યના જુદા વિષય ચર્ચવા યોગ્ય છે.)

(૨) જૈનોની નિર્ધનતા—જૈન એક ધનાઢય કોમ ભલે ગણાતી હોય, પણ અમુક શ્રીમંતો સિવાય મોટો ભાગ નિર્ધન અર્થાત્ જીવનચર્યા-જીવનનિર્વાહને પુરતાં સાધનોની જોગવાઇથી રહિત છે એમ કહેવું ખોટું નથી. જો કે આનું આ નિર્ધનતાનું કારણ પણ ઉપર જણાવ્યું તેમાં આવી જાય છે.

(૩) એ કારણો ટાળવાના ઉપાય:—

(૧) મુંબઇની જૈન સેનિટરિ એસોસિએશન જેવી સંસ્થા; તે દ્વારા આરોગ્ય સંબંધી બોધ આપનારાં સાહિત્યનો પ્રચાર.

(૨) વ્યાખ્યાતા સાધુઓ, ઉપદેશકોએ કુદરતી કળ, આરોગ્ય શાસ્ત્ર, ક્રિયા આદિના રહસ્ય સમજી વિચારી તેનો ઉપદેશ, તેના વ્યાખ્યાન આપવા.

(૩) જૈન સમૂહે પોતે આરોગ્ય શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો, તેના નિયમો જાણી અમલમાં આણવા એ આદિ છે.

આ વિષય ઉપયોગી હોઇ વિશેષ છણવા યોગ્ય છે. આ અંગે મહાત્મા ગાંધીજીએ લખેલ આરોગ્ય શાસ્ત્ર શ્રાદ્ધ-શ્રમણ, બધાંએ વાંચી, વિચારી અમલમાં આણવા યોગ્ય છે. ઇતિશમ.

વર્તમાન સમાચાર.

જાહેર મેળાવડો.

પાટણ શહેરની તમામ જૈન સંસ્થાઓનો મેળાવડો તા. ૧૫-૧-૨૨ ના રોજ શેઠ કોટાવાળાની ધર્મશાળામાં **પરમપૂજ્ય શ્રી હંસવિજયજી મહારાજના** પ્રમુખપણા નીચે ભરવામાં આવ્યો હતો.

શરૂઆતમાં શેઠ ચુનીલાલ સાંકળચંદ જૈન કન્યા તથા શ્રાવિકાશાળાની બાળાઓએ અને શ્રી પાટણ જૈન મંડળ બોર્ડિંગ તથા શ્રી રત્નવિજયજી જૈન પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓએ મંગળાચરણ સ્તુતિઓ વિગેરે કર્યાં હતાં વળી ઉક્ત બોર્ડિંગ તથા કન્યાશાળાના વિદ્યાર્થીઓએ અનુક્રમે " પ્રતાપી-ભામાશાહ, " તથા " દેવદર્શન અને ગુરૂવંદન " વિષેનો ધાર્મિક સંવાદ કરી બતાવી સર્વ સભાનાં મન આકર્ષ્યાં હતાં.

બાદ પૂજ્ય શ્રી હંસવિજયજી મહારાજના પ્રશિષ્ય શ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજે નીચે પ્રમાણે રીપોર્ટ વાંચી સંભળાવ્યો હતો.

શ્રીયુત્ શેઠ જેશંગભાઇ ઝવેરચંદ ગુમાનચંદની પ્રેરણાથી અને પૂજ્ય ગુરૂશ્રીની આજ્ઞાથી પાટણ શહેરની તમામ જૈન સંસ્થાઓની ધાર્મિક પરિક્ષા તા. ૨૦-૧૨-૨૧ થી તા. ૩-૧-૨૨ સુધીમાં મારા હસ્તક લેવામાં આવી છે, જેનું સંસ્થાવાર પરિણામ નીચે પ્રમાણે આપ્યું છે.

પાટણ જૈન મંડળ બોર્ડિંગ.

રજીષ્ટર સંખ્યા	હાજર સંખ્યા	પાસ સંખ્યા	પરિણામ સેંકડે
૨૫	૨૪	૨૦	૮૩-૩

નોટ—વધુ અભ્યાસ નવતત્ત્વ ગાથા ૩૦ સુધી અર્થ. વ્યવહારિક કેળવણીનો બોજો વિશેષ છે. શિક્ષકનો પ્રયાસ અને ઉત્સાહ શ્રેષ્ઠ. પરિણામ સારૂં

પાટણ શેઠ ચુનીલાલ સાંકળચંદ જૈન કન્યા તથા શ્રાવિકાશાળા.

ધોરણ	રજીષ્ટર સંખ્યા	હાજર સંખ્યા	પાસ સંખ્યા	પરિણામ.
૫	૧૭	૧૩	૧૦	૭૬-૯
૪	૨૦	૧૨	૯	૭૫-૦
૩	૩૪	૩૧	૨૦	૬૪-૧
૨	૨૬	૨૨	૨૨	૧૦૦-૦
શ્રાવિકા કલાસ.	૧૧	૮	૮	૧૦૦-૦
એકંદર.	૧૦૮	૮૬	૬૯	૮૦-૨

નોટ—વધુ અભ્યાસ ત્રણ કર્મગ્રંથ તથા શત્રુંજય પ્રકરણ ને ગૌતમકુળક, મૂળ બે પ્રતિક્ર જીવવિ૦ નવતત્વ તથા બે કર્મગ્રંથ એટલું સાર્થ, સંસ્કૃત માર્ગોપદેશિકા ભાગ ૧ લાના ૫ ૨૦ તથા જૈન પ્રવેશ પોથી અને જૈન માર્ગ પ્રવેશિકાના ભાગો વિગેરે.

અભ્યાસક્રમની સંકલના સારી ધોરણસર તેમજ એકંદર પરિણામ સારૂં અને તે શિક્ષકના પ્રયાસ તથા ઉત્સાહને આભારી છે. એકંદર દરેક સંસ્થાઓ કરતાં સદર સંસ્થા અતિ સારો સંતોષ પ્રગટ થયો છે.

શ્રી દીવાળીબાઇ શ્રાવિકા ઉદ્યોગશાળા.

ધોરણ	રજીસ્ટર સંખ્યા	હાજર સંખ્યા	પાસ સંખ્યા	પરિણામ.
૪	૭	૭	૫	૭૧-૪
૩	૧૩	૭	૩	૪૨-૯
૨	૩૦	૨૨	૧૩	૫૯-૧
૧	૧૩	૬	૧	૧૬-૭
એકંદર.	૬૩	૪૨	૨૨	૫૨-૪

નોટ—વધુ અભ્યાસ ચાર કર્મગ્રંથ, સિંદુર પ્રકરણ અને શત્રુંજય પ્રકરણ મૂળ, બે કર્મ ગ્રંથના અર્થ તથા દશવૈકાલીકનાં અધ્યયન ૩.

કેટલાક ધોરણોનું પરિણામ સંતોષકારક નથી. અશુદ્ધિ તથા અપક્વતા, તે તરફ લક્ષ આપવાની જરૂરછે. એકંદર ઠીક.

શ્રી રત્નવિજયજી જૈન પાઠશાળા. (ઠે૦ ખેતરવશી.)

રજીસ્ટર સંખ્યા	હાજર સંખ્યા	પાસ સંખ્યા	પરિણામ.
૧૬	૧૩	૧૩	૧૦૦-૦

નોટ—વધુ અભ્યાસ નવતત્વ સુધી મૂળ, બે પ્રતિક્ર૦ તથા જીવવિ૦ ના અર્થ ઉપરાંત વિધિઓ, ભાવનાઓ અને સ્તવનો વિગેરે. દેખરેખ સારી, ફંડની જરૂર, પરિણામ અને શિક્ષણ પ્રયાસ શ્રેષ્ઠ.

શ્રી સાગરગચ્છના ઉપાશ્રયની પાઠશાળા. (ઠે૦ મણીઆતી પાડો.)

રજીસ્ટર સંખ્યા	હાજર સંખ્યા	પાસ સંખ્યા	પરિણામ.
૨૮	૨૭	૨૭	૧૦૦-૦

નોટ—વધુ અભ્યાસ સકલાર્હત્ સુધી મૂળ.

આર્થિક મદદની જરૂર, શિક્ષણ પ્રયાસ અને પરિણામ શ્રેષ્ઠ.

શ્રી રાચકાવાડાની જૈન પાઠશાળા. (ઠે૦ ચોખાવટીનો પાડો.)

રજીસ્ટર સંખ્યા	હાજર સંખ્યા	પાસ સંખ્યા	પરિણામ.
૫૦	૩૬	૨૮	૭૦-૮

નોટ—અપક્વતા અને અશુદ્ધિ તરફ લક્ષ આપવાની જરૂર, પરિણામ સારૂં. (વધુ અભ્યાસ-પંચ પ્રતિક્રમણ સુધી મૂળ.)

પ્રસંગે ઉક્ત મુનીરાજે કેળવણીની જરૂરીઆત, ધાર્મિક કેળવણીની ઉચ્ચતા અને આવશ્યકતા તથા શિક્ષણ પદ્ધતિ કેવી હોવી જોઇએ વિગેરે મુદ્દાઓ સારી રીતે ચર્ચી સભાજનોને કેળવણી અને તેમાં પણ ધાર્મિક કેળવણીની આવશ્યકતા સિદ્ધ કરી બતાવી હતી, વળી શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન લાયબ્રેરી સંબધી બોલતાં તેની હાલની સ્થિતિ અને તેને ઉત્તેજીત કરવામાં સ્વદ્રવ્યનો સદુપયોગ કરવા માટે સખી ગૃહસ્થોને સારો બોધ આપ્યો હતો. જેની અસર થતાં શેઠ જેશંગભાઇ ઝવેરચંદે ઉક્ત લાયબ્રેરીનું મકાન બાંધવા જો ટીપની શરૂઆત થતી હોય તો રૂા. ૧૦૦૦) અંકે એક હજાર તથા જો લાયબ્રેરીના સંચાલકો રકમ ભેગી કરી મકાન બાંધતા હોય તો પોતાની ટાંગડીઆવાડવાળી જગ્યા આપવા ઇચ્છા બતાવી હતી.

બાદ ટાઇમના સંકોચને લઇ પ્રમુખ શ્રીએ પોતાનું લેકચર શરૂ કરી–કેળવણી એટલે શું ? તેના પ્રકાર, તેની ઉપયોગીતા, વ્યવહારીક કેળવણીને અંગે અપાતા હુન્નર ઉદ્યોગના શિક્ષણ ક્રમમાં ધાર્મિક ઉપકરણો જેવાં કે નવકારવાળી ગુંથવી, ઓઘાનાં પાઠાં તથા ચંદરવા, પુંઠીઆં વિગેરે ભરવાં આદિ શિક્ષણ ઉપયોગી હોઇ તે દાખલ કરવાની જરૂર, ચાલુ શિક્ષણ પદ્ધતિનું દિગ્દર્શન, તેમાં કરવો જોઇતો સુધારો, પ્રતિક્રમણાદીક આવશ્યક ક્રિયાઓનું ફળ, શિક્ષણ સહેતુક તથા પ્રેકિટસવાળું હોવું જોઇએ વિગેરે વિગેરે ઉપયોગી મુદ્દાઓ ઉપર સારૂં વિવેચન કર્યું હતું.

બાદ શેઠ ઝવેરચંદ ગુમાનચંદ તરફથી શેઠ સૂરજમલભાઇ હસ્તે રૂા. ૨૫૦) અંકે અઢીસો રૂપીઆનું ઇનામ (પુસ્તકો, મીઠાઇ તથા રોકડ) દરેક સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓને તેમજ ધાર્મિક શિક્ષકોને વહેંચવામાં આવ્યું હતું.

છેવટ શા. લહેરચંદ ભોગીલાલે પૂજ્ય પ્રમુખશ્રીનો હાર્દિક ઉદ્ગારોથી આભાર માન્યા પછી સભા વિસર્જન કરવામાં આવી હતી.

પ્રાતઃ સ્મરણીય શ્રીમાન મૂળચંદ્રજી મહારાજની જયંતી.

ગયા માગસર વદ ૬ના રોજ ઉક્ત મહાત્માજીની સ્વર્ગવાસ તીથી હોવાથી દરવર્ષ મુજબ આ વર્ષે પણ આ સભા તરફથી શ્રીદાદાસાહેબના મંદીરમાં શ્રીવલ્લભવિજયજી મહારાજ કૃત પંચ-કલ્યાણકની પૂજા ભણાવવામાં આવી હતી. તેમજ આ મહાત્માનો સ્વર્ગવાસ અત્રે થયેલો હોવાથી દાદાસાહેબની વાડીમાં દેરાસરના ગઢમાં દેરી તથા પગલા પ્રતિષ્ઠીત કરવામાં આવેલ છે. તેથી ત્યાં તથા મહાવીર પ્રભુની વગેરે સ્થળે સુંદર આંગી વગેરે રચાવવામાં આવેલી હતી. સવારમાં વ્યાખ્યાન વખતે અત્રે બીરાજમાન શ્રીમાન્ પ્રવર્ત્તકજી શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજે ચતુર્વિધ શ્રી સંઘ સમક્ષ ઉક્ત મહાત્માના ગુણાનુવાદ તથા જીવન ચરિત્ર અસરકારક રીતે કહી બતાવ્યું હતું, વગેરેથી આ મહાત્માની ભકિત કરવામાં આવી હતી.

* * * * * *

૨ ગામ—મંડૌદા જીલ્લા શાજાપુર તાબે ગ્વાલીયરથી એક ગૃહસ્થ લખી જણાવે છે કે આ ગામમાં જૈન શ્વેતાંબરી ભાઈઓનું તીર્થ છે. શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથજી મહારાજ પાંચ પ્રતિમાજીની સાથે સ્વપ્નું આવવાથી જમીનમાંથી દેરાસર સહિત પ્રગટ થયેલ છે તે વખતે તર-તજ પૂજા કરવામાં આવતા કેટલીક આશ્ચર્યજનક બીના બની હતી તેમજ તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરી કલશ ચડાવવામાં આવ્યો હતો. દરવર્ષ ફાગણ શુદ ત્રીજથી શુદ ૬ સુધી ૪ દીવસ મેળો ભરાય છે. હજારો જૈન બંધુઓ આવી દર્શન, પૂજા, ભક્તિનો લાભ લે છે. જેથી તે અવસર ઉપર આવવા હિંદના દરેક જૈન બંધુઓને વિનંતિ છે. અહીં સર્વ પ્રકારનો પ્રબંધ અહીંના સંઘ તરફથી કરવામાં આવે છે. ઠેકાણું–બેરછા. રેલવે સ્ટેશનથી ૨૨ માઇલ અકોદીયા છે ત્યાંથી ૧૬ માઇલ આ તીર્થ મંડૌદા છે. (મળેલું)

* * * * * *

શહેર ભાવનગરમાં અવધાનના પ્રયોગો.

આ શહેરમાં શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સમુદાયના મુનિરાજશ્રી રત્નચંદ્રજી મહારાજ પધારેલ હતા. જેઓ સંસ્કૃતનું તેમજ જૈનધર્મનું સારૂં જ્ઞાન ધરાવવા સાથે શતાવધાનના પ્રયોગો પણ કરી શકે છે. આ શહેરમાં ઘણા વર્ષો પહેલા શ્રીમાન્ ગટુલાલજી વૈષ્ણવ ધર્મના મહા પુરૂષે અવધાનના પ્રયોગો કર્યા પછી આ મહાત્માએ પોશ વદી ૧૦ ના રોજ ૩૫ અવધાન આ

શહેરની પ્રજા મમસ્ત કર્યા હતા મતિજ્ઞાનના ક્ષયોપશમથી કે યોગ સાધનાથી શાસ્ત્રકાર મહારાજ કહે છે તેમ અનેક આશ્ચર્યકારક ઘટનાઓ મનુષ્ય કરી શકે છે. મુનિશ્રી ગંભીરચંદજીને પણ આ પ્રકારનો ક્ષયોપશમ થયેલ હોવાથી બહુ સારા પ્રયોગો કર્યા હતા. જૈન મુનિઓ આટલી હદ સુધી પહોંચેલા જોઇ અમો અમારો આનંદ જાહેર કરીયે છીયે.

* * * * * *

સ્વદેશી ઉપર ભાષણ.

ગયા માસમાં મુનિ જિનવિજયનું ભાવનગર આગમન થતાં અત્રેની જૈન કોમના ગૃહસ્થ શા૦ કુંવરજી આણંદજી, વોરા જુઠાભાઇ સાકરચંદ, શા દામોદરદાસ હરજીવનદાસ અને શેઠ હીરાલાલ અમૃતલાલની સહીથી હેન્ડબીલ પ્રગટ કરી સ્વદેશી ઉપર ઉપાશ્રયમાં તેઓશ્રી પાસે ભાષણ કરાવ્યું હતું. જૈન કોમ ઉપરાંત અન્ય કોમની પણ હાજરી જોવામાં આવતી હતી. માગણી પ્રમાણે ભાષણ ગહન સરલ અને અસરકારક કરવામાં આવ્યું હતું.

ગ્રંથાવલોકન અને પુસ્તક પહોંચ.

નીચેના ગ્રંથો અમોને ભેટ મળ્યા છે. જે ઉપકાર સાથે સ્વીકારમાં આવે છે.

૧ **શ્રી મહાવીર શાસન**—ઉક્ત ગ્રંથ ઉપરોક્ત ૨૭મા પુષ્પ તરીકે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે જેમાં મહાવીર પ્રભુનું ટુંક ચરિત્ર સાથે જૈન ધર્મનું આદિસાતત્વ, સાત ક્ષેત્ર સમકિતના સડસઠ બોલ વગેરે વિષયો ઉપર સારૂં વિવેચન કરેલું છે. આ ગ્રંથના લેખક મહાત્મા વિદ્વાન હોવાથી લેખનશૈલી પણ સુંદર હોય તે ગનવા જોગ છે અને ગ્રંથ હિંદી ભાષામાં છે. સંસ્થાની અમો અભિવૃદ્ધિ ઇચ્છીએ છીએ.

૨ **વીર હનુમાન, રૂપકિશોર તથા શ્રીતીર્થંકર ચરિત્ર ભૂમિકા**—ત્રણ બુકો શ્રી અંબાલા-શ્રીઆત્માનંદ જૈન ટ્રેક્ટ સોસાઇટી તરફથી ભેટ મળેલી છે. આવી લઘુ બુકો સ્થાનક આપી અને તે હિંદી સરલ ભાષામાં પ્રકટ કરી સાહિત્યનો વધારો કરનાર આ સંસ્થાને ધન્યવાદ આપીયે છીયે. જે દેશમાં જે ભાષાની જરૂર હતી તે જરૂરીયાત પુરી પાડવામાં આવેલ છે. મૂલ્ય પણ બહુજ અલ્પ રાખવાથી વધારે મનુષ્યો લાભ લે તે બનવા જોગ છે.

૩ **આત્માનંદ જૈન સભા અંબાલા**—ઉક્ત સભાનો વાર્ષિક રીપોર્ટ (અક્ટોબર ૧૯૨૦ થી ૩૦ ડીસેમ્બર જાનેવારી સુધીનો) અમોને મળ્યો છે. આ સભાને સ્થાપન થયા સુમારે દશ વર્ષ થયેલ હોવાથી એક દશકામાં પોતાના ઉદ્દેશ પ્રમાણે ઉપદેશક લઘુ ગ્રંથો ધાર્મિક તથા સામાજિક ૫૩ પ્રસિદ્ધ કર્યા છે તે ઉપરથી તેમની ગુરૂભક્તિ પાને સાહિત્યને ફેલાવો કરવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા જણાઇ આવે છે. આ સંસ્થાના મુખ્ય પુરૂષો કેળવાયેલ તેમજ ગુરૂ ભક્ત હોવાથી આવું જાગૃતિ હોય એ મનવાજોગ છે. વિદ્યા પ્રચાર માટે શ્રી આત્માનંદ જૈન લાઇબ્રેરી અને આત્માનંદ જૈન કન્યાશાળા અને સંગઠનાત્મક સાથે સાથે આ સંસ્થા ચલાવે છે. તેને માટે સ્કુલ કમીટી

પણ અલગ નીમવામાં આવેલ છે. તે દરેક ખાતાનો હિસાબ આ રીપોર્ટમાં મુકવામાં આવેલો છે. તે બરાબર છે, આ સંસ્થાની અમો અભિવૃદ્ધિ ઇચ્છીએ છીએ અને સર્વ પ્રકારની મદદ જૈન બંધુઓ આપશે, એમ સૂચના કરીએ છીએ.

૧ વીર હનુમાન. ૨ તિર્થંકર ચરિત્ર ભૂમિકા. ૩ રૂપકિશોર.	શ્રી આત્માનંદ ટ્રેકટ સોસાઇટી, અંબાલા.
૪ કુમારપાળ પ્રતિબોધ. ૫ ગણુ-કારિકા. ૬ વાશગૃહ્ય સૂત્ર. ૭ કવિન્દ્રાચાર્ય સૂચીપત્ર. ૮ સંગીત-મકરન્દ.	ધી ગાયકવાડ ઓરીયન્ટલ સીરીઝ, વડોદરા.
૯ ગિરનારમંડન શ્રી નેમીનાથજીની અષ્ટોત્તર શત્ પ્રકારી પૂજા.	શ્રી હંસવિજયજી જૈન લાયબ્રેરી, વડોદરા.

૧૦ ઓલ ઇંડીયા કોંગ્રેસ કમીટીની સબ કમીટીનો પંજાબના રમખાણો વિષે રજુ કરવામાં આવેલી જુબાનીઓ.

૧૧ ઉપરોક્ત કમીટીનો પંજાબના રમખાણોની તપાસનો હેવાલ. બંને બુકો શાહ ઝવેરચંદ મગનલાલ તરફથી ભેટ.

૧૨ શ્રી વીર પ્રભુકા વિહાર. ચિત્રપટ કીં. ૦-૮-૦ ૧૩ શ્રી મહાવીર પ્રભુકા પારણા. ,, કીં. ૦-૪-૦	શ્રી. જૈ. શ્વે. ઓસવાળ પુસ્તકાલય, ચૌક—લખનૌ.

૧૪ ધી જૈન સેનિટરી એસોસીએશન, સં. ૧૯૭૬-૭૭ નો રીપોર્ટ—મુંબઇ.

સ્વર્ગવાસ.

શ્રીમદ્ વિજયાનંદસૂરિજી (આત્મારામજી) મહારાજના શિષ્ય પ્રમોદવિજયજી મહારાજના શિષ્ય મુનીશ્રી અમૃતવિજયજી મહારાજ જેઓ મુળ વતની ધાંગધ્રાના હતા અને જેમણે સંવત ૧૯૪૦ ની સાલમાં દિક્ષા લીધી હતી તેઓશ્રી પોશ વદી. ૨ રવીવારના રોજ સવારે આઠ વાગે દેરાસરજીમાંથી ચૈત્યવંદન કરીને આવતાં સમાધી પૂર્વક કાળધર્મ પામ્યા છે. તેઓશ્રી સ્વભાવે શાંત-સરલ અને ઉચ્ચ ચારિત્ર પાલક અને સારા વિદ્વાન હતા તેમણે તેમના શિષ્ય કીર્તિવિજયજી મહારાજને ઉચ્ચ સંયમ પાળવાનો બોધ અંતીમ વખતે આપ્યો હતો.

મુનિ મહારાજશ્રી માણેકમુનિ મહારાજના શિષ્ય મુનિશ્રી સંયતમુનિ મહારાજ મુળવતન સોનામ (પંજાબ) દિક્ષા સંવત. ૧૯૭૦ પોશ વદી ૨ ને રવીવારના રાત્રીના ૪ વાગે ભાવનગરમાં મારવાડીના વંડામાં સમાધીપુર્વક કાળધર્મ પામ્યા તેઓશ્રી સ્વભાવે શાંત-સરલ અને ક્રિયાપાત્ર હતા.

श्री

આત્માનન્દ પ્રકાશ.

तत्त्ववेदिभ्नात्मनोऽन्तर्भावमभिलषता सकलकालं सर्वेण स्वविकल्पजल्पाचरणानां सार्थकत्वं यत्नतः परिचिन्तनीयम्, तद्वेदिनां च पुरतःकीर्तनीयम्, ते हि निरर्थकेष्वप्यात्मविकल्पजल्पव्यापारेषु सार्थकत्वबुद्धिं कुर्वाणमनुकम्पया वारयेयुः ।

पुस्तक १९] वीर संवत् २४४८ फाल्गुन. आत्म संवत् २६. [अंक ८ मो.

प्रभु स्तुति.

(ક્યાંથી આ સંભળાય એ રાહ.)

ધ્યાન ધરૂં પ્રભુ ત્હારૂં, કેસરીઆ ધ્યાન ધરૂં;

તુમ દર્શન વીણુ ચોગતિ ભટક્યો, દુઃખ સહ્યું અતિ ભારી. કેસરીઆ૦ ૧

પ્રભુ દર્શનથી પાપ ગયા સૌ, પુન્ય પ્રકાશ્યું અમારૂં. કેસરીઆ૦ ૨

કલ્પવૃક્ષ સમ દાતા પ્રભુ છો, દારીદ્ર ચુરો સૌ મ્હારૂં. કેસરીઆ૦ ૩

આપ છતે નહી ઉદ્ધાર અમારો, અબ કોણુ શરણ હું ધારૂં. કેસરીઆ૦ ૪

"કલ્યાણુ" કરો સૌનું જગસ્વામી, ભવો ભવ શરણુ ત્હમારૂં. કેસરીઆ૦ ૫

જૈન ઐતિહાસિક સાહિત્ય.

" ઇતિહાસ અને હેનો ઉપયોગ. "

(લેખક—છોટાલાલ મગનલાલ શાહ—કુલાસણ.)

જૈનો જાણે ચેતનમુકતજ હોય, જાણે નિર્માલ્ય, બ્હીકણુ, ક્ષુદ્ર હૃદયી, નિસ્તેજ, સ્વાર્થી, એકલપેટા અને નાસ્તિક હોય એવા પ્રકારના વિચાર આજકાલના જૈન યુવકો, કેટલાક સાધુઓ અને વિશેષ કરીને જૈનેતરોના હૃદયમાં ઉંડી જડ ઘાલી પડેલા છે. અધુના કેટલાક સાક્ષરો, ઇતિહાસ—જીજ્ઞાસુઓ એમજ જાણી બેઠા છે કે " જૈનધર્મનાં તત્ત્વો માણસને ' નિર્બળ ' બનાવે છે તેનો સમાગમ કરવાથી ' ક્ષાત્રતેજ ' ને નિસ્તેજ બનાવે છે. જ્યાં ત્યાં માસિકો,[1] નવલકથાઓ, ભાષણો આવા વિચારોથી ઉભરાઇ જાય છે; અને બાળ જૈન યુવકો તે વાંચી, સાંભળી જૈન ધર્મ—ઉપરની પોતાની શ્રદ્ધાને ગુમાવે છે.

સત્ય શોધક ઇતિહાસજ્ઞ શું એમ કહી શકશે કે " જૈનોનો ઇતિહાસ નિર્બળતા કાયરતાથી ભરેલો છે ? શું જૈનો તરવાર બાંધી ગુજરાત મારવાડ, મેવાડ અને દક્ષિણ-માં દેશના રક્ષણ માટે ઉત્સાહથી ભાગ લીધો નથી ? શું જૈનોએ સાહિત્ય, ઇતિહાસ, સ્થાપત્ય, વીગેરેમાં અભિમાન લેવા યોગ્ય નથી કર્યું ? અરે ગુજરાતની કીર્તિ જય-વંત કરે—તેવા અનેક પ્રસંગો જૈન સાહિત્યમાંથી નીકળી આવે તેમ છે, પરંતુ ખેદ સાથે જણાવવું પડે છે કે આ દિશામાં જોઇએ તેવો પ્રયત્ન થતો નથી. કેટલાક પ્રાચીન વિચારોને અવલંબીને એમ પણ જણાવે છે કે આપણે એવો સાલવાર, ક્રમવાર, કોણ હતો ? કયાં જન્મ થયો ? શું કર્યું ? વીગેરે જાણવાની શી જરૂર છે? આપણે તો ધર્મનાં તત્ત્વો સ્હમજવાનીજ જરૂર છે, અરે કેટલાક મહાન ઉપાધી ધારી મુનિરાજો પણ આવા વિચારો ધારણ કરી બેઠા છે. ખેર ! ચાલો આપણે મૂળ વિષય ઉપર આવીએ.

દરેક રાષ્ટ્ર, દરેક પ્રજા, દરેક ધર્મ, અને દરેક કોમ અરે દરેક માનવ પોતાને કીર્તિવંત થવાને ઇચ્છે છે, પોતાની કીર્તિને જવલંત રાખવાને સારૂ ભૂતકાળના જાજવલ્યમાન પ્રસંગોને અનેક રંગે રંગી, અનેક શબ્દોથી ગુંથી અને અનેક પિંછી-થી ચિત્રી ભવિષ્યની પ્રજા સમક્ષ જગતમાં મૂકવા ચુકતા નથી.

આવી રીતે પ્રસંગો રજૂ કરવાથી ભૂતકાળની અભિમાન લેવા યોગ્ય કીર્તિ

1 વાંચો નવેમ્બર—૧૯૨૧ ' સાહિત્ય ' નો ' સિદ્ધરાજ જયસિંહ.' નામનો લેખ.

માનવોના સ્મરણમાં સતેજ રહ્યા કરે છે અને વર્તમાન યા ભવિષ્યની પ્રજાને જણાવે છે કે ' ત્હમારી અખંડ જ્વલંત કીર્તિ રહે તેમ વર્તો " જ્યારે કોઇ પણ પતન પામતું જાય છે ત્યારે ત્હેને પુનિત કરનાર કેવળ પૂર્વકાળની જ્વલંત કીર્તિ છે. તે સમયે ભૂતકાળની જ્વલંત કીર્તિ મૃતપ્રજામાં ' અમૃત સિંચન ' નું અમૂલ્ય કાર્ય બજાવે છે, અર્થાત ' સંજીવની ' ઔષધી સમાન નવજીવન અર્પનાર નિવડે છે, મૃત પ્રજામાં, જ્વલંત કીર્તિના પ્રસંગોના દર્શનથી શૂરાતન પ્રજ્વલિત થાય છે, ત્હેના જીવનમાં નૂતન બુદ્ધિ પ્રવાહ આવે છે. તે સ્હમજવા લાગે છે કે " અમ્હારામાં કંઇક આત્મબળ છે, અમ્હે પણ જગતમાં કંઇક કરવાનેજ જન્મ પામ્યા છીએ, અમારામાં પાણી છે એવો આત્મ વિશ્વાસ ઉદ્ભવે છે. અને પોતે ઝળકી ઉડવાને સારૂ નવિન માર્ગ શોધન કરવા જતાં ત્હેની દ્દષ્ટિ સમક્ષ અનેક માર્ગો ઉપસ્થિત થાય છે. નવિન વિચાર બળ પ્રાપ્ત થાય છે, અને જરૂર ઝળકી ઉઠે છે, પોતાની જ્વલંત કીર્તિને જાણનાર છાતી કાઢી ચાલી શકે છે, મુખારવિંદ ઉચ્ચુ રાખી શકે છે, અને આગળ ઉભો રહેવાને લાયક માને છે.

આજ કારણથી ઇતિહાસનું મૂલ્ય ' અમૂલ્ય ' અંકાય છે, અને તેજ કારણથી ત્હેની જરૂરીઆત છે.

ઇતિહાસ ઉપરથી એ પણ જાણી શકાય છે કે ભુતકાળમાં પોતાના પૂર્વજો ક્યાં ક્યાં ઠોકર પામ્યા ? ક્યાં કેવો ઉપયોગ કરવાથી સડો દાખલ થયો, અને તે સડાથી પ્રજાને કેવાં ભયંકર પરિણામ ભોગવવાં પડ્યાં, ત્હેની રૂપરેખા સ્મરણમાં ખડી થાય છે. નવજીવન રેડનાર આદ્ય મહાત્માએ કેવાં તત્ત્વોનો પ્રચાર કરેલ હતો, પોતાનો સમુદાય વૃદ્ધિગત કરવા સારૂ કેવો અખંડ પરિશ્રમ સહન કર્યો હતો, અને કેવી અનુપમ જાજ્વલ્યમાન કીર્તિ પ્રસારી ગયા હતા, તે પછી ઉદ્ભવ પામનાર વંશ જો એ આદ્ય મહાત્માના સત્ય–આશયોને બુદ્ધિના વિકારના–અંગે કે કીર્તિના અંગે વિપરીત રીતે સ્હમજાવી અનેક પ્રકારના ધાંધલ ઉત્પન્ન કરે છે, અનેક અજ્ઞાન માનવોને ઉલટ–પાલટ સ્હમજાવી પોતાના મતમાં આકર્ષી નવિન માર્ગની પ્રરૂપણા કરે છે, આવા અનેક માનવો કાળાંતરે ઉદ્ભવ પામે છે. અને નવિન નવિન માર્ગનો જન્મ આપી ભિન્ન ભિન્ન વાડાઓ બાંધી ' સમુદાય ' ને છિન્ન ભિન્ન કરી પોતાનું અનિર્વચનીય શૂરાતનને તોડી પાડે છે, એ પ્રકારે ભૂતકાળમાં કેવા કેવા માર્ગો સ્થપાયા પોતાનું સમુદાય બળ શાથી તૂટયું ? અને ક્ષતિકર અને હાનિકારક તત્ત્વો ક્યાં પ્રવેશ પામ્યાં તે સર્વેનું દિગ્દર્શન ભૂતકાળના ઇતિહાસ ઉપરથીજ જાણી શકાય છે, દિવસે દિવસે આપણા દેશમાં પાશ્ચાત્ય શિક્ષાનો પ્રભાવ પડી રહ્યો છે અને ત્હેની સાથે બારીક દ્રષ્ટિથી વિચારવામાં આવશે તો જણાશે કે " અપ-

ક્ષપાત અને નિર્મોહથી લખાયેલ ઇતિહાસના શિક્ષણની અતિ આવશ્યક્તા છે. આ ઉપરથી જણાશે કે આપણને સત્ય ઇતિહાસની અત્યન્ત આવશ્યકતા છે.

ત્હેની સાથે સત્ય ઇતિહાસનાં સાધનો પ્રાપ્ત કરવાને અનેક વિકટ પ્રસંગોને વટાવવા પડે છે, જૈનોની જ્વલંત જ્યોતિ ઉપર અનેક અંધકારના વાદળાં ઘેરાઇ રહ્યાં છે, વિસ્મરણ વગેરેના થર બાઝી ગયા છે. એ જ્વલંત જ્યોતિને પુનઃ પ્રગટાવવી એ થરોને ભેદી સત્ય સ્વરૂપનાં દર્શન કરાવવું કંઇ રમત નથી.

જૈનેતર પ્રજા ઇતિહાસનાં અલ્પ સાધનોની જે બૂમ માર્યા કરે છે તેટલી બૂમ જૈન ઇતિહાસ માટે મારવી પડે તેમ નથી, કારણ ઇતિહાસનાં અનેક સાધનો આપણા પૂર્વજો ભિન્ન ભિન્ન રીતે રક્ષણ કરતા આવ્યા છે. વળી તે એવાં અમૂલ્ય સાધનો છે કે ત્હેની તરફ ઉપેક્ષા ભાવ નહિ ધરાવતાં અપક્ષપાત અને નિર્મોહથી તે સાધનોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો ગુજરાતનો તો શું પણ સકલ ભારતવર્ષના ઇતિહાસનાં તત્વો હસ્તગત થાય તેમ છે, વળી કેટલુંક ઐતિહાસિક તત્વો ગર્ભિત સાહિત્ય પ્રકાશમાં આવેલ છે, પણ ત્હેની સાથે અનેક પ્રકારનું સાહિત્ય ભંડારમાં ક્ષતિત્વ પામતું જાય છે.

આવાં ઐતિહાસિક તત્વો બ્હાર પાડવામાં 'જૈન કોન્ફરન્સ હેરલ્ડે' ઉચ્ચપ્રતિનો પ્રયત્ન સેવેલ હતો પરંતુ ઇતિહાસના—જૈનોના કમનસીબે તે પણ અસ્ત પામ્યું છે. પરંતુ આનંદપ્રદ છે કે શ્રીમાન ગાયકવાડ સરકાર તરફથી કેટલાક સાહિત્ય ગ્રંથો પ્રકાશમાં આવેલ છે અને ત્હેમાં જૈનોના જ્વલંત કીર્તિ સૂર્યનાં કિરણો પ્રકાશી રહેલ છે, ત્હેની સાથે વિશેષ અભિનંદનીય શ્રી જિનવિજય છે કે જેઓ અનુપમ પ્રયત્ન સેવી અનેક શુદ્ધ જૈન ઐતિહાસિક તત્વો નિયમીત પણે પ્રકાશે જાય છે, આ પ્રમાણે દિવસાનુદિવસ સાહિત્ય પ્રકાશતું જાય છે ત્હેનો સદુપયોગ કરવો તે જૈન પ્રજાના હસ્તમાં છે, તે તત્વો જૈન પ્રજામાં જેમ પ્રોત્સાહન પ્રગટાવે તેવી શૈલીમાં અન્ય સાધનો રચાવવાં તે પણ જૈન પ્રજાના હસ્તમાં છે. હવે વર્તમાન સાહિત્યમાં ઇતિહાસ માટે જે લખાયું છે ત્હેની પ્રથમ યાદી મ્હારા સ્મરણ—નોંધ પોથી ઉપરથી આપું છું કારણ નવિન શોધક કેટલીક બાબતોનું અન્વેષણ કરે છે અને જ્યારે બ્હાર પાડવાને આકર્ષાય છે એટલામાંજ એને તે 'શોધન' અન્ય તરફથી અગાઉ બ્હાર પડેલ છે એમ માહિતી મળતાં તે હતાશ—નિરૂત્સાહી થાય છે. તેથી યાદી આપવી ઉચીત સ્હમજું છું. આવશ્યકનિર્યુક્તિ, દ્વાશ્રય મહાકાવ્ય, હેમચંદ્રાચાર્ય વિરચીત (સં. અને ગુ.) અભયકુમાર ચરિત્ર (ગુ.) ગુર્વાવલી (સં.) વિજયપ્રશસ્તિ મહાકાવ્ય, જગદ્ગુરૂ કાવ્ય, ગુરૂગુણરત્નાકર કાવ્ય, પ્રબંધ ચિંતામણી (સં. અને ગુ.) ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ (સં. અને ગુ.) સોમસૌભાગ્ય (ભાષાંતર સહ) હિરસૌભાગ્ય (સં.) શ્રીમાન ગાયકવાડ દ્વારા, વસંતવિલાસ, હમ્મીરમદમર્દન,

મોહપરાજ્ય નાટક, નરનારાયણા નંદ, પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્ય સંગ્રહ, વિગેરે કીર્તિ કૌમુદી (ગવર્ન.) હરિભદ્રસૂરિ ચરિત્રમ્, (બનારસ) હરિભદ્રસૂરિ સમય નિર્ણય (સ. પૂના) સુકૃત સંકીર્તન, (આત્મા૦ સભા) શત્રુંજય મ્હાત્મ્ય, આ સિવાય હરેક સંસ્કૃત ગ્રંથોની પ્રશસ્તિઓ, ગુજરાતી ગ્રંથોમા સૂરિશ્વર અને સમ્રાટ, વિમળ પ્રબંધ, (સુરત) કુમારપાળ ચરિત્ર, યશોવિજય ચરિત્ર, વિજયધર્મસૂરિ જીવન, જૈન શાસનનો દીવાળીનો અંક, ઐતિહાસિક રાસસંગ્રહ ભા ૪, જૈન કોન્ફરન્સ હેરલ્ડના કેટલાક અંકો, આત્માનંદ પ્રકાશ માસિકના કેટલાક અંકો, જૈન ધર્મનો ઇતિહાસ ભાગ બે, જૈન સાહિત્ય સંશોધક માસિકના ચારે અંકો સં ૧૯૨૧ ના, વસ્તુપાળ જીવન ચરિત્ર (આત્મા) કુમારપાળનો રાસ, હીરવિજયસૂરિનો રાસ, (દે લા) કુમારવિહાર શતક, (આ૦ સ૦) શતપદી (અચળગચ્છની હકીકત) જૈન સતી મંડળ, ભરતેસર બાહુબલી વૃતી, ઉપદેશ સપ્તતિકા, સુકતમુકતાવલી, આનંદઘન પદ્ય બહોતરી, (જૈનધર્મ પ્ર) તિર્થાવળી પ્રવાસ, ધના શાળિભદ્રનો રાસ, પ્રભાવક ચરિત્ર (સં) મુની જીનવિજયજી સંપાદિત, વિજ્ઞપ્તિ ત્રિવેણી, શત્રુંજયતીર્થોદ્ધાર પ્રબંધ, જગડુ ચરિત્ર, કૃપારસ કોષ, વિજ્ઞપ્તિ સંગ્રહ, જૈનગ્રંથ પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ, ભા. ૨ પટવાના સંઘનો ઇતિહાસ, (આ૦સ૦) વીગેરે યોગનિષ્ઠ બુદ્ધિસાગરજી સંપાદિત જૈન ધાતુ પ્રતિમા લેખ સંગ્રહ ભા ૧ જૈન લેખ સંગ્રહ પુરણચન્દ નાહર સંપાદિત વિગેરે વિગેરે અનેક ઐતિહાસિક સામગ્રી પ્રકાશિત થયેલ છે અને પ્રતિ દિન વધુ પ્રમાણમા બ્હાર પડશે

ઉકત દર્શાવેલ સામગ્રીથી સ્હમજાશે કે ઇતિહાસ પંથ હવે સરલ થતો જાય છે

હવે આ સામગ્રી ઉપરથી જૈનોને પૂર્વની જ્વલંત કીર્તિનુ ભાન કરાવવુ, એ લેખકો–સાહિત્ય રસિક સાક્ષરોનુ છે જે સાહિત્ય પોતાના ઇતિહાસના પ્રત્યેક પરાક્રમથી ગાજી નથી રહ્યુ તે સાહિત્યને શુ કહેવુ ? પ્રજામા ચેતન સ્ફુરાવવાને અધુના નવિન માર્ગો છે પૂર્વના રાસો, સઝાયો, કે આખ્યાનો નવિન પ્રજા વાચતા અરૂચિ અનુભવે છે એ ન્યુનતા દૂર કરવી હોય તો નવિન માર્ગનુ અવલંબન કરવુ જોઇએ એટલે ભુતકાળદર્શિત પરાક્રમના પ્રસંગો લઇ આધુનિક શૈલીથી આત્મબળ જાગૃત કરે તેવા કાવ્યો, નાટકો, નવલ કથાઓ લખવા જૈન સાક્ષરો પ્રેરાશે તો પ્રજા ઋણી થશે આધુનિક પ્રજા નવલકથા, નાટકો, કાવ્યો વાચવા વિશેષ આકર્ષાય છે આવા પ્રસંગો આપણા ઇતિહાસમા અનેક સ્થળે પ્રાપ્ત થશે, તો તે પ્રતિ લેખકો પ્રેરાશે એવી આશા છે આ સિવાય એક અમુલ્ય સાહિત્યનું અંગ ખીલવી શકાય તેમ છે જીવનચરિત્રો વાચનાર ઉપર અનુપમ અસર કરી શકે તેમ છે અને આપણામા તેનુ સાહિત્ય વિપુલ સ્થિતિમા છે. ત્હેની ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિથી સંશોધન કરી આધુનિક દ્રષ્ટિથી પ્રકાશિત કરવામા આવે તો તે વિશ્વસનીય બાબત ગણાશે અને સમગ્ર ગુજરાત પ્રજા આકર્ષાય તેમ છે

આપણી પાઠશાળાઓમાં કેવળ સૂત્રો કંઠસ્થ કરાવવામાં આવે છે કિન્તુ પ્રજાના અતીત પરાક્રમનું કોઈ પણ પુસ્તક ચલાવવામાં આવતું નથી તે તે ખેદની વાત છે. તે માટે ઐતિહાસિક વાર્તાઓની ગુંથણી કરવામાં આવે અને પાઠશાળાઓમાં ચલવવામાં આવે તો બાળપ્રજા તે પ્રતિ આકર્ષાય તેમ છે.

જૈનોમાં વર્તમાન પત્રો, માસિકો નીકળે છે અને પ્રતિવર્ષે એકાદ દળદાર પુસ્તક ભેટ આપે છે. તેઓ જો આ દિશા ભણી પ્રયત્ન આરંભે અને મનઃસંતોષ પારિતોષીકો આપી કાર્ય કરાવે તોજ ઠીક કાર્ય દીપી નીકળે તેમ છે, જૈનેતરમાં પ્રતિવર્ષે અનેક ઐતિહાસિક વસ્તુ લઇ નવલકથાઓ રચાઇ બ્હાર આવે છે, અને તે સર્વેના અભિનંદન પાત્ર જૈનેતર, વર્તમાન પેપરના તંત્રીઓ, અને બુકસેલરો છે. આ દિશામાં જૈન પ્રજાએ કંઇક પ્રયત્ન પ્રારંભ કરેલ છે, જૈન-પેપર દ્વારા બે-ત્રણ નવલકથાઓ બ્હાર પડી છે પણ તે બરાબર પ્રશંસનીય પામે તેવી ગુંથણી કરવામાં નથી આવી આ સિવાય બુકસેલર મેઘજી હીરજી દ્વારા બે-ત્રણ બ્હાર પડેલ છે, તે પણ રાસાઓ ઉપરથી અતિ પ્રાચીન વસ્તુઓથી રચવામાં આવેલ છે એટલે વાંચક કંઇક ઓછી શ્રદ્ધા રાખે છે. હવે ઐતિહાસિક વસ્તુઓ લઇને રચાવવા પ્રયત્ન આરંભશે તો ઉપકૃત થઇશ.

આ દિશામાં કામ કરાવનાર માણસે પ્રથમતો લેખકને લેખન ચાર્જ મનઃસંતોષ આપશે તોજ યથેષ્ટ કાર્ય કરાવી શકશે ત્હેને પ્રથમ ચાર્જ વિશેષ લાગશે પણ તે પ્રકાશ પામ્યા પછી મનઃસંતોષ ધન પ્રાપ્તિ કરી બતાવશે તો હું આશા રાખું છું કે તંત્રીઓ, અને બુકસેલરો આ દિશામાં દૃષ્ટિપાત કરશે. શાંતિશમ્

તા. ક.—પ્રકાશિત પુસ્તક યાદીમાં કેટલાંક દર્શાવવાં રહી ગયાં છે. પણ લખાણ લંબાયાના ભયથી ટુંકાવેલ છે. —લેખક

શ્રાવકની કરણીનું રહસ્ય.

શ્રાવકની બીજી કરણી "મારી શી અવસ્થા-સ્થિતિ છે."

જ્યારે શ્રાવકને પોતાના શ્રાવકત્વનું ભાન થાય છે, ત્યારપછી તેણે પોતાની સ્થિતિનો વિચાર કરવાનો છે. સ્થિતિનું ભાન થવાથી તેનામાં શ્રાવકપણાનો નિર્વાહ કરવાનું સામર્થ્ય આવે છે. તેમજ પોતાના વર્તનની યોગ્યતા કે અયોગ્યતા જોવાની તક મળે છે. પોતે જે રીતે વર્ત્તે છે, તે રીત તેની અવસ્થાને યોગ્ય છે કે નહીં, તેનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. અવસ્થા-સ્થિતિ અને વર્ત્તન એ ઉભયનું સામાધિકરણ્ય હોય

ગાન્ સર્વ પ્રકારે ઉત્કર્ષ સાધી શકાય છે. ધર્મના વ્યવહાર માર્ગની અંદર સ્થિતિનું નિરીક્ષણ મુખ્ય છે. પોતાના વર્ત્તનની વિરૂદ્ધ સ્થિતિ હોય તો શુદ્ધ વ્યવહારને મોટી હાનિ થઈ પડે છે. સ્થિતિનું નિરીક્ષણ કરવાની ઘણીજ આવશ્યકતા છે. જે ગૃહસ્થ પોતાની સ્થિતિનો વિચાર કરતો નથી અને તે સ્થિતિ પ્રમાણે પોતાનું વર્ત્તન રાખતો નથી, તે ગૃહસ્થ ધર્મ અને વ્યવહાર માર્ગનો વિરોધી બની જાય છે.

એ સ્થિતિ—અવસ્થાના ઘણા ભેદ થઈ શકે છે. નીતિશાસ્ત્રકારો તે અવસ્થાના મુખ્ય બે પ્રકાર પાડે છે. ૧ આયાસ પ્રાપ્ત સ્થિતિ અને ૨ અનાયાસ પ્રાપ્ત સ્થિતિ. માણસ પોતાના જીવનમાં ઉત્તમ પ્રકારના વ્યવહારિક ગુણો મેળવી ઉચ્ચ દશામાં આવે છે, તે આયાસ પ્રાપ્તસ્થિતિ કહેવાય છે. એ સ્થિતિના સાધન રૂપે વ્યાપાર, ઉદ્યોગ અને કળાકૌશલ્ય ગણેલા છે. જે મનુષ્ય સામાન્ય સ્થિતિમાથી ઉચ્ચ સ્થિતિમાં આવી જાય છે, તે આયાસ પ્રાપ્ત સ્થિતિ કહેવાય છે. અને જે માણસ ગર્ભશ્રીમંતાઇમા ઉછર્યો હોય, અને પછી તે પોતાના વડિલની સમૃદ્ધિનો વારસ બની સારી સ્થિતિમાં આવે છે, તે બીજી અનાયાસ પ્રાપ્ત સ્થિતિ કહેવાય છે. કોઇવાર અદૃષ્ટ—ભાગ્યના બળથી પણ આ સ્થિતિ મેળવી શકાય છે

વળી ધર્મ શાસ્ત્રકારોએ તે સ્થિતિના બીજે પ્રકારે બે ભેદ માનેલા છે. ૧ આભ્યંતર સ્થિતિ અને ૨ બાહ્ય સ્થિતિ. જે મનુષ્ય જ્ઞાનાદિ ગુણો મેળવી આત્માની ઉચ્ચ સ્થિતિમાં આવ્યો હોય છે, તે આભ્યંતર સ્થિતિમા ચડીઆતો ગણાય છે. એ સ્થિતિના સાધન રૂપે ધર્મ, સત્સંગ, સત્સેવા અને સદ્વર્તન ગણાય છે. ભાવનાની ભવ્યતાને ધારણ કરનારી આ સ્થિતિને મહાત્માઓ વખાણે છે અને તેને મોક્ષ માર્ગની દર્શક કહે છે બીજી બાહ્ય સ્થિતિ તે આર્થિક સ્થિતિ છે. એ સ્થિતિ મુખ્યત્વે કરીને વ્યવહાર અને ધર્મને વિષે ઉપયોગવાળી છે. વ્યવહાર દશાની ઉન્નતિ એ ધર્મની ઉન્નતિનુ સાધન છે; કારણ કે, વ્યવહારથી ધર્મનું પોષણ થઇ શકે છે. વ્યવહારથી ઉચ્ચ થએલી બાહ્ય સ્થિતિ આભ્યંતર સ્થિતિને સુધારે છે. શ્રાવક ગૃહસ્થ જ્યારે પોતાની બાહ્ય સ્થિતિ અને આભ્યંતર સ્થિતિનો વિચાર કરશે, ત્યારે તેને પોતાના આત્મગુણોનું ભાન થયા વિના રહેશે નહીં

નીતિ અને ધર્મના મત પ્રમાણે જે સ્થિતિનાં ભેદ પડેલા છે, તે ભેદોનું રહસ્ય શ્રાવકના ઉચ્ચ જીવનને સૂચવે છે. તે શ્રાવકનું ઉચ્ચ જીવન તે ધર્મ જીવન છે. જિનેશ્વરના ધર્મમાં મનુષ્ય જીવનના બધા માર્ગોનુ વહન ધર્મ તરફજ દર્શાવેલું છે. અને મનુષ્યના સર્વ જીવન પ્રકારોનું ચૈતન્ય ધર્મનેજ કરેલું છે. ગમે તે સ્થિતિમાં પણ ધર્મજ સાધ્ય છે. ધર્મની ભાવના એ પામવાના પ્રકાર અને ક્રમ રૂપે વ્યવહારને નામે ચાલતા આચાર વિચારની રચના થએલી છે. તે સર્વ રચનાનું કેંદ્રસ્થાન

ધર્મજ છે. શ્રાવકે પોતાની અવસ્થા–સ્થિતિનો વિચાર કરતાં સમજવાનું પણ એજ છે કે, 'જે દશામાં હું રહેલો છું, તે દશા ધર્મ સાધવામાં અનુકૂળ છે કે નહીં ? અને જો છે તો તેમાં કેટલે અંશે ધર્મ સાધી શકાશે.' અને કયા અંશો ધર્મ સાધવામાં પ્રતિકૂળ થાય છે ?

ઇત્યાદિ વિચારો કરતાં તેને સિદ્ધ થશે કે, મારી અવસ્થા–દશા ધર્માદિ કાર્ય કરવામાં અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ છે. જો અનુકૂળ જણાય તો તેની વૃદ્ધિને માટે અને પ્રતિકૂળ જણાય તો તેની પ્રતિકૂળતા દૂર કરવાના ઉપાયને માટે પ્રયત્ન કરવા તત્પર થવું.

ધર્મ જાગરિકામાં અવસ્થા–સ્થિતિનું નિરિક્ષણ ઘણુંજ ઉપયોગી છે. એ ભાવના મનમાં લાવવાથી ધર્મ અને વ્યવહારમાં અનેક જાતના લાભ થાય છે; એ નિઃશંક છે. જ્યારે માણસ પોતાની સ્થિતિનો સંપૂર્ણ જ્ઞાતા બને છે, ત્યારે તે પોતાની પ્રવૃત્તિ કરવામાં સાવધાન રહી શકે છે. જે સાવધાનતા તેને તેના સમગ્ર જીવનમાં સહાય કારિણી બને છે.

એક સમર્થ વિદ્વાને સ્થિતિના નિરીક્ષણને માટે લખેલું છે કે, "મનુષ્યને આત્મ–અવસ્થાના નિરીક્ષણ કરવાનો વિષય સર્વથી મહત્વનો છે. અને તે ખરેખરૂં આત્મશિક્ષણ કહેવાય છે. મનુષ્યનું આખું જીવન શિક્ષણ વ્યાપારવાલું છે. તેમાં જે ગ્રંથાદિકનું શિક્ષણ છે, તે પ્રથમ બાહ્ય અને પછી અનુક્રમે અંતરંગ લાભ આપી શકે છે, પણ જે સદ્વિચારમય આત્મશિક્ષણ છે, તે બાહ્યલાભની સાથેજ તરતજ અંતરંગ લાભ આપી શકે છે. અવસ્થા–સ્થિતિના નિરીક્ષણ રૂપ આત્મ શિક્ષણ એટલું બધું વિશાળ છે કે, જેમાંથી ઉભયલોકના સર્વોત્કૃષ્ટ લાભો મેળવી શકાય છે. એ શિક્ષણમાંથી મનુષ્ય પ્રતિક્ષણે શીખે છે અને શીખવે છે. એ શિક્ષણની શાળાના પાઠ ધર્મ અને વ્યવહારનો ઉત્તમ બોધ આપે છે."

આ તે સમર્થ વિદ્વાનના સૂત્રો અવસ્થા–નિરીક્ષણ રૂપ શ્રાવકની બીજી કરણીનો સંપૂર્ણ બોધ આપે છે. ગૃહસ્થ શ્રાવક પોતાના હૃદયના પૂર્ણ પ્રેમ ભાવથી એ નિરીક્ષણ આચરે તો તેને ઇષ્ટ ફળ પ્રાપ્ત થતાં કશી વાર લાગતી નથી. જે વ્યક્તિ એ શિક્ષણથી વિમુખ છે, તેના હૃદયની ભવ્યતા અને બુદ્ધિનો વૈભવ હોય તો પણ તે સર્વ વ્યર્થ થઈ જાય છે. આત્મશિક્ષણ વગરનું શિક્ષણ શુષ્ક છે અને તે માત્ર વિવાદ, વિગ્રહ અને વિરોધનોજ માર્ગ શીખવે છે.

વ્યવહાર ધર્મને પ્રતિપાદન કરનારા વિદ્વાનો પણ કહે છે કે, "જે ગૃહસ્થ શ્રાવક પોતાની કરણીને અંગે આત્મ દશાનું વિલોકન કરે છે, તો તેથી તે ધર્મ અને વ્યવહાર બંને સુધારી શકે છે. વ્યવહારમાં જે વર્તનની આવશ્યકતા છે, તે

વર્ત્તન તેનામાં સ્વતઃ પ્રાપ્ત થાય છે. કુટુંબમાં તેમ ગામમાં અને આખા દેશમાં કે દુનીયામાં એ ભાવનાને અનુસારે ગૃહસ્થે પોતાનું વર્ત્ત રાખવું ઉચિત છે. વ્યાપાર, રોજગાર, વ્યવહાર, જ્ઞાતિ, મિત્ર સર્વત્ર આત્મ દશાને અનુસારે સરળ વૃત્તિ વડે વર્ત્તવાથી ધર્મ ભાવનાનું સંરક્ષણ થાય છે, અને કર્ત્તવ્ય, વિચાર અને વાણીનો ઉપયોગ રાખવો એ નીતિ છે. કોઇ પણ પ્રસંગ એવો નથી કે જેને આ ભાવનાનો સિદ્ધાંત લાગુ કરીને તુરત ધાર્મિક કે વ્યાવહારિક નિર્ણય કરી ન શકાય. "

વળી શ્રાવક કુટુંબ રૂપ નાવને આ સંસારસાગરની સપાટી ઉપર સારી રીતે ચલાવવાનું સાધન પણ આત્મ દશાનું વારંવાર અવલોકન છે. વ્યવહારના પ્રસંગોમાં પણ એ ભાવનાથી નીકળતી નીતિને અવલંબન કરવાની મુખ્ય જરૂર છે. જેઓ આત્મદશાનું અવલોકન કર્યા વિના પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેઓ ધર્મ અને વ્યવહારના માર્ગમાંથી ભ્રષ્ટ થઇ અનિષ્ટ ફલને પ્રાપ્ત થાય છે, કારણ કે, આત્મ સ્થિતિના વિચાર વિના કરેલી પ્રવૃત્તિ કોઇવાર ધર્મ અને વ્યવહારનો એવો ધક્કો લગાડે છે કે, જેથી મનુષ્ય જીવનના જે ઉચ્ચ તત્ત્વો કહેવાય છે, તેમાંથી અધઃપાત થવા જરાપણ વાર લાગતી નથી. આવા કારણોને લઇનેજ વિશ્વોપકારી મહાત્માઓએ શ્રાવક કરણીનો આ બીજો પ્રકાર પ્રરૂપ્યો છે. જ્યારે શ્રાવકમાં પોતાની સર્વ કરણીઓ પરિપૂર્ણ રીતે પ્રગટ થાય છે, ત્યારેજ તેનામાં શ્રાવકત્વનો પૂર્ણ વિકાસ થાય છે. પ્રાચીનકાલે શ્રાવક કરણીનો પૂર્ણ વિમર્શ કરવામાં આવતો હતો. તેમાં આ અવસ્થા–સ્થિતિરૂપ કરણીનો વિચાર પ્રધાન હતો. કારણ કે, દરેક મનુષ્યે પોતાની સ્થિતિનો વિચાર પ્રથમ કર્ત્તવ્ય છે. સ્થિતિનું શુદ્ધ જ્ઞાન થયા પછીજ કોઇ પણ દિશામાં ગમન કરી શકાય છે. અને તે ગમન સર્વ પ્રકારે વિજયી નીવડે છે. સ્થિતિના જ્ઞાન વગર જે કાંઇ કરવાનું છે, તે સાહસના રૂપમાં ગણાય છે. અને તે સાહસ ધર્મ અને વ્યવહાર માર્ગનો અકસ્માત્ ધ્વંસ કરી નાખે છે. તે સાહસના નીતિકારાએ બે પ્રકાર કહેલા છે ૧ **સજ્ઞાન–સાહસ** અને ૨ અજ્ઞાન સાહસ. જે સ્થિતિના જ્ઞાનથી કરવામાં આવે તે **સજ્ઞાન સાહસ** કહેવાય છે. અને જે સ્થિતિના જ્ઞાન વિના કરવામાં આવે તે **અજ્ઞાનસાહસ** કહેવાય છે. સજ્ઞાન સાહસમાં ઉત્કર્ષ રહેલો છે અને અજ્ઞાન સાહસમાં ધ્વંસ રહેલો છે. કોઇ પણ વ્યાપારી દ્રવ્યને અંગે પોતાની ઉચ્ચ સ્થિતિનો વિચાર કરી વ્યાપારનું સાહસ કરે, તેનો એકદમ અધઃપાત થતો નથી પણ ઉત્કર્ષ થાય છે અને જે પોતાની આર્થિક સ્થિતિનો વિચાર કર્યા વગર મોટા વ્યાપારનું સાહસ કરે તે ક્ષણવારમાં પાયમાલ થઇ જાય છે, આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, વ્યાપાર, કર્મજય, જ્ઞાનાભ્યાસ અને ઉચ્ચ તપ–એવા કાર્યોને અર્થે સાહસ એ અતિ ઉપયોગી ગુણ છે, પણ તે સજ્ઞાન સાહસ હોવું જોઇએ.

આ ઉપરથી સજ્ઞાન સાહસનું સ્વરૂપ ધર્મ અને વ્યવહારમાં ઇષ્ટ ગણેલું છે. એ સજ્ઞાન સાહસની મહત્તા સ્થિતિપરત્વે રહેલી છે. તેથી ગૃહસ્થ શ્રાવકે પોતાની સ્થિતિનો વિચાર અવશ્ય કર્ત્તવ્ય છે.

આ પ્રમાણે આત્મનિરીક્ષણના શિક્ષણમાં શ્રાવકની બીજી કરણીરૂપે આત્મસ્થિતિનો વિચાર છે; એ વિચાર પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ બંનેમાં ઉપયોગી છે. એક મહાત્મા લખે છે કે, " આ સંસાર રૂપ મહાસાગરમાં પડેલા મનુષ્યને આત્મસ્થિતિની જે નિરીક્ષા છે, તે નાવિક સમાન થાય છે."

આ મહાત્માના વાક્યો અક્ષરશઃ સત્ય છે. જેઓ આત્મસ્થિતિનો વિચાર કર્યા વગર અજ્ઞાન સાહસથી પ્રવૃત્તિ કરે છે. તેઓ પરિણામે અધમ સ્થિતિમાં આવી પડે છે. અને તેમના હૃદયને પાછળથી અનુતાપ દગ્ધ કરે છે.

મહાન્ પંચ વ્રતધારી મહાત્માઓ કે જેમણે આ સંસારની સર્વ પ્રકારની વાસનાઓનો ત્યાગ કરેલો છે, તેઓ કદિ અજ્ઞાન સાહસથી આત્મસ્થિતિનો વિચાર કર્યા વગર પ્રવૃત્તિ કરે; જોકે તે પ્રવૃત્તિ ધર્માવલંબી હોય છતાં પણ તેમને પાછળથી અનુતાપ રૂપ અમલનો તીવ્ર તાપ સહન કરવો પડે છે. તો પછી આ સંસાર રૂપ મહારાજાના દાસ થઇ રહેલા ગૃહસ્થોની તો શી વાત કરવી ? તેમને જો આત્મસ્થિતિનું વિસ્મરણ થાય તો તે અવશ્ય તેમના અધઃપાતનું કારણ બને છે. આથી વિશ્વોપકારી ભગવાન્ તીર્થંકરોએ શ્રાવકની બીજી કરણી રૂપે પ્રરૂપ્યું છે કે, પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતાની અવસ્થા–સ્થિતિનો વિચાર કરવો. આત્મસ્થિતિનું નિરીક્ષણ આત્મગુણોને વધારનારૂં અને માનવ જીવનને સુધારનારૂં છે. એ ભાવના સ્વકર્ત્તવ્ય, સ્વાર્પણ આદિ ઉત્તમ ગુણોને ઉત્પન્ન કરી ધર્મના હેતુઓને પુષ્ટ કરનારી છે. તેથી સર્વ ભવ્યાત્માઓએ આ શ્રાવકની બીજી કરણી ભાવવાનો મહાન્ પ્રયત્ન કરવો જોઇએ.

—ચાલુ.

V.

સદ્વર્તનની ઉચ્ચતા દર્શન.

(હરિગીત.)

યુક્તિ પ્રયુક્તિથી વળી પાંડિત્યના ચમકારથી,
જે જગત માંહે સત્ય શક્તિ ના મળે ઝળકારથી;
વર્ત્તન વિષે ઉત્તમ બને જો વીર જીવન જીવવું,
સદ્વૃત્તિથી સજવા સુજીવન હૃદય મંદિર મહાલવું.

૧

આત્મિક યજ્ઞની આહુતિમાં સર્વ યોગો સધરી,
જ્યાં પાપ જીવનનું થતું સત્કાર્યથી આદર કરી;
સત્કાર્યની કિંમત નહિ એ શબ્દથી અંકાય છે,
આચારમાં મુકતાં સદા તો જીવન બલ પંકાય છે.

૨

ચારિત્ર એજ ઉદાત્ત ગુણ શક્તિ ખરેખર એજ છે,
ચારિત્ર એજ ખરેખરી જીવન તણી ચાવીજ છે;
ચારિત્ર એજ મનુષ્યના અણમૂલ રત્ન તણી પ્રભા,
વાણી તણું બળ ના કરે ચારિત્ર કરતું સર્વદા.

શા. ફતેહચંદ ઝવેરભાઇ.

શુદ્ધ વિચાર અને (સદ્) વર્તન.

મનુષ્ય જીંદગીએ અમુક ટેવનીજ બનેલી હોય છે, જેમાં કેટલીક એક લાભાલાભકારક હોય છે. આ ટેવો કલ્પના (વિચાર) માંથી જન્મ પામી તેને આધિન બને છે. શુદ્ધાશુદ્ધ વિચારથીજ મનુષત્વ કે પશુત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. ડાહ્યા અને મૂર્ખ એમ બે પ્રકારના મનુષ્યો જે કહેવાય છે તેમાં તફાવતજ એ છે કે, સમજુ મનુષ્ય પોતાના વિચાર પોતાના કબજામાં રાખી શકે છે જ્યારે અણસમજુ મનુષ્ય તેને આધિન થાય છે, તેટલુંજ નહીં પરંતુ ડાહ્યો મનુષ્ય કોઇપણ વખતે પોતાના શુદ્ધ વિચારની બાહેર કોઇપણ સંજોગની અસરથી વિરૂદ્ધ જતો નથી, ગમે તેવા લાલચના (કીર્તિ, પૈસા, બહાદુરપણાનું અભિમાન કે વ.ચાલપણું, ક્રોધ, કે ઇર્ષાના) કોઈપણ પ્રસંગો તેની શ્રદ્ધા ફેરવી શકતા નથી જોકે અત્યારે ડાહ્યા કહેવાતા મનુષ્યોના ચલિત તેવા પ્રસંગો જોઇએ છીએ, પછવાડે કાંઇ, મોઢે બીજું, પોતે અમુક સંયોગમાં કે મોટાઇના વાતાવરણમાં મુકાય ત્યારે ત્રીજું. તેમ તો તેવા પુરૂષોની સ્થિતિ હોતીજ નથી. તેવા શુદ્ધ વિચાર વર્તનવાળા મનુષ્યને ક્રોધ હોય તો અલ્પ અને ઇર્ષાને તો હૃદયમાં સ્થાન હોતું નથી, બીજાની ઉપર ઇર્ષા, ક્રોધ કે સ્વાર્થ માટે વેર લેવાની તેમના હૃદયમાં ઇચ્છા થતી નથી. અથવા પોતાને મોટા થવાને માટે બીજાને સમજાવી લેવાની યુક્તિ પ્રયુક્તિ તેનામા હોતીજ નથી, પરંતુ પોતાનું હિત અને પરનું હિત (સેવા) કરવાગાજ તેની પ્રવૃત્તિ વધતીજ જતી હોય છે તેનું નામ મહાન પુરૂષો શુદ્ધ વિચાર અને સદ્વર્તન કહે છે. મૂર્ખ મનુષ્ય તો તેવા અનેક સંજોગને વશ થઇ અયોગ્ય કલ્પનાથી દોરાએજ જાય છે

અશુદ્ધ વિચારના કર્તવ્યથી નિરાશા અને દુઃખ છેવટે પ્રાપ્ત થાય છે, અને

અનેક તેવા કર્તવ્યથી કરવામાં આવેલ પરમાત્મા પૂજા, ગુરૂભક્તિ, દાન વગેરે પુણ્યધર્મ કૃત્યો વિગેરે ક્રિયાઓથી તે કાર્યો ધોવાતા નથી; તેવા અશુદ્ધ અને અયોગ્ય વિચારોથી જન્મ પામેલ દુઃખોને દૂર કરવા શુદ્ધ વિચાર અને શુદ્ધ વર્તન તરફ વળવું તેજ છે. ઝેરની સામે તેને મારનાર ઝેરજ હોવુંજ જોઇએ. તેટલા માટે જિનેશ્વર ભગવાન (આપ્ત પુરૂષો) નું કથન છે અને આધુનિક મહાત્મા મનુ જેવા પણ કહે છે કે સત્યથી પવિત્ર થએલી વાણી બોલવી અને અંતરાત્મા દ્વારે તેમ વર્તવું. આનું નામજ શુદ્ધ વિચાર પૂર્વક સદ્વર્તન.

દરેક મનુષ્યે પોતાના વિચારો કોઇપણ સિદ્ધાંતને વળગીને બરાબર સમજીનેજ કરવા જોઇએ. ધ્યેય કે સિદ્ધાંત પકડ્યા વગર અને સમજ્યા વગર કોઇપણ કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી. મોક્ષ સાધવાનું ધ્યેય નક્કી કરી કરવામાં આવતા તપ, ધ્યાન, ભક્તિ વગેરે ફલીભૂત થાય છે. કોઇપણ મંત્ર સાધવા માટે પણ તેની સમજ પૂર્વક વિધિ અને તે શેનો છે તેધ્યેયને વળગે તોજ તે સાધ્ય થઇ શકે છે. સદ્વર્તનશાળી પુરૂષોનો કોઇપણ ધ્યેય કદાચ પોતાના સામાન્ય સ્વાર્થની ખાતર હોય તો પણ તેમાં કીર્તિ કે વાહવાહ કહેવરાવવા વગેરે જેવી ક્ષુદ્ર લાલસા હોતી નથી તેમ તે બીજાને કોઇપણ પ્રકારે નુકશાન કરનારી હોતી નથી.

દૃષ્ટાંત તરીકે મનુષ્યે માયાળુ થવું જોઇએ, તેટલા પુરતું બસ નથી તેને માટે વિચારવું જોઇએ કે શું કામ માયાળું થવું ? પોતાનો સ્વાર્થ–લાભ કે દુનીયાને બતાવવા એક વખત ઘડીકમાં માયાળુ થવું અને ઘડીકમાં બીજી વખત પોતાના સ્વાર્થ ભંગ થતો હોય અને તેવા કોઇ માનસિક કે કાયીક અને આર્થીક લાભો વિગેરેના ઉલટાસુલટા પ્રસંગો આવે ત્યારે તેજ મનુષ્ય ઉપર નિર્દય થવું તેને નુકશાન કરવું, બે આબરૂ કરવાના તેને અપયશી કરવા માટે તેની ધૂળ ઉડાવવા વર્તન ચલાવવું કે તેના લાભોની વચમાં આવવું એમ તો સદવર્તનશાળી મનુષ્યોનું વર્તન કે ટેવ હોતીજ નથી. ગમે તે સંજોગોમાં ખરાબ પરિણામ આવે તો તેવા મનુષ્યો સદ્ગુણોને તજતાજ નથી. જેથી તેવી ટેવ પડતાં જીંદગીમાં કોઇ પણ દુઃખના પ્રસંગો તેને આવશેજ નહીં.

દરેક મનુષ્યે સારા નરસા વિચાર ઓળખતાં શીખવું જોઇએ. પોતાની સમજ કેટલી છે તે પણ તેણે જાણતાં શીખવું જોઇએ. સાચા અભિપ્રાય–સાચી હકીકતને વળગી રહેવાની ટેવ પાડવી જોઇએ. પોતાના વિચારોનું બારીકીથી અવલોકન અને સંશોધન કરતાં શીખવું જોઇએ. સદ્ગુણોને બરાબર સમજી પછી તેને વળગી રહેનાર મનુષ્ય દુનીયામાં ડાહ્યો ગણાય છે. માત્ર મોઢેથી સદ્ગુણોના ભાષણો કરવા કે ઉપદેશો આપવા કે બણગાં ફુકવા અને તેની વિરૂદ્ધ વર્તન રાખનાર મનુષ્યની જન સમાજ કાંઇ કિંમત જેમ કરતો નથી તેમ તેની અસર પણ કંઇ થતી નથી, સાથે તે મનુષ્યની પ્રતિષ્ઠા પણ જળવાતી નથી.

શુદ્ધ વિચાર અને વર્તનવાળો હમેશાં નિર્ભય રહે છે તેટલુંજ નહીં પરંતુ

કોઇ પણ તેને નુકશાન કરે છે કે કરશે તેવો વિચાર પણ આવતો નથી. તે બરાબર સમજે છે કે પોતાની ભૂલ થયા વગર કંઇ પણ નુકશાન કોઇ કરી શકતુંજ નથી, જેથી તેનું હિત-કલ્યાણ વગેરે પોતાનાજ હાથમાં હોઇ તેના પોતાના સુખ આનંદ વગેરેને કોઈ ધક્કો લગાડી શકતું નથી અને તેથી બીજા પ્રત્વે તિરસ્કાર પણ આવતો નથી, જેથી તેના હૃદયની સાચી શક્તિ, શાંતિ અને આનંદમાં કોઈ ખલલ પહોંચાડવા સમર્થ ન હોવાથી વૃદ્ધિ પામે જાય છે તેથી વિરૂદ્ધ અશુદ્ધ વિચાર-વર્તનવાળા મનુષ્યો બ્હીકણુ હોવાથી પોતાથી નુકશાન પોતાને થતાં નકામા બીજાને નુકશાન કરનાર માને છે, તેના ઉપર તિરસ્કાર કરે છે, અને ઘડીભરની તેની દેખાતી શકિત, શાંતિ અને આનંદને જ્યારે ખલેલ પહોંચે છે, ઓછા થાય છે ત્યારે પોતાની ભૂલનો અશુદ્ધ વિચાર વર્તનનો વિચાર નહીં કરતાં પોતાને ઉત્પન્ન થયેલ ખેદ, ધિક્કાર, ક્રોધ, ઈર્ષાથી બીજાને ગમે તે રીતે નુકશાન કરે છે.

• શુદ્ધ વિચાર વર્તનવાળો મનુષ્ય જગત્‌ને ન્યાયથી રચાયેલું જુએ છે અને ન્યાય પરજ તેનું અસ્તિત્વ માને છે. કારણુ કે શુભાશુભ કર્મનો કાયદો અને કર્મના ફળો તે બરાબર સમજે છે. તેથીજ સૌ પ્રત્યે સમભાવ રાખે છે. અને કોઇ પણ શાંતિ કે અશાંતિ, લાભ કે નુકશાન, જશ કે અપજશ, સુખ કે દુ:ખના કોઇ પણ પ્રસંગે બીજાનું કોઇ પણ પ્રકારનું અહિત કરતો નથી અને કરવાના વિચારને સ્થાન પણ હૃદયમાં આપતો નથી. માણુસ ગમે તેવો વિદ્વાન હોય, બહુ શ્રુત હોય, ધર્મ, કર્મ, વ્યવહારનું જ્ઞાન હોય પણ જો શુદ્ધ વિચાર કે વર્તનવાળો ન હોય તો ડાહ્યો કહેવાતો નથી. થઇ શકતો નથી. માત્ર ભણ્યાથી અજ્ઞાન જતું નથી, પાપ અને દિલગીરી અને અશાંતિ દૂર થતા નથી, પરંતુ વિદ્યા મેળવ્યા પછી તેને પોતાના વિચાર અને વર્તનમાં જો ઓતપ્રોત બરોબર કરી શકયો હોય તોજ તે સદ્‌ગુણશાલી બને છે. તેથીજ મહાન પુરૂષો કહે છે કે જે શિખ્યા તે આપણું નથી પણ જે આચરણમાં મૂકી પોતાને કે પરને લાભદાયી બનાવે તેજ આપણું છે અને ખરો ભણેલો-જ્ઞાનવાન પણ તેજ કહેવાઇ શકે.

સદ્‌વર્તનશાળી મનુષ્યને નુકશાન પહોંચી શકતું નથી તેને મુંઝવી શકાતો નથી. તેના શુદ્ધ વિચાર કે સદ્‌ગુણ છોડાવી શકાતો નથી, તે અજીત છે, અને તેજ મનુષ્ય સુખ-શાંતિમય જીંદગી ગાળી શકે છે.

સદ્‌વર્તન ન્યાય અને સત્ય જગત્‌ રૂપી મહેલનો સ્તંભ છે અને તેથીજ ધર્મ રૂપી વિશ્વ ટકી રહેલ છે. માટે જે મનુષ્ય સુખ અને શાંતિવાળી જીંદગી ગાળવા ઈચ્છતો હોય તેમણે શુદ્ધ વિચાર આચાર, વર્તન, ન્યાય અને સત્યતાને પોતાની દરેક પ્રવૃતિમાં (ચાલચલણમાં) દાખલ કરી તેમય થઇ જવું, જેથી દુઃખ માત્રનો નાશ થઇ સર્વ સુખમય બની જશે. પરમાત્માની કૃપાથી સર્વ મનુષ્ય સદ્‌વર્તનશાળી બનો એવીજ હૃદયપૂર્વક પ્રાર્થના કરી સમાપ્ત કરૂં છું.

ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભોવનદાસ ભાવનગર.

રાષ્ટ્રીયશાળાના અભ્યાસક્રમની રૂપરેખા.

(લી. મનસુખલાલ કિરતચંદ મહેતા—મોરબી.)

૪

આ લેખના પ્રારંભમાં આંકેલી અભ્યાસની રૂપરેખા સહજ ફેરફાર સાથે કન્યાઓ માટે પણ યોજી શકાય તેમ છે. છોકરાઓને ઉત્તમ ગૃહસ્થ થવા યોગ્ય કેળવણીની જરૂર છે, તેમ કન્યાઓને ઉત્તમ ગૃહિણી થવા યોગ્ય કેળવણીની જરૂર છે. બંનેની કેળવણીનું સાધ્ય એકજ છે, અને તે ઐહિક (આ ભવનું) અને આમુષ્મિક (પરભવનું) સ્વપરનું હિત કરવા, વધારવા રૂપ જન્મનું સાર્થક્ય, આ હિત સાધવા બંનેનાં સાધન કર્ત્તવ્યક્ષેત્ર જુદાં. મનુષ્યરૂપે બંનેનું સાધ્ય એક. જાતિરૂપે (સ્ત્રી અને પુરૂષ) તે સાધ્ય સિદ્ધ કરતા બંનેનાં સાધન, કર્ત્તવ્ય પ્રદેશ ભિન્ન. એકનું (પુરૂષનું) સાધન ગ્રહસ્થ ધર્મ અને બીજાનું (સ્ત્રીનું) ગૃહિણી ધર્મ.

એ ધ્યાનમાં રાખી (સ્ત્રી અને પુરૂષ) બંને પોતપોતાની ધર્મ મર્યાદામાં રહે તો સાધ્ય સિદ્ધ થવામાં સરળતા છે. પોતાનાં કર્ત્તવ્યક્ષેત્રને ઉલ્લંઘી એક બીજાનાં ક્ષેત્રમાં માથું મારે, તો તેટલે અંશે અસરળતા છે. આ કર્ત્તવ્યક્ષેત્ર લક્ષમાં રાખી ક્રમ યોજવાનો તેમજ અમલમાં આણવાનો છે. ગ્રહસ્થ અને ગૃહિણી ધર્મના ઉલ્લેખનું આ સ્થાન નથી; એ વિષય નિરાળો ચર્ચવા યોગ્ય છે. અત્રે તો બંનેના વિભિન્ન સાધન–ધર્મ લક્ષમાં રાખી કેળવણીનો ક્રમ યોજવાનો છે, એટલા પુરતું કહેવાનું છે.

ભાષા જ્ઞાન, ગણિત, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, અર્થશાસ્ત્ર, અને ધર્મ શિક્ષણ બંને માટે મુખ્ય ભાગે એક સરખાં રાખી શકાશે. પ્રકીર્ણ વિષયમાં ભરત-ગુંથણ, પાકશાસ્ત્ર (રસોઇ) બાળઉછેર, પરિચર્યા (માંદાની સાવજત) એ છોકરીઓ માટે વિશેષ ક્રમ થશે.

ધર્મ શિક્ષણનો વિષય મૂળમુદ્દા રૂપે મૂળતત્વ રૂપેજ રાખેલ હોવાથી એમાં કોમીય, જાતીય કે સાંપ્રદાયિક ભેદનો અવકાશ નથી. કારણ કે એ મુળમુદ્દા મૂળતત્વ આત્મ ધર્મ, રાષ્ટ્રીય ધર્મ, નૈતિક ધર્મ, જીવન સાર્થક્યરૂપ ધર્મ એ છે. એટલે ચાહે તો જૈન હો, ચાહે તો હિંદુ હો, ચાહે તો બૌદ્ધ હો, મુસ્લમીન હો, પારસી હો, ખ્રિસ્તી હો. ગમે તે હો તે છોકરા કે છોકરીને અનુકુળ અને ઉપયોગી થવા યોગ્ય છે. જાતીય, કોમીય કે સાંપ્રદાયિક ધર્મ શિક્ષણ માટે ક્રિયા–કાંડ આદિનાં શિક્ષણ માટે વિદ્યાર્થીએ પોતાને ઘેર અથવા પોતાના સંપ્રદાયે કરેલ યોજવાઇનો લાભ લેવો યોગ્ય છે.

ઘણે સ્થળે પોતપોતાના સંપ્રદાય અર્થે, પોતપોતાની જ્ઞાતિ-કોમ અર્થે શિક્ષણ શાળાઓ, વસતી ગૃહો વ્યવહારશિક્ષણ, તેમજ સાંપ્રયદાયિક ધર્મ શિક્ષણ માટે યોજાયેલ છે. આવાં વસતી ગ્રહો તથા આવી શાળાઓને રાષ્ટ્ર ધર્મને અનુસરી, સ્વદેશાભિમાનને અનુલક્ષી પહોંચી શકાય એટલી સંખ્યા માટે સાર્વજનિક કરવામાં આવે, તો રાષ્ટ્રીય ધર્મ જાળવવા રૂપ રાષ્ટ્રીય શાળાનો ઉદ્દેશ બર આવવામાં, ઐક્ય-સ્વદેશાભિમાન ખીલવા-વધવામાં મદદ રૂપ થાય એમ છે. કોમીય અભિમાનને ગૌણ કરી, સ્વરાષ્ટ્રાભિમાનને પ્રધાન કરવામાં, આવે તો આ વાત બને. તેવી સંસ્થાઓના ઉત્પાદકોને આ વાત સમજાય અને ગળે ઉતરે તો બને. સમય-વિચારી, સમય ઓળખી મોહ ઉતારે તો બને.

ધર્મ શિક્ષણનો મૂળ મુદ્દો હૃદય બળ, નૈતિકબળ કેળવવાનો હોવો ઘટે. આ બ ને બળ સારી રીતે કેળવાયાં હોય, તો પછી સાપ્રદાયિક ધર્મ જ્ઞાન તેને પોષણ આપી વૃદ્ધિ પમાડે હૃદય બળ, નૈતિક બળ ખીલ્યા ન હોય તો સાંપ્રદાયિક ધર્મ શિક્ષણ શુષ્ક, અને ગતાનુગતિક, વિવેકશૂન્ય થવા જાય. વર્તમાન પરિસ્થિતિ મોટે ભાગે આની ગવાહી આપે છે, માટે હૃદય બળ અને નૈતિક બળ ખીલવે એવું સર્વ સાધારણ મૂળ મુદ્દારૂપ ધર્મશિક્ષણ વ્યવહારૂ શિક્ષણ, મુંગું (અધ્યાપકોના, વિદ્યાર્થીઓનાં ચારિત્રભાવના, શુદ્ધાદોલનો માત્રથી સ્ફુરતું) અને ઉપદેશરૂપ શિક્ષણ-શાળાઓમાં આપવામાં આવે તો કોમ-જ્ઞાતિ-સંપ્રદાયના ભેદનો અવકાશ નહીં રહે. જુદી જુદી કોમના, જુદા જુદા સંપ્રદાયના, જુદી જુદી જ્ઞાતિના વિદ્યાર્થીઓ સમવયી વિદ્યાર્થીઓમાં સીધી અને આડકતરી રીતે પ્રેમ, ઐક્ય, ભ્રાતૃભાવ જાગવા ખીલવા ઉપરાંત, અરસ્પરસ વિચારના આપ-લેનું, અરસ્પરસ આચાર વિચાર જાણવાનું, એકની ત્રુટી બીજાની અધિકતાથી પુરવાનું આવી શાળાથી થઈ શકવા યોગ્ય છે. ત્યારે પોતપોતાની કોમની શાળાથી તેમાં તે એકજ કોમના વિદ્યાર્થીઓના લાભ માટે હોવાથી, તે વિદ્યાર્થીઓ ઉપર જણાવેલ લાભથી વંચિત રહે એ સ્વાભાવિક છે. વળી કોઈ કોમ કે સંપ્રદાયની શાળા સાંપ્રદાયિક ધર્મ શિક્ષણ ફરજીયાતની સરતે સાર્વજનિક હોય તો તે પણ ઇષ્ટ નથી, હિતાવહ નથી, તેથી કાંતો વિદ્યાર્થીને શું કરે અને ફરજ રૂપે તે સાંપ્રદાયિક ધર્મ શિક્ષણ લેવું પડે છે, અને ફરજ રૂપ હોવાથી કંટાળે છે, તે શિક્ષણ પ્રતિ તેને દ્વેષ આવે છે, અને સંપ્રદાયનો હેતુ સરતો નથી. અથવા તો વિદ્યાર્થીના કુમળા મગજમાં કોઇ ન ભૂંસાય એવી અનર્થ કારક છાપ બેસી જાય છે. આ બંનેના આપણે દાખલા ટાંકિયે (૧) મુંબઈની વિલ્સન કોલેજ આ સાર્વજનિક વિદ્યાલય છે, પણ તેમાં બાઇબલનો ફરજીઆત અભ્યાસ કરવાની, તેનું અમુક વખત શિક્ષણ લેવાની શરતે વિદ્યાર્થીને દાખલ કરે છે. બાઇબલનું શિક્ષણ ગમે તેવું સારૂં હોય તેમાંથી ગમે તેવો સારો બોધ મળે તેમ હોય, પણ ફરજીઆત હોઇ વિદ્યાર્થીઓ તેથી કંટાળે

છે, તે પ્રતિ તેમને દ્વેષ આવે છે. અને એ ફરજીઆતપણું કાઢી નાંખવા લાંબા વખત થયાં પોકાર આપણે સાંભળીએ છીએ. સાર્વજનિક સંસ્થામાં આવા ફરજીઆત સાંપ્રદાયિક શિક્ષણથી સ્થાપકોએ ધારેલો સંપ્રદાય મોહ ફલિત થવાનો હેતુ સરતો નથી. જ્યાં કાંઇ પ્રેમ જાગવો જોઇએ, ત્યાં તેના બદલે અંદરખાનેથી કડવાશ ઉગે છે. એટલે આવી શાળાઓ સંપ્રદાય રૂપ નહોતાં, સર્વ સામાન્ય ધર્મ શિક્ષણ આપે એવા ઉદ્દેશપૂર્વક સાર્વજનિક હોવી જોઇએ. હવે બીજો દાખલો લઇએ.

(૨) વિદ્યાર્થીના મનમાં–મગજમાં સાંપ્રદાયિક પણ સાર્વજનિક શાળામાં અનર્થ કારક અસર પેશી જવા બાબત. આ દેશમાં ખ્રિસ્તી પાદરીઓનું આવાગમન શરૂ થયું, ત્યાર પછી તેમણે અંગ્રેજી શિક્ષણની શાળાઓ ખોલવા માંડી. તેમાં તેમણે સીધી આડકતરી રીતે ખ્રીસ્તી–ધર્મનું શિક્ષણ પણ આપવું શરૂ કર્યું. આ ધર્મનું મહત્વ બતાવવા બીજા ધર્મના છતા કે અછતા, મોટે ભાગે કલ્પિત છિદ્રો મોટી મોટી વાતો કરી વિદ્યાર્થીઓના કુમળા મગજમાં ઠસાવવા માંડ્યા. સ્વ. રાવસાહેબ મહીપતરામ નિલકંઠ આવી શાળામાંથી ઇંગ્રેજી શિક્ષણ પામેલાઓમાંના એક હતા. પાદરીઓના શિક્ષણથી કુમળા મગજમાં હિંદુધર્મ, જૈનધર્મ આદિ પ્રતિ વિપરીત ભાવ ઠસેલો. આ અસરના પરિણામે વનરાજ ચાવડા આદિમાં જૈનોને એક દેશીય દ્રષ્ટાંતથી ઉતારી પાડેલ. તેમના મનમાં એવો સંસ્કાર પણ પડી ગએલ કે હિંદુધર્મ, તેમાં પણ ખાસ જૈનધર્મે ભારતની દુર્દશા કરી છે. ભારતને નિર્માલ્ય બનાવ્યો છે. કોઇ સમર્થ જૈન તત્ત્વજ્ઞાનીનો તેમને પુખ્ત વયે ભેટો થયો. એ તત્ત્વજ્ઞાનીએ તેમને તાવીને પુછયું કે દેશની અધોગતિ, દેશ જનોનું નિર્માલ્યપણું કયા કયા ગુણોથી ? અને દેશની ઉન્નતિ અને દેશ જનોનું સબળપણું કયા કયા ગુણોથી પ્રગટે ? રાવ સાહેબે દેશહિતક અને દેશ હાનિકર, નિર્માલ્યકર, સબળતાકર ગુણોનો ઉલ્લેખ કર્યો. ત્યારે તે સમર્થ તત્ત્વજ્ઞે કહ્યું કે કહો તમે જેને દેશના હિતકર અને સબળતાના પોષણ ગુણો કહો છો તેનો જૈનધર્મ ઉપદેશ કરે છે, કે જે દેશને હાનિકર નિર્માલ્યના ગુણો કહો છો તેનો ઉપદેશ કરે છે ? રાવ સાહેબે કહ્યું કે દેશને હિતકર અને બળવાન્ કરે એવા ગુણો આદરવા–આચરવાનો ઉપદેશ કરે છે અને અહિતક નિર્માલ્ય કરનાર ગુણો ત્યાગવાનું કહે છે. એટલે ફરી તે તત્ત્વજ્ઞે કહ્યું:—તો પછી 'તમે જૈનધર્મથી દેશની અધોગતિ થઇ, ભારત વાસીઓ નિર્માલ્ય થયા એમ કેમ કહો છો ? ગમે તેમ તો એ રાવસાહેબ સરળ હતા અને પોતાની ભુલ કબુલ કરી કહી દીધું કે, અમને તો જૈનની એ ખબર નથી કે હિંદુધર્મના રહસ્યની એ ખબર નથી, અમને તો નાનપણમાં પાદરીઓની શાળામાં શીખતા ત્યાં મૂળથીજ હિંદુ–જૈનધર્મ વિરૂદ્ધ સંસ્કાર તેમનાં (પાદરીઓનાં) શિક્ષણથી પડેલા, તેનું આ ભુલ પરિણામ છે. આ દાખલાથી પણ સમજાશે કે સંપ્રદાયિકધર્મ શિક્ષણ આપનારી સાર્વજનિક શાળાથી લાભ ઓછો છે. માટે ધર્મનો, સર્વ સામાન્ય ધર્મનો

મૂળ મુદ્દો એક રાખી તે મુદ્દો સિદ્ધ થવા પુરતુ સર્વમાન્ય શિક્ષણ આપવામા આવે તો ભિન્નભિન્ન કોમની શાળાની જરૂર ન રહે તે તે કોમ વાળાઓએ એ દૃષ્ટિ રાખી પોતે કરેલી શાળાઓ સંપ્રદાય-કોમના મોહ વિના સાર્વજનિક કરે તો હિતરૂપ છે ઇતિશમ. (સંપૂર્ણ.)

શ્રી મહાવીર પ્રભુ જન્મોત્સવ.

રાગ—(રમતી-ગમતી-હમુને સાહેલી.... ......સખી આજ અનોપમ દીવાળી)

હસતા, રમતા, વીર સમરીયે,
વીરનુ ધ્યાન સદા ધરીયે ...રે, સખી આજ ઓચ્છવ વીરનો કરીયે
ત્રીશલાકુંવર જગનાયક જન્મ્યા,
ચૈતર તેરસ ઉજવીયે ...રે સખી આજ ઓચ્છવ૦
બાળપણે જેણે દેવ હરાવ્યો,
ક્રીડા કરી, ડરી, નહિ જરીયે. રે સખી આજ ઓચ્છવ૦ ૧
ત્રીશે વર્ષે સંજમ વરીયા,
ધન્ય, તે દીનને ધન્ય ઘડીએ ...રે સખી આજ ઓચ્છવ૦
દીક્ષા લેઇ બહુ જનને તાર્યા,
એ ઉપદેશને આદરીયે. રે. સખી આજ ઓચ્છવ૦ ૨
સંગમ સુરના સહી ઉપસર્ગો,
પામ્યા કસોટી ખરેખરી એ....રે સખી આજ ઓચ્છવ૦
કર્ણમા ખીલા નાખ્યા ગોવાળે,
તોપણ ક્રોધ નાવ્યો જરીએ રે સખી આજ ઓચ્છવ૦ ૩
ચંડકોશીક બુઝવી પ્રભુ બોલ્યા,
સમતાથી, શિવ શુખ વરીયે. રે સખી આજ ઓચ્છવ૦
અતુલ બળી, એ વીર પ્રભુને,
જીવન સંભળી સુધરીયે....રે સખી આજ ઓચ્છવ૦ ૪
વીર ગુણ ગાવો, વીરને ધ્યાવો,
વીર પમાયે, ભવ તરીયે....રે સખી આજ ઓચ્છવ૦
દીવાળી દીન મોક્ષ જે પામ્યા,
એ વીરનો જય ઉચ્ચરીયે ...રે સખી આજ ઓચ્છવ૦ ૫

લી. રતનસુખલાલ ડાગાભાઇ શાહ વઢવાણ કાંપ.

દ્રઢ ઇચ્છા શક્તિ.

લેખક—વિઠ્ઠલદાસ મૂળચંદ શાહ.

" Where there is a will there is a way. "

જ્યાં ઇચ્છા હોય છે ત્યાં માર્ગ થઇ શકે છે. "

(૯)

ઘણે ભાગે જોવામાં આવે છે કે જ્યારે કોઇ મનુષ્ય અમુક કાર્ય નથી કરી શક્તો ત્યારે તેનું કારણ પૂછતાં એ ઉત્તર મળે છે કે " ભાઇ, શું કરૂં ? એ કાર્યમાં મારૂં ચિત્ત નથી ચોંટતું." અર્થાત્ પોતાનાં એ કથનથી એ મનુષ્ય એટલું સાબીત કરી આપે છે કે અમુક કાર્ય કરવામાં ચિત્ત નહિ ચોંટવાથી—દ્રઢ ઇચ્છા નહિ હોવાથી.તે કાર્ય કદિ પણ પુરૂં થઇ શકતું નથી. તેમજ એ પણ ખરૂં જ છે કે જ્યાં સુધી કોઇ મનુષ્ય કાંઇ પણ કાર્ય સંપૂર્ણ ઇચ્છા પૂર્વક નથી કરતો ત્યાં સુધી તેની બધી શક્તિઓ તે કાર્યની સિદ્ધિને અર્થે કેંદ્રસ્થ થઇ શક્તિ નથી. એટલા માટે જીવન-સંગ્રામમાં કાર્ય-સિદ્ધિ ને અર્થે દ્રઢ ઇચ્છા શક્તિની મહાન આવશ્યક્તા છે. તેથીજ કહેવામાં આવ્યું છે કે " જ્યાં ઇચ્છા હોય છે ત્યાં માર્ગ થઇ શકે છે " જે કાર્ય પહેલવહેલાં અસંભવિત જણાય છે તે પણ ઇચ્છા શક્તિના પ્રભાવથી સુખ-સાધ્ય થઇ જાય છે.

હા, સંસારમાં કેટલીક એવી બાબતો છે કે જે અમુક વ્યક્તિઓ દ્વારા સફળતા પૂર્વક થઇ શકે છે અથવા કોઇ કોઇ વખત તેની સિદ્ધિ પ્રકૃતિના નિયમોની અજ્ઞાનતાને લઇને અસંભવિત પણ બને છે. એવી બાબતોના વિષયમાં દ્રઢ ઇચ્છા હોવા છતાં પણ તે પૂર્ણ થઇ શક્તિ નથી. તેવે વખતે કેવળ એક પરમાત્માનોજ આશ્રય લેવો પડે છે. પરંતુ પ્રાયે કરીને સર્વ સાધારણ લોકોના સ્વભાવનું સૂક્ષ્મ અવલોકન કરવામાં આવે તો માલુમ પડશે કે પ્રત્યેક મનુષ્યનાં હૃદયમાં એવી એવી ઇચ્છાઓ ઉત્પન્ન થયાં કરે છે કે જે કાંઇને કાંઇ ઉદ્યોગ કરવાથીજ પૂર્ણ થઇ શકે. બલ્કે, આપણા હૃદયમાં જે ઇચ્છાઓ ઉત્પન્ન થાય છે, તે એ વાતમાં પૂર્ણસૂચન રૂપ છે કે પ્રયત્ન કરવાથી આપણે તે ઇચ્છાઓ સફળ કરી શકીશું. એમ કહેવામાં જરા પણ અતિશયોકિત નથી. પરંતુ સ્મરણમાં રાખો કે આપણી સઘળી ઇચ્છાઓ સફળ થતી નથી. તેથી દ્રઢ ઇચ્છાની ઘણી જરૂર છે. સંપત્તિશાસ્ત્રમાં ઇચ્છાના બે વિભાગ કરવામાં આવ્યા છે. તેમાંથી એકને કાર્યક્ષમ ઇચ્છા કહેવામાંઆવે છે. જો ઇચ્છા કાર્યક્ષમ અથવા દ્રઢ નથી હોતી તો આ જીવન-સંગ્રામમાં મનુષ્ય એક પણ વ્યવહારમાં સફલતા મેળવી શક્તો નથી. આપણા ઇચ્છા તંતુઓ વિઘ્ન-બાધાઓના એકજ ટ્રકે તુટી જશે. દ્રઢ-ઇચ્છાશક્તિ તો એ છે કે જેના પ્રભાવથી આપણે આપણાં કલ્પિત કાર્યની સિદ્ધિને અર્થે આત્મ-સમર્પણ કરી દઇએ, કોઇ અડચણ વિઘ્ન કે બાધાની

પરવા ન કરીએ, કોઈ પણ કારણથી પાછા ન હઠીએ, પરંતુ આપણા ઇષ્ટકાર્યમાં તન, મન, ધનથી હમેશાં પ્રયત્નશીલ રહીએ.

ઇચ્છા શક્તિની દૃઢતા વડે મનુષ્ય અદ્‌ભુત કાર્ય કરી શકે છે. મહારાણા પ્રતાપસિંહની એવી દૃઢ ઇચ્છા હતી કે હું કોઈ પણ દશામાં મુસલમાનોની આધીનતા સ્વીકારીશ નહિ. એમની એવી ઇચ્છા નહોતી કે "જ્યાં સુધી બનશે ત્યાં સુધી હું મુસલમાનોની આધિનતા સ્વીકારીશ નહિ." બસ, એ પ્રકારની સ્પષ્ટ અને દૃઢ ઇચ્છાને લઇને તેમની પ્રતિજ્ઞા પુરી થઇ શકી. જો તેમની ઇચ્છામાં દૃઢતાને બદલે ચંચલતા હોત તો તેમના ઉપર જે અનેક વિપત્તિઓ તથા સંકટોનો પર્વત તુટી પડયો હતો તેનાથી તેઓ દબાઇ જાત. બીજું ઐતિહાસિક ઉદાહરણ લઇએ. તાનાજી માલસુરે નામનો શીવાજી મહારાજનો એક શુરવીર સરદાર હતો. તેણે સિંહગઢનો કિલ્લો સર કરી લેવાંની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. પરંતુ તે જ્યારે ઘાયલ થઇ ગયો ત્યારે તેના સાથીઓનું મન ચંચળ થવા લાગ્યું. તેઓ જે સાધનના બલવડે કિલ્લા ઉપર ચઢી શકયા હતા તેનાથી નીચે ઉતરવાની ઇચ્છા કરવા લાગ્યા. તે સમયે તાનાજીના ભાઇ સૂર્યાજીએ તે લોકોમાં દૃઢ ઇચ્છાશક્તિ જાગૃત કરવા માટે તે સાધનાને તોડી નાંખ્યું. બસ, પછી શું બન્યું ? તે સઘળા લોકોએ દૃઢ ઇચ્છા કરી કે કિલ્લાની નીચે કૂદીને આત્મહત્યા કરવા કરતાં શૂરતાથી લડીને રણભૂમિમાં પ્રાણત્યાગ કરવો એજ વધારે શ્રેયસ્કર છે. આવી દૃઢ ઇચ્છાને લઇને તે લોકોએ જે ઘોર સંગ્રામ કર્યું તે ખરેખર અપૂર્વ હતું. કિલ્લો હસ્તગત થયો અને તાનાજીની પ્રતિજ્ઞા સફલ થઇ આ સંબંધમાં એક વિદ્યાર્થીના જીવનની વાત શિક્ષાપ્રદ છે. વિદ્યાલયમાં અભ્યાસ કરતી વેળાએજ તેણે પોતાનાં મનમા એવી દૃઢ ઇચ્છા કરી લીધી કે "હું આ વિદ્યાલયનો પ્રીન્સીપાલ બનીશ." તેણે પોતાના ઓરડાની દીવાલ ઉપર "P" અક્ષર લખી રાખ્યો હતો અને હમેશાં પોતાની ઇચ્છાને તે દ્વારા જાગૃત રાખવાને પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો. તેના કોઈ પણ સહાધ્યાયી તેનો ભેદ જાણી શકયો નહિ. એટલા માટે સર્વ વિદ્યાર્થીઓ તેને "મીસ્ટર પી" કહીનેજ બોલાવતા હતા. જ્યારે તેનો વિદ્યાભ્યાસ પૂર્ણ થયો અને તેના અનેક ગુણોથી આકર્ષાઇને વિદ્યાલયના અધિકારીઓએ મીસ્ટર પીને પ્રીન્સીપાલની પદવી પર નિયુક્ત કર્યો ત્યારે તેણે વિદ્યાર્થીઓને કહ્યું કે "હવે મારા "પી" અક્ષરનો અર્થ તમારા સમજવામાં આવી ગયો હશે." પ્રબળ ઇચ્છાશક્તિ અને દૃઢ સંકલ્પનાં સામર્થ્યથી મનુષ્ય શું નથી કરી શકતો ? ઉક્ત વિદ્યાર્થીનાં જીવન ચરિત્રથી આપણને ઘણુંજ શીખવાનું મળે છે. એ વિદ્યાર્થી શરૂઆતથીજ નિર્ધન હતો. પરંતુ જ્યારે તેણે વિદ્યાલયના પ્રીન્સીપાલ બનવાનો નિશ્ચય કર્યો ત્યારે તેણે પોતાની ઇચ્છાને એવા વિચારથી હતાશ ન થવા દીધી કે "મારા કરતાં વધારે બુદ્ધિમાન અને શ્રીમાન વિદ્યાર્થીઓ આ વિદ્યાલયમાં અભ્યાસ કરી રહ્યા છે-હું તે લોકોની બરાબરી કેવી

રીતે કરી શકીશ અથવા હું તેઓની સાથે સ્પર્ધા કેવી રીતે કરીશ—જો કોઇ મહાનુભાવ મને સહાય નહિ કરે તો ઉચ્ચ પદવીની પ્રાપ્તિ મારે માટે અસંભવિત છે.” જો એવા વિચારો તેના મનમાં આવ્યા હોત—જો પરાજીત થવા પહેલાંજ તે હિમ્મત હારી ગયો હોત—તો કહેવું પડશે કે તેજ તેની સામર્થ્યહીનતા અને માનસિક ચંચળતા જણાઇ આવત. સ્મરણમાં રાખો કે એજ યશ અથવા અપયશની ચાવી છે. પહેલેથીજ તેણે પોતાનાં મનમાં નિશ્ચય કરી લીધો હતો કે મારી ઇચ્છાનુસાર મને પ્રીન્સીપાલની પદવી અવશ્ય મળશેજ, અને એ એક દઢ ઇચ્છાની સફળતા અર્થે તેણે પોતાનું સઘળું તનમન અર્પણ કરી દીધું હતું, તથા પોતાની એ ઇચ્છાને—મહત્વાકાંક્ષાને—પ્રતિજ્ઞાને સદૈવ જાગૃત રાખવા માટે તેણે પોતાનાં નેત્રો સમક્ષ “ પી ” અક્ષર લખી રાખ્યો હતો !

ઉદાહરણો માટે આપણે ઘણે દૂર જવાની આવશ્યકતા નથી. ચાલુ જમાનાનુંજ ઉદાહરણ લઇએ. વાંચકોને દક્ષિણ આફ્રિકાના સંયોગાન્ત દશ્યનું વિસ્મરણ નહિજ થયું હોય. કર્મવીર મહાત્મા ગાંધીજીની વિજય—પ્રાપ્તિનું કારણ શું છે ? જો તેમનામાં અન્યાયોચ્છેદન તથા સત્યાગ્રહની દઢ ઇચ્છા ન હોત તો શું પાણીમાં રહીને મગર સાથે વિરોધ કરવા છતાં વિજયી થઇ શકત ? પ્રબળ ઇચ્છાશક્તિનો પ્રભાવ ઓર વિલક્ષણજ છે.

કેટલાક મનુષ્યોનાં જીવન—સંગ્રામમાં જે નિષ્ફલતા જોવામાં આવે છે તેનાં અનેક કારણો છે. તેમનું પ્રધાનકારણ વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં ઇચ્છા—સક્તિની નિર્બલતા છે. સેંકડો હજારો વ્યક્તિઓની અવનતિનું, પરાજયનું, અપકીર્તિ યાને અસફલતાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે જ્યારે તેઓ વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં હોય છે ત્યારે તેઓનાં મનમાં પોતાનાં જીવનના ઉદ્દેશ સંબંધી કોઈ પણ જાતનો નિશ્ચિત વિચાર નથી હોતો, તેમજ તેઓ કદી પણ એવા કોઇ નિશ્ચિત વિચારથી પ્રેરિત હોતા નથી કે અમારે અમારા જીવનમાં અમુક એક ઇચ્છા સફલ કરવાની છે. એ ઇચ્છાની સફલતા અર્થે આખા જીવનમાં જે ઘનઘોર સંગ્રામ કરવાનો હોય છે તેમાં વિજય—પ્રાપ્તિ થવીજ જોઇએ. જે પ્રકારનો અને જેટલો યશ પ્રાપ્ત કરવાનો હોય છે તે પ્રકારના અને તેટલા પરિશ્રમ કરવા માટે તેઓ તૈયાર રહેતા નથી. સદાચરણથી વર્તીને શિક્ષા—પ્રાપ્તિ માટે વર્ષો પર્યંત કઠિન અભ્યાસ અને મનોનિગ્રહ કરવામાંજ તેઓ અપ્રસન્ન રહ્યા કરે છે. ક્ષણિક અને તાત્કાલિત સુખોપભોગો તજીને, ભવિષ્યમાં શ્રેષ્ઠ કાર્યની સિદ્ધિ અર્થે, વર્તમાન સંકટો અને વિપત્તિઓ સહન કરી લેવાની તેઓને ઇચ્છા થતી નથી. તેઓનાં મનમાં એવી પણ ઇચ્છા નથી થતી કે અમે અમારા અવકાશનો ઉપયોગ આત્મ—શિક્ષા તેમજ આત્મોન્નતિ સાધવામાં કરીએ તથા અમારા વર્તમાન સામર્થ્યની ઉચિત વૃદ્ધિ કરીને ભાવી જીવન—સંગ્રામમાં સફલતા મેળવવાની સઘળી તૈયારીઓ કરી લઇએ. જ્યાં સંકલ્પ મથી હોતો,

ઇચ્છા નથી હોતી, સંકલ્પબળ નથી હોતું તેમજ ઇચ્છા-શક્તિ નથી હોતી, જ્યાં કોઇ પણ પ્રકારનો પ્રયત્ન નથી હોતો, જ્યાં શારીરિક પરિશ્રમ કરવાનો તિરસ્કાર હોય છે, જ્યાં મનોનિગ્રહનો અભાવ હોય છે અને જ્યાં આત્મોન્નતિનો કોઇ સ્પષ્ટ ભાવ જાગૃત નથી હોતો ત્યાં એટલુંજ કહેવું જોઇએ કે તે નથી મનુષ્ય-જીવન અને નથી જીવન-સંગ્રામ તો પછી પ્રગતિ, ઉન્નતિ, સફલતા અને વિજય-પ્રાપ્તિની વાતો તો ઘણીજ દૂર રહે છે. એ સર્વની આશા રાખવી તે મૃગજલવત્ વ્યર્થ છે. સાત્વિક ઇચ્છાઓનો અભાવ-સાત્વિક કાર્યોનો અભાવ-કોઇપણ રીતે ક્ષમ્ય ગણી શકાતો નથી. ઇચ્છા નિર્બલ હોય તેથી શું ? પરંતુ આરંભમાં તેની આવશ્યકતા તો છેજ. નિર્બલ ઇચ્છા-શક્તિનું લક્ષણ છે કે શરૂઆતમાં મનુષ્ય કોઇપણ કાર્ય ઘણુંજ મહાન ઉત્સાહ અને આવેશ સહિત કરવા લાગે છે, અને જો જરા મુશ્કેલીની આશંકા થાય છે તો તેનાં કાર્યસૂત્રનો ક્રમ એકદમ શિથિલ બની જાય છે. દૃઢ ઇચ્છા-શક્તિનું લક્ષણ છે કે કોઇ પણ કાર્યના હાનિ લાભનો વિચાર કરીને જ્યારે કોઇ મનુષ્ય તે કાર્ય કરવા લાગે છે ત્યારે તેની ઉપયોગિતા ઉપર ધ્યાન આપીને તેને પોતાનું પવિત્ર કર્તવ્ય સમજી તેનાથી કદિપણ પરાઙ્મુખ બનતો નથી, પરંતુ તેનાં સાધનમાં તે એટલો બધો તલ્લીન, તત્પર અને દૃઢચિત્ત બની જાય છે કે 'कार्यं साधयामि वा देहं पातयामि' એજ તેનાં જીવન-સંગ્રામનો એકમાત્ર સિદ્ધાંત બની રહે છે. પરંતુ જેનામાં નથી હોતી નિર્બલ ઇચ્છા કે નથી હોતી સબલ ઇચ્છા, અર્થાત્ જેનામાં પોતાનાં જીવનના ઉદ્દેશ્ય સંબંધી સદિચ્છાજ નથી હોતી તેને માટે શું કહેવું ?

રાજર્ષિ ભર્તૃહરિજીએ ઉચિત કહ્યું છે કેઃ—

प्रारभ्यते न खलु विघ्न भयेन नीचैः
प्रारभ्य विघ्नविहिता विरमन्ति मध्याः ।
विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः
प्रारभ्य चोत्तमजना न परित्यजन्ति ॥

જો જીવન-સંગ્રામમાં કંઇપણ સફલતા પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય તો તે ઇચ્છાને દૃઢ કરવી જોઇએ; કેમકે જ્યાં ઇચ્છા હોય છે ત્યાં માર્ગ થાય છેજ. જ્યારે ઇચ્છા-શક્તિ દૃઢ થઇ જાય છે ત્યારે એકવાર આરંભેલું કાર્ય કદીપણ છુટી શકશે નહિ, ત્યારે પ્રતિકૂલ પરિસ્થિતિ અને વિઘ્ન-બાધાઓનો લેશપણ ભય રહેશે નહિ.

એ તો નિઃસંદેહ વાત છે કે સંસારના ઘણા ખરા સાચા કાર્યકર્તાઓને પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિમાં રહીને અને વિઘ્ન-બાધાઓની સામે થઇનેજ પોતાના ઉદ્દેશ હેતુ માટે માર્ગ સાફ કરવો પડયો છે. પરંતુ એ લોકો પોતાની નાની મોટી અસફલતાઓમાંથી કદિપણ હતાશ બન્યા હોતા નથી. તેઓએ પોતાની અસફલતાઓમાંથી,

જીવન-સંગ્રામની તૈયારી કરવા માટે, સદ્‌બોધ ગ્રહણ કરી ગરાણમાંથી પણ સારૂં શોધીને પોતાના ઉદ્દેશની પૂર્તિ કરી છે. જે મનુષ્ય કોઇ પણ કાર્ય પૂર્ણ કરવા માટે કૃત્રિમ પ્રયત્ન કરે છે તેની વાત તજી દઇએ. પરંતુ જેનામાં પોતાના કાર્ય સાધનની જન્મ-સિદ્ધ, સ્વાભાવિક તથા અસાધારણ દૈવી શક્તિ આવિર્ભૂત થયા કરે છે તેઓ પણ ઘણે ભાગે શરૂઆતમાં પોતાનાં કાર્યો સંતોષપ્રદ અને સમુચિત રીતે કરી શકતા નથી. કોઇ પણ કાર્યની સફલતા અર્થે દૃઢ ઇચ્છા-શક્તિ ઉપરાંત બીજા પણ કારણોની આવશ્યકતા રહેલ છે; જે કારણો ભગવદ્ ગીતાનાં નીચેના શ્લોકમાં ગણાવેલા છે:—

अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम् ।
विविधाश्च पृथक्चेष्टा दैवं चैवात्र पंचमम् ॥

અપૂર્ણ.

સમયના પ્રવાહમાં.

જે ભારતવર્ષ એક કાળ સ્વાત્માવલંબી હતો, જેને ત્યાં અનેક ઉદ્યોગ હુન્નર હસ્તી ધરાવતા તેમાંથી બનતી ચીજો ઉપર તે અવલંબી રહ્યો હતો, ધર્મ, સમાજ, દેશ વિગેરેનું રક્ષણ જે પોતાની શારીરિક ઉચ્ચ શક્તિ વડે કરી શકતો હતો, તે દેશનો ઉદયકાળ નબળો થવાથી કહો કે આળસુપણાથી કહો, કે ગમે તે રીતે કહો પણ અત્યારે બીજે થતી વસ્તુઓ ઉપર, બીજાના શિક્ષણ ઉપર, પરની શક્તિ ઉપર આધાર રાખતો થવાથી તેની અવનતિ થઇ છે. હૃદયની નબળાઇ, અવિશ્વાસ, શંકા અને આળસુપણાને લઇને, તેમજ પરચક્રના સ્વાર્થપણાથી કે દેશ પર થયેલા, આઘાત પ્રત્યાઘાતથી ઉદ્યોગ હુન્નરનો નાશ થયો. કુદરત વિરૂદ્ધ થવાથી, વારંવાર અનાવૃષ્ટિ થવાથી દુષ્કાળ ઉપરાસાપરી પડવાથી અનાજ, ઘાસચારાની તંગી પડવાથી દેશની દોલત (પશુઓ) નો મ્હોટા પ્રમાણમાં વિનાશ થતાં તેમજ સાથે ખેડુતોની દુર્દશા થતાં, નબળી-સ્થિતિ થતાં તેના ઉપર કેટલાક જુલમ થતાં, ઉત્તેજન નહિ મળવાથી ખેતી, પાક, ઓછો થતાં શારિરીક પુષ્ટીના ઘી, દુધ જેવા પદાર્થો ઓછા થતાં-મોંઘા મળતાં દેશના મનુષ્યોની શારીરિક તેમજ આર્થિક સંપત્તિને હાની પહોંચી, ઉપરા ઉપરી પ્લેગ વગેરે દુષ્ટ વ્યાધીઓ આવવાથી મનુષ્ય સંખ્યા પણ ઓછી થઇ એટલે અનેક કારણોથી દેશ પ્રજાની તંગીઓ વધી અને બીજાને ઓશીયાળો બનતાં પોતાના પગ ઉપર ઉભા રહેવાની શકિત-સાધનો ચાલ્યા ગયા, આવા સંજોગો ચાલતાં દરમ્યાન દેશનો ઉદ્ધાર કરનાર મહાન પુરૂષ ગાંધીજી બહાર આવ્યા.

દેશની દોલત દેશમાં રહે, દેશની મજુરી ઉપર નિર્વાહ કરનારી પ્રજાને સારી કમાઇ મળે, ભીખ માગતાં પણ પેટનું પુરૂં નહીં થનાર વર્ગોને પણ ધંધો કરી

પેટનું ગુજરાન વગરભીખ માગે ચલાવી શકે, તેટલા માટે સ્વદેશી વસ્તુ પ્રચાર માટે અમોઘ પ્રયત્ન સેવાયો.

મહાત્માજીના અનુયાયીઓએ પણ તે પ્રયત્ન જારી રાખવા સતત્ પ્રયત્નો કર્યા જાય છે અને તેટલા ઉપરથી દષ્ટાંત તરીકે મુખ્ય સ્વદેશી પ્રચાર તરીકે હાથે રૂ કાંતી, હાથશાળાએ વણી, સ્વદેશી કાપડ ઉત્પન્ન કરી તે વાપરવા અને બીજી રીતે છેવટે તૈયાર સુતરથી એકલુ હાથ વણાટની ખાદી બનાવી કે છેવટે અત્રેની મીલમા બનતું કાપડ વાપરવાથી હીંદમા મોટી દોલત પરદેશમા ન જતાં અત્રે રહેશે, જે નાણાં પ્રકરણી ખાતું સમજનારા આર્થિક દૃષ્ટિએ જોઇ શકયા છે અને હિંદને લાભ પણ થતો દેખાય છે.

એક બાજુ આવી પ્રવૃત્તિ ચાલે છે અને દેશ-પ્રજા જો બરાબર આનો અમલ કરે તો પાચ દશ વર્ષે અમુક આર્થિક લાભ હિંદને થયેજ જશે. હજી ધારવા પ્રમાણે તેવો સંપૂર્ણ લાભ (દેશની દોલત દેશમાં રહેવા દેશની પ્રજાને મળવા) જેટલા વખતમાં થશે, તેના કરતા દેશના ઘણા વેપારોમા સટ્ટો (ઉપરથી દેખાતો વ્યાપાર પરિણામે નાશકારક ધંધો) દાખલ થવાથી ડાહ્યા મનુષ્યો ટુંકી મુદતમાં દેશની પ્રજાની પાયમાલી-વિનાશ જલદી થશે એમ જોઇ ખેદ ધરાવે છે. લોકોક્તિ છે કે આગ, દુષ્કાળ વીગેરેથી થયેલો આર્થીક લાભ (તેમાં નિર્ધ્વંશ પરિણામ હોવાથી) અંતે રહેતો નથી. તેમ ઘણા ભાગે ગયા પાંચ વર્ષોમાં દરેક વ્યાપારમા વસ્તુના અસાધારણ ભાવો વધવાથી દેશની પ્રજાએ પણ અસાધારણ નાણું મેળવ્યું હતું, તેટલુંજ નહિ પરંતુ કેટલીક વસ્તુઓ ઉપર કંટ્રોલ થવાથી તેમજ અસાધારણ મોઘવારી થવાથી ગરીબોને અનાજ વગેરેનો ત્રાસ પણ પડ્યો હતો. સમજુ મનુષ્યો માને છે કે-લડાઇનો પૈસો પણ આવો ત્રાસનો પૈસો હોવાથી આગ, દુષ્કાળની કમાણી જેવો હોવાથી શી રીતે રહી શકે ! બારીક અવલોકન કરનારને તો જણાયું છે કે લડાઇના વખતમાં જેમની પાસે પૈસો થયેલ તે નાણાથી વિલાસ, મોજશોખ, પુદગલીક ધર્મની પુષ્ટી માટે પ્રથમ અમુક ખર્ચાણું, બીજી રીતે બજારના ભાવોની અવ્યવસ્થિત સ્થિતિ હુંડીઓ-ભાવ વીગેરેથી તેમજ દુનિયાની નજરે દેખાતો-(પરંતુ હાર્યો જુગારી બમણું રમે તેમ) સટ્ટો વધતોજ રહેવાથી બજારની રૂખ સ્થિતિ હાથ ન રહેવાથી, તેમજ અસાધારણ ફેરફાર થવાથી, તેમજ સંતોષ વૃત્તિ નહિ હોવાથી અને પૈસાના મદમા અંધ બનવાથી તેવું નાણું અત્યારે જવા બેઠું તેથી અનેક વ્યાપારીઓની પેઢી બંધ થવાના વ્યાપાર કરતાં બંધ થયા સાંભળીએ છીએ અને સવાર પડે કે ફલાણાની સ્થિતિ આમ છે વીગેરે ચોંકાવનારા સમાચારો, મળ્યેજ જાય છે. મતલબ કે વ્યાપાર એ વ્યાપારના સ્થાનને બદલે ઘણે ભાગે સટ્ટાનું સ્થાન થઇ પડેલ છે અને સાંભળવા પ્રમાણે દરેક વેપારે સટ્ટાનું સ્થાન લીધું છે. અનેક મનુષ્યો શ્રીમંત, સાધારણ, ગરીબ, કારીગર, મજુર વીગેરે તેમાં દાખલ થયેલ હોવાથી આર્થિક સ્થિતિને હાની પહોંચવા લાગી છે.

એક બાજુ મહાત્મા ગાંધીજી જેવા દેશની દોલત દેશમાં રહેવા માટે સ્વદેશી વસ્તુ પ્રચાર કરાવી અથાગ પ્રયત્ન સેવે છે, ત્યારે બીજી બાજુ સટ્ટામાં લોકો પાયમાલ થતા જાય છે. વળી તે સાથે આવા સટ્ટાના ધંધાને માટે પ્રસંગવશાત્ હાલમાં થયેલા એક જાહેર મેલાવડા કે અરસપરસ ચર્ચામાં, સમાજ કે પ્રજામાં સમજુ કહેવાતા મનુષ્યો કીર્તિની ખાતર કે સારૂં લગાડવાની ખાતર કે કોઇ સાર્વજનીક ખાતાને થતા લાભ ખાતર આવા સટ્ટાનો ધંધો કે જે પ્રજાની દોલતને ખરેખર નાશ કરનારજ ધંધો છે તે સટ્ટો નથી પરંતુ વેપાર છે. અને તે માટે તેઓ જાહેર ચેલેંજો આપે તે વાત સત્ય હોય તો ભારત વર્ષનું ખરેખર દુર્ભાગ્ય છે. આવું સાંભળી સમજુ મનુષ્યોને ખેદ થાય તે સંભવીત છે. તે ગમે તે હો, પરંતુ તેવો સટ્ટા રૂપી વેપાર કરનાર કે નહિં કરનાર કે તટસ્થ વૃત્તિએ તેને જોનાર સઘળા મનુષ્યો તેથી મનુષ્યની કે દેશની દુર્દશા થાય છે એમ તો શાંતચિત્તે વિચાર કરે તો સૌને જણાય તેમ છે. જે દેશમાં વ્યાપાર—વ્યાપારની ચીજો, હુન્નર ઉદ્યોગની દિવસાંનુદિવસ વૃદ્ધિ ન થતાં જો તે ઘટે તો, તે દેશના રાજા પ્રજાને આર્થીક જેમ હાની છે તેમ તેને બદલે સટ્ટો, જુગાર, ખાનપાન, એશઆરામ, મોજશોખ વિલાસનાં સાધનો—દુકાનો વ્યાપારો વધે તો તે દેશ શહેર કે પ્રજાની અંતે પાયમાલીજ છે.

હિંદુસ્તાનમાં ખેતી ઘટી જેથી રૂ, અનાજ, ઘાસચારો ઓછું પાકવા લાગ્યું. ઢોરોનો વિનાશ થયો તેથી દુધ, ઘી જેવા પદાર્થોની તંગી થતાં મોંઘવારી થઇ. ઉદ્યોગ હુન્નરનો તો ઘણા વખતથી નાશ થતો ચાલ્યો આવે છે એટલે ઘણી બાબતોમાં પારકા ઉપર આધાર રાખવો પડે છે. જેથી બને તેટલું આ દેશમાં ખેતી, હુન્નર, ઉદ્યોગની વૃદ્ધિ કરી, આ દેશમાં વસ્તુ ઉત્પન્ન કરી તે વાપરવામાંજ દેશની પ્રજાનું કલ્યાણ છે. આવા સંયોગો જ્યાં છે અને તે માટેના જ્યાં અનેક દેશદાઝ ધરાવનાર પુરૂષો પ્રયત્ન સેવી રહ્યા છે, તેને તન મન ધનથી ત્યાં મદદ આપવાની હિંદની પ્રજાને જરૂર છે, તેમાં દ્રવ્યની તો ખાસ જરૂર છે. ત્યાં દરેક વેપારમાં સટ્ટો ઘુસી જતાં અને તેથી પ્રજાની આર્થીક પાયમાલી થતી હોવાથી પ્રજાને જે હાની થતી રહી છે. સ્વદેશી વસ્તુ પ્રચાર કે હુન્નર ઉદ્યોગ કે ખેતીની વૃદ્ધિ જેવાં કાર્યો જે આગળને આગળ વધારે પ્રમાણમાં ચલાવવામાંજ આ દેશની ઉન્નતિ અને તેને આર્થિક લાભ છે તેને જે આર્થિક સહાય (દ્રવ્યની મદદ) ની જરૂરીયાત છે તે રીતે સટ્ટાથી, નાણાંથી થતી બદબાદીથી ઘટી જશે અને દેશને દેશની પ્રજાની અત્યારે છે તે કરતાં વધારે અવનતિ થશે. માટે દેશમાં જ્યાં જ્યાં વેપારનું સ્વરૂપ સટ્ટાએ લીધેલું હોય તેને વ્યારના રૂપમાં ફેરવી પ્રજાએ તેવા હરામના નાણાં પેદા કરવાનો લોભ છોડી દેશના ઉદયરૂપ સ્દેશી વસ્તુપ્રચાર, નવા નવા હુન્નરઉદ્યોગ અને ખેતીની વૃદ્ધિ માટે તનમન સાથે પોતાની લક્ષ્મી અને કસાઈનો લાભ દેશ ઉદય માટે આપવાનો છે. પરમાત્મા સર્વેને તેવી બુદ્ધિ આપો તેમ પ્રાર્થના કરૂં છું.

श्री

આત્માનન્દ પ્રકાશ.

तत्त्ववेदिष्वात्मनोऽन्तर्भावमभिलषता सकलकालं सर्वेण स्व-
विकल्पजल्पाचरणानां सार्थकत्वं यत्नतः परिचिन्तनीयम्,
तद्वेदिनां च पुरतःकीर्तनीयम्, ते हि निरर्थके-
ष्वप्यात्मविकल्पजल्पव्यापारेषु सार्थकत्वबुद्धिं कुर्वा-
णमनुकम्पया वारयेयुः ।

पुस्तक १९] वीर संवत् २४४८ चैत्र आत्म० संवत् २६. [अंक ९ मो.

શ્રી વીર–જયન્તી.

રાગ—(દાસ પરે દયા લાવો રે, દયાળુ દેવા દાગરે.)

મહાવીરના ગુણ ગાવો રે, ભવીયા ભાવ, મહાવીરના ગુણગાવો (૨)
ચૈતર તેરશ અજવાળી, જાણી વીર જન્મ ખુશાલી,
ગુણ ગાવા સહુ જન આવો, આવો રે ....ભવીયાભાવે૦ ૧
ધ્યાન પ્રભુજીનુ પ્રીતે, જીવન ધમજી સુરીતે,
એ મમ સમતા પાવો, પાવો રે................ભવીયા ભાવે૦ ૨
વ્હાલા શ્રી વીરની વાણી, જાણી ગુણ ખાણી પ્રાણી,
એ શુભ પન્થે જાવો, જાવો રે.... . .. .ભવીયા ભાવે૦ ૩
વીરત્વ દાખી પ્રભુજી, વરીયા વીરનામ વિભુજી;
આ વડવીરને ધ્યાવો, ધ્યાવો રે.. ....ભવીયા ભાવે૦ ૪
વીરના ગુણ ગાન કરીને, સહુ જન મન સુખ વરીને,
લ્યો નરભવનો લ્હાવો, લ્હાવો રે...... ....ભવીયા ભાવે૦ ૫

વીરત્વ અર્પતું શ્રી વીર પ્રભુનું.

ચારીત્ર ગાન.

સખી સ્વપ્ન મહીં..............................લય.

પરમાનંદ જ્યોતિ સ્વરૂપ વિભુ!
વીર! તાત! મહૈશ્વર્યુંદધી તું!
કરૂણાળુ! ક્ષમાનિધિ! ભ્રાત વિભુ!
તવનું અનુપમ ચારીત નમું!

મનહર! કર પ્રફુલ તું વરણુન તે, અમને અતિ અતિ અતિ શીખ દીએ;
ગુણુ સાથ વીરત્વ હૃદે પ્રસરે, ક્ષમતા ધીરતા મૃદુતાદિ ઝરે! પરમા૦
ઉદરે અનુપમ ચિંત્વન નિજનું, પ્રતિ માપ અમાપજ ભક્તિ વિભુ!
ચરણાંગુઠડે ડગતો નગ તુ? જનુની ભક્તિ દૃશ્યજ બળનું. પરમા૦

શિશુવયની અદ્દભૂત તું બિરતા!
પ્રતિદેવ! વિલીન થયો દુઃખદા;
વીર મુક્ત હૃદે સ્તવતો સુખદા!
અહો શી અતીશે તવનીજ પ્રભા. પરમા૦

ગૃહવા પ્રવજ્યા પ્રભુ ભ્રાત કને, અનુજ્ઞા યદી ચિંતવી તેજ સમે;
નીરખી હૃદયે વીલીન ખરે! મન પામી વસ્યા ગૃહ વર્ષ દ્વયે. પરમા૦
સહતા ઉપસર્ગ ધરીજ ક્ષમા! 'સમ'ભાવ થકી નહી ચ્યુત થયા!
ઉપસર્ગ જ સંગમ ગોપતણા, જડતા નવ શબ્દ પ્રભા કથવા. પરમા૦

ચરણે ડસતાં પન્નગ કૌશીક!
વીલીન થયા ન ધરી મન ભીત!
નવ મગ્ન થયા નમતાં સુરધીશ!!
ક્ષમતા વીરતા તવની અગણીત. પરમા૦

ઉપસર્ગ પ્રતિ અતિ કમર કસી, તરવા પથ શુભ પ્રકાશ કરી!
હરવા ભવ તાપ ત્રીલોકપતી, તવ જ્ઞાન તણો કદી પાર નથી. પરમા૦
અતિશયી શ્રી! નાથ કૃપા ઉદધી, ગુણ અબ્ધિ વિભુ વીર જગતપતી.
ભવદાળક અઘ અમાપ અતિ, તવ વાક સુધા ભવને હરતી. પરમા૦

તવ ચારીત શું ય અમાપ કયું!
ગુણ સાયર! નાથ સદા પ્રણમું!
કર લલીત જીવન ઉર એજ ચહું!
રતિ શ્રી ચર્ણામ્બુજ શિર્ષ ધરૂં. પરમા૦

નગીનદાસ એમ વૈદ્ય હેભાઇ.

શ્રાવકની કરણીનું રહસ્ય.

(કરણી ૩ જી ચોથી.)

(ગતાંક પૃષ્ટ ૧૯૮ થી શરૂ)

' किंच कुलं ' ' મારૂં કેવું કુળ છે ? '

પ્રથમ કરણીથી શ્રાવક ' હું કોણ છું ' એમ આત્માવલોકન કરી, બીજી કરણીથી શ્રાવક પોતાની અવસ્થા-સ્થિતિનો વિચાર કરે છે. એવી રીતે આત્મા અને આત્મસ્થિતિનો વિચાર કર્યા પછી સ્વાભાવિક રીતે કુલનું સ્મરણ થઇ આવે છે. વિચારક મનુષ્યે આત્મસ્થિતિનું અવલોકન કર્યા પછી કુલનું અવલોકન કરવું જોઇએ. જ્યારે નિશ્ચય થયો કે, ' હું શ્રાવક છું ' અને ' મારી અવસ્થા અમુક પ્રકારની છે ' પછી તેણે વિચારવું જોઇએ કે, હું કેવા કુલમાં ઉત્પન્ન થયો છું. એટલે મારૂં કુલ કેવું છે ? મનુષ્ય જાતિમાં-કુલનું બંધારણ ગુણ કર્મને અનુસરીને કરવામાં આવેલું છે. એટલે ગુણ અને કર્મ પ્રમાણે કુલની સ્થાપના થાય છે. પરંપરાથી ચાલ્યા આવતા એ ગુણ અને કર્મથી જે સંસ્કારો બંધાય છે. તે સંસ્કારો સુરક્ષિત રહે તેમ વર્તવું, એ કુલ ધર્મ સાચવ્યો ગણાય છે. દાખલા તરીકે જેથી શ્રાવકત્વ સચવાય, એવી રીતે વર્તનારૂં કુલ શ્રાવક કુલ ગણાય છે. તે શ્રાવક કુલને વિષે જેનો જન્મ થયો હોય તે શ્રાવક કુલનો ગણાય છે. શ્રાવક કુલમાં જન્મેલા મનુષ્યે પોતાના કુલનો વિચાર કરવો જોઇએ તે વિચારમાં તેના હૃદયમાં ચાર પ્રશ્નો ઉત્પન્ન થવા જોઇએ. શ્રાવક કુલમા જન્મેલાનું હિત શામાં છે ? શ્રાવક કુલનું કુલત્વ શું છે ? તેના અસ્તિત્વનો ઉદ્દેશ શો છે ? અને તે શ્રાવક કુલનું ફલ શું છે ? આ ચારે પ્રશ્નો ઘણે ભાગે એકજ અર્થવાળા છે, પણ એ અથવા એવા કોઇ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યા વિના શ્રાવક કુલનું હિત શું છે તે સમજાય એમ નથી. ધન, વૈભવ, અધિકાર, પદવી, પુત્ર, સ્ત્રી આદિ અનેકવિષયોમા મનુષ્યોને પોતપોતાની કુલપ્રકૃતિ અને સ્થિતિ અનુસાર હિત લાગે છે, પણ તે તેનું ખરૂં હિત છે કે નહીં એનો વિચાર આવશ્યક છે. શ્રાવકકુલના સંસ્કારો કેવા હોવા જોઇએ ? એ પ્રશ્નનો વિચાર કરતાં સુજ્ઞ હૃદયવાળા પુરૂષને માલમ પડશે કે, શ્રાવક કુલના સંસ્કારો ઉચ્ચ હોવા જોઇએ. જે કુલમાં રાગ દ્વેષ, તથા કલહાદિ વિસ્તારી દુઃખ પરંપરાનો વર્તાવ હોતો નથી, જેમાં અસહન શીલ, સ્વાર્થ તત્પરતા, પરાર્થનો વિદ્વેષ અને કુસંપના બીજનું પોષણ હોતું નથી તેજ શ્રાવક કુલ કહેવાય છે. શ્રાવક કુલનું સ્વરૂપ જૈન ધર્મના તત્વો પ્રમાણે વર્તનારૂં, આર્યત્વના સદ્‌ગુણોને ધારણ કરનારૂં અને નિરંતર દયાની

ભાવનાને ભાવનારૂં છે. તેની અંદર દુર્ગુણોને અવકાશ મળતો નથી, તેમાં સારાસારનો વિવેક પ્રગટે છે અને તે કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલ વ્યક્તિના રૂધિરમાં અને નસેનસમાં પરોપકાર વૃત્તિના પ્રવાહો વહ્યા કરે છે. અને તેમાંથી દયાના અંકુરો ફુટયા કરે છે. તેવા શુદ્ધ કુલમાં જન્મેલો શ્રાવક દેશકાલથી અબાધિત રહી પોતાનો કુલ ધર્મ પામે છે. શુદ્ધ શ્રાવકનો બાળ ગમે તે દેશમાં જાય અથવા ગમે તેવા જમાનામાં આવે તો પણ તેના હૃદયના ઉંડા પ્રદેશમાંથી શ્રાવકકુલના સંસ્કારો વિલુપ્ત થતાં નથી. તેના જીવનની પૂર્ણતા અને તેના અસ્તિત્વની સફલતા પરંપરાના કુલ ધર્મના પાલનમાં જ થાય છે.

હવે શ્રાવકનું કુલત્વ શામાં છે? એ નિર્ણય શ્રાવક પ્રજાને તેના ધર્મના પ્રાચીન ઇતિહાસમાંથીજ મળેલો છે અને મળે છે, એટલે અર્વાચીન પ્રસંગે તે પ્રજાના સ્ખલનોને-દોષોને એ ઇતિહાસના અજવાળા વિના આપણે સુધારી શકવાના નથી. આપણી અંદરની વ્યવસ્થામાં પણ જ્ઞાતિ, ધર્મ, વ્યવહાર, આચાર, વિચાર, નીતિ, આદિમાં ઘણે ઠેકાણે અતિ અનિષ્ટ એવા ફેરફારો થઇ ગયેલા છે. પરંતુ એ ફેરફારો જમાનાના બાહ્ય સંસર્ગોને લઇને ઉદ્‌ભવેલા છે. તે ફેરફારોમાં જે ધર્મ અને શ્રાવકત્વને હાનિકારક હોય તેમને ત્યજી દેવા અને જે ધર્મ અને શ્રાવક કુલને અનુકૂલ હોઇ ઇષ્ટ હોય તે ગ્રહણ કરવા.

આ પ્રમાણે શ્રાવક કુલમાં મહત્તા રહેલી છે, તે મહત્તાનો વિચાર કરવા માટેજ શ્રાવકની ત્રીજી કરણીમાં કુલનું અવલોકન કરવાને ઉપદેશ્યું છે. ભગવાન્ તીર્થંકરોએ કુલની મહત્તા સ્વીકારી છે અને તેને માટે સાવધાની રાખવા ઉપદેશ આપ્યો છે. તેમનો એ હેતુ ઘણોજ ગંભીર છે, જેઓ પોતાના કુલનો વિચાર કરતાં નથી, તેઓ અનુક્રમે પતિત દશામાં આવી જાય છે. કુલભ્રષ્ટ થયેલા ધર્મ, આચાર અને વિચારથી પણ ભ્રષ્ટ થઇ જાય છે. કુલના સંસ્કારો એટલા બધા બલવાન છે કે, તેઓથી ઘડાએલી ભાવના યાવજ્જીવિત ટકે છે અને તેથી શ્રાવક જીવનનું પરમ પુરૂષાર્થરૂપ જે સાર્થક તે હસ્તગત થયા વિના રહેતું નથી. માટે દરેક શ્રાવકે 'મારૂં કયું કુલ છે' એ વિચાર સતત કરવાનો છે. અને તેથીજ મહાત્માઓએ તેને કરણી રૂપે પ્રરૂપ્યો છે.

કરણી ૪ થી.

"के पुनर्गुणाः" "મારામાં કેવા ગુણો છે?"

જ્યારે માણસ આત્માનું અને સ્થિતિનું અવલોકન કરી કુલનો વિચાર કરે છે, તે વખતે તેના હૃદયમાં ગુણોનો વિચાર થવો જોઇએ. "હું શ્રાવક છું" મારી સ્થિતિ આવી છે અને મારૂં કુલ શ્રાવકનું છે, તો હવે મારામાં કેવા ગુણો છે?"

એ વાત શ્રાવકે વિચારવી જોઇએ; કારણ કે, પ્રત્યેક મનુષ્યને આ સંસારમાં ગુણી બનવાની જરૂર છે. આલોક તથા પરલોકની ઇષ્ટસિદ્ધિ ગુણોને લઇનેજ થાય છે. એક અનુભવી વિદ્વાન્ લખે છે કે—"મનુષ્યત્વનું તત્ત્વ ગુણ છે. ગુણ મનુષ્યને ઉચ્ચ કોટીમાં લઈ જાય છે. માનવ જાતિની મહત્તા ગુણને લઈને જ છે. ગુણ ન હોય તો મનુષ્યત્વ અને પશુત્વમાં ફેર નથી."

ગુણ મર્યાદા વગરની વસ્તુ છે, આટલા જ ગુણ હોય, એવી મર્યાદા બાંધી શકાતી નથી. તથાપિ મુખ્યત્વે કરીને પાંચ ગુણો ગણેલા છે. એ પાંચ ગુણોની અંદર માનવપણાના સર્વ ગુણોનો સમાવેશ થઇ જાય છે. ૧ જ્ઞાન, ૨ **સદ્વર્ત્તન, ૩ સતત ઉત્સાહ, ૪ જીવનનો ઉપયોગ કરવાની તીવ્ર ઈચ્છા અને ૫ વિનય.** આ પાંચ ગુણો પ્રત્યેક મનુષ્યે અવશ્ય મેળવવા જોઇએ. તેને માટે એક વિદ્વાન્ નીચે પ્રમાણે લખે છે—

ज्ञानं सद्वर्त्तनं नित्यमुत्साह उपयोगिता ।
विनयः सद्गुणा एते पंच धार्याः सुमानवैः ॥ १ ॥

"જ્ઞાન, સદ્વર્ત્તન, ઉત્સાહ, જીવનનો ઉપયોગ કરવાની ઇચ્છા અને વિનય—આ પાંચ ગુણો ઉત્તમ મનુષ્યોએ ધારણ કરવા." ૧

જ્ઞાન—એ માનવ જીવનની સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિનું બીજ છે. તેમજ બીજા ગુણોને મેળવવાનું પ્રધાન સાધન છે. મનુષ્યત્વનું સ્વરૂપ ભાવનામાં છે. અને ભાવનાઓની જાગ્રતિ જ્ઞાનને લઇને થાય છે. ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ભાવનાનો સાક્ષાત્કાર જ્ઞાનથીજ થાય છે. મનુષ્યના ધર્મ અને વ્યવહાર માત્રનું જીવન જે ભાવના કહેવાય છે, તે ભાવના જ્ઞાનને આધીન હોવાથી સર્વ ગુણોમાં જ્ઞાનને પ્રધાન પદ મળેલું છે; તેથી પ્રત્યેક મનુષ્યને જ્ઞાનગુણ સંપાદન કરવાની જરૂર છે. જ્ઞાનગુણ શિવાય મનુષ્યત્વની સિદ્ધિ જ થતી નથી.

મનુષ્યને જેવો જ્ઞાનગુણ ગ્રહણ કરવો આવશ્યક છે. તેવો બીજો ગુણ સદ્વર્ત્તનનો પણ ગ્રહણ કરવો આવશ્યક છે. સદ્વર્ત્તન એ જ્ઞાનનું પરિણામ છે. તેથી તેની ગણના જ્ઞાનની પછી કરવામાં આવી છે. કોઇવાર જ્ઞાન છતાં પણ સદ્વર્ત્તનની ખામી જોવામાં આવે છે. તે અપવાદ રૂપે છે. પ્રાયઃ જ્ઞાન હોય ત્યાં સદ્વર્ત્તન સ્વતઃ પ્રાપ્ત થાય છે. અને જો સદ્વર્ત્તનનો અભાવ હોય તો તે જ્ઞાનનું સંપાદન નિષ્ફલ થઇ જાય છે. અથવા જ્યાં સુધી સદ્વર્ત્તન પ્રાપ્ત થયું ન હોય ત્યાં સુધી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું નથી; એમ સમજવું. કેટલા એક સાક્ષર છતાં સદ્વર્ત્તન રહિત દેખાય છે. તેનું કારણ તેનામાં જ્ઞાનની અપૂર્ણતા સમજવી. જ્યાં જ્ઞાનની પૂર્ણતા પ્રકાશે છે, ત્યાં સદ્વર્ત્તનની શીતળ છાયા સાથેજ રહેલી દેખાય છે; એવા સદ્વર્ત્તનનો ગુણ મેળવવા માટે પ્રત્યેક મનુષ્યે પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.

ગુણોનો યોગ કરવો એ યોગ કહેવાય છે. અને જે ગુણો પોતાનામાં હોય તેનું રક્ષણ કરવું, એ ક્ષેમ કહેવાય છે. એ પ્રમાણે ગુણોનો યોગ ક્ષેમ કરવાથી શ્રાવક તેના શ્રેય માર્ગમાં આગળ વધી શકે છે.

જે મનુષ્ય ગુણથી યુકત છે, તે મનુષ્યજ પુણ્યનો પાત્ર બની શકે છે. ઉચ્ચ આશયવાળા વિદ્વાનો મનુષ્યનું પ્રધાન લક્ષણ ગુણજ બતાવે છે. જેનામાં ગુણ હોય તેજ મનુષ્ય કહેવાય છે. મનુષ્યત્વ આકૃતિ કે સ્વરૂપમાં રહેલું નથી, પણ ગુણમાં રહેલું છે. જો ગુણ ન હોય તો તિર્યંચપણું અને મનુષ્યપણું સમાનજ ગણાય છે.

આગળ જે પાંચ ગુણો કહેવામાં આવ્યા, તેવા ગુણોમાંજ હૃદયની વિશાળતા દેખાય છે. એ શિવાય સત્ય, ન્યાય, દયા, પ્રેમ આદિ સર્વ શુભ ભાવનાઓથી ભરપુર એવા બીજા ગુણો લેવાના છે, જે ગુણો મનુષ્યપ્રાણી શિવાય બીજામાં આવી શકતાજ નથી.

પ્રત્યેક શ્રાવકની ચોથી કરણીમાં એવા ગુણોનોજ વિચાર કરવો કહેલો છે. અને યોગ ક્ષેમ પણ એવા ગુણોનુંજ કરવાનું કહેલું છે. ધર્મની આવશ્યકતા દર્શાવવા અનેક કારણો કહેવામાં આવે છે, તેમાં ગુણ એ મુખ્ય કારણ છે. જીવનમાં શક્તિ અને સુખ સર્વદા દૃષ્ટિ આગળ રાખનાર ગુણજ છે. ગુણને લીધેજ મનુષ્ય શુભ ભાવનાઓનો ભાજન બને છે. આ જગતમાં જે અસાધ્ય અને અશક્ય કહેવાય છે, તે ગુણના પ્રભાવથીજ સાધ્ય અને શક્ય થાય છે. ભારત વર્ષ ઉપર જે મહાત્માઓ અને મહાવીરો અચળ કીર્ત્તિ રાખી ગયા છે, તે ગુણનો જ પ્રભાવ હતો. આર્ય પ્રજા પ્રાચીન કાળથી ગુણાનુરાગી થતી આવી છે. ગુણના અનુરાગથીજ ભારતવર્ષની જ્ઞાન કળા પ્રશંસનીય કહેવાણી છે ગુણનો પક્ષપાત કરનારી અને ગુણના ગૌરવને માન આપનારીજ જૈન પ્રજા સર્વ ધર્મોમા અગ્રણી બની હતી અને બને છે. જૈન ઇતિહાસમાં સ્થળે સ્થળે ગુણોનું કીર્ત્તન થતું જોવામાં આવે છે.

એવા ગુણોને સંપાદન કરવા માટે પ્રત્યેક શ્રાવકે સદા તત્પર રહેવાનું છે. અને વારંવાર પોતાના આત્મ સ્વરૂપમાં ગુણોનું આધાન કરવાને તન, મન અને ધનથી પ્રયત્ન કરવાનો છે. તેથી જ પ્રત્યેક શ્રાવક પોતાનામાં કયા ગુણો છે ? તેનો વિમર્શ કરવાને બંધાએલો છે; તેજ હેતુથી આ ચોથી કરણીની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે.

(ચાલુ)

V.

આધુનિક ઇતિહાસ પ્રતિ બેદરકારી.

(લેખક છોટાલાલ મગનલાલ-શાહ-ઝુલાસણ.)

થોડાક સમયથી જૈનસમાજમાં પણ પુરાતત્ત્વોનું સંશોધન થવા લાગ્યું છે. દિન પ્રતિદિન વિવિધ સાધનો પ્રકાશમાં આવવા લાગ્યાં છે. આ સાધનો ઇતિહાસની ઇમારતનાં અપૂર્ણ સાધનો છે. જ્યારે કોઇ ચકોર, નિષ્પક્ષપાતી, ખંતીલો, પ્રતિભાસંપન્ન, સદાગ્રહી અને વિચારવાન જન્મ પામશે, ત્યારેજ ત્હેની સત્ય શાસ્ત્રીય અને સુદ્દઢ ઇતિહાસની ઇમારત ચણાશે. અધુના આપણને જે સાહિત્ય પ્રાપ્ત થાય ત્હેને યથાસાધ્ય સંશોધન કરી કર્તવ્યપરાયણ થઇએ. અત્રે કોઇ ઐતિહાસિક તત્ત્વનું અન્વેષણ નથી પરંતુ પ્રાચીન ઇતિહાસ સંશોધન કરવા જતાં આપણે સાંપ્રતસમયના ઇતિહાસ પ્રતિ દર્શાવતા બેદરકારી વિષે કંઇક સૂચના કરીશ.

સાંપ્રતસમય પણ અમુક સમયે ભૂતકાળ ગણાશે, તે સમયની પ્રજા પૂર્વજોના ઇતિહાસ-દર્શનની આશા રાખશે અને આશા પુર્ણ કરવાને સાહિત્ય પ્રતિ દૃષ્ટિ ફેંકશે, તે સમયે આપણું આ આધુનીક સાહિત્ય ત્હેમની આશાને શું સંતોષી શકશે ? કોઇ કોઇ આધુનિક સાક્ષર ત્હેનો હકારમાં ઉત્તર આપી શકશે ? નહિજ, જ્યારે સંતોષ-જનક પ્રત્યુત્તર ન આપી શકે, પ્રજાની આશા ન સંતોષી શકે, નિઃશ્વાસ વર્ષાવતી નિરાશાથી પાછી ફરે ત્યારે તે આપણા વિષે શું ધારે ? પછી શું આપણા વિષે એમ ન ધારે, કે આપણાં પૂર્વજો પ્રમાદી, એકદૃષ્ટિ બિંદુવાળા, રસ-હિન, અને સાહિત્યોદ્યાન ખીલવવામાં અશક્તિમાન હોવા જોઇએ.

ઉક્તાનુસાર કલ્પના જરૂર તેઓ કરી શકે. કારણ દેશમાં શાંત વાતાવરણ હોય, જ્ઞાન પ્રસરાવવાના અનેક સાધનો હોય, સાહિત્ય-વાટિકા ખીલી શકે તેવા અનુકુળ સંયોગો હોય, છતાં જ્યારે વારસામાં ભવિષ્યની પ્રજાને સારૂ યોગ્ય ઇતિહાસ સાહિત્યમાં ન મૂકી જઇએ, ત્યારે તેઓ તેમ કલ્પના કરે તો શું ખોટું ? વળી અન્ય પ્રાન્ત, અન્ય ભાષા અને અન્ય કોમના સાહિત્યમાં ઇતિહાસનાં તત્ત્વોને યથાસ્થિત પરિશીલન કરી મૂકી ગયેલાં નિહાળે અને આપણા ઇતિહાસમાં અપૂર્ણતા નિહાળે ત્યારે તેઓ ઉક્ત પ્રમાણે કલ્પના બાંધે ત્હેમાં ખોટું શું ?

ઉપર પ્રથમ દર્શાવ્યા પ્રમાણે હાલમાં કેટલાક સાહિત્ય પ્રેમીઓ, સ્વધર્માભિમાનીઓ ઇતિહાસનાં-છુટાછવાયાં પુસ્તકો પ્રયોજી બ્હાર પાડેલ છે, પરંતુ ત્હેની સાથે આપણે સંગ્રહી રાખવા યોગ્ય ઇતિહાસ-તત્ત્વો પ્રતિ બેદરકારી દર્શાવીએ છીએ, અમૂલ્ય પ્રસંગોને નિર્માલ્ય માની લઇ વિસ્મૃતિ પંથમાં છોડી દઇએ છીએ, અને કાલાંતરે તે પ્રસંગો વિસ્મૃત થઇ સદાને માટે ચાલ્યા જાય છે. જે પ્રસંગોની

કિંમત આપણે આંકી શકતા નથી. તેજ પ્રસંગોની શોધ ખોળ કરવાની ફરજ ભવિષ્યની પ્રજાને પડશે.

આપણા સમાજના દરેક અંગો—સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, કાવ્ય, ગ્રંથ અને અનેકવિધ સાહિત્યમા કેટલી કેટલી ત્રુટિઓ છે, એમ કયો સુજ્ઞ પુરૂષ નથી જાણતો. તેમ છતા પણ દર શતાબ્દિએ જે કોઇ મહત્ત્વના પ્રસંગો ઉદ્ભવ પામતા હોય, તે જો કે સંખ્યામા અલ્પ હોય, પરંતુ ત્હેનો પ્રતિ ઉપેક્ષા દર્શાવ્યા વિના પૂર્ણ પ્રેમથી યોગ્ય સાધનદ્વારા સંગ્રહી રાખવામા આવશે તો સમાજનું મુખ કંઇ ઉજ્જવળ રહેશે નહિતર અપૂર્ણતા રહેશે અને ભવિષ્યની પ્રજાને ગ્લાનિ ઉપજાવનાર નિવડશે

હાલમા આપણે જેમ પૂર્વાચાર્યોના ગ્રંથોદ્વારા, અનુપમ કાર્યદ્વારા, શ્રાવકોની વીરતાદ્વારા, અવર્ણનીય નિઃસ્વાર્થદ્વારા આપણા મુખારવિંદ ઉજ્જવળ દેખાય છે, પરંતુ પુર્વના ઇતિહાસ વાચી. મનન કરી ત્હેને જો વર્તનમા મૂકીએ અને ભવિષ્યની પ્રજાને દૃષ્ટાંતરૂપ મૂકી જઇએ તોજ સાર્થક ગણાય. પૂર્વજોના દૃષ્ટાંતો કહેવા માટે નહિ પણ આપણને અનુકરણ કરવા માટેજ ઉપયોગી છે અને ઇતિહાસનુ મહત્ત્વ પણ ત્હેમાજ છે કે પૂર્વ—ઇતિહાસની વાટાઘાટ કરી ઉન્નતિદર્શક પ્રસંગો નજર આગળ ખડા કરી જીવનને તદનુસાર ખીલવવુ

ઇતિહાસ તત્ત્વોના પ્રકાશિત થયેલ ગ્રંથો ઉપરથી જણાય છે કે દોઢસો વર્ષ ઉપરના સાધુઓનો, શ્રાવકોનો અને કેટલાક પ્રસંગોનો ઇતિહાસ હસ્તલિખિત ગ્રંથોમા સચવાયેલ ઉપલબ્ધ થાય છે. પરંતુ ત્યારપછીના દશકાઓની હકીકતો આપણને સ્પષ્ટસ્વરૂપમા પ્રાપ્ત થઇ શકતી નથી. જેમ જેમ દેશમા છાપણાનાનો યુગ વિસ્તીર્ણ થતો ગયો, તેમ તેમ માસિકો, વર્તમાન પત્રો વિવિધ રૂપમા જન્મ પામતા ગયાં, વળી તે સાથે તંત્રીઓ વિગેરે એમ જણાવવા લાગ્યા કે અમે સેવા કરીએ છીએ, જૈનસમાજની ઉન્નતિ કરીએ છીએ, પણ જો સુજ્ઞ માનવ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ વિચારશે તો જણાશે કે તે સર્વ મિથ્યા પ્રલાપ વિના કંઇ નથી, કારણ જૈનોની દૃષ્ટિ અર્થપ્રાધાન્ય નિવડી ત્હેની સાથે નિઃસ્વાર્થી સેવા કરનારાઓની સંખ્યા ઘટી એટલે વિદ્વાનોની સંખ્યા ઘટે તેમા શું આશ્ચર્ય! વળી વર્ત્તમાન છાપખાનાના જમાનામા કાગળ રદ્દી, શાહી કમ આયુષ્યવાળી એટલે ત્હેમા આળેખાયેલ ઇતિહાસ-તત્ત્વો હુંક મુદતમા કરાળ કાળના ગ્રાસ બને છે. આધુનિક ઇતિહાસનુ દિગ્દર્શન માસિકમા અલ્પાંશ આવે છે, પણ માસિકોનું આ ગુણ્ય કેટલું ? આપણા માસિકોના તંત્રીઓનુ લક્ષ્ય તે તરફ બરાબર ગયુ નથી કર્મ—વીર, સાહિત્ય-રોચક વિગેરેના ચરિત્રો પ્રાપ્ત કરી ઉત્તેજીત વાક્યોમા આળેખી

સમાજને આકર્ષવાનું અદ્યાપી આવડ્યું નથી, આ માટે ' વીસમી સદી ' નામના માસિકના અંકો વાંચવાથી જણાશે કે તે કેવી રીતે આધુનિક નિઃસ્વાર્થી સેવકોના ચારિત્રો રંગેલી પીંછીથી ચીતરી પ્રોત્સાહક ભાષામાં આળેખી પ્રજાને આકર્ષતું અને સમાજ-સેવકને પ્રોત્સાહન રેડતું અને તેથી ગુજરાતમાં અનેક લેખકો પ્રકાશી નીકળ્યા હતા. આવીજ રીતે આપણા સમાજમાં અલ્પ સંખ્યામાં નિઃસ્વાર્થી વિદ્વાન સેવકો જન્મી પોતાનું જીવન સમાજના કલ્યાણમાં વ્યતીત કરી પોતાની ફરજ બજાવી કૃત કૃત્ય થઇ વિદાય થાય, પરંતુ આપણે આપણું કર્ત્તવ્ય ભૂલી જઇએ છીએ. કારણ ત્હેમનું નહિ સ્મારક કે નહિ ચરિત્ર ગ્રંથ, ફકત પ્રજામાં થોડાં વર્ષો ત્હેમનું જીવન મૂર્તિમંત રહી પછી વિલુપ્ત થાય છે એમ આપણે આપણાં ઐતિહાસનાં અંગો ખંડિત રાખીએ છીએ, એટલે ટુંકમાં એજ કે જેમ અધુના આપણે પૂર્વજોના ઐતિહાસ માટે પૂર્વજોના દોષ કલ્પીએ છીએ ત્હેમ ભવિષ્યની પ્રજા આપણામાં દોષારોપ કેમ નહિ કરે ?

આધુનિક કેટલાક ઐતિહાસિક મહાન્ પુરૂષોનાં ચરિત્રો આપણે આપણી બેદરકારીથી ગુમાવી રહ્યા છીએ તે તપાસીએ.

જે અધ્યાત્મના ગ્રંથો સમાજમાં અધ્યાત્મ પ્રગટાવતા નથી, જે મોટા સંસ્કૃત ગ્રંથો-ભાષાંતરો વાંચતાં કંટાળી જાય છે યા સમજણ નહિં પડવાથી નિરાશ બને છે, તેજ અધ્યાત્મના વિષયને સાદી, સરલ, લાલિત્યમય ભાષામાં-પદ રૂપમાં ગુંથી જૈન તેમજ જૈનેતર પ્રજાને આકર્ષનાર એવા ચિદાનંદજી વિષે આપણે શું જાણીએ છીએ ? ટુંક સમયમાં થયા છતાં આપણે ત્હેમની અનેક બાબતોથી અજ્ઞાત રહીએ એ આપણી કેટલી બેદરકારી સૂચવે છે ? આવાજ મહાનુભાવોનાં ચરિત્રો સમાજમાં નિઃસ્વાર્થ ભાવ પ્રેરાવે છે, ઉદારતાને પ્રસરાવે છે અને જીવન રસમય બનાવે છે, જૈનેતર પ્રજાના ભક્તોએ બનાવેલ ભજનો સાંભળી કોનું મન નથી આકર્ષાતું ? અને જ્યારે આવો સરલ ભાષામાં અમૂલ્ય સદુપદેશ ઝરતાં ભજનો સાંભળે છે અને પછી જૈન સમાજમાં તેવાં ભજનો પ્રાપ્ત કરવા દૃષ્ટિ ફેંકે છે, પણ ત્યાં કયાંથી પ્રાપ્ત થાય ? પણ આપણા સદ્ભાગ્યે શ્રી આનંદઘનજી અને ચિદાનંદજી મહારાજનાં પદો વાંચતાં ધન્યવાદના શબ્દો મુખાર્વિંદથી વર્ષાવી આનંદ પામે છે, તેવા અધ્યાત્મ યોગીનું જીવન કયાં છે ? હજુ જો પ્રાપ્ત થતો અવશેષ ભાગ સંગ્રહ કરી સમાજ સન્મુખ રજુ કરવામાં આવશે તો અમૂલ્ય ચેતન પ્રગટાવશે અને જૈનેતર સન્મુખ દૃષ્ટાંત ધરવા થશે.

ઉક્ત અધ્યાત્મ યોગી પછી કર્મ-વીર ન્યાયાંભોનિધિ આત્મારામજી મહારાજ ઉપર દૃષ્ટિ કરે છે, આ કર્મ-યોગીએ જૈન-સમાજમાં બજાવેલ કાર્ય કોનાથી અજાણ્યું છે. જેનું ચરિત્ર આધુનિક દૃષ્ટિથી પ્રજા સન્મુખ રજુ કરવામાં આવે તો આધુનિક

નવ-યુવકોમાં કોઈ અનુપમ ચૈતન્ય-શક્તિ પ્રેરે તેમ છે. જેના મહાન્ વિદ્વાન શિષ્ય-પ્રશિષ્યો વિદ્યમાન છે, જેનાં નામથી ભારતવર્ષમાં મહાન ત્રણ પુસ્તક પ્રચારક સંસ્થાઓ વિદ્યમાન છે; પરંતુ ઉક્ત મહારાજશ્રીનું જોઇએ તેવી રીતે ચારિત્ર નિરૂપણ કરી સમાજ સન્મુખ રજુ ન કરે તે કેટલી દીલગીરની વાત છે તો ઉક્ત સંસ્થાના સેક્રેટરીઓ આ બાબત જરૂર લક્ષ આપશે, કોઈ સારા લેખકને પુરસ્કાર આપી સાહિત્ય-સામગ્રી પૂરી પાડી જરૂર પ્રકાશિત કરશે.

આ સિવાય રા. રા. સી. ડી. દલાલ, ડાહ્યાભાઈ ધોળશાજી વીગેરે સાહિત્ય-સેવકો, કેટલાક શ્રીમંતો વીગેરેનાં ટુંકમાં ચરિત્ર નિરૂપણ કરી ગ્રંથ બહાર પાડવા જોઈએ. ઉક્ત સાહિત્ય-સેવકોની નોંધ જેવી જૈનેતર પ્રજાએ લીધી છે તેવી હજુ સુધી આપણે લીધી નથી, એ કેટલી શરમાવાની વાત છે.

સમયના અભાવે આટલેથી વિરમું છું. દિશા-સુચન કરેલ છે, તેમાંથી જો કંઇ પણ કરવા કોઇ પ્રેરાશે તો થયેલ શ્રમ સફળ માનીશ.

ઉચ્ચ ભાવના.

કોઈ મનુષ્યની સ્થિતિ હમેશા સુખી કે દુઃખી રહેતી નથી, તડકા છાંયાની જેમ હમેશાં ફેરફાર થયા કરે છે. સદ્‌ગુણ મેળવનારને એક વખત એવો આવે છે કે જ્યારે દૈવી દૃષ્ટિ ખુલ્લે છે અને તે વડે બધા કારણો સમજતો થવાથી સદ્‌ગુણના વિરૂદ્ધ વર્તતાં આપો આપ અટકે છે. તેની સામે ગમે તેવી લાલચો-પ્રલોભનોની સામે ઉભો રહી મનના ગમે તેવા આવેશોને તે માણસ રોકી શકે છે. કારણ કે તેનો અંતરાત્મા તેમાં સારૂં પરિણામ નથી તેમ સાફ જણાવે છે જેથી તે કરતો અટકી જાય છે. આવી રીતે આંતર દૃષ્ટિ ખુલવાથી હલકી વૃત્તિ, ઉડી જતાં સદ્‌વિચાર અને સત્ કૃત્ય ગ્રહણ કરે છે

મનુષ્ય જીંદગીને એક ન્યાયી કાયદોજ દોરનાર છે, એમ જ્યાં સુધી મનુષ્ય સમજી શકતો નથી ત્યાં સુધી ગમે તેવો સદ્‌ગુણી માણસ તે હોય, છતાં તેની ઉચ્ચ ભાવના ટકતી નથી; કારણ કે સદ્‌ગુણમાં દૃઢ ન થયેલો હોવાથી વખતે લાલચ કે આવેશોથી દોરવાઇ જવાનો સંભવ છે

કોઇ વખત એમપણ બને છે કે માણસ પોતે જાતથી બહુ સદ્‌ગુણી હોતો નથી, પણ કુટુંબ, મિત્ર અને બીજા એવા કેટલાક સંજોગમાં ફસાયેલો હોવાથી કેટલી વખત પરાણે સદ્‌ગુણીનો દેખાવ રાખવો પડે છે, કેટલીક વખત મોટા થવાની

ખાતર કે મોટા થવા પછી તે મોટાઇ સાચવી રાખવા ખાતર તેમ કરવું પડે છે, પરંતુ તેવું કાયમ ચાલી શકતું નથી. અંતર્દષ્ટિ ખુલેલ ન હોવાથી, ઉચ્ચ ભાવના, વિચાર અને વર્તનના અભાવે અને પ્રકૃતિમાં પણ તે ન હોવાથી કુદરતી સંજોગ આવતા તે ખુલ્લું પડી જાય છે, અને તેવા મનુષ્યો સુખી પણ છેવટે થઇ કે રહી શકતા નથી. તેટલુંજ નહીં પરંતુ તક મળે જ્યારે તે તેનું પોતાનું ખરૂં રૂપ પ્રકાશે છે, ત્યારે ડોળઘાલુ છે એમ દુનીયાની દષ્ટિમાં આવે છે.

વળી કેટલાક મનુષ્યો તેથી ઉલટું પોતે સદ્દગુણી હોય છે, પણ સંજોગો અને નબળા મિત્રો વગેરેની સોબતમાં તે ખરો સદ્દગુણી છે કે દુર્ગુણી તે પણ ચોકકસ જણાતું નથી; પરંતુ તે મનુષ્યને આડે રસ્તે દોરનારી લાલચ આવે તે વખતે તેવા સંયોગ કે મિત્રો વગેરેથી દૂર થઇ તેવી લાલચમાં ફસાતો નથી, ત્યારેજ તે સદ્દગુણી છે એમ દુનીયા જાણી શકે છે.

જ્યારે મનુષ્યની અંતર્દષ્ટિ નિર્મળ, સ્વચ્છ સદ્દગુણને પારખી અંતરાત્માને તેનેજ વળગવા તરફ દોરવા જેવી પાકી થાય છે, ત્યારે તે માણસની ભાવના ઉંચી થતાં તેનું વર્તન આદર્શ રૂપ અને બીજાને અનુકરણ કરવા લાયક બને છે. આવો મનુષ્ય કોઇ પણ સંયોગમાં કે કાર્યમાં બીજાને નુકશાન થાય તેવા કાર્ય કરતો નથી. પરંતુ વિચાર પણ લાવી શકતો નથી. સર્વ તરફ પ્રેમવાળી દષ્ટિ આવા પુરૂષની થઇ જવાથી પ્રેમની સાથે દયા પણ આવી રહે છે. જૈન શાસ્ત્રકાર ચાર ભાવના જે કહે છે મૈત્રી, પ્રમોદ, કરૂણા અને માધ્યસ્થ તે આવા પુરૂષનેજ પ્રાપ્ત થયેલી હોય છે. પ્રમોદ પ્રેમથી અને કરૂણા દયાથીજ ઉત્પન્ન થાય છે. દાખલા તરીકે મહાત્મા ગાંધીને હિંદની પ્રજા પ્રત્યે પ્રેમ થયો અને અહિંસા (દયા) તેની સાથેજ હોવાથી અહિંસાનો ઉપદેશ મજબુત પણે આપ્યો તેથીજ તેવા મનુષ્યો પરગજુ બની જાય છે અને કહેવાય છે.

અંતર્દષ્ટિ ખુલવાથી ઉચ્ચ ભાવના અને ઉચ્ચવર્તન થાય છે. જેથી તેવા મનુષ્યને ભલાઇ તેના વર્તનમાં આમેજ થાય છે અને દૈવી સંપત્તિ વાળો થતાં સર્વ માન્ય-પૂજ્ય બને છે.

આવા માણસના વર્તનની બીજા ઉપર સારી અસર થાય છે અને તેવા પુરૂષનું અનુકરણ તેની પાછળ થાય છે. દરેક ધર્મના મહા પુરૂષો કે નેતા તેટલા માટેજ આજ સુધી પૂજનીય-વંદનીય ગણાયા છે.

આવા મનુષ્યોને જેમ દુઃખનું સ્વપ્નું પણ હોતું નથી, તેમ લાલચો, લોભો આવેશો ફસાવી શકતા નથી અને નિરાશા દીલગીરી જો કોઇ વખત થાય તોપણ તે સુખમાં બદલાઇ જાય છે. પવિત્રતા અને આનંદ તેના સોબતી થાય છે અને આ જગત અને જીંદગી તેને દરેક સંયોગમાં સુખમય જ લાગે છે.

સુખ અને દુઃખ પુણ્ય અને પાપ પ્રકૃતિ (કર્મ) નો જ ઉદય છે અને એક આવવાથી આનંદ-જીવતર અને બીજાથી શોક, દીલગીરી, વલોપાત-મરણ જ્યારે મનુષ્ય માને છે-ઇચ્છે છે, ત્યારે આવો ઉચ્ચ ભાવનાવાળો, અંતરદૃષ્ટિ ખુલેલો સદ્ગુણી મનુષ્ય તે સર્વને સમાન લેખે છે, અને આ સુખ દુઃખના રંગીન પાટા ચિત્ર વિચિત્ર જીંદગીમાં પડેલા જાણી તે દરેક પ્રસંગે સમભાવ, ધૈર્યતા, શાંતતા, નહીં છોડતા પ્રેમમય, દયામય જીંદગી ઉચ્ચ ભાવના સાથે ગાળે છે અને સુખદુઃખ એક સરખી રીતે અનુભવે છે.

આ બધું થવા મનુષ્યે સંસ્કારી થવાની જરૂર છે તેમ થતાં અંતર્દૃષ્ટિ નિર્મળ થતા ઉચ્ચ ભાવનાને પોતાના વર્તનમાં દર ક્ષણે મુકતા શિખવું કે જેથી જીંદગી સુગમ થતાં પોતાનું જીવન સફળ થાય.

ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસ.
ભાવનગર.

*ઐતિહાસિક સ્વાધ્યાય.

શ્રી વિજયરત્ન સૂરીશ્વર નિર્વાણ રૂપ સ્વાધ્યાય.

(સંપાદક—છોટાલાલ મગનલાલ શાહ ઝુલાસણ.)

પ્રણમી શ્રી શ્રુત દેવતા, નિજ ગુરૂ સમરી નામ
ગછપતિના ગુણ વરણવું, નિજ આતમ હિતકામ. ૧
પંચમ આરે પરગડો, સાચો સોહમ સ્વામિ,
શ્રીવિજૈરત્ન સૂરીસરૂ, ભવિઆસ્યા વિશ્રામ. ૨
ગુણ બહુલા ગછપતિ તણા, કહતાં નાવે પાર,
અલ્પ બુદ્ધિશી વરણવું, સાંભળજો નરનાર. ૩

(ઢાળ રસિયાની.)

જંબુદ્રીપે ભરત સોહામણો, યોજન પાંચશે માનેહ. સોભાગી
છત્રીસ જોયણ છ કલા આગલો, માન કહ્યો જિન એહ. સો૦ જં૦ ૧

* પ્રસ્તુત આચાર્ય સંબધી વિશેષ માહિતિ જીજ્ઞાસુઓને ઐતિહાસિક-સજ્ઝાયમાળા ભા. ૧ પા. ૨૧ માં આપેલ હકીકત વાંચવાથી મળી શકશે, જેથી અહિં પુનરાવર્તન કરવું ઉચિત ન જણાયું. પ્રસ્તુત સ્વાધ્યાય ભાવનગર નિવાસી શ્રીમાન્ પ્રેમચંદ રતનજીના હસ્તલિખિત પુસ્તક સંગ્રહમાંથી પ્રાપ્ત થયેલ જેથી તેમનો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માની કર્તવ્ય મુક્ત થાઉં છું. સંપાદક.)

દેશ બત્રીસ સહસ અતિ દીપતા, જિણમેં ગુર્જર દેશ. સો૦
તિહાં પ્રલ્હાદના પુરવર પરગડો, સકલ ગુણે સુવિશેસ, સો૦ જં૦ ૨
અધિપતિ **ખાનકમાલ** સદા સુખી, ન્યાય પાળે છે રાજ્ય સો૦
વરણ અઢાર વસે તિહાં, વિગતેસ્યું કરતા નિજ નિજ કાજ સો૦ જં૦ ૩
વંશ ઉકેશે વડ વ્યવહારીઓ, **સા હીરો** ગુણ ખાણય, સો૦
સુકુલીણી **હીરાદે** સુંદરી, બોલે અમૃત વાણય. સો૦ જં૦ ૪
રૂપ કલાયુત લક્ષણ ગુણ ભર્યા, સુંદર છે સુત ચ્યાર, સો૦
રૂપજી, નયણસી, ચિમલ, સહોદરી તિમ વલી **જયતસી** સાર. સો૦ જં૦ ૫
હીરાસાને કર્મોદયે કરી, મરણ થયો તતકાળ, સો૦
હીરાદે મનમેં અતિ દુ:ખ ધરે, રૂદન કરે અસરાળ, સો૦ જં૦ ૬
મોભી[1] પુત્ર અ છે જે રૂપજી, નિર્વાહે ગૃહભાર, સો૦
કર્મવસે તે પિણ રોગોદયે, મૃત્યુ લહે તિણી વાર. સો૦ જં૦ ૭
પતિ દુ:ખ ઉપરે સુતનો દુ:ખ થયો, હીરાદેને રે જામ, સો૦
તે સુધ બુધ ભરમન ચિંતવે, ધર્મ કરૂં હિતકામ. સો૦ જં૦ ૮
ઇમ મન ચિંતિયાત્રા કરણ ભણી, સુત ત્રણ્યે લેઇ સાથ, સો૦
હીરાદે આવ્યાં સિદ્ધાચલે, ભેટયા શ્રીજગનાથ. સો૦ જં૦ ૯
નેમીશ્વરના દર્શન કારણે, આવ્યા ગઢ ગીરનાર, સો૦
એહવે **વણથલિઇં** તપગછ ધણી, નિસુણ્યાં ગુરૂ ગણધાર. સો૦ જં૦ ૧૦
હીરાદે મન અતિ હરખિત થયાં, પોહતાં **વણથલી** ગામ, સો૦
તિહાંશ્રી **વિજયપ્રભ** સૂરીસરૂ, વાંદે વિધિસ્યું રે તામ. સો૦ જં૦ ૧૧
રૂપામોહરે નવાંગે પુજીયા, કીધી પ્રભાવના સાર સો૦
અમૃતમય ગુરૂજીની દેશના, સાંભળે ચિત્ત મઝાર. સો૦ જં૦ ૧૨

દુહા.

ગુરૂ દેશના દેતે થકે, દીઠો **જયતકુમાર.**
નિલવટ છત્રાકાર., શુભ લક્ષણ અતિહે ઉદાર. ૧
ગચ્છપતિ કહે સુણ શ્રાવિકા, તુજ સુત જયતકુમાર,
પદવી લહસ્યૈ મોટકી, રાજા કે ગણધાર. ૨
હીરા દે હરખિત થઇ, કરજોડી કહે તામ
ત્રિણ સુત યુત[2] મુજને, તુમ્હે આપો દિક્ષા સ્વામિ, ૩
લાભ જાણી દિક્ષા દઇ, શ્રીવિજયપ્રભસુરિ.
વિચરે સોરઠ દેશમેં, દિન દિન ચડતે નુર. ૪

---

૧ મ્હોટા ૨ યુક્ત.

ઢાલ ૨—બહિની ભાગ્ય બડો આજ તહારો— એ દેશી.

નયણસીનો નામ થાપિઓ, જ્ઞાનવિજય ગુણવંત હે સુંદર.
વિમલને વિમળ વિજય ઇસ્યો, થાપે નામ મહંત હે. સુંદર ૧
ગિરૂયા ગછપતિ વંદિઇ, વિજયપ્રભ ગણધાર હે સુંદર
ભવિકજીવ પડી બોહતા, મહિયલ કરય વિહાર હે. સુંદર ૨
જયતકુંયરનો થાપિઓ, જીતવિજય ઇસ્યો નામ હે. સું.
લઘુવય બહુ વિદ્યા ભણે, ઉદ્યમથી આ અભિરામ હે. સું ગિ ૩
ગાથા ગણુસે ચ્યારસેં; નિત્યપ્રતેં ભણે ધરી નેહ હે, સું,
અનુક્રમેં પંડિત પરગડા, જીતવિજય થયા તેહ હે. સુ. ગિ. ૪
વિચરતા ગુરૂરાજજી, પોહતા ગોઢવાડ દેશ હે, સુ.
અતિ આડંબરથા કરે, વિઝેરે પરવેશ હે. સુ. ગિ. ૫
સંઘ કરેં પરભાવના યાચકનેં દિઇં દાન હે, સુ.
શુભ સ્થાનક જાણી કરી, ગુરૂ બેઠા તિહાં ધ્યાન હે. સુ ગિ. ૬
આરાધી સાસનસુરી, આવી સાસન દેવા હે, સુ
કહે દેયો પદવી તુહ્મે, જીતવિજયનેં હેવ હે. સુ ગિ ૭
નિસુણી ગુરૂ હરષિત થયા, ધ્યાન સંપૂરણ કીધ હે, સુ
ધ્યાન તણો જે કલપડો, જીતવિજયને દીધ હે. સુ ગિ. ૮
અનુક્રમે તિહાથી વિચરતા, મરૂધર દેશ મઝાર હે, સુ
આવ્યા નયર નાગોરમેં, શ્રાવક હરખ્યા અપાર હે. સુ. ગિ. ૯
સાહ્‌મેયા આડંબરેં, વાજ્યા જાંગીઢોલ હે, સુ.
સોહવ ગાવેં સોહલા, સાહિયર છાકમ છોળ હે. સુ. ગિ. ૧૦
પ્રભાવના શ્રીફલની કરે, મોહણોત મોહનદાસ હે, સુ
કરજોડી આગલિ રહી, એમ કરેં અરદાસ હે. સુ. ગિ. ૧૧

દૂહા.

સદગુરૂજી સુણો વિનતી, એક મેં કરાં અરદાસ,
પાટ પટોધર થાપિને, પુગે અમ મન આશ. ૧
ગચ્છપતિ કહે નિસુણો તુહ્મે, થાપેસ્યાં ગણધાર;
દિવસ ભલો દેખે કરે, કરસ્યાં કાજ ઉદાર. ૨
તુરત બોલાયા જ્યોતિકી, જ્યોતિ શાસ્ત્રના જાણ;
કહે જોવો દિન અતિ ભલો, જિમ કાજ ઘડે સુપ્રમાણ. ૩
બોલ્યા પંડિત બુધ્યથી, જોઇ શાસ્ત્ર વિચાર;
[1]માધવ વદિ ષષ્ટિ દિવસ, ચારૂ તિહાં રવિવાર.

૧ વૈશાખ માસ.

દેશ બત્રીસ સહસ અતિ દીપતા, જિણમેં ગુર્જર દેશ. સો૦
તિહાં પ્રલ્હાદના પુરવર પરગડો, સકલ ગુણે સુવિશેસ, સો૦ જં૦ ૨
અધિપતિ ખાનકમાલ સદા સુખી, ન્યાય પાળે છે રાજ્ય સો૦
વરણ અઢાર વસે તિહાં, વિગતેસ્યું કરતા નિજ નિજ કાજ સો૦ જં૦ ૩
વંશ ઉકેશે વડ વ્યવહારીઓ, સા હીરો ગુણ ખાણ્ય, સો૦
સુકુલીણી હીરાદે સુંદરી, બોલે અમૃત વાણ્ય. સો૦ જં૦ ૪
રૂપ કલાયુત લક્ષણ ગુણ ભર્યા, સુંદર છે સુત ચ્યાર, સો૦
રૂપજી, નયણસી, વિમલ, સહોદરી તિમ વલી **જયતસી** સાર. સો૦ જં૦ ૫
હીરાસાને કર્મોદયે કરી, મરણ થયો તતકાળ, સો૦
હીરાદે મનમેં અતિ દુઃખ ધરે, રૂદન કરે અસરાળ, સો૦ જં૦ ૬
મોભી[1] પુત્ર જ છે જે રૂપજી, નિર્વાહે ગૃહભાર, સો૦
કર્મવસેં તે પિણ રોગોદયેં, મૃત્યુ લહે તિણી વાર. સો૦ જં૦ ૭
પતિ દુઃખ ઉપરે સુતનો દુઃખ થયો, હીરાદેને રે જામ, સો૦
તે સુધ બુધ ભરમન ચિંતવે, ધર્મ કરૂં હિતકામ. સો૦ જં૦ ૮
ઇમ મન ચિંતિયાત્રા કરણ ભણી, સુત ત્રણ્યે લેઇ સાથ, સો૦
હીરાદે આવ્યાં સિદ્ધાચલે, ભેટયા શ્રીજગનાથ. સો૦ જં૦ ૯
નેમીશ્વરના દર્શન કારણે, આવ્યા ગઢ ગીરનાર, સો૦
એહવે **વણથલિઇં** તપગચ્છ ધણી, નિસુણ્યાં ગુરૂ ગણધાર. સો૦ જં૦ ૧૦
હીરાદે મન અતિ હરખિત થયાં, પોહતાં વણથલી ગામ, સો૦
તિહાંશ્રી વિજયપ્રભ સૂરીસરૂ, વાંદે વિધિસ્યું રે તામ. સો૦ જં૦ ૧૧
રૂપામોહરે નવાંગે પુજીયા, કીધી પ્રભાવના સાર સો૦
અમૃતમય ગુરૂજીની દેશના, સાંભળે ચિત્ત મજાર. સો૦ જં૦ ૧૨

દુહા.

ગુરૂ દેશના દેતે થકે, દીઠો **જયતકુમાર.**
નિલવટ છત્રાકાર., શુભ લક્ષણ અતિહે ઉદાર. ૧
ગચ્છપતિ કહે સુણ શ્રાવિકા, તુજ સુત જયતકુમાર,
પદવી લહસ્યે મોટકી, રાજા કે ગણધાર. ૨
હીરા દે હરખિત થઇ, કરજોડી કહે તામ
ત્રિણ સુત યુત[2] મુજને, તુમ્હે આપો દિક્ષા સ્વામિ, ૩
લાભ જાણી દિક્ષા દઇ, શ્રીવિજયપ્રભસુરિ.
વિચરે સોરઠ દેશમેં, દિન દિન ચડતે નુર. ૪

૧ મ્હોટા ૨ યુક્ત.

મહાવીરપ્રભુનું અદશ્ય સ્વરૂપ મનુષ્ય ક્યારે જોઇ શકે ?

મહાવીર પ્રભુની ભકિત—ગુણગ્રામ અને તેને માટે ઉજવાતી જયંતી પણ તેનું કારણભૂત બની શકે !

સંસારમાં પરિભ્રમણ કરનાર મનુષ્ય શ્રી મહાવીર પરમાત્માના અદશ્ય સ્વરૂપને જોઇ શકે ? તેને જોવાની કોઇ અપૂર્વ શકિત આ જગતપર વિદ્યમાન છે ? પરમાત્માને મૂળ સ્વરૂપમાં જોવા અને જેનામાં જગતના સઘળા પદાર્થો પ્રતિબિંબિત થાય છે તેનું આશ્ચર્યકારક અસ્તિત્વ મનુષ્યની આંખ જોઇ શકે એ સંભવિત ખરૂં ? દુનીયાના જે આશ્ચર્ય, સૌંદર્યો અને એવા બીજા દેખાવો કે જેના ઉપર મનુષ્યની આંખ ઠરી જાય છે, મહાન ચમત્કારિક દશ્યો કે જેના વિષે મનુષ્ય કલ્પના પણ કરી શકે છે તેથી શું પરમાત્માના અદશ્ય સ્વરૂપને જોવાને તેના ચર્મ ચક્ષુ પણ શકિતમાન થઇ શકે ?

એક જાગૃત શ્રદ્ધાળુ આત્માની સર્વોત્તમ ક્રિયા માત્ર શ્રીમહાવીરના મહાત્મ્યને અનુભવી શકે છે. કોઇ પણ શ્રેષ્ઠ મનુષ્યના આત્માનું અતિશય સુખ દરેક ક્ષણે વિચાર અને આચારમાં ઉન્નત થવા સિવાય બીજું શું વિશેષ હોઇ શકે ? સ્વર્ગનું સુખ, પવિત્રતાનો આનંદ અને ઉચ્ચ મનુષ્યની ઉચ્ચતા દરેક બાબતો અનુભવાય છે; પરંતુ મહાવીર પરમાત્માને તેના અદશ્યસ્વરૂપમાં જોઇ શકતા નથી. જેને કોઇ મનુષ્યે જોયા નથી, અને જોઇ શકતો નથી એવું પરમાત્મ સ્વરૂપ છે તેને અજર, અમર ...ને અદસ્ય કહેવાય છે. ત્યારે શું મનુષ્યે પરમાત્માને જોવાની પોતાની ઇચ્છા ...પી દેવી જોઇએ ? કોઇ શંકાશીલ કે દુઃખી મનુષ્ય તેઓને જોવાની શું ઇચ્છા ...ી કરે ? ઘણા એવું પણ બોલે છે કે મહાવીર પ્રભુ ખરા હોય તો એક ક્ષણવાર પ્રગટ ...ને મારી શંકાઓ, મુશ્કેલીઓ, દુઃખો દૂર કરી મને શાંતિ આપે ? જેમના ...માં પરમાત્મા પ્રત્યેનો પ્રેમ ઉદ્‌ભવેલો નથી અને તેના આત્માની ફરતો સર્વત્ર ...કાર થઇ રહ્યો છે તેવા ઘણા અંતઃકરણોમાથી એવી બુમ નથી સંભળાતી કે મહા...ભુને અમારે જોવા છે. આગળ જઇએ છીયે પણ ત્યાં નથી, પાછળ હઠીએ પરંતુ ત્યાં પણ દર્શન થતા નથી. કેટલાક આસ્તિક મનુષ્યો એમ પણ વિચાર ...કે, કેટલાક નાસ્તિક મનુષ્યો દુનીયા ઉપર છે તે, તેમજ કેટલાક મનુષ્યો તો ...ાને તદ્દન ભૂલીજ જઇ, તેના વચન, આજ્ઞાનું અપમાન કરે છે, તેના ...ને માટે પણ શંકા લાવે છે, ત્યારે મનુષ્યને એવી લાગણી ભરી ઇચ્છા

થઈ આવે છે કે, મનુષ્ય પરમાત્માને જુએ અને પરમાત્મા એક ક્ષણભર પણ મનુષ્યની નજરે પડે અને મનુષ્યની અજ્ઞાનતા અને દુષ્ટતા દૂર કરે તો કેવું સારૂં! પરંતુ આ બધું નકામું છે. શંકશીલને ખાત્રી કરાવવાને નિરાશ થયેલને દિલાસો દેવાને અને અજ્ઞાની-મૂઢ અને નિર્દય મનુષ્યને જાગૃત કરવાને કે તેવા કોઇ કારણ માટે પરમાત્મા આ જગતમાં કોઇ પણ મનુષ્યની આંખે દેખી શકાય તેવી રીતે દશ્યમાન થઇ શકે નહીં. પરમાત્માનું સ્વરૂપ મનુષ્યને તેવી રીતે દશ્યમાન થાય નહીં તેના અનેક કારણો છે. જ્યાંસુધી મનુષ્ય અજ્ઞાન-પાપ-મોહના પ્રદેશમાં વિચરે છે ત્યાંસુધી અને દૈવિક મહાત્મ્ય પ્રાપ્ત કરવાને શકિતવાળા થયા સિવાય પરમાત્માને જોઇ શકાયજ નહી, જે શ્રેષ્ઠ અને પવિત્ર મનુષ્ય જયારે પવિત્ર વિચાર શ્રેણીના ઉચ્ચ પદ સુધી પહોંચે છે ત્યારે પણ મનુષ્યપણામાં તે પરમાત્માના અદશ્ય સ્વરૂપને જોઈ શકતો નહીં. મહાવીર પરમાત્માના સ્વરૂપને મહાવીર જેવા થાય તેજ મનુષ્ય જોઇ શકે; પરંતુ મનુષ્ય મનુષ્યપણે તો જોઇ શકેજ નહીં. હવે જ્યારે મનુષ્ય પોતાની વર્તમાન સ્થિતિમાં પરમાત્માનું અદશ્ય સ્વરૂપ જોઇ શકતો નથી, તોપણ મહાવીર પ્રભુનું જીવન પરમાત્માના અદશ્ય સ્વરૂપની ખાત્રી આપશેજ. આ દુનીયામાં પરમાત્માને જોવાને આપણને યોગ્ય ગણવામાં કેમ નહીં આવ્યા હોય? તેનો વિચાર કરીયે. આ બાબત આત્માને સંબંધ ધરાવનારી હોવાથી તે ઇંદ્રીયથી જોઇ શકાય તે અસંભવિત છે. વિકારી ઇંદ્રીયોમાંથી નિર્વિકારી સ્વરૂપનું અસ્તિત્વ જોઈ શકાય નહીં, તેટલા માટે શ્રી આદિનાથ પ્રભુના સ્તવનમાં કહેલું છે કે "પ્રીતિ અનાદિની વિષભરી તે રીતે હો કરવા મુજ ભાવ; કરવી નિર્વિષ પ્રીતડી, કીણ ભાતે હો કહો બને બનાવ." કારણ કે અનાદિની વિષ ભરેલી પ્રીતિ હોવાથી તે નિર્વિષ પ્રિત થાય ત્યારેજ પરમાત્માને જોઇ શકાય. દુનીયાના પુદ્દગલિક પદાર્થો ઘણા એવા છે કે તેમજ કુદરતની એવી ઘણી શક્તિઓ છે જેની અસર આપણે જાણીયે છીયે તો પણ તે પોતાને સ્વરૂપે આપણે જોઈ શકતા નથી. જુદા જુદા આકાર અને રંગવાળા પદાર્થો આપણી આંખ જોવે છે, પરંતુ તેમાં કેટલાકમાં જે વીજળીક શકિત કામ કરે છે તે જોઇ શકાતી નથી. આવી રીતે બાહ્ય પદાર્થો વિષયક અને આત્મિક દુનીયાની મર્યાદાપર ઇંદ્રીયોના સ્પર્શથી ન જાણી શકાય તેવી રચનાઓ છે. જેને આપણે મન, હૃદય, આત્મા, કર્મ વગેરે કહીયે છીયે તેનું છુપાયેલ સત્વ આંખથી જોઇ શકાતું નથી.

શરીર ધારણ કરી રહેલા દુનીયાના જીવોમાં આપણે સાથે રહેલા છીયે, તેઓની સાથે હંમેશનો સંબંધ રાખીયે છીયે, તેના ડહાપણ-બુદ્ધિ અને અસ્તિત્વની હમેશાં સાબીતી જોવા છતાં એક આત્મા બીજા આત્માને દશ્ય થયો નથી. ઇંદ્રીયોથી જે દેખાય છે તે આત્માએ ધારણ કરેલા કર્મજનીત આકાર છે અને તેને

જ આપણે નિરંતર જોઇએ છીએ. અજ્ઞાની-દુષ્ટ ઘણોજ પાપી એવા મનુષ્યના આત્માને પણ ચર્મચક્ષુથી જોઈ શકતા નથી, તો પછી સંપૂર્ણપણાને પામેલ પરમાત્માને તો મનુષ્ય શી રીતે જોઇ શકે? અનંતશક્તિવાળા મહાવીર પરમાત્મા કે જેનો સ્વર્ગમાં પણ સમાવેશ થતો નથી (કારણું કર્મ સર્વથા નાશ પામેલ છે) તો તે મનુષ્યક્ષેત્રમાં તો શી રીતે દશ્યમાન થઇ શકે? અને કયું શારીરિક સ્વરૂપ તેના અનંત જ્ઞાન અને સર્વથા કર્મ મૂળ વિનાશી સ્વરૂપને ધારણ કરી શકે?

કર્મ પરમાણુ પદાર્થોથી ભરેલું જગત્ પરમાત્માની અમર્યાદિત મહત્તા આગળ તુચ્છ એટલા માટેજ ગણાય છે, કે આ જગત્ના સૌંદર્યતાના બધા ઉત્પન્ન થતા આકાર કરતાં વીરપરમાત્માનો મહીમા એટલી બધી અપૂર્વ શ્રેષ્ઠતા અને સુંદરતાવાળો છે કે બહીરાત્મા મનુષ્યોની કલ્પનાશક્તિથી કળી શકાતો નથી.

પરમાત્મા થતાં થતાં પ્રાણીને અનેક અવતાર ધારણ કરવા પડે છે. કર્મો ઓછાં કરવા-તોડવા અનેક દુઃખો ધૈર્યતાથી સહન કરવા ભવોમાં ભમવું પડે છે, તો પછી પરમાત્મા થયા પછી તે આત્માને અવતાર ધારણ કરવો પડે તે વાત તદ્દન યુક્તિ વગરની છે, એટલે પરમાત્મા કોઇ અસાધારણ શ્રેષ્ઠ સુંદર સ્વરૂપમાં અહીં અવતાર લે કેજે દશ્યમાન થઇ શકે તે કેવળ અયુક્તજ છે.

હવે જ્યારે પરમાત્મા ચર્મચક્ષુથી ન જોઈ શકાય તો શું આંતરિક ચક્ષુથી પણ તેનાં દર્શન થઇ શકે કે કેમ? તેનો ખુલાસો તેજ છે કે પરમાત્માનું આત્મિકસ્વરૂપ વિચારથી, જ્ઞાનથી શાસ્ત્રથીજ જાણી શકાય તેમ છે. પરમાત્માનું જેટલે અંશે આત્મામાં પ્રતિબિંબ પડે તેટલે અંશે આત્મા પરમાત્માને જોઈ શકે છે અને જાણી શકે છે, અને શાસ્ત્રકાર મહારાજના કહેવા પ્રમાણે આત્મા પણ નિશ્ચયનયે પરમાત્મા સ્વરૂપી હોવાથી જેટલે અંશે તેનું પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રગટ થાય તેટલે અંશે તે પોતાના આત્માનેજ પરમાત્મસ્વરૂપે જોઇ શકે છે.

જે મનુષ્યને પરમાત્માને અંતરંગમાં જોવાની શક્તિ ઉત્પન્ન થાય, અને સઘળા સત્ય સૌંદર્ય જે પરમાત્મા છે-તેનું જ્ઞાન સહેલાઇથી, પ્રાપ્ત કરી લે તો શાસ્ત્રમાં જે જ્ઞાનના ભેદનાં સુક્ષ્મ તત્ત્વો કહેલાં છે તેથી પરમાત્માનું દશ્ય સ્વરૂપનું પ્રતિબિંબ પડી શકે છે; પરંતુ મહાવીર પ્રભુના કથન કરેલા મહાન વિચારો જે, કે શાસ્ત્રમાં રહેલા છે, તે મનુષ્યની ભાષાના અપૂર્ણપણાથી બોલાય તે પહેલાં અને જગતના નિયમ અને વ્યવસ્થામાં જે ફેરફાર થાય છે તેનું જ્ઞાન ન થાય તે પહેલાં તે વિચારોથી મનુષ્યથી પરમાત્માના સ્વરૂપનું પ્રતિબિંબ જોવાને શક્તિમાન થઇ શકાતું નથી.

બાહ્યસ્વરૂપ અને છાયાથી માત્ર આગળ વધવાને-માત્ર સત્યના ઉપર ઉપરના અજવાળાને જોવાનેજ નહીં, પરંતુ જે પરમાત્માનું જ્ઞાન અનંત-સંપૂર્ણ સર્વત્ર છે, અને જેમાં જગત્ના દરેક પદાર્થો પ્રતિબિંબિત થાય છે તેના સત્ય સ્વરૂપને જોવાને

જ્યાં પરમાત્મા રહે છે ત્યાં વાસ કરવાને શું કરવું જરૂરીયાતવાળું છે, તે વિષે મનન કરો અને મહાવીર પરમાત્માએ જે રીતે સિદ્ધપણું પ્રાપ્ત કર્યું તે રીતે કરવાનો પ્રયત્ન કરો. સવાર, બપોર, સાંઝ, અજવાળી રાત્રીઓ, પહાડ, નદીયો, બગીચાઓ, ચંદ્રપ્રકાશ, તારાઓ વગેરે જગત્‌ના દેખાવો, સૌંદર્યો વગેરે જ્યારે જ્યારે અનુભવીયે છીયે ત્યારે આપણને આનંદ થાય છે, તો પછી પરમાત્મસ્વરૂપમાં જગત્‌ના સર્વ પદાર્થોનું એક સમયે એક સરખું પ્રતિબિંબ પડતું જ્યારે પરમાત્માની જેમ આપણે જોઇ શકીયે ત્યારે તે માટે કેટલો સ્થાયી આનંદ થાય તેની કલ્પના કરવી: આને માટે શાસ્ત્રો કહે છે કે ભવ્યાત્માને કર્મના પડદા જે મહાવીર પ્રભુથી દૂરને દૂરજ રાખે છે તે એક દિવસ પ્રયત્નોવડે ખેંચાઇ જતા આત્મિકશક્તિઓ જાગૃત થતાં, ઇંદ્રીયોના ક્ષણિક અસત્ય વિકારો દૂર થતાં મુક્ત થયેલો તે આત્મા સિદ્ધસ્વરૂપ પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરશે. મહાવીર પ્રભુએ તેજ રીતે પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે, અને જે આત્માઓ તેવી રીતે પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરશે તેજ મહાવીર પ્રભુના અદૃશ્ય સ્વરૂપને જોઇ શકશે. જેમ જેમ હૃદયની પવિત્રતા થતી જશે તેમ તેમ મહાવીરપણું થોડા થોડા સ્વરૂપમાં દૃશ્યમાન થતું જશે. જ્યારે આપણને મહાવીર પરમાત્મા દેખાશે ત્યારેજ આપણે તેના જેવા થઈશું. કારણકે તે જેવા છે તેવાજ સ્વરૂપથી આપણે તેને જોશું. પરમાત્માએ કહ્યું કે-" તું પોતાને મૂળ સ્વરૂપે જાણ તો તેને (પરમાત્માને) અવશ્ય જાણીશ. "

ખરી રીતે પરમાત્માનાં દર્શનનો વિચાર જ્યારે અશક્ય નથી, જો કે ચર્મચક્ષુનો તે વિષય નથી, છતાં આત્મામાં એવી યોગ્યતા છે કે જેને સંપૂર્ણ રીતે ખીલવવામાં આવે તો મહાવીર પ્રભુના સ્વરૂપને જોવાને તે પ્રાણી શક્તિમાન થાય.

શ્રીમાન્ મહાવીર પ્રભુ કે જેનું શાસન હાલ વિચરે છે અને જેના ભક્તો આપણે છીયે, તે પવિત્ર પુરૂષ-પ્રભુનોજ આ માસની શુકલ તૃયોદશી (ચૈત્ર શુદ ૧૩) ની જન્મતીથી હોવાથી અનેક સ્થળે જયંતીઓ-તે પ્રભુના ગુણગાન પ્રગટ કરવા, સાંભળવા તે પ્રમાણે વર્તવા માટે ઉજવાય છે, તેનો હેતુ તો માત્ર બોલવા, સાંભળવા જ પુરતો નહીં, પરંતુ તેટલોજ હોઈ શકે કે તે વીરપરમાત્માના ગુણો-ઉપકારો યાદ લાવી, પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રગટ કરવા માટે જે જે પ્રયત્નો તે પ્રભુએ સેવ્યા હોય તે આદરી, તે મહાન્ પ્રભુનું દૃશ્ય જોવા, જોઇ તેવા મહાવીર પરમાત્મા થવા તે સ્મરણો-જયંતીઓ થવી જોઇએ, અને તેને પગલે, ધીમે ધીમે ચાલવાથી, પવિત્ર હૃદયવાળા થવાથી આંતરદૃષ્ટિથી તેમનું દૃશ્ય નિહાળી શકાય છે અને તેવા પરમાત્મા થઇ શકાય છે. આ લેખ તે પુણ્યતીથી કલ્યાણકના શુભ નિમિત્તથી લખાયેલ છે. સર્વ પ્રાણીઓ તે પરમાત્માનું દૃશ્ય જોવા ભાગ્યશાળી બનો એમ ઇચ્છું છું.

ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસ,-ભાવનગર.

ખાસ મનન કરવાયોગ્ય નીતિનાં વાક્યો.

(ઉપમિતિભવપ્રપંચા કથામાંથી.)

૧ સજ્જન પુરૂષોની વાણીનો આશય સમજાયો ન હોય તો પણ તે વાણી જાતેજ અતિ સુંદર હોવાથી મનુષ્યોના ચિત્તને પ્રસન્ન કરે છે

૨ મહાત્મા પુરૂષો ભાવપૂર્વક ભક્તિથીજ પોતાના થાય છે.

૩ ભગવાનના સેવકોએ જે પ્રાણી ભગવાનને વહાલા હોય તેના તરફ પ્રેમ રાખવો એ ઉચિત છે.

૪ સર્વના નાથ થવાને સર્વજ્ઞ મહારાજાજ યોગ્ય છે.

૫. ભગવાનના સિદ્ધાંતમાં કહેલું એક પદ પણ ભાવપૂર્વક સાંભળવામાં આવ્યું હોય તો તે સમસ્ત રાગાદિ ભાવ રોગોનો નાશ કરવાને સમર્થ છે

૬ જ્ઞાની પુરૂષો ઉપર કર્મનું જોર ચાલતું નથી.

૭ શુદ્ધ આગમનો સમ્યક્ બોધ થાય છે એટલે કર્મો પોતાની મેળે છુટી જાય છે, નાશી જાય છે, આત્મપ્રદેશથી ખરી પડે છે.

૮ મોક્ષમાં ગયા પછી સંસારમાં પાછું આવવાનું કદિ પણ થતું નથી; અબાબાધ સુખ ભોગવતાં મોક્ષ ગયેલા આત્માઓ અનંતકાળ ત્યાં રહે છે. દરેક પ્રાણીને આશ્રયીને મોક્ષની આદિ હોય છે પણ અંત નથી

૯ મહાત્મા પુરૂષો તો પર પ્રાણીઓને હમેશા સંતોષના વધારનારજ થાય છે, તેઓનું પોતાનું કામ પણ બીજા માણસને પ્રીતિ ઉપજાવે તેવુંજ હોય છે

(અપૂર્ણ.)

સમયના પ્રવાહમાં.

દેશ ઉદ્ધારક, સરલ અંતઃકરણવાળા, ધૈર્યતા પૂર્વક દુઃખ સહન કરનાર, અહિંસાના ઉપદેશક, શાંતિને ઇચ્છનારા મહાત્મા ગાંધીજીને છ વર્ષની કેદની સજા થઇ છે હિંદની પ્રજા પણ તે માટે અત્યંત દિલગીર થઇ છે એક પરોપકારી પુરૂષના જીવન માટે તેમ થતા ખેદ થાય તે સંભવિત છે દેશના આર્થિક વગેરે ઉદ્ધાર માટે પોતાનો ધંધો ને સ્વાર્થ તજ્યો, શારીરિક સ્થિતિ નબળી છતા ગામેગામ શહેરે, શહેર ફરી ફરી શરીરની દરકાર રાખ્યા વગર સ્વદેશી પ્રચાર અને સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરાવવા માટે અસ્ખલિત પ્રયત્નો સેવ્યા, ગમે તેટલા શારીરિક કે માનસિક દુઃખો સહન કરવા પડે છતા શાંતિ અહિંસા પ્રવર્તાવવા ઉપદેશ, લેખની અને ભાષણદ્વારા કરી-સુલેહ-શાંતિને ઇચ્છી અને જ્યાં હિંસા, મારફાડ, અશાંતિ સામની,

જોઇ ત્યાં મનને ગ્લાનિ થઇ ભૂલ કબુલ કરી પાપ ધોવા પ્રયત્ન કર્યા અને જ્યાં પોતાની ભૂલોથી કોઇ અયોગ્ય પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો ત્યાં પોતાનીજ ભૂલ પ્રગટ કરી. આફ્રિકા જેવા દેશમાં નાની સંખ્યાના હિંદવાસીઓના સુખ માટે અનેક કષ્ટો ભોગવી, સુવર્ણ જેમ અગ્નિમાંથી સોના રૂપેજ પ્રગટ થાય તેમ અડગ અને અપૂર્વ ધૈર્યતા–કષ્ટ સહન કરવાની ટેવ પાડી કસોટીમાંથી પસાર થયાપછીજ, તેત્રીશ કરોડની પ્રજાના સુખ માટે નિસ્વાર્થી બની, કષ્ટો સહન કરીને પણ સર્વસ્વનો ભોગ આપ્યો, તેથી તેમજ તે સાથે પૂર્વ ભવે પણ તેવા કોઇ પુણ્ય સંચયથી શુભ નામ કર્મ બાંધવાથી મહાત્મા કહેવાણાં અને હિંદની પ્રજાના ઉદ્ધાર માટે અને પોતાના સ્વાર્થના ભોગેજ પરમાર્થ કરતા પૂજ્ય કહેવાયા. તેમની શરીર આકૃતિ અને મુદ્રા જોતાં તો નિર્વિષયી જણાય છે, તેમ તેમની સાથે ચર્ચા વાર્તા કરતાં પણ શાંત, સરલ, કોમળ અને પરમાર્થી પુરૂષ જણાય છે અને જેને એક અવાજે હિંદની સર્વ પ્રજા–સર્વ કોમ દેશહિત માટે પરમાર્થી પુરૂષ માને છે, ગણે છે, અનુભવે છે; છતાં "જૈન એડવોકેટ પત્ર" જે કે અમદાવાદમાં પ્રગટ થાય છે તેના એડીટરે તે પત્રના અંક ૨૦ માં ઇંગ્રેજી અને ગુજરાતી લેખોમાં આવા એક પરોપકારી, પુરૂષ માટે અઘટીત, અયોગ્ય જે લખાણ છાપેલ છે તે જે વાંચે તેને ઘણોજ ખેદ થાય તેવું છે. આવા લખાણ તે મહાત્મા ગાંધી માટે તે પત્રના એડીટરને લખવાનું શું પ્રયોજન હશે ? કારણ કે મહાત્મા ગાંધીજીએ જૈનધર્મ કે કોમની વિરૂદ્ધ કાંઇ હીલચાલ, ઉપદેશકે લેખની દ્વારા કરેલ નથી. તેટલુંજ નહીં પણ જૈન ધર્મનોસર્વ માન્ય સિદ્ધાંત "અહિંસા પરમો ધર્મ"નું સૂત્ર પોતાની આ હીલચાલમાં પ્રથમ મૂકી હીંદુ, મુસલમાન જેવી પરાપૂર્વથી ધર્મ વિરોધી કોમનો પણ પોતાનાદીવ્ય બળથી એકત્ર કરી, હિંસાનો પણ હાલમાં સદંતર નાશ નહીં તો પણ ઘણા ભાગે થતો પણ અટકાવી, એક સંપી કરાવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. આમ છતાં તેમના તેવા કાર્યની પ્રશંસા કરવાને બદલે તેને એક હલકી કોટી પુરૂષ કહેવા બહાર આવવું, કે લખવું તેથી સમગ્ર દેશ ધ્રુજી ઉઠે તે બનવા જોગ છે. મહાત્મા ગાંધીજીની દેશના હિત માટે યોજના, વિચાર કે હીલચાલ માટે વિચાર ભેદ–બે પક્ષ હોય (કારણ કે દરેક કાળમાં દરેક મહાન પુરૂષોના માટે પણ તેમ બનતું આવે છે.) પરંતુ તેમના ચારિત્ર, નિસ્વાર્થ, પરોપકારીપણા માટે કે સરલ અંતઃકરણ માટે અમો નથી ધારતા કે તેના વિચારના અનુયાયીઓ કે વિચાર ભેદવાળા પછી તે મધ્યમ વિચારવાળા કે ગમે તે હોય, તે કોઇ પણ તેથી બીજો વિચાર ધરાવતા હોય! હિંદુસ્તાનની સમગ્ર પ્રજા દરેક કોમ તેમનાં નિસ્વાર્થ પણા અને ચારિત્ર માટે એકજ મત છે, તો આવી રીતે જૈન એડવોકેટના એડીટરે જે અઘટીત લખ્યું તેથી જૈન કોમને કશું લાગતું વળગતું છેજ નહીં, કારણ કે તેતો લેખકના પોતાનાજ

વિચારો છે. ભારતવર્ષની સમગ્ર પ્રજામાં જૈન પ્રજાનો બીજી કોમી પ્રજાની જેમ સમાવેશ થતો હોવાથી તેની દેશહિતની પ્રવૃત્તિમા હિસ્સો, લાભાલાભ તેટલોજ છે, કારણકે તે સિવાય તે કાર્યથી હિંદની સમગ્ર પ્રજામાંથી જૈનકોમ તો શું, પરંતુ કોઈ કોમીક પ્રજા જુદી પડવા માંગે તો જીવી શકેજ નહીં, પૂર્વ કાળના ઇતિહાસથી પણ તેમ જણાય છે કે સમગ્ર દેશની પ્રજાથી કોઇ કોમીક પ્રજા છુટી રહી, સમગ્ર હિત, સમગ્ર લાભ, હક સાચવી કે સંભાળી શકે નહીં, તેટલા માટે ચાલતી હીંદની પ્રવૃત્તિ (સ્વદેશી પ્રચાર વગેરે) માં બીજી પ્રજા સાથે જૈન પ્રજાનું તેટલુંજ હીત સમાયેલું છે એમ જાણીનેજ એડવોકેટ પત્રના અધીપતિનાં આવા અયોગ્ય લખાણથી દીલગીર થઈ ભાવનગરની જૈન પ્રજાએ તા. ૧૨-૨-૨૨ ના રોજ સમગ્ર સંઘ એકઠો કરી શ્રીસંઘે તે માટે ખેદ સાથે તિરસ્કાર દર્શાવ્યો છે. અમો પણ તે વાતને મળતાજ છીયે.

મહાત્મા ગાંધીજીનાં કોઇ વખાણ કરો, કે કોઇ ગાળો આપો, તેમાં તેનું કાંઈ જોતું નથી કે તેટલેથી તેમની પરોપકારવૃત્તિ ઘટતી નથી; પરંતુ આવા પુરૂષ કે જેને સમગ્ર દેશ-તમામ પ્રજા, દરેક વ્યકિત જયાં ઉત્તમ પુરૂષ તરીકે લેખવે અને જુવે ત્યાં તેવા પુરૂષ ઉપર આવા આક્ષેપો બોલાય કે લખાય તો તે કોઇપણ સાંભળી કે વાંચીને કમ્પી ઉઠે અને ખેદ ધરે કે તિરસ્કાર બતાવે તે સ્વાભાવિક છે. તેમની ચાલતી પ્રવૃત્તિ દરમ્યાન આ પત્રના એડીટરે આવું કાંઇ લખ્યું નહીં તેમજ તેઓના છેલ્લા અંકમાં તેમણે જણાવ્યા પ્રમાણે શ્રી રાયચંદ્ર જયંતીના પ્રસંગે પ્રમુખ સ્થાનેથી શ્રીયુત ગાંધીજી જૈન ધર્મના માટે જે અયોગ્ય શબ્દો બોલ્યા હતા, તો પાંચ માસ સુધી તે બહાર કેમ મૂકયા નહીં? અને તેઓશ્રી જ્યારે જેલમાં ગયા ત્યારેજ આવું લખાણ બહાર કેમ આવ્યું? તે માટે કોઇ સમજી શકતું નથી. તે ગમે તે હો! પરંતુ જ્યારે એક ચારિત્રવાન પરોપકારી પુરૂષ સમગ્ર પ્રજાના સુખ માટે પ્રયત્ન કરતાં પોતાને દુઃખ પડે છે-કેદમાં જાય છે ત્યારે સર્વને દુઃખ થાય તે સ્વાભાવિક છે. તે વખતે તેવા વીર પુરૂષ માટે એક પત્રકાર જો આવા અયોગ્ય શબ્દો લખે તે ખરેખર ખેદનો વિષય છે. તે મહાત્માના કહેવા પ્રમાણે પાછળ આપણે સર્વ પ્રજાએ પણ સ્વદેશી ચળવળ ચાલુ રાખવી, અહિંસાનું પાલન કરવું, શાંતિ અને સુલેહને ચહાવું તે તેમના સંદેશાને માન આપવા જેવું અને તેમના આત્માને આનંદીત કરવા જેવું-તેમની આજ્ઞાને પાલન કરવા જેવું છે. સ્વદેશી વસ્ત્ર વાપરવાથી-સ્વદેશી વસ્તુનો પ્રચાર વધવાથી, દેશમાં હુન્નર ઉદ્યોગોવડે નવી વસ્તુઓ બનાવી તે વાપરવાથી હિંદને એકાંત આર્થિક લાભ છે, અને તેવી વસ્તુ વાપરતાં દેશહિત છે. તેટલુંજ નહીં પરંતુ સંપ, દયા, સાદાઇ, સરલતા પણ ક્રમે ક્રમે હિંદવાસીઓમાં આવવાનો સંભવ છે. જેમાં દરેક પ્રજાનો-કોમનો સરખો ભાગ છે. પરમાત્મા આ દેશની તે રીતે આબાદી કરો.

" શ્રી વિજયાનંદ સૂરીશ્વર ઊર્ફે શ્રી આત્મારામજી મહારાજના સમુદાયના મુનિરાજ શ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજનું દિલગીરીદાયક અવસાન."

' અમોને જણાવતાં અતિ ખેદ થાય છે કે પાટણથી નીકળેલા ચારૂપ તીર્થના સંઘમાં મુનિમહારાજ શ્રી હંસવિજયજી મહારાજ સાથે આનંદપૂર્વક યાત્રા કરી આવ્યા બાદ, ૧૫ દિવસની માંદગી ભોગવી, ફાગણ વદિ ૧૩ ને રવીવારની સવારે સુમારે આઠ વાગતાં પાટણ શહેરની અંદર આવેલા સાગરના ઉપાશ્રયમાં, જ્ઞાનધ્યાન અને અંત્યારાધના કરી ઉક્ત મુનિરાજ આ ફાની દુનિયાને છોડી સ્વર્ગગમન કરી ગયા છે; પરંતુ પાટણની પ્રજામાં પોતાની કીર્તિરૂપી સુવાસ અખંડ રાખી ગયા છે.

આ મહાત્માએ સુમારે બાર વરસની લઘુ વયમાં મુનિ મહારાજ શ્રીહંસવિજયજી મહારાજના શિષ્ય મુનિ શ્રી દોલતવિજયજી મહારાજ પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી અને પચીશ વર્ષની ઉમર થતાં તેઓ પંચત્વ પામ્યા છે.

આટલી ટુંક મુદતમાં મર્હુમે વ્યાકરણ, કાવ્ય, કોષ, ન્યાય અને કેટલાએક જૈનસૂત્રો ઉપરાંત છઠ્ઠા કર્મગ્રંથની ટીકા સુધીનું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું; એટલુંજ નહિ બલ્કે આ બાળમુનિએ અનેક તીર્થોની યાત્રાઓ કરી પોતાના આત્માને પવિત્ર બનાવ્યો હતો.

આ બાળમુનિરાજ સ્વભાવે સરલ, શાંત, મીલનસાર, ક્રિયાપાત્ર અને ચારિત્ર ઉપર દૃઢ પ્રેમી હતા. છેવટમાં કેટલાએક નિબંધો વગેરે લખી જૈન સાહિત્યસેવા પણ બજાવી છે. તેમના સ્વર્ગવાસથી આ સભા પોતાની દીલગીરી જાહેર કરે છે.

આ મહાત્માના આત્માને અખંડ શાંતિ મળો, એમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીયે છીયે.

શેઠ ખેતસિંહ ખીઅસિંહ જે૦ પી૦ નો સ્વર્ગવાસ.

જૈન કોમના જાણીતા ગૃહસ્થ અને કચ્છી જૈન સમાજના મુખ્ય અગ્રેસર શેઠ ખેતસિંહભાઇ કાઠીયાવાડના લીંબડી ગામમાં તા. ૨૯-૩-૧૯૨૨ ના રોજ વૃદ્ધ વયે ટુંક બીમારી ભોગવી સ્વર્ગવાસ પામ્યા છે. ઉક્ત શેઠશ્રી ધર્મ શ્રદ્ધાળુ, સરલ હૃદયના અને ઉદાર નરરત્ન હતા. ધાર્મિક અનેક કાર્યોમાં તેમણે સારી સખાવતો કરેલી હતી. રૂના એક અગ્રેસર વેપારી હતા. તેઓના સ્વર્ગવાસથી જૈન કોમને એક ઉદાર ગૃહસ્થની ખોટ પડી છે. તેમના માનમાં તા. ૨-૪-૨૨ ના રોજ શ્રી કચ્છી જૈન એસોસીએન મુંબઇ તરફથી શેઠ જેઠાભાઇ નરસી નાયકના પ્રમુખપણા નીચે ખેદ બતાવવા જાહેર સભા મળી હતી. તેમના સ્વર્ગવાસથી અમો દીલગીરી જાહેર કરીયે છીયે. તેમના પવિત્ર આત્માને શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ તેમ ઇચ્છીયે છીયે.

श्री

આત્માનન્દ પ્રકાશ.

तत्त्ववेदिप्वात्मनोऽन्तर्भावमभिलपता सकलकालं सर्वेण स्वविकल्पजल्पाचरणानां सार्थकत्वं यत्नतः परिचिन्तनीयम्, तद्वेदिनां च पुरतःकीर्तनीयम्, ते हि निरर्थकेष्वप्यात्मविकल्पजल्पव्यापारेषु सार्थकत्वबुद्धिं कुर्वाणमनुकम्पया वारयेयुः ।

पुस्तक १९] वीर संवत् २४४८ वैशाक आत्म. संवत् २६. [अंक १० मो.

भिन्न अपेक्षागत ज्ञानत्रयस्वरुप.

(હરિગીત)

સર્વે નયો સ્યાદ્વાદમાં આકર્ષતું શ્રુત જાણીએ,
તેની સદા ચિંતા કરી સુવિવેક જ્ઞાન પીછાણીએ;
સદ્ભાવના પરિપાકથી વર્તન વિષે પરિણામ છે,
શ્રુત બોધ ચિંતા ભાવના એ જ્ઞાન આત્મિક ભાવ છે

—०००—

अंतरात्माने सद्ज्ञान मेळववा उपदेश.

(હરિગીત)

૧ સમયબળને શોધતું વળી વિશ્વલીલા વેરતું,
અધ્યાત્મ વિદ્યા ઓપતું કષાય બંધન કાપતું;
સંવેગરંગ જમાવતું ચારિત્ર ચંદન સિંચતું
સદ્જ્ઞાન સુંદર મેળવી સત્સંગથી થા શુદ્ધ તું.

શાસનપ્રેમી સાધુ સાધ્વી તથા શ્રાવક શ્રાવિકાની કંઇક કર્તવ્ય દિશા.

(લે૦ સદ્ગુણાનુરાગી મુનિરાજશ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજ.)

એ તો દિવા જેવું સાવ સ્પષ્ટ છે કે ચારિત્ર પાત્ર સાધુ સાધ્વીએ પોતે પ્રમાદ રહિત બની–જ્ઞાન ધ્યાન, તપ, જપ સંયમમાં સાવધાન રહી, યથાયોગ્ય સદુપદેશ વડે અથવા પોતાના સતુચરિત્રની મુંગી અસરવડે કંઇક ભવ્યાત્માઓની ઉપર રૂડી છાપ પાડી તેમને સન્માર્ગે દોરી શકે અને એ રીતે પવિત્ર શાસનની અને જૈનસમાજની ઠીક રક્ષા અને પુષ્ટિ કરી શકે. **સ્વાર્થત્યાગ રૂપ સંયમનો મહિમા અજબ ને અપરંપાર છે.** આપણામાંના ઘણાનો સમય પ્રમાદવશ લગભગ નિરર્થક જાય છે અને કઇકનો સમય તો કલેશયોગે સ્વપરને ભારે હાનિકારક થવા પામે છે. ગમે તેવા વિદ્વાન્ કે પદ્વિધર સાધુ સાધ્વી હોય કે તે સામાન્યજ હોય તો પણ જો સમયસૂચક બની અત્યારે આપણી સમાજને કઇ કઇ વાતની ખાસ જરૂર છે–કેવા કેવા ગુણોને કેળવવાની અને અવગુણોને ટાળવાની કેવા કેવા યોગ્ય રીત રીવાજોને દાખલ કરવાની અને કેવા કેવા કુરીવાજોને ટાળવાની જરૂર છે તેનો થોડો ઘણો અનુભવ મેળવી લહી, જ્યાં જ્યાં સંયમની રક્ષા ને વૃદ્ધિ માટે વિચરવાનું બને ત્યાં ત્યાં ભાઇ બ્હેનો સાથેનો બીજો નકામો અલાપસંલાપ ટુંકાવી દઇ, તેમને સરલ અને સ્પષ્ટ વાણીથી કંઇક કર્ત્તવ્યદિશાનું ભાન કરાવી યોગ્ય માર્ગે દોરવામાં આવે તો જાતે દહાડે તેનું રૂડું પરિણામજ આવે. તેમજ દરેક સમાજના ગૃહસ્થ આગેવાનો પણ સમયને ઓળખી પોત પોતાનું ખરૂં કર્તવ્ય સમજી સમાજ સુધારણામાં બનતો આત્મભોગ આપતાં શીખે ને આપે તો થોડા વખતમાં ઘણું સારૂં પરિણામ આવી શકે. પરંતુ ખેદની વાત છે કે તથાપ્રકારની ખરી કેળવણીની ખામીથી ખરી કર્તવ્ય દિશા નહિ સમજવા છતાં તેમનામાં સત્તા–માનનો લોભ પાર વગરનો હોય છે, જે તેમને ઉલટા અવળે રસ્તે દોરી જાય છે. જેમનામાં, સદ્ભાગ્યે વ્યવહારિક, નૈતિક અને ધાર્મિક કેળવણી ખીલેલી હોય છે તો તે રૂચિકર હોય છે. તે તો પોતાની જવાબદારી સમજી યથાશક્તિ સ્વકર્ત્તવ્ય પરાયણજ રહે છે. તેવા દરેક સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા ધારે તો પ્રમાદ રહિત બની યથાયોગ્ય સ્વકર્ત્તવ્યનો નિશ્ચય કરી ખંત અને ધૈર્યથી નિશ્ચિત કાર્યને વળગી રહી પવિત્ર શાસનની રક્ષા સાથે સમાજ સેવાનો પણ કંઇને કંઇ અચુક લાભ મેળવી શકે ખરા.

૧ એક ખાંડી જેટલું બોલવા કરતાં અધોળ વર્તનની કિંમત અત્યારે વધારે અંકાય છે એમ સમજી રાખી સહુ કોઇએ યથાશકિત ને યથાયોગ્ય કર્ત્તવ્ય પરાયણ થવા મંડી જવાની જરૂર છે. જિતેંદ્રિય બ્રહ્મચારી અને આત્મસંતોષી શ્રીમંત અને ધીમંત બહુ સારૂં કાર્ય સરલતાથી કરી શકે.

૨ લોકરંજન અર્થે નહીં પણ આત્મસંતોષ અર્થે છતી શક્તિને છુપાવ્યા વગર કર્તવ્ય કર્મ કરતા રહેવાથી સહેજે બીજા આકર્ષાય છે.

૩ એક સાચા જૈન તરીકે દરેકે પોતાનામાં જડ ઘાલી રહેલા, રાગ દ્વેષાદિક દોષો દૂર કરવા અને ક્ષમા-સમતાદિક ગુણ યથાર્થ રૂપે ધારણ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ સામાયિકાદિકનો સતત અભ્યાસ કરવો એ વિગેરે શુભ સાધન યોગે ધારેલું લક્ષ સાધી શકાય છે.

૪ પ્રથમ માતા પિતાદિક વડીલ જનોને સંતોષી તેમની શુભ આશીષ મેળવી આપ આપણી ઉચિત કાર્ય દિશામાં સહુએ પ્રવર્તવું જોઇએ.

૫ બાહ્યબંધનો છેદી જે ત્યાગીપણું ધારે છે, તેમને અંતરથી માયા-મમતા છુટી જાય તેજ આત્મ ઉન્નતિ કરવી વધારે સુગમ થઇ પડે. અને વિનયયુક્ત યોગ્ય પરિશ્રમથી પવિત્ર રત્નત્રયીને પ્રાપ્ત કરી બીજા અનેક ભવ્યાત્માઓને એ પોતે માર્ગ દર્શક બની શકે ખરા.

૬ નિર્મળશ્રદ્ધા, વિવેક અને ક્રિયાપાત્ર શ્રાવક શ્રાવિકા સ્વહિત સાધન સાથે પોતાનાથી મંદ અધિકારી જનોને પ્રેમથી માર્ગ સન્મુખ કરી શકે છે. એ રીતે પવિત્ર શાસનની અને સમાજની ઉન્નતિ સહેજે સધાય છે. ઇતિશમ.

શ્રાવકની કરણીનું રહસ્ય.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૧૯ થી શરૂ)

કરણી ૫ મી.

" કે નિયમાઃ " મારામાં શા નિયમ છે ?

આ શ્રાવકની પાંચમી કરણીમાં શ્રાવકે પોતાના નિયમનો વિચાર કરવાનો છે. ચોથી કરણીમાં ગુણનો વિચાર દર્શાવવામાં આવ્યો છે. તે ગુણો નિયમ વિના ઉપયોગી થતા નથી. નિયમ વગરના ગુણો નકામા ગણાય છે. નિયમના સ્વરૂપને માટે યોગ વિદ્યામાં વિશેષ વિવેચન કરેલું છે. યોગવિદ્યાના અંગ ગણેલા છે તેમાં નિયમ બીજું અંગ છે યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ અને પ્રત્યાહાર એ પાંચ બહિરંગ એટલે બાહ્ય ક્રિયામાં ગણાય છે. અને ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ એ અંતરંગ એટલે આંતર ક્રિયામાં ગણાય છે. અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ એ પાંચ વ્રતોની ગણના યમમાં થાય છે. શૌચ, શારીરિક પવિત્રતા, સંતોષ, તપસ્યા, સ્વાધ્યાય અને પરમાત્માનું પ્રણિધાન એ નિયમમાં ગણાય છે.

વળી નિયમ એ વસ્તુ અંતરંગ અસર કરનારી છે. મનોવૃત્તિના વેગને અટકાવનારી છે. નિયમના સ્વરૂપમાં અનેક પ્રકારના ગુણો રહેલા છે. કોઇ પણ આચરણ ઉપર નિયમની સ્થાપના કરવામાં આવી હોય તો તે આચરણ સફલ થયા વિના રહેતું નથી. પ્રત્યાખ્યાનનું સ્વરૂપ નિયમનું એક મુખ્ય અંગ છે. નિયમ એ જીવનની ઉપયોગી મર્યાદા છે. નિર્દયતા, જુઠ, ચોરી, વ્યભિચાર, અને દુષ્ટ ઇચ્છા વગેરે દુર્ગુણો રૂપી મૃગલાઓ નિયમ રૂપ કેશરી સિંહથી પલાયન થઇ જાય છે. સ્નાનાદિકથી બાહ્ય અને મનના નિર્મલ વિચારથી આંતર એ ઉભય શૌચ સાચવનારને અશુદ્ધ એવી દ્રોહ બુદ્ધિ, ઉપજતીજ નથી અને તેને અહિંસા સહજેજ સિદ્ધ થવાની એ બધું તે નિયમથી બને છે. નિયમનો આશ્રય કરનારને અશુભનો આશ્રય રહેતોજ નથી. તેના હૃદયની ઇચ્છામાં અનાચાર ઉત્પન્ન થતોજ નથી. એમ નિયમથી યમ પણ સિદ્ધ થાય છે. આવી રીતે યમ અને નિયમ પરસ્પર સંબંધ ધરાવે છે.

નિયમના બે પ્રકાર પડી શકે છે. ધાર્મિક નિયમ અને વ્યવહારિક નિયમ. તેમાં ધાર્મિક નિયમનો પ્રભાવ દિવ્ય છે અને તે વ્યવહારિક નિયમને પુષ્ટિ આપનારો છે. તે છતાં તે ઉભયની આવશ્યકતા છે. એક ધાર્મિક નિયમ હોય અને વ્યવહારિક નિયમ ન હોય તો તે ધાર્મિક નિયમ વિશેષ શોભાપ્રદ થતો નથી. ધાર્મિક નિયમનો પ્રકાશ વ્યવહાર ઉપર પડવો જોઇએ. ઉત્તમ શ્રાવકે તે બંને નિયમો ધારણ કરવા જોઇએ. નિયમ રહિત મનુષ્યનું જીવન વિપરીત ગણાય છે. એટલુંજ નહીં પણ તેવા જીવનથી અનુક્રમે આ લોક તથા પરલોકમાં અધઃપાત થાય છે. નિયમની મર્યાદા વગરનું જીવન પશુજીવન જેવુંજ ગણાય છે.

પ્રાચીન મહાત્માઓ નિયમને માટે આવી પણ વ્યાખ્યા આપે છે કે—

" यमनियमप्रकारेभ्योविपरीतास्तर्का हृदये प्रादुर्भवेयुः अहिंसायाः स्थाने हिंसारुचिः उद्भवेत् ब्रह्मस्थानेच व्यभिचार वासना जायेत यादृशी वृत्तिरुद्भवेत्तादृशी वृत्तिः प्रादुर्भवेत् तादृग्वृत्तेर्विरुद्धवृत्तिमुत्पाद्य तद् भावनां भावयेत् तदेव नियम रहस्यं "

" યમ નિયમોના જેજે પ્રકાર કહ્યા, તેમનાથી વિરૂદ્ધ તર્કો મનમાં ઉઠે, અહિંસાને સ્થાને હિંસાની રૂચિ ઉપજે, બ્રહ્મચર્યને સ્થાને વ્યભિચારની વાસના થાય, ત્યારે જેવી જેવી વૃત્તિ થાય તેવી તેવી વૃત્તિની વિરૂદ્ધ વૃત્તિ ઉપજાવીને તેની ભાવના ભાવવી; એજ નિયમનું રહસ્ય છે. " નિયમનું આ રહસ્ય શ્રાવકને તેના પોતાના શ્રાવકત્વનું પરિપૂર્ણ પોષક બને છે વ્યવહારમાં પણ જેમ એક પાસાનું બલ વધે તેમ આપણે બીજી પાસા બલ વધારીએ છીએ, શરીરને એક પાસા નમવું પડે તો બીજી પાસા આપણે નમવાના લેટવાના પ્રમાણમાંજ, ટેકો રાખીએ છીએ, તે ઉપર યોગવેત્તાઓ નટ લોકનું દ્રષ્ટાંત આપે છે, જેમ નટલોકો દોર ઉપર સમાન રહેવા

માટે હાથમાં વાંસ રાખીને બે પાસા વજન સરખું રાખવાની તજવીજ કરે છે, તેનો તેજ નિયમ અંતઃકરણની સુષ્ટિને લાગુ કરવાનો છે. જે વૃત્તિ ઉઠી તેનું બલાબળ વિલોકી તેટલાજ બલાબળવાળી તેનાથી વિરૂદ્ધ વૃત્તિ ઉપજાવવી એથી કરીને અંતઃકરણની સ્થિતિનો ભંગ નહીં થાય. આવા પ્રસંગમાંજ નિયમનું આલંબન અત્યંત ઉપયોગી થઇ પડે છે. દૃઢ નિયમનો પ્રભાવ અલૌકિક સામર્થ્યનો ઉદય કરે છે. ને યમનિયમના ઉત્તમ હેતુઓને માટે વિદ્વાનો એકી અવાજે કહે છે કે, અહિંસાનો નિયમ સિદ્ધ થવાથી પ્રાણીમાત્ર પોતાનું સહજ વૈર પણ તેવા પુરૂષની સમીપ ત્યજી દેશે. ત્યાં સાધારણ જીવમાત્ર તેના આગળ પ્રેમભાવ ધરે એમાં આશ્ચર્ય શું? સત્યનો નિયમ સિદ્ધ થતાં વાણીની સિદ્ધિ આવે છે. અસ્તેયનો નિયમ સિદ્ધ થતાં સર્વ રત્નોની પ્રાપ્તિ થાય છે. બ્રહ્મચર્યનો નિયમ સિદ્ધ થતાં વીર્ય–સિદ્ધિ થાય છે અને પોતાના વીર્ય એટલે માનસિક ઓજના પ્રભાવથી પોતાનું સામર્થ્ય પ્રયોજવા અને શિષ્યાદિકને તે અર્પવા સમર્થ થવાય છે; અપરિગ્રહનો નિયમ સિદ્ધ થતાં નિસ્પૃહતાનો ગુણ સ્ફુરે છે, શૌચનો નિયમ સિદ્ધ થતાં દેહાધ્યાસ ઘટે છે અને અંતઃકરણની શુદ્ધિનો નિયમ સિદ્ધ થતાં પ્રસન્નતા એકાગ્રતા, ઇંદ્રિયજય. અને આત્મદર્શનની યોગ્યતા આવે છે, સંતોષના નિયમથી અલૌકિક સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, તપના નિયમથી શરીર અને ઇંદ્રિયોના સ્વાભાવિક સામર્થ્યમાં ઘણો ઉત્કર્ષ થાય છે, સ્વાધ્યાયના નિયમથી જ્ઞાન ગુણીની વૃદ્ધિ અને પ્રભુની ઉપાસનાનું મહા ફલ પ્રાપ્ત થાય છે અને પરમાત્માના પ્રણિધાનના નિયમથી ચિત્તને સમાધિ મલે છે

આવીરીતે નિયમના રક્ષણમાં અનેક પ્રકારના લાભો રહેલા છે. આવા અનુપમ અને ઔદયિક ભાવથી ભરેલા નિયમોને ધારણ કરનાર શ્રાવક પોતાના જીવનને પવિત્ર, ધાર્મિક અને ઉન્નત બનાવી શકે છે. નિયમમાં વર્ત્તનાર શ્રાવક વ્યવહાર અને ધર્મ ઉભયને સારીરીતે સાધી શકે છે, ધર્મપક્ષે નિયમિત થયેલો શ્રાવક પરંપરાએ આગળ વધી ચિત્તની પરમ શાંતિ મેળવી એકાગ્રતા સિદ્ધ કરે છે. તે પોતાના મન ઉપર એટલી બધી સત્તા મેળવે છે કે જેથી છેવટે તત્વ જ્ઞાનનો અભેદાનંદમય સાક્ષાત્ સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ કરે છે. વ્યવહારપક્ષે પણ નિયમમાં વર્ત્તનાર શ્રાવક વ્યવહારિક ઉદયનો સંપાદક થાય છે. કહેલા વચનનું પાલન, સમયાનુસાર કાર્ય સાધન, પ્રતિજ્ઞા નિર્વાહ વગેરે વ્યવહારના વર્ત્તનોમા નિયમવાન્ મનુષ્ય સારી પ્રતિષ્ઠા મેળવી શકે છે. તેમજ લોક પ્રીતિ અને લોક વિશ્વાસનું પાત્ર પણ તેજ બને છે. ટુંકમા નિકૃષ્ટ જીવનને ઉચ્ચગામી કરી શકવાનું મુખ્ય સાધન નિયમજ છે.

ઉત્તમ ભાવનાના સંસ્કારનો અંતઃકરણમાં સંચય કરી હૃદયમા સમગ્ર ભાવ પુષ્ટ કરવાનુ પ્રધાન સાધન પણ નિયમજ છે.

વિષયો, પદાર્થો અને વિચારો અનેક અનેક આકારે, અનેક અનેક પ્રકારે સાધકની દૃષ્ટિ આદિ ઇંદ્રિયોને અને મન આદિ જ્ઞાન શક્તિઓને લોભન કરવા આવી મળે છે, તે સર્વથી દૂર રહેવાનો મુખ્ય ઉપાય નિયમજ છે. પ્રાચીન વિદ્વાનો નિયમને માટે આલંકારિક ભાષામાં વર્ણવે છે કે " આ સંસાર સાગરની અંદર વિચરનાર મનુષ્યને જો નિયમરૂપ નાવ પ્રાપ્ત થાય તો સુગમતાથી એ મહાસાગરને તરી જાય છે. નિયમ રૂપી ખડ્ગને ધારણ કરનાર ધર્મવીર પુરૂષની પાસે દુર્ગણ રૂપી શત્રુઓ આવી શકતા નથી. સાંસારિક અને પ્રાપંચિક વિષયોનું બળ તેની સામે ટકી શકતું નથી. નિયમ રૂપી કલ્પવૃક્ષની શીતળછાયામાં રહેલો શ્રાવક માનવ જન્મના ઉત્તમ આનંદનો અનુભવ કરે છે. "

આવા અનેક હેતુઓને લક્ષ્યમાં રાખી ભગવાન્ વીતરાગ પ્રભુએ ઉપદેશ્યું છે કે, શ્રાવકે હંમેશા પોતાની કરણીમાં નિયમનો વિચાર કરવો. પ્રત્યેક ક્ષણે નિયમનો વિમર્શ કરનાર શ્રાવક પોતાના વર્ત્તનને ઉચ્ચ કોટીમાં લાવી શકે છે. મનુષ્યને કેટલાએક લાભો સ્વાભાવિક રીતે થતા હોય પણ જો તે નિયમપૂર્વક સંપાદન થતા હોય તો તેથી વિશેષ ઉત્કર્ષવાળા ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે નિયમમાં નિતાંત તત્પર રહેવું, એ જગતમાં પરમ પ્રતિષ્ઠાનું નિદાન છે અને ઉભય લોકના પરમ સુખનો માર્ગ બતાવવાને અતિ ઉપયોગી છે.

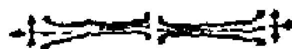
જૈનયોગ વિદ્યામાં એક પ્રસંગે લખેલું છે કે " સાધક ગમે તેટલા ચમત્કારી ગુણો સંપાદન કરે, પણ જો તેમાં નિયમનો અભાવ હોય તો તે ગુણો સાધનરૂપે ટકી શકતા નથી. શમ અને દમ એ બંને ગુણો ઉત્તમ પ્રકારના ગણાય છે, છતાં તેમાં નિયમની અપેક્ષા રહેલી છે. શમગુણથી માણસ અંતઃકરણની માનસિક પ્રવૃત્તિ પોતાની ઇચ્છાને વશ રાખે છે અને દમથી શરીર તથા ઇંદ્રિયોની પ્રવૃત્તિને ઇચ્છાને વશ રાખે છે, પણ તે ઇચ્છાને દૃઢ અને આગ્રહી બનાવવી એ તત્વ નિયમની અંદર રહેલ છે. નિયમ ધારણથી મનુષ્યના મન, શરીર અને વાણી ત્રણે ઇચ્છાને વશ વર્તે છે, તેથી સાધક મનુષ્યે ઇચ્છાને વશ કરવા નિયમનું ગ્રહણ અવશ્ય કર્ત્તવ્ય છે. મનુષ્ય નવરો બેસે છે ત્યારે તેનું મન અનેક કલ્પનાઓ ઉથામે છે, શરીર અનેક જાતની ચેષ્ટાઓ કરવા પ્રવર્ત્તે છે, તે સર્વ ઉપર–નાની મોટી સર્વ પ્રવૃત્તિ ઉપર ઇચ્છાનો દૃઢ અમલ બેસી રહે એવા ઉત્કૃષ્ટ વશીકારને અર્થે નિયમની ધારણા ઘણીજ ઉપયોગી છે. એથી એમ પણ સિદ્ધ થાય છે કે ઉપશમ અથવા ઉપરામ પામવાની અવસ્થા પણ નિયમના ગુણથી મેળવી શકાય છે.

આવા સર્વ સાધન રૂપ નિયમગુણને માટે ઉત્તમ શ્રાવકે સર્વદા વિચાર કરવાનો છે. " હું શ્રાવક છું છતાં મારામાં કયા નિયમો રહેલા છે ? મારે કેવા નિયમો ગ્રહણ કરવા જોઇએ ? જે કુલ અને ધર્મમાં મારો જન્મ છે. તે કુલ અને ધર્મમાં કેવા નિયમો ઉપયોગી છે ? ક્ષણે ક્ષણે; પોહોરે પોહોરે, દિવસે, રાત્રિએ,

પક્ષે, માસે, વર્ષે અને યાવજ્જીવિત મારે કેવા કેવા નિયમો ધારણ કરવા જોઇએ ? કેવા નિયમો ધારણ કરવાથી હું મારા શ્રાવક જીવનને ઉન્નત બનાવી શકીશ અને કેવા નિયમોથી હું ખરેખરો જૈન બની શકીશ ? ” આવા વિચારો કરવાને માટે શ્રાવકને આ નિયમની પાંચમી કરણી કર્ત્તવ્યરૂપે ગણેલી છે. જ્યાં સુધી આ કરણી ભાવનામાં અને ક્રિયામાં ભાવિત કે આચરિત ન થાય, ત્યાંસુધી શ્રાવકત્વની ન્યુનતા ગણાય છે.

નિયમની કરણીનો વિચારક શ્રાવક આત્મબળનું રક્ષણ કરે છે. અને આત્મબળના રક્ષણથી તે ગૃહસ્થ અને યતિ ઉભય ધર્મનો સાધક બને છે. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ રત્નત્રયીનો પ્રકાશ નિયમને આશ્રીને રહેલો છે. તેથી એ રત્નત્રયીની ઉપાસનામાં નિયમ એ મુખ્ય સાધન છે; આવા નિયમને ધારણ કરવા માટે ઉત્તમ શ્રાવકે શુદ્ધ હૃદયથી પ્રયત્ન કરવો જોઇએ.

ચાલુ.—
V.

ઐતિહાસિકસ્વાધ્યાય.

શ્રી વિજયરત્નસૂરીશ્વર નિર્વાણરૂપ સ્વાધ્યાય.

(ગતાંક પૃષ્ટ ૨૮૮થી શરૂ)

દૂહો.

પાટ પટોધર થાપીને, શ્રીવિજયપ્રભ સૂરિ.
વિચરે દેશ વિદેશમેં, ગયણાં ગણુ તે સૂર. ૧
શ્રીવિજૈરત્ન સૂરિસરૂ, શ્રીવિજય પ્રભ પટધાર,
ભવિકજીવ પડિબોહતા, કરે તે ઉગ્ર વિહાર. ૨
મરૂધર માલવ દેશમેં, વાગડ ને મેદપાટ;
સંઘ વંદાવે ચૂપસ્યૂં, દેખાડે પ્રમવાટ. ૩
અનુક્રમે ‘ ગુર્જર ’ દેશમેં, રાજનગર સુખકાર;
વિચરતાં આવ્યા તિહાં, સાધુતણો પરિવાર. ૪
શ્રાવક સાહ મેળા કરે, ચિતધરી અધિક ઉચ્છાહ;
પૂજા નઇ પરભાવના, ગીત ગ્યાન ગહગાહ. ૫

ઢાળ ૪—દેશી હમીરિયાની.

ગોહુવે આવર ગજેવજી, દિલ્લીપતિ અસુરેસ, સુગુરૂજી.
તાસ તનય ગુરૂ આગલો, આયમતા રવિસેસ સુ. ૧

ધન ધન ગુરૂ ગછ રાજના, ભુજવે ભવિજન વૃંદ; સુ.
સંઘ સકળનેં હિતકરેં, જિમ ગ્રહણ ગણાંગણમેં ચંદ. સુ. ૨

પતિસ્યા હજીના હુકમથી, પરિવૃત બહુ પરિવાર. સુ.
ગજ, રથ, ઘોડા, પાલખી, પાયક દલ પરિવાર. સુ. ધ. ૩

સ્યાહજાદોજી આવિયા, રાજનગર મનરંગ; સુ.
અરિયણ સવિ નાસી ગયા, દેખી બલ ઉત્તંગ. સુ. ધ. ૪

એકદિન સ્યાહજાદે સુણ્યા, ગછપતિ ગુણ વિખ્યાત; સુ.
બોલાયા બહુ માનસ્યૂં, કરવા ધરમની વાત. સુ. ધ. ૫

ગછપતિ આવે મલપતા, દેખી હરખ્યો સ્યાહ, સુ.
વ્યજિમ કરી બેઠા તિહાં, મનમાં ધરી ઉછાહ. સુ. ધ. ૬

ગુરૂ મધુરી દેં દેશના, સમજાવે જિન ધર્મ; સુ.
કાઢી કુરાણ દેખાડિયો, જીવદયાનો મર્મ. સુ. ધ. ૭

સમજ્યા સ્યાહજાદો તિહાં, કીધા કોમળ પરિણામ, સુ.
ગછ પતિવચ ચિત્ત મેં ધર્યાં, કીધાં ધર્મના કામ સુ. ધ. ૮

એહવે ઉદયાપુર થકી, સંઘે વીનતી કીધ; સુ.
પઉધાર્યા ઉદયાપુરે, શ્રાવકે ભક્તિ બહુ કીધ. સુ. ધ. ૯

ગુરૂ આગમ નિસુણી કરી, રાણા મહા અમરેસ; સુ.
તેડાવ્યા અતિ આદરે, શ્રી વિજેંરત્ન સુરેસ. સુ. ધ. ૧૦

બ્રાહ્મણ પણ તિહાં બહુ મિલ્યા; પંડિત ધરતા માન; સુ.
ધર્મતણી ચરચા કરેં, વારૂ બુદ્ધિ નિધાન. સુ. ધ. ૧૧

ભાખેં ગુરૂ ભલી ભાંતિસ્યૂં, શાસ્ત્ર તણા અધિકાર;
વેદ, પુરાણ તણા કહ્યા, વાર અર્થ વિચાર. સુ. ૧૨

માન તજી વાડ વનસ્યા, બૂજ્યો રાણા અમરેસ; સુ.
દ્વિજ સિર કર હ્રરેં કર્યો, લીધો લાભ અસેસ. સુ. ૧૩

પીછોલાથી છોડાવીયાં, માછી નાખતા જાળ, સુ.
અમારિ પળાવી ઉદયપુરે, ગુરૂ ઉપદેશ રસાળ. સુ. ૧૪

વિચરંતા મરૂદેશમેં, પુહુતા પુર જોધાણ; સુ.
સંઘે સાહમૈયા કર્યા, ગચ્છપતિ પુન્ય પ્રમાણ. સુ. ૧૫

મહારાજા મન મોદસ્યું, પ્રણમેં શ્રી અજિતેસ; સુ.
મધુર વચન નૃપ રંજીઓ, કહે ધન્ય રત્ન સુરેસ. સુ. ૧૬

મેડતાનો જે ઉપાસિરો, અસુરાશ્રિત હતો જેહ. સુ.
અજિતેશેં તે આપિઓ, હરસ કરાવી તેહ. સુ. ધ. ૧૭

દુહા.

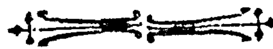
ઇમ અનેક નૃપ બૂઝવ્યા, સમજાવ્યા જિનધર્મ
જીવદયા ગુણ દાખવ્યો, ભાંજ્યો મિથ્યા મર્મ. ૧
અનુક્રમે ભૂતળ વિચરતા, બૂઝવતા ભવિ જીવ;
ધર્મમાર્ગ દેખાડતા, ચિત ધરતા હિત હેવ, ૨
ગછપતિ જાણે નિજ સમય, જ્ઞાનતણે આધાર;
વિચરંતા ગુરૂ આવિયા, નયર ઉદયપુર સાર. ૩
સંઘે સાહમેળા કર્યો, વજડાયા નિસાણ;
પટધરને પધરાવિયા, રાજ થયા દીવાણ, ૪
સદ્ગુરૂ ચોમાસુ રહ્યા, સંઘાગ્રહથી તામ;
ચિત માંહે ઇમ ચિંતવે, કીજે વંછિત કામ. ૫

ઢાળ ૪ કરમ પીરક્ષા કરણ કુમર ચાલ્યો રે—એ દેશી.

સદ્ગુરૂજી ઇમ ચિત્ત ચિત્તમેં રે, તેડાવે સવિ સંઘ;
તતખિણ આવીને વંદન કરે રે, શ્રાવક ચિત્ત ઉમંગ. સદ૦ ૧
સંઘમાંરે મુહતો હરજી વડા રે, મેંતો કલ્યાણદાસ,
નાનજીસાહ નેં ભાણજી સાહજી રે, લાખો નાણાવટી ખાસ. સ૦ ૨
ઇત્યાદિક શ્રાવક ભેલા મિલ્યા, આવ્યા ગછપતિ પાસ;
સાહમતી સાહ મિણસ્યું પરિવર્યાં રે, આવે અધિક ઉલ્લાસ. સ૦ ૩
સંઘ આગેં સદ્ગુરૂજી, ઇમ કહે રે, સાંભળો ચતુર સુજાણ;
પટધરની હવે કરસ્યું થાપનારે, કીજે કાજ પ્રમાણ. સ૦ ૪
ભાદ્રવા સુદિ આઠમ દિન છે ભલો રે, વારૂ મંગળવાર;
એ કારયનો વિલંબ હવે કરવો નહીં રે, કરવો ઓછવસાર. સ૦ ૫
સંઘ સુણીને અતિ હરખિત થયો રે, અરજ કરેં કર જોડિ;
પાટપટોધર થાપી ખતિસ્યું રે, પૂરો અમ મન કોડ. સ૦ ૬
તુરત તેડાવ્યા હરખ ધરી તિહાં રે, ખીમાવિજય પન્યાસ;
આપ હાથસ્યું આચાર્ય પદ આપિયો રે, પોહતી શ્રી સંઘ આસ. સ૦ ૭
નામ થાપના કીધી તિણ સમે રે, શ્રી વિજે ક્ષેમ સૂરીંદા;
વંદન મહોચ્છવ પિણ તતક્ષિણ કરે રે, શ્રી વિજેરત્ન સૂરિંદ સ૦ ૮
સંઘ ચતુર્વિધ આગળ ગછપતિ, ઇમ કહે રે, શ્રી વિજેરત્નસૂરીસઃ
*, સમય આહારો જાણુ છઇં અહે હુકડા રે, સુતશી વિસવાવીસ. સ૦ ૯

તિણુ કારણ હવે અણુસણુ આદરસું અમે રે, ધરસ્યૂં શ્રી જિનધ્યાન;
પટધર ગચ્છપતિની સેવા કરજો તુમ્હે રે, દેજો અતિ સનમાન. સ૦ ૧૦
શ્રી આચારયજીને શ્રી ગચ્છપતિ કહે રે, નિસુણોજી સુવચન્ન;
એ તપગચ્છની ગાદી છે અતિ મોટકીરે, કરજ્યો તાસ જતન્ન. સ૦ ૧૧
વીરતણો સાસન દીપાવજો રે, ધરજ્યો ધર્મનો ધ્યાન;
અમચી શીખ સદા ચિત્ત ધારજ્યો રે, તુમ્હે છો ચતુર સુજાણ. સ૦ ૧૨
દેવવિજયજી લક્ષ્મીવિજય તેડાવિયારે, હિતવિજયજી તામ;
એ ત્રણ્યેને પાઠકપદ દિયાં રે, જાણી અતિ અભિરામ. સ૦ ૧૩
અનુક્રમે ભાદ્રવાસુદિ દશમી દિને રે, કીધો અણુસણુ સાર;
ચોરાસી લખ જીવાયોનિ ખમાવિયારે, પચખ્યા ચ્યાર આહાર.સ૦ ૧૪
સવે પાપસ્થાન અઢાર આલોઇયાં રે, આલોયા અતિચાર;
સંઘ ચતુર્વિધ આપે સૂખડી રે, વારૂ વિવિધ પ્રકાર. સ૦ ૧૫
આઠ સહસ ઉપવાસ કહે તિહાં રે, અઠમ, સઠ અનેક;
સાત ક્રોડી નવપદ ગણુવા કહ્યા, વલિ યાત્રા, દાન વિશેષ. સ૦ ૧૬
ઇણિ વિધ આપી સંઘે સૂખડી રે, અન્ત સમય અવધારિ;
સાત દિવસ અણુસણ કરીને સુરગતિ લહીરે, શ્રીવિજયરત્ન ગણીધાર ૧૭

સંપૂર્ણ.

દ્રઢ ઇચ્છા-શકિત.

(અંકના પૃષ્ટ થી શરૂ.)

(૯)

વિઠ્ઠલદાસ-મૂ-શાહ.

જો ઉપરોક્ત શ્લોકમાં કહેલા સર્વ કારણો ઉપર ઉચિત ધ્યાન નહિ દેવામાં આવે તો સંભવ છે કે કોઇ આરબ્ધ કાર્યમાં ફ્લ-પ્રાપ્તિ થશે નહિ. પરંતુ જ્યારે દ્રઢ ઇચ્છા-શક્તિ થાય છે, ત્યારે એ કારણોનું જ્ઞાન પણ આપોઆપ થઇ જાય છે. તેમજ જ્યારે એટલું કરી ચૂકયા છતાં પણ દૈવવશાત્ કોઇ કાર્યમાં અસફલતા પ્રાપ્ત થાય ત્યારે આપણે ઉપદેશ લેવો જોઇએ કે " મોટાઇ અને બહાદૂરી કદિ પણ નહિ પડવામાં રહેલી નથી, બલ્કે આપણે જેટલી વાર પડીએ તેટલીવાર ઉઠીને ફરી વખત

આપણાં ઉદ્દિષ્ટ કાર્યમાં લાગી જવામાં રહેલ છે. " જે યુવકને સાંસારિક કાર્ય વ્યવહારો માટે અનેક અનુકૂળ સાધન તથા સંપત્તિ અનાયાસે મળી જાય છે તેને ઘણા લોકો જગતની પ્રચલિત રીતિ અનુસાર ભાગ્યવાન કહે છે. પરંતુ વસ્તુતઃ તે યુવકને દુર્ભાગીજ ગણવો જોઇએ, કેમકે એને વિદ્યા–પ્રાપ્તિ માટે કશું કષ્ટ વેઠવું પડયું નથી હોતું તેમજ ધન તથા યશની પ્રાપ્તિ માટે સ્વયં પ્રયત્ન કરવાની ઇચ્છા થતી નથી. કેવલ સ્વાર્થાધીન બનીને તે સુખ ચેનથી પોતાની જીવન–યાત્રા કરી શકે છે, મનોરંજનની સામગ્રી પણ તેની પાસે હંમેશા મોજુદ રહે છે, અન્ન વસ્ત્રાદિકનો પ્રશ્નતો તેનાં મનમાં કદિ પણ ઉપસ્થિત થતો નથી. સારાંશ એ છે કે જીવનનાં સર્વ વિષય–સુખોનો રસાસ્વાદન કરવા માટે તેની પાસે અનુકૂળ સાધનો મોજુદ રહે છે. પરિણામ એ આવે છે કે તેની મહત્વાકાંક્ષાઓ તથા સદિચ્છાઓ ઘણે ભાગે લુપ્ત . અને નષ્ટ થઇ જાય છે અને એવી દશામાં એ પણ જોવામાં આવે છે કે તેનું સમસ્ત જીવન તેને માટે ભારરૂપ બની જાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે માનવ–જીવન–સંગ્રામમાં જે જે કર્મવીરોએ વિજય–પ્રાપ્તિ કરી છે, તેઓનાં ચિત્ર–પટો તપાસવાથી એ સિદ્ધાંત સ્થાપિત થઇ શકે છે કે જ્યાંસુધી આપણે આ સંસારની સમર–ભૂમિમાં પ્રવેશ કરીને આપણાં પોતાનાં કર્તવ્ય–ક્ષેત્રમાં કૂદી ન પડીએ ત્યાંસુધી દ્રઢ ઇચ્છા–શક્તિની સાથે જે અન્ય કારણોની આવશ્યકતા હોય છે, તેનું અનુભવ પૂર્ણ તથા વ્યવહારિક જ્ઞાન થઇ શકતું નથી. કેવલ માનસિક ઇચ્છાથી કશો લાભ થતો નથી.

આપણે જાણીએ છીએ કે પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિમાં પણ કાર્ય કરતા રહેવાનો ઉપદેશ આપવો ઘણો સહજ છે, પરંતુ તદનુસાર વર્તવું ઘણુંજ કઠિન છે; તથાપિ આપણે જોઇએ છીએ કે જે લોકો પોતાનાં જીવનનાં કાર્યક્રમનો નિશ્ચય પહેલેથી જ કરી લે છે, કોઇ ઉદ્દિષ્ટ હેતુની સિદ્ધિને અર્થે દ્રઢ ઇચ્છા કરી લે છે અને સફલતા અવશ્ય મળશેજ એવો વિશ્વાસ કરીલે છે તે લોકો તરતજ પોતાનાં ઇષ્ટ કાર્યમાં લાગી જાય છે, સમુચિત યત્ન કરવામા કોઇ વાતની ખામી રાખતા નથી, પોતાનાં નિશ્ચિત ધ્યેય સિવાય બીજી કોઇ બાબત તરફ ધ્યાન આપતા નથી, ગમે તેટલા સંકટ આવે તોપણ કશી દરકાર કરતા નથી અને છેવટે સઘળી પ્રતિકૂળતાઓને બદલી નાંખે છે. આ ઉપર વિચાર કરવાથી પ્રતીત થાય છે કે જો આપણાં જીવનનો કાર્યક્રમ નિશ્ચિત હોય છે તો દ્રઢ ઇચ્છા–શક્તિથી સફલતા પ્રાપ્ત કરવાનું લેશ પણ કઠિન નથી. પરંતુ જો કોઇ મનુષ્ય ધનહીન હોય છે તો, તેને બીજાની દૃષ્ટિમાં ગરીબ દેખાવું સારૂ લાગતું નથી. ને પોતાની ઉન્નતિ અર્થે બીજાની માફક કાર્ય કરે છે. એ પ્રકારની માનસિક પરાધીનતાથી કોઇ પણ મનુષ્યની ઇચ્છા–શક્તિ દ્રઢ બની શકતી નથી, તેમજ કોઇ પણ મનુષ્યની ઉન્નતિ થઇ શકતી નથી. જ્યારે આપણા

યુવકોને રેશમી છત્રી અથવા સુશોભીત વસ્ત્રાલંકાર વગર ચેન નથી પડતું, જ્યારે તેઓનાં સોબતીઓ તેને ફેશનેબલ જેન્ટલમેન નથી કહેતા, ત્યારે તેઓ પોતાની ઇચ્છાઓની પૂર્તિ માટે અદ્ભુત ઉપાયો યોજવા લાગે છે. સ્મરણમાં રાખો કે આવા નિર્બળ હૃદયવાળા મનુષ્યો પોતાનું મસ્તક ઉંચું કરીને એમ નથી કહી શકતા કે અમે અમારો રસ્તો જાતેજ સાફ કર્યો છે. હા, તેઓને હવાઇ વિમાન અવશ્ય કહી શકાય છે કે જે બીજાની એટલે કે હવાની સહાયતાથી ઉંચે જઇ શકે છે.

કેટલાક લોકો એ વાત નથી માનતા કે મનુષ્યનું ભવિષ્ય તથા તેની ઉન્નતિ તેનાં પોતાનાં કાર્યો ઉપર નિર્ભર રહેલી છે. તેઓ સર્વ સાંસારિક સફલતાઓને એકજ જાદુઇ શબ્દ વડેજ સમજયા કરે છે. તે શબ્દ કયો છે ? કિસ્મત અથવા પ્રારબ્ધ. પરંતુ એ વાતનો ત્યારેજ ઠીક કહી શકાય કે જ્યારે સંસારના સર્વ મનુષ્યો પલંગ ઉપર આલોટયા કરે અને સંસારનાં સર્વ કાર્યો સારી રીતે થયા કરે. પ્રારબ્ધની વાત તો તજી દઇએ, પરંતુ જે મનુષ્યોમાં કોઇ સ્વભાવિક પ્રતિભા હોય છે, તેઓ પણ કઠિન પરિશ્રમ કર્યા વગર કોઇ પણ કાર્યમાં સફલતા પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. કેટલાક મનુષ્યોની ઇચ્છાઓ દૃઢ ન થવાનું એ પણ કારણ હોય છે કે તેઓનો ઉદ્દેશ શીઘ્ર અને અલ્પ પ્રયત્નથી પૂર્ણ નથી થતો, અથવા તેઓનાં કાર્યની સમાપ્તિનો આધાર અનેક ન્હાનાં ન્હાનાં ઉપકર્મોની સમાપ્તિ ઉપર હોય છે. આ પ્રકારના મનુષ્યો કદાચ એમ ઇચ્છતા હોય છે કે રામાયણ જેવા મહાન ગ્રંથો અથવા મુંબઇ કલકત્તા જેવા મહાન શહેરો એકાદ બે કલાક પ્રયત્ન કરવાથી બની જાય તો સારૂં. વિચારવા જેવી વાત છે કે ન્હાનાં ન્હાનાં કાર્યો પૂર્ણ કરવામાં આપણે કેટલાક મહિના ગાળવા પડે છે, તો પછી મહાન કાર્યો પૂર્ણ કરવામાં સમસ્ત જીવન વ્યતીત થઇ જાય તો શું આશ્ચર્ય ? બલ્કે પુનર્જન્મવાદી લોકો તો આથી પણ આગળ વધી ગયા છે. તેઓ કહે છે કે જ્યારે અમુક મનુષ્ય પોતાનો ઉદ્દેશ એકજ જન્મમાં પૂર્ણ નથી કરી શકતો અને જ્યારે મૃત્યુ સમયેજ તેને તે કાર્ય કરવાનો વિચાર આવે છે, ત્યારે તે પૂર્વજન્મ-સંસ્કારને લઇને તે ઉદ્દેશ પૂર્ણ કરવા માટે બીજો જન્મ લે છે. એ રીતે અનેક જન્મજન્માંતરો સુધી, ધૈર્યયુક્ત અને અવિશ્રાંત પરિશ્રમ કરવાથી તેને કોઇપણ જન્મમાં સિદ્ધિ અર્થાત્ સફલતા મળી જાય છે. પરંતુ તેનાથી એટલું તો અવશ્ય સિદ્ધ થાય છે કે કોઇ ઉચ્ચ વા મહાન કાર્યની પૂર્તિ અર્થે વર્ષો પર્યંત પ્રયત્ન કરતા રહેવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે. ગમે તેટલા સંકટ-મુશ્કેલીયો ઉપસ્થિત થાય અને ગમે તેટલો સમય લાગે તોપણ જે મનુષ્ય પોતાનાં જીવનનો ઉદ્દેશ્ય સફળ કરવાની ઇચ્છાથી પ્રેરાઇને સદૈવ પ્રયત્નશીલ રહ્યા કરે છે, અને જે

મનુષ્યે પોતાનાં જીવનનાં કાર્યક્રમ સંબંધી કશો વિચાર કર્યો હોતો નથી, જેનાં મનમાં કોઇપણ જાતની મહત્વાકાંક્ષા નથી હોતી અને જે કોઇપણ પ્રકારનો પ્રયત્ન પણ નથી કરતો તે બન્ને મનુષ્યોના જીવન-સંગ્રામમાં આકાશ પાતાળ જેટલો તફાવત થઇ જાય છે. પહેલા પ્રકારના મનુષ્યનું જીવન ખરેખરૂં સફળ થાય છે અને જેમ એક લાકડાનો કટકો નદીના પ્રવાહમાં અહિં તહિં ઘસડાઇને કોઇ ખડક ઉપર અથડાતા ચુરેચુરા થઇ જાય છે, તેવી બીજા પ્રકારના મનુષ્યની દશા થાય છે.

મહાન લોક-નાયકો, કવિયો, રાજનીતિજ્ઞો તેમજ સંસારના સર્વ અગ્રગણ્ય પુરૂષોની સફળતાનું રહસ્ય શું છે? તેઓની ઇચ્છાજન્ય સતત પ્રયત્ન-શક્તિ. કોઇ એમ શંકા કરે કે સતત પ્રયત્ન કરતા રહેવાથી સફલતા મળીજ જાય છે-દૃઢ ઇચ્છા-શક્તિની કશી આવશ્યકતા નથી, પરંતુ તેઓને એજ જવાબ આપી શકાય કે દૃઢ ઇચ્છાજ સતત પ્રયત્ન-શક્તિની ઉત્પાદક છે. જ્યાસુધી આપણે કોઇ કાર્યમા લાભ નથી જોતા, ત્યાંસુધી તે કાર્ય કરવાની આપણને ઇચ્છાજ થતી નથી, અને ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય તોપણ દૃઢતા વગર આપણે તે કાર્ય અપૂર્ણું તજી દઇએ એ બનવાજોગ છે. ખાસ કરીને માનસિક ગુણોનો વિકાસ તથા ચારિત્ર-સંગઠન આદિ મહાન કાર્યો સમસ્ત જીવનભર પ્રયત્ન કર્યા વગર થઇ શકતા નથી. એટલાજ માટે દૃઢ ઇચ્છા-શક્તિની સાથે ધૈર્યની પણ નિતાન્ત આવશ્યકતા છે, જે ઇચ્છામા ધૈર્યનો અભાવ હોય છે, તેને રાક્ષસી ઇચ્છા શક્તિ કહેવામાં આવે છે, કેમકે તે સર્વદા અમાનુષી કાર્ય કરવાને તત્પર રહે છે, મિષ્ટ ફલોનો પરિપાક કદિ પણ જલ્દી થતો નથી. આપણે એક મહાત્માનું નીચેનું કથન હમેશાં ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ કે-સમયોચિત કાર્ય કરતા છતા પણ ઉદ્દેશ-પૂર્તિ માટે ધૈર્યપૂર્વક રાહ જોયા કરવી તેજ સફલતાની અમોઘ ચાવી છે.

સફલતા પ્રાપ્ત કરવામાટે દૃઢ ઇચ્છા-શક્તિ તેમજ ધૈર્યની સાથે એક બીજી વસ્તુની આવશ્યકતા છે, આશાઓથી ડરવાથી ઇચ્છા કદિ પણ પુરી થતી નથી. જે મનુષ્ય હમેશાં એવી ફરિયાદ કર્યા કરે છે કે અમુક સ્થળે જવા માટે એક માર્ગમાં પત્થર છે, બીજા માર્ગમા કંટક છે, ત્રીજા માર્ગમા પર્વતો છે અને ચોથા માર્ગમાં સિંહ અથવા ચોર લુંટારા છે, તે ઘરની અંદર બેસી રહેવા સિવાય કંઇપણ કરી શકતો નથી. તેવો મનુષ્ય સર્વની આગળ જઇને રોદણાં રોયા કરે છે કે કઠિનતાઓ પુષ્કળ છે, કામ કરવાનું અસંભવિત છે, ઇત્યાદિ. સ્મરણમા રાખો કે એ રીતે હમેશાં રોદણા રોવાથી અને ફરિયાદ કરવાથી કદિ પણ કાર્ય પુરૂં થશે નહિ, બલ્કે એમ કહેવું જોઇએ કે કોઇ મનુષ્ય જ્યારે કોઇ કાર્ય આનંદ પૂર્વક મન દઇને કરતો નથી, ત્યારે તે કરવાની તેનામા હાર્દિક ઇચ્છા જ નથી હોતી ઘણા મનુષ્યોમાં એવી ખરાબ ટેવ હોય છે કે કઠિનતાઓની સૂચના

મળતાં જ તેઓ પોતાનું કાર્ય તજી દે છે અને કોઈ બીજા કાર્યમાં લાગી જાય છે, તેનું સમસ્ત જીવન હંમેશા નવા નવા કાર્યો કરવામાં વ્યતીત થઇ જાય છે અને છેવટે તેઓ એક પણ કાર્ય સમુચિત રીતે પુરૂં કરતા નથી. એટલા માટે આપણે માટે એટલુંજ ઉચિત છે કે આપણે જીવનનું એક જ લક્ષ્ય બનાવી લેવું જોઇએ તેમજ તેની પૂર્તિને અર્થે આપણે જે ન્હાનાંમાં ન્હાનાં અથવા મ્હોટાંમાં મ્હોટાં કાર્ય કરીએ તે સઘળાં સાચાં દિલથી આનંદ પૂર્વક કરવાં જોઇએ. જ્યાં સુધી મનુષ્ય પોતાનાં કાર્યની કઠિનતાઓ સંબંધી ફરિયાદ કર્યા કરે છે, જ્યાંસુધી તેનામાં ઉત્સાહ અને આશા નથી હોતી ત્યાં સુધી તેની ઇષ્ટસિદ્ધિ કદિ પણ થતી નથી.

લોકોમાં એ કહેવત છે કે " જ્યાં ઇચ્છા હોય છે, ત્યાં માર્ગ થઇ શકે છે. " ઉક્ત કહેવતમાં એક મહાન સિદ્ધાંત અત્યંત સુગમતાથી સમજાવવામાં આવ્યો છે. પહેલી વાત તો એ છે કે પ્રત્યેક મનુષ્યમાં કોઇ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા તેની અવસ્થાની સંભાવનાને અનુકૂળજ થયા કરે છે, પ્રતિકૂળ નહિં. તે સાથે બીજી વાત એ છે કે તે ઇચ્છા પુરી કરવા માટે ઉપાયો યોજવાનું પણ તેને આધિન રહે છે. જો દ્રઢ ઇચ્છા હોય છે તો તે તેની પૂર્તિ અર્થે પોતાનું સમસ્ત જીવન વ્યતીત કરવા તત્પર થાય છે. ટોમસ કાર્લાઇલનું નામ વિદ્વાન ગ્રંથકાર તરીકે જગ મશહૂર છે. તેણે " ફ્રેંચ રેવોલ્યુશન " નામનું એક અત્યંત ઉપયોગી પુસ્તક લખ્યું છે. તેનો પ્રથમ ભાગ સમાપ્ત કરીને તેણે પોતાના એક મિત્રને તેનો અભિપ્રાય દર્શાવવા માટે વાંચવા આપ્યું, તેના મિત્રે પુસ્તક તો વાંચી લીધું, પરંતુ બેદરકારીથી તેના ઓરડામાં પડયું રહ્યું. જ્યારે તેની ચાકરડી ઓરડામાં આવી, ત્યારે તેણે તે પુસ્તકને રદ્દી નકામા કાગળીઆં સમજી જ્યાં ત્યાં ફેંકી દીધું. એ વાતની કાર્લાઇલને ખબર પડી. પરંતુ કેવળ ઉત્સાહ–પૂર્ણ દ્રઢ ઇચ્છાને લઇને તેણે ફરી વખત તે પુસ્તક પોતાની સ્મરણ શક્તિની સહાયથી લખી નાંખ્યું જે અદ્યાપિ પર્યંત સંસારના બહુમૂલ્ય પુસ્તકોમાંનું એક ગણાય છે. ધૈર્યનું આ એક ઉત્કૃષ્ટ ઉદાહરણ છે.

જ્યારે આપણે કોઇ મનુષ્યને વિશેષ ગુણ–શક્તિ સંપન્ન જોઇએ છીએ, ત્યારે કદાચ આપણા મનમાં એવી ભાવના થાય છે કે તેનાં સર્વ કાર્યો અપવાદ સ્વરૂપ છે, કોઇ પણ મનુષ્ય ગમે તેટલો પરિશ્રમ કરીને પણ તેના જેવું કાર્ય કરી શકતો નથી. પરંતુ જો મહાન પુરૂષોનાં જીવન–ચરિત્રો અને જન્મભરના કાર્યોનું બારીકીથી નિરીક્ષણ કરવામાં આવે તો અપવાદ વગર દરેક સ્થિતિમાં આપણને એમજ માલુમ પડશે કે તેઓનાં મહત્કાર્યોની સિદ્ધિ અને આશ્ચર્યજનક સફલતાઓનાં કારણો જેટલાં તેઓની ધૈર્યબુદ્ધિ દીર્ઘોદ્યોગ શક્તિમાં રહેલાં છે. તેટલા તેઓના જન્મસિદ્ધ ગુણ તથા કાર્યકારિણી શકતીમાં રહેલાં નથી. તેઓએ અપ્રસિદ્ધપણે જન્મભર એકાન્તમાં કઠિનમાં કઠિન પરિશ્રમ સેવ્યો હોય છે અને

તેઓનાં પરિશ્રમનું ફળ તેઓની વૃદ્ધાવસ્થામા પ્રકાશિત થયેલું જોઇને લોકોને દાંત કરડવા પડયા હોય છે; કેમકે તેના જન્મભરના પરિશ્રમ અને પ્રથમની તૈયારીઓ સાધારણ લોકોના જાણવામાં અથવા જોવામા આવ્યા હોતા નથી, તેઓના પરિશ્રમનું અંતિમ પરિણામજ જોવા પામે છે.

સંસારમાં જેટલા મહાપુરૂષો, કવિયો, ગ્રંથકારો, રાજનીતિજ્ઞ પુરૂષો, ચિત્રકારો, સંગીતકલા વિશારદ પુરૂષો, સંપાદકો, આવિષ્કાર કર્તા વિગેરે થઇ ગયા છે તેઓમાં એવો કોઇ નથી કે જેની ઇષ્ટસિદ્ધિ પહેલેજ પ્રયત્ને પુરી થઇ ગઈ હોય. તે સહુને તેને માટે પોતાની બાલ્યાવસ્થાથીજ તૈયારી કરવી પડી હોય છે. તેને લઇનેજ તેઓ પોતાના જીવનમા મહત્કાર્યો પુરાં કરી શકયા છે. ઇતિહાસમાં તે સર્વની કઠિનતાઓ અને વિપત્તિઓનું વર્ણન વાંચતા હૃદય ભરાઇ જાય છે અને તેઓની યોગ્યતા તેમજ કાર્ય શીલતાની પ્રશંસા કર્યા વગર રહી શકતા નથી. અસ્તુ છેવટે નીચેની એક અંગ્રેજ કવિની પંક્તિઓમા રહેલો સદ્‌બોધ ગ્રહણ કરવાનું વાચક ગણને નંમ્રતાપૂર્વક નિવેદન કરવામાં આવે છે:—

" Be firm, one Con-tant element of luck.
Is Jenuine, solid, old Teutonic pluck.
Stick to your aim the mongrel's hold will slip.
But only crowbars loose the bull-dog's grip,
Small though he looks, the jaw that never yields,
Drags down the bellowing monarch of fields!"

અને આશા રાખવામાં આવે છે કે જીવન-સંગ્રામમાં વિજયપ્રાપ્તિ અર્થે વાચક બંધુઓ હમણાંજ તૈયારી કરવા લાગશે, અને પોતાનાં જીવનનું પ્રધાન કર્તવ્ય શું છે તેનો નિશ્ચય કરી લેશે અને તેની સફલતા માટે દૃઢ ઇચ્છાશક્તિ તથા ધૈર્યથી સતત પ્રયત્ન કરી વિઘ્ન-બાધાઓને હઠાવી છેવટે વિજય પ્રાપ્ત કરશે. પરમાત્માની કૃપાવડે તમારાં સંકલ્પિત કાર્યો અવશ્ય સિદ્ધ થશેજ.

આધુનિક કથાસાહિત્ય.

જૈનસમાજમાં પુસ્તક–પ્રકાશકોની બૂમ છે કે અમે સાહિત્ય પ્રકાશિત કરીએ છીએ પરંતુ આપણા સમાજમાં વાંચકોની સંખ્યા ઘણી અલ્પ જોવામાં આવે છે, અમને જોઈએ તેવું પ્રોત્સાહન મળતું નથી, પુસ્તકની મુડી પણ પ્રાપ્ત થતી નથી, ત્યારે બીજી બાજુ સમાજ કહે છે કે આપણા સમાજમાં સાહિત્યજ કયાં છે? સમયાનુસાર સાહિત્ય નહિં હોવાથી અમારે જૈનેતરનું સાહિત્ય વાંચી સંતોષ માનવો પડે છે. આવી રીતે બન્નેનું કહેવું સાંભળતાં કોઈનું કહેવું અનુચિત હોય તેમ જણાતું નથી. ત્યારે છે શું? તે તપાસીએ.

પ્રકાશિત થતા સાહિત્ય પ્રતિ દૃષ્ટિ ફેંકતાં જણાશે કે આજ કાલ માસિક, ત્રિમાસિક અને વાર્ષિક પ્રકાશિત થતા સાહિત્યમાં વિશેષ જગ્યા કથા–વાર્તા સાહિત્યે રોકેલ જણાય છે. લાઈબ્રેરીઓનાં રજીષ્ટરો તપાસતાં જણાશે કે અન્ય સર્વ વિષય કરતાં કથા–નવલકથાની સંખ્યા વિશેષ છે. બુકસેલરોને ત્યાં જઇને ખાતરી કરશો તો કથા–સાહિત્યનું વેચાણ વિશેષ માલૂમ પડશે. આ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે લોકોની રૂચિ અન્ય વિષયનાં પુસ્તકો કરતાં કથાઓ પ્રતિ વિશેષ આકર્ષાઇ છે. આધ્યાત્મિક, નૈતિક, ઐતિહાસિક કે અન્ય કોઇ પણ સાહિત્યની શાખાનું સાહિત્ય સોંઘુ હશે તોપણ ત્હેનો ઉઠાવ બહુજ અલ્પ જોવામાં આવે છે અને નવલ કથાઓનું મૂલ્ય કદ કરતાં વિશેષ હોવા છતાં ત્હેનું વેચાણ વિશેષ થતું જોવામાં આવે છે. આ ઉપરથી પણ જોવામાં આવે છે કે લોકોની રૂચિ નવલકથા પ્રતિ વિશેષ છે.

નવલકથાના ઉદ્‌ભવ પહેલાનો સમય તપાસીશું તો જણાય છે કે આપણા આગમોમાં, પણ નાની નાની કથાઓ આળેખાયેલ છે. તે પછી પ્રાકૃત સાહિત્યમાં દાક્ષિણ્યચિન્હકૃત કુવલયમાલા કે જેની અનેક કવિઓએ મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરેલ છે. જે અદ્યાપિ પ્રસિદ્ધ થયેલ નથી. તે પછી સંસ્કૃત સાહિત્યમાં ઉપમિતિ ભવ પ્રપંચા જે વિવિધ કથાઓનો મહાસાગર છે, સંસ્કૃત કાદંબરી સાહિત્યમાં પ્રથમ નંબરે મૂકવા લાયક ધનપાલકૃત તિલક મંજરી, પ્રભાવક ચરિત્ર, ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ આદિ અનેક કથા–ગ્રંથો લખાયેલ છે કે જેનું અત્રે વર્ણન કરવું અનુચિત ગણાય. અને તે વિષયમાં અનેક નિબંધો આપણામાં છપાઈ ગયા છે. અન્ય વિષયોના સાહિત્ય કરતાં દરેક સમાજમાં કથા સાહિત્ય વિપુળ અવસ્થામાં પ્રાપ્ત થાય છે ત્હેનું કારણ શું હશે? કારણ એજ જણાય છે કે પૂર્વ પરંપરાથીજ લોકોની અભિરૂચિ કથાઓ પ્રતિ વિશેષ છે.

સમયના વ્યતીત થવા સાથે લોકોની અભિરૂચિ પણ અમુક અમુક કાળે બદલાતી જોવામાં આવે છે. સાહિત્યમાં પ્રથમથી તપાસશો તો માલૂમ પડશે કે પહેલાં સાધારણ ચરિત્રો આપવામાં આવતાં પછી લોકોની અભિરૂચિ બદલાઇ એટલે સ્વતંત્ર કથા–સાહિત્ય લખવામાં આવ્યું, તેમાં પણ કથાસાહિત્યની શૈલીમાં અભિરૂચી પરિવર્તન પામી તેમ તેમ સાહિત્ય પણ અનેક શૈલીમાં પરિવર્તન પામ્યું અર્થાત્ લોકોની અભિરૂચિને માન આપી લેખકોએ કાવ્યો, નાટકો, ચંપુ, આખ્યાયિકા, વિગેરે વિગેરે સ્વરૂપમાં પરિવર્તન કરી લોકોમાં જ્ઞાન જાગૃત રાખતા ગયા. તે પછી પંદરમાં સૈકામાં અપભ્રંશ ભાષા વ્યવહારમાં પર્યાપ્ત થવાથી ઉપદેશકો, લેખકો અને સાધુઓએ તે પ્રતિ દૃષ્ટિ લંબાવી અર્થાત્ લોકોમાં જ્ઞાન જાગૃત રાખવા સારૂ આખ્યાન, રાસાઓ, રાસડાઓ, પ્રબંધો અને વાર્ત્તાઓ તે તે ભાષામાં લખવાનું ચાલુ કર્યું.

આ ઉપરથી જણાશે કે જેમ જેમ સમાજની રૂચિ બદલાતી તેમ તેમ સમાજના જ્ઞાની પુરૂષો તે રૂચિને માન આપીને તેવા સાહિત્ય આળેખી પોતાના જ્ઞાનનો લાભ આપતા. પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષામાં આપણા જૈનસમાજનું કેટલું અનુપમ સાહિત્ય પૂર્વાચાર્યોએ લખેલ છે કે જેના માટે આપણને અભિમાન લેવા યોગ્ય છે; વળી તે સમયના રાસાઓ જે લખાયેલ છે, હેની તુલનામાં ઉતરી શકે તેવી એક પણ નવલકથા આપણા આધુનિક સાહિત્યમાં નહિ જણાય. ચંદરાજાનો રાસ, શ્રીપાલરાજાનો રાસ, માધવાનલ કામકંદલા રાસ, સિંહાસનબત્રીસી આદિ અનેક રાસાઓ કે જો ધ્યાનપૂર્વક વાંચવામાં આવે તો તેના આગળ ઉત્તમ નવલકથા પણ નહી ટકી શકે. આ ઉપરથી સમજાય છે કે કથા–સાહિત્ય એ સાહિત્યની અન્ય શાખાઓ કરતાં વિશેષ મહત્ત્વવાળું, સમાજમા રૂચિકર અને સમાજને સત્યાસત્યનું ભાન કરાવવાનું ઉત્તમ સાધન છે—

આપણે આધુનિકકથાસાહિત્ય તપાસીએ. આપણામાં બે ત્રણ માસિકો નીકળે છે, કેટલાક વિષયો તો અમુક માસિકમાં મહિને મહિને પુનરૂક્ત જેવા જોવામાં આવે છે, કદાચિત્ વાર્તા આપવામાં આવશે તો વસ્તુસંકળના પ્રાચીન હશે તેમ હેની શૈલી પણ પ્રાચીન જોવામાં આવશે, તેમાં નહિ હોય આધુનિક શૈલી કે નહિ હોય રસની જમાવટ. એટલે તેવું કથાસાહિત્ય નિરૂપયોગી નિવડે તેમાં શું આશ્ચર્ય ! માસિકના તંત્રીઓ જો તે તરફ દૃષ્ટિ લંબાવશે તો સમાજમાં જે જીવન સ્ફુરાવંવા વિચાર હશે તે સ્ફુરી શકાશે.

વાર્તાઓ પ્રિય હોવાનું કારણ ? હમેશાં સમાજમાં વિદ્વદ્ભોગ્ય વિષયોના

જીજ્ઞાસુ અલ્પ હોય છે, તાત્વિક વિચારોથી ભરેલો વિષય વાંચતાં તેને કંટાળો આવશે, ધર્મોપદેશ સંભળાવશો તો તેને નિરસ લાગશે, સમાજના કોઇપણ દુર્ગુણનું વિવેચન કરશો તોપણ તેના હૃદયમાં નહીં ઉતરી શકે પરંતુ તે સર્વે વિષયોને સારી ટુંકી વાર્તા યા નવલકથાદ્વારા આપવામાં આવે તો તુરત સમાજ આકર્ષાય છે. માનવજીવનજ એવું છે કે તે સદા સૌંદર્યતા, રસ અને કળાને વિશેષ પસંદ કરે છે, તેના બાળજીવનને તપાસો બે-ત્રણ વરસનું બાળજીવન હશે ત્યારથીજ તેને ટુંકી ટુંકી વાર્તાઓ રસપ્રદ લાગશે અને પોતાનું ખાવાનું ત્યાગ કરી પણ વાર્તાઓ સાંભળવામાં તન્મય જોવામાં આવે છે અને તુરત તે વાર્તાઓને કંઠાગ્ર કરી લે છે; તેમ તેથી તેને સારાસારનું ભાન થાય છે. બાળક રીસાય છે ત્યારે તેને ટુંકી વાર્તાદ્વારા ગુણ-દોષનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે છે તો તુરત તે સમજી જાય છે. આ ઉપરથી ખ્યાલ આવશે કે માણસને સારા રસ્તા ઉપર લાવવામાં, તેને તેના જીવનનું ભાન કરાવવાનું, સમાજમાં કયા દુર્ગુણો નાશ કરવા જેવા છે એ વગેરે ટુંકી વાર્તાઓ યા નવલકથાદ્વારા તુરત થઇ શકે તેમ છે.

આપણા સમાજમાં અધુના અનેક દુર્ગુણો પ્રવેશતા જાય છે અને હેના માટે સદુપદેશો અનેક સ્થળે કરવામાં આવે છે, પણ સમાજમાં તે દુર્ગુણો તો પ્રતિદિન વૃદ્ધિગત થતા જાય છે, ત્હેનું કારણ એજ કે ઉપદેશો તેમના ઉપર જોઇએ તેવી અસર કરી શકતા નથી. કારણકે તે નિરસ અને કઠોર હોય છે. પરંતુ તેજ ઉપદેશ વાર્તાઓ દ્વારા આપવામાં આવે તો અત્યુત્તમ કાર્ય બજાવશે, આ ઉપરથી કહેવાનો એવો આશય નથી કે ઉપદેશ એ નિરર્થક છે પરંતુ તે ઉચ્ચ કોટીના પુરૂષો માટે છે અને વાર્તા એ બાળ જીવ આરંભી ઉચ્ચ કોટીના માનવો સુધી ઉપયોગમાં આવી શકે છે.

વાર્તાના લેખકમાં જો કળા વિધાનની અત્યુત્તમ શક્તિ હોય છે તો તે તુરત વાચક વર્ગની લાગણીને જાગૃત કરે છે અને તે દ્વારા સમાજમાં બહાદુરી, ધૈર્ય, જનદયા, પૂર્વની જાહોજલાલી, ન્યાય, સમાજમાં થતો જતો સડો, કર્તવ્ય વગેરે અનેક પ્રકારના વિષયોને કથામાં ઉતારી જનવૃત્તિને તે તરફ દોરે છે.

આપણને કેવી કથાઓની આવશ્યકતા છે તે જોઇએ. અમુક કરવાથી, અમુક વ્રતો પાળવાથી કે અમુક કાર્ય કરવાથી અમુક અમુક મોક્ષ ગયા આપણામાં અનેક કથાઓ વિદ્યમાન છે પરંતુ તે કથાઓમાં બરાબર વાંચનારને રસ જામતો નથી તો હવે કેવી કથાઓની આવશ્યકતા છે તે વિચારવી જોઇએ અને તેવા સાહિત્યને જન્મ આપવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. અત્યારે અન્ય સમાજના દેશમાં સામાજિક નવલ કથાઓ વિશેષ જોવામાં આવે છે અને તે લોકોને પણ વિશેષ ઉપકારક છે, કારણ સંસારમાં અનેક ગૂઢ પ્રશ્નો હોય છે અને ત્હેમાં તેઓ

ફસાઇ વિચાર હીન બને છે, તેઓને આવી વાર્તાઓ સંસારમાં માર્ગને સુગમ કરી મૂકે છે એટલે માણુસના જીવનમાં જે જે પ્રસંગો ઉપસ્થિત થતા હોય તે તે પ્રસંગોની નવલ કથાઓ ત્હેમને પ્રીય લાગે છે અને તેજ ગુણદાયી નિવડે છે કારણ જ્યાં સુધી ત્હેમનું જીવનજ ન સુધરે ત્યાં સુધી ત્હેમને ધર્મોપદેશ કંઇ અસર નહિં કરી શકે.

નવલ કથાઓ કેમ લખવી, વસ્તુ સંકલના કેવી હોવી જોઇએ, રસજમાવટ કેમ કરવી, અત્યારે કયો વિષય લોકોને પસંદ આવે તેમ છે, માનવ જીવન, માનવ સ્વભાવ, સૃષ્ટિસૌંદર્યની ગુંથણી કેવી રીતે કરવી વિગેરે વિગેરે વિષયોનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ, આપણામાં અનેક લેખકો લખવા પ્રેરાય છે પરંતુ જે વિષય માટે લખવા વિચાર રાખતા હોઇએ તે માટે પ્રથમ જૈનેતરનું સાહિત્ય વાંચવું. વિચારવું અને તે પછી લખવા પ્રયાસ કરવો. કારણ આપણા કરતાં ત્હેમનું સાહિત્ય અનેક રીતે ખેડાયેલું છે તો પ્રથમ તેમના સાહિત્યનો અભ્યાસ કરી પ્રયત્ન કરશું યા લખશું તો જ સમાજને રૂચિકર નિવડશે અને સાહિત્ય વાંચનનો શોખ ઉત્પન્ન કરશે.

નવલ કથા કેમ લખવી, ત્હેની વસ્તુસંકળના, અને ટુંકી વાર્તાઓની વસ્તુ સંકળના, ભિન્ન ભિન્ન હોય છે તેમ તે લખવામાં પણ ભિન્ન ભિન્ન માર્ગો છે, નવલ કથાના લેખક કરતાં ટુંકી વાર્તાના લેખકમાં વિશેષ કુશળતા હોવી જોઇએ, કારણકે ત્હેને એકજ વિષય ઉપર ટુંકામાં પતાવવાનુ હોય છે ત્હેનામાં પાત્ર સંખ્યા પણ ઓછી હોય છે ત્હેમ ત્હેનો વિષય પણ ચાલુ સમાજનો હોય છે એટલે ત્હેનામાં ઉત્તમ કુશળતા હોય તોજ સમાજને આવકાર દાયક નિવડે; નહિ તો ત્હેની શક્તિ નિરર્થક નિવડે છે, માટે તેવા સાહિત્ય લખવા પ્રેરાવા પહેલાં તેનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. આ વિષયમાં જૈનેતરોમાં, નારાયણ હેમચન્દ્રે રણજીતરામ વાવાભાઇએ, ડાહ્યાભાઇ પટેલ વિગેરે અનેક ભાઇઓને અનેક રીતે લખેલ છે તો ત્હેનો જરૂર અભ્યાસ કરવો અને ત્યાર પછીજ લખવા પ્રયાસ કરવો.

સાહિત્યમાં આ પ્રમાણે નૂતન દિશામાં પ્રયત્ન પ્રારંભવામાં આવશે તોજ પ્રથમ દર્શાવેલ અનુસાર પુસ્તક પ્રકાશકોને પુસ્તક પ્રચારનો વિશેષ લાભ થશે અને સમાજમાં સાહિત્ય નથી એમ બોલનારા બોલતા બંધ થશે પણ તે ક્યારે ? જ્યારે ઉકત પ્રયોગ કર્તવ્યમાં મુકવામાં આવે ત્યારેજ, ઇત્યલમ.

શ્રીમાન્ હેમચંદ્રાચાર્યજીનું જીવનવૃત્તાંત.

(અનુવાદક ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસ ભાવનગર.)

સકલ પ્રાણી સમૂહને આલ્હાદ ઉત્પન્ન કરવાવાળા, સાંસારિક વિષયોથી આંતરિક દાહથી સંતપ્ત થયેલા આત્માઓને શાંતિ પહોંચાડવાવાળા, સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર રૂપરત્નોને પોતાના ગર્ભમાં રાખનાર પવિત્ર જૈનધર્મ રૂપ મહાસાગરની આનંદોત્પાદક ભગવતી અહિંસા સ્વરૂપિણી લહેરીઓને અખીલ ભૂમંડળમાં ફેલાવનાર, ભવ્યજન રૂપ કમનીય કુમુદોને વિકસ્વર કરવાવાળા અને પોતાની અપૂર્વ જ્ઞાન જ્યોત્સનાદ્વારા અજ્ઞાનાંધકારથી ઢાંકી દીધેલ ભારત પૃથ્વીને ઉજ્જવલ કરનારા એવા મહા મુનીંદ્ર શ્રી હેમચંદ્રનો પૂજનીયદેવી પાહિનીના પવિત્ર ગર્ભથી સંવત ૧૧૪૫ ના કાર્તિક પૂર્ણીમા (સુદપુનમ) ના રોજ જન્મ થયો.

જગતમાં જ્યારે જ્યારે ધર્મની કોઇ વિશેષ હાની થતી જાય છે ત્યારે ત્યારે તેની રક્ષા કરવા માટે અવશ્ય કોઇ મહાપુરૂષ–યુગપ્રધાનનો અવતાર થાય છે. એવો પ્રાકૃતિક નિયમાનુસાર જૈન ધર્મને વિશેષ ક્ષીણુતા પહોંચવા લાગી, પરસ્પર સાંપ્રદાયિક ઝગડાની જડ જામવા લાગી, વિપક્ષીઓના અનેક પ્રકારના પ્રહાર પડવા લાગ્યા અને જૈનોનો આત્મસંયમ શિથિલ થવા લાગ્યો. તે વખતે જૈનસમાજ કોઇને કોઇએક એવી વ્યકિતની અપેક્ષા રાખતી કે પોતાના સામર્થ્યદ્વારા જૈનધર્મ ઉપર આવેલ આ વિપત્તિ રૂપ વાદળને દૂર કરે જે મહાન શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય ભગવાનના જન્મથી તે ઇચ્છા પૂર્ણ થઇ.

દીક્ષા—ચંદ્રગચ્છના મુકુટ સમાન શ્રી **દેવચંદ્રસૂરિજી**એ પોતાના જ્ઞાનબળથી આ વ્યક્તિદ્વારા જૈનધર્મનો મહાન ઉદય થશે તેમ જાણી નવ વર્ષની ઉપરના આ બાળકને સંવત ૧૧૫૪ માં ચારિત્ર રૂપ અમૂલ્ય રત્ન આપ્યું. વાંચનારને કદાચ આ આશ્ચર્ય લાગશે કે આટલી નાની ઉમરમાં સાધુ પોતાની જવાબદારી શું સમજશે ? સાધુ જીવનની કઠિનતા કેવી રીતે સહન કરશે ? તેનો ખુલાસો એટલોજ છે કે મહાપુરૂષોના ચરિત્ર લોકોત્તર હોય છે, કારણ કે તેવા પુરૂષની વય લઘુ છતાં તેમનું સામર્થ્ય બહુજ મ્હોટું હોય છે. તેવા પુરૂષો પોતાના સમકાલીન લાખો મનુષ્યો જેટલી શકિત પોતે એકલા ધરાવી શકે છે. અને તેથીજ જગતમાં તેમની પૂજા તેવાજ અપૂર્વ ગુણોના કારણથી થાય છે. જગતનો ઇતિહાસ ધ્યાનથી જો જોવામાં આવે તો આ વાતના પ્રમાણભૂત ઘણા ઉદાહરણ મળી શકશે.

ભારત વર્ષમાં અનેક એવા મહાપુરૂષ થઇ ગયા છે કે જેણે સાધારણ જનસમાજની ચર્મચક્ષુમાં દેખાતી બાલ્યાવસ્થામાં અપૂર્વ કાર્ય કરેલાં છે. શ્રી શંકરાચાર્ય

તથા મહારાષ્ટ્રીય ભક્ત શિરોમણી જ્ઞાનદેવ જેવા સમર્થ પુરૂષોએ પંદર—સોળ વર્ષ જેવી અલ્પ વયમાં ગહનતત્વપૂર્ણભાષ્ય લખી હતી કે જે સમજવાને માટે સાધારણ મનુષ્યોનું આયુષ્ય પૂર્ણ થઇ જાય છે. જૈનાચાર્ય શ્રી અભયદેવસૂરિ, સોમસુંદરસૂરિ આદિ અનેક પુરૂષોએ બાલ્યાવસ્થામાં મહાન પ્રતિષ્ઠીત આચાર્યાદિ પદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. પ્રો૦ પીટરસન આ અલ્પ વયમાં દિક્ષા દેવાવાળી વાત ઉપર લખે છે કે "દેવચંદ્રજીને આ નાના બચ્ચાંને દિક્ષા દઇ પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો આ આશ્ચર્ય જેવું માલુમ પડે છે. પરંતુ તેમાં આશ્ચર્ય થવાનું કાંઇ કારણ નથી. આ પ્રકારની પ્રથા આ દેશમાં તથા અન્ય દેશોમાં પ્રાચીનકાળથી ચાલી આવે છે. પુખ્ત ઉમરવાળાને સાધુ બનાવવા તે નિયમ તો બરાબર છે પરંતુ બીજા સર્વ ધર્મમાં જોશો તો માલુમ પડશે કે આવી રીતે લઘુ વયવાળા ઘણા નવીન આચાર્ય થયેલા માલુમ પડશે.

વિદ્યાભ્યાસ—પૂર્વજન્મના સુસંસ્કાર તેમજ ક્ષયોપશમની પ્રબળતાના કારણથી શ્રી હેમચંદ્ર સુનિએ સર્વ સાસ્ત્રનું અધ્યયન કરી પાડિત્ય પ્રાપ્ત કર્યું. સ્મરણ શક્તિ અને ધારણા શક્તિ ઘણીજ તિવ્ર હોવાથી અલ્પ પરિશ્રમથી અપાર જ્ઞાન સંપાદન કર્યું વિદ્યાભીરૂચિ અતિ તીવ્ર હોવાના કારણથી ભગવતી સરસ્વતી દેવી પ્રસન્ન થઇ સ્વયં પોતે વરપ્રદાન કરવા માટે આવ્યા હતા.

જિતેન્દ્રિયતા—હેમચંદ્ર મહારાજનો આત્મસંયમન્ અને ઇંદ્રિય દમન અત્યંત ઉત્કટ હતું. આટલી લઘુ વયમાં આ પ્રકારની વૈરાગ્ય વૃત્તિનું અસ્તીત્વ હોવું અત્યંત આશ્ચર્યકારક છે. સંસારમાં સર્વથી કઠીન બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું છે, જેનું વર્ણન સાંભળી રોમાંચ ખડાં થાય છે. એવા ઘોર તપોને અસંખ્ય વર્ષસુધી તપવાવાળા મોટામોટા યોગીઓ આ દુષ્કર નિયમની કઠોર પરિક્ષામાં અનુત્તીર્ણ થઇ ગયા છે તે બ્રહ્મચર્યને પૂર્ણ રૂપથી હેમચંદ્રમુનિએ કેવી રીતે ધારણ કર્યું હતું, તે આ ચરિત્ર અંતરર્ગત પદ્મનીનું વૃતાન્ત વાંચવાથી સારી રીતે સમજાય તેમ છે. ધન્ય છે આ મહાપુરૂષની સત્વ શિલતાને, પૂર્ણ બ્રહ્મવૃત્તિને 'નિર્વિકાર' દષ્ટિને અને ઉત્કૃષ્ટ યોગીપણાને.

અહો ! કેટલી જિતેન્દ્રિયતા, કેવી મનોગુપ્તિ, કેટલું મોટું દ્રઢ સંકલ્પ બળ ખરી વાત છે કે આવા પ્રકારના સત્ત ચરિત્ર વિના અદ્ભૂત વિદ્યાઓ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થઇ શકે ! તેમજ જગતનું ભલું પણ કઇ રીતે થઇ શકે. આ મહાત્માના બ્રહ્મતેજથી કોયલાના ઢગલા પણ સુવર્ણમય થઇ જતા હતા.

આચાર્ય પદ—આ પ્રકારે હેમચંદ્રમુનિના જ્ઞાનબળ અને ચારિત્ર બળની ઉત્કૃષ્ટતાનો પ્રવાહ શ્રી સંઘમાં સર્વત્ર પ્રસરી ગયો અને જૈન ધર્મની વિજય પતાકા થોડા સમયમા આખા ભુમંડળમાં ઉડવા લાગશે એવા પ્રકારની સંઘમાં આનંદવાર્તા પ્રવર્તવા લાગી. સંઘના આગ્રહથી તથા શાસનના મહિમાની વૃદ્ધિને માટે ગચ્છા

ધિપતિ શ્રી દેવચંદ્રસૂરિએ શ્રી નાગપુર નગરમાં સંવત ૧૧૬૨ ની સાલમાં હેમચંદ્ર મુનિને આચાર્યપદ અર્પણ કર્યું.

શાસન ઉદ્ધાર કરવાની પ્રતિજ્ઞા—જ્યારે પોતાને આચાર્યપદ પ્રાપ્ત થયું અને જેવી ધર્મની ધુરા પોતાની કાંધ પર રાખવામાં આવી ત્યારે શાશનની સ્થિતિ દેખીને પોતાના મનમાં અનેક પ્રકારના વિચાર ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા. જૈન ધર્મનો ઉદ્ધાર અને પ્રચાર જગતમાં કેવી રીતે થાય તે વાત, દીવસ અને રાત મનમાં ઘુમવા લાગી. હરેક ઉપાયથી પરમાત્માના શાશનની વિજયવંતી પતાકા એકવાર ફરીથી ભારત વર્ષમાં ફરકવી જોઇએ એવા પૂર્ણ ઉત્સાહની સાથે દ્રઢ સંકલ્પ કર્યો. જ્યાં સુધી કોઇ રાજા મહારાજા આ ધર્મના નાયક ન થાય ત્યાં સુધી આ સંકલ્પ સિદ્ધ થવો મુશ્કેલ છે એવો વિચાર કરી, કોઇ રાજાને પ્રતિબોધ કરવાને માટે મંત્રારાધન કરી દેવતા પાસે વરદાન માગ્યું તેમના પ્રબળ મનોબળથી સંતુષ્ટ થઇને દેવે ઇપ્સિત વરદાન આપ્યું.

ગુર્જરપતિ સિદ્ધરાજનો સમાગમ—વિવિધ દેશમાં વિહાર, કરતાં તેમજ ઉપદેશામૃત દ્વારા અનેક ભવ્ય જીવને પ્રતિબોધ કરતા ક્રમથી ગુજરાતના રાજ્ય નગર અણુહિલપુર પાટણમાં પ્રવેશ કર્યો, તે વખતે મહારાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહ ત્યાં પ્રજાપ્રિય રાજા હતો. ધીમેધીમે આખા શહેરમાં અને રાજ દરબારમાં તેમની વિદ્વતાની ખ્યાતી થવા લાગી. જે સાંભળી મહારાજ સિદ્ધરાજ આચાર્ય મહારાજશ્રીના દર્શન કરવા માટે ઉત્કંઠીત થયા. પ્રસંગવશાત એક દિવસ આચાર્ય મહારાજનો સમાગમ થતાં આચાર્ય મહારાજની વિદ્વતા અને સત્ચરિત્ર ઉપર રાજા મુગ્ધ થયો અને વિનંતી કરી કે, આપ કૃપા કરીને નિરંતર અહીં રહો અને ધર્મોપદેશ દ્વારા અમને સન્માર્ગ બતાવો. રાજાની તે વિનંતિનો સ્વીકાર કર્યો અને રાજાની ઇચ્છાનુસાર નિરંતર રાજ્ય સભામાં આચાર્ય મહારાજનું આવાગમ થવા લાગ્યું અને નાના પ્રકારની તત્વચર્ચા થવા લાગી. દેશ દેશાન્તરથી અનેક મતના વિદ્વાનો પોતાની વિદ્વતાનો પરિચય આપવા માટે સિદ્ધરાજની સભામાં આવવા લાગ્યા અને તે તમામની સાથે હેમચંદ્રાચાર્ય વાદવિવાદ કરી પોતાનો જય કરવા લાગ્યા.

જૈન ધર્મમાં અટલ શ્રદ્ધા—પોતાનો આત્મા જૈન ધર્મમાં પૂર્ણ રંગાઇ ગયો હતો; આર્હત ધર્મ ઉપર અટલ શ્રદ્ધા હતી જેથી જૈનધર્મની જયધ્વનિ સર્વત્ર ફેલાવવા માટે જો રસાતળમાં જવું પડે તો પોતે ત્યાં જવાને માટે તૈયાર છે તેવા પ્રકારનો જૈન ધર્મ ઉપર પોતાનો જે વિશ્વાસ હતો તે ધાર્મિક મોહજન્ય નહોતો પરંતુ જૈન ધર્મની સત્યતાને કારણ હતો. પોતે મહાવીર પ્રભુની સ્તવના કરતાં એક વખત પોતે કહેલું કે હે વીર ! કેવળશ્રદ્ધા—અંધ શ્રદ્ધાથી તારામાં અમારો પક્ષપાત છે તથા

કેવળ દ્વેષ માત્રથી અન્યમાં અમારો અનાદર છે એમ નહિ, પરંતુ પરિક્ષા પૂર્વક અમારો આ વ્યવહાર છે. જૈન ધર્મના સિદ્ધાંન્તોને પોતે અખંડનિય સમજતા હતા અને પોતાના જ્ઞાનબળથી તેની અખંડનિયતા સમસ્ત વાદિઓની સામે અકાટ્ય પ્રમાણોદ્વારા નિડરપણે સિદ્ધ કરતા હતા, તેવી રીતે સ્તુતિમાં પોતે એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે—"પ્રતિપક્ષીઓની સન્મુખ મોટી ગર્જના કરીને કહું છું કે જગતમાં વિતરાગ જેવા અન્ય કોઇ દેવ નથી અને સ્યાદવાદ જૈનધર્મ સિવાય કોઈ તત્વ નથી.

નિષ્પક્ષપાતપણું—ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે તેમ આચાર્ય મહારાજની ધાર્મીક શ્રદ્ધા પક્ષપાત પૂર્ણ નહિ પરંતુ તાત્વિક હતી, તેનું પ્રમાણ સિદ્ધરાજે જે વખતે તેઓને પુછ્યું કે જગતમાં કયો ધર્મ સંસારથી મુક્ત કરવાવાળો છે ? તેના ઉત્તરમાં પોતે પુરાણાન્તર્ગત સંખ્યાખ્યાનનો અધિકાર સંભળાવ્યો હતો અને ધર્મ ગવેષણાને માટે જે નિષ્પક્ષપાત ભાવ પ્રગટ કર્યો છે તે તેમના જીવનના નિષ્કપંનું એક અસાધારણ ઉદાહરણ છે. તે પ્રસંગ તેમના જીવનને માટે અત્યંત પવિત્ર સિદ્ધ થયેલ છે. પ્રોફેસર પીટરસન આ વિષયમાં લખે છે કે "સિદ્ધરાજને ધર્મ સંબંધી જે શંકા થતી, તે અન્ય આચાર્યની માફક જૈનાચાર્ય હેમચંદ્રને પણ પુછતા હતા. જ્યારે અન્ય આચાર્યો રાજાનું મન સંતુષ્ટ કરી શકે એવા જવાબ નહી દઈ શકતા હતા ત્યારે હેમચંદ્રાચાર્ય અનેક દ્રષ્ટાંતોદ્વારા એવો રમણીય ઉત્તર દેતા હતા કે, જેથી સિદ્ધરાજનું મન ખુશ ખુશ થઇ જતું હતું. એક વખત સિદ્ધરાજના મનમાં એવી શંકા થઈ કે જગતમાં મનુષ્ય સ્થાન કેવું છે ? તથા મનુષ્યનો ઉદ્દેશ શું છે અને તે શી રીતે પ્રાપ્ત થઇ શકે ? જુદા જુદા અનેક ધર્માચાર્યની પાસે રાજાએ જવાબ માગ્યો પરંતુ કોઇએ સંતોષકારક જવાબ ન દીધો અને સર્વ ઉત્તર દેતી વખતે પોતાનો મત શ્રેષ્ઠ બતાવી અન્ય ધર્મની નિંદા કરી. છેવટે સિદ્ધરાજે નિરાશ થઇને શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યની પાસે ખુલાસો માગ્યો ત્યારે તેઓએ એક ઘણું સરસ દ્રષ્ટાંત આપી સિદ્ધરાજની શંકાનું નિવારણ કર્યું. સિદ્ધરાજ તે જવાબ સાંભળી ઘણો ખુશી થયો. હેમચંદ્રાચાર્યના આ નિષ્પક્ષપાતપણા ઉપર પ્રો૦ પીટરસન પોતે પણ ઘણો આશ્ચર્ય ચકિત થયો છે.

—ચાલુ.

ગ્રંથાવલોકન.

"વીર શિરોમણી વસ્તુપાળ કિંવા પાટણની ચડતી પડતી" આ ઐતિહાસિક જૈનગ્રંથનો પ્રથમ ભાગ અમોને જૈન પત્રના રા. અધિપતિ તરફથી અભિપ્રાય માટે મળેલ છે, જૈનધર્મની પ્રાચીનતા, ગૌરવતા વગેરે બતાવનાર પ-

ણો જૈન ઇતિહાસ છે અને તેથી કેટલાક વખતથી જૈનપત્રના રા. અધિપતિ પોતાના પત્રના ગ્રાહકોને તેવા ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરી ભેટ આપે છે તેથી તેઓ સાહિત્યની સેવા બજાવે છે એમ કહી શકાય છે. આ ઇતિહાસિક વાર્તાના નાયક વસ્તુપાળ જેવા સમર્થ પૂર્વ પુરૂષોના ઇતિહાસ પ્રકટ કરવાનો હેતુ, વસ્તુસ્થિતિનું ખરૂં ભાન જૈનકોમને થઇ શકે અને કર્તવ્ય પરાયણ તેવા ધર્મ સ્તંભોને જૈન સમાજ પીછાની માત્ર ક્રિયા એકલામાંજ મશગુલ નહીં રહેતા જ્ઞાન યાને સમયને ઓળખતા શીખી, સમાજ અને દેશ સર્વ પ્રત્યે કર્તવ્ય પરાયણ બને. આવા પૂર્વ ઇતિહાસના વાંચનથી સમાજમાં નવું ચૈતન્ય વિકસતું હોવાથી આ ગ્રંથની પ્રસિદ્ધિ આવકારદાયક ગણીએ છીએ. આખો ગ્રંથ વાંચવા જેવો છે. તે માટે પ્રકાશકને એટલી નમ્ર સૂચના કરીએ છીએ કે આ આખો ગ્રંથ પ્રકટ થયો હોત તો વાચકને પૂર્ણ રસ મળત-છતાં કેટલાક સંયોગો વચ્ચે જ્યારે આવતે વર્ષે ભેટ તરીકે બાકીનો ભાગ આપવાના હોવાથી વાચકે તે રસ પૂર્ણ મેળવવા હવે પછી તૈયાર રહેવું.

વર્તમાન સમાચાર.

માઉન્ટ આબુ ખાતે જૈન ડેપ્યુટેશન.

રજપુતાનાના એજંટની લીધેલી મુલાકાત.

યાત્રાળુઓની હાડમારીનો અંત આવવાનો સંભવ.

હિંદુસ્થાનમાં આવેલા ઉત્તમોત્તમ કારીગીરીના પુરાતન મકાનોમાં માઉન્ટ આબુપર આવેલાં જૈન મંદિરોની યાત્રાએ જતાં જૈન લોકોને તે મંદિરોએ પહોંચતા રસ્તાની ઘણી હાડમારી કેટલાંક વરસોથી વેઠવી પડે છે, અને કેમ્પમાં થઇને જવા ન દેતા હોવાથી ઘણા વાંકાચુંકા ઉજડ પહાડી ઉંચા નીચા રસ્તાથી ચાલીને જવું પડે છે. આબુ કેમ્પમાં જનારાઓને મોટરોની સગવડ મળે છે, જ્યારે ઘણા ઘણા દુર દુર ગામોથી આવેલા યાત્રાળુઓને બળદગાડાંઓની સગવડ પણ મળતી નથી, અને પોતાનો સામાન વિગેરે સાથે પગે ચાલીને બે માઇલનો પંથ કાપવો પડે છે. આ અડચણ દુર કરવા માટે રજપુતાનાના નામદાર એજંટ ટુ ધી ગવર્નર જનરલ સાથે જૈન કોમની જુદી જુદી સંસ્થાઓએ પત્રવ્યવહાર ચલાવ્યો હતો, અને ના. એજંટને પણ એમ લાગ્યું હતું કે એ સવાલનો નિવેડો લાવવો જોઇએ, અને તે માટે તેમણે એક જૈન ડેપ્યુટેશન સાથે વાટાઘાટ કરવા ઇચ્છા દર્શાવી હતી. આ સંબંધી અત્રેની ધી જૈન એસોસીએશન ઓફ ઇન્ડીયાએ પણ પત્રવ્યવહાર કર્યો હતો, અને તેના જવાબમાં ના. એજંટે તા. ૧૨-૪-૨૨ ના રોજ માઉન્ટ આબુ ખાતે જૈન ડેપ્યુટેશનને મળવા નક્કી કરી જણાવ્યું હતું.

આ મુજબ નક્કી થયેલી તારીખે શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી અમદાવાદ, શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ શ્રી જૈન એસોસીએશન ઓફ ઇન્ડીઆ, ધી કલકત્તા ઓસ્વાલ જૈન સભા, તથા શ્રી શીરોહી જૈન પંચ વગેરેના પ્રતિનિધિઓનુ બનેલા એક ડેપ્યુટેશને તા ૧૨-૪-૨૨ ને બુધવારે બપોરે માઉન્ટ આબુ રેસીડન્સીમાં ના. એજંટ ટુ ધી ગવર્નર જનરલ ધી ઓનરેબલ મી આર. ઇ. હોલેન્ડની મુલાકાત લીધી હતી જે વખતે ના. એજંટે ડેપ્યુટેશનના ગૃહસ્થોનો સારો સત્કાર કર્યો હતો. ડેપ્યુટેશન તરફથી શેઠ કસ્તુરભાઇ નગરશેઠ, શેઠ માણેકલાલ મનસુખભાઈ તથા શેઠ ગુલાબચંદ દેવચંદ ઝવેરીએ યાત્રાળુઓની હાડમારી વિગેરેનો સવાલ ના. એજંટ સાથે લગભગ સવા કલાક ચર્ચ્યો હતો, અને તેના પરિણામે ના એજંટે યાત્રાળુઓને આબુરોડ સ્ટેશન ઉપર ડાક્ટરી સત્તાવાળા તરફથી અપાતા યાત્રાળુ પાસમાં ફેરફાર કરવા માટેના સવાલ ઉપર સ્થાનિક સત્તાવાળાઓ સાથે વિચાર કરી પુરતુ લક્ષ આપવા કબુલ્યું હતુ. આ ફેરફાર એવા પ્રકારનો કરવા માટે માગણી કરવામા આવી છે કે જેથી યાત્રાળુઓ કેમ્પને રસ્તે દેલવાડા જઇ શકે અને તેમને દશ દિવસની જે ડાક્ટરી તપાસ હાલ કરાવવી પડે છે તે કરાવવી પડે નહીં આ ઉપરાંત યાત્રાળુઓના બળદગાડાઓ કેમ્પના રસ્તેથી જવા દેવાના સવાલ ઉપર સ્થાનિક સત્તાવાળાઓ સાથે વિચાર ચલાવી નક્કી કરવાનુ તેમણે કબુલ્યુ હતુ

યાત્રાળુઓ આબુ રોડથી નીકળીને આબુ કેમ્પ આગળ કદાચ મોડા વહેલા આવે તો તેમને જો વિશ્રામની જરૂર હોય તો તે માટે કેમ્પના નાકા આગળ એક ઉતારો બાંધવા માટે જમીનનો ટુકડો આપવા તેમણે કબુલાત આપી હતી

ત્યારબાદ તેમણે આબુ કેમ્પના નાકાથી તે ઠેઠ દેલવાડા સુધી એટલે કે જ્યાં મંદિરો આવેલા છે તે નજીક સુધી એક મોટો નવો રસ્તો હાલ જે યાત્રાળુઓનો રસ્તો છે તેજ રસ્તે બાંધવા માટેની સરકારી યોજના સમજાવી હતી. અને જણાવ્યુ હતુ કે તે રસ્તો થવાથી યાત્રાળુઓ ઠેઠ મંદિરો નજદીક મોટર લોરીસોમા જઇ શકે. આ રસ્તા માટે રૂ. એક લાખનો ખર્ચ થવાનો અંદાજો છે, અને તેમા જૈન કોમના ફાળા માટે માગણી કરી હતી, જેના જવાબમા ડેપ્યુટેશન તરફથી જણાવવામાં આવ્યું હતુ કે એ સબંધી વિચાર કરી જણાવવામા આવશે ત્યારબાદ ડેપ્યુટેશનના ગૃહસ્થો ના એજંટ સાથે શેકહેન્ડ કરી વિદાય થયા હતા

•⁓ooooooooo⁓•

પ્રકીર્ણ.

આ શહેરમા સામાજિક-સાર્વજનિક સ્થાપન થયેલી શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ બોર્ડીંગને અંગે જન્મ પામેલ શ્રી બાળમંદીરના નવા બંધાયેલ મકાનનુ વાસ્તુ (પ્રવેશ મુહૂર્ત) વૈશાક શુદ ૮ ગુજરાતના રાજ મહાત્મા શ્રી ગાંધીજીના ધર્મ પત્ની શ્રી કસ્તુરબાના સ્વહસ્તે કરવામા આવ્યુ હતુ આ મકાનના બાંધકામ માટે રૈયા ત્રીશ હજારની રકમ આ શહેરના જૈન ગૃહસ્થ અને આ સભાના સભાસદ શેઠ હીરાલાલ અમૃતલાલે ભેટ આપી હતી અને શ્રીયુત કસ્તુરબાને આમંત્રણ પણ તેમના તરફથી કરવામા આવ્યુ હતુ પોતાના પૂજ્ય પતિના પરોપકારી આદરેલા સ્વરાજ્ય અને સ્વદેશી પ્રચારના મહાન કાર્યો (તેઓશ્રી) મહાત્મા ગાંધીજી જેલમા સિધાવ્યા બાદ તેમના ધર્મપત્ની કસ્તુરબા યથાશક્તિ લાગણીપૂર્વક બજાવે છે. ઉપરોક્ત સંસ્થામા દરેક ધર્મના વિદ્યાર્થીઓને ઉચ્ચ શિક્ષણ અપાય છે, અને તે સંતવા જેગ એટલા માટે છે કે નિસ્વાર્થ વૃત્તિએ આત્મ-ભોગ આપનાર તેના આત્માઓ ભાઇ નૃસીંહપ્રસાદભાઇ વગેરે જેવા મળી ગયા છે. કોઇ પણ સંસ્થાને આદર્શ બનાવવી હોય તો તેવા આત્મ સમર્પણ કરનાર મનુષ્યોનીજ જરૂર છે

બાળમંદીર તેને અંગે નાના બાળકોને પદ્ધતિસર શિક્ષણ આપવાનીજ એક શિક્ષણ શાળા સ્થાપવામાં આવેલી છે. આ સંસ્થાના મકાનનો પ્રવેશ મહોત્સવ કરવા શ્રી કસ્તુરબા સાથે અનેક વિદ્વાન પુરૂષો (સ્વરાજ્યના હિમાયતીઓ) પધાર્યા હતા. બે દિવસ સુધી આ શહેરના મોટા રસ્તા ઉપર જાહેર ભાષણો સ્વરાજ્ય અને સ્વદેશી વસ્તુ (ખાદી) પ્રચાર માટે આવેલ મહેમાનો તરફથી કરવામાં આવ્યા હતા. પ્રજાનો ઉત્સાહ સારો હતો.

હિંદની સમગ્ર પ્રજાએ તો હવે સમજવાનું છે કે, હિંદુસ્તાનમાં શુમારે સાતલાખ ગામના ઘણા મનુષ્યો આજીવિકા (રોજી) ના સાધન વગર રખડે છે અને પેટનું પોષણ પણ મુશ્કેલીએ કરી શકે છે. ખાદીનો પ્રચાર વધવાથી હિંદુસ્તાનની એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી તમામ પ્રજા અત્રેથી કાંતેલ અને હાથ વણાટથી તૈયાર થયેલ ખાદી વાપરવા શરૂ કરે તો તેટલી વપરાશ માટે અનેક-લાખો કરોડો મનુષ્યો જે ધંધા વગર રખડે છે અને ખાવા પુરતું મળતું નથી (અને તેથી જે ચોરી, ધાડ, લુંટ વગેરે અનેક ગુન્હાઓ બને છે તે બંધ થતાં તેઓ ધંધે વળગે, રોજી મળે ભરણ પોષણ પણ થાય તેટલુંજ નહીં પરંતુ દર વર્ષે કાપડ નિમિત્તે જે કરોડો રૂપૈયા પ્રદેશમાં જાય છે તેટલો તો આર્થિક લાભ અવશ્ય હિંદને-હિંદની પ્રજાને થાય: જેથી બીજી બધી બાબતો કરતાં ખાદી પ્રચાર જેમ વધે, ભારતવાસી તમામ પ્રજા હોંશે વાપરતા શીખે, બીજા ધંધાર્થીની રોજી ચાલે, અને દેશનો પૈસો દેશમાં રહે તેવા ઉદ્યોગ હુન્નર વધારી તેમાં અનેક ચીજો ઉત્પન્ન કરી હિંદની પ્રજા તેવી ચીજો વાપરે તેમ પ્રયત્નો થવા જરૂર છે.

શહેર ભાવનગર-વડવામાં પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ.

આ શહેરના વડવા વિભાગમાં મુખ્ય દેરાસર શ્રી ચંદ્રપ્રભુ સ્વામીનું છે, તેની સામે શ્રી નેમિનાથ પ્રભુને એક નાના દેવાલયમાં બિરાજમાન પ્રથમ કરવામાં આવેલા હતા. સદરહુ જીનાલયનો જિર્ણોદ્ધાર (રીપેર સુશોભિત) કરી ફરી ત્યાંજ શ્રી નેમિનાથ પ્રભુને વૈશાક વદી ૭ ગુરૂવારના રોજ પ્રતિષ્ઠીત કરવાનું નક્કી થયું છે અને તે માટે અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ પણ શરૂ થયેલ છે. મૂળ નાયકજી શ્રી નેમિનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા રૂ. ચાર હજાર આપી આ સભાના લાઇફ મેમ્બર અને મૂળ ગોઘાના વતની શેઠ રતનજી જેચંદના સુપુત્ર ભાઈ પરમાનંદદાસ રતનજી કરવાના છે, તે નિમિત્તે સાથે અઠ્ઠાઇમહોત્સવ, શાંતિસ્નાત્ર અને સ્વામીવાત્સલ્ય પણ ઉક્તબંધુના તરફથી કરવાનું છે, અમો તેમાટે અમારો આનંદ જાહેર કરીએ છીએ; સાથે એટલું પણ કહેવા સુચના કર્યા વગર નથી રહી શકતા કે, જેમ આ કાર્ય આત્મકલ્યાણનું ગણી મોટી રકમનો ખર્ચ કરવામાં આવ્યો તેની સાથે આ વખતેજ સ્વદેશી વસ્ત્રના ફેલાવા માટે કે સ્વદેશી હીલચાલ માટે, કેમ કે જ્ઞાતિના મનુષ્યના ઉદ્ધાર કે ઉત્તેજન માટે પણ યોગ્ય રકમ આપી સાથે તેવા આત્મકલ્યાણમાં વધારો કરવાની ખાસ આવશ્યકતા ધ્યાનમાં લઇ કાંઇ કરશે એમ અમો સુચવીએ છીએ.

નીચેના ગ્રંથો અમોને ભેટ મળ્યા છે જે ઉપકાર સાથે સ્વિકારવામાં આવે છે.

૧ વિવિધ પૂજા સંગ્રહ—શ્રી હંસવિજયજી જૈન ફ્રી લાયબ્રેરી—અમદાવાદ.

૨ મહાવીર શાસન હિંદિ	શ્રી આત્માનંદ જૈન ટ્રેક્ટ સોસાયટી—અંબાલા—પંજાબ
૩ ઉત્તમકુમાર ચરિત્ર ,,	
૪ ઈશ્વર ઔર જૈન ધર્મ ,,	

श्री

આત્માનન્દ પ્રકાશ.

तत्त्ववेदिभिरात्मनोऽन्तर्भावमभिलषता सकलकालं सर्वेण स्व-
विकल्पजल्पाचरणानां सार्थकत्वं यत्नतः परिचिन्तनीयम्,
तद्वेदिनां च पुरतःकीर्तनीयम्, ते हि निरर्थके-
ष्वप्यात्मविकल्पजल्पव्यापारेषु सार्थकत्वबुद्धिं कुर्वा-
णमनुकम्पया वारयेयुः ।

पुस्तक १९] वीर संवत् २४४८ ज्येष्ठ. आत्म. संवत् २६. [अंक ११ मो.

निर्विकल्पदशानुं सामर्थ्य.

જેના સદ્ભાવથી આ સુખદ સઘળી વસ્તુ સંપ્રાપ્ત થાય,
ક્લેશો ચિન્તો ઘણા જે હૃદય રમતા શક્તિથી દૂર જાય;
એવું જાણી વિચારી પ્રયત બનવા શાંતિથી કાર્ય સાધી,
ટાળી સર્વે વિકલ્પો પ્રભુ જીવનમાં યોગ સાન્નિધ્ય રાખી

परमपदना अभिलाषीनी व्यक्तिरुपे उक्ति

ઇચ્છા સર્વાત્મશાને રમણ કરવા વિશ્વ બંધુત્વ ભાવે,
સમ્યગ્ રત્નત્રય સુરૂચિમાં ચિત્ત યોગો જગાવે;
સેવી મધ્યસ્થ વૃત્તિ દીન હીન જનમાં ભાવકારૂણ્ય લાવી,
પામું ક્યારે ! પરમપદ જે જ્ઞાન જ્યોતિઃ પ્રભાવી.

ફતેહચંદ ઝવેરભાઈ

" મહાવીર પ્રભુની મૂર્તિને !!! "

(સિદ્ધગિરિ મંડણ ઈશ,......)

ત્રિશલાનંદન વીર, દ્રષ્ટિ શુભ્ર મૂર્તિની;
અર્પિ ભક્તિનું પાન, લહરીઓ ઉછાળતી. ૧

ક્ષાત્રતેજ જિનેંદ્ર, દયા મિશ્રિત બની;
વ્યાપતું-સ્ફુર્તું સ્મિત, મુખે વીરતા ભરી. ૨

નુતન પુષ્પોદ્ગમ, થયો શું વીર મુખે ?
ઓષ્ઠે રક્તજ પુષ્પ, ખીલ્યું શું તવ વિષે ? ૩

નયનો સ્નેહ રસે, વળી ઝળકતાં અવિરતે;
કર્યાં ચક્ષુ શું સ્થિર, નીરખવા ભવિજને? ૪

અયે નંદ વિહારી, વિહાર શું શરૂ કરી;
સ્થાપિ દ્રષ્ટિ શું રમ્ય, સ્થળો પ્રતિ સ્થિર કરી ? ૫

ધર્યું ધ્યાન યોગેશ, કર્યાં સ્થિર ચક્ષુને;
દીવ્ય જ્ઞાન ને તાન, મેળવવા શુદ્ધ રીતે. ૬

સાત્વીક સત્વે સોહાતી, મૂર્તિ તુજ અમીભરી;
શાંત જીવનના સુત્રો, ગુંથીને અર્પતી. ૭

મૂર્તિ મનહર તાહરી, ભક્તિ રેલાવતી;
વદી સુક્ષ્મ રવે સં, દેશ પ્રભુ વિરામતી. ૮

કેવળ હિત-પરમાર્થ બુદ્ધિથી સંત-સાધુજનો આપણને સાચો હિત માર્ગ બતાવે તેને આદરતાં પ્રમાદ-ઉપેક્ષા કરીએ તે ગાંઠની મૂડી ગુમાવવા જેવી ગંભીર ભૂલ લેખાય.

પરોપકારી સંત-સાધુજનો કેવળ હિતબુદ્ધિથીજ આપણને સન્માર્ગ બતાવી રહ્યા હોય ત્યારે પ્રમાદ-વિષય કષાયાદિકને વશ થઇ તેનો અનાદર કરાય તે તો આપણો પ્રગટ અવિવેકજ લેખાય. સર્વજ્ઞ-વીતરાગદેવ અને નિગ્રંથ ગુરૂની સેવા-ઉપાસના કરનાર હરેકે હરેક જૈન ભાઇ બ્હેને અવશ્ય વિચારવું ઘટે કે આપણા આચાર વિચાર એવા તો શુદ્ધ-પવિત્ર હોવા જોઇએ કે તેનું ગમે તે [illegible] દર્શની

ભાઈ બ્હેનો પ્રીતિથી અનુકરણ કરે. તેના બદલે જ્યારે તેઓજ આપણી નિંદા-ટીકા કરે એટલે દરજ્જે આપણા આચાર વિચારને મલીન કરી મૂકીએ તોપછી આપણામાં જૈનપણું રહ્યુંજ ક્યાં ? જીવરયા (જયણા) જેના દીલમાં વસીજ હોય તેવો કોઇપણ જૈન બચ્ચો ભૂમિ શુદ્ધિ કરવા નિમિત્તે સુકોમળ. વાસંદી વાપરવાને બદલે કરવત જેવી ધારવાળી ખજૂરીની સાવરણી વાપરી શકે ખરો ? અત્યારે અન્ય દર્શનીઓની પેરે જૈનો પોતાના ઘર હાટ વિગેરે સ્થળે ખજૂરીની સાવરણી વાપરતાં જરાએ શંકાય છે ખરા ? નહીંજ. તોપછી તેમને જૈન શી રીતે લેખવા ? જેના દીલમાં જીવદયાજ ન હોય તે કઠોર દીલના જીવો જૈનધર્મને લાયકજ કેમ લેખાય ? આ વાત ગંભીરપણે વિચારવા યોગ્ય છે. ખાનપાનાદિક બીજા અનેક પ્રસંગે પણ એવીજ ઉપેક્ષા થતી જણાતી નથી શું ? જેમાં અસંખ્ય જીવો ક્ષણે ઉપજે અને વિણસે એવો એઠવાડ કરતા તેમને ડર લાગે છે ? નહીંજ. પીવાનું પાણી પણ કેવું ગોબરૂં-એઠું કરી મૂકાય છે ? જાણેકે ઢોરના અવેડાના પાણી જેવું એક બીજાની લાળ મિશ્રિત ગંદુ બની રહ્યું હોય. સુજ્ઞ કે વિવેકી ભાઇ બ્હેનોએ તો આવી ગોબરાઈ કરતાં તરતજ અટકી જવું જોઇએ અને ચોખ્ખાઇ રાખવી જોઇએ. રાંધેલા ભાત વિગેરેમાંથી એળ, ધનેડા પ્રમુખ મૃત કલેવરો નીકળતા-નીકળેલા નજરે જોવાય છે તેમ છતાં તેની ઘૃણા કોને આવે છે ? પૂરતી તપાસ રાખી તેવી થતી ભૂલો જે ધારે તે તરતજ સુધારી શકે છે. જીવવિચાર, નવતત્ત્વ કે કર્મગ્રંથ વિગેરે પોપટની પેઠે પઢી જવાથી કશું વળતું નથી. ભણીને પાછું ગણવું જોઇએ. વિવેક વગરની કરાતી ધર્મકરણી સાવ ફીક્કી લાગે છે. હૃદયમા કોમળતાદિક પ્રગટે તો એ ધર્મ કરણી લેખે પડે અન્ય અનાથ જીવોનું હિત સાચવતા આપણું હિત સધાય છે એ ભાવ-લક્ષ વગર કાળજી કયાથી રહે ? પશુવર્ગ તરફ દેખાદેખી દીલસોજી કંઇક રખાય છે ખરી પણ તે ખરા અર્થમાં તો નહીંજ. એ બધા કરતા દુર્લભ મનુષ્યભવ પામેલા માનવ જાતિ તરફ અથાગ પ્રેમભાવ હોવો જોઇએ. તેના બદલે અપ્રીતિ, ઇર્ષ્યા, અદેખાઇ ફાટી નીકળેલી જોઇને કોણ સજ્જનનું હૃદય બળતું નહીં હોય ? ગુણ-ગુણી પ્રત્યે તો અવશ્ય પ્રેમ રાખવો જોઇએ તેના બદલે પેટ ભરી ભરીને નિંદા-ચાડીનોજ વ્યાપાર લહી બેસાય તોપછી તેમાં જૈનપણું રહ્યુંજ ક્યાં ? જ્યાં ત્યાં સ્વતંત્રતાના બ્હાને સ્વચ્છંદતાજ છાઇ રહી લાગે છે તેમાંથી જૈનો કોઇ રીતે ઉગરો એવું ઇચ્છી હાલ વિરમું છું. લેખક.

મુનિરાજ શ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજ

—※(◎)※—

સુપ્રસિદ્ધ શ્રાવક વર્ય્ય શ્રી ઋષભદાસ વિરચિત 'હિત શિક્ષા' નામના સર્વાંગ સુંદર રાસમાંથી આચારમાં ઢીલા થઇ પડેલા પણ ગુણાનુરાગી દરેક શાણા સ્ત્રી પુરૂષે લેવા યોગ્ય સુંદર બોધ.

પોતાના દુર્લભ માનવ ભવને સફળ-સાર્થક કરવા ઇચ્છતા ગમે તે ભવ્યાત્માને હિતકારીજ થાય એવી અનેક પ્રકારની હિતશિક્ષાઓથી સંકલિત સર્વાંગ સુંદર હિતશિક્ષા નામનો અતિ સરલ-સુબોધ રાસ ઘણી સાદી જુની ગુજરાતી ભાષામાં સુપ્રસિદ્ધ શ્રાવક કવિવર શ્રી ઋષભદાસજીએ બનાવ્યો છે. એક સારા ગૃહસ્થ શ્રાવકને છાજે એવા સરસ આચાર વિચારને સેવનાર એ કવિશ્રી હતા. તેઓ શ્રીમદ્ હીરવિજયસૂરીશ્વરની લગભગ વિદ્યમાન હતા. સૂરીશ્વરના ખાસ પટોધર શ્રી વિજયસેન સૂરિને ગુરૂ તરીકે પોતે કઇક સ્થળે પોતાની વિવિધ કાવ્યરચના પ્રસંગે ઓળખાવે છે. તે ખાસ કરીને બીજા સુશ્રદ્ધાળુ ગૃહસ્થ જૈન કવિઓએ ધડો લેવા લાયક છે. ગુણાનુરાગી શ્રાવક શ્રાવિકાઓને પોતાનું ચારિત્ર ઘડવામાં ઠીક ઉપયોગી થાય એવું તેમનું પોતાનું ચરિત્ર લક્ષપૂર્વક વાંચવા-વિચારવાને અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે. આ હિત શિક્ષાના રાસમાં ખાસ કરીને સદાય અનુકરણ કરવા લાયક ખરા આદર્શ ગૃહસ્થ જીવનમાં ઉપયોગી થઇ શકે એવો સુંદર વ્યવહારૂ બોધ હિત શિખામણરૂપે આપેલો છે. તે વખતે શ્રાવક જીવન કેટલું બધું ઉચ્ચ-ઉન્નત હશે તેની સહજ ઝાંખી એથી આવી શકે છે, અને ગૃહસ્થ જીવન કેવું સુંદર વર્તન વાળું હોવું જોઇએ તેનો ઠીક ખ્યાલ બાંધી દરેક શ્રોતાજને પોતાનું વર્તન તેવું પવિત્ર બનાવવા પ્રયત્ન કરવો ઘટે છે. આ રાસમાંથી શ્રોતાજનો ગમે તે સ્થળેથી કંઇને કંઇ સુંદર હિતકારી બોધ મેળવી શકે છે. તેમાં સંકલિત કરેલી હિતશિક્ષાઓને સુંદર દાખલા દલીલોને ચરિત્રોથી સમર્થવામાં આવી છે. તેથી બાળજીવો તે સુગમતાથી સમજીને આચરણમાં પણ ઉતારી શકે છે. આ રાસમાં અનેક ઉપયોગી હિતવાતોનો સમાવેશ કરેલ છે. તેને જો રસપૂર્વક વાંચવા કે સાંભળવામાં આવે તો હૃદય ઉપર તે સારી અસર ઉપજાવી શકે છે અને પોતાના વર્તનમાં જોતજોતામાં ઠીક સુધારો કરાવી શકે છે. આ રાસને યોગ્ય આદરપૂર્વક વાંચી કે સાંભળીને પોતાનાજ જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન સેવાય એ ખાસ કરીને ઇચ્છવા યોગ્ય છે. નિરંતર જીવનમાં ઉપયોગી થાય એવી અનેક હિતશિક્ષાઓ એમાંથી મળી શકે છે તે મેળવી સહુ ભાઇ બ્હેનોએ જાગ્રત થવું ઘટે છે. ઇતિશમ્.

શ્રાવકની કરણીનું રહસ્ય.

કરણી ૬ ઠી.

(ગતાંક પૃષ્ટ ૨૪૩ થી શરૂ.)

" किं न स्पृष्टं क्षेत्रं " સાત પુણ્યક્ષેત્રમાંથી કયું ક્ષેત્ર ફરસ્યું નથી ?

" પોતે કોણ છે ? પોતાની શી અવસ્થા છે ? પોતાનું કુલ કેવું છે ? પોતાનામાં કેવા ગુણ છે ? અને પોતાનામાં કેવા નિયમ છે ? એ પાંચ કરણીનો વિચાર કર્યા પછી શ્રાવકે ક્ષેત્રનો વિચાર કરવાનો છે. તેથી એ ક્ષેત્ર વિચારને છઠી કરણીમાં ગણુંવામાં આવેલ છે. વળી જ્યારે શ્રાવક કોઇ જાતના નિયમને ધારણ કરનારો હોય છે, ત્યારે તે નિયમનો ઉપયોગ મુખ્યત્વે કરીને પુણ્યક્ષેત્રની સ્પર્શના કરી શકે છે. તેમ વળી જે નિયમથી વર્ત્તનારો હોય, તે ક્ષેત્રની સ્પર્શના કરવાનો અધિકારી થાય છે.

આર્હત ધર્મમાં શ્રાવકાદિ સાત પુણ્યક્ષેત્રો ગણેલા છે. અને તે ક્ષેત્રોની પુષ્ટિને માટે શ્રાવકે યત્ન કરવાની આવશ્યકતા છે. જ્યાં સુધી શ્રાવક સાતક્ષેત્રોમાંથી કોઇ એક પણ ક્ષેત્રની સ્પર્શના કરતો નથી, ત્યાં સુધી તે શ્રાવકત્વથી અપૂર્ણ ગણાય છે. બનતાં સુધી શ્રાવકે યથાશક્તિ દરેક ક્ષેત્રની સ્પર્શના કરવી જોઇએ. શ્રાવક પણ પોતે ક્ષેત્ર હોઇ પોતાની પુષ્ટિ કરવાને બંધાએલો છે.

શ્રાવક, શ્રાવિકા, સાધુ, સાધ્વી, જ્ઞાન, ચૈત્ય અને જિન પ્રતિમા એ સાત પુણ્યક્ષેત્રો કહેવાય છે. એ પ્રત્યેક ક્ષેત્ર જૈન ધર્મના ઉપયોગી અંગો કહેવાય છે. તે અંગોના પોષણથી આખા આર્હત ધર્મનું પોષણ થઇ શકે છે. આર્હત ધર્મનો મહાન્ ઉદ્યોત પણ તે સાત અંગોને આશ્રીને રહેલો છે. આ પ્રસંગ ઉપર એક વૃત્તાંત કહેવાય છે કે, કલિકાળ સર્વજ્ઞ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યે એક વખતે પોતાના એક ભક્ત શ્રાવકને કહ્યું હતું કે,

" पुण्यक्षेत्र स्वरूपेण सोपान सप्तके न च ।
मोक्षहर्म्यं समारुह्य भवानंदस्य भाजनम् ॥ १ ॥

" હે ભદ્ર, સાત પુણ્યક્ષેત્ર રૂપી સાત પગથીઆ વડે મોક્ષરૂપી હવેલી ઉપર ચડી તું આનંદનું પાત્ર થા. ૧ "

આ ઉપરથી સાત પુણ્યક્ષેત્રોનો પ્રભાવ દેખાઇ આવે છે. એવા પ્રભાવિક સાત ક્ષેત્રોની સેવા પ્રત્યેક શ્રાવકે કરવી જોઇએ. શ્રાવક જીવનની ઉપયોગિતા સિદ્ધ કરવાનું

સાધન પુણ્યક્ષેત્રોની સેવા છે. એ સાધનામાં જ શ્રાવકત્વ પૂર્ણ રીતે પ્રકાશિત થાય છે. રાગ એ વસ્તુ તત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ નિંદ્ય છે, પણ જો તે પુણ્યક્ષેત્ર સામે જોડાએલો હોય તો તે પ્રશંસનીય ગણાય છે. સાત ક્ષેત્રોનો રાગ કોઇ મહાસદ્‌ભાગી સંસ્કારવાન્ શ્રાવક હોય તેના હૃદયમાં જ ઉદ્‌ભવે છે. રાગની ભાવના પ્રત્યેક પ્રાણીના હૃદયની સાથે જોડાએલી છે, પણ તે ભાવનાનો આશ્રય પુણ્યક્ષેત્રની સાથે થવો જોઇએ. એવો રાગ તે રાગ નથી પણ તે ધર્મરૂપ છે. તેથી પ્રત્યેક શ્રાવકે સાત પુણ્યક્ષેત્ર તરફ રાગી થવું જોઇએ.

દાનને માટે શાસ્ત્રકારો અતિ પ્રશંસાના વચનો ઉચ્ચારે છે અને, દાન ધર્મની મહત્તાની મહાઘોષણા કરે છે, તેનું રહસ્ય શું છે ? તેનો જો વિચાર કરવામાં આવે તો સમજાશે કે દાનની ઉપયોગિતા સાત પુણ્યક્ષેત્રોને ઉદ્દેશીને રહેલી છે. વિશ્વોપકારી ભગવાન્ તીર્થંકરોએ દાન ધર્મનો ઉપદેશ સાત પુણ્યક્ષેત્રને માટેજ કરેલો છે. દાનથી કરવામાં આવેલી પુણ્યક્ષેત્રની પુષ્ટિદાતાને શ્રેયનું મુખ્ય સાધન થઇ પડે છે. તેથી શ્રાવકદાતાએ પોતાની દાનશક્તિરૂપ સરિતાનો પ્રવાહ સાત પુણ્યક્ષેત્ર તરફ પ્રવર્ત્તાવવો જોઇએ. એવી સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વર્ણવેલો દાનનો મહિમા ભૂલી જઇ આજકાલ શ્રીમંત ગૃહસ્થો નજીવા માર્ગોમાં લાખો રૂપીઆ અગાડી દાન કર્યું એમ ઠગાય છે. ધર્માદાને નામે લાખો રૂપીઆ અન્ય માર્ગે વાપરી નાંખનારા શ્રીમંતોને એટલુંજ વિનવવાનું છે કે, તે શ્રીમંત શ્રાવકોએ પ્રતિવર્ષ પોતાની નીપજનો કોઇક ભાગ—એક શતાંશ પણ—સાત પુણ્યક્ષેત્રને માટે કાઢવો. એમાંજ દાનની સાર્થકતા છે. એ સાર્થકતાનો હેતુ લક્ષ્યમાં રાખીને આ શ્રાવકકરણીનો ઉપદેશ કરવામાં આવ્યો છે.

આર્હત શાસ્ત્રકારોએ ઉચ્ચભાવના રાખવા માટે ઘણે સ્થળે વર્ણવેલું છે; તેની અંદર પણ પુણ્યક્ષેત્રની ભાવના ભાવવાનો ઉપદેશ આપેલો છે. આ કરણીનું રહસ્ય પણ તે ભાવનામાં રહેલું છે. કોઇપણ કાર્ય ભાવના વિના નિપજતું નથી. એ સિદ્ધ પ્રકૃતિ છે. ઉત્તમ શ્રાવક હંમેશાં પોતાની કરણીની ભાવના ભાવ્યા કરે તો પરિણામે તે ભાવના ક્રિયારૂપે સફલ થયા વિના રહેતી નથી. જો કે ભાવના સૂક્ષ્મ સૃષ્ટિનોજ વિષય છે, છતાં પણ તે સ્થુળ સૃષ્ટિનું કારણ બને છે. સાતપુણ્યક્ષેત્રની ભાવના પણ એજ માર્ગે સિદ્ધ કરી શકાય છે. બીજી સૂક્ષ્મ ભાવનાઓ જેવી રીતે આત્મહિત સાધે છે, તેવી રીતે આ પુણ્યક્ષેત્રની ભાવનાઓ પ્રથમ પરહિત સાધી પરિણામે આત્મહિતની સાધિકા બને છે; કારણ કે, પુણ્યક્ષેત્રની ભાવનામાં જનસમૂહના કલ્યાણના માર્ગો રહેલા છે, તેથી તેમાં સ્વાર્થ અને પરમાર્થ ઉભય સાધી શકાય છે.

મનુષ્ય ગ્રાહક શકિતને લઇને અનેક જાતના બળ મેળવી શકે છે. તેમાં આત્મબળ એ માનવ જાતિનું મોટું બળ છે. આર્યાવર્ત્ત એ બળને લઇનિજ સર્વ દેશો-

માં ચડીઆતો ગણાયો છે. આત્મબળનો મહિમા મનુષ્ય કોટીમાં સર્વોત્તમ ગણાય છે. તે આત્મબળ ઉપજાવવા, કેળવવા, વધારવા અને પરમાર્થ પર્યંત લઈ જવામાં માનવ શક્તિની મહત્તાના મહાતત્વો રહેલા છે. શુભ ભાવના અને આત્મબળ–એ બે શક્તિઓમાંજ પરમ ઉત્કર્ષ રહેલો છે, પ્રત્યેક શ્રાવકે એ બે શક્તિઓનો ઉપભોગ પોતાના જીવનમાં કરવો જોઇએ. આ કરણીના રહસ્યમાં પણ એ શક્તિઓને ખીલાવવાનાજ ઉપાયો યોજેલા છે. તેમાં સાત પુણ્યક્ષેત્રને ખીલાવવામાં એ ઉભય શક્તિ મોટા સાધનરૂપે ગણાય છે. આત્મબળનો ઉપભોગ તો તેમા પૂર્ણ રીતે થઈ શકે છે.

કરણી ધર્મના રહસ્યને સમજનારો શ્રાવક પછી હાનિકારક પ્રવૃત્તિમાં પડતો નથી, વય બુદ્ધિ અને પરાક્રમનો અસદ્વ્યય કરતો નથી અને કોઈપણ અકાર્ય કરવાની ઇચ્છા કદિ પ્રગટાવતો નથી. તેમાં પણ સાત પુણ્યક્ષેત્રની સ્પર્શતાની કરણીનું રહસ્ય સર્વમાં ઉત્કૃષ્ટ છે. તેની અંદર પુણ્યની પવિત્ર શ્રેણીનો સમાવેશ થઇ જાય છે. તેથી દરેક શ્રાવકે એ કરણીની સમારાધના કરવી જોઇએ. શ્રાવકે પોતાના જીવનમાં કયાક્ષેત્રની સ્પર્શના કરી છે ? અને કયાક્ષેત્રની સ્પર્શના કરી નથી, એ સતત વિચારવાનું છે. જો તેમા કાંઇપણ ન્યૂનતા હોય તો તેને પૂર્ણ કરવાની પ્રવૃત્તિ કરવી જોઇએ. જ્યાંસુધી એ કરણી આરાધિત ન થાય, ત્યાંસુધી શ્રાવક પોતે પરિપૂર્ણ નથી; એમ તેને સમજવાનું છે. આર્હત ધર્મમા શ્રાવકને કર્ત્તવ્યરૂપે જે જે ઉપદેશ્યું છે, તેનું રહસ્ય આ કરણીમાં આવી જાય તેને માટે એક વિદ્વાન્ નીચેના પદ્યથી કહે છે.

"पुण्यक्षेत्राराधेन श्रावकः पुण्यभाग्भवेत् ।
अन्यथा श्रावकाभास स्त्वनार्हतपदोचितः ॥ १ ॥"

"શ્રાવક સાતપુણ્ય ક્ષેત્રના આરાધનથી પુણ્યવાન્ થાય છે અને જો શ્રાવક થઇને તે સાતપુણ્યક્ષેત્રોનું આરાધન કરતો નથી, તો તે શ્રાવક આર્હત-શ્રાવકપદને યોગ્ય નથી." ૧

આ પદ્યનું સદા સ્મરણ કરી પ્રત્યેક શ્રાવકે આ છઠી કરણી આચરવા તન, મન અને ધનથી પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. અપૂર્ણ.

ઐતિહાસિક સ્વાધ્યાય.

(ગતાંક પૃષ્ટ ૨૪૬ થી શરૂ.)

દૂહા.

સંવત સતર ત્રિહુત્તરે, ભાદ્રવદિ ગુરૂવાર;
દ્વિતિયા દિન સુરપદ લહેં, શ્રી વિજયરત્ન ગુણધાર. ૧
આવે સંઘ ઉતાવળો, નિસુણી ગુરૂ નિરવાણ;
આંખે બહુ આંસુ ઝરે, ચિત્ત ધરે દુખ અસમાન. ૨
સામથી સંઘ સીકરે, નિરવાણોછવે કાજ;
કેસર કસ્તુરી પ્રમુખ, લાવે સઘળો સાજ. ૩

ઢાળ ૫ ભાવનાની–લાલ સુરંગારે પ્રાણિયા–એ દેશી.

શ્રી વિજૈરત્ન સૂરીસર, પોહુતા અમર વિમાનરે;
સંઘ તિહાં સવિ આવિયો, ધરતો દુખ અસમાનરે,
કરતો ગુરૂ ગુણ ગ્યાનરે, મનમેં ગચ્છપતિ ધ્યાનરે,
સેવામાં સાવધાનરે. ગુ૦ ૧
ગુરૂજી ચિત્ત માંહિ સાંભરે, ખિણ ખિણ મેં સતવારરે;
જે હુઆ જગત આધારરે, જસ હરિસણ સુખકારરે,
લહિયે નવનિધિ સારરે. ગુ૦ ૨
તેરવડી તિહાં માંડવી, કીધી અતિહિ ઉદારરે,
સોવન સરખી ઝલહળે, ખરચી દ્રવ્ય અપારરે;
ઉપર ધ્વજ સુવિચારરે. લહકે વિવિધ પ્રકારરે,
મોટી અતિ મનોહારરે. ગુ૦ ૩
શુચિ જળે સ્નાન કરાવિને, પહિરાવે પટકુળ સારરે;
કેસર, સૂકડ, મૃગમદે, પૂજે શરીર ઉદારરે,
મુખ જપેં જયજયકારરે, સોવનફૂળ અપારરે;
વધાવે નરનારરે. ગુ૦ ૪
માંડવી માંહે બેસારિયા, ગચ્છપતિ રત્ન સૂરેસરે,
વાજિત્ર વાજે રે અતિ ઘણા, શંખ પ્રમુખ સુવિશેસરે;
ઉદયાપુરના અસેસરે, માણુસ મિલિયાં વિશેસરે,
તિમ વલી બહુલ નરેસરે. ગુ૦ ૫
કૃષ્ણાગર પાંચશેર ત્યાં, સુકડી મણ ઉગણીસરે,
અગિરચુયા તિહાં અતિ ઘણા, અંબંર તોલા વીસરે;
મૃગમદ તોલા ચોવીસરે, કપૂર તોલા બત્રીસરે;
મૂં ...સેર ગાંત્રીસરે. ગુ૦ ૬

પ્રેતવને લેઇ જાઇને, કીધો અગ્નિ સંસ્કારરે,
પવન થકી ચય પરજળે, સિંચે ઘત તે અપારરે;
રૂદન કરે નરનારિરે, સંભારે ગણ ધારરે.
દુઃખ ધરે ચિત્ત મઝારરે. ગુ૦ ૭
જેહને મહસમેં વદતા, ધરતા હર્ષ અપારરે;
અમૃત સરિખીરે દેશના, સાભળતા સુખકારરે,
નિત્ય પ્રતે મનોહારરે તે ગછપતિ ગણધારરે,
પામ્યા સુરપદ સારરે. ગુ૦ ૮
સ્નાન કરી દેહરે જઇ, વાંધા દેવ દયાળરે,
પરિ નિર્વાણને સ્થાન,કેં થૂભ કરાવે વિશાળરે,
સંઘ થઇ ઉજમાળરે, આવે બાળ ગોપાળરે,
ખરચે ધન સુવિશાળરે. ગુ૦ ૯

દોહા.

નિર્વાણોછવ ઇણીપરેં, કીધો સંઘે સાર;
ધન ખરચ્યો તિહા અતિ ઘણા, વરત્યો જયજયકારરે. ૧
પટધર ગછપતિ પરગડા, શ્રી વિજે ક્ષેમ સૂરીસ;
દિન દિન જસ ચડતી કળા, પૂરે સંઘ જગીસ. ૨
સંપ્રતિ ગોતમ સારીખા, વિધાઇ વયર કુમાર;
શ્રી વિજે ક્ષેમ સૂરીસરૂ, વિજય રત્ન પટધાર. ૩

ઢાલ ૭ રાગ ધન્યાશ્રી.

ગાયો ગાયો મેં પરમ પટોધર ગાયો,
શ્રી વિજે રત્ન સૂરીસ સાહિબ, પુરવ પુન્ય પાયારે. મેં ૧
શ્રી તપગછપતિ તેજે જિમ મણી, જગજસ પડહ વજાયા;
એ ગુરૂના ગુણગ્રામ કરતા, પુન્ય સંસાર સરાયારે. મેં ૨
શ્રી વિજે રત્નસૂરી સૂપટોધર, શ્રી વિજે ક્ષેમ સૂરીરાયા;
સંપ્રતિકાલે સુરતરૂ સરિખા, દિન દિન તેજ સવાયા. મેં ૩
શ્રી વિજે સિંહ સૂરીસર સેવક, ગજવિજય બુધરાયા,
તાસ સીસ શ્રી હિતવિજય બુધ, તાર્કિક બિરૂદ ધરાયા, મેં ૪
તસ સેવક જિનવિજયે ઇણિપરેં, ગછપતિના ગુણ ગાયા;
ગુરૂ સેવા કરતા નિત લહિયે, નવનિધિ, રૂદ્ધિ સવાયારે. મેં ૫

ઇતિ શ્રી વિજયરત્ન સૂરીશ્વર નિર્વાણરૂપ, સ્વાધ્યાય, લિખિતોકૃતોયં પં૦ જિનવિજય ગણિના સંવત્ ૧૭૮૩ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૧૩ દિને શ્રી દીવનગર મધ્યે.

ત્રીજું પરમાત્મા મહાવીરની પવિત્ર આજ્ઞાનું પાલન કરી તેના સત્યધર્મનો પ્રચાર કરો.

મહારાજા કુમારપાળ કૃતજ્ઞ, ભવ્ય, દયાળુ અને અલ્પ સંસારી હતા અને અલ્પ સમયમાં મુકિત જવાવાળો હોવાથી તેમના વિશુદ્ધ હૃદયમાં હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજના આ વચનામૃતથી બોધિબીજ અંકુરિત થયો. મહારાજે સૂરિશ્વરજીના ચરણમાં ફરી મસ્તક નમાવી કહ્યું કે-ભગવાન ! આપની સર્વ આજ્ઞાઓ મને શિરસાવંદ્ય છે. જીવતાં સુધી આ પવિત્ર આજ્ઞાઓનું ઉત્કૃષ્ટ રીતે પાલન કરવામાં પૂર્ણ પ્રયત્ન કરીશ. સૂરિશ્વરજી મહારાજને આ વચનોથી આનંદ થયો.

જૈન ધર્મનું સામ્રાજ્ય—મહારાજા કુમારપાળે તેજ ક્ષણથી ગુરૂમહારાજની આજ્ઞાઓનો અમલ-શરૂઆત કરી ધીમે ધીમે પોતાના આખા રાજ્યમાં અહિંસાને દેશનિકાલ કરી એટલે સુધી કે મનુષ્ય મર અને માર આ શબ્દો પણ ભુલી ગયા. પશુથી લઇને કીડી વીગેરે અતિ ક્ષુદ્ર પ્રાણી પર્યંત કોઇપણ જીવને કોઇપણ મનુષ્ય કષ્ટ પહોંચાડી શકતો નહોતો. મનુષ્ય જાતિના અવનતિના કારણભૂત દુર્વ્યસનોનો દેશમાંથી બહિષ્કાર કર્યો. અનીતિનું નામ માત્ર પણ પ્રજા ભુલી ગઇ. રાજા નિરંતર સૂરિશ્વરનો ધર્મોપદેશ સાંભળવા લાગ્યો. દિન પ્રતિદિન જૈન ધર્મમાં શ્રદ્ધા વધવા લાગી. જગત જંજાળ મિથ્યા દેખાવા લાગ્યો. સંસારની વીરસતાનો અનુભવ થવા થવા લાગ્યો. થોડા સમયમાં પોતે જૈનશાસ્ત્રોકત ઉત્કૃષ્ટ ગૃહસ્થ જીવન ગાળવાને માટે બારવ્રત સ્વરૂપ શ્રાવકનો ધર્મ અંગીકાર કર્યો.

અનેક પ્રકારની જૈનધર્મની પ્રભાવના કરવા લાગ્યો. સર્વ સ્થળે જૈનધર્મની જયજય ધ્વની થવા લાગી; આ સર્વ જોઇ હેમચંદ્રાચાર્ય પોતાના જીવનને સફળ માનવા લાગ્યા. પોતાની પ્રતિજ્ઞાપૂર્ણ થયેલી દેખી પોતાના આત્માને કૃતકૃત્ય માનવા લાગ્યા. મહારાજ કુમારપાળના નિત્ય પાઠ માટે પોતે વિતરાગ સ્તોત્ર લખ્યું છે, તેમાં આચાર્ય મહારાજે કહ્યું છે કે હે વિતરાગ ! જે કળીયુગમાં અલ્પ સમયમાં તમારો ભકત શ્રેષ્ઠ ફળ પ્રાપ્ત કરી લે છે તે કળીકાળ પણ અમારા માટે તો સદા રહો. અમને તે સતયુગની શી મતલબ છે કે જેમાં તારા ધર્મ વિના વ્યર્થ સંસારમાં મારે મારે-ફરતા હતા. આગળ ચાલતાં કળીકાળમાં વિતરાગના શાસનની એક છત્રતાનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે-હે દેવ ! જો શુદ્ધ શ્રદ્ધાથી નિર્મળ છે અંતઃકરણ જેનું એવા શ્રાદ્ધ તો શ્રોતા છે તેમજ સકળ શાસ્ત્રપારાંગત તત્વ-પારંગત તત્ત્વપરિણિત એવા વકતા હો તો કળીકાળમાં પણ તમારા શાશનનો એકછત્ર સામ્રાજ્ય થઇ શકે છે. આ હકીકતમાં આચાર્ય મહારાજે પોતાના જીવનનો અનુભવ પ્રગટ કરેલો છે. તેઓ કહે છે કે જ્યાં યુગાન્તરવર્તિ સકળ શાસ્ત્રના પારગામી (મહારા સમાન.) જૈનધર્મના વકતા ઉપદેશક છે, અને ચૌલુકય ચક્ર ચુડામણી મહારાજશ્રી કુમારપાળ દેવ જેવા શ્રોતા શ્રાવક છે, તેવા કળીકાળમાં પણ જૈનશાશનનું એકછત્ર સામ્રાજ્ય હો તેમાં શું આશ્ચર્ય !

સૂરીશ્વરજીની જ્ઞાનશકિત અને ગ્રંથ નિર્માણ—

ભગવાન હેમચંદ્રાચાર્યના જીવનને જગતમાં શાશ્વત પ્રકાશિત રાખવાવાળા અને વિધર્મીઓને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરાવવાવાળા તેઓનાં અગાધ જ્ઞાનગુણ હતા. તેમની જેવા સકળ શાસ્ત્રમાં પારંગત અત્યંત શોધવા જતાં પણ કોઈ મળી શકશે નહિ. આ પરિમિત જ્ઞાન શકિતથી મોહિત થઈને તત્કાલીન સર્વ ધર્મના વિદ્વાનોએ કળીકાળ સર્વજ્ઞની મોટી પદ્વી આચાર્યને સમર્પણ કરી, તેની સત્યતા તેઓના અપાર ગ્રંથરત્ન રાશિ આજ સુધી જગતમાં મોજુદ છે અને તે દેખીને પાશ્ચિમાત્ય વિદ્વાન પણ વિસ્મિત થયા છે. કહેવામાં આવે છે કે—આચાર્ય મહારાજે પોતાના જીવનકાળમાં સાડાત્રણ કરોડ શ્લોક પ્રમાણ ગ્રંથ લખ્યા છે; પરંતુ ભારત વાસીઓના દુર્ભાગ્યથી ઘણા ગ્રંથો કાળની વિષમતાથી નષ્ટ થઇ ગયા છે; છતાં પણ જેટલા ગ્રંથ વર્તમાન કાળમાં વિદ્યમાન છે તે થોડી સંખ્યામાં નથી ! વિદ્યમાન્ ગ્રંથશ્રેણી પણ વિદ્વાનોને આશ્ચર્ય ચકિત કરે છે. કોઇપણ વિષય એવો નથી કે—જેનાં ઉપર પોતાની ચમત્કારીક લેખીની ચલાવી ન હોય. વ્યાકરણ, ન્યાય, કાવ્ય, કોષ, અલંકાર, છંદ, નીતિ, સ્તુતિ વિગેરે સર્વ વિષય ઉપર એક અથવા અનેક ગ્રંથો લખ્યા છે. કેટલાક ગ્રંથો તો એવા અપૂર્વ છે કે જેની સમાનતા કરવાળા જગતમાં બીજા ગ્રંથો નથી. આચાર્ય મહારાજના બનાવેલા ગ્રંથોનો સમુહ એટલો મોટો છે કે તેનો વિસ્તાર કરીએ તો એક નવો ગ્રંથ બની જાય.

શિષ્ય શ્રેણી અને શરીરાન્ત—

સૂરિ ભગવાનનો શિષ્ય સમુદાય બહુજ પ્રભાવશાળી હતો, સાધુ સમુદાયમાં પ્રબંધ સતક કર્ત્તા શ્રી રામચંદ્ર, મહાકવિ શ્રી બાલચંદ્ર, વિદ્યાસંપન્ન શ્રી ગુણચંદ્ર, વિદ્યાવિલાસી શ્રી ઉદયચંદ્ર એટલા મુખ્ય હતા.

શ્રાવક સમુદાયમાં મહારાજા કુમારપાળદેવ, મહામાત્ય શ્રીયુત ઉદયન, રાજ્ય-પિતામહ શ્રી આમ્રભટ્ટ, દંડ નાયક શ્રી વાઘભટ્ટ, રાજઘરટ્ટ, શ્રી ચાહડ, શ્રી સોલાક ઇત્યાદિ અનેક રાજવર્ગીય તથા લક્ષાવધી પ્રજાવર્ગીય શ્રીમંત હતા, પોતાના આયુષ્યની સમાપ્તિનો સમય નજીક આવેલો જાણી ભગવાને સકળ શિષ્યગણને પોતાની પાસે બોલાવ્યો, આત્મિક ઉન્નતિના વિષયમાં વિવિધ પ્રકારના હિતકર વચનોદ્વારા અમૃત તુલ્ય ઉપદેશ આપ્યો, જે સાંભળી મહારાજા કુમારપાળનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું, સૂરિ મહારાજે તેમનું શાન્તવન કરી અનેક મિષ્ટ વચન કહ્યાં, અંત સમયમાં આચાર્ય મહાજે નિરંજન નિરાકાર સહજાનંદી પરમાત્માનું પવિત્ર ધ્યાન કરી બહિર વાસનાનો ત્યાગ કર્યો, વિશુદ્ધ આત્મ પરિણુતિમાં રમણ કરતા નિર્મળ સમાધિ સહિત દસમા દ્વારે પ્રાણત્યાગ કર્યો, સંવત ૧૨૨૯ માં અખિલ સંસારને શોક સમુદ્રમાં ડુબાડી આ ભૂમંડળપર કળિકાળ સર્વજ્ઞ ભગવાન શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય રૂપ લોકોત્તર ચંદ્ર અસ્ત થઇ ગયો.

*ઉપસંહાર—સૂરિ ભગવાનના આ ચરિત્ર સારાંશમાં વાચકને એ જાણવામાં આવ્યું હશે કે, તેઓ કેવા પ્રભાવશાળી પુરૂષ હતા, સમુચ્ચય રીતે તેઓ શ્રી એક અદ્વૈત મહાત્મા હતા, એમના ગુણોનું વર્ણન કરતાં પ્રોફેસર પીટરસન લખે છે કે "હેમચંદ્ર એક મોટા આચાર્ય હતા, દુનિયાના કોઇપણ પદાર્થ ઉપર તેમનો તલ માત્ર પણ મોહ નહિ હતો, તે મહા પુરૂષે પોતાની આખી જીંદગી સંસારનું ભલું કરવામાં વીતાડી હતી, તેમણે કરેલાં સુકૃત્યોના બદલામાં દેશની તમામ પ્રજાએ તેમનો મોટો ઉપગાર માનવો જોઇએ.

અમે તે સાથે એ કહેવા માગીએ છીએ કે તેઓ એક મહાન મહાત્મા હતા, પૂર્ણયોગી હતા, ઉત્કૃષ્ટ જીતેન્દ્રીય હતા, અત્યંત દયાળુ હતા, મહાપરોપકારી હતા, પુર્ણ નિસ્પૃહી હતા, નિષ્પક્ષપાતી હતા, સત્યના ઉપાસક હતા અને કળીકાળમાં સર્વજ્ઞ હતા. તેમના જીવનથી સંસારમાં બહુ ઉપગાર થયો, જૈનધર્મનો ઉદ્ધાર થયો અને સત્યનો પ્રચાર થયો. ધન્ય છે હે મહાત્મન્! તમારા પવિત્ર જીવનને વંદન છે. તમારા સમ્યક–જ્ઞાન–દર્શન અને ચારિત્રને

આ મહાન્ પુરૂષનું ચરિત્ર સંક્ષિપ્તમાં પૂર્ણ થાય છે. તેમના પરમભક્ત શ્રી કુમારપાળ મહારાજનું ચરિત્રપણ સંક્ષિપ્તમાં આપવું એ અસ્થાને નથી. તેથી હવે પછી તે આપવાની ઇચ્છા છે.

સંભાષણ-કુશળતા.

વિઠ્ઠલદાસ મૂ. શાહ.

(૧૦)

" क्षीयन्ते खलु भूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम् ॥ "

स.–भर्तृहरि.

સંસારમાં મનુષ્યને આનંદ આપનારી જેટલી સામગ્રી છે તેમાં પરસ્પર વાર્તાલાપ, સંભાષણ અથવા વાતચીત પણ એક છે. તે માત્ર આનંદદાયકજ નથી, બલ્કે તેનાથી આપણને આપણી બુદ્ધિને અધિકાધિક વિકસિત કરવાનો તથા આપણી સંકીર્ણ હૃદયતા દૂર કરવાનો પ્રસંગ મળે છે. આ માનવ જીવન–સંગ્રામમાં વિજય પ્રાપ્તિ કરવા માટે અન્ય ગુણોની સાથે સંભાષણ–કુશળતાની પણ આવશ્યક્તા છે. સંભાષણ કરતી વેળાએ મનુષ્યનો મૂળ હૃદ્ગત ભાવ શબ્દોદ્વારા અને તેની હિલચાલો તેના ચ્હેરા મારફત અવશ્ય પ્રકાશિત થાય છે. જે વડે અન્ય મનુષ્ય સરલતાપૂર્વક સમજી શકે છે કે–તે મનુષ્ય કેવા આચાર–વિચારનો છે. સંભાષણ અથવા પરસ્પર વાતચીત રૂપી ચાવી હૃદયના ખજાનાને સમાજની સામે પરીક્ષા માટે ઉઘાડી મૂકે–

* શ્રી કુમારપાળ ચરિત્ર હિંદિ ગ્રંથ આ સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તેનો આ અનુવાદ છે.

છે. એટલા માટે આપણા પૂર્વજોએ નીતિનો ઉપદેશ આપતી વેળાએ મૂર્ખ લોકોને એજ બોધ આપ્યો છે કે " તમે બુદ્ધિમાન પુરૂષોની સમક્ષ મૌન રહો, કંઇપણ બોલો નહિ, નહિ તો તમારી મૂર્ખતા પ્રકટ થઇ જશે. विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ॥ તાત્પર્ય એ છે કે જે મનુષ્ય સમુચિત રીતે સંભાષણ કુશળ હોય છે, તે પોતાનું તેમજ બીજાનું હિત વાતવાતમાં કરી શકે છે અને હસતાં રમતાં બીજા લોકોને સ્થાથી ઉપદેશ આપી શકે છે.

પરંતુ જ્યારે આપણે વિચારીએ છીએ કે આપણે આપણી સંભાષણ-શક્તિને પુષ્ટ અને સુયોગ્ય બનાવવાનો કેટલો પ્રયત્ન કર્યો છે, ત્યારે આપણને આપણી મૂર્ખતા અને કર્તવ્ય પરાઙમુખતા ઉપર હસવું આવે છે. ઉલ્લાસપૂર્વક વાતચીત કરવી તો દૂર રહી, પણ આપણે કોઇ કોઇ વખત કાંઇકને બદલે કાંઇક બોલી નાંખીએ છીએ અને સાંભળનાર માણસનાં મન ઉપર એવું સાંભળી વિપરીત અસર થાય છે. જે મનુષ્યને સારીરીતે સમજાઇ ગયું હોય છે કે અમુક પ્રસંગે અમુક મનુષ્યની સાથે કેવા પ્રકારની વાતચીત કરવી જોઇએ, તેની પાસે એક મહાન અસ્ત્ર છે. તે એ અસ્ત્રની સહાયતાથી સ્વાર્થ તેમજ પરાર્થ સાધીને માત્ર અલ્પ પરિશ્રમથીજ સમાજપ્રિય બની શકે છે.

ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે તેમ પરસ્પર સંભાષણ-શિક્ષા પ્રાપ્ત કરવાનું તેમજ શિક્ષા પ્રદાન કરવાનું એક અત્યંત સુગમ સાધન છે. એટલા માટે આપણે અવશ્ય જાણી લેવું જોઇએ કે વાતચીત કરતી વેળાએ આપણે કયા કયા દુર્ગુણોથી બચવાને યત્ન કરવો જોઇએ.

પહેલો દુર્ગુણ જે વાતચીત કરતી વેળાએ ઘણા મનુષ્યોમાં જોવામાં આવે છે તે " હાજી હા " નો છે. એવા મનુષ્યોને ગમે તે કહેવામાં આવે તો પણ તેઓ " નહિ " શબ્દ જાણતા નથી. તેઓની જીભ એક ખેતર સમાન છે જેની અંદર 'હાજી હા' નામનું ઘાસ એની મેળે ઉગી નીકળ્યું હોય છે અને જેમાંથી તેઓ વાતચીત દરમ્યાન કાપીકાપીને દૂર ફેંક્યા કરે છે. તેઓની પાસે તમે અસંભવમાં અસંભવ વાતો કર્યે જાઓ, પરંતુ તેઓ તો તેઓનું મસ્તક હલાવ્યેજ જશે.

પહેલા દુર્ગુણની જેવોજ વિનાશકારી એક બીજો દુર્ગુણ છે જે પહેલા દુર્ગુણથી ઠીક વિરૂદ્ધ છે, કોઇ કોઇ મનુષ્યોનો સ્વભાવ દરેક વાતનો પ્રતીરોધ કરવાનો હોય છે, પરંતુ ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ કે આપણે દરેક વિષયનું જેવું તર્ક સંમત વર્ણન પુસ્તકોમાં વાંચીએ છીએ, તેવું કોઇ પણ મનુષ્યની સાથે વાતચીત કરવાથી જાણી શકાતું નથી. સંભાષણમાં મનુષ્યને પોતાના વિચાર શિઘ્રતાથી પ્રકટ કરવા પડે છે; તેથી કરીને તે કોઇ અગત્યનો મુદ્દો ભૂલી જાય તે બનવા જોગ છે. એટલા માટે બીજા લોકોની ભાષણ-ત્રુટિઓ તીવ્ર દૃષ્ટિથી જોવી જોઇએ નહિ, કેમકે સર્વાંગપૂર્ણ ભાષણ કરવાનું પ્રત્યેક મનુષ્યને માટે સંભવિત હોતું નથી.

સંસારના અધિકાંશ મનુષ્યો ઘણે ભાગે જે વિચારો ધરાવતા હોય છે તેની વિરૂદ્ધ પોતાના વિચારો ચલાવવાને સતત પ્રયત્ન કરવો તે ત્રીજો દુર્ગુણ છે. આ પ્રકારના મનુષ્યો બહુધા જીદ્દી યાને હઠીલા હોય છે. જે વિષય તેઓ કદિપણ સમજી શકતા નથી તેમાં પણ તેઓ સંપૂર્ણ અધિકાર જમાવવાની ઇચ્છા રાખે છે, કોઇ વિષયમાં અધિકાંશ વિચારશીલ મનુષ્યોનું ગમે તે મંતવ્ય હોય તોપણ તેઓની ખીચડી તો જુદીજ પાકતી હોય છે. તેઓ અધિકાંશમાં નહિ બલ્કે ન્યુનાંશમાં રહેવાનું પસંદ કરે છે. અન્ય વિચારશીલ પુરૂષો જેને અવગુણ ગણતા હોય છે તેને તેઓ સદ્‌ગુણ ગણે છે અને સંસાર જેને સદ્‌ગુણ માને છે તેને તેઓ દુર્ગુણ માન્યા કરે છે. પરંતુ ખરી હકીકત એ છે કે તે મનુષ્યો સિદ્ધાંત-રહિત બની જાય છે. તેઓ કોઇ બાબતની સારા-સારતાનો વિચાર કરવાની તકલીફ લેતા નથી. તેઓ પોતાની વિચિત્ર નિર્ણય-શક્તિને અદ્વિતીય ધાર્યા કરે છે. તેઓ સર્વ કાર્ય પોતાના અંધઆચરણ એકલા રહેવાના ઘમંડના આવેશમાંજ કર્યા કરે છે.

એક પ્રકારના એવા પણ મનુષ્યો હોય છે કે જેઓ બીજાને કાંઇ બોલવાજ દેતા નથી. તેઓ એમજ ઇચ્છતા હોય છે કે સઘળા મનુષ્યો પોતાની વાતો સાંભળ્યા કરે અને પોતે જે કાંઇ કહે તે ચુપાચુપ સાંભળીને ચાલ્યા જાય. પરંતુ તેમ કરવાથી સાંભળનારના સાહસની સમાપ્તિ થઇ જાય છે. જેથી કરીને વાતચીત કરવાનો સઘળો આનંદ ચાલ્યો જાય છે. કોઇ કોઇ મનુષ્યોમાં એક મહાન દુર્ગુણ એ હોય છે કે તેઓ હમેશાં અનુપસ્થિત મનુષ્યોની નિંદા કર્યા કરે છે અને જેમ તેમ આડું-અવળું બોલી નાંખીને અથવા કોઇનો પક્ષ લઇને પોતાના સોબતીઓનું મનરંજન કરવા તથા તેઓને પોતાની તરફ આકર્ષિત કરવા ચાહે છે. કોઇ મનુષ્યનાં આચરણની ટીકા કરવી, તેના સંબંધમાં કોઇ સારી-નઠારી વાતો કરવી અને સમાજની દૃષ્ટિમાં તેને હલકો પાડવાનો પ્રયત્ન કરવો એ તેઓનાં સંભાષણનો સામાન્ય વિષય થઇ પડયો હોય છે. પરંતુ તે મનુષ્યોનો ઉદ્દેશ કદિપણ સિદ્ધ થતો નથી. સમાજના સર્વ મનુષ્યોનાં દિલ તેની વિરૂદ્ધ હઠી જાય છે. એટલા માટે વાતચીત કરતી વેળાએ આપણાં મ્હોંમાંથી એવો શબ્દ કદિપણ કાઢવો ન જોઇએ કે જેથી આપણને પાછળથી પશ્ચાતાપ કરવો પડે. તેમજ એવી તુચ્છ વાતો કદિપણ ન કરવી જોઇએ કે જેથી બીજાના અમૂલ્ય સમયનો દુરૂપયોગ થાય અથવા આપણી ક્ષુદ્રતા પ્રકટ થાય.

ઘણા મનુષ્યો વાતચીત કરતી વેળાએ પોતાની વિદ્વતા પ્રદર્શિત કરવા ઇચ્છે છે અને વાતવાતમાં આત્મ-પ્રશંસા સૂચક વાતો કર્યા કરે છે. એ પણ ઉચિત નથી. વાતચીત કરતી વેળાએ આપણે માત્ર ચાર વાત ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. (૧) સત્યતા (૨) સમય અને સમાજની આવશ્યક્તા (૩) ભાષાની સરલતા અને સુંદરતા (૪) શિષ્ટ આનંદ-વર્ધક ભાષણ શૈલીનો પ્રયોગ. જે મનુષ્ય હમેશાં ઉપરોક્ત ચાર વાત ધ્યાનમાં રાખીને વાતચીત કરે છે તેની વાતોથી બીજા લોકો ઉપર સારો પ્રભાવ

પડે છે. જૂઠું બોલવાથી આપણે બીજાને નુકશાન તો કરી શકીએ છીએ, પરંતુ તેનાથી આપણે આપણું પોતાનું ભારે નુકશાન એ કરી બેસીએ છીએ કે આપણે જે મનુષ્યની પાસે જઈએ છીએ તેજ આપણને ઘૃણાયુક્ત દૃષ્ટિથી નિહાળે છે. પરિણામ એ આવે છે કે કોઇપણ મનુષ્ય આપણાં દુઃખનો સાથી નથી થતો, એટલુંજ નહિ પણ આપણાં દુઃખથી બીજાને સુખ થાય છે. એટલા માટે સ્વાર્થ દૃષ્ટિથી તો આપણે અવશ્યમેવ સત્ય બોલવાની ટેવ પાડવી જોઇએ.

સમય અને સમાજની આવશ્યકતાઓની પ્રતિકૂળ કદિ પણ કાંઇ ન બોલવું જોઇએ. પ્રચલિત વિષય ઉપર કંઇક બોલવું અથવા તેનું મનોયોગપૂર્વક શ્રવણ કરવું તેજ શ્રેયસ્કર છે. જ્યારે કોઇ અમુક વિષય ઉપર વાતચીત ચાલતી હોય ત્યારે તે સમાપ્ત થયા વગર કોઇ નવો વિષય જબરદસ્તીથી શરૂ ન કરવો જોઇએ. તેવીજ રીતે ભાષા સરલ રાખવાને બદલે ઉત્તરોત્તર અલંકાર પૂર્ણ બનાવવાની ચેષ્ટા કરવામાં આવે છે, તો તે ભાવોની રસિકતા ચાલી જાય છે અને વાક્યોમાં કેવળ ચળકાટ સિવાય બીજું કાંઇ જોવામાં આવતું નથી. આનન્દવર્ધક ભાષણ શૈલીનો પ્રયોગ કરવાની પણ અત્યંત આવશ્યકતા છે. એવા પ્રકારની વાતો કદિ પણ ન કરવી જોઇએ કે જેથી આપણી તુચ્છતા ગણાય અને જેથી બીજાના દીલમાં દુઃખ ઉત્પન્ન થાય. ઘણે ભાગે જોવામાં આવે છે કે કેટલાક મનુષ્યો હમેશાં રોગો, દુઃખો અને સંસારની અસારતા નીજ વાતો કર્યા કરે છે અથવા પોતાના વૃથા વાગાડમ્બરના મદમાં બીજાની નિંદા કરી બેસે છે. પરંતુ સાચુ કહીયે તો કોઇ પણ મનુષ્યના કલાક બે કલાકના આરામના સમયને શોકજનક વાતોથી મલિન કરી મૂકવાનો આપણને કશો પણ અધિકાર નથી, તેથી કરીને જીહ્વાની લગામ હમેશા આપણા હાથમાંજ રાખવી જોઇએ, જેથી તે જંગલી જાનવરની પેઠે કદિ ભડકી ન ઉઠે, લગામ ઢીલી મૂકવાથી તેને વશ કરવાનું કાર્ય લગભગ અસંભવિત થઇ પડે છે.

ઉપર કહેવામાં આવ્યું તેમ સંભાષણ કાર્યમાં સૌથી મોટો અવગુણ પરનિંદા કરવાનો છે. પરનિન્દક મનુષ્યોની દશા એવા પાગલ મનુષ્યની જેવી હોય છે કે જેના હાથમાં એક તરવાર આપવામાં આવી હોય છે અને જે કોઇ પણ મનુષ્યને મારતાં અચકાતો નથી. નિંદા કરનાર પ્રત્યેક મનુષ્યમાં સ્હેજ પણ નૈતિક સાહસ રહેતું નથી. તે પ્રત્યક્ષમાં કંઇ પણ કહેવાની હિંમત કરતો નથી. તે કાયર શત્રુ સમાન બની જાય છે. તે ઉપરાંત તેને બીજાની નિંદા કરવાથી એ પણ એક નુકશાન થાય છે કે જેની નિંદા કરવામાં આવે છે તે તેનો દુશ્મન બની જાય છે. જે મનુષ્ય એમ સમજે છે કે આપણે બીજાની નિંદા કર્યા કરીયે છીએ તે વાત તેના કાને પહોંચતી નથી તે મૂર્ખ છે. તેમ બનવું અસંભવિત છે બીજાની આપણે હજારો પ્રશંસા કરીએ, પરંતુ તે વાત તેના કાને કદાચ નહીં પહોચે; પરંતુ જ્યારે આપણે કોઇની નિંદા કરીએ છીએ ત્યારે સ્મરણમાં રાખો કે તે વાત તેને હવામારફત પહોંચી જાય

છે. એ રીતે જે જે મનુષ્યોની નિંદા કરવામાં આવે છે તે સર્વ દુશ્મન બની જાય છે, અને છેવટે નિંદા કરનારની દશા અત્યંત બુરી થાય છે. એટલા માટે પર-અવગુણ અન્વેષણ કરવામાં તેમજ બીજાને કટુ અથવા કઠોર શબ્દો કહેવામાં મૌન ધારણ રકવુંજ હિતાવહ છે. બની શકે ત્યાં સુધી મ્હોં કરતાં આંખોથી વધારે કામ લેવું જોઇએ.

સમયાનુકૂળ વાતો કરવી તેમજ સંભાષણ ચાતુરી હોવી તે પણ પરમાવશ્યક છે. જે કાર્ય અધિક દ્રવ્યથી વા શક્તિ-પ્રયોગથી નથી થઇ શકતું તે સમયાનુકૂળ વાતો કરવાથી સહજમાં થઇ શકે છે. વાચકોને સુવિદિત હોવું જોઇએ કે બીરબલ પોતાની સભાચાતુરીને લઇને કેવાં કેવાં કષ્ટ સાધ્ય કાર્યો ક્ષણભરમાં કરી શકતો હતો.

છેવટે વાચક વર્ગને શ્રેયસ્કર થઇ પડે તેવા સંભાષણ કરતી વખતે પાલન કરવા યોગ્ય કેટલાક નિયમો નીચે આપવામાં આવે છે.

જેવી રીતે સારાં પુસ્તકોની પસંદગી કેવળ આપણા લાભ માટે કરવામાં આવે છે, તેવી રીતે એવા સોબતી અને સમાજ પણ પસંદ કરવા કે જેનાથી આપણને કાંઇ લાભ થાય. સૌથી સારૂં પુસ્તક અને સારો મિત્ર એજ છે કે જેનાથી આપણને કોઇ પણ પ્રકારનો લાભ થાય અથવા આનંદની વૃદ્ધિ થાય. જો આપણો તે સોબતીઓથી કોઇ પણ જાતનો લાભ થઇ શકતો નથી તો આપણે તેઓના આનંદ અને લાભની વૃદ્ધિ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. જો તે સોબતીયોથી આપણને જરાપણ લાભ થઇ શકતો નથી અને આપણે પોતે તેઓને કાંઇપણ લાભ કરી શકતા નથી તો આપણે તેઓની સોબત તજી દેવી જોઇએ.

આપણા સોબતીઓના સ્વભાવનું પુરેપુરૂં જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જોઇએ. જો તેઓ આપણાથી મોટા હોય તો તેઓને આપણે કાંઇને કાંઇ પૂછવું જોઇએ અને તેઓ જે કાંઇ કહે તે લક્ષપૂર્વક સાંભળવું જોઇએ. જો તેઓ ન્હાના હોય તો આપણે તેઓને લાભ કર્તા નીવડવું જોઇએ.

જ્યારે પરસ્પરની વાતચીત નીરસ થઇ જાય ત્યારે આપણે કોઇ એવો વિષય શરૂ કરવો કે જેના ઉપર સૌ કોઇ કાંઇને કાંઇ બોલી શકે અને જેનાથી સર્વ મનુષ્યોના આનંદમાં વધારો થાય. પરંતુ જ્યાં સુધી આપણે નવો વિષય આરંભ્યા પહેલાં નવા વિષયનું કાંઇ પણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું ન હોય ત્યાંસુધી એમ કરવાને આપણે અધિકારી નથી.

જ્યારે કોઇ નવીન, મહત્વપૂર્ણ અથવા શિક્ષાપ્રદ વાત કહેવામાં આવે ત્યારે તેની નોંધ આપણી નોટબુકમાં કરી લેવી. તેમાંથી ઉપયોગી બાબત ધ્યાનમાં રાખવી અને બીજી જરૂરી વાતો ફેંકી દેવી.

કોઇ પણ સમાજમાં અથવા સોબતીયોની પાસે આવતાં જતાં આખો સમય આપણે મૌનવ્રત ધારણ કરવાની જરૂર નથી. બીજાને ખુશી કરવાને અને ઉપદેશ

આપવાને આપણે અવશ્ય પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઇએ. ઘણો સંભવ છે કે તેના બદલામાં આપણને પણ આનંદવર્ધક અથવા શિક્ષાપ્રદ સામગ્રી અવશ્ય મળી જશે. જ્યારે કોઈ કાંઇ બોલતું હોય છે, ત્યારે આવશ્યકતાનુસાર આપણે મૌન રહીએ તે ઠીક છે, પરંતુ જ્યારે સઘળા માણસો ચુપ બની જાય ત્યારે આપણે સર્વની શૂન્યતાનો ભંગ જરૂર કરવો જોઇએ.

કોઇપણ બાબતનો નિર્ણય ઉતાવળથી ન કરવો. પહેલાં તેવા બન્ને પક્ષની દલીલનું મનન કરી લેવું. કોઇપણ બાબત વારંવાર ન કહેવી.

એક વાત હંમેશને માટે યાદ રાખવી કે આપણે બીજાની ત્રુટીઓ અને દોષો જે દૃષ્ટિથી જોઇએ છીએ, તે દૃષ્ટિથી તેઓ પણ નથી જોતા. તેથી કરીને સમાજની સન્મુખ કોઇપણ મનુષ્યના દોષો ઉપર સ્વતંત્રતાપૂર્ણ આક્ષેપ, કટાક્ષ અથવા ટીકા કરવાનો આપણને લેશ પણ અધિકાર નથી.

જો અહંકારપૂર્ણ, આત્મપ્રશંસક અથવા શેખસલ્લી મનુષ્યોની સાથે કામ પડે તો તેઓને આપણે સમજાવી શકીએ તો ઠીક, નહિ તો પછી ચુપ રહેવું તેજ યોગ્ય છે. જો તેથી પણ કાંઇ અસર ન થાય તો તેમનાથી દૂર થવામાંજ હિત રહેલું છે.

વાતચીત કરતી વેળાએ આપણી બુદ્ધિમત્તા દેખાડવાનો વ્યર્થ પ્રયત્ન ન કરવો. આપણી બુદ્ધિમત્તા આપણી વાતચીત ઉપરથીજ બીજાના જાણવામાં આવી શકશે, જો આપણે હમેશાં આપણી બુદ્ધિમત્તા પ્રદર્શિત કરવા યત્ન કરશું તો આપણી બુદ્ધિહીનતા અધિકાધિક પ્રગટ થઈ જવાનો સંપૂર્ણ સંભવ છે.

કોઇપણ મનુષ્યની વાત આપણને અપમાન જનક જણાય તો પણ અમુક વખત સુધી ચૂપ રહેવાનોજ પ્રયત્ન કરવો. એવું પણ બને કે એ વાત આપણા સ્વભાવને લઈને આપણને ખરાબ લાગતી હોય, પરંતુ બીજા બધાને સારી લાગતી હોય. અને વાત ખરાબજ હોય તોપણ અમુક વખત સુધી ચૂપ રહેવાથી આપણને કદિ પસ્તાવું પડતું નથી, બલ્કે આપણે ધૈર્યનો એક નવો પાઠ શીખીએ છીએ.

આપણે પોતે સ્વતંત્રતા પૂર્વક તથા સરલતા પૂર્વક વાતચીત કરવી અને બીજાને પણ તેમજ કરવા દેવી. અમૂલ્ય શિક્ષા પ્રાપ્ત કરવાનું આ કરતાં વધારે સારૂં સાધન સંસારમાં એક પણ નથી.

વાતચીત કરવાનો સૌથી વધારે મહત્વપૂર્ણ નિયમ એ છે કે હમેશાં સત્ય બોલવાનોજ પ્રયત્ન કરવો અને જે કાંઇ બોલવું તે સંપૂર્ણ શાંતિ તેમજ નમ્રતા પૂર્વકજ બોલવાનો નિશ્ચયાત્મક સંકલ્પ કરવો. મૃદુતા—નમ્રતા યુક્ત વાણીમાં અદ્દભુત—અજબ શક્તિ રહેલી છે એ સૂત્રમાં સંદેહવગર શ્રદ્ધાવાન બનવાથી સંભાષણ કુશળતા સરલતાથી પ્રાપ્ત થઇ શકે છે.

છેવટે પ્રિય વાચક વર્ગને ટુંકામાં એટલુંજ કહેવાની ઇચ્છા ઉદ્દભવે છે કે સં-

ભાષણ-શક્તિ એક નૈસર્ગિક અમૂલ્ય બક્ષીસ છે. જેનો સદુપયોગ અથવા દુરૂપયોગ કરવાને આપણે પોતેજ અધિકારી છીએ. ઉક્ત શક્તિનો સદુપયોગ કરવાથી આપણાં જીવનની આંશિક સાર્થકતા થઇ શકે છે, અને પરોપકાર પણ યથાશક્તિ થઇ શકે છે. એટલા માટે આપણે હમેશાં એ શક્તિને સ્વસ્થ તથા માર્જિત અવસ્થામાં રાખવા યત્નશીલ રહેવું જોઇએ. ચાલુ

સાચા સુખના અર્થી જનોએ કલેસ-કુસંપ ટાળી, શુદ્ધ-નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ પ્રગટાવવાની અને નિર્દોષ જીવન ગાળવાની જરૂર.

(લે૦ મુનિરાજશ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજ.)

૧ અજ્ઞાન અને મોહવશ સ્વાર્થ અંધ બનેલા આપણામાં કલેશ-કુસંપે કાળો કેર વર્તાવ્યો છે.

૨ પ્રથમ જ્યારે તત્ત્વજ્ઞાન-શ્રદ્ધા અને સદાચરણમાં દ્રઢ અભ્યાસથી આપણામાં સુસંપ સારી રીતે જળવાતો હતો, ત્યારે આપણી સમાજ સહુ વાતે સુખી ને આબાદ હતી. તેમાં જ્યારથી કલેશ-કુસંપ પેઠો ત્યારથીજ આપણી અવનતિ-પાયમાલીની શરૂઆત થઇ અને તેનું આટલું બધું માઠું પરિણામ આજે આપણે સહુ સાક્ષાત્ અનુભવીએ છીએ.

૩ એ માઠાં પરિણામનો અંત લાવવા સહુ કોઇ સજ્જન ભાઇ બ્હેનોએ ભારે પ્રયત્ન કરવો ઘટે. હવે વાતો માત્ર કરવાનો વખત નથી. ખરાદીલથી સહુ કોઇએ માર્ગે લાગી જવાની જરૂર છે.

૪ સ્વાર્થ-અંધતા તજી સ્વાર્થ ત્યાગી બનવાની જરૂર છે. ગમે તે રીતે કલેશ-કુસંપને દૂર ફેંકી દઇ, આપણામાં સુસંપનાં બીજો વવાય અને પૂરી કાળજીથી તેનું સારી રીતે રક્ષણ કરાય તો તેમાંથી સુખ-સંપત્તિરૂપ મીઠાં-મધુરાં ફળ-પરિણામ મેળવી શકવાની આશા રખાય.

૫ પવિત્ર જૈનશાસનની રક્ષા તેમજ આપણી પતિત સમાજની ઉન્નતિની ખાતર સહુ શાસન પ્રેમી ભાઇ બ્હેનોએ સમય ઓળખીને, સ્વપર હિતની રક્ષાને વૃદ્ધિ થાય તેવા દરેક સદુપાય આદરવા ઉજમાળ થવું જ જોઇએ. ઉપેક્ષા કરવાથી તો અધિકાધિક હાનિ ને બિગાડો થવા પામશેજ.

૬ અહિંસા, સંયમ અને તપ લક્ષણ પવિત્ર ધર્મની ઠીક પિછાણ થઇજ હોય, તેમાં સુશ્રદ્ધા-વિશ્વાસ આવેલ હોય અને તેનો રસાસ્વાદ-સ્વાનુભવ કરવા ઇચ્છા જાગીજ હોય તો હવે દુષ્ટ પ્રમાદાચરણ તજીદઇ, શાસન પ્રેમી જનોએ સવેળા જાગ્રત થવું જોઇએ અને સ્વઆત્મ-ઉન્નતિ સાથે આખી સમાજની ઉન્નતિ થવા પામે એવી

રૂડી યોજના સ્વબુદ્ધિબળથી ઘડી કાઢીને ઇષ્ટ ફળસિદ્ધિ માટે સત્વર સફળ પ્રયત્ન કરવો જોઇએ.

૭ આજસુધી પેટ ભરીભરીને વાતો કર્યા કરી, તેથી શી કાર્ય સિદ્ધિ થઇ ? હવે નકામો સમય નહીં ગાળતાં, આપણામાં જડઘાલીને પેસીગયેલ એકે એક દોષ દૂર થાય તેવો સબળ પ્રયત્ન કુશળતાથી સહુએ કરવાની જરૂર છે.

૮ નીરાશ બની નહીં જતા, દોષ દ્રષ્ટિ ટાળીને સહુએ ખરૂં સુખ સાધવા, ગુણ દ્રષ્ટિ આદરી યથાશક્તિ ને યથાઅવકાશ કામ લેતા શીખવું જોઇએ. હજી બાજી હાથ છે ત્યાંસુધીમાં ચેતીને ચલાય, નિઃસ્વાર્થ પ્રેમથી સહુનું હિત ઇચ્છાય અને કરાય એવું નિર્દોષ જીવન ગાળતાં શીખવું જોઇએ. શાસન પ્રેમી જૈનોને એવી સદ્બુદ્ધિ જાગો ઇતિશમ્.

જયંતી ઉજવવાનો હેતુ–ઉદ્દેશ.

શ્રીમાન્ તીર્થંકર, ગણધર કે આચાર્યાદિકે મહા પુરૂષોની જયંતી ઉજવવાનો પવિત્ર હેતુ–ઉદ્દેશ એજ હોઇ શકે કે એ ઉજવણી પ્રસંગે તે તે પવિત્ર–પરમ પવિત્ર આત્માઓના પવિત્ર આચાર–વિચારોનું સાદર સ્મરણ કરીને—અનુમોદન કરીને આપણામાં વ્યાપી રહેલી જડતા–મંદતાને દૂર કરી તેમના મનોતા પગલે ચાલવા યથાશક્તિ આપણે ઉજમાળ બનીએ. આ વાતને ઠીક લક્ષમાં રાખીને જે ભવ્યાત્મા ઓ મહા પુરૂષોની જયન્તી ઉજવવામાં, વખતનો વીર્ય–શક્તિનો તથા ધનનો વ્યય કરે તો તેથી કંઇને કંઇ લાભ મેળવવા તેઓ ભાગ્યશાળી નીવડે ખરા. તે વગરનું તો લગભગ બધું નકામું જાય છે. જયંતી જેવા દરેક શુભ પ્રસંગની અસર આપણી જાત ઉપર જેટલી સચોટ થાય તેટલી તેની સફળતા લેખવા કશો બાધ જણાતો નથી. બાકીનો બધો લગભગ તમાસો. જ્યાંસુધી આપણામાં જડ ઘાલી રહેલી પાર વગરની ભૂલો સુધારી લેવા કશો પ્રયત્ન ન કરીએ ત્યાંસુધી આ બધું ફારસ કાં ન જેવું લેખાય ?

જેથી આપણી જાતની, પ્રજાની, સમાજની અને દેશની અવનીતિ–ખરાબી થવા પામે છે, એવી દરેક દરેક બદીને શોધી શોધીને દૂર કરવા સહુ શાણા ભાઇ બ્હેનોએ હવે તો કેડ કસવી જોઇએ. જ્યાં સુધી આપણે પગપર કુહાડો લઇને આપણામાંની બદીઓ કાઢશું નહીં ત્યાં સુધી આપણું બોલ્યું કારવ્યું બકવાદ રૂપ લેખાવાનું ને નકામું જવાનું. વીરપુરૂષોની જયંતિ ઉજવી, તેમના ગુણાનુવાદ કરી–સદ્ગુણોની સાચા દીલથી પ્રશંસા કરી, આપણી મલીન વાસનાઓને આપણે ધોઇ કાઢવી જોઇએ. જો તમોને તેમના ખરા રૂપમા આપણે ઓળખી શક્યા જ હોઇએ તો તેમના

જેવી વીરતા-નિર્ભયતાને નિઃસ્વાર્થભાવે દયા, દાનને દમ (તપ-સંયમ-જિતેન્દ્રિયતા) આદરવા-પ્રગટ કરવા આપણે શા માટે ઉજમાળ ન થવું જોઇએ ? ઉત્તમ પુરૂષોના ગુણાનુવાદથી આપણામાં ઉત્તમતા આવેજ એવું કથન સાચુંજ માનતા હોઇએ તો તે આત્મલક્ષથી આત્માને અર્થેજ-લોકરંજનાર્થેજ ન હોવું જોઇએ, ધાતુ ઉપર વળેલો કાટ યત્નથી દૂર થતાં જેમ તે ઉજવળ થાય છે તેમ અનાદિ દોષ સંગથી થએલી કર્મ-ઉપાધિ સદુદ્યમથી દૂર થતાં આપણો આત્મા પણ ઉજવળ થશેજ. સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રનું યથાવિધ આરાધન જેવો કોઇ સદુદ્યમ નથીજ. સહુને એવી શુદ્ધ નિર્મળમતિ જાગો !

લે૦ મુનિરાજશ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજ.

શ્રીમદ્ આ૦ મ૦ જયંતી પ્રસંગે કરેલ ભાષણનો સાર.

(પાટણ ૧૯૭૮ જેઠ શુ. ૮)

સદ્ગુણાનુરાગી મુનિ કર્પૂરવિજયજી.

" પવિત્ર કરી જે રે જીહા તુજ ગુણે, શિર વહિએ તુજ આણ;
મનથી કહિયે રે પ્રભુ ન વિસારિયે, લહીએ પરમ કલ્યાણ. શ્રી સીમંધર "

શુદ્ધ દેવ ગુરૂની સેવાભક્તિ કરી તેની સફળતા ઇચ્છનારા ભાઇ બ્હેનોએ શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી મહારાજના ઉપરના બોલ બરાબર વિચારી તેનો યથાશક્તિ આદર પ્રમાદ રહિત કરવો જોઇએ. દેવને અને ગુરૂને સરખા ઉપગારી લેખી તેમની સેવા આરાધના કરવી જોઇએ. શુદ્ધ દેવગુરૂના ખરા-સદ્ભૂત ગુણોની સ્તવના-સ્તુતિ કરવાથી આપણી જીભ પવિત્ર થાય છે. અર્થાત્ જીભને પવિત્ર કરવા શુદ્ધ દેવગુરૂના ખરા ગુણ ગાવા અને તેમની નિઃસ્વાર્થભરી એકાન્ત હિતકારી આજ્ઞાને શિરસાવંદ્ય કરવી-મસ્તકે ધારવી-તન મન વચનથી તેનું પાલન કરવા યથાશકિત પ્રયત્ન સેવવો અને તેમનો અમાપ ઉપગાર લગારે ભૂલીએ-વિસારીએ નહીં તો જરૂર આપણું હિત એમ સહેજે સાધી શકીએ, બાકી તો તેમની એકાન્ત હિતકારી પવિત્ર આજ્ઞાની અવગણના કરી ગમે તેટલો બાહ્ય પૂજા-ભકિતનો આડંબર કરીએ તે નિષ્ફળ કહેલો જાણી તેમની આજ્ઞાને અનુસરવા અધિકાધિક લક્ષ રાખવું જોઇએ. પાત્રતા વગર ખરી વસ્તુની પ્રાપ્તિ થઇ શકે નહીં તેથી ધર્મરત્ન પ્રાપ્તિ યોગ્ય પાત્રતા મેળવવા પ્રથમ પ્રયત્ન સેવવો જોઇએ. મન વચન કાયા કહો કે વિચાર વાણીને આચારમાં વિરોધ ન આવે તેવો સરલપણે આદર કરવો જોઇએ. જો આપણા વિચાર વાણીને આચારમાં રૂડી એકતા આવે ને વિરોધ ટળે તો તેથી સ્વપરને ભારે લાભ થવા પામે. સહુને આત્મ સમાન

લેખી આપણા તુચ્છ સ્વાર્થની ખાતર દુઃખ–પ્રતિકૂળતા કોઇને ઉપજે એવું આચરણ નજ કરવું સત્યાગ્રહી બનવું–પ્રાણાન્ત કષ્ટે પણ સત્ય માર્ગથી ચલિત નજ થવું, પ્રમાણિક બનવું–પ્રાણાન્તે પણ અન્યાય–અનીતિથી દૂરજ રહેવું. સુશીલ રહેવું–શીલ (બ્રહ્મચર્ય) ને પ્રાણથી અધિક કિમતિ લેખવું, સંતોષી જીવન ગાળવું, માયા મમતાને વિષય તૃષ્ણાદિકને તજી, આત્મા ઉન્નત (ઉચ્ચ ગામી) થાય તેવી સાદાઇ આદરવી, મમ્મણ શેઠ કેમ નિંદા પાત્ર થયો ? અને પૂણિયો શ્રાવક પ્રશંસા પાત્ર થયો ? અંબડ પરિવ્રાજક દ્વારા સુલસા શ્રાવક પ્રત્યે મહાવીર પ્રભુએ 'ધર્મલાભ' કેમ પાઠવ્યો તેનું ઉડું રહસ્ય વિચારવું ઘટે છે અને નરી કથનીમાં કાળક્ષેપ કરવા કરતાં બની શકે તેટલી રહેણી–કહેણી આત્મ લક્ષથી કરવા ચુકવું ન જોઇએ.

ઇતિશમ.

વર્તમાન સમાચાર.

દેલવાડા જતાં જૈન યાત્રાળુએ આબુ કેંપમાંથી જવાની પરવાનગી.

જૈનોના પ્રાચીન તિર્થ શ્રી દેલવાડાના જૈનમંદીરોને યાત્રાએ જતાં જૈન યાત્રાળુઓને છેલ્લાં કેટલાંક વરસો થયાં આબુ કેંપના—સરીયામ રસ્તાને બદલે વાંકાચુકાં પગરસ્તાથી દેલવાડા જવું પડતું હતું. આથી યાત્રાળુઓને ઘણી હાડમારી ભોગવવી પડતી હતી. આ સંબંધી વાટાઘાટ કરવાને રજપુતાનાના નાο એજંટ ટુ ધી ગવર્નર જનરલ પાસે જૈનકોમની જુદી જુદી સંસ્થાઓના પ્રતિનિધીઓનું બનેલું એક જૈન ડેપ્યુટેશન તા. ૧૨–૪–૨૨ના રોજ ગયું હતું. તે ડેપ્યુટેશનની મુલાકાત પછી તા. ૪-૫ ૨૨ના રોજ માઉન્ટ આબુના ડીસ્ટ્રીકટ માજીસ્ટ્રેટ તરફથી નીચે મુજબ એક નોટીસ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. આ નોટીસની રૂએ હવે દેલવાડા જતાં યાત્રાળુઓ આબુરોડ સ્ટેશને ડાકટર પાસેથી પીળારંગનો પાસ લઇને કેંપને રસ્તે દેલવાડા જઇ શકશે. જેઓ આ પાસ લઇને કેંપમાંથી પસાર થાય તેમને કોઇ રીતે ડાકટરી તપાસ આપવાની જરૂર નથી.

માજીસ્ટ્રેટ તરફથી બહાર પાડવામાં આવેલી નોટીસ નીચે મુજબ છે.

નોટીસ.

આ જાહેરખબરથી દેલવાડા જનારા સર્વે યાત્રાળુઓને ખબર આપવામાં આવે છે કે દેલવાડા જવા માટે આબુરોડમાં ડાકટરી તપાસ ચોકી આગળ તેઓની મરજી મુજબ બે પાસમાંથી ગમે તે પાસ તેઓને આપવામાં આવશે. એક પાસ ભુરા રંગનો, ટુંઢાઇ ચોકી પાસે થઇ યાત્રાળુઓને રસ્તે બારોબાર દેલવાડા જવાની ઇચ્છાવાળાઓને આપવામાં આવશે, અને બીજો પાસ પીળા રંગનો માઉન્ટ આબુમાં થઇ જવાની જેઓની ઇચ્છા હશે તેમને આપવામાં આવશે. પરંતુ પીળો પાસ લેનારાઓએ ધ્યાનમાં રાખવું જો તેઓ માઉન્ટ આબુની હદમાં રહેશે તો જ્યાં સુધી તેઓ મજકુરમાં રહે ત્યાં સુધી તેમને દરરોજ દશ દિવસ સુધી

એડમ્સ હોસ્પીટલસમાં ડાકટરી તપાસ માટે જવું પડશે. પોતાને ખરચે ફી આપવાથી ઘેર પણ સદર તપાસ કરવાનો બંદોબસ્ત થઇ શકશે ભુરા રંગનો પાસ લેનારને માઉન્ટ આબુમાં જવા દેવામાં આવશે નહિ.

માઉન્ટ આબુ }
તા. ૪ મે ૧૯૨૨ } (સહી અંગ્રેજીમાં) જી. બી. વોડ્હેર, મેજર.
ડીસ્ટ્રીકટ મેજીસ્ટ્રેટ, માઉન્ટ આબુ.

આ તથા બીજી બાબતો સંબંધી આબુના સત્તાવાળાઓ સાથે પત્રવ્યવહાર ચાલુ છે અને તેનો યોગ્ય ખુલાસો થવાથી જૈન કોમની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

લી.
મગનલાલ એમ. શાહ.
ઓન૦ સેક્રેટરી.
ધી જૈન એસો. ઓવ. ઇન્ડીઆ.—મુંબઇ.

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગરનો ૨૬ મો વાર્ષિક મહોત્સવ તથા શ્રીમાન્ વિજયાનંદસૂરી આત્મારામજી મહારાજની જયંતી.

ચાલતા માસ જેઠ શુદી ૭ ના રોજ ભાવનગરમાં આ સભાની વર્ષગાંઠ નિમિત્તે અને જેઠ શુદી આઠમના રોજ શ્રી સિદ્ધાચળજી ઉપર સ્વર્ગસ્થ મહાત્મા શ્રીમદ્ વિજયાનંદસૂરિ (આત્મારામજી મહારાજ) ની સ્વર્ગવાસ તિથિ નિમિત્તે નીચે મુજબ મહોત્સવો કરવામાં આવ્યા હતા.

૧ શ્રી જૈન આત્માનંદ સભાને સ્થાપન થયા છવીશ વર્ષ પુરા થઇ સત્તાવીશમું વર્ષ શરૂ થવાથી આ માસની શુદી ૭ ના રોજ સભાની વર્ષગાંઠ હોવાથી આ ઉત્તમ પ્રસંગને માટે પ્રથમ આમંત્રણ પત્રીકાઓ છપાવી બહાર ગામના મેમ્બરોને મોકલવામાં આવી હતી.

જેઠ શુદી ૭ ના રોજ દરવર્ષ મુજબ વાર્ષિક મહોત્સવ સભાના મકાનને ધ્વજાપતાકા તોરણોથી શણગારી તેમાં પ્રથમ સ્વર્ગવાસી પૂજ્યપાદ ગુરૂરાજશ્રોની છબી પધરાવી મુનિરાજ શ્રી આત્મારામજી મહારાજ કૃત સત્તરભેદી પૂજા ભણાવવામાં આવી હતી, જે વખતે મેમ્બરો ઉપરાંત અન્ય ગૃહસ્થોએ પણ સારી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી. અને સ્વામીવાત્સલ્ય પણ વોરા હઠીશંગભાઇ ઝવેરચંદ તરફથી કરવામાં આવેલ હતું. ત્યારબાદ જેઠ શુદી ૭ ના રોજ સાંજની ટ્રેનમાં આ સભાના સભાસદો શ્રી સિદ્ધાચલજી ગયા હતા.

૨ જેઠ શુદી ૮ ના રોજ સવારના શ્રી સિદ્ધાચલજીના ડુંગર ઉપર મોટી ટુંકમાં જ્યાં સ્વર્ગવાસી ઉક્ત મહાત્માની મૂર્તિ સ્થાપન કરવામાં આવેલી છે; ત્યાં ગિરિરાજ ઉપર શ્રી આદિશ્વર ભગવાન, શ્રી પુંડરિકજી મહારાજ, શ્રી શાંતિનાથજી મહારાજ, પાદુકા અને શ્રી આત્મારામજી મહારાજની મૂર્તિને સુંદર આંગી રચવામાં આવી હતી. અને યાત્રા, પૂજા, ભાવના વિગેરે ઉત્તમ કાર્યો કરવામાં આવ્યા હતા. તેમજ શ્રી નવાણું પ્રકારી પૂજા (મુનિરાજ શ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજ કૃત) ભણાવવામાં આવી હતી અને સ્વામીવાત્સલ્ય પણ કરવામાં આવ્યું હતું. એ રીતે ગુરૂરાજની જયંતી ઉજવવામાં આવી હતી. આ જેઠ શુદી ૮ ની જયંતીનો સર્વો ખર્ચ

આ સભાના શ્રી જામનગર નીવાસી માનવંતા લાઇફ મેમ્બર શેઠ મોતીચંદભાઇ હેમરાજ ઝવેરીના પુત્ર છોટાલાલભાઇએ કબુલત મુજબ ઉદારતાથી આપ્યો હતો. ભાવનગરમાં થયેલ સભાની આ વર્ષગાંઠ વખતે ગુરૂભક્તિના કાર્યમાં અત્ર બીરાજમાન પ્રવર્તકજી મહારાજ શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજ વગેરે મુનિ મહારાજોએ પણ ભાગ લઇ ગુરૂભક્તિ કરી હતી.

—❀—

શ્રી લુધીયાના-પંજાબમાં પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી વિજયાનંદસૂરીશ્વરજીની ઉજવવામાં આવેલી જયંતી.

જેઠ શુદ ૮ ના રોજ પૂજ્યપાદ શ્રી આત્મારામજી મહારાજની સ્વર્ગવાસ તીથી નિમિત્ત મુનિરાજ શ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજના અધ્યક્ષપણા નીચે જયંતી ઉજવવામાં આવી હતી. સવારના આ કાર્ય માટે બે હજાર ભાઇ બ્હેનોનો સમુદાય એકઠો થયો હતો, અને ગુણ ગ્રામ ભક્તિ કરવામાં આવી હતી. ગુરૂમહારાજના ભક્ત—શ્રાવકોએ જયંતીની યાદગીરી તરીકે ચરબીવાળાં અપવિત્ર વસ્ત્ર અને રેશમી વસ્ત્ર લગાદિ કોઇ પ્રસંગમાં વાપરવા નહીં એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. જેથી હજારોનો ખર્ચનો બચાવ થવાનો સંભવ છે. એ રીતે ગુરૂભક્તિ કરી જયંતી ઉજવવામાં આવી હતી.

પાટણમાં શ્રી વિજયાનંદ સૂરીશ્વર મહારાજની ઉજવાયેલી જયંતી.

સંવત ૧૯૭૮ના જેઠ સુદી ૮ ના દિવસે પાટણમા શ્રી અષ્ટાપદજીની ધર્મશાળાના વિશાળ હોલમાં શ્રી વિજયાનંદ સૂરીશ્વરજી ઉર્ફે આત્મારામજી મહારાજની જયંતી મુનિ મહારાજ શ્રી હંસવિજયજીની અધ્યક્ષતામાં ઉજવાઇ હતી. તે પ્રસંગે જૈન કન્યાશાળાની બાળાઓએ મંગલાચરણ કર્યું હતું તથા પન્યાસજી સંપતવિજયજી અને મુનિ શ્રી કુસુમવિજયજીએ સારા સારા કાવ્ય અને ગાયનોમાં ગુરૂસ્તુતિ કરી હતી ત્યારબાદ બાબુ જીવણલાલજી આદિ શ્રાવક શ્રાવિકાઓએ શ્રી મહારાજજીની આબેહુબ મોટી છબીની વાસેપથી પૂજા કરી હતી

તદનંતર મુનિરાજ શ્રી સન્મિત્ર કર્પૂરવિજયજીએ આચાર્ય મહારાજના ગુણ ગર્ભિત, જયંતીના ઉદ્દેશને લગતું કેટલુંક સદ્વર્તન લોકોને સમજાવ્યું હતું ઉપરે ભોજકોએ વાજીત્ર સાથે અના મંગળ કર્યું તે શ્રવણ કરી શ્રોતાજનો સહર્ષ રવાના થયા હતા.

પુનઃ બપોર પછી શ્રી પંચાસરા પાર્શ્વનાથજીના દેરાસરજીમાં શાહ મોહનલાલ ચુનીલાલ ગતાણી તરફથી મુનિ મહારાજ શ્રી હંસવિજયજી વિરચિત શ્રી ગિરનાર મંડન નેમિનાથજીની પૂજા ભણાવવામાં આવી હતી. તેમાં પાટણના નામાંકિત સંગિત કળાકુશળ ભોજક હરિલાલ તથા ભોજક ઉત્તમચંદ આદિ જી ગવૈયાઓએ સારંગી, દિલરૂબા તથા હારમોનિયમ આદિ વાજીંત્રો સાથે સારો રંગ જમાવ્યો હતો. દરમિયાન પંન્યાસજી સંપતવિજયજી તથા ઝવેરી મણિલાલભાઇએ પણ સારો ભાગ લીધો હતો. સાંજના ૭ વાગ્યા સુધી ચતુર્વિધ સંઘનો જમાવ આનંદમાં ગરકાવ રહ્યો હતો.

આ દિવસે શ્રી પંચાસરાજી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાઓની અને કળીકાળ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય આદિ આચાર્યોની મૂર્ત્તિઓની રત્નજડિત આભરણો વિગેરેથી ભવ્ય અંગરચના કરવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે પાટણ વસાવનાર અને શ્રી પંચાસરજી પાર્શ્વનાથના પરમ ભક્ત વનરાજ ચાવડાની મૂર્ત્તિને પણ શણગારવામાં આવી હતી.

સંધ્યા વખતે પ્રતિક્રમણ થઇ રહ્યા બાદ ઉપર જણાવેલ તમામ ગવૈયા મંડળે ગુરૂમહારાજની ઉક્ત છબી આગળ ભાવનાનો રંગ જમાવ્યો હતો. એકંદર તે આખો દિવસ ધાર્મિક કૃત્યોથી સફળ વ્યતિત થયો હતો. (મળેલું)

ગ્રંથાવલોકન.

સમ્યગ્જ્ઞાન સમ્યગ્ દર્શન પૂજા.

આ બન્ને પૂજાઓ કે જેના યોજક વિદ્દદ્વર્ય મુનિરાજ શ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજ છે. તેઓની કૃતિની અનેક પૂજાઓ છે તેમાં ઉપરોકત બંન્ને પૂજા હાલમાં ઉક્ત મહાત્માએ બનાવી છે. ભક્તિમાં રસ લેનાર બંધુ માણેકલાલ નાનજી ભાવનગરવાળાએ બીકાનેર નિવાસી શેઠ સુમેરમલજીની તેમજ શાહ મગનલાલ કાળીદાસ વીજાપુરવાળાની આર્થિક સહાયવડે પ્રગટ કરેલ છે. આ પૂજાના યોજક મહાત્માની કવિત્ત્વ શક્તિ એવી સરસ છે કે, દરેક પૂજાઓની જેમ આ બંન્ને પૂજાઓ પણ કેટલાક નવીન રાગ રાગીણિ સાથે રસ લાલીત્યથી ભરપુર છે, વળી પાછળ પા. ૩૩ મે પરિશિષ્ટમાં બંન્ને પૂજાની સંક્ષિપ્ત નોટ—અર્થ સંક્ષિપ્તથી આપવામાં આવેલ છે, જેથી તેના અર્થ ભાવ જાણવાની ઇચ્છાવાળાને અને દરેક જિજ્ઞાસુને જ્ઞાન પૂર્વક ભક્તિનો લાભ મળી શકે તેવું છે. આ યોજના પણ એક નવીન છે, દરેક જૈન બંધુઓએ લાભ લેવા જેવું છે.

તેની અમુક કોપીઓ તે પણ માત્ર બ્હોળો પ્રચાર થવા માટે માત્ર નામની કિંમતે એક આનાથી (પોસ્ટેજ સાથે બે આનાથી) મોકલવામાં આવે છે. આવી નવીન પૂજાઓ બનાવી ઉક્ત મહાત્મા જૈન કોમ ઉપર ઉપકાર કરે છે; સાથે આર્થિક સહાય આપનાર અને તેને માટે નિસ્વાર્થી મહેનત કરી પ્રકટ કરનાર પણ ધન્યવાદને પાત્ર છે. અમારે ત્યાં ઉપર જણાવેલ કિંમતે મળી શકશે બહાર ગામવાળાએ પોસ્ટ સાથે બે આનાની ટીકીટ મોકલવી.

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા.—ભાવનગર.

શ્રી પાલનપુર જૈન વિદ્યાલયનો દ્વિતીય વાર્ષિક રિપોર્ટ—અમોને અભિપ્રાય માટે મળેલ છે. પાલનપુર સ્ટેટના જૈનવિદ્યાર્થી કેળવણીમાં આગળ કેમ વધે તે માટે ખાવા પીવા રહેવા વગેરેની સગવડ પુરી પાડવા માટે આ સંસ્થાની સ્થાપના બે વર્ષ થયા થયેલ છે. વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા સાલ આખર ૩૫) ની હોવાથી આ સંસ્થામાં હજી (વિદ્યાર્થી બહુ ઓછા લાભ લેતા હોય, અથવા તે સંસ્થાનના જૈનોમાં કેળવણીનો રસ બહુ ઓછા મનુષ્યો લેતા હોય તેમ માની શકાય. રીપોર્ટ વાંચતાં એકંદર રીતે વ્યવસ્થા ઠીક માલમ પડે છે. ફંડ પણ શરૂઆતમાં ઠીક થયેલું જણાય છે. વધારે વિદ્યાર્થીઓ લાભ લે તેવા પ્રયત્ન થવા જરૂર છે. તેમ થતાં મોટા ખર્ચને પહોંચી વળવાને કે ફંડમાં મોટી રકમ થઇ શકે ત્યાં ઘણા જૈન કોમમાં શ્રીમાનો હોવાથી બનવા શક્ય છે. અમો તેની ઉન્નતિ ઇચ્છીએ છીએ.

